

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΕΞΙΑ

Ιστορία και Προοπτικές

Ρ. Αποσταλίδης

Γ. Βουλγαράκης

Ν. Δήμου

Θ. Διαμαντόπουλος

Κ. Καλλίας

Κ. Αλ. Καραμανλής

Γ.Δ. Κασσούλης

Κ. Κόκκινος

Κλ. Κουτσούκης

Σ. Μακρής

Μ.Η. Μελετόπουλος

Ι. Μενγαδάς

Π. Μπακογιάννης

Αλ. Μπουράτινος

Ρ. Κανακάρης-Ραΐφος

Σ. Παπαδοπούλου

Χ. Τσαρδανίδης

Κ. Χριστίδης

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

Ειδικό Αφιέρωμα • 50 τεύχος του περιοδικού
ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1993
ISSN 1105-8099

Ἵτι τὰ πράγματα δὲν βαίνουν κατ' εὐχὴν στήν Ἀποικία
δὲν μὲν' ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία,
καὶ μ' ὅλο πού ὅπως οὖν τραβοῦμ' ἔμπρός,
ἴσως, καθὼς νομίζουν οὐκ ὀλίγοι, νὰ ἔφθασε ὁ καιρὸς
νὰ φέρουμε Πολιτικὸ Ἀναμορφωτὴ.

Ὅμως τὸ πρόσκομμα κ' ἡ δυσκολία
εἶναι πού κάμνουνε μιὰ ἱστορία
μεγάλῃ κάθε πρᾶγμα οἱ Ἀναμορφωταὶ
αὐτοί. (Εὐτύχημα θὰ ἦταν ἂν ποτὲ
δὲν τοὺς χρειάζονταν κανεῖς). Γιὰ κάθε τί,
γιὰ τὸ παραμικρὸ ρωτοῦνε κ' ἐξετάζουν,
κ' εὐθὺς στὸν νοῦ τους ριζικὲς μεταρρυθμίσεις βάζουν,
μὲ τὴν ἀπαίτησι νὰ ἐκτελεσθοῦν ἄνευ ἀναβολῆς.

Ἔχουνε καὶ μιὰ κλίσσι στὲς θυσίες.
Παραιτηθεῖτε ἀπὸ τὴν κτῆσιν σας ἐκεῖνη·
ἡ κατοχὴ σας εἶν' ἐπισηφαλὴς·
ἡ τέτοιες κτήσεις ἀκριβῶς βλάπτουν τὰς Ἀποικίες.
Παραιτηθεῖτε ἀπὸ τὴν πρόσοδον αὐτή,
κι ἀπὸ τὴν ἄλλῃ τὴν συναφῇ,
κι ἀπὸ τὴν τρίτῃ τούτῃν· ὥς συνέπεια φυσικὴ·
εἶναι μὲν οὐσιώδεις, ἀλλὰ τί νὰ γίνῃ·
σὰς δημιουργοὺν μιὰ ἐπιβλαβὴ εὐθύνη.

Κι ὅσο στὸν ἔλεγχό τους προχωροῦνε,
βρίσκουν καὶ βρίσκουν περιττά, καὶ νὰ παυθοῦν ζητοῦνε·
πράγματα πού ὅμως δύσκολα τὰ καταργεῖ κανεῖς.

Κι ὅταν, μὲ τὸ καλὸ, τελειώσουνε τὴν ἐργασία,
κι ὀρίσαντες καὶ περικόψαντες τὸ πᾶν λεπτομερῶς,
ἀπέλθουν, παίρνοντας καὶ τὴν δικαίαν μισθοδοσίαν,
νὰ δοῦμε τί ἀπομένει πιά, μετὰ
τόση δεινότητα χειρουργικῇ.—

Ἵσως δὲν ἔφθασεν ἀκόμῃ ὁ καιρὸς.
Νὰ μὴ βιαζόμεθα· εἶν' ἐπικίνδυνον πρᾶγμα ἡ βία.
Τὰ πρόωρα μέτρα φέρνουν μεταμέλεια.
Ἔχει ἄτοπα πολλά, βεβαίως καὶ δυστυχῶς, ἡ Ἀποικία.
Ὅμως ὑπάρχει τί τὸ ἀνθρώπινον χωρὶς ἀτέλεια·
Καὶ τέλος πάντων, νὰ, τραβοῦμ' ἔμπρός.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

1989-1992

Τρισήμις χρόνια μετά, η «Νέα Κοινωνιολογία» αποφάσισε να προβεί σε επανέκδοση του ειδικού αφιερώματός της, που κυκλοφόρησε τον Ιούλιο του 1989 και είχε ως γνωστικό αντικείμενο την ελληνική Δεξιά.

Η επανέκδοση οφείλεται στην ταχεία εξάντληση της τότε εκδόσεως και στο έκτοτε επίμονο ενδιαφέρον πολλών αναγνωστών μας, που τότε δεν πρόλαβαν να προμηθευτούν το τεύχος αυτό.

Επανέκδοση διορθωμένη φυσικά από τα αναπόφευκτα τυπογραφικά λάθη, αλλά όχι αναθεωρημένη: δεν θεωρήθηκε σκόπιμο —αλλά ούτε και αναγκαίο— να γίνει η παραμικρή επέμβαση στη διάταξη της ύλης ή και στα ίδια τα κείμενα.

Πολλά έγιναν σ' αυτά τα τρισήμις χρόνια που πέρασαν. Τότε η Δεξιά βρισκόταν στην αντιπολίτευση, αλλά οι εκλογές πλησίαζαν —το αφιέρωμα συνέπεσε περίπου με αυτές— και η παράταξη αυτή αναζητούσε μια νέα ταυτότητα, ώστε να εμφανισθεί στον ελληνικό λαό εφοδιασμένη με μια εναλλακτική πρόταση και όχι απλώς με το γνώριμο και φθαρμένο πρόσωπο του ανέκαθεν διαχειριστή της πολιτικής εξουσίας. Σήμερα η Δεξιά κυβερνά, και η ουσιαστική έλλειψη ενός συγκροτημένου προγράμματος και κυρίως μιας συνεπούς προς αυτήν κυβερνητικής πορείας προκαλεί αμφιταλαντεύσεις και κλυδωνισμούς.

Δεν πρόκειται όμως να πολιτικολογήσουμε εδώ. Ο ρόλος της επιθεώρησης αυτής είναι επιστημονικά αναλυτικός. Οφείλουν οι πάντες —όσοι ισχυρίζονται ότι ασχολούνται με τα κοινά, είτε ως δρώντα υποκείμενα είτε ως παρατηρητές— να γνωρίζουν την ιστορία και τις κοινωνικές και ιδεολογικές διαστάσεις του φαινομένου «δεξιά». Το καθήκον τού να τεθεί το ζήτημα επί τάπητος —χωρίς φυσικά την πρόθεση να ολοκληρωθεί η συζήτηση στα στενά πλαίσια ενός τεύχους δέκα τυπογραφικών— επετέλεσε η έκδοση αυτή.

Από το καλοκαίρι του 1989, που κυκλοφόρησε το πέμπτο τεύχος της «Νέας Κοινωνιολογίας» —και πρώτο αφιερωματικό— δύο από τους συγγραφείς του έχουν φύγει από την ζωή: ο Παύλος Μπακογιάννης δολοφονήθηκε στυγερά, έχοντας καταθέσει για τελευταία φορά τις ιδεολογικές του θέσεις στις στήλες της επιθεώρησης αυτής. Ο Γεώργιος Κατσούλης απεβίωσε μετά από μακρά μάχη με την επάρατο νόσο.

Η «Νέα Κοινωνιολογία» αποτίει τον οφειλόμενο φόρο τιμής στους δύο άνδρες, ο καθένας από τους οποίους τίμησε την δική του παράταξη με την παρουσία του.

Το αφιέρωμα αυτό έγινε αντικείμενο πολλών συζητήσεων και αντιφατικών χαρακτηρισμών: άλλοι είδαν σ' αυτό μια προεκλογική, τότε, προσπάθεια διαφήμισης της «Νέας Δημοκρατίας», άλλοι το θεώρησαν ύποπτη προσπάθεια κατασκευοφαντήσεώς της. Όμως, θα πρέπει επιτέλους να συνηθίσουμε στην ιδέα ότι προϋπόθεση της κριτικής ικανότητας και της ορθής επιλογής είναι η ελεύθερη αναζήτηση της αλήθειας —και μόνον αυτή. Ο πνευματικός και ιδεολογικός καρκίνος της σημερινής Ελλάδας —η παρωπιδική κομματική λογική— υπεύθυνος για πολλά από τα δεινά μας, θα πρέπει να υποχωρήσει κάποτε μπροστά στην πολυεδρική αντιμετώπιση της αλήθειας, και να πάψει να αναζητά κρυφές σκοπιμότητες και ύποπτες συναλλαγές πίσω από κάθε προσπάθεια να φωτισθεί πολύπλευρα η πραγματικότητα.

Ελπίζουμε η συνολική πενταετής —και εκδοτικά επιτυχής— πορεία της «Νέας Κοινωνιολογίας» να αποτελεί μια ένδειξη περί αυτού.

ΚΑΝΟΝΕΣ ΔΕΟΝΤΟΛΟΓΙΑΣ

1. Το περιοδικό είναι πνευματικά ελεύθερο, ακηδεμόνευτο και ανεξάρτητο. Οι στήλες του είναι ανοικτές σε όλα τα ρεύματα ιδεών και κάθε προσπάθεια επηρεασμού ή εκμετάλλευσής του είναι απαράδεκτη. Η Νέα Κοινωνιολογία είναι έντυπο επιστημονικής σκέψης και όχι πολιτικού σχολιασμού, γι' αυτό αποκλείονται κείμενα που πολιτικολογούν.
2. Οι στήλες του περιοδικού είναι ανοικτές σε όλα τα ρεύματα των ιδεών. Ο πλουραλισμός είναι η μόνη «γραμμή» του. Το περιοδικό αυτό αποτελεί ελεύθερο βήμα και δεν έχει επιστημονικές, επιστημολογικές ή άλλες προκαταλήψεις.
3. Τα άρθρα κρίνει επιστημονική επιτροπή. Τα άρθρα των μονίμων συνεργατών και των μελών της συντακτικής επιτροπής κρίνονται όλα, πλην της μόνιμης στήλης του Ρένου Αποστολίδη, ενώ τα άρθρα των αφιερωμάτων και των ειδικών τευχών επιλέγει και επιμελείται η σύνταξη.
4. Όλα τα άρθρα εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους, ενώ το editorial εκφράζει την επίσημη άποψη της σύνταξης του περιοδικού.
5. Δημοσιεύεται κάθε ευπρεπής επιστολή που λαμβάνει το περιοδικό.
6. Τα δικαιώματα για τα ελληνικά κείμενα των μεταφράσεων ανήκουν αποκλειστικά στην Νέα Κοινωνιολογία.
7. Τα άρθρα δημοσιεύονται σύμφωνα με επετηρίδα χρονολογίας παραλαβής τους. Τα δημοσιευόμενα άρθρα δεν υφίστανται λογοκρισία, περικοπές ή διορθώσεις νοηματικές ή γλωσσικές.

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

ΣΥΝΤΑΞΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ:

Κάθε κείμενο είναι δημοσιεύσιμο εφόσον είναι ευπρεπές, επιστημονικό, πρωτότυπο και γραμμένο σε ορθά Ελληνικά.

Οι εργασίες υποβάλλονται δακτυλογραφημένες ή εκτυπωμένες σε διπλό διάστημα σε τρία αντίτυπα. Τα άρθρα υποβάλλονται στον αρχισυντάκτη.

Κάθε άρθρο κρίνουν δύο μέλη της επιστημονικής επιτροπής, χωρίς να γνωρίζουν το όνομα και την ιδιότητα του συγγραφέα του. Αν οι γνώμες τους ως προς την καταλληλότητα του άρθρου είναι αντίθετες, τότε το άρθρο παραδίδεται με την ίδια διαδικασία σε τρίτο μέλος της επιτροπής. Στην περίπτωση αυτή υπερισχύει η πλειοψηφία.

ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Η εργασία πρέπει να έχει:

1. **Σελίδα τίτλου**, με τον τίτλο της εργασίας (μέχρι 15 λέξεις) και τα ονόματα των συγγραφέων. Να σημειώνεται ο υπεύθυνος αλληλογραφίας και η διεύθυνση και τηλέφωνό του. Να δίνεται ένα πολύ σύντομο βιογραφικό σημείωμα του (των) συγγραφέως (-φών).
2. **Σελίδα περίληψης** (abstract). Η περίληψη δεν πρέπει να υπερβαίνει τις 200 λέξεις. Ανακεφαλαιώνει τον (τους) στόχο (-ους) της εργασίας, τη μέθοδο, τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα.
3. **Σελίδα περίληψης στα Αγγλικά**. Μετάφραση της Ελληνικής περίληψης στα Αγγλικά.
4. Το **κείμενο** της εργασίας με κατάλληλο χωρισμό σε διάφορα «κεφάλαια» και υποτίτλους.
5. **Βιβλιογραφικές παραπομπές και βιβλιογραφία** με ένα αποδεκτό σύστημα, για παράδειγμα το σύστημα ASA.
Υπόδειγμα παραπομπών (μέσα στο κείμενο):
(Robertson, 1988, p. 191).
Υποδείγματα βιβλιογραφίας:
Robertson, Ian. 1988. **Sociology**. New York: Worth Publishers.
Neushouser, Kevin. 1992. "Democratic Stability in Venezuela: Elite Consensus or Class Compromise". **American Sociological Review** 57:117-135.
Kourvetaris, George. 1976. "The Greek American Family". In **Ethnic Families in America**. Charles H. Mindel and Robert W. Habenstein, eds. New York: Elsevier.
6. **Υποσημειώσεις** σε αριθμητική σειρά, με διπλά διαστήματα, σε ξεχωριστό τμήμα (με τίτλο «Υποσημειώσεις»).
7. **Πίνακες και σχήματα** σε ξεχωριστή σελίδα το καθένα, με διαδοχική αρίθμηση και σύντομη επεξήγηση. Σχήματα με σινική μελάνη.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Γρηγόρης Κάτσας — Ζαχαρίας Παληός —
Αλέξανδρος Σιαπκαράς — Δημήτρης Τσατσούλης

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

5

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΝΟΙΞΗ 1989

ISSN 1105-8099

ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1992-93

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

Μελέτης Η. Μελετόπουλος
Καλλιγιά 5, 152 37 Φιλοθέη, Αθήνα
Τηλ.: 68.12.723

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Ξενοφών Κοντιάδης
Φωσκόλου 6Α, Χαλάνδρι, 15 232 Αθήνα
Τηλ.: 68.24.957

ΒΟΗΘΟΣ ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

Γιάννης Μαθιουδάκης

ΣΥΝΤΑΞΗ

Χρήστος Βρούστης
Βασίλης Λεμπούκας
Νίκος Μαραντζίδης
Γιάννης Σακιώτης
Γιώργος Τριάντης

Φωτοστοιχειοθεσία-Επιμέλεια-Ατελιέ:
Ν. ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗΣ & ΣΙΑ ΕΠΕ, Μέγερ 11, 104 38 Αθήνα,
Τηλ.: 52.25.479-52.21.792-52.44.555, Fax: 52.43.345

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΚΑΛΛΙΓΙΑ 5, 152 37 ΦΙΛΟΘΕΗ, ΑΘΗΝΑ ΤΗΛ: 68.12.723

Η Νέα Κοινωνιολογία κυκλοφορεί κάθε τρεις μήνες στα βιβλιοπωλεία και στα περίπτερα — αποστέλλεται κατ' οίκον στους συνδρομητές — Τιμή τεύχους: 750 δρχ. — Τιμή συνδρομής: 3.500 δρχ. — Φοιτητές: 2.500 δρχ. — Ιδρύματα, Οργανισμοί: 8.000 δρχ. Η Νέα Κοινωνιολογία δέχεται άρθρα, επιστολές κ.λπ. — Οι δημοσιευμένες απόψεις εκφράζουν μόνον τους συγγραφείς τους, οι οποίοι είναι υπεύθυνοι γι' αυτές — τα ανώνυμα άρθρα και οι μόνιμες στήλες γράφονται από τη σύνταξη του περιοδικού και εκφράζουν τη γνώμη τους — χειρόγραφα δεν επιστρέφονται — Απαγορεύεται η αναδημοσίευση της ύλης ή μέρους της χωρίς την άδεια της διεύθυνσης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Από τη διεύθυνση.....	1
Ρένος Αποστολίδης: Από την κριτική του μεταπολέμου.....	4
Θανάσης Διαμαντόπουλος: Τα βασικά χαρακτηριστικά της συντηρητικής παράταξης.....	11
Νίκος Δήμου: Εναντίον των διακρίσεων.....	14
Η Ιστορία της Ελληνικής Δεξιάς.....	15
Θανάσης Διαμαντόπουλος: Σταθμοί στην ιστορία της συντηρητικής παράταξης.....	16
Μελέτης Μελετόπουλος: Γενεαλογία της Ελληνικής Δεξιάς (1909-1989).....	22
Μελέτης Μελετόπουλος: Ηγέτες της Δεξιάς.....	34
Γιώργης Δ. Κατσούλης: Η ανατομία της ιδεολογίας της Ελληνικής Δεξιάς.....	38
Ρόδης Κανακάρης Ρούφος: Η νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία.....	40
Κώστας Κόκκινος: Πολιτικοκοινωνικές συναρτήσεις των κομμάτων της Ελληνικής Δεξιάς.....	52
Κωνσταντίνος Καλλίας: Μερικές πολιτικές σκέψεις για τη δεκαετία του 1950 και για την ιδεολογία της Νέας Δημοκρατίας.....	59
J. Meynaud: Η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση.....	63
Μελέτης Μελετόπουλος: Πόσο δεξιά ήταν η δικτατορία.....	84
Σπύρος Μακρής: Καραμανλισμός: Το Status Quo ενός μύθου.....	89
Κλεομένης Κουτσούκης: Η ελληνική πολιτική ηγεσία και ο εκσυγχρονισμός της ελληνικής κοινωνίας.....	102
Κώστας Χ. Χριστίδης: Πόσο φιλελεύθερη είναι η οικονομική πολιτική της Νέας Δημοκρατίας;.....	112
Χαράλαμπος Τσαρδανίδης: Η εξωτερική πολιτική της Νέας Δημοκρατίας (1974-1981).....	120
Σάρα Παπαδοπούλου: Οι θέσεις της Νέας Δημοκρατίας για την ελληνική εξωτερική πολιτική (1981-1989).....	132
Οι προοπτικές της Ελληνικής Δεξιάς.....	141
Γιώργος Βουλγαράκης: Η φιλελεύθερη επανάσταση.....	142
Κώστας Αλ. Καραμανλής: Αρχές για μια νέα Δεξιά.....	149
Παύλος Μπακογιάννης: Η ιδεολογία της ελευθερίας πολιτικής του μέλλοντος.....	151
Αιμίλιος Μπουρατίνος: Προς μίαν «ιδεολογία» για τη νέα Ελληνική Δεξιά.....	153
ΑΡΔΗΝ: Η Νέα Δημοκρατία ως Κυβέρνηση	

'Από τήν Κριτική τοῦ Μεταπολέμου

τοῦ Ρένου 'Αποστολίδη

... "Αν εἴστε χριστιανοί, εἶν' ἐπιτέλους καὶ χριστιανικὸ τὸ δόγμα, καὶ ἀρχαιοελληνικὸ — ἀθηναϊκὸ καὶ σπαρτιατικὸ —, εἶναι τὸ μόνο ἀκλόνητο ἀκόμη ἀνθρώπινο δόγμα: Κάμετε τὸ χρέος σας, ἕνας-ἕνας προσωπικά, καὶ ἄς βογγᾶ ἀπόξω ἡ θύελλα, καὶ ἄς μοιάζω νάστε οἱ τελευταῖοι καὶ οἱ μόνοι ποὺ κά-νετε χρέος τέτιο στὸν Κόσμο καὶ στὴν 'Ιστορία.

'Απευθύνομαι στὴν καρδιὰ μόνο νέων, καὶ τοὺς βεβαιώνω μὲ τὸ λόγο τῆς τιμῆς μου: Μορφώστε τοὺς ἑαυτοὺς σας σὲ πνεῦμα κ' ἐλευθερία, γιατί κανεῖς καὶ τίποτε ἀπ' τὸν κόσμο ποὺ σᾶς περιβάλλει τρομερὰ σκευωρημένος δὲν θὰ σᾶς μορφώσῃ σὲ πνεῦμα κ' ἐλευθερία! Μορφώστε τοὺς ἑαυτοὺς σας σὲ ὄργανα ποιότητας, γιατί τὸ γράδο τῆς ποιότητας κατέβηκε στὸ μηδέν, κ' ἡ ποιότητα εἶναι τὸ αἷμα τοῦ Σώματος, κ' ἡ ζωὴ δίχως αὐτὴν ἐστάθηκε! Μὴν κοιτᾶτε τί σᾶς ὑπόσχονται καὶ τί σᾶς ἐπιδεικνύουν, ἐλκυστικά, γιὰ νὰ «κληρονομήσετε». Δὲν ἀποσκοποῦν, σὲ ὅλα τους, παρὰ στὴν ὅσο γίνεται μακρότερη συντήρησή τους πάνω στὸ σῶμα τῆς ζωῆς, ποὺ γραπωμένοι τὴ ρουφοῦν καὶ τὴ σκοτώνουν, κ' ἐκεῖνο ποὺ θὰ βρῆτε σεῖς μετὰ νὰ ζήσετε δὲ θὰ ἀζήται!

Εἰστε ἀτομικοί; Κάντε τὸ ἀτομὸ σας ποιότητα, καὶ ἀνεβάστε τὴν ποιότητα τῆς ἀτομικῆς πράξεως!

Εἰστε ὁμαδικοί; Κάντε τὴν ὁμάδα σας ποιότητα, καὶ ἀνεβάστε τὴν ποιότητα τοῦ ὁμαδισμοῦ!

Εἰστε συντηρητικοί; 'Ανεβάστε τὴν ποιότητα τῆς Συντηρήσεως! Κ' οἱ ἐπαναστάτες, τὴν ποιότητα τῆς ἀνταρσίας σας!

Οἱ δεξιοί, μὴ σκεφτῆτε πὼς εἶναι τίποτα ἐτοιμασμένο ἀπ' τὴν ἐλληνικὴ Δεξιὰ τῶν πατέρων σας. Εἶναι ὅλα ρημάδια! Ζωντανέψτε τὴν παράδοση, κάντε τὴν νὰ περπατήσῃ ἐνεργὰ μὲς στὴ ζωὴ μας, περιχάρακώστε μὲ ποιότητα τὸ «κεκτημένο», ποὺ λογαριάζετε σεῖς περισσότερο ἀπὸ τὸ «ζητούμενο»!

Οἱ ἀριστεροί, μὴ ἀρκεῖσθε στὴ «γραμμὴ» - τὴ φτωχή, τὴν πενιχρή, τὴν ξύλινη «γραμμὴ»! 'Η φτωχή, ἡ πενιχρή, ἡ ξύλινη «γραμμὴ» ἔφερε τὸν 1ο, τὸν 2ο, τὸν 3ο «γύρο» — τὸν τέτιο 1ο, τὸν τέτιο 2ο, τὸν τέτιο 3ο «γύρο» — καὶ τὴν 1η, τὴν 2η, τὴν 3η ἡττα, ὅχι ἀπ' τίς ἱκανότητες τοῦ ξύλινου ἀντίπαλου, ἀλλ' ἀπ' τίς ἀνικανότητες τῆς ξύλινης ἀντίληψης, τῆς ἀντιδιαλεκτικώτατης καὶ στεῖρας καὶ σφόδρινος ἡγεσίας σας — κ' ἔφερε στὸ ἄλυσοδεμένο σας σήμερα! 'Η 'Επανάσταση, ἂν δὲν εἶναι φυσικὴ συνισταμένη γνησίων ἐξαναστασέων κάθε προσωπικῆς καρδιάς, γίνεται φόρμα νέας συντήρησης καὶ στεφάνη σιδηρὰ τοῦ κρανίου, καὶ ἀποπνίγει, καταθροῦναι, συντρίβει κάθε ζωντανὸ πρωτόρμητο γιὰ Νέο - καὶ ἂν ὑπάρχῃ σκόρπιο ἐδῶ ἢ ἐκεῖ! 'Εσεῖς, μὴ νομίζετε πὼς ἐτοίμασε τίποτε τόσο τίμιο αἷμα πίσω σας. 'Η ἀλήθεια εἶναι σκληρή, μὰ εἶν' αὐτή! Ρωτήστε τοὺς ζωντανούς σας καὶ θὰ σᾶς τὴν ποῦν — οἱ ζωντανοὶ πάντα θὰ τὴν ποῦν. 'Ανεβάστε λοιπὸν τὴν ποιότητα τῆς ἀνταρσίας σας! Ξεστήστε, κλωτσήστε, γκρεμίστε τὰ χαρτόνια τῆς ψευτο-«δράσεως» καὶ τῆς «κομματικῆς» ψευτο-«συνειδήσεως»! Γκρεμίστε τὸ δικό σας ἀποπνιχτικὸ κορφορμισμὸ. τὴ δική σας κωδικολογία τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς

νεκρωτικῆς συμβατικότητος, καὶ στήστε ἔργα μετὰ ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ποιότητά σας, τὴν ἀδέσμευτη! "Αν θὰ νικήσῃ κάτι μὲς στὸν κόσμο, θάναί ἡ ποιότητα-ὄχι μιὰ νέα κωδικολογία τῆς Σηψαιμίας!

Θὰ ἐκβιάσετε ἔτσι καὶ τὴν ποιότητα τῆς Συντηρήσεως ν' ἀνεβῇ καὶ ἡ μαζί, διαλεκτικά, θὰ ἐκμοχλεύσετε ἀνοδο τῆς ὁλῆς ζωῆς, ἢ θ' ἀφαισθήσῃ ἀπὸ μπρὸς σας ἡ Συντήρηση καὶ ἀδήριτα θὰ ὀρίσετε σεῖς τὴ ζωὴ στὸν Τόπο.

Γιατί εἶν' ἀνάλογη ἡ Συντήρηση ἑνὸς τόπου μὲ τὴν 'Επανάστασή του, κ' ἡ ποιότητα τῆς μιᾶς συναρτᾶται καὶ προσδιορίζει τὴν ποιότητα τῆς ἄλλης. Γιατί ἐπιτέλους, ἕνας τόπος δὲν ἀνεβαίνει παρὰ μὲ διαρκῶς ὑψούμενες τίς ποιότητες καὶ τῆς Συντήρησης καὶ τῆς 'Επανάστασής του, ὅχι μὲ τὸ νὰ «τρώγονται» διαρκῶς ἀπ' τοῦ Καιροῦ τίς «κότες» ὅσοι ἄξιοι τῆς Συντήρησης ἢ τῆς 'Επανάστασης «ἀνακατεύνονται μὲ τὰ πύθουρα» διαρκῶς κατώτερου ἀντιπάλου!

Οἱ ἄλλοι δρόμοι μοιάζουν νὰ φέρουν, μὰ ποθενὰ δὲν φέρουν. Συντηροῦν μόνο, ὅλοι οἱ ἄλλοι δρόμοι. Καὶ συντηροῦν ὅ,τι ὑπάρχει: αὐτὴν ἐδῶ τὴ Σηψαιμία!

'Η ποιότητα τῆς Σηψαιμίας ἀκριβῶς εἶν' ὁ Κονφορμισμός. Οἱ νέοι στέκουν ἀντικρυστοὶ στὰ σκευωρημένα ὁδοφράγματα ποὺ τοὺς ἔστησαν. "Ας ἀνεβάσουν τὸ ἀνάστημά τους πίσω ἀπ' τὰ ὁδοφράγματα αὐτά, ἄς κυνηγήσῃ ὁ καθένας, μὲ ὅλη τὴν προσωπικὴ δύναμή του, ὑψώσῃ τῆς ποιότητάς του εἰς ὅ,τι ζητεῖ, καὶ τότε ἴσως θὰ δοῦν πὼς ὑπάρχει πρωτεϊκή, ἐπικὴ, προμηθεϊκὴ δουλειὰ γιὰ ὅλους σ' αὐτὸ τὸ χέρσο Τόπο, καὶ πὼς οἱ γέροι παντοῦ εἶναι ὅμοιοι, καὶ πὼς μποροῦν λαμπρὰ νὰ τοὺς ἀφήσουν νὰ φληναφοῦν μὲς στίς βουλὲς ἢ στὰ καφενεῖα, γιατί τὸ σκάφος εἶν' αὐτοδύναμα πιά στὰ χέρια τους τῶν νέων!

Εἴμαστε ἡ πιὸ γεροντοκρατούμενη χώρα τοῦ κόσμου-ἐμεῖς, σ' αὐτὸν τὸν Τόπο, ποὺ ὅταν καὶ τὸ δίκιο ἀκόμα παρατράβαγε, τοῦ 'λεγαν θαρρετά: «"Αντε 'Αριστείδη, ἄς μας ῥ-συχούς!.. Σπιτάκι σου!»

Στείλτε τους «σπιτάκια τους» λοιπόν, παιδιὰ, νὰ τελειώ-νωμε! "Ὅπως κ' ἐμᾶς, νὰ μᾶς στείλουν αὐριο ἐγκαίροτερα ἄλλοι- ὅχι νὰ κατακρατοῦμε (ποῦ δὲν τὸ θέλει οὔτ' ὁ Θεὸς οὔτ' ἡ 'Ιστορία) τὴ ζωὴ στίς ποδάγρες μας καὶ στίς θερμόφο-ρες μας!

'Η δικιά μου γενεὰ θερίστηκε τόσο, σὲ τόσα ὀλοκαυτώ-ματα, ὥστε δὲν πρόλαβε νὰ σᾶς παραδώσῃ τὴ σκυτάλη-κα-μιὰ σκυτάλη. Οἱ σκυτάλες ὅλες εἶναι στὸ ἔδαφος. Πρέπει νὰ σκύψετε στὸ ἔδαφος καὶ νὰ τίς σηκώσετε· πρέπει νὰ τρέξετε πολὺ, νὰ γρηγορήσετε στὴν ποιότητα· πρέπει νὰ ξέρετε πὼς μόνο τὰ δικά σας πόδια ἔχει ἡ 'Ιστορία-κ' ἡ ἱστορία αὐτοῦ τοῦ Τόπου πιά καὶ πὼς ἐκεῖνοι ποὺ γεροντικά χειροκροτοῦν συνήθως ἀπ' τοὺς θώκους τῶν θεωριῶν, στὸν Τόπο μας θὰ κάνουν ὅ,τι μπορέσουν γιὰ ν' ἀνασκάψουν τὸ στίβό σας! Βουλῶστε τ' ἀφτιά σας στὰ παραπλανητικά τους «εὐγε». Μὴν τοὺς ἀκοῦτε, γιατί θὰ τοὺς βρῆτε μὲ ἀντιαρματικά μπροστά σας! Εἶναι γέροι ποὺ ἄντεξαν πολὺ κ' ἡ κατάστα-ση τοῦ κόσμου ὅλου, «δυτικοῦ» καὶ «ἀνατολικοῦ», τοὺς βοηθεῖ

ν' ἀντέξουν ἀκόμη. Ξεκορμίστε ριζικά! 'Εσεῖς θὰ ζήσετε τὴ ζωὴ αὔριο τοῦ Τόπου αὐτοῦ. Μόνο ἂν λέγοντας «μόρφωση» νοήσετε «αὐτομόρφωση», κι ἂν λέγοντας «σκέψη» νοήσετε «δικιά σας σκέψη», κι ἂν «πίστη» «δικιά σας πίστη» — μόνο ἂν ἀνεβάσετε τὴν ποιότητά σας κατακτώντας τὴ στοιχειώδη αὐτονομία σὲ κάθε μορφή, θὰ σώσετε τὸ σκάφος. Τὸ σκάφος — ἔννοια σας, μὴ φοβᾶστε — δὲ θὰ τὸ καταποντίσουν ποτέ, καθὼς σᾶς λέν, οἱ δικές σας ἀντιθέσεις: οἱ δικές σας, τῶν νέων, ὅποιες κι ὅσο ἔντονες νάναι — εἴστε τὸ πλήρωμα κ' εἶναι γύρω ὁ ὠκεανός! Τὸ σκάφος, μόνο ὁ ὕπνος σας στὴν ἔλλειψη ποιότητος ὅπου σᾶς συνθίξουν θὰ τὸ καταποντίσῃ. 'Ανεβάστε σεῖς τὴν ποιότητα, ξυπνήστε μὲ ἔργα ποιότητος κι αὐτονομίας αὐτὸν τὸν Τόπο, κρατήστε ἐνεργὸ ποιότητα κ' ἐλευθερία σὰ χέρια σας, καὶ θὰ δῆτε τοὺς γέρους ἑξαφνα βαθύγηρους, ἄξαφνα ὀλότελα ἀνήμερους πιά!

... 'Εγὼ δὲν πιστεύω οὔτε στὶς θέσεις τοῦ μίσους οὔτε στὶς θέσεις τῆς «συνυπάρξεως» (ποὺ παίρνουν, καταβάθος, ὡς δεδομένα τὰ χόσματα, καὶ τὰ «γεφυρώνουν», τάχα, μὲ τὰ σπιρτόξυλα καὶ τὰ τραπουλόχαρτα τοῦ κοινοῦ τους κονφορμισμού. Αὐτοὶ «τὰ κάνουν πλακάκια», φίλοι, πάνω ἀπὸ ἔδαφος σκληρό, γιὰ ἓνα δούρειο ἵππο καὶ γιὰ μιὰ βολικὴ συμβίωση — γιὰτὶ τόσο μοιάζουν! Μὰ εἶν' ὁ δρόμος ἐδῶ, ποὺ πρέπει νὰ στρωθῇ θεμελιωμένους γερὰ, σὲ μέγα βάθος, κι ὁ κόσμος ὅλος νὰ διαβῇ — δὲν εἶν' ἀστεία καὶ προβλήματα βόλεψης μιᾶς ἢ δύο κουρασμένων κονφορμιστικῶν γενεῶν).

Μὰ ἐπιμένω, γιὰ μᾶς, πὼς ἀπλῶς δυσπιστήσαμε, ἀπιστήσαμε, ξεχάσαμε τὴ δομὴ τοῦ σπιτικοῦ μας — αὐτοῦ ἔστω, τοῦ φτωχόσπιτου, μὰ τοῦ μόνου ἀκόμα γιὰ μᾶς. Κι ἀφοῦ, κρυφά, θεωρήσαμε σὰν ἄσῳτοι τὸ σπιτικό μας «κυύλας ρημάδι», γυρέψαμε ἀποκοῦμπι σὲ ξένους τοίχους. Αὐτὸ εἶναι τὸ τραγικὸ — τὸ τραγικώτερο.

Δὲ σημαίνει τίποτε «ποιοὺς τράβηξε πρῶτος τὸ σκοινί». Μόνο οἱ ἀκοινωνιολόγοι κ' οἱ ἀστόχαστοι θαρροῦνε πὼς σκοινὶ τεντώνει ποτέ ἀπ' τὴ μιὰ μεριά. Καὶ βέβαιον πάντως εἶναι, πὼς μ' αὐτὰ καὶ μ' αὐτὰ, ἂν ὁ κόσμος ὅλος τοῦ τρομεροῦ αἰῶνα μας εἶχε καιρὸ γιὰ θέαμα, θὰ σπάρταροῦσε μὲ τὸ δικό μας.

Εἴχαμε τὸ πιὸ πολύτιμο ὑλικὸ καρδιάς, καὶ χύσαμε ἡλίθια τὸ αἷμα τῆς, παίρνοντας «τοῖς μετρητοῖς», σὰν ἀλήθειες ποὺ ἐσήμαιναν δῆθεν «ρημάδι κατ' ἀρχὴν τὸ σπιτικό μας», ἀλήθειες ποὺ ἄλλοι τίς ἀγωνίζονται δᾶ — κι ὅχι λιγότερο, ὅχι ἀπαλότερα —, μὰ γιὰ τὸ σπιτικό (τὸ ἐθνικὸ σπιτικό σήμερα, τὸ παγκόσμιο αὔριο) στερεώτερο, ὅχι σαθρότερο! (Καὶ μόνο ἀπὸ τὸ στερεώτερο ἐθνικὸ σπιτικό ἄλλωστε, γιὰ τὸ στερεώτατο παγκόσμιο. "Ὅχι ἀλλιῶς).

'Εμεῖς φερθήκαμε σὰ νὰ μὴν εἴχαμε σπίτι. Κ' ἐμεῖς, κ' ἐμεῖς! "Ὅλοι, σὰ νὰ μὴν εἴχαμε σπίτι! Πληρώσαμε τίς ιδέες — ἂν καὶ ἄβαθες (κ' ἴσως γι' αὐτὸ) — καὶ τίς ἐντάξεις — ἂν καὶ ἔωλες (κ' ἴσως γι' αὐτὸ) — μ' αἷμα τόσο καὶ ρημαδιὸ τέτιο, ποὺ φέραμε σχεδὸν τὸ ἀνεπανόρθωτο.

Σὲ κανένα ἄλλο μέρος τοῦ κόσμου δὲν ἔγινε ἡ 'Αριστερὰ τόσο αἷμα: καὶ σὲ κανένα ἡ Δεξιὰ δὲν ἐπέβαλε τὴ «νίκη» τῆς τόσο συντριπτική. Συντριπτική γιὰ τὸ σύνολο, ἐντέλει, καὶ τῆς μιᾶς ἢ θυσία καὶ τῆς ἄλλης ἢ «νίκης».

Σὲ κανένα λογαριασμὸ δὲν ἔρχεται κανενὸς ὁ λογαριασμὸς σ' αὐτὸν τὸν Τόπο. Νὰ κάνουμε ἐμεῖς ἐδῶ, στὸ ἀποφινὸ τοῦτο Κρυφὸ Σχολεῖο, τοὺς φριχτοὺς αὐτοὺς ἀπολογισμούς; 'Αλλὰ τολμήστε τους λοιπόν, καὶ μὴν κρυβόμαστε:

'Η Δεξιὰ, ἐνίκησε παραταξιακά, ὅσο πιὸ συντριπτικά γι-

νόταν πρὶν 10 χρόνια. Καὶ νὰ σήμερα τί βλέπει γύρω τῆς! Ποῦ εἶν' ἡ «νίκη» τῆς; Ποῦ τὰ νικητήρια ἐπιτεύγματα τῆς, τὰ οὐσιαστικά καὶ τῶν συνειδήσεων;... ('Η αἰτία; "Ὅτι δὲν ἐνίκησε παιδευτικά, πατρικά, σπιτικά: ὅτι ἐνίκησε φανατικά, σαβασθικά, σὰν ξένος πρὸς τὸν ἡττημένο, σὰν ἄλλο, ξένο σπίτι!... Εἶναι τὸ κακὸ ἀποκοῦμπι στὸν ξένο τοῖχο, ποὺ διαλύει τὸ σπίτι).

'Η 'Αριστερὰ, θυσίασε ὅτι ἐκλεκτότερο καὶ δυναμικώτερο εἶχε, σὰ νάταν ἡ στερνὴ μέρα τοῦ κόσμου, σὰ νὰ μὴν ἐπρόκειτο νὰ ξαναζήσουμε ὅλοι μέσα δῶ — σὰ νὰ μὴν εἶχε σπίτι!... Κ' ἔβγαλε τί; Κατάφερε νὰ μὴν πιστεύῃ πιά κανεὶς πὼς τίποτε μπορεῖ νὰ κινήθῃ σ' αὐτὸν τὸν Τόπο! (Μὰ οἱ λαοὶ δὲ ζοῦν μόνο μὲ τὸ εἶναι, παρὰ καὶ μὲ τὸ Γίγνεσθαι. "Ὅχι! 'Εμεῖς μόνο τὸ καταφέραμε νὰ ζοῦμε ἀμετακίνητα μὲ τὸ «οὐτως ἔχει»! Μὰ πάσχομε ὅλοι μὲ τὸ «ἔχει» αὐτό. Δὲ σημαίνει! Καταβάθος ὅλοι καταρωθώσαμε νὰ ἔχουμε πεισθῇ, πὼς τίποτα ἐδῶ δὲν ἀλλάζει! Καὶ παρατήσαμε πιά κάθε προσπάθεια).

Τὸ κάναμε ρημάδι δηλαδὴ τὸ Σπίτι — καὶ τὸ ξεθεμελιώσαμε μέσα μας!

Κοιτάζετε τώρα ποῦ τραβᾷ ὁ Τόπος μας:

Στὸ χωριὸ τοῦ παποῦ μου, παραμονὴ τῶν περασμένων ἐκλογῶν, οἱ ἄντρες ξενύχτησαν στὴν Κοινότητα, κ' εἶχαν βάλει χάμου τὸ χαρτί καὶ μοιράζαν ἔτσι τὰ «κουκιά», ἀπὸ πρὶν: «Τὰ μισὰ καὶ κάτι, αὐτῶν ποὺ θὰ βγοῦν — μὴν πάη κατά διακόλου τὸ χωριό. Νὰ δώσουμε καὶ τῶν ἄλλων, ποὺ ὁ ἄνθρωπος τους μᾶς τάζει πὼς θὰ φέρῃ δάσκαλο. Κάτι λίγα καὶ τοῦ ἄλλου, μὴ δὰ βγῇ κι αὐτὸς κ' ἔχουμε ντράβαλα. Καὶ τὰ ρέστα τοῦ ἀντάρτη, μπὰς καὶ θαρρήσῃ κι ὁ καπετάν Χωροφύλακας, πὼς τὸ ρίξαμε ἔτσι χάμου «σφάξε μ' ἀγά μ' ν' ἀγιάσω»!.. "Αἰετι, καὶ τοῦ χρόνου!»

Μπορεῖ, μὲ τὸ κουτό τους τὸ μυαλό, οἱ ταπεινοὶ χωριάτες μου, οἱ ἀπογνωσμένοι, νὰ μὴν κατάφεραν νὰ κρατηθοῦν στὸ ψέμα ποὺ κρατιόμαστε συναμεταξύ μας ἐμεῖς οἱ τετραπέρατοι! Μὰ τί σημαίνει αὐτό! Τί σημαίνει — τί τρομερὸ μαζί, καὶ τί καλὸ σημαίνει — τὸ ψέμα νὰ τὸ ὑπερκεράζουν ἔτσι ἀδελφωμένα, μὲς στὴν ἄκρα δυστυχία κι ἀπόγνωση, ἐκεῖ στὴ μαύρη Πίνδο!

Ποῖο εἶναι τὸ «ψέμα»; Εἶναι τὸ πὼς πιστεύουμε, τόσο πολὺ τάχα ὅλοι, ὅσο τὸ θέλουν τὰ κόμματα, σ' ὅλ' αὐτά. Τὸ πὼς πιστεύουμε, δῆθεν, ὅτι ὁ Τόπος τοῦτος θ' ἀνασηκωθῇ μὲ τὴν Πολιτικὴ — μὲ ὅποια, αὐτὴν ἢ ἐκείνη —, χωρὶς ἐμεῖς νὰ κουνᾶμε τὸ δαχτυλάκι μας, πέραν μιᾶς ψήφου!

'Αλλ' ἀκούστε με ποὺ σᾶς λέω, ἐδῶ, στὸ Κρυφὸ Σχολεῖο: Τίποτα δὲ θὰ σαλέψῃ ἂν ὅλοι μας (ἀκοῦτε ἐμένα; ὅλοι μας!) δὲν ἀλλάξουμε στὴν κάθε στιγμὴ μας, στὸ κάθε μας ἔργο. Στὴν Πράξη, ὅχι στὴν Ψῆφο! Στὸ προσωπικὸ ἀντίκρυσμα τοῦ Κόσμου, ὅχι στὴν ἀντιπροσώπευση τοῦ Μηδενός!

'Υπῆρξε ἐνσυνείδητη καὶ μεθοδικὴ ἡ ὁργάνωση τῆς φαυλοκρατίας, ποὺ ἀσέλγησε κι ἀποχαλινώθηκε τὰ μεταπολεμικά χρόνια στὸν Τόπο. Μὰ κι ἐνσυνείδητη κι ὠμὰ ἐνστικτώδης — μιᾶς ὥς τὰ ἔσχατα ἀμυνόμενης καὶ σηψαιμικῆς πιά Συντηρήσεως — ἂν θεωρηθῇ, τὸ μολυσματικὸ γράψωμα στὸ ἐθνικὸ σῶμα παραμένει θανάσιμο.

Τὸ κακὸ ἐπερίσσεψε. Καὶ δὲν εἶναι ἀπλῶς ποὺ περίσσεψε, ἀλλὰ ποὺ καρκινώθηκε κ' ἔδειξε μορφή θρασεία σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, συνέστησε καὶ «θεωρία» διαβρωτικὴ κ' ἔριξε βαθεῖα καταβολάδες, ρίχωσε σ' ἀνέργαστα πλήθη καὶ τράφηκε μὲ χυμοὺς ἔξωθεν καὶ στυλῶθηκε, ἐπεστράτευσε συστηματικὰ τὰ ὁργανικῶς οἰκεῖα καὶ παντοῦ ἐμφωλεύοντα «νεογόν» στοιχεῖα του, κ' ἐπανδρώθηκε καὶ ὠπλίστηκε καὶ κατέ-

στη συμπαγές και δυναμικοποιήθηκε, ως τὸ σημεῖο νὰ προβληθῇ σὰν «πραγματικότης μόνη» αὐτοῦ τοῦ Τόπου καὶ «ὁρος ὑπάρξεως» τῶν ἀτόμων, «ἀνυπέρβλητος» - ὅχι ἓνα ἀπλὸ «καθεστῶς» (τὸ γνωστὸ κι ἀμαρτωλὸ, διὰ πολιτικῆς μόνης ὡς χθὲς ἀνατρέψιμο).

Τὴν ἐγνώρισε καὶ ἄλλοτε τὴ φαυλοκρατία ὁ Τόπος. Καὶ προπολεμικά, καὶ «μεσοπολεμικά», καὶ «ἀντιπροπολεμικά». Ἔστω, νὰ εἰπῇ κανεὶς: ὁ Τόπος αὐτὸς δὲν ἐγνώρισε παρὰ φαυλοκρατία κυρίως, καὶ μόνο σὲ πολὺ μικρὰ μεσοδιαστήματα μιὰ περίπου χρηστὴ διοίκηση καὶ διακυβέρνηση. Ἄλλ' ἢ φαυλοκρατία ποὺ εἶχε γνωρίσει ἦταν σχεδὸν ἀφελής, καὶ ἄλλο ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια δὲν κατῴρθωνε νὰ μολύνῃ ἐνῶ ἐδῶ ἡ φαυλοκρατία διέβρωσε στρώματα εὐρύτατα τοῦ ὑπεδάφους, ἐκμεταλλεῦτο μεθοδικὰ ροπὲς καὶ ρεύματα τῶν Καιρῶν πανίσχυρα, κ' ἐμφανίστηκε ἄξαφνα ἐδραιωμένη ἐπὶ ὑποδομῆς ποὺ πολὺ γενναιότερη πιά ἐκμόχλευσε ἀπαιτεῖ - καὶ νὰ δοῦμε...

Ἡ Νέα Παιδεία, ἂν ὑπάρξῃ, ὀφείλει νὰ ἐπανεκπαιδεύσῃ

μᾶζες σὲ νέους τρόπους ζωῆς, νὰ ἐπανεμπήξῃ πρῶτες ἀξίες σὲ νέες στάσεις συνειδήσεων - νὰ ἐκχερσώσῃ, ἐκτρωτικὰ νὰ ἐπέμβῃ, νὰ ὀργώσῃ βαθύτατα τὸ ἐθνικὸ σῶμα. Τοῦτο θὰ εἶναι τὸ ἔργο τῆς Ἐξαναστάσεως - ἂν ἀληθινὰ ξετυλιχθῇ καὶ κατολικευτῇ σὲ κάθε τομέα—, ὅχι ἀπλῶς ἢ κατὰληψὴ τῆς ἐξουσίας καὶ τῆς ὅποιας «ἀρμοδιότητος». Ἀλλιῶς, θὰ προκύπτει καὶ πάλι περὶ φαιδρῆς «Ἀλλαγῆς» - ἀλλαγῆς τῶν φορέων δηλαδὴ καὶ μόνο, τοῦ ἴδιου πάντα κακοῦ.

Ἀλλὰ περιθώρια γιὰ τέτια δὲν ὑπάρχουν πιά. Καὶ τὰ βιώσιμα τράτα τοῦ Τόπου εἶν' ἐλάχιστα ἔτσι. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ χρέος τῆς Κριτικῆς: νὰ ὠθήσῃ γοργὰ πολὺ βαθύτερα τίς ὁποιεὶς τομέες τῆς καὶ λειτουργικά ν' ἀποκαλύψῃ τὴν ὅλη Μηχανὴ τοῦ Κατεστημένου.

Γνωστὴ κι ἀναγνωρίσιμη ἀμέσως ἡ λειτουργικὴ τῆς φαυλοκρατίας, εἶν' εὐθέως διαλυτὴ σὲ κάθε τομέα, ἀπὸ τὸν καθένα, μὲ τὴν ἀπλὴ προσωπικὴ ἐνστάση του.

Ἐκεῖ κατατείνουν τὰ παρακάτω.

Ἡ Μηχανὴ τοῦ Κατεστημένου

Σ' ἓνα λαὸ καλὰ-καλὰ ἐξαθλιωμένο — ἀπὸ τετράχρονη ἐξοντωτικὴ Κατοχὴ κι ἀπὸ ἐξάχρονο ἀλληλοσπαραγμὸ τοῦ Ἐμφυλίου, ὅπου ἐναμίλλως «Δεξιὰ» κι «Ἀριστερά», χωρὶς στερεές ἐθνικὲς βάσεις, συναγωνίστηκαν, σὰν ξένοι πρὸς τὸν Τόπο, σὲ πλήρη ἀποκατάλυση κι ἀφανισμό κάθε ἀπομένοντος ὄρθιου (ἀνθρώπου ἢ τοῖχου, πράγματος ἢ ἀξίας, ἀρετῆς ἢ ποιότητος ἢ ἐννοίας)—, ἀλλὰ καὶ βαρέως ἄνεργο, κι ἀπὸ δεκαετίες δολοφονικῶς ὑποαπασχολούμενο καὶ ὑπαμειβόμενο, καὶ παρασιτικῶς καὶ μὴ παραγωγικῶς ἐπιβιοῦντα, μὲ τὰ ψέματα, ἢ σύγχρονος φαυλοκρατία μας «ἔδωκεν ἔργα»! Δῆθεν «ἔργα», βιτρίνας ἔργα, φενάκης ἔργα - δὲ λέγεται τί «ἔργα»!... Στὸν πεινασμένο ἔριξε ἓνα κόκκαλο — γιὰ νὰ ἐκφανεῖ, γιὰ νὰ ἐκτρέψῃ τὸ κύμα τῆς παραφορᾶς του—, καὶ γιὰ τὰ πενιχρὰ αὐτὰ «ἔργα» (τὰ παναθλίας ποιότητος, τὰ πονηρὰ ἔργα) «ἐφορόμπηξε» καὶ ἀφαίμαξε τόσα ἀπὸ τὸ παραγωγικὸ σῶμα τοῦ Τόπου — ὅχι ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς «ὑπεραξίας» καὶ τοῦ κεφαλαίου —, ὅσα ἐχρειάζοντο γιὰ νὰ τραφῇ παχυλῶς ὁ ἔσμος τῶν ἰθυντῶν καὶ τῆς ὀπισθεν κρυπτομένης «τάξεως τῆς ἀφθονίας», ποὺ τέτοιους ἀκριβῶς ἰθύντορες διώρισε γιὰ πιστοὺς ὑπηρέτες τῶν ἐπιδιώξων τῆς.

Ἔκαμεν «ἔργα», λοιπόν. Ποὺ μόνο τὸ λαὸ δὲν ἀφοροῦν!

Ἔκαμε σχολεῖα;

Δὲν ἔκαμε.

Ἔκαμε θρανία;

Δὲν ἔκαμε!

Ἐπλήρωσε δασκάλους;

Δὲν ἐπλήρωσε!

Ἐπλήρωσε ὑπαλλήλους;

— Οὔτε ὑπαλλήλους!

Ἐξησφάλισε κανενὸς ἐργασία πλήρη καὶ μισθὸ ζωῆς;

Δὲν ἐξησφάλισε!

Ἔδωκε βιβλία;

Δὲν ἔδωκε!

Ἔδωκε μέσα στὴ Διοίκηση;

— Δὲν ἔδωκε!

Ἡ μὴ στὴν Αὐτοδιοίκηση;

— Ἀφῆρσε κ' ἐκεῖνα ποὺ ἀπέμειναν!

Μὴ ἐστέγασε ἀνθρωπινῶς ἀστέγους;

— Ἄλλον δὲν ἐστέγασε ἀπὸ τοὺς «ἡμετέρους»! Καὶ οὔτε μίαν βέσπα δὲν ἐβοήθησε νὰ κυκλοφορήσῃ, ἂν δὲν ἦτο «ἡμέτερος» κ' «ἐθνικοφρων» ὁ μικρὸς τεχνίτης ποὺ τὴν ἐχρειάζετο!

Καὶ μόνον ἐφαφλάτισε — περὶ «εὐημερίας τοῦ Τόπου» (μὲ τὸ ἐν τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ ἀπόρους - δηλαδὴ μὲ οὔτε ὁκτῶ δραχμὲς εἰσὸδῳ τὴν ἡμέρα, κατ' αὐτὴν τὴν ἐπίσημον «Ἐθνικὴν Στατιστικὴν Ὑπηρεσίαν» τῆς) — καὶ μόνον ἐθρασύνθη καὶ κυνικώτατα ἐκάγχασε καταπρόσωπο τοῦ λαοῦ, γιὰ ὅλα τὰ αἰτήματα καὶ σ' ὅλα τὰ ζητήματα.

Ἐγραψα τὸν Ὀχτώβρη τοῦ '61:

«Τὰ ἔργα τῆς ὁδοποιίας;

Ναι: γιὰ τὰ ὀχήματα τῶν «ἐχόντων», καὶ γιὰ τοὺς περιπάτους μόνον τῶν «ἐχόντων»! Γιὰ τὸ «κουμ-κάν» στὸ Σούνιο, ὅχι ὅμως γιὰ τὸ «δεκάτονον», ποὺ μοχθεῖ νὰ φέρῃ πατάτες ἀπ' τὴν Καλαμάτα, ἢ ἀλεύρι ἀπὸ τὴ Λάρισα, καὶ μπατάρει στὰ ὑποῦλα κράσπεδα τῶν ἐξάμετρων «λεωφόρων» (τοῦ Καποδίστρια ἀκόμη ἢ τοῦ πρώτου «μεταπολέμου»), καὶ θραυεταὶ ἡ σκάρτη ἀσφαλτος κάτω ἀπ' τὸ βάρος του, καὶ ὀργώνεται καὶ δείχνεται τὸ ψευτοπασάλειμμα, καὶ εἰς βάθος τὸ «ἔργο» τῆς ὀργανωμένης ἀχρειότητος τῶν ἐργολάβων (τῶν συνεργολάβων) καὶ τῶν «ἡμετέρων» καὶ τῶν «κομπιναδόρων»!

Ποῖο δρόμο ἔστρωσαν οἱ ψεῦτες; Τὸ δρόμο τῆς «τσόχας», ὅχι τὸ δρόμο τῆς πατάτας! Τὸ δρόμο τῆς κυρίας μὲ τὰ μπλε μαλλιά, ὅχι τὸ δρόμο τῆς χωριάτας! Τὸ δρόμο τοῦ ἀργοῦ καὶ τοῦ χαραιοφάνη στὸ κομψὸ βολάν, ὅχι τοῦ παραγωγοῦ καὶ τοῦ μεροκαματιάρη!

Ἐστρωσαν τὸ δρόμο τὸ «δικό τους», καὶ τῶν «δικῶν τους... Κι οὔτε κι αὐτὸν σωστά, κι ἀνταποκριτικὰ τουλάχιστον σ' ὅσα βούτηξαν τοῦ ἀπλοῦ καὶ τοῦ φτωχοῦ. Γιατὶ καὶ τὸ φαῦλο τοῦτο δρόμο, τῆς ἀκαμάτρας κυρίας καὶ τοῦ σνομπιστικοῦ «κουμ-κάν», τὸν ψευδοστρωσαν - πάλι γιὰ τοῦ κυρίου καὶ τῶν κυρίων τίς «κομπίνες»!.. Γιὰ νὰ ὑπερτιμηθοῦν τὰ χέρσα σὲ οἰκόπεδα χιλιάδων λιρῶν τῶν «ἡμετέρων» γιὰ νὰ ὑψώσουν, οἱ «ἐχόντες», θρασυτάτα παλάτια, καὶ νὰ τσουλάνε στὰ παλάτια αὐτὰ μὲ τὰ θρασύτερα τοῦ κόσμου ἀμάξια σὰν πλοῖα, καὶ γιὰ ν' ἀποκτήσωμε κ' ἐμεῖς — μπάς καὶ δὲν

ἀποκτήσωμε!.. — τὴν ἀκτὴ τῆς Ντόλτσε Βίτα μας καὶ τὰ «μαῦρα» μας τὰ κρίνα!..»

Ἄν ἔγραφα, ὅμως, μόνο αὐτὰ σήμερα, δὲ θὰ εἶχαν ἐντελῶς δίκιο — καὶ νομίζω ὅτι τοῦτο τὸ ἥθος ἔχομε χρέος νὰ διδάξωμε οἱ κρίνοντες σ' ὅσους δὲν θέλουν νὰ κρίνονται: τῆς ἐντίμου ἀναγνωρίσεως τοῦ ἔργου, ὅπου φανερώνεται.

Στὴ διαδρομὴ Ἀθήνα-Κέρκυρα ὑπάρχει σήμερα ἓνα ἔργο: ὁ δρόμος τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδας, ποὺ καλὸς ὁδηγός, χαραγμένο καὶ στρωμένο ἔτσι λαμπρὰ ὥπως εἶναι, μπορεῖ νὰ τὸν διανύσῃ σὲ 5 ὥρες ἀπὸ Ἀντίρριο ὡς Ἡγουμενίτσα.

Τοῦτο, γιὰ κείνους ποὺ γνῶρισαν τὴν ἄβατη Δυτικὴ Ἑλλάδα τοῦ Ἐμφυλίου '47, '48, καὶ '49 καὶ '50, εἶν' ἔργο μέγα — καὶ γι' αὐτὸ βάζω πρώτη ἐδῶ τὴν ἀπερίφραστη ἀναγνώρισή του.

Ἄν «ἔγραφαν» — κι ἂν «τρῶνε», κι ἂν «θὰ φᾶνε ἀκόμη —, οὔτε νὰ τὸ ἀποδείξω μπορῶ, οὔτε δυστυχῶς προέχει πιά στὸν Τόπο μας, ὅπου ὅλοι διαρκῶς «τρῶνε» κ' ἐλάχιστοι κάθουν καὶ κάτι. Πάντως, ἀνεξαρτήτως δοσιλογίας, καὶ γιὰ τὰ χρήματα καὶ γιὰ τίς ὅποιες φουσκωμένες δαπάνες (ποὺ κάποτε, βέβαια, θὰ πρέπει νὰ ἔρθῃ — ἂν κι αὐτὴ δὲν καταφέρουμε ἐμεῖς νὰ χαθῇ μὲς στὸν καιάδα τῆς ὅλης μεταπολεμικῆς μας φαυλοκρατίας) τὸ ἔργο εἶναι μέγα καὶ σημασίας θεμελιώδους. Ἡ δυτικὴ Κυρίως Ἑλλάς, μὴ ἔχουσα κἄν λιμάνια ἐξυπηρετικὰ καὶ ἀνέτως προσπελάσιμα ἀπὸ ἐνδοχώρας τόσο ὀρεινῆς, χωριζόμενη ἀπὸ τὴ λοιπὴ Ἑλλάδα μὲ τὴν ἀδιάβατη ἁκρόα Πίνδο (ὁ δρόμος Κалаμπάκα-Γιάννενα λόγῳ Κατάρρας δὲν περνᾷ, κι οὔτε τοῦ Καρπενησιοῦ, οὔτε τῆς Ναυπάκτου-Ἀμφισσας, τοῦ Γράμμου δὲ οὔτε συζητεῖται), καὶ στερούμενη, ὡς χθές, βατοῦ κατὰ μήκος κλάδου, ἦταν καθαυτὸ περιοχὴ «περ' -σευάμενη» — κατὰ τὴν ἔκφραση τῶν πικραμένων ζωμάχων τῆς —, «κρυφὰ τοῦ θεοῦ παραριγμένη», αὐτόχρημα «μπλοκαρισμένη» στὴν προαιώνια ἀκίνησι καὶ στατικότητά της, καταδικασμένη νὰ πεινᾷ καὶ νὰ πνίγεται στὸν ἀνεκμετάλλετο ὀρεινὸ πλοῦτο, νὰ τὴν ἐγκαταλείπη σταθερὰ τὸ ἀνθρώπινο στοιχεῖο τῆς — μὴ δυνάμενο πιά νὰ συμπορευτῇ ἄλλους πληθυσμούς τῆς Χώρας, διαρκῶς εὐνοούμενους κι ἂν τὴν πολιτικὴ (ποὺ ἡ σύγκρισή μὲ τοὺς δικούς του ὅρους ἀναπτύξεως ἀπέβαινε καὶ ψυχικὰ ὅλο πιὸ συντριπτικὴ) — κ' ἔβλεπε χέρσα πάλι νὰ γίνωνται, καθὼς πρὸ πέντε αἰώνων, ἀκόμα καὶ τὰ βοσκοτόπια τῆς, καὶ τὰ βουνὰ τῆς ἀνεπανόρθωτα νὰ ξεγυμνώνονται ἀπ' τὴν ὑλοτομία τῆς ἀπελπισίας κι ἀπ' τὸ ἀσύδοτο ἐρίφιο τῆς ἐσχάτης ἐνδειας.

Τώρα, καθὼς διασχίζετε μ' ἑκατὸν σαράντα χιλιόμετρα τὴν παραδείσια ἐκείνη κοιλάδα τοῦ Λούρου, καὶ τρίζει φρέσκια ἡ ἄμμος τοῦ τελευταίου ἐπιστρώματος κάτω ἀπ' τοὺς τροχούς σας, κι ἀπηχοῦν τὰ προαιώνια φαραγγία τὸ παράξενο διάβα, καὶ θροοῦν οἱ πλάτανοι ἐκπληκτοὶ τὴν ἀπορία τους, καὶ τὸ νερὸ κελαρύζει τὸ θαῦμα τῆς τουρμπίνας καὶ τῆς ἡλεκτροπαραγωγῆς, καλλιεργημένη δὲ κίόλας δὲν εἶναι ἡ περιοχὴ — κάτι ἀνάγια ἀραποσίτια ποὺ καὶ ποῦ, κι ἀγελάδες ξαφνισμένες ποὺ βοσκᾶνε —, μὰ ὅτι «λείπουν πιά τὰ χέρια» μᾶς εἶπαν. Πρέπει νάρθουν πίσω τὰ χέρια, σοφοὶ κύριοι, τώρα, τῆς οικονομικῆς μας «υπερανάπτυξης», ποὺ πανικόβλητα ἀπὸ τὴν πεῖνα κι ἀπὸ τὰ εὐκόλα-εὐκόλα Δ.Α.Δ.* τοῦ φανατικοῦ χωροφύλακα φύγαν μετὰ τὸν Ἐμφύλιο στὶς Γερμανίες, καὶ στὶς Αὐστραλίες, στὸν Καναδᾶ καὶ στὶς Ἑνωμένες Πολιτεῖες, νὰ γίνουμε τεχνίτες, λέει, τὰ βοσκοπούλα, ἢ λαντσέρηδες, ἀντὶ νὰ μείνουν ἀγρότες, ποὺ μᾶς λείπουν!

Φέρετε πίσω, τώρα, τὰ χέρια αὐτά!.. (*Ἡ θαρρεῖτε, πῶς ἢ ὅποτε θέλετε πολιτικὴ τῆς δῆθεν «λήθης», ὕστερα ἀπὸ τόσο

αἰμοβόρα μνημοσύνη μιᾶς συναπτῆς δεκαπενταετίας, γίνεται πιστευτὴ καὶ ἀρκεῖ — ποὺ οὔτε αὐτὴν δὲ σ' ἀλήθεια ποτὲ ἀρχίζετε, κι ἂς καταργῆτε, στὰ χαρτιά, τὰ «πλάσματα τῆς ἀνταρσίας», ὅχι ὅμως καὶ τοὺς «φακέλλους», φαρισαῖοι!..) Πέστε τους, τώρα πῶς ἄνοιξε ὁ δρόμος, πῶς ἦρθε τὸ φῶς, πῶς δὲν εἶναι πιά οἱ «διωγμένοι» τοῦ θεοῦ «ποὺ τοὺς ξέχασε», οἱ «περισευούμενοι»!

Δὲν ξέρω πῶς θὰ τοὺς πείσετε καὶ θὰ τοὺς ξαναφέρετε — πῶς καθαυτὸ θὰ ἐπανειποικίσετε, ἐδῶ ποὺ τὰ λέμε, τὴν πολὺ ἐπικίνδυνα ἐρημωμένη αὐτὴν Ἠπειρο —, καὶ φοβᾶμαι πῶς ὁ δρόμος κινδυνεύει σὰν τὸν «Γαλικὸν» ἐκεῖνο τῆς Δωρίδας (Ναῦπακτο-Ἀμφισσα), ποὺ τὸν συναντάγαμε ἐμεῖς ἄξαφνα, στρατιῶτες τοῦ Ἐμφυλίου, μὲς σ' ἀγριοτόπια πανέρμο, τέλεια ἀπίθανο καὶ σχεδὸν ὑπερβατικὸ, νὰ μὴ ἐνώνῃ τίποτα-μῆτε λαγοῦμι ἀλεποῦς μὲ λυκοφωλιά, παρὰ ἐρμιές μ' ἐρμιές κι ἀγριάδες μ' ἀγριάδες!.. Καὶ κοιμόμασταν κατὰ κοποὶ πάνω στὸ δρόμο αὐτό, τάγματα ὀλόκληρα τῆς ἀπελπισίας, βέβαιοι — καὶ σωστὰ βέβαιοι — πῶς τίποτα δὲν ἦταν νὰ διαβῇ ἀπὸ κεῖ, οὔτε μέρα οὔτε νύχτα, ἀφοῦ ἄλλωστε καὶ τίποτα δὲ διάβαινε — καὶ δὲ διαβαίνει ἀκόμα (τὰ μέρη εἶναι νεκρά) — ἀπὸ δεκαετίες!

Γιατὶ δὲ φτάνει δὲ ἓνας δρόμος, ὅταν τὰ δράσκελα ἔλειψαν, κ' ἡ ζωὴ ποὺ θὰ τὸν βαδίση, κι ὅταν ἡ χώρα ψόφησε πρὶν ἀπ' αὐτόν, κ' εἶναι εἰρωνία μονάχα αὐτὸς καὶ σαρκασμὸς μαῦρου χιούμορ!

Μὰ ἂς ἐμμείνωμε στὸ «καλὸ»: στὸ φοβερὸ Μακρυνόρος, ἀδιάβατο ἄλλοτε κι ἀπ' τὰ «τζέεμς» (ἐφτά ὥρες θέλαμε στὸν Ἐμφύλιο ἀπὸ Ἀρτα σὲ Καρβασαρά), ποὺ τώρα ἔχει κοπῇ φέτες-φέτες, γιὰ τὸ δρόμο, σὲ ὕψη 10 καὶ 20 μέτρων, κ' οἱ κλίσεις εἶναι τέλειες στὶς στροφές, καὶ τ' ὁδὸστρωμα δὲ μοιάζει ψεύτικο, καὶ διανοίξεις ἀκόμα γίνονται, κ' οἱ δείκτες ὅλοι, οἱ διεθνεῖς, σχολαστικὰ προειδοποιοῦν — ὡς καί... γίδια σημειώνονται ὅτι διαβαίνουν, σὲ καμιά δεκαριά σημεῖα —, κι ὁδηγὸς δὲ μπορεῖ νὰ εἰπῇ πῶς δὲ διασχίζει ἀλήθεια δρόμο τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης.

Ναί. Ὅλ' αὐτά.

Κι ὅλ' αὐτὰ «πεῖθουν», μιὰ φορὰ, μάλιστα τὸν ξένο τῶν φέρρου Ἰταλίας-Δυτικῆς Ἑλλάδας, πῶς δὲν ἦρθε σὲ κάφρους, πῶς «πολιτικὴ ὁδοστρωμάτων» δηλαδὴ — ἂ Ἰα Τραϊανό, τουλάχιστον! — πάντως ἔχομε (καὶ προφανῇ, λοιπόν, ἐξ αὐτοῦ, τ' ἀπὸ ἐπιπολαίας διεθνῶς τουριστικῆς γνῶμης — εὐκολῆς πάντα, κ' ἐξ ἐντυπώσεων ὑπὸ ἑκατὸν σαράντα χιλιόμετρα — ὠφελήματα σὲ διεθνῇ στίβο προβολῆς τῶν κυβερνώντων)!

Ἄλλο ποὺ δὲν εἶναι τίποτα δίπλα στὸ δρόμο καὶ δὲν ξέρω, πάλι, τί ἐνώνει τόση νῆα καὶ «ἀπὸ βᾶθρων» ὁδοστρωσία. (Γιατὶ αὐτὸ ἴσα-ἴσα, τὸ «ἀπὸ βᾶθρων ἐξ ὀλοκληρῶν», καὶ τὸ «ὅλως νῆα», ὑποψιάζουν ἐνίοτε — ἐκεῖ μάλιστα ποὺ ὁ δρόμος ὑπῆρχε, καὶ καινούργιος δὲ χρειάζοταν, ξὸν στοὺς ἐργολάβους —, τί ἀκριβῶς λοιπὸν ὑπῆρξε τ' ἐκεί καὶ πῶς, τάχα, ἱεραρχεῖται ἡ μεγαλοπρέπειά του μέσα στὴν κλίμακα τῶν ὅλων ἐθνικῶν μας ἀναγκῶν — ἄρα καὶ τῶν «μετρημένων», ἐξ ἀνάγκης, δαπανῶν — ποὺ ὅχι κἄν «ἀπὸ βᾶθρων» παρὰ οὔτε «κατ' ἐπιπολὴν» ἀντιμετωπίζονται!

Ἄλλὰ τὰ «ἐθνικά», τάχα, «ἔργα»;

Ποὐλῆσαμε κυνικὰ καὶ ἀπροσχημάτιστα τὴν Κύπρο ἐν μέ-

* Δελτία Ἀντεθνικῆς Δράσεως, ποὺ χωρὶς πολλὰ-πολλὰ σκάρωναν, γιὰ τὸν καθένα κάποτε «ἐλασίτη» (ἢ κι ἀπλῶς «ζωντανότερο», καὶ μὴ ἐντελῶς «βολικό» τους) τὰ ὄργανα τῆς Δεξιᾶς «τάξεως».

σφ' άποικιοκαταλυτοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος - ἕναν ὀλάκερο ἑλλη-
νικό λαό, τοῦ πιό ἑλληνικοῦ νησιοῦ τοῦ Αἰγαίου! Καί τὰ φα-
ντάγματα «ὑγείας» τῶν γλοιωδῶν ρευστῶν τῆς ἀηδοῦς μεδού-
σης τοῦ Κατεστημένου θρασύνονται καί λέγουν: «Οἰκοδομή-
σαμεν τήν ἐλευθερίαν τῆς Κύρου!»

Ἄλλά καί τί ἔκαμεν, ἐν προκειμένῳ ἡ «ἀνένδοτος» τάχα
«Ἠγεσία» τῆς μαχητικῆς ἀντιστάσεως τοῦ Νησιοῦ;

Ἐκαμε χαράκι; Εἶπεν ἕνα «ὄχι» - καί νά πάη πέρα, καί
νά ἐμμεῖνη σ' αὐτό, σάν ψυχὴ ἐπιφορτισμένη τὴν Ψυχὴ καί
τὴν Ὁρθία Στάση ἔθνους ὁλοκλήρου;

Εἶπε «ναί» καί αὐτή! Καί εἶπε, ἀτυχῶς, καί πλείστα πέ-
ραν τοῦ «ναί» τούτου.

(Διότι «ἡγεσία» ἦτο. Ἀνθρωποὶ τῆς αὐτῆς Μηχανῆς —
τοῦ αὐτοῦ Βαθέως Σεσηπότος ἐνσυνείδητα στελέχη).

Καί ἰδοὺ τὰ τῆς διοικητικῆς «ἀναδιοργανώσεως» - τοῦ
«νέου», ὑποτίθεται, «αἵματος», πού «ἄφθονον εἰσέρρευσε»
στὸν «δραστηρίως ἐσκυγχρονιζόμενο», τάχα, κρατικὴ μηχαν-
νισμό μας:

— Διωρίσαμεν εἰς τὸν κύκλον τῶν ἀμέσων συνεργατῶν
μας, εἰς καιρίας θέσεις τῆς Διοικήσεως, εἰς θέσεις εἰδικῶν
συμβούλων καί γενικῶν γραμματέων, ἀνθρώπους πού μόνον
προσὸν εἶχον: νεότητά, σφρίγος καί ἀξίαν!..

Ἔτσι μιλοῦν οἱ ἄλλοι χυμοί, οἱ ρόδινοι ἄς ποῦμε, τῆς
γλοιώδους μεδούσης... Καί δὲν διώρισαν παρὰ διαλεγμένους
ἀναξίους, μὲ μόνον προσὸν τὸ ὑπηρετικὸν καί μόνον ἰδίωμα
τὸ τοῦ λακέ!.. Γόνους ἀχρήστους, δι' ὅλα, τῆς «καλῆς» των
τάξεως — τῆς πορτοφόλας καί τῶν σκοτεινῶν κατοικιῶν
προελεύσεων —, πού δὲν ἔκαμναν διὰ δικηγόροι, δὲν ἔκαμναν
διὰ γιατροί, δὲν ἔκαμναν οὔτε διὰ τηλεφωνητὰ στὸ γραφεῖο
τοῦ «μπαμπᾶ» τους, καί δὲν ἐκατάφεραν νὰ πάρουν στρωτὰ
οὔτε κἂν ἕνα ψευδοπτυχίον ἀπὸ ἑλληνικὴ ἀνωτάτη σχολή, πα-
ρὰ ἐπῆραν κλεφτά, δι' ὑφαρπαγῆς «pour L' Orient», τὸ πο-
λὺ-πολὺ κἂν ἀπιστοποιητικόν, ὅτι κάπου, κάποτε, «παρη-
κολούθησαν» ἕναν ὅποιον καθηγητὴ ἀσήμαντου «κολλεγίου»,
ἀπὸ τίς χιλιάδες τοῦ ἀπέραντου ἐξωτερικοῦ!.. Καί διώρισαν
τέτοιους λοιπόν, μόνον «βολικούς» καί προθύμους εἰς φαυλότη-
τα, μὲ συμβάσεις «εἰδικῆς» καί μὲ μισθοὺς τεράστιους! Ἐδιά-
λεξαν ἀπὸ τὸ σῶμα τῆς πολεμικῆς γενεᾶς τοῦ ἔθνους — τῆς
γενεᾶς πού πολέμησε τὸ Σαράντα (κ' ἐκείνων πού ἀντιστά-
θηκαν, καί ὑπῆρξαν ἰδάλγοι, καί πλήρωσαν τόσο τοὺς ἰδανι-
σμούς τῆς ἐφηβείας των καί πληρώουν ἀκόμη) — ὅσα στοι-
χεῖα ἦσαν ἀκραίφνως ἀρριβιστικά!

Δὲν τοὺς ἔνοιαζε, ἀσφαλῶς, ὅποιοδῆποτε «παρελθόν»
τῶν στοιχείων αὐτῶν... Αὐτοὶ δὲν ἐπῆγαν μὲ τὰς «ιδέας», ὅ-
πως ἀφελῶς ἐπῆγαιεν ἡ παλαιὰ φαυλοκρατία. Αὐτοὶ δὲν ἐ-
πῆγαν κἂν μὲ τὸ κριτήριον τῆς «προτέρας ὁμοφροσύνης» οὐ-
δενός. Αὐτοὶ δὲν ἐνδιαφέρονται διὰ τὰς «ιδέας», οὔτε λογαριά-
ζουν τὰς «γνώμας». Αὐτοὶ διέγνωσαν βαθυτέρα: «Ὁ ἔτοιμος
νά πουληθῇ εἶναι πιὸ δικός μας κι ἀπὸ τὸν «δικό μας»! Ὁ θέ-
λων «νὰ φθάσῃ», ἀκριβῶς διότι εἶναι ἀνάξιος, εἶναι δικός
μας. Ὁ ἄξιος - ὄχι - δὲν μᾶς ἔχει ἀνάγκη καί, ἄρα, δὲν θὰ
μᾶς ὑπηρετήσῃ. Ὁ ἀνάξιος ὅμως, ἀκριβῶς διότι χάριν εἰς ἡ-
μᾶς καί μόνον ὑπάρχει ἐκεῖ πού τὸν ἐστήσαμε, θὰ μᾶς ὑπηρε-
τήσῃ τυφλῶς!..»

Καί τὰ στοιχεῖα αὐτὰ πού θὰ ἐπιλεγοῦν γιὰ νὰ γλείψουν
τὸ «κόκκαλον», μέσα ἀπὸ χιλιάδες λιμασμένων, ἐὰν προσεκτι-
κᾶ καί μεθοδικᾶ ἐπιλεγοῦν, καί ἐὰν πλουσιῶς καί ἐντέχνως
προβληθῇ ἡ περίπτωσις τοῦ «χρυσώματος» των — ἐπὶ δῆθεν
«ἐκσυγκριστικῶν» ἀξίᾳ καί ἰκανότητι —, καί ἂν οἱ μισθοί, πού
ἔχουν ἑκτακτικὰ, εἶναι μισθοὶ ζωῆς ἀνέτου καί ἀποτελοῦν
ἐν τῇ συνείδησιν τοῦ βιοτικοῦ των προβλήματος ἐὰν μάλιστα αὐ-

τοὶ εἶναι, κατὰ τὸ δυνατόν, «ἄλλοτε ἀριστεροί», «ἄλλοτε ἄ-
τακτοί», τελοσπάντων, «νέοι» δὲ πάντως ἢ σχετικῶς «νεώτε-
ροι» — ὥστε νὰ ἔχωμεν καί τὸ κοντράστο πρὸς τὴν ἀπὸ πα-
λαιὰ «περισεύσασαν» γεροντοκρατίαν —, καί ἂν αὐτὸ τὸ
«παράδειγμά» των, σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς φαυλότητός
μας, ἀστράψῃ ἐντεχνα καί ἐπίμονα μπρὸς στὰ μάτια ἐκείνων,
τῶν χιλιάδων, πού ἐβαρέθηκαν πρὸς τὴν ἀνεργία καί τὴν ὑπο-
απασχόληση, τὴν διαρκῆ «περιθωριακότητα» καί ἀπώθηση
πάντα μακριὰ ἀπ' τὸ στίβο οἰασθήποτε δράσεως καί τῇ «σι-
γουριά» οἰασθήποτε «τακτοποιήσεως τῆς ζωῆς τους»... Ἄν
ὅλα αὐτὰ γίνουν ἔτσι «ἐξυπνα» καί προσεκτικὰ - τότε (ὦ τό-
τε!) θὰ παίξουν ρόλον «ἐνζύμων πρὸς γενικὴν φαυλοποίησιν»
τοῦ σώματος τῶν νεωτέρων οἱ «νέοι» αὐτοὶ «ἄνδρες» μας,
τοὺς ὁποίους γενναιοφρόνως θὰ ἔχωμε (ἀναξιοτάτους μὲν,
ἀλλὰ σταθερά) ἐγκαθιδρύσει σὲ μανδαρινικούς θώκους!.. Καί
τότε θὰ καρπωθῶμε ἀσφαλῶς ἐκεῖνο πού οἱ Καιροὶ ἐτοίμα-
σαν».

Γιατὶ οἱ Καιροί, πράγματι, μὲ τὴν παράταση ὅλων τῶν ἀ-
διεξόδων καί ὅλων τῶν ἀναβολῶν γιὰ λύσεις οὐσιώδεις τῶν
οὐσιωδεστέρων τῆς συγχρόνου ζωῆς — καί, εἰδικώτερα, τῶν
κοινωνικῶς οὐσιωδεστάτων — ἔχουν θραύσει πρὸς τὴν ὑπομο-
νῇ τῆς ἀρετῆς καί τὴν ἐμμονῇ σὲ ἀρχές, ἔχουν ἐξαντλήσει τίς
ἐλπίδες τῶν μέσης ἡλικίας τοῦ ἔθνους ὅτι θὰ δοῦν ποτὲ «ἄ-
σπρη μέρα». Οἱ Καιροί, παρέτειναν, παρέτειναν, ὅλες τίς κα-
κὲς ἐκκρεμότητες καί δημιούργησαν χιλιάδες «ἀποτυχημέ-
νους», πού δὲν ἄξιζαν τέτοια μοῖρα κι ὅμως αὐτὴ τοὺς ἐπε-
βλήθη, πού εἶχαν ὅλα τὰ προσόντα γιὰ τὴν ἀξία ἐπιτυχία κι
ὅμως τοὺς «ἐρίξαν» καί τοὺς ἐκράτησαν οἱ Καιροὶ στὴν «ἀ-
ποτυχίαν» (ἢ στὴν «περίπου ἀποτυχία», στὴ φήμῃ τῆς ἀνικανό-
τητας, ἢ καί τῆς ἀναξιότητος ἀκόμη) «γιὰ ἔργο καί ζωὴ σω-
στή»!

Αὐξήθηκαν, δηλαδή, ἄδικα — ἀπ' αὐτές, ἴσα-ἴσα, τίς πα-
ραστάσεις καί τίς δολοφονικὲς ἐκκρεμότητες ὅλων τῶν ζητη-
μάτων, καί τῶν στοιχειωδεστέρων αἰτημάτων (ἀλλὰ κι ἀπὸ
τὴν ὅλη δυστοκία τοῦ Καιροῦ, καί τῇ συστηματικῇ ἀναστό-
μωσιν τῶν φυσικῶν ἱστορικῶν ὠριμάνσεων, πού ἀπὸ βαθυτέ-
ρου ἐνστικτώδους συμβολαίου συνυπάρξεως καί ἀλληλοσυ-
νηρήσεως ἐπιτελοῦν διεθνῶς δεξιὸς καί ἀριστερός Κονφορ-
μισμός τοῦ Κατεστημένου) — οἱ στρατιῆς ἐκείνης τῶν «σάν ἀ-
ποτυχημένων», τῶν «ριγμένων» τῆς ζωῆς. Καί οἱ μέσης ἡλι-
κίας αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, αὐτοὶ πού «τοὺς ἐρίξαν» καί τὰ
Πράγματα κ' οἱ Καιροὶ κ' οἱ σαλταδόροι τῶν θολῶν εὐκαι-
ριῶν, ἂν καί ἐπολέμησαν, ἂν καί ἀνθεξαν, ἂν καί ἀνθίστανται
ἴσως ἀκόμη, ὅμως δὲ βλέπουν πρὸς τοὺς παρὰ μαῦρο
ἐνδεχόμενο... Καί εἶναι φυσικὸ — εἶναι, ἄρα, ἀνάγκη
(σπουδαία «λαβή»), νὰ μὴ θέλῃ ὁ ἄνθρωπος νὰ ζήσῃ ὅλη του
τὴ ζωὴ στὸ περιθώριο, νὰ μὴ θέλῃ νὰ γερᾷ, πάντα καί μόνον
ἀπωθημένος στὴ μιζέρια καί στὴν ἀδράνεια καί στὴν ἀνασφάλ-
εια... Καί λοιπόν, πάνω στὸ κρίσιμο ἀκριβῶς αὐτὸ σημεῖο,
τὸ ἐπέτυχε ἡ σύγχρονη φαυλοκρατία μας, νὰ «καρπωθῇ» καί
νὰ ὀργανωθῇ, νὰ ἐκμεταλλευθῇ σατανικὰ τὴν ὠρίμανση πρὸς
κάμψιν τῶν συνειδήσεων, τὴν ἐξάντληση ἐπιτέλους τῆς ὑπο-
μονῆς χιλιάδων, μέσα σ' ὅλα τὰ καταπιεσμένα ἀστικά κέ-
ντρα καί σ' ὅλους τοὺς ὑπερσυμπιεσμένους τομεῖς:

Εὗρε τὰ μέσα νὰ προσφέρῃ ἄχαφνα ἀντίτιμα ἐξαγορᾶς!

Δὲν ἐζήτησε οὔτε «γῆν καί ὕδωρ» — ὅπως ἀφελέστατα
ζητοῦσε ἡ παλαιὰ φαυλοκρατία —, οὔτε δὲ τόσες «δηλώσεις
νομιμοφροσύνης» — ὅπως ἡ πεπαλαιωμένων μεθόδων «Ἀ-
σφάλεια» —, οὔτε δεδηλωμένην ὁμοφροσύνην, οὔτε τίποτε
ἀπ' ὅλ' αὐτὰ τὰ παλαιὰ καί ξεπερασμένα. Ἐζήτησε κυ-
ρίως: ἀληθῶς ἀρριβιστικὴν διάθεσιν! «Πούλημα» τῶν ἰδεῶν

και των ενστάσεων! 'Ετοιμότητα προς «συνεργασίαν», πέραν «ιδεών» και «πεποιθήσεων»!

'Εζήτησε τὸν λεγόμενον «ρεαλισμόν» και «συνεργασιμότητα», ὑπὲρ τοῦ «νά δουλεύῃ ἡ Μηχανή και νά ὠφελοῦμεθα ὅλοι οἱ χειρισταί της, μαστεύοντας ἐντεχνα τοὺς ἀπέξω!

Αὐτὸ μόνον.

Καί ἄρχισε λοιπὸν τότε τὸ διαβρωτικὸ ἐκεῖνο: «—...Δὲ βλέπεις γύρω σου;...». Αὐτὸ, προβαλλόμενο ἀπὸ παντοῦ ἀπ' ὅλες τὶς πλευρές: ἀπὸ γονεῖς, ἀπὸ παιδιὰ, ἀπὸ συγγενεῖς, ἀπὸ γηραιότερους «κεκαμμένους» ἀπὸ συναδέλφους, ὁμοιοπαθεῖς και ὁμοίως τὰ ὅμοια καθ' ἑαυτοὺς μερμηρίζοντας: ἀπὸ ἀντιπάλους, ποὺ ἐκάμφθησαν ἐνωρίτερα, κ' ἐκμοχλεύουν τὴν κίψιν ἀντιπάλων: «—... Μήπως θὰ ἔπρεπε νά ἀναθεωρήσῃς;...».

«Μήπως θὰ ἔπρεπε νά ἀναθεωρήσουν...», ὅλοι, χιλιάδες, χιλιάδων, τὶς ἀρχές τους — και γενικῶς: τὴν ἀνάγκη ὁποίων «ἀρχῶν» —, τὴν ἐμμονὴ στὴν ἀρετὴ — και γενικῶς: τὴν πίστη στὴν «ἀπόδοση» ὁποίας ἀρετῆς —, τὴν ἐπιμονὴ στοὺς νόμους τῆς ἀξίας — και γενικῶς: τὴν ἐλπίδα ὅτι «κάποτε, δὲ μπορεῖ, ἡ ἀξία ἀνταμειβεταί» —, «... μήπως θὰ ἔπρεπε...», «μήπως θὰ ἔπρεπε πιά...» ν' ἀναθεωρηθῇ ἡ ἀρχὴ γενικῶς τῆς 'Αντιστάσεως στὸ Κακό;

(Χριστιανὸς θὰ ἔλεγε:

— Τὶ ἄλλο εἶναι ὁ 'Αντίχριστος;.. Αὐτὸ εἶναι ὁ 'Αντίχριστος, κι ὁ Μέγας 'Ιεροεξεταστής! Εἶν' ἡ «θεωρία» ἀτόφου τοῦ 'Εωσφόρου, ἀπὸ καταβολῆς τοῦ Κακοῦ — και σατανικώτερα ὁ 'Αρχὼν τῆς Πτώσεως δὲν θὰ ἔθετε τοὺς ὄρους τῆς καθολικῆς εἰσροφῆσεως στὸν Καταποτῆρα: ρίχνοντας, ἔτσι, ἄμμο στὰ γρενάζια τῆς 'Εμπιστοσύνης, πρὸς ὅτι ἀρετὴ και ἀξία, ὅτι «μισθὸς» τοῦ μόχθου και τῆς εὐσυνειδησίας, ὅτι ἔρωτας καλοῦ και «ἀπόδοση» τῆς συνέπειας σὲ ἀρχὲς Δομῆς αὐτοῦ τοῦ Κόσμου, ὅπου ἡ ψυχὴ ἐμμένει και πολεμᾷ τὸ Κακό, ἡ ρευστοποιεῖται και ἀποσυντίθεται!)

Αὐτό, λοιπόν, κατὰφερε ἡ «μοντέρνα», ἡ «συγχρονισμένη» μας φαυλοκρατία. Κάτι, δηλαδὴ, ποὺ ἀπὸ τὸ πολιτικὸ εἰσδύει βαθειὰ στὸ ἡθικὸ και στὸ βιολογικὸ ἔδαφος τῶν μαζῶν, και διαβρώνει καίρια τὶς συνειδήσεις και τ' ὁμαδικὸ ὑποσυνείδητο.

'Εδῶ δὲν πρόκειται πιά γιὰ ἀλλαγὴ ψήφων. 'Εδῶ κατωρθώθηκε — μὲ τὸ χρῆμα, μὲ τὰ μέσα, μὲ τὰ χρυσοπάρυφα «παρδειγμάτων» τῶν «συνεργασιμῶν», μὲ τὶς δελεαστικὲς βιτρίνες «ἀγαθῶν» τῶν ἀστικῶν κέντρων, μὲ τὰ «νέον» και μὲ τὸν ὅλο «ἀέρα» ποὺ ἄξαφνα ἐμφύσησαν: μὲ τὶς «ὡς τὸ τέλος ἐπιτυχεῖς» κομπίνες, και μὲ τὶς «ὡς τὸ τέλος ἐπιτυχεῖς ἀναξιώτητες, και μ' ὅλες αὐτὲς τὶς «ὡς τὸ τέλος ἐπιτυχεῖς» μανοῦβρες — κατωρθώθηκε ἀλλοίωση συνειδήσεων εἰς εὐρύτατη ἔκταση και σὲ μέγιστο βάθος!.. Καί εἶναι αὐτό, ὅχι ἄλλο, ποὺ κρατεῖ και δομεῖ τὴ φαυλοκρατία. Εἶναι αὐτό, ὅχι ἡ ψῆφος! Καί εἶν' αὐτό ποὺ και τὶς ψήφους σύρει πάντα πρὸς τὴ φαυλοκρατία!.. Αὐτοὶ ποὺ τῆς ἔδωσαν και τῆς ξανάδωσαν, τόσες φορές, τὴν ὁποία δύναμη και πολιτικὴ ἐπιβολή, ὅλα τὰ μεταπολεμικὰ τοῦτα χρόνια — ὁποιο μανδύα κι ἂν φόρεσε, τῆς «Συμπολιτεύσεως» ἢ τῆς δῆθεν «'Αντιπολιτεύσεως», τῆς «ἐμμονῆς εἰς τὰ παλαιὰ ἐκεῖνα» ἢ τῆς δῆθεν «ἀλλαγῆς» ἢ τῆς «προοδευτικότητος» (ὅλ' αὐτὰ τὰ τερτίπια και τὰ τάχα «διάφορα» σχήματα τοῦ ἐντελῶς ἐνιαίου καταβάθος μπλὸκ τῆς Συντηρήσεως, ποὺ ἔχει δὰ και τὸ ἀκριβῶς σύστοιχό του στὴ δῆθεν «'Επανάσταση», μὲ τὰ ἴδια περίπου σχήματα, προσχηματα, μανδύες και τρόπους, και πάντως τὶς ἴδιες ποιότητες «ἡγετῶν» και «φορέων») — εἶναι ψῆφοι συνειδήσεων διαβρωμένων, ἀλλοιωμένων, και εἶναι ροπή πλήθους μὲ τραυμα-

τισμένη τὴν πίστη πρὸς τὴν ἴδια του τὴ δύναμη και τὴν ἱκανότητα αὐτοπροσδιορισμοῦ!

Εἶναι ψῆφοι — και στάσεις — τοῦ: «Δὲ βαριέσαι! 'Ας τὰ λέγῃ καλὰ ἐτοῦτος ἡ ἐκεῖνος: ἄς μοῦ φαίνεται σὰν πιὸ τίμιος αὐτός, σὰν πιὸ ἄνθρωπος ἐκεῖνος! Κοίτα τώρα ἐσὺ νά κάμῃς τὴ δουλίτσα σου, καθὼς τὴν κάνουν ὅλοι γύρω σου, κι ἄσε τὶς ιδέες και τὶς τιμιότητες κατὰ μέρος! Ποιὸς λογαριάζει πιά «ιδέες» και «γνώμες», ἀκεραιότητες και μπέσες, ἀνθρωπιές και ἱκανότητες; 'Εδῶ «ποιὸς τὴ βολεῖ καλύτερα!» Κοίτα νά τρυπώσης στὸ χορὸ τῶν «ἐχόντων», στὴν «κομπανία» τῶν «δυναμένων» — ἐκεῖ ποὺ τρέχει τὸ χρυσοφόρο ρεῦμα κ' οἱ «δουλειές» κλείνονται δέκα τὸ λεφτό —, κοίτα νά προλάβῃς καμιά σιγουριά, και τοιμέντο νά γίνῃ!..»

'Ε, κ' ἐγινε «τσιμέντο» λοιπόν!.. Γι' αὐτὸ ἐγινε «τσιμέντο»: γιατί μπῆκε σὶς σκέψεις τὸ κριτήριο, ὅχι «ποιὸς πρέπει νά βγῇ», «ποιοὶ πρέπει νά βγοῦν», ἀλλὰ: «ποιοὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ βγοῦν», ὅσο σκάρτοι κι ἂν εἶναι — «ποιοὶ, γιὰ ἄλλους λόγους» (ἀνεξάρτητους τῆς λαϊκῆς βουλήσεως, ἀλλὰ μὲ τοὺς «ὄρους» της, δῆθεν) «θὰ βγοῦν»!

Μπῆκε, δηλαδὴ, τὸ κριτήριο τῆς ὑποταγῆς, ἀκριβῶς, τοῦ πολίτου, στὴ δύναμη τῆς ἰσχυροτέρας φαυλότητος — τῆς φαυλοτέρας φαυλότητος!

Τὰ μέσα εἶναι, βέβαια, τὸ χρῆμα κυρίως, ἐκεῖνο ποὺ κατὰφερε τὴν ἀλλοίωση.

Και πῶς βρῆκε τὸ χρῆμα ἡ φαυλοκρατία;

Και αὐτό, ἐκμεταλλευθεῖσα τοὺς Καιροὺς και καρπωθεῖσα τὶς ὀριμάσεις.

'Ας ἀφήσωμε τὸ χρῆμα ποὺ ἐδόθη γιὰ νά στηθῇ ἡ φαυλότης ἐπὶ τῆς 'Αρχῆς, και ἄς δοῦμε μόνο τὸ χρῆμα ποὺ ἡ φαυλότης ἀφαίμαξε — και πῶς τὸ ἀφαίμαξε:

'Εκεῖνο ἴσα-ἴσα, τὸ «σωστό», ποὺ κατέστη αἰσθητὸ μιά δεδομένη στιγμή, σὶς συνειδήσεις, ὡς «ἀναπόφευκτο» γιὰ ν' ἀνασηκωθοῦμε — δηλαδὴ: ἡ θυσία και τὸ «σφίξιμο τοῦ ζωνταριοῦ ὅλων μας» —, αὐτὸ ἴσα-ἴσα καπηλεύθηκε αἰσχρὰ ἡ φαυλοκρατία!.. 'Ο νεο-«δυναμισμός», ἐναντίως πρὸς τὸν τρόπο τῶν παλαιῶν φαύλων — και αὐτὸ τὸ «ἐναντίως» ἀκριβῶς ἔπεισε τὸν φιλότιμο και ἀγαθιάρη τοῦτο λαό —, βγῆκε και εἶπε: «Θὰ σᾶς βάλω φόρους! Θὰ χτίσωμε ἰσχυρὸ ταμεῖο τοῦ Κράτους!.. Καί ὅταν τὸ Κράτος ἔχῃ, τὸ Κράτος θὰ μπορῇ!.. Καί τότε θὰ ἔχωμε ὅλοι!.. Γιατί τὸ Κράτος, μπορῶντας, θὰ στήσῃ δουλειές. Καί τότε θὰ δουλεύωμε ὅλοι! Καί τότε θὰ εἰσπραττωμε ὅλοι!»

Αὐτὰ εἶπαν οἱ Κλέωνες. «Κ' ὕστερα θ' ἀπλώσετε τὶς ἀρίδες σας, 'Αθηναῖοι, κ' ἐννιά ἔχει ὁ μῆνας!..»

«Ναί», τοὺς εἶπαν, και τοὺς ἔδωσαν: Ψήφους και πειθαρχία. 'Εντολὴ και ὑποταγή.

Και αὐτοὺς ἀφαίμαξαν τότε ἀνάληγτα! 'Οχι τοὺς «εχόντες» και τοὺς ὑπερέχοντες, ἀλλὰ τοὺς μὴ ἔχοντας και τοὺς ἰδρωκοποῦντας.

Και βρῆκαν τὰ μέσα, λοιπόν, τὸ χρῆμα. Καί ἔστησαν ἀλήθεια «δουλειές»! Μὰ ὅχι γιὰ ὅλους. 'Εδῶ ἀκριβῶς ἐκδηλώθηκε ἡ ὠμὴ μπαμπεσιά: Μὲ χρῆμα ἀφρονώτατο στὴ διάθεσή τους, ἔστησαν «δουλειές» μόνο γιὰ τοὺς δικούς τους! Δηλαδὴ: «κομπίνες», ὅχι δουλειές! Δηλαδὴ: ληστείες, ὅχι παροχές στὸ σύνολο!

Κι ὅλες τὶς «δουλειές» αὐτές, μόνο μὲ τοὺς τρόπους, τοὺς ὁσοδῆποτε παράνομους, ποὺ θὰ τάιζαν ἀποκλειστικὰ τοὺς δικούς τους!..

Καπηλεύθηκαν, δηλαδὴ, τὴ «φιλοτιμία» ἴσα-ἴσα τοῦ λαοῦ, και τὴν εὐπιστία του. Καπηλεύθηκαν, βαθύτερα, τὴν ἐντιμό-

τητα και την αποφασιστικότητα του λαού, που «για τὸ καλύτερο Αὔριο», «για τὸ ἀνθρωπινότερο Αὔριο», μ' ὅλη του τὴν ζτώχεια καὶ τὴ στενότητα παρεπείσθη καὶ ἔδωσε.

Καὶ μ' αὐτό, ἀκριβῶς, πού τοῦ ἄρπαξαν, μ' αὐτό κατόπιν καὶ ἐτράφησαν καὶ ἠυξήθησαν, καὶ ἐστράφησαν ἐφορμητικώτερα κατὰ τοῦ λαοῦ — μ' αὐτό καὶ προσείλκυσαν τὰ «ἔνζυμα τῆς γενικώτερης φαυλοποιήσεως», πού μετὰ διέβρωσαν, ἀλλοίωσαν, παρέσυραν τὶς συνειδήσεις τῶν περισσοτέρων, ἐφείλκυσαν τὶς ροπές καὶ μαζῶν ὁλοκληρῶν, ἀνυποψίαστων, καὶ φέραν μέσα στὴ σκέψη ὅλων, σιγά-σιγά, τὸν «ἰδ» τοῦ: Πέρα δὲ βγαίνει μὲ τὴν ἀρετὴ, πέραση πιά δὲν ἔχει ἢ ἀξία, παρὰ ἢ «βολικότητα» μόνο, ἢ «συνεργασιμότητα» μόνο, ἢ ὑποτακτικότητα στὴν «κατάσταση» καὶ στὸ «ἔτσι ἔχουν τὰ πράγματα...»

Δημιούργησε, λοιπόν, «πράγματα» ἢ Νέα Φαυλοκρατία!.. Νέα «πράγματα», «νέα τάξη πραγμάτων» ἀλήθεια - πού δὲν κατάφεραν στὸ παρελθὸν οὔτε ὁ Δικτάτωρ οὔτε ὁ Κατακτητής!

Κ' ἔφερε πάνω μιὰν ἀληθῶς νέα τάξη θρασέων, κυνική, μὴ ὀρρωδοῦσα-ἐνα νέο τύπο ἑλληνος φαύλου: 'Αδίστακτο, «ρεαλιστὴ» τῆς πορτοφύλας, περιφρονητὴ καὶ ἀσελγοῦντα ἐπὶ «ιδεῶν» καὶ «ἀξιῶν», ἐπὶ «ἀρετῶν» παλαιῶν καὶ ἀρετῶν ὁποιωνδήποτε, κυνικό, στυγνὸ, ὑπολογιστὴ τῆς ἀγορᾶς, ἀνευθυρίαστο, κυρίαρχο τῶν δρόμων καὶ τῶν διαδρόμων! «Πόσο κάνει τὸ Κυπριακό» ρωτᾷ αὐτὸς μόνο. Δὲ ρωτᾷ «τὶ πρέπει», «τὶ χρέος ἔχω», «τὶ ντροπὲς ὀφείλω νάχω», «τὶ σεβασμούς». «Πόσο κάνει» ρωτᾷ - μόνο «πόσο κάνει», γιὰ ὅλα! "Ὅλα ἀγοράζονται γι' αὐτόν, ὅλα πουλιοῦνται! Μὲ ὅλα, καὶ γιὰ ὅλα, «κλείνονται δουλειές»! 'Απ' ὅλα βγαίνει τὸ «ἔχει» (ἢ μόνη «δύναμη») καὶ τὸ «δύνασθαι» (ἢ μόνη «ἀξία»)! Κ' ἢ «φουσκωμένη πορτοφύλα», καθὼς τὸ λέει καὶ τὸ τραγοῦδι, ἔχει τὸ λόγο σὲ ὅλα!

Οἱ ὑπουργοὶ τῆς Μεταπολεμικῆς Φαυλοκρατίας: οἱ ἀδίστακτότεροι τοῦ πανελληνίου ποτέ, οἱ ἀνευθυρίαστοι! 'Ιδέες, φρόνημα, συνειδήσεις χρέους; «Κουραφέξαλα» γι' αὐτούς! Γι' αὐτούς, μόνο κριτήριον: «Πόσο κάνει, πόσο φέρνει» — ψήφους ἢ δυνατότητες ὑπὲρ αὐτῶν — τὸ κάθε τί!

Κι αὐτὸ «ρεαλιστικά» — «ρεαλιστικώτατα» καὶ ὠμότατα — στὸν προὑπολογισμό, sans scrupules τελείως καὶ ἀνάληγτα στὴν ἐκτέλεση, ἐπιστημονικὰ προπαγανδισμένο — ὡς: τὸ ἀκριβῶς ἀντίθετο πάντα αὐτοῦ πού πράγματι εἶναι — στὴν προβολή!

'Εφ' ᾧ καὶ ἡ ἀνθιση τῶν... «πάμπλικ ριλέησιονς» (πῶς τοὺς ἀρέσουν κατὶ τέτοιοι ὄροι!) στὸν Τόπο μας, τώρα-τώρα, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ τόση πέραση τῶν ἀεροκοπανιστάδων τῶν «δημοσίων σχέσεων» (τῶν δημοσίων στρεβλώσεων, δηλαδή), παντοῦ, σ' ὅλους τοὺς τομεῖς!

'Εκοψαν κ' ἔραψαν ψεύδη ἀσύστολα, μὲ τρεῖς χιλιάδες στροφές τὸ λεφτό, ἐπὶ τόσα ἀναισχυντότατα χρόνια τώρα, ὅλες οἱ πληρωμένες ἀναιδεῖς ψευδὸγλωσσες, σ' ὅλο τὸν Τύπο, σ' ὅλα τὰ πεδία, μὲ ὅλα τὰ μέσα στρεβλώσεως τῆς Κοινῆς Γνώμης!.. Τὸ μαῦρο τόκαναν «ἄσπρο», τὸ σκάρτο «τέλειον», τὴν ἡττα «νίκη», τὸ κακὸ «καλὸ», τὸ τίποτα «κάτι», τὸ κατὶ «πολύ», τὸ ἀνευθυρίαστο «σεμνότητα», τὸ κυνικὸ «ἀνθρωπιστικό», τὸ μὴδὲν «ἀπειρο»!

Κι ὁ λαὸς κατακλύστηκε ἀπὸ σύγχυση, μπερδεύτηκε, τάχασε. περδουκλώθηκε τόσες φορές - ἀπορεῖ πιά καὶ ἀδρανεῖ, παρὰδίδεται στὴ «μοῖρα» του καὶ ἀπροσαρμόζεται!

Μὰ συνέλθετε πολῖτες! Τὸ πᾶν ἐβάρησε διάλυση ἐδῶ - τὸ βλέπετε! Στρεματῆστε αὐτὴ τὴ διάλυση, ἀνακόψτε αὐτὴ τὴν

πορεία-κάμετε ἀνάσχεση τῶν ἐμβόλων τοῦ τρομεροῦ αὐτοῦ μηχανισμοῦ, πού μᾶς φέρει κατευθεῖαν ἀπ' τὴν πιὸ ἀπαστραπτουσα ἐπιφάνεια στὸ πιὸ ζοφερὸ βάθος.

'Ἡ Χώρα αὐτὴ δὲ φτάνει «νὰ τὸ θέλῃ» γιὰ «νὰ ζήσῃ» - δε φτάνει νὰ τὸ γράφουν στὸ γυάλινο πάτο τοὺς τὰ λαϊκὰ ποτήρια τῶν ταβερνείων μας.

Πρέπει ν' ἀντισταθῇ γιὰ νὰ ζήσῃ ἡ Χώρα αὐτὴ-ὁ καθένας ν' ἀντισταθῇ ὡς τὰ ἔσχατα! 'Αλλιῶς, θὰ σβήσῃ, θὰ σβήσῃ - θὰ σβήσῃ καὶ τίποτα δὲ θὰ τὴν «ἀνασταίῃ»!

JOHANN GUSTAV DROYSEN

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ. ΣΧΟΛΙΑ:
ΡΕΝΟΣ ΗΡΑΚΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝΗ

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΕΝΗ Κ' ΕΝΗΜΕΡΩΜΕΝΗ
ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΜΑΤΙΚΑ ΜΕ ΤΑ ΕΓΚΥΡΩΤΕΡΑ
ΠΟΡΙΣΜΑΤΑ ΤΩΝ ΝΕΩΤΕΡΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ, ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ Κ.Α. ΕΡΕΥΝΩΝ
ΑΠΟ ΤΟΥΣ
ΗΡΚΟ ΚΑΙ ΣΤΑΝΤΗ Ρ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝΗ

ΑΘΗΝΑΙ
1988

2 ΤΟΜΟΙ, 864 ΣΕΛΙΔΕΣ, 1475 ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ,
4 ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ, 3 ΕΓΧΡΩΜΟΙ ΧΑΡΤΕΣ,
6 ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΑ ΔΕΝΤΡΑ, ΠΟΛΥΤΕΛΗΣ ΕΚΔΟΣΗ,
ΛΙΝΗ ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ, ΔΕΡΜΑΤΙΝΟΣ ΤΙΤΛΟΣ.

ΜΙΑ ΠΟΛΥΤΕΛΗΣ ΕΚΔΟΣΗ - ΕΝΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΟ
ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΒΟΗΘΗΜΑ ΣΕ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ.

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΑΞΗΣ

του Θανάση Διαμαντόπουλου

Το πρώτο πρόβλημα που αντιμετωπίζει κανείς προκειμένου να καταρτίσει ένα χρονολόγιο της συντηρητικής παρατάξεως της λεγόμενης δεξιάς, είναι η οριοθέτησή της. Και βέβαια το πρόβλημα αυτό παρουσιάζεται πολύ οξύτερο προκειμένου να επιχειρηθεί μια ανάλυση των βασικών χαρακτηριστικών της παρατάξεως. Ο αναννύστης του χρονολογίου θα παρατηρήσει πως η αναφορά στη συντηρητική παράταξη ως συγκροτημένο πολιτικό χώρο γίνεται από τη στιγμή της εμφάνισης του Βενιζέλου στο πολιτικό προσκήνιο του ελευθέρου Βασιλείου. Πράγματι η εναντίωση στον κρητικό ηγέτη ως πολιτικό μήνυμα, ως μέθοδο δράσης αλλά ακόμη και ως πρόσωπο υπήρξε το πρώτο στοιχείο συγκρότησης του συντηρητικού χώρου. (Σε συνδυασμό, ίσως, με μία ασαφή ιδεολογία διατήρησης του πολιτικοκοινωνικού status quo). Σύντομα, όμως, οι πολιτικοί αντίπαλοι του Βενιζέλου αναζήτησαν στο στέμμα τον κοινό παρονομαστή των ιδιαιτεροτήτων τους, την ενοποιητική δύναμη της παρατάξεώς τους, τον ουσιαστικό παραταξιάρχη τους και την εναλλακτική τους πρόταση στο βενιζελικό θρόλλο...

«Ο Ελληνισμός απενίξει ήδη προς ένα και μονον, προς τον Βασιλέα του. Το Έθνος από του λίκνου αυτού τον περιέλαβε με την αλουρίδα του λυτρωτού του Γένους, τον ελίκνισε με τα άσματα των εθνικών αγώνων, των εθνικών μαρτυριών, αλλά και των εθνικών πόθων. Σήμερον καλείται ο Βασιλεύς Κωνσταντίνος ν' αποδώσει τα τροφεία προς το Έθνος, Κραδαίνων, ως ο ιππότης του μύθου, την φλογεράν ρομφαίαν προς όλα τα πέρατα του Ελληνισμού, δύνανται μετά πεποιθήσεως ν' αποβλέψη, ότι θέλει περιστοιχισθή υπό δέκα εκατομμυρίων Ελλήνων, προθύμων και την ίδια αυτών ζωήν και την ίδιαν περιουσίαν εις τους πόδας Του να θέσωσιν. Η νίκη έστεψεν Αυτόν και η νίκη από της ενάρξεως του ακηρύκτου πολέμου επεδεψίλευσεν Αυτώ τας autάς χάριτας. Πρέπει να έχω προ οφθαλμών, ότι το Γένος τοιαύτην τρέφον εμπιστοσύνην προς Αυτόν και προς Αυτόν απενίξον ζητεί παρ' Αυτού την αποκατάστασιν της εθνικής ενότητος και την διεκδίκησιν των δικαιωμάτων των εθνικών. Τοιαύτην ευρύτητα Αυτός έδωκε προς τον αγώνα, τον αρξάμενον, ότε είπεν, ότι ο αγών αυτός επεβάλλετο εκ φιλανθρωπίας. Επεβάλλετο αληθώς εκ της φιλανθρωπίας και του ανθρωπισμού ο αγών ούτος, διότι παρεδώκαμεν τον Ελληνισμόν όχι τοις κυσίν, αλλά τοις κτηνανθρώποις! Ο αγών ούτος είνε ο υπέρτατος των αγώνων, τους οποίους υπέστη, ως είπον, ο Ελληνισμός, έχω δε την πεποίθησιν εις τον εθνικόν στρατόν και τον ηγέτην αυτού, ότι θέλει τον διεξαγάγει ενδόξως και τελεσφόρως υπέρ του ιερού σκοπού της διασώσεως του όλου Ελληνισμού».

Αυτό δήλωνε ο Δ. Ράλλης ήδη στις 21.6.1913, με το ξε-

σπασμα του 2ου Βαλκανικού πολέμου. Η έκρηξη του εθνικού διχασμού και η συσπείρωση ολόκληρου του αντιβενιζελικού κόσμου γύρω από τον Κωνσταντίνο ολοκλήρωσε τη διαδικασία: η αντιβενιζελική παράταξη γινόταν το κόμμα του Βασιλιά.

Μετά δε το 2ο παγκόσμιο πόλεμο οι όροι «δεξιός» και «βασιλόφρων» γίνονταν περίπου επώνυμοι. Γενικότερα, ολόκληρη την έκρυθμη εξηκονταετία 1915-1974, τρεις φορές ο βασιλιάς προσωπικά ή το άμεσο περιβάλλον του ουσιαστικά έχρισε τον αρχηγό της συντηρητικής βασιλικής παράταξης: το 1915 το Δ. Γούναρη, το 1946 το Ν. Τσαλδάρη, το 1955 τον Κ. Καραμανλή. Και τις τρεις φορές το πολιτικό,

Η Άποψη του Αντιβενιζελισμού για τον Εθνάρχη

Οι Εκλογές του 1950

προσωπικό και η εκλογική βάση της παράταξης επεκύρωσαν την εκλογή. (Η μόνη ίσως περίοδος που στους κόλπους της αντιβενιζελικής-συντηρητικής παράταξης ακούστηκαν σημαντικές αντιβενιζελικές φωνές, όπως π.χ. του Πέτρου Ράλλη, υπήρξε η 10ετία το '30 και τα χρόνια της κατοχής. Το δεκεμβριανό όμως κίνημα τις εξαφάνισε, ως πολιτικά σημαίνουσες δυνάμεις, από την παράταξη.

Ο βασιλικός χαρακτήρας της υπήρξε λοιπόν το πρώτο και βασικό, ως το 1974, χαρακτηριστικό της συντηρητικής παράταξης. Ένα δεύτερο σημαντικό χαρακτηριστικό της, ως το 1974 επίσης, υπήρξε η ίδια λογική ακινησία, η εμμονή της σε κάποια κληροδοτημένα πρότυπα και στερεότυπα και γενικότερα η ατολμία, η άρνηση κάθε τομής τόσο στην εσωτερική όσο και την εξωτερική πολιτική. Ο βασικός ιδεολογικός εκφραστής της παράταξης επί πολλές δεκαετίες, ο Γ. Βλάχος, κωδικοποιούσε τις αξίες της ως εξής:

«Το Λαϊκόν Κόμμα είναι το κόμμα του έστω και επί ζημία του τόπου σεβασμού προς τους Νόμους, το κόμμα των παλαιών συνηθειών, των παλαιών μεθόδων, των παλαιών παραδόσεων, του κοινοβουλευτισμού, της νοικοκυροσύνης, της τάξεως, με όλα τα αγαθά, όλα τα προτερήματα και όλα τα ελαττώματα αυτών των ιδιοτήτων του. Δεν θα μεγαλουργήσει πιθανώς το Λαϊκόν, αλλά δεν θα καταστρέψει. Δεν θα κάμει μεγάλην πολιτικήν, αλλά δεν θα πληρώσει και τας συνεπείας της μεγάλας και δυσβαστάτους»¹¹.

(Αναλυτικότερα βλ. το έργο μου: Ο βενιζελισμός της α-

“

Το Λαϊκόν Κόμμα είναι το κόμμα του έστω και επί ζημία του τόπου σεβασμού προς τους Νόμους, το κόμμα των παλαιών συνηθειών, των παλαιών μεθόδων, των παλαιών παραδόσεων, του κοινοβουλευτισμού, της νοικοκυροσύνης, της τάξεως, με όλα τα αγαθά, όλα τα προτερήματα και όλα τα ελαττώματα αυτών των ιδιοτήτων του. Δεν θα μεγαλουργήσει πιθανώς το Λαϊκόν, αλλά δεν θα καταστρέψει. Δεν θα κάμει μεγάλην πολιτικήν, αλλά δεν θα πληρώσει και τας συνεπείας της μεγάλας και δυσβαστάτους.

”

Γεώργιος Βλάχος
«ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ», 22 Ιουνίου 1932

νόρθωσης). Μεταδικτατορικά όμως ο χαρακτήρας της παράταξης, άλλαξε ριζικά στο σημείο αυτό. Οι διαδοχικές ηγεσίες της Ν.Δ. έκαναν τολμηρότατες επιλογές, τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική πολιτική, μερικές από τις οποίες απέτελεσαν πραγματικές ρήξεις με το παρελθόν του χώρου. Για παράδειγμα - νομιμοποίηση του ΚΚΕ, τα ανοίγματα της εξωτερικής πολιτικής προς τη Σοβιετική Ένωση και τους συμμάχους της των Βαλκανίων, πολύ πρόσφατα η στενή συνεργασία της σε ορισμένα επιμέρους θέματα με κόμματα της παραδοσιακής αριστεράς κ.ο.κ.

Το τελευταίο, τέλος, σημαντικό χαρακτηριστικό του χώρου θα έλεγα πως είναι η πολιτική συνοχή του. Με εξαίρεση τις εκλογές του 1926, του 1936 και, σε πολύ μικρότερο βαθμό, του 1977, σε όλες τις υπόλοιπες εκλογικές αναμετρήσεις του αιώνα μας ο κύριος όγκος των συντηρητικών ψηφοφόρων συσπειρώθηκε γύρω από ένα μόνο κομματικό σχήμα. Διασπάσεις της κοινοβουλευτικής ομάδας και αποχωρήσεις βουλευτών υπήρξαν πολλές. Σπανιότατα, όμως, η εκλογική βάση του χώρου επεβράβευσε τέτοιες πρωτοβουλίες. Και είναι ίσως αυτό που εξηγεί πως σήμερα η Ν.Δ. αποτελεί, ίσως, τον πιο θεσμοποιημένο πολιτικό φορέα της χώρας (για την έννοια και τα κριτήρια της θεσμοποίησης βλ. το έργο μου: Τα πολιτικά Κόμματα - Θεωρητική προσέγγιση): Απέδειξε τον αποπροσωποποιημένο χαρακτήρα της αφού άλλαξε 4 ηγέτες σε μια πενταετία χωρίς ανυπερβλητούς κλυδωνισμούς και με μία μόνο, μικρή ε-

“

Μ.Ρ. Καλά, αυτό θα μου το εξηγήσετε μετά... Εγώ, όμως δεν καταλαβαίνω, πώς εσείς, κ. Μητσοτάκη, από την Κρήτη, από τα Χανιά, από Βενιζελική οικογένεια, από τον Ανένδοτο, από το Κέντρο, πώς, λέω, εσείς κατεβήκατε στις χθεσινές κοινοβουλευτικές εκλογές, με την «ετικέτα» - έτσι τουλάχιστον διάβασα - του χώρου της συντηρητικής πλευράς της Ν.Δ. ενώ, ο κ. Στεφανόπουλος, κατέβαινε ως αναγνωριστικός. Μα την αλήθεια, δεν το κατάλαβα.

Κ.Μ. Θα σου έλεγα, Μαρία μου, «συ είπας». Ή μάλλον, αυτοί που τα έγραψαν το είπαν. Δεν είναι αλήθεια. Γιατί αντιπροσωπεύω εγώ τη συντηρητική πλευρά; Οσάκις με ρωτήσανε, είπα ότι αντιπροσωπεύω τη φιλελεύθερη κεντρώα τάση. Είναι λέξεις δικές μου, που υπάρχουν σε μια πρόσφατη συνέντευξή μου στο «Βήμα» και αυτήν εκπροσωπώ. Την εκπροσωπώ μια ζωή. Αταλάντευτα. Ήμουν φιλελεύθερος από τότε που γεννήθηκα. Ήμουν φιλελεύθερος όταν πρωτοκατέβηκα στις εκλογές του '46. Έμεινα αμετακίνητα φιλελεύθερος ως σήμερα. Σε μια φάση ήμουν και αρχηγός ενός κόμματος Νεοφιλελευθέρων. Κατά συνέπεια, εγώ, δεν μετακινήθηκα ούτε έναν πόντο δεξιά ή αριστερά από ό,τι ήμουν. Το πολιτικό μου «πιστεύω», το διετήρησα.

”

Από ραδιοφωνική συνέντευξη του Κ. Μητσοτάκη στη Μαρία Ρεζάν
2 Σεπτεμβρίου 1984

κτάσεως, διάσπαση. (Αυτό παρά το γεγονός πως στη διαμάχη για την διαδοχή η πάλη των κύριων διεκδικητών ήταν τις περισσότερες φορές κυριολεκτικά στήθος με στήθος). Επίσης οι αυξομειώσεις της εκλογικής της δύναμης ανάλογα με τον αν η παράταξη βρίσκεται σε ανοδική ή καθοδική πορεία, κινούνται σε συνήθη επίπεδα χωρίς απότομες εκτινάξεις, σαν αυτές του ΠΑΣΟΚ το '77 ή το '81, ή κατακόρυφες πτώσεις, σαν αυτές της ΕΔΗΚ στις ίδιες εκλογές. Αποπροσωποποιημένο κόμμα λοιπόν, με οργανωτική συνέχεια, σχετική πολιτική συνοχή και αρκετά σταθερή λαϊκή βάση, η Ν.Δ. χαρακτηρίζεται, τέλος από τη σταθερότητα του ιδε-

ολογικού της λόγου, δηλαδή το φιλευρωπαϊκό προσανατολισμό της, τη σταθερή πίστη της στην ιδιωτική οικονομία και την εμμονή της στην ένταξη του τόπου στο δυτικό κόσμο.

Συγκεκριλαιώνοντας μπορούμε να πούμε πως η σημερινή κύρια έκφραση του συντηρητικού χώρου, η Ν.Δ., διατηρεί την παραδοσιακή πολιτική συνοχή, τον κοινοβουλευτικό χαρακτήρα και τον γενικό ιδεολογικό προσανατολισμό της παράταξης, έχει όμως απαλλαγή από πολλά σημαντικά δομικά χαρακτηριστικά, ιδεολογικές αγγυλώσεις και μονομέρειες του παρελθόντος.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βενιζέλος-Μεταξάς, *Η ιστορία του μεγάλου διχασμού*, (άρθρα των δύο ανδρών, 1934-35), εκδ. Εθνικός Κήρυξ, Αθήνα 1953.
Βλάχος Γ., *Πολιτικά άρθρα*, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1965.
Βούρου Γ., *Π. Τσαλδάρης*, χωρίς εκδ. οίκο-ημερομηνία.
Genevoix M., *Η Ελλάς του Καραμανλή*.
Δαφνής Γ., *Τα ελληνικά πολιτικά κόμματα*, εκδ. Γαλαξίας, Αθήνα 1961.
Διαμαντόπουλου Θ., *Ο Βενιζελισμός της ανόρθωσης*, εκδ. Σάκκουλας 1985.
Ευστρατίου, *Το Λαϊκόν Κόμμα από της πρώτης μέχρι της τρίτης αρχηγίας*, εκδ. Πλάτων, Αθήνα, 1948.

Κομπάνη Α., *Ο Δ. Γούναρης*, εκδ. Πυρσός, Αθήνα, 1946.
Μάλλωσης Δ., *Η Πολιτική Ιστορία του Δ. Γούναρη*, εκδ. Νέα Εποχή, Αθήνα, 1926.
Μαγνοπιά, *Πολιτικές Δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδ. Μπούρον Αθήνα, 1965.
Μπακογιάννη Π., *Ανατομία της ελληνικής πολιτικής*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1977.
Πιπινέλη Π., *Γεώργιος Β'*, χωρίς εκδ. οίκο, Αθήνα, 1957.
Ραυτογιάννη Γ., *Ωρες Ευθύνης*, εκδ. Ευρωεκδοτική.
Toussaint N., *L' Union Nationale Radicale et C. Caramanlis*, Mémoire DEG. Πανεπιστήμιο Paris Π: 1970.

Ο Γρηγόρης Λαμπράκης
νεκρός στις 22 Μαΐου 1963

Νίκος Δήμου

Εναντίον των διακρίσεων

Μου είναι αδύνατον να γράψω περί Δεξιάς διότι:

- α) δεν γνωρίζω τι ακριβώς σημαίνει ο όρος (ο καθένας του δίνει άλλο περιεχόμενο)
- β) ό,τι και αν σημαίνει, θεωρώ παρόμοιες διακρίσεις άχρηστες και (ακόμα χειρότερο) επικίνδυνες.

Θα επεξηγήσω το (α) με μερικά ερωτήματα. Ποιος αποφασίζει ποια παράταξη είναι «Δεξιά»; Η ίδια, ή οι αντίπαλοί της; (Μόνον οι ακροδεξιοί δέχονται πως είναι δεξιοί — ενώ για τους αριστερούς όλοι οι μη-αριστεροί είναι δεξιοί). Κι αν πάλι λεχθεί πως η τοποθέτηση μιας παράταξης προκύπτει από τις αποφάσεις της, ήταν π.χ. πιο «δεξιά» η εχθρική στάση της κυβέρνησης Καραμανλή απέναντι στον Ανδρεάδη από την ανοχή Παπανδρέου προς τον Κοσκωτά;

Όσο για το (β) το έχω αναπτύξει εκτενώς αλλού*. Απλώς επαναλαμβάνω πως για μένα η πολιτική δεν πρέπει να είναι εφαρμογή ιδεολογιών στην πράξη — αλλά **διαδικασία επίλυσης συγκεκριμένων προβλημάτων**. Είναι λοιπόν από αστείο ως επικίνδυνο να μπαίνουν ετικέτες στις λύσεις. Δεν υπάρχουν αριστερές ή δεξιές λύσεις, μόνο σωστές και λανθασμένες. Πράγμα που καθημερινά ζούμε στην πράξη όταν π.χ. «αριστερές» κυβερνήσεις υιοθετούν «δεξιές» μεθόδους (περίπτωση Γκορμπατσώφ) ή και το ανάποδο.

Συμπερασματικά: Για μένα, κάθε πολιτική ανάλυση που βασίζεται στην διάκριση «Δεξιά» και «Αριστερά» ούτε επιστημονικά σημαντική μπορεί να είναι (εκτός αν πρόκειται για ιστορική εργασία), ούτε πρακτικά εποικοδομητική.

* Στο δοκίμιο «Σύστημα Ελευθερίας» που περιλαμβάνεται στο βιβλίο μου «Μετά τον Μαρξ» 1987

ΜΕΡΟΣ Α'

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΕΞΙΑΣ

Στο πρώτο αυτό μέρος, μια σειρά εκλεκτών συγγραφέων, αμερόληπτων, αφανάτιστων και αδέκαστων ανατέμνει ιστορικά, κοινωνιολογικά, και πολιτικά τις συντεταγμένες μιας μεγάλης παράταξης της ελληνικής δημόσιας ζωής.

Μεθοδολογικά, ιδεολογικά, επιστημολογικά οι προσεγγίσεις διαφέρουν· είναι άλλωστε περιττό να εξηγηθεί πως με ένα ειδικό τεύχος περιοδικού το πρόβλημα δεν επιλύεται, αλλά τίθεται. Παρακαλούμε λοιπόν τους αναγνώστες μας να λάβουν υπόψη τους την οικονομία του χώρου, τα περιορισμένα χρονικά περιθώρια και την ανάγκη για πολλές διαφορετικές συνεργασίες, που επέβαλαν περιορισμούς στο μέγεθος των άρθρων. Η τελική κρίση ανήκει σ' αυτούς.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

ΣΤΑΘΜΟΙ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΑΞΕΩΣ

του Θαν. Διαμαντόπουλου, Επ. καθηγή Πολ. Επιστήμης

(ως χρονικό αφετηριακό σημείο λαμβάνεται η άφιξη του Βενιζέλου στην Ελλάδα που απετέλεσε τομή με τον παλαιοκομματισμό και προκάλεσε την πολιτική αντισυσπείρωση της συντηρητικής-παραδοσιακής Ελλάδος)

Δεκέμβριος 1911: Οι Δ. Γούναρης, Π. Τσαλδάρης, Π. Πρωτοπαπαδάκης, Σ. Στάης και Ι. Σισίνης, συγκροτούν πολιτική ομάδα υπό την ηγεσία του Δ. Γούναρη (συνάντηση της Γαστούνης). Αρχικά προσέγγιση προσωπικοτήτων μάλλον παρά κόμμα, η «ομάδα» αυτή (στις εκλογές του 1912 οι Γούναρης και Τσαλδάρης εξελέγησαν ως ανεξάρτητοι), απετέλεσε ωστόσο τον πυρήνα μιας ανανεωτικής γουναρικής κίνησης που μαζί με δύο πολύ ισχυρότερους παραδοσιακούς παλαιοκομματικούς σχηματισμούς, το Ραλλικό και, κυρίως το Θεοτοκικό κόμμα, αποτελούν την κύρια αντιβενιζελική αντιπολίτευση.

24 Φεβρουαρίου 1915: Μετά την παραίτηση της κυβερνήσεως Βενιζέλου λόγω διαφωνίας με τον Κωνσταντίνο για τη σκοπιμότητα εισόδου της Ελλάδας στον πόλεμο, ο βασιλιάς, για πρώτη αλλ' όχι τελευταία φορά, επιλέγει ουσιαστικά τον αρχηγό της βασιλόφρονος - συντηρητικής παρατάξεως αναθέτοντας την πρωθυπουργία στο Δ. Γούναρη. Αμέσως μεγάλος αριθμός βουλευτών και πολιτευτών πλαισιώνει τον εκλεκτό των ανακτόρων και ιδρύεται, υπό την ηγεσία του το Κόμμα των Εθνικοφρόνων με ηγετικά στελέχη αυτούς που είχαν μετάσχει στη συνάντηση της Γαστούνης. Στις εκλογές της 31.03.1915 το εναντιούμενο στο Βενιζέλο τμήμα του εκλογικού σώματος ουσιαστικά αποδέχεται το βασιλιά ως παραταξιάρχη και του αναγνωρίζει το δικαίωμα να εκλέγει τον «αρχηγό» — τοποτηρητή της συντηρητικής παρατάξεως: Από τις 125 έδρες που πήραν στις εκλογές αυτές όλα τα αντιβενιζελικά κόμματα, τις 90 τις κερδίζει ο Γούναρης (που τη στιγμή εκείνη, άλλωστε, σε αντιπαράθεση με τους Θεοτόκη, Ράλλη, Μαυρομιχάλη κλπ, εκφράζει τον εκσυγχρονιστικό - ανανεωτικό αντιβενιζελισμό).

6 Δεκεμβρίου 1915: Νέα διαφωνία του βασιλιά με το νικητή των πρόσφατων εκλογών Ε. Βενιζέλο οδηγεί σε νέα διάλυση της Βουλής και προκήρυξη εκλογών για τη 6.12.1915 στις οποίες οι βενιζελικοί δεν μετέχουν θεωρώντας αντισυνταγματική τη βασιλική ενέργεια. Προκύπτει, επομένως, μονόπλευρη αντιβενιζελική εθνοσυνέλευση, η χώρα κυβερνάται για ενάμιση χρόνο από βασιλικές κυβερνήσεις (Ζαΐμη, Σκουλούδη, Καλογερόπουλου, Λάμπρου) αλλά τελικά, γαλλική στρατιωτική παρέμβαση τον Ιούνιο του 1917 επαναφέρει το Βενιζέλο στην πρωθυπουργία, εκθρονίζει τον Κωνσταντίνο και εξορίζει στην Κορσική μέρος της ηγεσίας της βασιλικής παρατάξεως.

17 Οκτωβρίου 1920: Δύο εβδομάδες πριν από τις εκλογές, που υποτίθεται πως θα έκλειναν την έκρυθμη περίοδο διακυβέρνηση της χώρας, το Κόμμα των Εθνικοφρόνων μετονομάζεται σε Λαϊκό Κόμμα.

1 Νοεμβρίου 1920 Η πολυκέφαλη βασιλόφρων παράταξη κερδίζει στις εκλογές αποσπώντας 251 από τις 369 έδρες και, μετά από δημοψήφισμα, στις 6.12.1920 επαναφέρει τον Κωνσταντίνο στο θρόνο του. (Στο εν τω μεταξύ διάστημα αυτός είχε αντικατασταθεί στα καθήκοντά του από το δευτερότοκο γιο του Αλέξανδρο και, μετά το θάνατο του τελευταίου διαδοχικά από το ναύαρχο Κουντουριώτη και τη βασιλομήτορα Όλγα). Οι διαδοχικές κυβερνήσεις βασιλοφρόνων — Ράλλη, Γούναρη, Στράτου, Πρωτοπαπαδάκη, Τραιναφυλλάκου — δεν κατορθώνουν να αποσπάσουν διεθνή οικονομική ενίσχυση ή δάνειο για τη συνεχιζόμενη στη Μικρά Ασία εκστρατεία με αποτέλεσμα να καταρρεύσει το μέτωπο και στις 15.09.1922 να ξεσπάσει επιτυχημένο στρατιωτικό κίνημα («επανάσταση του '22»). Αμέσως εκθρονίστηκε, για δεύτερη φορά, ο βασιλιάς, αντικατασταθείς από τον πρωτότοκο γιο του Γεώργιο, και στις 15.11.1922 εκτελέστηκαν, μαζί με τον αρχιστράτηγο της ήττας, και οι πέντε αντιβενιζελικοί ηγέτες που θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για την καταστροφή, οι πρώην πρωθυπουργοί Γούναρης, Στράτος, Πρωτοπαπαδάκης και οι διατελέσαντες υπουργοί την ίδια περίοδο Μπαλτατζής και Θεοτόκης. Η μη έμπρακτη εναντίωση του βασιλιά

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

Γεώργιου στην εκτέλεση αποδυνάμωσε το προσωπικό του γόητρο μεταξύ των οπαδών της βασιλόφρονος παρατάξεως. (Ο Γ. Βλάχος επρόκειτο αργότερα να τον χαρακτηρίσει «εστεμμένο φελό»). Εν τω μεταξύ είχε εμφανίσει αυτόνομη πολιτική και ο αντιταχθείς στη συνέχιση της μικρασιατικής εκστρατείας, στρατηγός Ιω. Μεταξάς.

22 Δεκεμβρίου 1922: Θάνατος του έκπτωτου βασιλιά και ουσιαστικού παραταξιάρχη Κωνσταντίνου.

31 Οκτωβρίου 1923: Η «επανάσταση», μετά από έκρηξη αντεπαναστατικού στρατιωτικού κινήματος αποφασίζει την απομάκρυνση του βασιλιά Γεωργίου από την Ελλάδα και την αντικατάστασή του από αντιβασιλέα.

16 Δεκεμβρίου 1923: Εκλογές από τις οποίες απέχει η βασιλική παράταξη, λόγω της αναδιάταξης των εκλογικών περιφερειών από τον υπουργό Εσωτερικών Γ. Παπανδρέου. Προκύπτει μονόπλευρη συνταγματική βουλή υπό την πίεση των στρατιωτικών παραγόντων (Κονδύλης) που, στις 25.3.1924 αποφασίζει εγκαθίδρυση αβασίλευτου δημοκρατίας. Η πολιτειακή μεταβολή τίθεται υπό τη λαϊκή έγκριση μόνο εκ των υστέρων. Από τα βασιλόφρονα σχήματα το μεταξικό Κόμμα των Ελευθεροφρόνων αναγνωρίζει ως μόνιμη την αβασίλευτη δημοκρατία, αλλά το Λαϊκό Κόμμα την καταγγέλλει.

17 Μαρτίου 1924: Μία στενή ομάδα επώνυμων προσωπικοτήτων του Λαϊκού Κόμματος, εξέλεξε στην ηγεσία του κόμματος — κατά τη διατύπωση του Χ. Βαζίκη που έκανε την πρόταση, «προσωρινά, μέχρις ότου οι περιστάσεις επιτρέψουν την σύγκλησιν αντιπροσωπευτικότερας συνελεύσεως» — τον Παν. Τσαλδάρη.

4 Δεκεμβρίου 1926: Μετά την κατάρρευση της Παγκαλικής δικτατορίας και τη διεξαγωγή εκλογών με απλή αναλογική (μέχρι τότε όλες οι εκλογές, είχαν γίνει με το πλειοψηφικό σύστημα) συγκροτείται «οικουμενική κυβέρνηση» με συμμετοχή και των δύο αντιβενιζελικών κομμάτων εκ των οποίων το Λαϊκό είχε πάρει στις εκλογές 20,27% και οι ελευθερόφρονες 15,76%.

12 Αυγούστου 1927: Αποχώρηση από την κυβέρνηση του Λαϊκού Κόμματος.

19 Αυγούστου 1928: Εκλογές με πλειοψηφικό μετά την πολιτική επανενεργοποίηση του Βενιζέλου και συντριβή των αντιβενιζελικών. Από τις 250 προς διανομή έδρες οι Λαϊκοί παίρνουν 19 και ο Μεταξάς μία!

23 Ιανουαρίου 1931: Με αφορμή την προαγωγή στη θέση του εισαγγελέως του Αρείου Πάγου ενός από τους επιτρόπους του στρατοδικείου που καταδίκασαν σε θάνατο τους έξι (αλλά με αληθινή αιτία την πρόθεση εκμετάλλευσης της δυσαρέσκειας από την οικονομική κρίση, και ειδικά για τον προσφυγικό κόσμο, από τους όρους του ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας) ο αρχηγός της μείζονος αντιπολιτεύσεως Π. Τσαλδάρης εγκαταλείπει την ήπια τακτική και εγκαινιάζει πολιτική ομώτατης αντιπαράθεσης προς το Βενιζέλο. Μάλιστα το 1932 αρνείται επανειλημμένες προτάσεις να μετάσχει σε οικουμενική κυβέρνηση για αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης, μετά δε από δηλώσεις του Βενιζέλου που αναζωπυρώνουν το πολιτειακό ζήτημα, ο Τσαλδάρης συνυπογράφει με τους διαφωνούντες προς το Βενιζέλο δημοκρατικούς ηγέτες δήλωση, που χαρακτηρίζει τον πρωθυπουργό μοναδικό κίνδυνο για το πολίτευμα.

25 Σεπτεμβρίου 1932: Εκλογές με απλή αναλογική. Το Λαϊκό Κόμμα με 33,80% γίνεται το πρώτο σε ψήφους κόμμα της χώρας. Το κόμμα του Μεταξά δεν ενισχύεται, παρά την απλή αναλογική (1,59%).

3 Οκτωβρίου 1932: Πιεζόμενος από στρατιωτικούς παράγοντες ο Τσαλδάρης αναγνωρίζει, οκτώμισι χρόνια μετά την εγκαθίδρυσή της, την αβασίλευτη δημοκρατία και, στη συνέχεια, σχηματίζει κυβέρνηση μειοψηφίας με συμμετοχή και του Μεταξά καθώς και του αρχηγού του Εθνικορρίζοσπαστικού Κόμματος στρατηγού Κονδύλη.

13 Ιανουαρίου 1933: Η κυβέρνηση ανατρέπεται στη Βουλή από το Βενιζέλο (ο οποίος, εν τω μεταξύ, είχε πετύχει την επαναπροσέγγισή του με τους άλλους, «παλαιοδημοκρατικούς» ηγέτες).

5 Μαρτίου 1933: Εκλογές με πλειοψηφικό. Τα αντιβενιζελικά κόμματα κατέρχονται συνασπισμένα και, μολονότι δεν ξεπερνούν σε ψήφους τους επίσης συνασπισμένους βενιζελικούς αντιπάλους τους, αποσπούν απόλυτη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Επιβεβαιώνεται η κυριαρχία, μέσα στο αντιβενιζελικό στρατόπεδο, του Λαϊκού Κόμματος. Κερδίζει 118 από τις 136 έδρες του αντιβενιζελικού συνασπισμού.

10 Μαρτίου 1933: Μετά την αποτυχία του κινήματος του στρατηγού Πλαστήρα, ο Τσαλδάρης σχηματίζει κυβέρνηση των αντιβενιζελικών κομμάτων (χωρίς προσωπική συμμετοχή του Μεταξά).

11 Μαΐου 1933: Πρόταση Μεταξά και λαϊκών βουλευτών για δίωξη του Βενιζέλου ως ηθικού αυτουργού του κινήματος Πλαστήρα.

Χ Ρ Ο Ν Ο Λ Ο Γ Ι Ο

- 9 Αυγούστου 1933:** Ο υπουργός στρατιωτικών Κονδύλης καταθέτει νομοσχέδιο που ετοιμάζει προγραφές αξιωματικών που μετείχαν ή «διέκειντο ευνοϊκώς» προς το κίνημα του Πλαστήρα, ενώ ο Τσαλδάρης προσπαθεί να «συμφιφύσει» την υπόθεση με την απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου που έγινε στις 6.6.1933 και υπάρχουν υπόνοιες ότι ευνοήθηκε από ισχυρούς παράγοντες του Λαϊκού Κόμματος.
- 2 Μαρτίου 1935:** Μετά την έκρηξη, την προηγούμενη, βενιζελικού στρατιωτικού κινήματος στην κυβέρνηση εισέρχεται — για 15 μέρες μόνο — και ο Μεταξάς. Εκτελέσεις ενεχομένων στο κίνημα της 1ης Μαρτίου καθώς και του (αποστάτη το 1922 από τη βασιλική παράταξη) στρατηγού Παπούλια. Ερήμην καταδίκη σε θάνατο του Βενιζέλου.
- 29 Μαρτίου 1935:** Ο Μεταξάς θέτει ζήτημα παλινρθώσεως της βασιλείας και, λίγο αργότερα, πλειοδοτεί σε ιδιωτικές συζητήσεις και ο Κονδύλης. Αρχικά αρνητική, αργότερα αμφιρρέπουσα υπό την πίεση των περιστάσεων, η στάση του Τσαλδάρη.
- 9 Ιουνίου 1935:** Εκλογές με αποχή των βενιζελικών. Ο Τσαλδάρης κερδίζει 254 από τις 300 έδρες.
- 17 Σεπτεμβρίου 1935:** 15 βουλευτές εγκαταλείπουν το Λαϊκό Κόμμα.
- 10 Οκτωβρίου 1935:** Ο υπουργός στρατιωτικών Κονδύλης, με όργανα τους αρχηγούς των επιτελείων Κονδύλη, Ρέππα, Οικονόμου, ανατρέπει με στρατιωτικό προνουσιασμένο τον πρωθυπουργό Τσαλδάρη που εξακολουθούσε να εναντιώνεται στην ουσιαστικά πραξικοπηματική παλινόρθωση της βασιλείας.
- 3 Νοεμβρίου 1935:** Ο «αντιβασιλεύς - πρωθυπουργός» Κονδύλης διεξάγει εμφανώς νόθο δημοψήφισμα για τη μοναρχική παλινόρθωση.
- 26 Ιανουαρίου 1936:** Αφού ο βασιλιάς απομάκρυνε από την εξουσία τον Κονδύλη προκήρυξε εκλογές με αναλογική στις οποίες η φιλοβασιλική παράταξη εμφανίζεται διασπασμένη: το Λαϊκό Κόμμα παίρνει 22,10%, οι Ελευθερόφρονες του Μεταξά 3,94% και ο συνασπισμός των υπόλοιπων αντιβενιζελικών (Τζ. Θεοτόκη, Τουρκοβασίλη, Κονδύλη, Ι. Ράλλη, Στράτου) 19,89%. Αδυναμία σχηματισμού πολιτικής κυβερνήσεως ευνοεί την παρεμβατική διάθεση του στρατιωτικού παράγοντα (ιδιαίτερα του στρατηγού Παπάγου). Ο βασιλιάς προσπαθεί να ελέγξει την κατάσταση αναθέτοντας την αντιπροεδρία (της εξωπολιτικής κυβερνήσεως Δεμερτζή) και το υπουργείο στρατιωτικών στον Ιω. Μεταξά (επιλογή που ενθουσιάζει τον εξόριστο Βενιζέλο γιατί θεωρούσε πως μόνο ο παλινός του αντίπαλος μπορούσε να αποκαταστήσει την πειθαρχία στο στράτευμα. Τότε ο φιλελεύθερος ηγέτης έγραψε τη γνωστή φράση «Από μέσα από την καρδιά μου αναφωνώ: Ζήτω ο Βασιλεύς»).
- 13 Απριλίου 1936:** Πεθαίνει ο πρωθυπουργός Δεμερτζής και ο βασιλιάς, χωρίς να συμβουλευτεί τα κόμματα, αναθέτει το σχηματισμό κυβερνήσεως στο Μεταξά, που παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης απ' όλες τις σημαντικές πολιτικές δυνάμεις της χώρας (241 βουλευτές υπέρ, 16 κατά, 4 αποχές).
- 17 Μαΐου 1936:** Θάνατος Π. Τσαλδάρη.
- 4 Αυγούστου 1936:** Δημοσιεύεται βασιλικό διάταγμα για διάλυση της βουλής και εγκαθιδρύεται δικτατορία Μεταξά. Ενώ το υπό την ηγεσία του Σοφούλη Κόμμα των Φιλελευθέρων τηρεί αρχικά εφεκτική στάση προς το νέο καθεστώς (προσδοκούσε επαναφορά των αποτάκτων κινηματιών στρατιωτικών του '35) σύσσωμη η αντιβενιζελική ηγεσία Ντ. Τσαλδάρης, Π. Ράλλης, Β. Σαγιάς του Λαϊκού Κόμματος και ο Τζ. Θεοτόκης — εναντιούνται απροκάλυπτα στο καθεστώς.
- 30 Μαρτίου 1942:** Οι κυριότερες, πλην του Ντ. Τσαλδάρη, φυσιογνωμίες του αντιβενιζελισμού συνυπογράφουν με τους βενιζελικούς ηγέτες πρωτόκολλο μη επιστροφής του βασιλιά στην Ελλάδα χωρίς προηγούμενη απόφαση του λαού με δημοψήφισμα για τη μορφή του πολιτεύματος.
- 12 Οκτωβρίου 1944:** Εγκαθίσταται στην Αθήνα η απελευθερωτική κυβέρνηση Παπανδρέου στην οποία μετέχουν και μη βασιλόφρονα στελέχη του Λαϊκού Κόμματος (π.χ. Σ. Στεφανόπουλος και Π. Ράλλης που είχαν υπογράψει το πρωτόκολλο της 30.3.1942).
- 25 Οκτωβρίου 1944:** Ιδρύεται ο ΙΔΕΑ στον οποίο συγχωνεύονται οι μικρές στρατιωτικές ομαδοποιήσεις δεξιών βασιλοφρόνων αξιωματικών που είχαν ιδρυθεί ως αντίδραση στα κινήματα της Μέσης Ανατολής.
- 3 Δεκεμβρίου 1944:** Ξεσπάει το Δεκεμβριανό κίνημα, μετά την καταστολή του οποίου η ύπαιθρος υφίσταται την τρομοκρατία τελείως ανεξέλεγκτων ακροδεξιών ομάδων. «Βιομηχανία παραγωγής βασιλοφρόνων» αποκαλεί τον κομμουνισμό ο Γ. Παπανδρέου.

Χ Ρ Ο Ν Ο Λ Ο Γ Ι Ο

- 31 Μαρτίου 1946:** Εκλογές με αναλογική και αποχή της Αριστεράς. Θρίαμβος των κομμάτων που υποστηρίζουν την επάνοδο του βασιλιά. Από τις 354 έδρες παίρνουν το Λαϊκό Κόμμα 156, τα συνεργασθέντα εκλογικά μαζί του Εθνικών, Φιλελευθέρων και Μεταρρυθμιστικό (των παλαιών βενιζελικών Γονατά και Αλεξανδρή) 34 και 5 αντίστοιχα, το Εθνικό Κόμμα του Ζέρβα 20 και το Κόμμα Εθνικοφρόνων του Τουρκοβασίλη 9.
- 15 Απριλίου 1946:** Εκλογή από τους βουλευτές του Ντ. Τσαλδάρη ως αρχηγού του Λαϊκού Κόμματος. Τρεις μέρες αργότερα αυτός σχηματίζει κυβέρνηση με τους εκλογικούς συμμάχους του Γονατά και Αλεξανδρή.
- 1 Σεπτεμβρίου 1946:** Δημοψήφισμα για επάνοδο του βασιλιά. Το Λαϊκό Κόμμα εκπροσωπεί τη βασιλόφρονα παράταξη και υπέρ του βασιλιά ψηφίζουν 1.135.492 έλληνες (επί 1.600.497 εγκύρων ψήφων).
- 10 Φεβρουαρίου 1947:** 16 βουλευτές από τον Σ. Μαρκεζίνη εγκαταλείπουν το Λαϊκό Κόμμα και ιδρύουν το Νέο Κόμμα.
- 7 Σεπτεμβρίου 1947:** Ο Ντ. Τσαλδάρης παραχωρεί την πρωθυπουργία στον αρχηγό των Φιλελευθέρων Σοφούλη προκειμένου, ενωμένη υπό την ηγεσία του, η αστική παράταξη να αντιμετωπίσει το κομμουνιστικό κίνημα.
- 27 Οκτωβρίου 1948:** Παρά τους φόβους του αντιπροέδρου Τσαλδάρη πως έτσι δημιουργείται νέος αρχηγός της δεξιάς, η κυβέρνηση αναθέτει την αρχιστρατηγία στο στρατηγό Παπάγο για να καταστείλει το κίνημα.
- 5 Μαρτίου 1950:** Εκλογές με αναλογική. Η συντηρητική παράταξη κατεβαίνει πολυδιασπασμένη και ηττάται, μολονότι το Λαϊκό Κόμμα παραμένει το μεγαλύτερο κόμμα της χώρας με 18,80% των ψήφων και 62 έδρες (7 έδρες πήρε το κεντροδεξιό Εθνικό Ενωτικό Κόμμα του Κανελλόπουλου, επίσης 7 το Εθνικό Κόμμα Ελλάδας του Ζέρβα, μία το Νέο Κόμμα του Μαρκεζίνη, καμία οι Χίτες του Γρίβα και 16 ο ακροδεξιός συνασπισμός Μανιαδάκη-Κοτζιά-Τουρκοβασίλη).
- 13 Σεπτεμβρίου 1950:** Το Λαϊκό Κόμμα μπαίνει στην κυβέρνηση του Σ. Βενιζέλου. (Μετέχει και ο Παπανδρέου). Στις 3.11.1950 όμως αναγκάζεται να εγκαταλείψει την κυβέρνηση λόγω ενός οικονομικού σκανδάλου στο οποίο είχε αναμειχθεί κάποιο κομματικό στέλεχος.
- 16 Νοεμβρίου 1950:** 27 βουλευτές υπό τον Σ. Στεφανόπουλο (ανάμεσα στους οποίους και οι Κ. Καραμανλής και Γ. Ράλλης) εγκαταλείπουν το Λαϊκό Κόμμα και ιδρύουν το Λαϊκό Κοινωνικό Κόμμα, με το οποίο συγχωνεύτηκε λίγο αργότερα στις 6.1.1951, το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα του Κανελλόπουλου. Προέκυψε έτσι το Λαϊκό Ενωτικό Κόμμα (ΛΕΚ) υπό τη συναρχηγία των δύο ανδρών.
- 6 Αυγούστου 1951:** Ο στρατάρχης Παπάγος ιδρύει, παρά την εναντίωση του στέμματος, τον Ελληνικό Συναγερμό στον οποίο ενσωματώνονται το ΛΕΚ και το μαρκεζινικό Νέο Κόμμα. Προσχωρούν, επίσης, οι περισσότεροι από τους Λαϊκούς βουλευτές καθώς και πολλές βενιζελογενείς πολιτικές προσωπικότητες, ιδιαίτερα από το κόμμα του Γ. Παπανδρέου.
- 9 Σεπτεμβρίου 1951:** Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική. Ο κύριος όγκος των συντηρητικών ψηφοφόρων συσπειρώνεται γύρω από το στρατάρχη Παπάγο: 36,53% παίρνει ο Ελληνικός Συναγερμός που γίνεται το πρώτο κομμα της χώρας, 6,66% το Λαϊκό Κόμμα που συρρικνώνεται σε προσωπικό σχήμα του Ντ. Τσαλδάρη (αφού καμιά άλλη επώνυμη προσωπικότητα του χώρου δεν παραμένει στο κόμμα).
- 16 Νοεμβρίου 1952:** Εκλογές με πλειοψηφικό. Ο Ελληνικός Συναγερμός — με τον οποίο συνεργάζεται ως προσωπικότης και ο Γ. Παπανδρέου — παίρνει 49,22% των ψήφων και 247 από τις 300 έδρες.
- 16 Νοεμβρίου 1954:** Ο παραιτηθείς υπουργός Συντονισμού Σπ. Μαρκεζίνης, ακολουθούμενος από 25 βουλευτές — πολιτικούς του φίλους, αποχωρεί από τον Ε.Σ. και ανασυγκοτεί το κόμμα του με άλλη επωνυμία (Κόμμα Προοδευτικών).
- 4 Οκτωβρίου 1955:** Πεθαίνει ο Παπάγος. Λίγο προ του θανάτου του είχε υποδείξει ως διάδοχό του τον Στ. Στεφανόπουλο που υπεστηρίζετο και από τους περισσότερους βουλευτές. Ο βασιλιάς, όμως, χωρίς να συμβουλευθεί επισήμως κανένα πολιτικό παράγοντα δίνει εντολή σχηματισμού κυβερνήσεως στον υπουργό Συγκοινωνιών και Δημ. Έργων Κ. Καραμανλή. Η πλειοψηφία της κοινοβουλευτικής ομάδας του Ε.Σ. προσπαθεί να εναντιωθεί στην ανακτορική πρωτοβουλία αλλά, όταν ο πρωθυπουργός ζητάει ψήφο εμπιστοσύνης από τη βουλή, 197 από τους 205 υπολειπόμενους συναγερμικούς βουλευτές του την παρέχουν. (Απουσιάζει δηλαδή μόνο μια μικρή ομάδα προσωπικά προσκείμενων στον Στ. Στεφανόπουλο).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

- 4 Ιανουαρίου 1956:** Ο Καραμανλής ιδρύει την ΕΡΕ στην οποία προσχωρούν οι περισσότεροι συναγερμικοί βουλευτές και ορισμένοι φιλελεύθεροι.
- 19 Φεβρουαρίου 1956:** Εκλογές με ευνοϊκό για την κυβέρνηση μικτό εκλογικό σύστημα. Η ΕΡΕ παίρνει αυτοδύναμη κοινοβουλευτική πλειοψηφία (165 έδρες). Ωστόσο ο συνασπισμός των κεντρώων και αριστερών αντιπάλων της (στον οποίο μάλιστα συμμετέσχε και το μικρό πια Λαϊκό Κόμμα του Τσαλδάρη) την ξεπερνάει σε ψήφους. Τα κόμματα του Στεφανόπουλου (Λαϊκό Κοινωνικό πάλι) Μαρκεζίνη, (Προοδευτικών) είναι τα μόνα μικρά που κατεβαίνουν αυτόνομα.
- 17 Σεπτεμβρίου 1957:** Παραίτεται ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησεως Καραμανλή Α. Αποστολίδης, πιθανότατα παρωθούμενος από τα ανάκτορα.
- 28 Φεβρουαρίου 1958:** Οι υπουργοί Γ. Ράλλης και Π. Παπαληγούρας παραιτούνται διαφωνώντας για το εκλογικό σύστημα και κατηγορούν τον Καραμανλή για αυταρχισμό. Τους ακολουθούν εκτός κόμματος 15 βουλευτές, εκ των οποίων όμως δύο επιστρέφουν τη μεθεπομένη στην ΕΡΕ.
- 11 Μαΐου 1958:** Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική. Λόγω της πολυδιάσπασης των αντιπάλων της η ΕΡΕ με 41,17% των ψήφων παίρνει αυτοδύναμη πλειοψηφία (171 έδρες). Ο Μαρκεζίνης συνεργάζεται με μικρά κόμματα της κεντροαριστεράς, ενώ οι Στεφανόπουλος, Κανελλόπουλος, Τσαλδάρης, Τουρκοβασίλης συνηγορούν της «Ενώσεως Λαϊκών Κομμάτων» που βγάζει 4 βουλευτές.
- 29 Οκτωβρίου 1961:** Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική. Ο κρατικός μηχανισμός ασκεί έντονες πιέσεις υπέρ της ΕΡΕ που παίρνει ένα νόθο 50,81% των ψήφων και 176 έδρες.
- 21 Φεβρουαρίου 1962:** Ο Καραμανλής καταθέτει στη βουλή πρόταση για συνταγματική αναθεώρηση που αποβλέπει σε ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, επιτάχυνση του νομοθετικού έργου και εκσυγχρονισμό των θεσμών.
- 11 Ιουνίου 1963:** Μετά από τη δολοφονία του Γρ. Λαμπράκη από παρακρατικά ακροδεξιά στοιχεία αλλά και την όξυνση των σχέσεών του με τα ανάκτορα, ο Καραμανλής παραιτείται από την πρωθυπουργία. Η ΕΡΕ στηρίζει κυβέρνηση του ως τότε εξωκοινοβουλευτικού υπουργού εμπορίου και βασιλικού άνδρα Π. Πιπινέλη.
- 3 Νοεμβρίου 1963:** Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική. Η ΕΡΕ με 39,37% των ψήφων και 132 έδρες χάνει τόσο την απόλυτη όσο και τη σχετική πλειοψηφία από τις συγχωνευθείσες κεντρώες δυνάμεις.
- 9 Δεκεμβρίου 1963:** Ο Καραμανλής εγκαταλείπει την πολιτική και την Ελλάδα, όταν ο βασιλιάς έδωσε εντολή σχηματισμού κυβέρνησεως στον επίσης μη διαθέτοντα απόλυτη πλειοψηφία αρχηγό της Ε.Κ. Γ. Παπανδρέου. Διάδοχό του στην ηγεσία της ΕΡΕ ορίζει («αφήνω διάδοχό μου») τον Π. Κανελλόπουλο (που είχε προσχωρήσει στο κόμμα το 1961). Την επομένη η κοινοβουλευτική ομάδα ομόφωνα «εκλέγει» τον αρχηγό της, δηλαδή επικυρώνει την απόφαση του Καραμανλή.
- 16 Φεβρουαρίου 1964:** Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική και ήττα της ΕΡΕ που παίρνει, μαζί με τους Προοδευτικούς, 35,26% των ψήφων και 107 έδρες (100 δικές της και 7 μαρκεζινικές).
- 15 Ιουλίου 1965:** Μετά τη διάσπαση της Ε.Κ. η ΕΡΕ στηρίζει ομόφωνα όλες τις κυβερνήσεις των «Αποστατών».
- 21 Δεκεμβρίου 1966:** Κανελλόπουλος και Παπανδρέου ενεργοποιούν μία πολιτική κατευνασμού που περιλαμβάνει ανατροπή από τον πρώτο της υπό τον Σ. Στεφανόπουλο κυβέρνησεως «Αποστατών», κοινή στήριξη εξωπολιτικής κυβέρνησεως και προώθηση της απλής αναλογικής. Στελέχη της ΕΡΕ αντιδρούν. Ορισμένοι, όπως ο πρώην πρόεδρος της βουλής Ροδόπουλος, δείχνουν να ευνοούν συνταγματική εκτροπή.
- 3 Απριλίου 1967:** Με ανοχή του Γ. Παπανδρέου ο Κανελλόπουλος σχηματίζει εκλογική κυβέρνηση μειοψηφίας, αλλά 18 μέρες αργότερα ανατρέπεται από στρατιωτικό πραξικόπημα. Παρά κάποιες ελάχιστες εξαιρέσεις οι κύριοι παράγοντες, τα κοινοβουλευτικά στελέχη και η ηγεσία της ΕΡΕ κρατούν σαφώς αντιδικτατορική στάση. Επανελημμένες εκκλήσεις και του Καραμανλή προς το στρατό να ανατρέψει τη χούντα. Από την πλευρά του ο Μαρκεζίνης (8.10.1973) δέχεται την πρωθυπουργία σε μία προσπάθεια ομαλοποίησης του καθεστώτος και μετάβαση σε εκλογές, αλλά ανατρέπεται, μαζί με τον Παπαδόπουλο, από τον Ιωαννίδη μια εβδομάδα μετά τα γεγονότα του Πολυτεχνείου (17.11.1973).
- 24 Ιουλίου 1974:** Με την κατάρρευση του δικτατορικού καθεστώτος ο Κ. Καραμανλής αναλαμβάνει από τους στρατιωτικούς τη διακυβέρνηση της χώρας και σχηματίζει κυβέρνηση με συμμετοχή τμήματος του πολι-

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΟ

τικού κόσμου που καλύπτει ευρύ ιδεολογικοπολιτικό φάσμα. Η κυβέρνηση αυτή νομιμοποιεί όλες τις πολιτικές δυνάμεις της χώρας, περιλαμβανομένου του ΚΚΕ, αποφασίζει δε την παραπομπή στο λαό του πολιτειακού θέματος.

4 Οκτωβρίου 1974: Ο πρωθυπουργός Καραμανλής ιδρύει τη Ν.Δ. που δεν επιτυγχάνει σημαντική διεύρυνση του πολιτικού και στελεχιακού δυναμικού σε σχέση με την Ε.Ρ.Ε. Απλή ανανέωση οφειλόμενη σε βιολογικούς λόγους.

17 Νοεμβρίου 1974: Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική. Η Ν.Δ. με 54,4% των ψήφων και 220 έδρες πετυχαίνει το υψηλότερο ποσοστό που πήρε ποτέ ελληνικό πολιτικό κόμμα.

8 Δεκεμβρίου 1974: Σε δημοψήφισμα, με ποσοστό 69,2%, ο ελληνικός λαός αποφασίζει την εγκαθίδρυση αβασιλεύτου δημοκρατίας. Η Ν.Δ. κράτησε, τυπικά, ουδέτερη στάση στο δημοψήφισμα θεωρώντας πως περιλαμβάνει στους κόλπους της οπαδούς και των δύο παρατάξεων. Η θεωρητική αυτή ουδετερότητα οδηγεί σε παραίτηση ενός μόνο βασιλόφρονα βουλευτή (τον π. υπουργό εξωτερικών Σ. Θεοτόκη).

20 Νοεμβρίου 1977: Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική. Η Ν.Δ. με 41,8% παραμένει με διαφορά, παρά την πτώση της, το μεγαλύτερο κόμμα της χώρας και επιτυγχάνει αυτοδύναμη πλειοψηφία (171 έδρες). Η Εθνική Παράταξη, νεοπαγής κομματικός σχηματισμός υπό την ηγεσία των Σ. Στεφανόπουλου και Σ. Θεοτόκη, που απευθύνεται στο ακροδεξιό και βασιλόφρον τμήμα του εκλογικού σώματος, παίρνει 6,8% των ψήφων και 5 έδρες. Μετεκλογικά η Ν.Δ. διευρύνεται με πολλά στελέχη του κέντρου.

21 Μαΐου 1980: Μετά τη μετάβαση του Κ. Καραμανλή στην προεδρία της δημοκρατίας, η κοινοβουλευτική ομάδα της Ν.Δ. εκλέγει νέο αρχηγό (και πρωθυπουργό) το Γ. Ράλλη που πήρε 4 ψήφους περισσότερους από τον άλλο διεκδικητή της αρχηγίας Ε. Αβέρωφ. Τόσο με την ευκαιρία της εκλογής προέδρου της δημοκρατίας (για την επίτευξη της ορατής πλειοψηφίας των 180 βουλευτών), όσο και αργότερα η Ν.Δ. διευρύνεται προς δύο κατευθύνσεις αποδεχόμενη την προσχώρηση στους κόλπους της και κεντρώων και ακροδεξιών βουλευτών και πολιτευτών. Η ενότητα του κόμματος δεν διαρρηγνύεται επίσημα αλλά ο Γ. Ράλλης υφίσταται ενδοκομματικό κλεφτοπόλεμο, ιδιαίτερα από τον Ε. Αβέρωφ.

17 Οκτωβρίου 1981: Εκλογές με ενισχυμένη αναλογική. Η Ν.Δ. με 35,9% των ψήφων και 115 έδρες γίνεται αξιωματική αντιπολίτευση. Ο Γ. Ράλλης, αμέσως μετά την ήττα του, εξαρτά την παραμονή του στην αρχηγία της παρατάξεως από την ανανέωση της εμπιστοσύνης της κοινοβουλευτικής ομάδας, μετά δε από αποδοκιμασία του απ' αυτήν παραιτείται.

15 Δεκεμβρίου 1981: Ο Ε. Αβέρωφ εκλέγεται αρχηγός της Ν.Δ. Θα παραιτηθεί όμως αυτός με τη σειρά του μετά την αποτυχία του κόμματος να καταλάβει την πρώτη θέση στις εκλογές για το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο του Ιουνίου του 1984.

5 Σεπτεμβρίου 1984: Ο Κ. Μητσοτάκης εκλέγεται αρχηγός του κόμματος.

2 Ιουνίου 1985: Εκλογές με άλλη εκδοχή ενισχυμένης αναλογικής. Η Ν.Δ. με 40,85% των ψήφων και 126 έδρες παραμένει αντιπολίτευση. Η ήττα προκαλεί στο κόμμα κλυδωνισμούς και αμφισβήτηση της ηγεσίας του Κ. Μητσοτάκη που δεν τελειώνουν με την απόσπαση 10 βουλευτών υπό την ηγεσία του Κ. Στεφανόπουλου (συγκροτούν το Σεπτέμβριο του 1985 νέο κεντροδεξιό σχήμα τη Δημοκρατική Ανανέωση). Η θριαμβευτική, όμως, για το κόμμα έκβαση των δημοτικών εκλογών, του φθινοπώρου του 1986, ενισχύουν σημαντικά την ηγεσία και την ενότητα του κόμματος (του οποίου σήμερα οι ανώτερες βαθμίδες — πρόεδρος, κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος και αναπληρωτής κυβερνητικός εκπρόσωπος, δηλαδή Κ. Μητσοτάκης, Θ. Κανελλόπουλος και Μ. Παπακωνσταντίνου αντίστοιχα — καλύπτονται καθ' ολοκληρία από πολιτικές προσωπικότητες που δεν ανήκουν παραδοσιακά στη συντηρητική παράταξη και προσχώρησαν σχετικά πρόσφατα στη Ν.Δ.).

18 Ιουνίου 1989: Η σχετική πλειοψηφία της «Νέας Δημοκρατίας» στις γενικές εκλογές οδηγεί στο σχηματισμό της Κυβέρνησης Τζαννετάκη σε συνεργασία με το «Συνασπισμό της Αριστεράς και της Προόδου».

5 Νοεμβρίου 1989: Η νέα σχετική πλειοψηφία της «Νέας Δημοκρατίας» οδηγεί στο σχηματισμό Οικουμενικής Κυβέρνησης υπό τον καθηγητή Ξ. Ζολώτα.

8 Απριλίου 1990: Η «Νέα Δημοκρατία» σχηματίζει τελικά Κυβέρνηση υπό τον Κ. Μητσοτάκη με την προσχώρηση του βουλευτού της ΔΗΑΝΑ Κατσίκη.

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΕΞΙΑΣ 1909-1989

από τον Μελέτη Η. Μελετόπουλο

Στο άρθρο αυτό επιχειρείται μία ανάλυση των συνθηκών της γέννησης, της εξέλιξης και της σταδιακής μεταμόρφωσης της ελληνικής συντηρητικής παράταξης· μία προσπάθεια να σκιαγραφηθεί το «οικογενειακό δέντρο» της Δεξιάς, να αποτυπωθούν οι φάσεις και οι διασυνδέσεις μεταξύ των τάσεων, οι καταγωγές, οι καταβολές και οι συγγένειες, τα στάδια και οι φάσεις ανάπτυξης και παρακμής τους, από το Γουδί ως τις μέρες μας. Στο τέλος της μελέτης παρατίθενται, συμπληρωματικά, οι προσωπογραφίες των κυριότερων ηγετών της παράταξης και ο ρόλος που διαδραμάτισαν στην ελληνική ιστορία.

ΤΟ ΓΟΥΔΙ ΚΑΙ Η ΠΡΩΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΕΞΙΑ

Το Γουδί γεννά τη Δημοκρατία και τη Δικτατορία. Είναι η μήτρα απ' όπου ξεχύνονται όλες οι πολιτικές δυνάμεις, δρομολογούνται όλες οι κοινωνικές εξελίξεις, ξεκινούν όλες οι εθνικές δυνάμεις του Εικοστού Αιώνα. Βενιζελισμός και αντιβενιζελισμός, μιλιταρισμός, ριζοσπαστισμός και ρεπουμπλικανισμός, επανάσταση και μεταρρύθμιση, εξτρεμισμός και φασισμός ξεπηδούν, ως ιδεολογίες, ως τάσεις και ως πρόσωπα¹ από τη μεγάλη στρατιωτικοπολιτική επανάσταση που, πιο πολύ από αστική, υπήρξε γενικό αίτημα όλων των τάξεων για μια πανεθνική, παλλαϊκή ανασυγκρότηση².

Το σπουδαιότερο και — εξ απόψεως ιστορικού μεγέθους — πρώτιστο γέννημα του Γουδί υπήρξε ο Ελευθέριος Βενιζέλος, μοχλός της νέας ελληνικής ιστορίας, πριν τον οποίο η Ελλάδα λιμνάζει και μετά τον οποίο παλινδρομεί και απομυμείται.

Ο Βενιζέλος κινεί το Ελληνικό Έθνος προς τα μπρος με βίαιες και συχνά ανυπόφορες κινήσεις, συγκρούεται δραματικά με τον ελληνικό κόσμο, τον καθυποτάσσει, τον εγκαταλείπει, τον καθησυχάζει, τον τρομάζει, πάντως τον αναστατώνει και τον ανασυγκροτεί αποδιοργανώνοντάς τον. Χρησιμοποιεί νέα κοινωνικά στρώματα, μεταλλάζει τη λειτουργία της Μοναρχίας για να την διασώσει, ενισχύει τον στρατό και διπλασιάζει τα εδάφη της Ελλάδας δίδοντάς της νέα ταυτότητα, νέα μορφή και νέα κοινωνικοπολιτική διάταξη.

Απέναντί της συνωθούνται βιαστικά τα υπολείμματα της παλαιάς κοινωνικής συγκροτήσεως: παραδοσιακά τζάκια και κοτσαμπάσηδες της αγροτικής ολιγαρχίας, μικροαστικά στρώματα, ρομαντικοί ιδεολόγοι, σοσιαλιστές και «ιάπωνες», αποδιωγμένοι πρίγκιπες συνειδητοποιούν ότι το προσκήνιο στο οποίο διαδραμάτιζαν τον πρώτο ρόλο, έγινε ξαφνικά περιθώριο — και ότι σήμερα οι καιροί άλλα κε-

λεύουν. Όμως, αντί να αποσυρθούν «σαν έτοιμοι από καιρό» στη λήθη, συσπειρώνονται, ανασυντάσσονται σε ένα αντιφατικό και ετερόκλητο σχήμα, **ένα συνασπισμό όλων αυτών που έχασαν από τη βενιζελική παλιγγενεσία τα κερημένα ή τα δοτά τους προνόμια και εκμεταλλεύονται την ανεπανάληπτη ιστορική συγκυρία για να δράσουν ως ομοιογενές πολιτικό σχήμα**³.

Είναι αυτοί που ο Hegel ονόμασε Reaction, Αντίδραση, η οποία γεννάται αυτόματα από την Ιστορία απέναντι σε κάθε δράση⁴. Είναι ο Οέλλιγκτον που τελικά νίκησε τον Ναπολέοντα στο Βατερλώ, που όμως έμεινε στην ιστορία σαν η ήττα του Ναπολέοντα και όχι σαν η νίκη του Οέλλιγκτον. Παρομοίως το 1915 είναι η πτώση του Βενιζέλου και όχι η νίκη του Αντιβενιζελισμού.

Έτσι λοιπόν, ως **νομοτελειακού τύπου αντίδραση** θα πρέπει να εκληφθεί ιστοριογραφικά ο Αντιβενιζελικός συνασπισμός της περιόδου 1910-1915 και ολόκληρος ο μετέπειτα Αντιβενιζελισμός. Φυσικά, στην μετέπειτα περίοδο, αυτήν δηλαδή μετά το 1915, αποκτά **ίδια χαρακτηριστικά**, που του προσδίδουν μία ιδιαίτερη ταυτότητα, με συγκεκριμένη πολιτική φυσιογνωμία. Όμως, την πρώτη περίοδο, η ιστορία παρουσιάζει τη Δεξιά — στην πρώτη της αυτή φάση που δεν ονομάζεται ακόμη «Δεξιά» — ως μία συσπείρωση των παραδοσιακών και αντιδραστικών ολιγαρχικών δυνάμεων⁵, κατεχομένων από άρνηση της ανανέωσης και της μεταρρύθμισης, ακόμη και των αλλαγών που θα ευνοούσαν τη διατήρηση των συγκεκριμένων δομών.

Ο Δημήτριος Γούναρης, ο πρώτος ηγέτης της Δεξιάς, είναι κατά περίεργο τρόπο σοσιαλιστής⁶. Δεν προσδίδει όμως καμία σοσιαλιστική ταυτότητα, ούτε καν χροιά, στην πρώτη αυτή Δεξιά, όχι μόνον γιατί γενικά είναι ο ίδιος πολιτικά μοιραίος, αλλά και — κυρίως — γιατί τη φυσιογνωμία του συνασπισμού αυτού καθορίζουν οι παγκόσμιες συνθήκες, η διεθνής θέση της Ελλάδας, οι συσχετισμοί των κοινωνικών δυνάμεων και — προπαντός — η τεραστίου μεγέθους φυσιογνωμία του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ούτε ο

Ίων Δραγούμης, ο μεγάλος ιππότης του ελληνικού πνεύματος που μάχεται με τις σκιές της ελληνικής παρακμής του 19ου αιώνα, δεν προλαβαίνει να ηγηθεί της αντιβενιζελικής παράταξης, δίδοντάς της το όραμά του και την προοπτική μιας ηθικής εσωτερικής μάχης του ελληνισμού με τον εαυτό του, ως εναλλακτική λύση απέναντι στην εδαφική επέκταση που ανέλαβε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Κάτι τέτοιο ήθελε και ο ίδιος ο Εθνάρχης που εκφράστηκε δημόσια υπέρ μιας δραγουμικής ηγεσίας στην παράταξη των αντιπάλων του⁷. Όμως, κάτι τέτοιο δεν έγινε. Και η πρώτη αυτή αντιβενιζελική Δεξιά διαμορφώθηκε χωρίς συνολική πολιτική ταυτότητα, χωρίς κοινωνικές προθέσεις, χωρίς εθνικό όραμα, αφού άλλωστε αποτελείτο από εντελώς ανομοιογενή στοιχεία, που μόνη τους μέριμνα είχαν την επ' άπειρον διατήρηση του θλιβερού status quo μιας παρηκμασμένης κοινωνίας, την οποία οι ίδιοι απομυζούσαν.

Αυτή την εποχή, τη δεύτερη δεκαετία του Εικοστού Αιώνα, τον πρώτο ρόλο στη Δεξιά κατέχει ο Βασιλιάς Κωνσταντίνος. Νικητής των δύο Βαλκανικών Πολέμων και περιβλημένος με το φωτοστέφανο του Στρατηλάτη, ορθώνειται ενάντια στην πολιτική σύλληψη του μεγάλου Βενιζέλου, όταν αυτός αποφασίζει να πολεμήσει η Ελλάδα στο πλευρό των Αγγλογάλλων, στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η λεγόμενη ανταντόφιλη πολιτική του Βενιζέλου όμως δεν βρίσκει τον αντίποδά της σε μία συγκρουόμενη γερμανόφιλη πολιτική του Στέμματος. Η επιλογή του Βενιζέλου οφείλεται στην πεποίθηση ότι η Αγγλία θα κερδίσει τελικά και αυτή τον Πόλεμο και η πεποίθηση του αυτή πήγαζε από ορθές εκτιμήσεις, διασταυρούμενες πληροφορίες και μία μεγαλοφυή διαίσθηση σχετικά με τις παγκόσμιες εξελίξεις. Αντιθέτως, η κωνσταντινική γερμανοφιλία προερχόταν από προσωπικές εμπειρίες, δικογενειακές επιρροές και αδιόρθωτο πείσμα και τελικά αποδείχθηκε άλλωστε εσφαλμένη. Εξάλλου, η γερμανοφιλία του Στέμματος, που εκδηλώθηκε μετά τη δολοφονία του αγγλόφιλου Γεωργίου Α., δεν εξελίχθηκε ποτέ σε μια γενική πολιτική πρόταση. Ούτε υλοποιήθηκε σε συγκεκριμένες πολιτικές πράξεις. Την περίοδο 1915-1917, που ο Κωνσταντίνος Α' Γλύξμπουργκ κυβέρνησε την Ελλάδα με ένα μεσαιωνικού περίπου τύπου απολυταρχικό τρόπο, η «ουδετερότητα» — που προβλήθηκε σαν άλλοθι μιας συγκεκαλυμμένης γερμανοφιλίας — δεν υπήρξε καν πολιτική, με την ολοκληρωμένη έννοια του όρου: αυτή τη διετία η Ελλάδα υπήρξε εχθρική και αρνητική προς την Αντάντ, χωρίς όμως να ξεφύγει από τους εκβιασμούς της και χωρίς να αποτινάξει τα συμμαχικά δεσμά — και από την άλλη υπήρξε φιλική και εξυπηρετική προς τη Γερμανία, χωρίς όμως να ταχθεί ανοιχτά με το μέρος της⁸.

Έτσι λοιπόν στον αγγλόφιλο Βενιζέλο αντιτίθεται ένας γερμανόφιλος Βασιλιάς, στη μεταρρυθμιστική βενιζελική πολιτική μία αντίδραση ενάντια σε κάθε εκσυγχρονισμό και αλλαγή των παλαιών κοινωνικών δομών και στις νέες δυνάμεις που ανέρχονται στο προσκήνιο ο συνασπισμός των παραδοσιακών συμφερόντων της παλαιάς ολιγαρχίας.

Οι εγκέφαλοι και οι ηγέτες της πρωτοσχηματιζόμενης Δεξιάς, στην περίοδο αυτή, αποτέλεσαν ένα είδος υπερκράτους, μιας παρακυβέρνησης αποτελούμενης από ορισμένα πρόσωπα, όπως τον επιτελικό αξιωματικό Ι. Μεταξά και το σχεδιαστή της εξωτερικής πολιτικής Γ. Στρέιτ.

Στην περίοδο αυτή εμφανίζονται ορισμένα χαρακτηριστικά που θα ακολουθήσουν τη Δεξιά σ' όλη τη μετέπειτα πορεία της: η ύπαρξη και λειτουργία της βασιλικής καμαρίλας ως κεντρικού μηχανισμού λήψης αποφάσεων (που ονομάστηκε αργότερα «Υπερκράτος»): το παρακράτος, ως μηχανισμός δυναμικής στήριξης του συστήματος και ολοκληρωτικού ελέγχου της κοινωνίας: οι διακλαδώσεις μέσα στο Στρατό, ως δίοδοι πληροφοριών και εστίες φιλοανακτορικών συνωμοσιών: η δημιουργία ενός είδους ταμπού γύρω από το πρόσωπο του Βασιλιά: η μαζοποίηση του δεξιού εκλογικού σώματος και η υποβολή του σε συλλογικές συναισθηματικές φορτίσεις: η μανιχαϊστική απόρριψη του αντιπάλου και η πολιτική μισαλλοδοξία: ο φανατισμός, η εκτροπή και οι ακρότητες ως έσχατα μέσα πολιτικής πίεσης⁹.

Στην μακρά ιστορία της, η Δεξιά θα γεννήσει ολοκληρωτικές και ακραίες τάσεις, που θα χωρισθούν έπειτα από τον κύριο κορμό της: οι Επίστρατοι, το φασιστικής εμπνεύσεως καθεστώς της 4ης Αυγούστου, οι θεσμοποιημένες αντικομμουνιστικές οργανώσεις, οι ταγματασφαλίτες, το μετεμφυλιακό παρακράτος και οι οργανώσεις τύπου ΙΔΕΑ¹⁰. Όμως, σ' αυτή την περίοδο η Δεξιά εμπεριέχει τα σπέρματα αυτών των καταστάσεων, εμπεριέχει συσσωματωμένες κάτω από την αυταρχική προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Α' Γλύξμπουργκ τις κοινοβουλευτικές τάσεις, τις εξωκοινοβουλευτικές τάσεις, τις ρεπουμπλικανικές τάσεις, τις μοναρχοφασιστικές τάσεις, την αρχή όλων των μετέπει-

Κωνσταντίνος Α'

τα καταστάσεων, που θα χειραφετηθούν ύστερα από την Μικρασιατική καταστροφή, όταν θα λείψουν οι μεγάλες ηγετικές φυσιογνωμίες του Βενιζέλου και του Κωνσταντίνου, που συσπείρωναν μέχρι τότε πίσω τους δύο ολόκληρους κόσμους.

Η πρώτη φάση της Δεξιάς λοιπόν, είναι η περίοδος κατά την οποία η παράταξη αυτή γεννιάται και σχηματίζεται μέσα σε μία ιδεολογική σύγχυση, χωρίς κοινωνική ταυτότητα, χωρίς συγκεκριμένες πολιτικές προθέσεις, ενωμένη όμως σε μία τεράστια κραυγή αντίδρασης στο Βενιζελισμό και στη μεταμόρφωση που αυτός επέφερε στην Ελλάδα.

Η ΔΕΞΙΑ ΤΟΥ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟΥ

Την ταυτότητα της Ελληνικής Δεξιάς, όπως αυτή αναγεννάται την τρίτη δεκαετία του αιώνα μας, δίδει το περίφημο άρθρο του Γεωργίου Βλάχου στις 22 Ιουνίου 1932, στην «Καθημερινή», που υπήρξε χαρακτηριστικό για τον καθορισμό κάποιας πολιτικής και κοινωνικής ταυτότητας της αντιβενιζελικής παράταξης. «Δεν θα κάμωμεν σπουδαία έργα» έγραψε ο Γεώργιος Βλάχος, «αλλά δεν θα προξενήσωμεν και μεγάλας καταστροφάς...». Γενικά, εδίδετο το στίγμα μιας παράταξης ηθικολόγου, μικροαστικής, σχετικά στενόμευλης, πολύ συντηρητικής, καχύποπτης, αντιπλουτοκρατικής, νομιμόφρονος και συγχρόνως βασιλόφρονος, που θα εργαζόταν για την διατήρηση μιας Ελλάδας «μικράς αλλά εντίμου», μακριά από τα οράματα και τις «μεγαλομανίες» της βενιζελικής ιδιοφυΐας και για την άσκηση μιας πολιτικής «ησυχίας, τάξης και ασφάλειας» των πραγμάτων.

Στον ελληνικό Μεσοπόλεμο, όμως, η πρωτοδεξιά αυτή δεν ακολουθεί στο σύνολό της αυτό το σχήμα, που εκφράζεται με το Λαϊκό Κόμμα του Π. Τσαλδάρη. Μετά το 1922, διασπάται σε πολλαπλές κινήσεις: η μετριοπαθής και «ήσυχη» πλειοψηφία ακολουθεί τον Τσαλδάρη, μία μετριότητα που κινείται άνετα στον κοινοβουλευτικό χώρο με υπομονή και επιμονή και ασκεί φθοροποιό αντιπολίτευση στον Ελευθέριο Βενιζέλο της τετραετίας 1928-1932, χωρίς εξάρσεις και ρητορίες¹¹. Αυτή η τάση συμβιβάζεται με την πραγματικότητα της Πρώτης Ελληνικής Δημοκρατίας, που εγκαθιδρύει το 1923 ο Α. Παπαναστασίου, υπό τη σκιά των όπλων του Πλαστήρα και του Κονδύλη. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Παναγής Τσαλδάρης, αυτός ο νομικιστικής ιδιοσυγκρασίας πολιτικός, τρέφει την κρυφή φιλοδοξία να γίνει κάποια μέρα Πρόεδρος της Δημοκρατίας¹².

Η δεύτερη τάση είναι η Στρατοκρατία, που εκφράζεται από στρατιωτικούς τύπου Παπάγου, Ρέπα, Οικονόμου κ.ά., χωρίς όμως ενότητα στόχων, αφού όλοι οι μεσοπολεμικοί κινηματίες δούλευαν ο καθένας για λογαριασμό του¹³. Βασικός εκπρόσωπος, ηγέτης και εκφραστής αυτού του ρεύματος είναι ο Γεώργιος Κονδύλης, ο οποίος αποτελεί το μοχλό που έγειρε την πλάστιγγα υπέρ του Αντιβενιζελισμού το 1935. Η τάση αυτή, δυναμική, παραμέρισε αποφασιστικά την πρώτη τάση και επέβαλε δυναμικά την παρουσία της στο Στρατό και στο πολιτικό προσκήνιο, πριν επαναφέρει πραξικοπηματικά τη Μοναρχία, το Νοέμβριο του 1935.

Η τρίτη τάση υπήρξε μάλλον προσωποπαγής: ήταν η κίνηση του Ι. Μεταξά, που εμπνεύστηκε την ιδεολογία της — και ήταν η μόνη που είχε πράγματι κάποια έστω και ακραία ιδεολογία — από σπαρτιατικά πρότυπα, από τη γερμανική πειθαρχία και από τον εθνικοσοσιαλισμό¹⁴.

Η αποτυχία της πρώτης μετριοπαθούς τάσεως, στη διετία 1933-1935 (όπου το Λαϊκό Κόμμα κυβερνά με Πρωθυπουργό τον Παναγή Τσαλδάρη) οδηγεί την δεύτερη τάση, υπό τον Κονδύλη, στη Δικτατορία. Την εκτροπή του 1935 θα εισπράξει όμως τελικά η τρίτη τάση, υπό τον Ι. Μεταξά, που θα εγκαθιδρύσει ένα πραγματικά ισχυρό καθεστώς, θα καθυποτάξει αποφασιστικά τις ενδο-αντιβενιζελικές και εν γένει ενδο-αστικές διενέξεις στη λογική της προετοιμασίας για έναν Παγκόσμιο Πόλεμο και θα κυβερνήσει την Ελλάδα συνολικά μία πενταετία (Μάρτιος 1936-Ιανουάριος 1941).

Ο Ελληνικός Μεσοπόλεμος περνά στη διάρκεια του αυτονομούνται οι δεξιές προσωπικότητες, οι δεξιές ιδεολογίες, τα δεξιά κινήματα¹⁵. Ορισμένοι πρώην «λαϊκοί» δίνουν δικό τους πολιτικό στίγμα: κορυφαίο παράδειγμα ο Π. Κανελλόπουλος, με την «Επανάσταση του Πνεύματος», που αποπειράθηκε να πραγματοποιήσει το Νοέμβριο του 1935¹⁶. Όμως, η Δεξιά, παρ' όλο που εμφανίζει, με την αυτονόμηση των τάσεων στους κόλπους της, ορισμένα στοιχεία μιας συγκεκριμένης πολιτικής ταυτότητας, δεν κατορθώνει να ξεπεράσει το κυρίαρχο στοιχείο του αντιβενιζελισμού. Άλλωστε, μετά την καμπή του 1940, ο αντιβενιζελισμός θα εκλείψει από την επιφάνεια, για να δώσει τη θέση του στον αντικομμουνισμό, που αποτελεί και πάλι μία αντίθεση.

1935: Η ΔΕΞΙΑ ΣΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ

Αν η δεξιά ήταν αντιβενιζελική ως αντιπολίτευση, έμεινε το ίδιο και όταν ανήλθε στην εξουσία. Τις τρεις διετίες που κατέλαβε την εξουσία (1915-1917, 1920-1922 και 1933-1935) δεν άσκησε κάποια συγκροτημένη πολιτική εκπορεύομενη από σαφείς πολιτικές αρχές, αλλά αυτοσχεδίασε, μεταξύ αισθημάτων αντεκδίκησης¹⁷, προσπαθειών αυτοδιάσωσης και συνεχών παλινδρομήσεων και υπαναχωρήσεων. Άλλωστε, από το 1910 έως το 1935 η Δεξιά βρίσκεται εκτός των ισχυρών ερεισμάτων της εξουσίας: αυτά τα κατέχει ο Βενιζελισμός. Στρατός, υποστήριξη των ξένων Δυνάμεων, κρατικός μηχανισμός κλπ. Η Μοναρχία άλλωστε έχει εκπέσει και ο πολιτικός άνεμος φυσάει συνεχώς προς την παράταξη του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Το 1935, αποτελεί τη σημαντικότερη ημερομηνία στην ιστορία της Ελληνικής Δεξιάς, γιατί τότε αυτή θα επισφραγίσει την οριστική της επιβολή στα μεγάλα κρατικά ερείσματα της εξουσίας: την κεφαλή του Κράτους, επαναφέροντας το Στέμμα, το Στρατό, με τις εκκαθαρίσεις του 1935, και την ενορία του Ξένου παράγοντα, που θα αποσπάσει σταδιακά, στο διάστημα 1935-1947.

Δημιουργός και πρωταγωνιστής του θυελλώδους 1935 είναι ο Γεώργιος Κονδύλης¹⁸. Αμόρφωτος, λαϊκός, δριμύς και ευφυής, ο «Κεραυνός» σηματοδότησε την αλλαγή φρουράς στο ελληνικό κατεστημένο: θα μεταπηδήσει ο ίδιος από το Βενιζελισμό στον Αντιβενιζελισμό και την ίδια στιγμή όλη η Ελλάδα θα μεταπηδήσει από το Βενιζελισμό στον Αντιβενιζελισμό, χωρίς να το θέλει. Η Δεξιά θα γαντζωθεί στην κρατική εξουσία τόσο γερά, ώστε θα μείνει εκεί, ως «ηγεμονική πολιτική παράταξη» της ελληνικής πολιτείας, τουλάχιστον ως τη δεκαετία του 1980, ταυτιζόμενη ολοένα και περισσότερο με τη νομιμότητα της εξουσίας.

Έτσι, το 1935 θα εγκατασταθεί στην εξουσία ο Αντιβενιζελισμός. Ο Βενιζελισμός θα μπει σε μια διαδικασία βαθ-

*Ιωάννης Σαργιάς, Πρόεδρος Πανελλήνιου Συνδέσμου Επιστράτων:
Ο αρχηγός του πρώτου δεξιού παρακράτους*

μιαίας περιθωριοποίησης. Παρ' όλο που θα είναι παρών — και μάλιστα επικεφαλής — στην Αντίσταση (Ζέρβας), στο Κίνημα (Παπανδρέου) και στον Εμφύλιο (Σοφούλης), ακόμα και όταν θα κυβερνήσει μεταπολεμικά (Πλαστήρας -Βενιζέλος, 1950-1952 και Παπανδρέου, 1963-1965) περισσότερο θα λειτουργήσει ως παραπληρωματική αστική δύναμη ή προσωρινή εναλλακτική λύση, πάντως μακριά από τα μεγάλα ερείσματα της εξουσίας. Κατά τη διάρκεια κεντρικών κυβερνήσεων (1950-1952) έγιναν εκτελέσεις αριστερών, έδρασε καταλυτικά το παρακράτος, επεβλήθη το πλειοψηφικό σύστημα ερήμην σχεδόν της (τυπικά) Κυβέρνησης — το ίδιο επακολούθησε μία δεκαετία αργότερα, όταν ο λαοπρόβλητος αναμφισβήτητος Γεώργιος Παπανδρέου δεν μπορούσε να αντικαταστήσει τον Υπουργό του Γαρουφαλιά και τελικά αναγκάστηκε να παραιτηθεί ο ίδιος!

Η 4η ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

Την περίοδο 1936-1941 ο Ι. Μεταξάς επέβαλε μία σιδηρά δεξιά ενότητα, που έγινε αστική ενότητα, με τη συνεργασία του μεγάλου (βενιζελικού κυρίως) κεφαλαίου και κατέληξε να γίνει εθνική ενότητα, στα βουνά της Αλβανίας. Αυτή η ενότητα πραγματοποιήθηκε όχι με συναινετικές διαδικα-

σίες, αλλά με διώξεις, συλλήψεις, εξορίες και πάταξη κάθε ενδοαστικής διαμάχης: έτσι η Ελλάδα προετοιμάστηκε για τον πόλεμο του '40 και όταν ήρθε η ώρα της μάχης ήταν συμπαγής πολιτικά και πολεμικά προετοιμασμένη. Η διαφορά όμως από την ουσιαστική, βαθιά και συναινετική ενότητα του Ελευθερίου Βενιζέλου ενώπιον των Βαλκανικών Πολέμων είναι τεράστια.

Οι διάφορες ακροδεξιές πολιτικές ομάδες, οι ημιφασιστικές οργανώσεις, οι στρατοκρατικές κλίκες μπαίνουν στη σιδηρά πειθαρχία της 4ης Αυγούστου και αν επιχειρούν πότε-πότε να υψώσουν τη φωνή τους, εξουδετερώνονται έγκαιρα από τους μηχανισμούς εσωτερικής κατασκοπείας που ο Ι. Μεταξάς έχει δημιουργήσει με επιτελικούς εγκεφάλους τον Υφυπουργό Ασφαλείας Μανιαδάκη και τον παρασκηνακό σύμβουλό του Ι. Διάκο.

Τον Μεταξά στηρίζουν οι Άγγλοι και ο τοποτηρητής τους Βασιλιάς, που έχουν τον πρώτο ρόλο στα ελληνικά πράγματα, αλλά και οι κεφαλαιούχοι, ο σχεδόν καθυποταγμένος Στρατός, καθώς και η αστική ανοχή.

Οι φασιστικές ιδεοληψίες του Μεταξά, που εκδηλώνονται στη Νεολαία, στα Τάγματα Εργασίας και σε μια πληθώρα διακηρύξεων και λόγων, δεν ριζώνουν ποτέ στις δομές της ελληνικής κοινωνίας και οι φιλολαϊκές του ενέργειες δεν έχουν άλλο αποτέλεσμα παρά να διευκολύνουν την κεφαλαιοκρατική ανάπτυξη²⁰.

Η ΔΕΚΑΕΤΙΑ 1940-1950

Ο θάνατος του Ι. Μεταξά στις δάφνες της αλβανικής νίκης, μέσα σε μία ατμόσφαιρα εθνικής έξαρσης, θα πυροδοτήσει νέα έκρηξη των ακραίων ενδοδεξιών τάσεων, σε μία στιγμή που η βενιζελο-αντιβενιζελική συμμαχία γίνεται αναγκαστική, όχι μόνον εναντίον των Γερμανών, αλλά — κυρίως — εναντίον του ΕΑΜ.

Υπ' αυτό άλλωστε το πρίσμα είναι εύκολο να εξηγηθεί γιατί μέρος των μεταξικής ή παρα-μεταξικής προέλευσης φασιστοειδών συνεργάστηκε με τους Γερμανούς πάνω σε έναν κοινό αντικομμουνιστικό παρονομαστή²¹.

Το ΕΑΜ είναι στο εσωτερικό, κοινωνικό του σκέλος — μία προσπάθεια να επαναληφθεί το Γουδί, προς την κατεύθυνση της δημιουργίας μιας εντελώς νέας Ελλάδας. Η προσπάθεια αυτή έχει πρωταγωνιστές πρόσωπα εντελώς νέα, όπως ο Σβώλος, ο Σιάντος, ο Μπακιρτζής, ο Άρης Βελουχιώτης κ.ά. Έλλειψε όμως, για να επιτευχθεί μία νέα εθνική παλιγγενεσία, μία-προσωπικότητα της εμβέλειας του Ελευθερίου Βενιζέλου. Το ρόλο αυτό, ενός Έλληνα Τίτο, θα μπορούσε να διαδραματίσει ο Βελουχιώτης, τον εμπόδιζε όμως η πλήρης υποταγή του στο ΚΚΕ, καθώς και ο βίαιος και παρορμητικός χαρακτήρας του.

Πάντως, όπως και στο Γουδί, έχουμε πάλι — μετά τριάντα χρόνια — μία συσπείρωση των παραδοσιακών προνομιούχων στρωμάτων και των πολιτικών ομάδων που τα εξέφραζαν: αυτή τη φορά οι προνομιούχοι — που αντιμάχονται την αναδόμηση της ελληνικής κοινωνίας προς νέες κατευθύνσεις — είναι οι ίδιοι ακριβώς που ανέτρεψαν τα τζάκια των κοτζαμπάσηδων το 1909, σε συμμαχία με τα πολέμματα αυτών των κοτζαμπάσηδων. Βενιζελισμός, επαναστατικός κάποτε, και Αντιβενιζελισμός, εκ παραδόσεως και εξ ιδιοσυγκρασίας αντιδραστικός, συμμαχούν στο εξής, εναντίον της Αριστεράς. Στο πολιτικό επίπεδο, διάφορες βενιζελογενείς προσωπικότητες θα διαδραματίσουν

πρωτεύοντα ρόλο: ο Γεώργιος Παπανδρέου, ο Θεμιστοκλής Σοφούλης, ο Νικόλαος Πλαστήρας. Πολιτικά, κοινωνικά, στρατιωτικά όμως, τον πρώτο ρόλο έχει πια η Δεξιά, οριστικά και αμετάκλητα.

Ένας βασικός λόγος της στροφής της αγγλικής πολιτικής προς τη Δεξιά είναι η προσωπική ιστορία του Γεωργίου Β'. Ο φύσει ηγέτης μιας παράταξης που είχε βασικό της ιδεολογικό άξονα το μοναρχισμό, αποτίναξε κάθε γερμανοφιλία, που καθιστούσε ύποπτη τη Δυναστεία στα μάτια των Δυτικών Δυνάμεων. Στενός φίλος του Τσώρτσιλ, μέλος του διεθνούς δυτικού παρασκήνιου, συναισθηματικά Άγγλος, έχοντας ζήσει πολλά χρόνια στο Λονδίνο και έχοντας αποκτήσει τον βρετανικό τρόπο του σκέπτεσθαι, χρησιμοποιήθηκε από τους Άγγλους ως βασικό έρεισμα και εκφραστής της βρετανικής πολιτικής στην Ελλάδα, σ' όλη την περίοδο από το 1935 έως το θάνατό του το 1947. Ούτως ή άλλως οι Άγγλοι χρειαζόντουσαν έναν πολιτικό στυλοβάτη στην Ελλάδα, πόσο μάλλον όταν αυτός θα μπορούσε να είναι ο ίδιος ο θρόνος, τη στιγμή που είχε επέλθει σιωπηρή ρήξη μεταξύ Αγγλογάλλων και Ελευθερίου Βενιζέλου: μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ο Εθνάρχης αντελήφθη το διπλό τους ρόλο καθώς και ότι οι ξένοι τον χρησιμοποίησαν για να αποστρέψουν την προσοχή του Κεμάλ από τα πετρέλαια της Μοσσούλης και του Ιράκ, με αποτέλεσμα να στραφεί προς νέες εξωτερικές κατευθύνσεις, όπως το σύμφωνο με τον Κεμάλ και τον Μουσολίνι (1929). Αυτή την στροφή του Βενιζέλου δείχνουν άλλωστε και οι γερμανόφιλες επιστολές του Πλαστήρα την περίοδο εκείνη,

Γεώργιος Κονδύλης

που αποκαλύφθηκαν το 1945 και προκάλεσαν την πτώση του τελευταίου.

Το γεγονός ότι δεν υπήρξε ποτέ ουσιαστική δημοκρατία στην Ελλάδα όλη την περίοδο μέχρι το 1974 αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η Δεξιά, που κατέλαβε τους κρατικούς μηχανισμούς σταδιακά από το 1933 έως το 1935, παρέμεινε στην εξουσία με ελαχιστότατα διαλείμματα για μισό περίπου αιώνα. Οι μόνες αναμφισβήτητες, αυθεντικές και γνήσιες εκλογικές νίκες της Δεξιάς παράταξης, σ' όλο τον εικοστό αιώνα, ήταν το 1920, το 1933, το 1946, το 1952 και το 1974.

Όλες τις άλλες φορές κρατήθηκε στην εξουσία με νοθείες, απαράδεκτα εκλογικά συστήματα, εκβιαστικές επιρροές, καθεστώτα έκτακτης ανάγκης, αστυνομοκρατία και δικτατορίες.

Γενικά, μετά το 1941, ο Αντιβενιζελισμός εκπνέει ως ιδεολογία και ως ταυτότητα: η διαλεκτική της ελληνικής ιστορίας αλλάζει άλλωστε: η διαμάχη βενιζελικής ανανέωσης και αντιβενιζελικής συντηρήσεως δίνει τη θέση της στη διαμάχη μεταξύ βενιζελο-αντιβενιζελικού συγκροτήματος από την μια και ΕΑΜ από την άλλη. Οι βενιζελικοί και οι αντιβενιζελικοί συνειδητοποιούν ότι πιο λίγα και λιγότερα σημαντικά είναι αυτά που τους χωρίζουν μεταξύ τους, παρά αυτά που τους χωρίζουν από τις αριστερές δυνάμεις.

Έτσι, ο εθνικός διχασμός του 1915 δίνει τη θέση του σ' ένα νέο διχασμό και αυτός περνάει σε δεύτερη μοίρα. Υφίσταται, αλλά ως διαμάχη στο εσωτερικό της Κεντροδεξιάς συμμαχίας. Η πρώτη γραμμή της κοινωνικής διαπάλης μεταφέρεται στον αντικομμουνισμό.

Σ' αυτή την μάχη, τα ηνία παίρνει ο Αντιβενιζελισμός. Αυτό άλλωστε θα του προσδώσει και την μετέπειτα πολιτικο-γεωγραφική ονομασία: «Δεξιά». Φαίνεται πάντως ότι συνετέλεσε και η αντιδιαστολή προς την ονομασία «Κέντρο», που καθιερώθηκε το 1950 από την εφημερίδα «Ελευθερία»²², που αποκάλεσε τη νίκη των τριών βενιζελογενών κομμάτων του Πλαστήρα, του Παπανδρέου και του Βενιζέλου «νίκη του Κέντρου».

Στην Μέση Ανατολή, τα μεταξικής προελεύσεως στοιχεία, ο λεγόμενος «μοναρχισμός» (μιας και η 4η Αυγούστου ήταν καθεστώσ ταυτόχρονα μοναρχικό και φασιστικό), πυροδοτούν εξελίξεις προς την κατεύθυνση της εαμικής ανταρσίας²³. Στην Ελλάδα, τα παλαιοβενιζελικά στοιχεία διασπώνται: ο Σαράφης, ο Μπακιρτζής και άλλοι προσχωρούν στο ΕΑΜ. Ο Ζέρβας ιδρύει το αντι-ΕΑΜ, τον ΕΔΕΣ. Η πλειοψηφία των βενιζελικών αρχηγών, με επικεφαλής τον Σοφούλη, περιμένει την ώρα της στη σιωπή των πόλεων. Μία τελευταία μερίδα, με τον Γεώργιο Παπανδρέου, τον Τσουδερό, τον Σοφοκλή Βενιζέλο κινούνται στο Κάιρο και στο Λονδίνο.

Αντίθετα, τα πιο ακραία αντιβενιζελικά στοιχεία οργανώνονται στα Τάγματα Ασφαλείας, επανδρώνουν τις Κυβερνήσεις των Κουισλιγκς, ετοιμάζονται να χτυπήσουν την κομμουνιστική εξέγερση²⁴.

Έτσι, μέσα από τις θυελλώδεις εξελίξεις, διαμορφώνεται σταδιακά η νέα ταυτότητα της μεταπολεμικής δεξιάς, πάνω στη βάση του σκληρού αντικομμουνισμού και της ψυχροπολεμικής και μανιχαϊστικής μισαλλοδοξίας.

Δυναμικά στοιχεία, εγkéφαλοι και εκτελεστές της δεξιάς πολιτικής τακτικής είναι οι πρωταγωνιστές της αντικομμουνιστικής μάχης: στρατιωτικά και παραστρατιωτικά στοιχεία εξαπολύονται από τους ασκούς του Αιόλου ενός κόσμου

Κωνσταντίνος Έσλιν: Από τους Αρχηγούς του Ελληνικού Μοναρχισμού.

που διαβλέπει, στο ΕΑΜ, στο Κίνημα και στον Εμφύλιο, τον έσχατο υπαρξιακό κίνδυνο. Σ' αυτή την περίοδο, ολόκληρη εξ άλλου η Δεξιά προσλαμβάνει φασιστική χροιά: επικρατούν, λόγω συγκυρίας και αναγκών, οι επίγονοι της στρατοκρατίας και του μεταξισμού²⁵, ενώ οι κληρονόμοι της τρίτης τάσης της μεσοπολεμικής δεξιάς, αυτής του Λαϊκού Κόμματος, αναγκάζονται ή να σκληρύνουν τη στάση τους ή να περιθωριοποιηθούν. Αργότερα, μετά το 1950, θα αναπτυχθούν και στοιχεία πιο μετριοπαθή, χωρίς να πάψει όμως να υπάρχει κυρίαρχη η στρατοκρατία και οι νεοφασιστικοί απόγονοι του μεταξισμού. Αυτές οι δύο μάλιστα τάσεις θα επικρατήσουν και θα δρομολογήσουν τις εξελίξεις προς την Απριλιανή Δικτατορία²⁶.

Τα μετριοπαθή πάντως στοιχεία θα εκφρασθούν εν μέρει από τον Κ. Καραμανλή, ο οποίος θα επιχειρήσει να δώσει μία διέξοδο στο αδιέξοδο μιας δεξιάς ιδεολογίας: την προοπτική του εκσυγχρονισμού και της οικονομικής προόδου και αργότερα, μετά το 1960, τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό. Από την άλλη, ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος θα επιχειρήσει να δώσει στην Δεξιά μία πνευματική ποιότητα και μία ιδεολογία, τον Ελληνοχριστιανισμό. Αυτά όμως δεν απορροφήθηκαν από τη μεγάλη μάζα που στήριζε μεταπολεμικά τη Δεξιά και το παραταξιακό της υπέδαφος έμεινε πάντα ο τραμπουκισμός, οι παραστρατιωτικές οργανώσεις, ο Στρατός, η Αστυνομία, ο χαφιεδισμός, ο φανατισμός και όλα τα στοιχεία εκείνα που εξασφάλισαν εν τέλει την πολιτική επιβίωση ολόκληρης της παράταξης και τη μόνιμη κατοχή της εξουσίας.

Άλλωστε, όταν η Δεξιά θα απωλέσει τα δυναμικά της

ερείσματα μετά το 1974 εκούσια, προσανατολιζόμενη οριστικά στην προοπτική της Ευρώπης και της Δημοκρατίας, θα χάσει μετά από λίγο και την εξουσία (1981, 1985), αδυνατώντας να επανέλθει σ' αυτή με δυναμικό τρόπο όπως π.χ. το 1965.

Πάντως, την δεκαετία 1941 — 1949 ολόκληρη η αστική — με την αντικομμουνιστική έννοια του όρου — Ελλάδα (οι Έλληνες δηλαδή που δεν ήθελαν να μεταποιηθεί η χώρα τους σε μέλος του ανατολικού μπλοκ ή έστω σε χώρα με κοινωνικό καθεστώς παρόμοιο μ' αυτό του ανατολικού μπλοκ, όπως η Γιουγκοσλαβία ή η Αλβανία) εναποθέτει την επιβίωσή της στα χέρια των μηχανισμών που ήταν ικανοί να πολεμήσουν γι' αυτό. Ο Στρατός και το Παρακράτος έσωσαν τον βενιζελο-αντιβενιζελικό συνασπισμό την κρίσιμη για την επιβίωσή του καμπή, κι αυτό το εξαργύρωσαν με τη διατήρηση ενός εξέχοντος, καθοριστικού θα λέγαμε λόγου στα πολιτικά πράγματα και μετά το τέλος του εμφυλίου.

Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΔΕΞΙΑ: Ο ΣΥΝΑΓΕΡΜΟΣ

Έτσι γεννώνται, οι δομές της μεταπολεμικής Δεξιάς. Στο πολιτικό επίπεδο, στο επίπεδο της πολιτικής πράξης, η Δεξιά ανασυγκροτείται στον Ελληνικό Συναγερμό το 1951, υπό την ηγεσία του νικητή του Εμφυλίου Στρατάρχη Παπάγου. Ο Συναγερμός, που γεννάται ως φοίνικας από τις στάχτες του φθαρμένου και ιστορικά τελειωμένου Λαϊκού Κόμματος, εκφράζει τη δεξιά ενότητα, την αστική βούληση, την αμερικανική εξάρτηση που αντικατέστησε την αγγλική, τη λογική της εκβιομηχάνισης, την πολιτειακή επιλογή της «χωλής δημοκρατίας» και του «δεξιού κράτους» και τέλος την αντικομμουνιστική νομιμότητα.

Ο Παπάγος είναι μία μεταβατική κατάσταση, όπου επιβάλλεται μία αναγκαστική πολιτική σύνθεση σε όλο το παλαιό αντιβενιζελικό προσωπικό, από τους μεταξικούς Μανιάδακη και Ανδρέα Αποστολίδη έως τις παρυφές του βενιζελισμού, όπως τον Ε. Τσουδερό, τον Κ. Τσάτσο, και τον Ε. Αβέρωφ, συμπεριλαμβανομένων των αρετικών Π. Κανελλόπουλου και της ομάδας του, του Σπύρου Μακεζίνη κ.ά. Η φάση αυτή θα οδηγήσει σε μία συμπαγή εμφάνιση της μεταπολεμικής δεξιάς που θα διατηρηθεί ακέραιη έως την 21η Απριλίου 1967.

Τη σύμπνοια αυτή θα διακόψουν μόνο ορισμένες στιγμές εσωτερικής διάσπασης (1958) ή σύγκρουσης (1963). Το 1967, η Δικτατορία θα διασπάσει οριστικά το μεταπολεμικό δεξιό στρατόπεδο, καθώς θα συλλάβει, θα εξορίσει, θα περιορίσει ή θα φυλακίσει πολλούς δεξιούς πολιτικούς και αυτοί με τη σειρά τους θα φυλακίσουν τους Συνταγματάρχες, μετά την παλινόρθωσή τους, το 1974, και θα προβούν στη λεγόμενη «Αποχουντοποίηση».

Η μεταπολεμική Δεξιά, λοιπόν, ξαναβρίσκει ενωμένες τις παλαιές δεξιές τάσεις του Μεσοπολέμου: ο Μοναρχισμός, ο Μεταξισμός, η Στρατοκρατία, μετά την πολυδιάσπασή τους στο Μεσοπόλεμο και τον αλληλοσπαραγμό τους συνυπάρχουν πάλι σχεδόν αρμονικά, με συνδετικό ιστό τον Αντικομμουνισμό.

Ο ΚΑΡΑΜΑΝΛΙΣΜΟΣ

Παλινδρομώντας μεταξύ του χαρισματικού Παναγιώτη Κανελλόπουλου, του ιδιοφυούς οικονομικού εγκεφάλου

Σπύρου Μαρκεζίνη και του σταθερού Στέφανου Στεφανόπουλου, τα Ανάκτορα θα επιλέξουν τελικά τον Κωνσταντίνο Καραμανλή, που θα κυβερνήσει την Ελλάδα πιο πολλά χρόνια από κάθε άλλο πολιτικό στο Μεταπόλεμο και θα περάσει από διάφορες φάσεις, για να καταλήξει ο ηγέτης που θα απαλλάξει τη Δεξιά από το Στέμμα, το Στρατό και την άμεση ξένη εξάρτηση, για να καταστήσει τη δεξιά παράταξη — στην επιφάνειά της τουλάχιστον — φιλοευρωπαϊκή και δημοκρατική.

Η περίοδος 1955-1963 και η πολιτική συγκυρία που διαμορφώθηκε έχει αποκληθεί «Καραμανλισμός»²⁸. Σ' αυτή την περίοδο, οι κοινωνικές δομές μεταποιούνται ραγδαία: η παλαιά Ελλάδα της αγροτικής οικονομίας και των κοινοτήτων δίδει τη θέση της σε μια νέα κατάσταση, όπου η οικονομική ευημερία — στην πραγματικότητα η μεταπολεμική υπερθέρμανση της οικονομίας — αποτελεί ένα πρωτοφανές για την Ελλάδα φαινόμενο, από το οποίο επωφελούνται πάμπολλες κοινωνικές ομάδες, για να ανέλθουν στο κοινωνικό προσκήνιο. Οι πληθυσμοί μαζεύονται στις μεγαλουπόλεις, η έννοια της μάζας αρχίζει να εμφανίζεται στις πολιτικές συντεταγμένες, οι κοινωνικοί ρυθμοί αλλάζουν ταχύτητα, η νοοτροπία, οι αξίες, τα πρότυπα μεταμορφώνονται, καθώς ένα τεράστιο κύμα υλισμού αρχίζει — αργά, αργά — να εισβάλλει στην εθνική ενδοχώρα²⁹.

Παράλληλα με το μακροπρόθεσμο φαινόμενο του κατανάλωσιμου, που θα θέσει τις βάσεις του σταγειριτισμού της δεκαετίας του 1980, εμφανίζονται — βραχυπρόθεσμα ή μεσοπρόθεσμα — διάφορα κινήματα αμφισβήτησης και αγώνα, όπως το Κυπριακό, ο Ανένδοτος, οι Λαμπράκηδες, που αποτελούν την απάντηση της δεκαετίας του '60 (της δεκαετίας του Κένεντυ, των Χίππυς, του Μαΐου '68 και του Άρμστρογκ) στην απαρχαιωμένη ελληνική πολιτική ηγεσία. Αργότερα, αυτά τα κινήματα αμφισβήτησης θα συμπυκνωθούν στο ΠΑΣΟΚ: έτσι, η διαμάχη της Δεξιάς με τα διάφορα αντιδεξιά ξεσπάσματα της δεκαετίας του '60 θα επανεμφανισθεί στο τέλος της δεκαετίας του '70 ως διαμάχη ΝΔ και ΠΑΣΟΚ, τουλάχιστον στη φάση πριν γίνει το ΠΑΣΟΚ κυβέρνηση.

Για να εντοπίσουμε το θέμα μας, η Δεξιά έχει προσκολληθεί με πείσμα στα ερείσματά της και παλινδρομεί μεταξύ μιας ανοιχτής δικτατορίας, που δεν τολμά να πραγματοποιήσει για λόγους εξωτερικούς³⁰ και μιας αληθινής δημοκρατίας, που το πολιτικό της συμφέρον, η προϊστορία της και οι δεσμεύσεις της δεν της επιτρέπουν.

Ο «κομμουνιστικός κίνδυνος» έχει αναχθεί σε ταμπού — άξονα της πολιτικής ζωής³¹, ενώ αυτή η τελευταία έχει προσλάβει υστερικούς τόνους, τη στιγμή που η Ενωμένη Δημοκρατική Αριστερά γίνεται Αξιωματική Αντιπολίτευση το 1958. Η ενδοκαθεστωτική εναλλακτική λύση του Γεωργίου Παπανδρέου, που προωθείται από την εξωτερική πολιτική του Κένεντυ, τον Βασιλιά Παύλο και ορισμένα τμήματα της Ελληνικής κεφαλαιοκρατικής τάξης, υπονομεύεται από διάφορους αντιδραστικούς κύκλους των Μυστικών Υπηρεσιών και του Στρατού, που σείουν το απολίθωμα του κομμουνισμού, σε μια εποχή που ο Ψυχρός Πόλεμος έχει τελειώσει προ πολλού.

Μέσα σ' όλα αυτά, ο Καραμανλής βαδίζει πάνω στο τευτωμένο σκονί της πολιτικής αστάθειας: το κύριο ενδιαφέρον του εστιάζεται στην οικονομική ανάπτυξη, στην εκβιομηχάνιση. Καμιά προσπάθεια, κανένα βήμα δεν γίνεται προς την κατεύθυνση μιας γνήσιας δημοκρατικής πολι-

τείας. Εξ άλλου, δεν είναι πολλοί που πιστεύουν πραγματικά σ' αυτήν. Με περιέργους εκλογικούς νόμους — με τη συγκατάθεση συχνά του Κέντρου³², με νοθεία και άσκηση τρομοκρατίας, με αιφνιδιασμούς και δολοπλοκίες ο Καραμανλής παραμένει στην εξουσία οκτώ σχεδόν χρόνια, κατά τα οποία η Ελλάδα παίρνει την οδό της απότομης οικονομικής ανάπτυξης χωρίς δομές, χωρίς προγράμματα, χωρίς μέριμνα για μια ομαλή αφομοίωση της νέας πραγματικότητας από ένα λαό με τόσο διαφορετική παράδοση απ' αυτή του καπιταλισμού που του επεβλήθηκε. Την οδό μιας ανάπτυξης τραυματικής που επέφερε μια δόμηση κακόγουστη και άτακτη, μια υπερσυγκέντρωση του πληθυσμού στις μεγαλουπόλεις, μια άνευ προηγουμένου ερήμωση της υπαίθρου και καταστροφή των παραδοσιακών θεσμών της, της λαϊκής παράδοσης και του πολιτισμού της, μια υποβάθμιση της μέσης Παιδείας και γενικά μία αποσάθρωση των αξιών που — αν μη τι άλλο — κράτησαν κάποια μορφή εθνικής ταυτότητας μέχρι το 1940.

Συγχρόνως, η διάλυση της εθνικής φυσιογνωμίας και η υποχώρηση των εθνικών χαρακτηριστικών μπροστά στην βαθμιαία εισβολή του δυτικού τρόπου ζωής και την επιβολή αλλοτρίων προτύπων — και δη αμερικανικών, προπαντός στην νεολαία, κατέστησαν κενό περιεχομένου τον εθνικισμό της Δεξιάς: έγινε ένα απλό φραστικό κατασκευάσμα, τη στιγμή μάλιστα που οι ελληνικές υπηρεσίες πληροφοριών μεταβλήθηκαν σε παραρτήματα των αμερικανικών. Ο ελληνικός λαός μαζοποιήθηκε, εμποτίστηκε με ψευδεπίγραφα ιδανικά, υποχρεώθηκε να περιφρονήσει τον εθνικό του πολιτισμό και όλα αυτά έφθασαν μέχρι τα χαμηλότερα στρώματα — και αυτό έχει σημασία — γιατί οι πλούσιες τάξεις πάντοτε έπασχαν από μιμητισμό, ενώ η ενδοχώρα προσέφερε πάντα την απαραίτητη ελληνικότητα, αναζωογονώντας την ηγεσία.

Έγινε δηλαδή αφελληνισμός σε βάθος, πράγμα που προετοίμασε τη μαζική εκποίηση της ελληνικής γης, της ελληνικής βιομηχανίας και της ελληνικής προπαντός ταυτότητας στο δυτικό οικονομικό και πολιτιστικό ιμπεριαλισμό, που άρχισε να πραγματοποιείται μετά το 1980, όταν η Ελλάδα χωρίς ηθικές αντιστάσεις και πολιτιστική θωράκιση αφήνεται έρμαιη στον κυκλώνα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης «να πνιγεί ή να μάθει να κολυμπάει».

ΟΙ ΠΟΛΛΑΠΛΕΣ ΔΙΑΣΠΑΣΕΙΣ

Η ισχυρή προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Καραμανλή, ανθρώπου αποφασιστικού και βίαιου, προκάλεσε σύγκρουση με τα Ανάκτορα, όταν ο ίδιος διαπίστωσε ότι η εξουσία του ήταν στην πραγματικότητα δοτή και περιορισμένη και ότι ήταν ο εκτελεστής μιας πολιτικής προσχεδιασμένης από τα Ανάκτορα, τους ξένους και το οικονομικό κατεστημένο. Η τάση του Καραμανλή να οδηγήσει την Ελλάδα «στο άρμα της γκωλικής Γαλλίας» και συγχρόνως η προσπάθειά του να απαγκιστρώσει τα Ανάκτορα από τον πολιτικό ιστό της χώρας με την περίφημη «βαθεία τομή» της συνταγματικής ενίσχυσης της Πρωθυπουργίας του και εν τέλει η σύγκρουσή του με το Στέμμα για ένα θέμα αρχής (το ταξίδι του βασιλικού ζεύγους στην Αγγλία) επέφερε μία βίαιη σύγκρουση, το φυσικό αποτέλεσμα της οποίας ήταν να εκδιωχθεί ο Καραμανλής. Αυτή είναι η πρώτη ενδοδεξιά σύγκρουση που είχε διασπαστικά αποτελέσματα, αφού η προηγούμενη προσπάθεια ορισμένων κύκλων απέτυχε. Α-

πό κει και πέρα, χωρίς ενοποιημένη ηγεσία, με πολλαπλούς πόλους έλξεως, η Δεξιά θα κινηθεί σε μια πορεία πολυδιασπάσεων, με αλληπάλληλα έσωτερικά ρήγματα, που δεν πρόκειται στο μέλλον να επουλωθούν.

Μετά το 1960, θα χειραφετηθούν μέσα στη θυελλώδη συγκυρία τα ακροδεξιά στοιχεία, που θα επανεμφανισθούν σαν εφιάλτες ενός αιματηρού παρελθόντος. Το Στέμμα θα χάσει ό,τι υπερκομματικό κύρος απέκτησε επί Παύλου, καθώς ο αδελφός Κωνσταντίνος Β΄ παρουσιάζει εμφανείς τάσεις ανάμιξης στα πολιτικά πράγματα. Ο Στρατός θα επανακάμψει ως υποψήφιος σωτήρας και θα τεθούν σε ενέργεια διάφοροι μηχανισμοί εκτροπής («Σχέδιο Περικλή», Ι-ΔΕΑ, «μικρή Χούντα» κλπ.).

Εν μέσω αμφισβητήσεων, αμφιβολιών, υποψιών, φημών, συνομωσιών, δημιουργούνται πολλές εστίες πολιτικών εξελίξεων: δυναμικοί πόλοι που χειραφετήθηκαν μετά την ήττα της Δεξιάς στις εκλογές του 1963 θα δημιουργήσουν ξανά μία κατάσταση διαλύσεως της Δεξιάς εις τα εξ'ων συνετέθη. Αυτή τη φορά, οι τάσεις είναι πιο σαφείς απ' ό,τι την περίοδο 1922-1935. Τώρα υπάρχει μία μεγάλη εκτροπική τάση, αλλά αυτή εκφράζεται με δύο συγκεκριμένες συνομωσίες: είναι η συνομωσία των βασιλικών στρατηγών και είναι και η συνομωσία της ομάδας του Παπαδόπουλου που, συνδεδεμένη με την πρώτη ομάδα στην αρχή, αυτονομείται στη συνέχεια και στρέφεται εναντίον του παλαιού δεξιού κατεστημένου. Φυσικά, κι άλλες μικρο-ομάδες — «γκρουπούσκουλα» — της δεξιάς και της ακροδεξιάς κινού-

νται εκτροπικά, είτε στο παρασκήνιο, είτε στο προσκήνιο. Από εκτροπικές οργανώσεις νεοφασιστικού τύπου και συνωμωτικού τελετουργικού έως δημοσιογράφους όπως τον Σάββα Κωνσταντόπουλο.

Μιά άλλη δεξιά τάση εκφράζεται από τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, διάδοχο του Καραμανλή στην ηγεσία της ΕΡΕ. Ο Κανελλόπουλος επιθυμεί ομαλές δημοκρατικού τύπου εξελίξεις, στα πλαίσια μιας μεγάλης κεντροδεξιάς συμμαχίας, ώστε να αποτραπεί ο κίνδυνος της ακροδεξιάς εκτροπής. Αυτή η διορατική πρόταση υλοποιήθηκε αρχικά στην συμφωνία Π. Κανελλόπουλου — Γ. Παπανδρέου στο Τατόι το Δεκέμβριο του 1966: το πρωτόκολλο, που υπογράφηκε παρουσία του Βασιλιά, προέβλεπε το σχηματισμό μετεκλογικά μίας κυβέρνησης συνεργασίας.

Εν τέλει, ο Π. Κανελλόπουλος ανέλαβε να οδηγήσει ο ίδιος τη χώρα σε εκλογές, τον Απρίλιο του 1967: νόμισε ότι οι αξιωματικοί της εκτροπής δεν θα τολμούσαν να ανατρέψουν μια συντηρητική κυβέρνηση³³, αλλά οι συνωμότες ξεπέρασαν τα όρια της δεξιάς νομιμότητας.

Το αν η Δικτατορία της 21ης Απριλίου 1967 υπήρξε ή όχι μια δεξιά δικτατορία είναι συζητήσιμο και αναλύεται πιο διεξοδικά στο σχετικό άρθρο στον ίδιο τόμο.

Συνολικά, θα λέγαμε ότι οι Συνταγματάρχες κινήθηκαν στο γενικό πλαίσιο που δημιουργήθηκε μετά τον Εμφύλιο στην Ελλάδα. Οι ίδιοι ήταν οι περισσότεροι χαμηλής προέλευσης: είχαν γαλουχηθεί με τις αξίες που η Δεξιά επέβαλε μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, δηλαδή με τον ψυχροπολεμικό αντικομμουνισμό και τα παράγωγά του. Είχαν διατελέσει Ηρακλείς του καθεστώτος και βλέποντας την σήψη της παλαιοκομματικής ηγεσίας του καθεστώτος αυτού είχαν νομίσει ότι έπρεπε οι ίδιοι να αναλάβουν τα ηνία και να διεκπεραιώσουν το έργο της «κάθαρσης» του Κράτους και συγχρόνως να απομακρύνουν κάθε ίχνος κομμουνισμού από τις πολιτικές δομές.

Υπήρξε πάντως αναμφισβήτητη συνεργασία ορισμένων στοιχείων της παραδοσιακής Δεξιάς με το απριλιανό καθεστώς.

Ας θυμηθούμε μόνο τον Βασιλιά, που όρκισε την πρώτη Κυβέρνηση της Χούντας, τον Εισαγγελέα Κόλλια που ήταν Πρωθυπουργός της, τον πρώην Πρωθυπουργό Πιπινέλη που έγινε, λίγο αργότερα, ο Υπουργός Εξωτερικών της. Πάντως εν γένει δεν επανδρώθηκε η Δικτατορία από τον κύριο κορμό του στελεχιακού δυναμικού της προ-απριλιανής δεξιάς. Οι περισσότεροι μεγάλοι δεξιοί κομματάρχες προτίμησαν να απομονώσουν τη δικτατορία και να περιμένουν παθητικά τη Μεταπολίτευση, με κάποιες τιμητικές εξαιρέσεις.

Ως παραφυάδα άρα της Δεξιάς, που τελικά εξετόπισε τη «μητέρα» της θα πρέπει να εκληφθεί η απριλιανή εκτροπή του 1967 και το καθεστώς που εγκαθίδρυσε. Ο κύριος κορμός δεν θα ακολουθήσει πάντως το ηρωικό παράδειγμα του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, που θα αντισταθεί μόνος ενάντια στους δικτάτορες. Οι περισσότεροι δεξιοί πολιτικοί παρουσιάζουν κλιμακούμενες αντιδράσεις, που αρχίζουν από την παθητική αδιαφορία και τελειώνουν στις μυστικές διαπραγματεύσεις και στις γεφυροποιητικές προσπάθειες.

Η δεύτερη μεγάλη ενδοδεξιά διάσπαση θα εκδηλωθεί λοιπόν στις 21 Απριλίου 1967, όταν οι Συνταγματάρχες θα σπάσουν την πόρτα του Πρωθυπουργού εν ενεργεία Παναγιώτη Κανελλόπουλου και θα ανατρέψουν την ίδια την παράταξη που υποτίθεται ότι στήριζαν.

Η τρίτη ρήξη θα επέλθει το Δεκέμβριο του 1967, όταν ο Βασιλιάς (φυσικός ηγέτης της δεξιάς) θα επιχειρήσει να ανατρέψει δυναμικά τη Δικτατορία που ο ίδιος ανέχτηκε για εννέα μήνες, θα αποτύχει και θα απέλθει, φυγαδευόμενος «από χωρίου εις χωρίον». Έτσι, τα ακραιφνή βασιλικά στοιχεία (Στράτος, Δόβας κλπ.) χωρίζονται για πάντα από το Χουντισμό, για να μην ενωθούν ποτέ πια μαζί του.

Στη συνέχεια, νέο πλήγμα της Χούντας κατά του θρόνου και νέο ρήγμα στα εσωτερικά της Δεξιάς, ή μάλλον «βάθμα» του ρήγματος: το «δημοψήφισμα» του 1973 κατά της Βασιλείας εξάρθρωσε πολιτειακά το Στέμμα και την εξάρθρωσή του αυτή δεν θα την ξεπεράσει ποτέ στο μέλλον.

Η επόμενη ενδοδεξιή ρήξη θα εκδηλωθεί το Δεκέμβριο του 1974, όταν ο Κ. Καραμανλής θα εκκαθαρίσει οριστικά το πολιτειακό, με ένα δημοψήφισμα αδιάβλητο και πράγματι γνήσιο. Είναι η πρώτη φορά, που η ίδια η Δεξιά πραγματοποιεί γνήσιο Δημοψήφισμα με αντικείμενο το Στέμμα κι αυτό κάνει το τραύμα του Θρόνου βαθύτερο.

Η δίκη και η καταδίκη των πρωταιτίων της Δικτατορίας, η εξουδετέρωση των «σταγονιδίων» στο Στρατό από το «Πραξικόπημα της Πυτζάμας» και μετά, η αποτυχημένη αντεπίθεση του μοναρχισμού με την «Εθνική Παράταξη» το 1974, είναι οι τελευταίοι σπασμοί της ενδοδεξιής διένεξης, που κατέληξε σε μια οριστική ανασυγκρότηση της συντηρητικής παράταξης υπό την ηγεσία του Καραμανλή, πάνω σε νέες πολιτικές και ιδεολογικές βάσεις.

Μετά το 1974, εμφανίζεται μια νέα πολιτική δύναμη, αυτόνομη για πρώτη φορά: η Ακροδεξιά. Την Ακροδεξιά³⁵ αποτελούν όλα τα ακραία στοιχεία της παράταξης, που την στήριζαν δυναμικά μέχρι και το 1974. Παρακρατικοί, εκτροπικοί αξιωματικοί, φανατικοί βασιλόφρονες, χαφιέδες, πληρωμένοι πράκτορες, αλλά και υστερικοί αντικομμουνιστές και ιδεολόγοι του νεοφασισμού, όλα τα στοιχεία που προηγουμένως ήταν διάσπαρτα σ' όλη την παράταξη, που διαπότηζαν τις δομές της και αποτελούσαν την ασπίδα της και το σπαθί της, όλα αυτά τα στοιχεία αποδιωγμένα από ένα πολιτικό συγκρότημα που αποφάσισε να αποκτήσει δημοκρατικό πρόσωπο, συνέπτυξαν ένα πολιτικό σχήμα, με συγκεκριμένους στόχους, αιτήματα και ιδεολογία: την αποφυλάκιση των δικτατόρων, την επαναφορά της Μοναρχίας, την αντικομμουνιστική σταυροφορία και άλλα παραπλήσια και συνεπαγόμενα θέματα. Πρόκειται για μια αναχρονιστική επιβίωση του μετεμφυλιακού δεξιού κράτους και φωνή διαμαρτυρίας για την αντικατάστασή του από μία αληθινή — για πρώτη φορά — Δημοκρατία, έστω και ελλειμματική εν σχέσει με τις δυτικές χώρες.

Η λαϊκή βάση αυτού του χώρου υπήρξε όμως ελάχιστη και δεν ξεπέρασε ποτέ ένα 2,5%. Η ΕΠΕΝ, το κύριο πολιτικό σχήμα της Ακροδεξιάς, υπήρξε πάντως πιο χουντική απ' ό,τι βασιλική, όπως η Εθνική Παράταξη του 1977 υπήρξε μάλλον βασιλική παρά φιλοδικτατορική.

Γενικά, ο ψυχροπολεμικός και υστερικός αντικομμουνισμός και ο αντικαραμανλισμός αυτού του χώρου ξεπεράστηκε ιστορικά από τη διεθνή συγκυρία της ύφεσης, της δημοκρατίας και της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης.

Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΔΕΞΙΑ

Γενικά στα τέλη της δεκαετίας του '70 αρχίζει για τη Δεξιά μία υπαρξιακών διαστάσεων κρίση ταυτότητας. Αυτή

Ιωάννης Μεταξάς

η χρόνια πια κρίση οφείλεται στην απώλεια πολλών παραδοσιακών χαρακτηριστικών της δεξιής παράταξης, που την άφησαν «ορφανή» και αναγκασμένη να αυτο-οργανωθεί και να επιδιώξει με άλλα μέσα, που μέχρι τότε δεν είχε ποτέ χρησιμοποιήσει, τη διατήρηση ή την κατάκτηση της εξουσίας, να μετεξελιχθεί σε μαζικό κόμμα με καταστατικό και κάποιες εσωκομματικές λειτουργίες.

Το τελευταίο έρεισμα της Δεξιής μέσα στο Κράτος έπεσε το 1985, όταν παραιτήθηκε ο Κ. Καραμανλής από την Προεδρία της Δημοκρατίας και Πρόεδρος εξελέγη ένας ιδιάτυπος εθνικιστής, πλην όχι Δεξιός, δικαστής³⁶.

Εν τέλει, η εθνική επιλογή της Ευρώπης και της Δημοκρατίας υποχρέωσαν τον Γ. Ράλλη να παραδώσει την εξουσία ομαλά στο ΠΑΣΟΚ του Α. Παπανδρέου τον Οκτώβριο του 1981. Εκεί φάνηκε η τέλεια απογύμνωση της Δεξιάς: όχι μόνο αποδείχθηκε στη συνέχεια η αδυναμία της να επανέλθει στην εξουσία, αλλά και να αρθρώσει έστω ένα συγκροτημένο πολιτικό λόγο αντιπολιτευσεως, να εξαγγείλει κάποιο ολοκληρωμένο κυβερνητικό πρόγραμμα και να εμφανίσει μία αξιόπιστη εναλλακτική λύση, να αποδείξει τελικά την δυνατότητά της να διοικήσει με θετικό τρόπο.

Απαλλαγμένος από το Θρόνο και το Στρατό, ο Καραμανλής, παντοδύναμος — χωρίς πια κηδεμόνες — ηγέτης της Δεξιάς, για μια εξαετία περίπου, έχασε κάθε δυνατότητα δυναμικής αντίδρασης στην εκδίωξή του το 1985.

Η φυσική συνέπεια όλων αυτών είναι βέβαια ότι η Δεξιά έχασε τα παραδοσιακά δυναμικά της ερείσματα, που της επέτρεψαν μισό περίπου αιώνα να κυβερνά συνεχώς. Στρατός, Στέμμα, παρακράτος δεν υπάρχουν πια. Το κομμουνιστικό κόμμα έχει νομιμοποιηθεί, οι εκλογές έχουν αναγνωρισθεί ως το μοναδικό αποφασιστικό κριτήριο του ποιος θα κυβερνά και έτσι το μόνο που θα μπορεί να κάνει στο εξής η Δεξιά είναι να προσπαθεί να επιτύχει ένα ευνοϊκό εκλογικό αποτέλεσμα.

Η βαθμιαία μεταμόρφωση της Δεξιάς συντελείται σ' όλη την περίοδο από το 1974 έως σήμερα. Κατ' αρχήν, η Δεξιά μετά τη Μεταπολίτευση είναι αμυνόμενη πλέον: δεν είναι ο νικητής του εμφυλίου, που επιβάλλει τους όρους του στους νικημένους, αλλά ο κατηγορούμενος — και διεθνώς — που έχει να απολογηθεί μπροστά σ' ένα κατηγορητήριο διανοουμένων μαχητικών νεολαίων, προοδευτικών γενικά πολιτών³⁷. Έπειτα, χωρίς ιδεολογική ταυτότητα — το Συνέδριο της Χαλκίδικης το 1974 απέδειξε ακριβώς αυτή την έλλειψη, χωρίς να τη διορθώσει — χωρίς «έξωθεν καλή μαρτυρία», αφού τα σύμβολά της και οι αξίες της χρησιμοποιήθηκαν καταχρηστικά από τη Δικτατορία, η μεγάλη μάχη της Δεξιάς στράφηκε στον υλισμό και στον κατανάλωσιμό.

Η ήττα του 1981 ήταν αναπόφευκτη: το μόνο που έμεινε στον Γ. Ράλλη ήταν να ηττηθεί αξιοπρεπώς, πράγμα το οποίο έκανε. Μάλιστα εκμεταλλεύθηκε ένα σύνθημά για μια Δημοκρατία γεγονός, την ομαλή δηλαδή μεταβίβαση της εξουσίας, ώστε να εμφανίσει την ήττα του ως επίτευγμα δημοκρατικότητας και ομαλότητας³⁹.

Η απώλεια της εξουσίας ήταν τραυματική για μια παράταξη που την κράτησε ανελλιπώς μια περίπου πεντηκονταετία (1933-1981). Αμέσως μόλις η εξουσία παραδόθηκε στον Α. Παπανδρέου, λειτούργησαν τα παραδοσιακά αντανάκλαστικά της Δεξιάς μπροστά στην ήττα: καταστροφολογία⁴⁰, προεδρολογία κλπ. Η αντικατάσταση του Γ. Ράλλη με τον πράγματι δυναμικό Ε. Αβέρωφ έγινε σε μία εποχή που δεν μπορούσαν να κινητοποιηθούν πια εκτροπικοί μηχανισμοί αποσταθεροποίησης του αντιπάλου καθεστώτος⁴¹. Ούτε ο Στρατός δεν ήταν διατεθειμένος να επέμβει δυναμικά, ούτε Βασιλιάς υπήρχε για να αποπέμψει τον μη δεξιό Πρωθυπουργό, ούτε ο ξένος παράγων επιθυμούσε να εκδιωχθεί ο Α. Παπανδρέου. Οι εφεδρείες είχαν τελειώσει.

Δεδομένου λοιπόν ότι η μόνη διέξοδος ήταν μια εκλογική νίκη, επιστρατεύθηκε ο κ. Μητσοτάκης ως «μόνη διέξοδος στο αδιέξοδο», γιατί θεωρήθηκε κατάλληλος να εμβολιάσει τη Δεξιά με μεθόδους δυναμικής αντιπολίτευσης και με μαχητικότητα κεντρικά προσέλευσης⁴².

Το 1985 εμφανίστηκε η Δεξιά να μάχεται για πρώτη φορά «στο πεζοδρόμιο», προσπαθώντας να προσαρμοστεί στην νέα πραγματικότητα μιας πολιτικής μάχης χωρίς πλεονεκτήματα έναντι του αντιπάλου.

Το περίεργο είναι ότι η Δεξιά, μετά το 1981, ακολούθησε μία ανοδική πορεία, αυξάνοντας το ποσοστό της (35% το 1981, 40% το 1984 και 41% το 1985).

Ο Κ. Μητσοτάκης, που δεν μπορεί να κριθεί ιστορικά αφού η θητεία του δεν έχει λήξει ακόμα, αναδιοργάνωσε πάντως τη Δεξιά σε νέες βάσεις, συγκρουόμενος έντεχνα (ένα βήμα μπρος, δύο βήματα πίσω) με τα παραδοσιακά δεξιά κυκλώματα, προς όφελος μικροαστικών κοινωνιολογικά και κεντρογενών πολιτικά στοιχείων. Η εισαγωγή δημο-

κρατικών διαδικασιών στην εκλογή του Αρχηγού του Κόμματος αποσκοπούσε κυρίως στο να αποδευθεθεί ο ίδιος ο νέος αρχηγός από τους μεγάλους κομματάρχες και τους εκβιασμούς τους. Η προβολή του φιλελευθερισμού ως ιδεολογίας, είχε κι αυτή ως στόχο την περαιτέρω «κεντροποίηση» της Δεξιάς.

Είναι αξιοσημείωτο να παρατηρήσει εδώ κανείς ότι το κόμμα της Δεξιάς περιήλθε σταδιακά υπό τον έλεγχο βενιζελογενών και κεντρογενών στοιχείων (δίδυμο Μητσοτάκη - Αβέρωφ, Α. Κανελλόπουλος, Μ. Παπακωνσταντίνου κ.ά.) ενώ τα παραδοσιακά λαϊκογενή στοιχεία, όπως ο Γ. Ράλλης και ο Κ. Στεφανόπουλος εξοβελίσθηκαν και συχνά διέκοψαν τις σχέσεις τους με το κόμμα. Από κοινωνιολογικής απόψεως, ίσως αυτό εκφράζει την οριστική ενοποίηση του παλιού αστικού κεντροδεξιού κατεστημένου, έναντι νεοπλουτικών και νεοαστικών στοιχείων, που ανήλθαν κοινωνικοπολιτικά στο Μεταπολέμο.

Γενικά, ενώ το ΠΑΣΟΚ πολέμησε τη Δεξιά προβάλλοντας το όραμα μιας καλύτερης ζωής, η Δεξιά απεναντίας υπήρξε αρνητική προς τη διακυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, χωρίς να προτείνει κάτι θετικό, όπως είπαμε και πριν.

Σήμερα, η Δεξιά αναζητά τη νέα της ταυτότητα μεταξύ διαφόρων χειραφετημένων τάσεων, που καθοδηγούνται από νέους και φιλόδοξους ηγέτες: ο νεοφιλελευθερισμός του Α. Ανδριανόπουλου, η ηθικιστική παλαιοδεξιά του Κ. Στεφανόπουλου, ο νεοκαρμανλικός εμπειρισμός του Μ. Έμπερτ κλπ. Η μελλοντική ταυτότητα της παρατάξεως θα κριθεί πάντως και από το μελλοντικό της ηγέτη, την κοινωνική εξέλιξη της χώρας μας και τη διεθνή συγκυρία.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Όλα τα πρόσωπα που έπαιξαν κάποιο ρόλο στο Μεσοπόλεμο είχαν κάποια σχέση με το Γουδί, εάν δεν συμμετείχαν σ' αυτό. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ήρθε στην Ελλάδα με πρόσκληση της Επανάστασης, ο Δημήτριος Γούναρης δέχθηκε — πριν τον Βενιζέλο — πρόταση να ηγηθεί της ανανέωσης που επιζητούσε το Γουδί, ενώ οι Πάγκαλος, Πλαστήρας και Κουνδύλης συμμετείχαν σ' αυτό.
2. Περισσότερο ως γενικό αίτημα του λαού αναμεμιγμένο με συνδικαλιστικά αιτήματα του Στρατού πρέπει να εκληφθεί το Γουδί. Αυτά τα συνδικαλιστικά αιτήματα λειτούργησαν ως καταλύτες για μια επανάσταση γενικότερων προθέσεων. Αυτά απέδειξε με αδιόσειστα στοιχεία ο Βικτωρ Παπακοσμάς, στη μελέτη του «Ο Στρατός στην πολιτική της Ελλάδος», εκδ. Εστία, 1981.
3. Η περίοδος 1913-1915 υπήρξε ευνοϊκή για τη διαμόρφωση οιοδήποτε αντιβενιζελικού σχήματος, βασιζόμενου στην εκκολαπτόμενη διάσταση Βενιζέλου-Κωνσταντίνου. Το κοινωνικό της περιεχόμενο το έδωσαν οι δυνάμεις που επάνδρωσαν το βασιλικό στρατόπεδο.
4. Hegel, Φιλοσοφία της Ιστορίας, Νεφέλη, Αθήνα, 1981 και τα άλλα του έργα.
5. Κοινωνικά, οι εκπρόσωποι του αντιβενιζελικού κόσμου ανήκαν κυρίως στην αγροτική ολιγαρχία ή στον πολιτικό κοσμοπολισμό. Τις δομές της Παλαιάς Ελλάδας έχει πολύ διεξοδικά αναλύσει ο Δημοσθένης Δα-νιηλίδης, στο κλασικό έργο του «Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία» (επανεκδόση από τις εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, 1986).
6. Όλοι οι βιογράφοι του Γούναρη συμφωνούν ότι ήταν καθοριστικά επι-

- ρεασμένοι από τις μαρξικές θεωρίες, λόγω των γερμανικών σπουδών του. (βλ. εκτός των άλλων Δ. Αλικιανιώτη, Δ. Γούναρης, Φιλίππότης, Αθήνα, 1983).
7. Αυτή η άποψη αναφέρεται στις ημερολογιακές αναμνήσεις της Πηνελόπης Δέλτο. (Εκδ. Εστία, Αθήνα, 1984).
 8. Ο Κωνσταντίνος Α΄ διατηρούσε στενότερους δεσμούς με την Πρωσική δυναστεία των Χεοτζόλλερν. Είχε σπουδάσει στη Στρατιωτική Ακαδημία του Βερολίνου και είχε παντρευτεί την αδελφή του Κάιζερ Βίλχελμ, ο οποίος του είχε επιπλέον σπονείμει τον τίτλο του Στρατάρχη.
 9. Στη δεκαετία 1910-1920, η μυθοποίηση του προσώπου του Κων/νου Α΄ πήρε τρομακτικές διαστάσεις. Είχε πάντως ο Κωνσταντίνος μια υποστήριξη λαϊκή αναμφισβήτητη, με ολοκληρωτικές όμως διαστάσεις. Βλ. σχετικά το μνημειώδες έργο του Γεωργίου Βεντήρη, *Η Ελλάδα μεταξύ δύο πολέμων*, 2 τόμοι, Ίκαρος, Αθήνα, 1972.
 10. Οι Επίστρατοι, συγκεκριμένα, ήταν κάτι αντίστοιχο με τις «Ενώσεις των Παλαιών Πολεμιστών», που προετοίμασαν στην Δυτική Ευρώπη το έδαφος στον Φασισμό.
 11. Παροιμειώδεις έμειναν οι «Επιφυλάξεις» του, που διατύπωνε ακόμα και σε θετικές προτάσεις του Ελ. Βενιζέλου.
 12. Αυτή η άποψη έχει διατυπωθεί προφορικά από επιζώντες συνεργάτες του Π. Τσαλδάρη.
 13. Για την στρατοκρατία, βλ. το έργο του Γιάννη Ανδρικόπουλου, *Οι Ρίζες του Ελληνικού Φασισμού*, Διογένης, Αθήνα, 1977.
 14. Την περίοδο του Μεταξά έχει αναλύσει διεξοδικά στα βιβλία του ο δημοσιογράφος και ιστορικός Σπύρος Λιναρδάτος.
 15. Εκτός από τον Ι. Μεταξά, αυτονομούνται και διάφοροι άλλοι, όπως ο Ιωάννης Ράλλης, ο Τουρκοβασιλής, ο Στράτος.
 16. Βλ. στο τέταρτο τεύχος της «Νέας Κοινωνιολογίας» την εργασία μου για τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο.
 17. Για παράδειγμα, ο Πρωθυπουργός Σπυρίδων Λάμπρος δήλωνε το 1917 ότι μόλις κλείσουν οι εξωτερικές εκκρεμότητες «θα τακτοποιήσουμε τα οικογενειακά μας» (Γεωργίου Βεντήρη, *ibid* σ. 96).
 18. Βλ. Θ. Ζαφειρόπουλου, ο Γεώργιος Κουδύλης και η εποχή του, Αθήνα, 1984.
 19. Βλ. Σπύρου Λιναρδάτου, *Η 4η Αυγούστου*, Θεμέλιο, 1988.
 20. Πάντως μέγα μέρος του παλαιού Λαϊκού Κόμματος τήρησε αρνητική στάση στη βασιλική δικτατορία του Μεταξά.
 21. Η Συνεργασία (Collaboration) βασίστηκε στον Αντικομμουνισμό, γι' αυτό και οι Συνεργάτες (Δοσίλογοι) έγιναν αποδεκτοί από το μετεμφυλιακό αντικομμουνιστικό κράτος.
 22. Βλ. «Ελευθερία» Μαρτίου 1950.
 23. Βλ. το πρόσφατο έργο του Χάγκεν Φλάισερ, «Στέμμα και Σβάστικα», Παπαζήσης, Αθήνα, 1988.
 24. Γενικά η Συνεργασία είχε βασιλική προέλευση: αυτό άλλωστε εξηγείται, γιατί ο μοναρχισμός είχε, επί Κωνσταντίνου Α΄, γερμανόφιλη διάσταση.
 25. Μετά το 1944 οι μεταξικοί αξιωματικοί αντιπτιπθενται. Αργότερα μπτυχθούν όλοι υπό τον Παπάγο.
 26. Τη Δεκαετία του 1940-1950, η Στρατοκρατία και ο Μεταξισμός έσσαν την ΙΔΕΑ. Βλ. Δ. Χαραλάμπους, *Στρατός και Πολιτική*, Εξάντας, Αθήνα, 1985.
 27. *Ibid*.
 28. Η πατρότητα του όρου είναι αδιευκρίνιστη. Χρησιμοποιείται παρ' όλα αυτά από τους σχετικούς επιστήμονες, αλλά και από ακροδεξιούς πύπεδο της πολεμικής, με αρνητική σημασιολόγηση.
 29. Είναι το πέρασμα — κατά τις θεωρίες του Ferdinand Tönnies — από Gemeinschaft στην Gesellschaft. (Βλ. το βιβλίο του Tönnies *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Εκδ. Αναγνωστική, Αθήνα, 1986).
 30. Επρόκειτο περί της ανάγκης της επικοινωνίας με τη Δημοκρατία.
 31. Η «φανταστική θέσπιση» κάθε κοινωνίας είναι εύρημα του Καστοριάδη.
 32. Η λειτουργία ενός αφανούς κοινού Κεντροδεξιού μετώπου, φάνηκε από τη δήλωση του Κανελλόπουλου στο γράφοντα (1985) ότι ο Γεώργιος Παπανδρέου είχε δεχθεί να γίνει νοθεία το 1961, αλλά εναντίον ΕΔΑ.
 33. Αυτή την ερμηνεία δίδει ο Π. Κανελλόπουλος στα *Ιστορικά Δεδομένα* (Αθήνα, 1979).
 34. Κορυφαίο παράδειγμα ο Κ. Καραμανλής.
 35. Οι ίδιοι οι Ακροδεξιοί ισχυρίζονται ότι αυτοί είναι οι πραγματικοί Εξ' άλλου σήμερα οι Δεξιοί αποφεύγουν να αυτο-αποκαλούνται έτσι.
 36. Ο λόγος του Χρήστου Σαρτζετάκη είναι εθνικιστικός, συντηρητικός, ελληνοπρεπής, ηθικιστικός, διδακτικός. Όμως, οι σχέσεις του με τη Δεξιά υπήρξαν τραυματικές. Αυτό αποδεικνύει και την σχετικότητα της πολιτικής ορολογίας στην Ελλάδα.
 37. Αυτή η κατάσταση άμυνας τερματίστηκε το 1988, όταν στη θέση του ηττημένου βρέθηκε ο Α. Παπανδρέου γαι ζητήματα ηθικής, δημοκρατίας και εντιμότητας.
 38. Σήμερα ο τυπικός δεξιός νεολαίος είναι κατά βάση απολιτικός. Ενδεχομένως κυρίως για τις υλικές συνθήκες της ζωής του και γι' αυτό είναι δύνατο να καλλιεργηθεί κάποια ιδεολογία στο δεξιό παραταξιακό επίπεδο.
 39. Η «Καθημερινή» διαφήμιζε επί μακρόν τον Γ. Ράλλη ως τον «Πρωθυπουργό των τιμών και αδιάβλητων εκλογών» κλπ..
 40. Στόχος ήταν να συρθεί ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Καραμανλής σε σύγκρουση με την κυβέρνηση Παπανδρέου, ώστε να επωφεληθεί από τη σύγχυση η Δεξιά, οιαδήποτε μάλιστα Δεξιά.
 41. Παρά τις σκληρές δηλώσεις του Ε. Αβέρωφ: «εγώ δεν αστειεύομαι», σως μετά την ανάληψη της ηγεσίας του κόμματος.
 42. Η προέλευση του Κ. Μητσotάκη ήταν γνωστή: παλιός κεντρικός πολιτικός, μαχητικότητας, οργανωτής του «Ανένδοτου» και επί δεκαετίες πολέμιος της Δεξιάς, πριν γίνει ο νέος ηγέτης της.

66

Κύριε Πρόεδρε,

Υπείκω εις την διά της υμετέρας επιστολής της 17ης τρέχοντος διατυπωθείσαν απόφασιν της Κυβερνήσεως και της Επαναστάσεως περί αποδημίας μου, υπό τύπον αδείας, εις το εξωτερικόν κατά την περίοδον των περι του πολιτεύματος συζητήσεων της παροσεχώς συνερχομένης Συντακτικής Συνελεύσεως. Αποφυγών επιμελώς πάσαν ανάμixin εις τον εσωτερικόν ανταγωνισμόν, είμαι πεπεισμένος ότι η εν τω κράτει παρουσία μου κατ' ουδέν ήθελεν επηρεάσει την ελευθερίαν των συζητήσεων. Εν τούτοις απομακρύνομαι προσωρινώς μετά της Βασιλίσσης εν τη βαθεία πεποιθήσει και την ενθέρμω ευχή, ότι η κρίσις της Εθνοσυνελεύσεως και του Ελληνικού Λαού θέλει καθοδηγηθή υπό του αισθήματος της αγάπης προς την Πατρίδα και του Εθνικού Συμφέροντος.

Γεώργιος Β΄

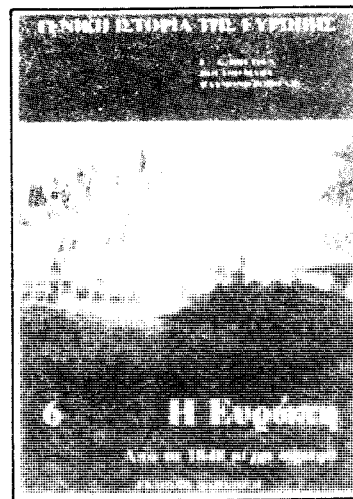
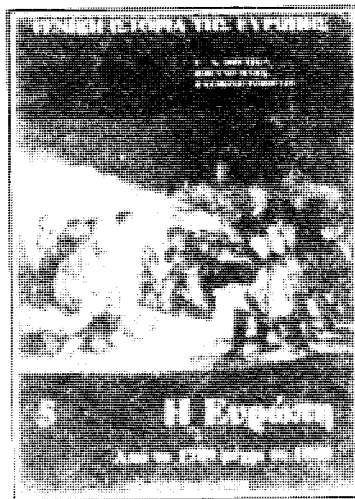
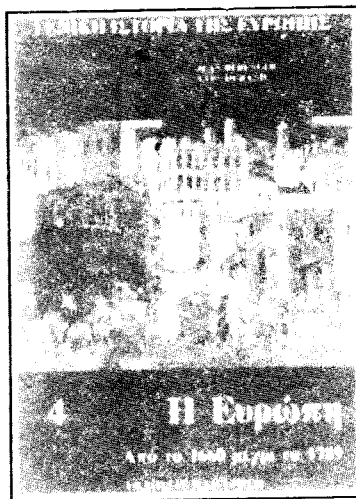
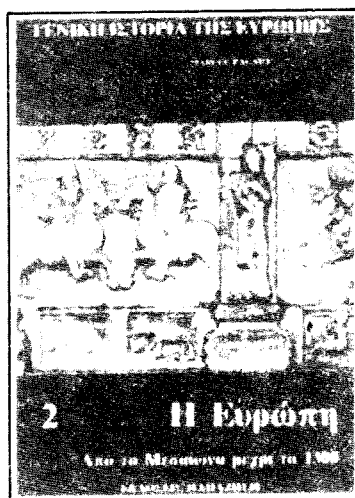
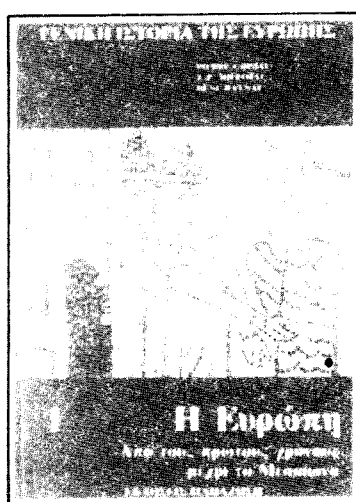
99

Διάγγελμα Γεωργίου Β΄
25 Νοεμβρίου 1935

ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

Η Ευρώπη

από τους πρώτους χρόνους μέχρι σήμερα

Διευθυντές έκδοσης:

GEORGES LIVET, Επίτιμος Κοσμήτορας της Σχολής Γραμμάτων και Ανθρωπιστικών Επιστημών και καθηγητής της Νεότερης Ιστορίας στο 2ο Πανεπιστήμιο του Στρασβούργου

ROLAND MOUSNIER, καθηγητής στο 5ο πανεπιστήμιο του Παρισιού (Σορβόνη) και μέλος της Γαλλικής Ακαδημίας

Εκκινώντας από την αιχμή της ιστορίας, έπρεπε ν' ακολουθήσουμε τη ροή του χρόνου, αναζητώντας την Ευρώπη. Η έννοια της Ευρώπης υπονοεί ότι υπήρξε ένας πολιτισμός που αξίζει να λεγεται ευρωπαϊκός, ενσωματώνοντας έτσι πολλούς πολιτισμούς που συνεργάστηκαν για να δώσουν τα χαρακτηριστικά, τις αποχρώσεις και το δικό του τόνο στο μεγαλύτερο ευρωπαϊκό πολιτισμό. Κάθε πολιτισμός περιλαμβάνει ένα σύστημα αξιών. Οι αξίες αυτές αποκαλύπτονται από τον τρόπο συμπεριφοράς και έκφρασης των ανθρώπων, καθορίζοντας, σε μεγάλο βαθμό, τη στάση και το ρόλο τους, όσο ζούνε. Κάθε πολιτισμός άλλωστε περιλαμβάνει ένα σύστημα δομών, που αντιστοιχεί λίγο πολύ σ' αυτό το σύστημα αξιών. Λίγο-πολύ, γιατί η υλοποίηση κάθε συστήματος αξιών προσκρούει στην αντίσταση των πραγμάτων, αλλά και σε αντίθετες αξίες μέσα σ' αυτό τον πολιτισμό. Οι συγγραφείς λοιπόν αυτού του έργου προσπάθησαν ν' ακολουθήσουν πολλά μονοπάτια και το κυριότερο ήταν η αξία της ανθρώπινης προσωπικότητας.

εκδόσεις παπαζήση

ΟΙ ΗΓΕΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΕΞΙΑΣ

από τον Μελέτη Η. Μελετόπουλο

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΓΟΥΝΑΡΗΣ

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο πρώτος ηγέτης της Δεξιάς Δημήτριος Γούναρης (1867-1922) ξεκίνησε την σταδιοδρομία του έντονα επηρεασμένος από τις μαρξιστικές θεωρίες. Νομικός και κοινωνιολόγος, διδάχθηκε τον μαρξισμό στις σπουδές του στην Γερμανία και στην Γαλλία και τον είδε σαν επισημονικό όπλο για την οριστική και ριζική επίλυση του κοινωνικού

προβλήματος, ενώ ο ανηψιός του Π. Κανελλόπουλος ενστερνίστηκε περισσότερο τις χριστιανοσοσιαλιστικές αντιλήψεις, όσον αφορά τα προβλήματα των ασθενεστέρων τάξεων.

Τα μαρξιστικά εργαλεία του Δ. Γούναρη ήταν άκαιρα, σε μια χώρα χωρίς βιομηχανία και προλεταριάτο, όπως η Ελλάδα περί το 1900. Ο ίδιος πάντως, λόγω των ιδεών του αυτών, τέθηκε επικεφαλής μιας ριζοσπαστικής ομάδας, των «Ιαπώνων», που άσκησαν μία συνολική και εμπεριστατωμένη κριτική σε ολόκληρο το πολιτικό σύστημα της εποχής.

Πώς ο προοδευτικός, ριζοσπάστης μάλιστα Δ. Γούναρης, έφτασε να γίνει ο ηγέτης της κοινωνικής αντίδρασης στο αναγεννησιακό έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου και το πολιτικό φερέφωνο των Ανακτόρων και των γερμανοστρεφών ουδετερόφιλων πολιτικών επιλογών του;

Το 1906 ο Δ. Γούναρης έγινε Υπουργός Οικονομικών του Κ. Θεοτόκη. Το παλαιοκομματικό κατεστημένο τον απορρόφησε εύστοχα και ευνοούσε έτσι τις ριζοσπαστικές του προθέσεις. Το 1909 αρνήθηκε κάθε συζήτηση και επαφή με τους κινηματίες του Γουδί, με την δικαιολογία ότι το κίνημά τους εκτράπηκε της συνταγματικής νομιμότητας. Άφηνε έτσι τον δρόμο ελεύθερο για τον Ελ. Βενιζέλο, που δεν είχε αναστολές σχετικά με τις διαδικασίες.

Από εκεί και πέρα, οι επιλογές του είναι εύλογες. Διαπρεπής ρήτωρ, έμενε συχνά στο νομικό μέρος των πολιτικών ζητημάτων. Αναδείχθηκε πάντως γρήγορα στον σημαντικότερο πολιτικό του αντιβενιζελικού χώρου. Υπήρξε ο βασιλικής επιλογής Πρωθυπουργός, που αντικατέστησε τον Ελ. Βενιζέλο το 1915, στην δεύτερη αποπομπή του, και έμεινε στην εξουσία χωρίς λαϊκή επιδοκιμασία και χωρίς κοινοβουλευτικό περίβλημα, αναγκασμένος να δικαιολογεί συνεχώς τις παλινδρομικές και ατυχείς βασιλικές επιλογές. Εξορίστηκε από τους Αγγλογάλλους το 1917 στην Κορσική, μαζί με όλη την αντιβενιζελική ηγεσία, και επέστρεψε στην εξουσία μετά την παλινόρθωση του 1920, όχι πια ως πειθήνιο όργανο ενός αυταρχικού Μονάρχη, αλλά ως καθοδηγητής ενός ψυχολογικά εξουδετερωμένου και πολιτικά άβουλου Βασιλιά. Παρά την διακήρυξη του ότι θα απεμπλακεί από την Μικρασιατική περιπέτεια, αναγκάστηκε κατά την διάρκεια της δεύτερης Πρωθυπουργίας του (1921-1922) να παραμείνει εγκλωβισμένος σ' αυτήν, αφού δεν μπορούσε να υποχωρήσει χωρίς να κατηγορηθεί για εθνική μειοδοσία. Άλλωστε, οι προεκλογικές κοινωνικές του υποσχέσεις έμειναν χωρίς αντίκρουσμα σε μία εποχή έντονης, αποκλειστικής εθνικής εξωστρέφειας, όπου το πρόβλημα δεν ήταν το οκτάωρο και

οι μισθολογικές αυξήσεις, αλλά η Μικρά Ασία και η Κωνσταντινούπολη.

Άνθρωπος μεταφυσικών και μυστικιστικών κλίσεων, με έντονες βουδδιστικές επιδράσεις, ο Δ. Γούναρης είχε καλές προθέσεις και οραματίστηκε μία δίκαιη κοινωνία. Στάθηκε όμως ανίκανος να αντιδράσει στα μεγάλα ιστορικά γεγονότα της εποχής του και τελικά έπεσε θύμα τους, αφού εκτελέστηκε το 1922 ως υπαίτιος της Μικρασιατικής Καταστροφής, ενώ ο ίδιος στάθηκε βασικά ανίκανος να την αποτρέψει.

□

ΠΑΝΑΓΗΣ ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ

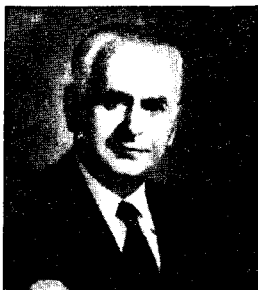
Ο κορίνθιος Π. Τσαλδάρης (1868-1936) σπούδασε νομικά στο Βερολίνο και στην Γοττίγγη και ύστερα ίδρυσε ένα σπουδαίο νομικό φροντιστήριο στην Αθήνα, όπου φοίτησαν πολλοί από τους μετέπειτα δεξιούς ηγέτες. Παντρεύτηκε την κόρη του αυλικού ιστορικού και Πρωθυπουργού Σπ. Λάμπρου, Λίνα, η οποία διετέλεσε υπουργός στην δεύτερη Κυβέρ-

νηση του Κ. Καραμανλή, το 1956. Ηγήθηκε του Λαϊκού Κόμματος σ' όλη την ταραγμένη περίοδο που ακολούθησε την Μικρασιατική καταστροφή, έως τον θάνατό του, λίγο πριν την τεταρταυγουστιανή δικτατορία. Η πολιτική του παρουσία είχε κυρίως κοινοβουλευτική διάσταση: πίστευε ειλικρινά στο δημοκρατικό πολίτευμα και μάλιστα είχε την κρυφή φιλοδοξία να εκλεγεί Πρόεδρος της Δημοκρατίας. Ήταν αρκετά ήπιος και διαλλακτικός, σε μια εποχή που ευνοούσε τους τυχοδιώκτες στρατιωτικούς τύπου Κονδύλη. Η πρακτική του υπερκεράσθηκε από τα ακραία στοιχεία, που αυτόματα αποκτούν πολιτική σημασία σε διχαστικές συνθήκες. Ήταν όμως πολύ πονηρός και συστηματικός και άσκησε συχνά επιτυχημένη αντιπολίτευση στον Ελευθέριο Βενιζέλο, την περίοδο εκείνη που η Δεξιά δεν είχε ακόμη συγκροτήσει τα δυναμικά της ερείσματα στον κρατικό μηχανισμό.

Η πρωθυπουργική του θητεία (1933-1935) έδειξε τα όρια μιας μετριότητας σε μια δύσκολη εποχή. Αν και είχε εξαγγείλει μια φιλολαϊκή, παρεμβατική και «νοικοκυρεμένη» πολιτική συντηρητικής και ηθικιστικής αποχρώσεως, στην θέση του μεγάλου και θυελλώδους Βενιζέλου, στάθηκε απόλυτα ανεπαρκής για να φράξει τον δρόμο στους παράγοντες της ανωμαλίας και στους κινηματίες της ακροδεξιάς, που τελικά τον ανέτρεψαν, γιατί αυτός ήθελε ένα γνήσιο Δημοψήφισμα για την Μοναρχία.

□

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΤΣΑΛΔΑΡΗΣ

Αλεξανδρινής καταγωγής, ευνοιοκράτης, συντηρητικός και αυλικός, ο Κ. Τσαλδάρης (1884-1973) θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ο τελευταίος από την παλαιά φρουρά των δεξιών ηγετών. Ηγήθηκε, κυρίως λόγω ονόματος και διασυνδέσεων, της Δεξιάς σε μια εποχή που τον πρώτο ρόλο είχαν τα όπλα, οι ξένοι και ο τοποτηρητής τους Βασιλιάς. Πει-

θής στα κελεύσματα των Ανακτόρων, ο Κ. Τσαλδάρης, παρά την τεράστια πλειοψηφία που εισέπραξε στις εκλογές του 1946 (όχι λόγω της προσωπικότητάς του ή της πολιτικής πρότασης του κόμματός του, αλλά εξαιτίας της εμφυλιακής συγκυρίας) παραμέρισε για να τεθεί επικεφαλής της Κυβέρνησης και του αντικομμουνιστικού αγώνα ο ηττημένος των εκλογών Θεμιστοκλής Σοφούλης. Έπρεπε ένας δημοκρατικός ηγέτης να ηγηθεί του αγώνα κατά των κομμουνιστών, για να μην παρομοιασθεί διεθνώς ο εμφύλιος πόλεμος με τον ισπανικό, όπου την αντικομμουνιστική μάχη διεξήγαγαν κυρίως φασιστικά στοιχεία.

Στοιχεία διαφθοράς (με κεντρικό το σκάνδαλο Χατζηπάνου) προκάλεσαν την πτώση του Κ. Τσαλδάρη στις εκλογές του 1950. Μέχρις αυτό το έτος, είχε ήδη διατελέσει τρεις φορές Πρωθυπουργός στην περίοδο 1946-47, σε βραχύβιες Κυβερνήσεις. Το 1950, πάντως, καταποντίστηκε στις εκλογές· αντί όμως να αποσυρθεί, πρότιμω να παραμείνει στην πολιτική ως περιθώριο πλέον της ανασυγκροτούμενης υπό τον Παπάγο Δεξιάς, εκλεγόμενος βουλευτής. Το 1958 προσπάθησε, με τον Π. Κανελλόπουλο, να εκδικηθεί τους μηχανισμούς που τον παραμέρισαν χάριν του Α. Παπάγου και κατόπιν του Κ. Καραμανλή, αναβιώνοντας το Λαϊκό Κόμμα. Η προσπάθειά του όμως έμεινε χωρίς εκλογικό αντίκρουσμα, αφού ο εκλογικός όγκος της Δεξιάς έμεινε όπως πάντα συμπαγής. Αυτό ήταν και το πολιτικό κύκνειο άσμα του.

□

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΠΑΠΑΓΟΣ

Σκληροπυρηνικός, στρατοκράτης, αντιβενιζελικός, κινηματίας το 1935 υπέρ της παλινόρθωσης του Γεωργίου Β' και σκληρός αντιπαλος, είκοσι χρόνια αργότερα, του αδελφού του Παύλου, διαδοχικά Αρχηγός του Επιτελείου στον Πόλεμο της Αλβανίας (1940-1941), Αρχιστράτηγος στον Εμφύλιο (1949) και Στρατάρχης (1950), ο Α. Παπάγος (1883-1955)

είδε την συγκυρία να του προσφέρει το μεγαλύτερο κύρος που είχε ποτέ στρατιωτικός στην μεταπολεμική Ελλάδα. Πολεμικός ηγέτης της Κεντροδεξιάς στην εμφύλια διαμάχη, εισέπραξε την ευγνωμοσύνη της και την εκούσια υποταγή της, τη στιγμή μάλιστα που ο μεταπολεμικός πολιτικός κόσμος έπρεπε να ανασυγκροτηθεί γύρω από μία προσωπικότητα γκωλλικού τύπου.

Με βάση άλλωστε το γκωλλικό πρότυπο, ο Α. Παπάγος ίδρυσε το 1951 τον Ελληνικό Συναγερμό, με την αφανή υποκίνηση του Σπύρου Μαρκεζίνη, ο οποίος αποτέλεσε, μαζί με τους Π. Κανελλόπουλο, Στ. Στεφανόπουλο και Ε. Τσουδερό, το πολιτικό του επιτελείο.

Για πολλούς παιδί της τύχης και της συγκυρίας, για άλλους στρατηγικός εγκέφαλος και ηγέτης ικανός να επιλέγει άξιους συνεργάτες, ο Στρατάρχης Παπάγος έγινε, με λαϊκή επιδοκιμασία

πρωτοφανή (50%), το 1952, Κοινοβουλευτικός Πρωθυπουργός ενός Λαού που τόσο συχνά αντάμειψε εκλογικά τους κινηματίες. Υπήρξε ο βασικός μοχλός της ανασυγκρότησης της Δεξιάς σε νέες βάσεις: ο Συναγερμός υπήρξε η φάση όπου ο παλαιός Αντιβενιζελισμός εγκατέλειψε οριστικά τις ουδετερόφιλες, ανατολικόστροφες ή κεντροευρωπαϊκές κατευθύνσεις στην εξωτερική πολιτική και δήλωσε πλήρη υποταγή στην Pax Americana, υπήρξε η φάση όπου εγκατέλειψε τις σοσιαλίζουσες ιδιοτροπίες του Γούναρη και τις παρεμβατικές και πατερναλιστικές τάσεις του Μεταξά και έθεσε ως κεντρικό στόχο την εκβιομηχάνιση και την άνευ όρων υποστήριξη των επενδύσεων και του μεγάλου κεφαλαίου, όπου το πολιτικό προσωπικό ενός παρωχημένου αντιβενιζελισμού ανανεώθηκε, εμπλουτίστηκε και διευρύνθηκε, με δυναμικά βενιζελογενή στοιχεία (Αβέρωφ, Τσάτσος, Κασσιμάτης κ.ά.), και με ποιοτικά αλλά αιρετικά άλλα (Π. Κανελλόπουλος, Π. Παπαληγούρας, Κ. Καλλιάς) ή αναδείχθηκαν από την αφάνεια νέα (Κ. Καραμανλής). Όλο αυτό το πολιτικό προσκήνιο στεγάστηκε στον «λόχο» του κόμματος του Εθνικού Συναγερμού, που διοικήθηκε από τον Στρατάρχη με στρατιωτική πειθαρχία και αυταρχισμό.

Αν και απέτυχε να επουλώσει τα τραύματα του Εμφυλίου Πολέμου (ήταν άλλωστε πολύ νωρίς γι' αυτό — αντίστοιχη ευθύνη φέρει το «παρά πόδας» του Ν. Ζαχαριάδη, οι ραδιοφωνικές εκπομπές του εξόριστου Κ.Κ.Ε. και ο παράνομος μηχανισμός του), αν και έδειξε σημάδια αποσυνθέσεως, δυσλειτουργίας και ανικανότητας, ιδιαίτερα μετά την αποσκήρτηση της μαρκεζινικής ομάδας το 1954, ο Συναγερμός του Α. Παπάγου πέτυχε να εγκαθιδρύσει μία νέα νομιμότητα, που κράτησε μία περίπου δεκαετία, και να αξιοποιήσει το αστυνομικό κράτος και τον πολιτικό ρόλο του Στρατού σε μία υπανάπτυκτη χώρα. Το πολιτικό δικαίωμα γι' αυτά έδωσε βέβαια στον Στρατάρχη το 50% του ελληνικού λαού και τους καρπούς εισέπραξαν, ύστερα απ' αυτόν, ο Κ. Καραμανλής, η Ξενοκρατία, τα Ανάκτορα και τελικά οι Συνταγματάρχες.

□

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος (1902-1986), πολιτικός, φιλόσοφος, κοινωνιολόγος και ιστορικός του πνεύματος, αποτελεί κεντρικό σταθμό της πνευματικής πορείας του Ελληνισμού στον 20ο αιώνα.

Στις υψηλότερες στιγμές της ζωής του έκανε το σωκρατικό «επέκεινα» πολιτική πράξη, προσπαθώντας να υπερκερά-

σει το διχασμό και την εθνοφθόρα διαμάχη μεταξύ του Βενιζελισμού και του Αντιβενιζελισμού: Διακήρυξε το 1935 «κάτω τα κοράκια του διχασμού», πρότεινε το 1940 ένα τρίτο πολιτικό σύστημα, ελληνοπρεπές και πνευματικό, διαφορετικό τόσο από τον Καπιταλισμό όσο και από τον Κομμουνισμό, αποστασιοποιήθηκε, στην τελευταία περίοδο της ζωής του, μετά το 1974, τόσο ουσιαστικά από τις δύο παρατάξεις, ώστε η μεν Δεξιά να τον εκλέγει βουλευτή Επικρατείας (1977, 1981), η δε Κεντροαριστερά να του προτείνει δυο φορές (1975, 1985) την Προεδρία της Δημοκρατίας.

Ιδεαλιστής, ελληνικός, τάχθηκε με την Κεντροδεξιά κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου, αφού η συμφυλιωτική του απόπειρα το 1944 στην Τρίπολη δεν απέδωσε καρπούς. Η μοναχική πολιτική του στάση εξανεμίστηκε μπροστά στην τρομακτική δίκη των κοσμογονικών γεγονότων του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου και αναγκάστηκε να υπερασπιστεί την κεντροδεξιά παράταξη, ιδεολογικά, ξιφουλκώντας με το Γληνό, τον Κορδάτο και κάθε θεωρητικό της εαμικής

Ελλάδας και συμμετέχον· ηγετικά στην κεντροδεξιά εξουσία, όπως συγκροτήθηκε μεταπολεμικά από τον Αλ. Παπάγο.

Αυτή η διάσταση μεταξύ των πραγματικών πολιτικών των προθέσεων — που εάν υλοποιούνταν θα του έδιδαν τη θέση του αρχηγού ενός νέου ελληνικού, πνευματικού και ι-διότυπα κοινωνικού πολιτικού κινήματος — και μεταξύ των τελικών του επιλογών, σφράγισε την πολιτική του παρουσία.

Ανήκοντας σε ιστορική αντιβενιζελική οικογένεια, άλλοτε σκληρός πολέμιος της Δεξιάς και άλλοτε ηγέτης της, κατ' ουσίαν Ευρωπαίος στη σκέψη και στη δράση, προσπάθησε να επενδύσει ιδεολογικά τη μεταπολεμική κρατική πρακτική με τις ελληνοχριστιανικές του θεωρίες, χωρίς όμως να το καταφέρει, αφού η απόσταση από τη δεξιά μάζα, με το παρακράτος της, τις μεθόδους της, τις επιδιώξεις της ήταν αγεφύρωτη. Δεν κατόρθωσε ποτέ να συνεννοηθεί με το μέσο δεξιό ψηφοφόρο, τον οποίο θεωρούσε χυδαίο προϊόν του μαυραγοριτισμού και του εργολαβισμού και ο οποίος —αντίστροφα— θεωρούσε τον Παναγιώτη Κανελλόπουλο έναν αριστοκράτη του πνεύματος εντελώς ακατάλληλο για τη διεκπεραίωση της τρέχουσας πολιτικής, όπως αυτός την αντιλαμβάνονταν.

Η γενναία του στάση κατά τη διάρκεια της Δικτατορίας έσωσε όμως την τιμή των όπλων της παράταξης της οποίας ηγήθηκε, όπως κανείς άλλος ηγέτης της δεν το είχε ποτέ πράξει. Πολιτικός ηγέτης της αντίστασης εναντίον της Δημοκρατίας των Συνταγματάρχων, εξήσε την πικρή εμπειρία της επιστροφής του Κ. Καραμανλή το 1974, που αν και εισώπησε τα επτά χρόνια της πολιτικής δουλειάς, καρπώθηκε την πτώση της.

Βασικός εκπρόσωπος του ελληνισμού στο διεθνή πνευματικό στίβο, ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος έμεινε κατ' ουσίαν πολιτικά ανέκφραστος και σήμερα, μετά το θάνατό του, ο ιστορικός θα καταγράψει το κενό της απουσίας του από την εξέλιξη των πραγμάτων σε μια παρακμάζουσα πνευματικά και κοινωνικά χώρα.

□

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗΣ

Δημιουργημα αλλά και δημιουργός των μεταπολεμικών κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων στην Ελλάδα, εκφραστής του δυναμικού αρριβισμού και της πρωτοφανούς κοινωνικής κινητικότητας, που αναδιάρθρωσαν την ελληνική κοινωνία μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ευνοημένος από την τύχη, αλλά και από την ευ-

νοιοκρατία, εκλεκτός του Λαού, αλλά — πριν από αυτόν — και των Ανακτόρων, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής (1907, Πρώτη Σερρών) έσπασε το ποσοτικό ρεκόρ κάθε ελληνικής Πρωθυπουργίας.

Ποιοτικά όμως, υστέρησε. Ενώ το οικονομικό θαύμα, που χαρακτήρισε την πρώτη Πρωθυπουργία του, συνίστατο κυρίως σε μια υπερθέρμανση της οικονομίας χωρίς δημιουργία — μακροπρόθεσμα — δομών, η ελληνική ύπαιθρος ερημώθηκε, η εθνική ταυτότητα αποσυντέθηκε και η Παιδεία υποβαθμίστηκε. Η Δημοκρατία έμεινε χωλή και τα παρακυβερνητικά και παρακρατικά κέντρα εξουσίας πανίσχυρα. Αυτά μάλιστα εκπαράθρυσαν τον Κ. Καραμανλή,

όταν αυτός θέλησε να περιορίσει την εξουσία τους προς όφελος μιας ενισχυμένης εκτελεστικής εξουσίας (βαθεία τομή). Φυσικά, και άλλοι λόγοι έπαιξαν ρόλο: ο γαλλικός προσανατολισμός του Καραμανλή συγκρούστηκε με τα αγγλοσαξονικά δίκτυα εξάρτησης της χώρας μας.

Όλη την μετέπειτα περίοδο (1963-1974), ο Κ. Καραμανλής εισώπησε. Υπομονή και ψυχραιμία χαρακτήρισαν τη στάση του, καθώς περίμενε την πρόσφορη στιγμή. Το 1974, το σημαντικότερο πολιτικά έτος του, εκλήθη να σώσει ένα Λαό, που απευθύνθηκε σ' αυτόν με σχεδόν αντανακλαστική αντίδραση. Με μία σειρά από ριζικές χειρονομίες, αναδιάρθρωσε την εθνική ζωή πάνω στη βάση της Δημοκρατίας και της Ευρώπης. Όμως, στα υπόλοιπα, στα εσωτερικά, στα ποιοτικά, στάθηκε κατώτερος των περιστάσεων. Απέτυχε να ανανεώσει την πολιτική ηγεσία, να εκσυγχρονίσει τον κρατικό μηχανισμό, να εξυγιάνει την οικονομία, να δημιουργήσει μία σωστή παιδεία. Απέτυχε επίσης να βρει κάποιον αντάξιο — ή σχεδόν αντάξιο — διάδοχο.

Μπροστά στα αλλεπάλληλα αδιέξοδα της πολιτικής του, κατέφυγε στην Προεδρία της Δημοκρατίας. Προσπάθησε να παίξει εθναρχικό ρόλο, μιμούμενος τον Ντε Γκωλ και προσπαθώντας να αυτοσυγκριθεί με τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Όμως, η αδυναμία του να διαδραματίσει — παρά τις υπερεξουσίες που ο ίδιος φρόντισε να εξασφαλίσει για τον εαυτό του — πλέον σημαντικό πολιτικό ρόλο έδειξε τα όρια του. Άλλωστε, μετά την άδοξη πτώση του, έγινε ανάγλυφο το πολιτικό του εκτόπισμα: επρόκειτο περί του Εθνάρχου της Δεξιάς και μόνον.

Ακόμα κι έτσι, η Ελλάς χρωστά στον Καραμανλή την νέα της ταυτότητα, που τυπικά λέγεται Ευρώπη. Μένει να γίνει και στην πραγματικότητα η Ελλάδα μία ευρωπαϊκή χώρα.

□

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΡΑΛΛΗΣ

Ο Γεώργιος Ράλλης (1919)

είχε την ατυχία να διαδεχθεί τον ισχυρότερο ηγέτη της Δεξιάς Κ. Καραμανλή στην ηγεσία του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας, την στιγμή που τα αδιέξοδα είχαν τόσο πολλαπλασιασθεί, ώστε υποχρέωσαν τον ίδιο τον ιδρυτή του κόμματος να αποχωρήσει από την ενεργό πολιτική και να εγκατασταθεί στο ύπατο αξίωμα του Κρά-

τους. Ούτε η άχρωμη και ηττοπαθής προσωπικότητά του, ούτε οι φιλοδοξίες και οι πικρίες των συναδέλφων του δεν βοήθησαν τον Γ. Ράλλη να διευθύνει αποτελεσματικά το κόμμα του και την Κυβέρνηση. Αποτέλεσμα ήταν η έλλειψη ενιαίας διακυβέρνησης και η διασπορά της ισχύος σε πολλαπλά κέντρα εξουσίας. Η απουσία συνοχής, προγραμματισμού και συνέπειας, ο πανικός μπροστά στην ραγδαία άνοδο του Α. Παπανδρέου και του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος και η σχεδόν μοιρολατρική απάθεια μπροστά σ' αυτή την άνοδο — η χειραφέτηση των ακροδεξιών στοιχείων — μια τρομερή συγκυρία φυσικών καταστροφών, που απέδειξε την ανικανότητα ενός διατεταμένου κρατικού μηχανισμού — η έλλειψη, τελικά, των δυναμικών ερεισμάτων, χάρις στα οποία η Δεξιά έμεινε στην εξουσία μισό αιώνα, όπως τα Ανάκτορα, ο Στρατός, τα Σώματα Ασφαλείας, το παρακράτος, υποχρέωσαν τον Γ. Ράλλη να παραδώσει την εξουσία ειρηνικά στο ΠΑΣΟΚ, αμέσως μετά τις εκλογές.

Η Ελληνική Δεξιά, μόνο στα χρόνια 1914-1930 έχει να επιδείξει μια «άνδρωση».

Οι διανομές γης, η ανακήρυξη της Δημοκρατίας, η προώθηση του γλωσσικού η δημιουργία της «κρατικής πρόνοιας, είναι τα στοιχεία του ανδρισμού της».

Δυστυχώς η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 ανακόπτει αυτή την «άνδρωση». Η Ελληνική Δεξιά γίνεται γοργά «συντηρητική» και περιχαράκωνει την ταξική της υπόσταση σε συνεχείς «αντιδραστικούς τόνους» (ιδιώνυμο και αστυνομικό κράτος) μέχρι *αντικοινοβουλευτικές και φασιστροειδείς αποκλίσεις*. Στα χρόνια του ακολουθούν, η Ελληνική Δεξιά δεν αφουκράζεται τα μήνυμα των καιρών. Μένει σχεδόν απαθής στην «Εθνική Αντίσταση» και τρομοκρατούμενη απ' το κύμα της ανόδου των λαϊκών τάξεων, ανίκανη να ηγηθεί μιας νέας εποχής, επαναφέρει την ξενική «προστασία» για την υπερασπίσή της. Η Ελληνική Δεξιά δεν έχει μάθει να συμβιβάζεται. Τα θέλει όλα για τον εαυτό της.

Η ελληνική δεξιά μη έχοντας τις δυνατότητες να αρθρώσει «δημιουργικό λόγο» κυριαρχείται συνεχώς ιδιαίτερα μεταξύ των ετών 1935-1965, από το πλέγμα της κομμουνιστικής φοβίας και υστερίας. Η ελληνική αστική τάξη δεν κατορθώνει στην ιστορική διαδρομή της να ολοκληρώσει τον «εθνικό της» χαρακτήρα και την ιδεολογική ύπαρξή της.

φευδάρχες και αστοπολιτικοί, «άφησαν» πρώτα το «επισκεπτήριο» στον προθάλαμο του ξένου «φοροστάτη» και μετά εξασφάλισαν την κοινοβουλευτική ή δυναμική άσκηση της εξουσίας.

Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου και όχι η μάχη του Βαλμού θα κρίνουν την συμπεριφορά της Ελληνικής Δεξιάς, και θα της δώσουν το «στίγμα της».

Στο υπέρτατο βωμό του HOMO OECONOMICUS στο θεό του κέρδους, θυσιάστηκαν, εκμηδενίστηκαν και εξαυτλήθηκαν όλες οι ηθικές αξίες, και μετατράπηκε η ανθρώπινη αξιοπρέπεια σε ανταλλακτική αξία.

Αυτή η «ηθική κρίση», αναγκαίο νομοτελειακό σύνδρομο του αστισμού ξαπλώθηκε σαν μολυσματική αρρώστια σε πλατεία κοινωνικά στρώματα του αστικού περιγυρου (μικροαστοί). Είναι η πτωμαίνη που αναπνέει το πεθαμένο σώμα της αστικής τάξης.

Δεν μπορεί σήμερα ένας πατέρας να μιλήσει στο παιδί του για «ηθικά πρότυπα». Δεν υπάρχουν. Και οι τυχόν «ιστορικές αναμνήσεις», δεν συγκινούν τη Νεολαία. Ο «νεοφιλελευθερισμός» είναι «ξαναζεσταμένο φαγητό». Και είναι για πολύ αφελείς, η ύπαρξη δυνατοτήτων για ανάπτυξη και επικράτηση ενός νέου «αστισμού» ή μιας αναγεννώμενης δεξιάς με ατομικές πρωτοβουλίες (Οικονομικές και πνευματικές) μέσα στο καθεστώς των πολυεθνικών εταιριών που προσδιορίζουν αποφασιστικά την οικονομική πορεία

“

Η κυβέρνηση ανακοινώνει προς τον ελληνικό λαόν τα εξής: Ο υποστράτηγος Παπάγος, διοικητής του Α' Σώματος Στρατού, ο υποναύαρχος Οικονόμου, αρχηγός του Ναυτικού Επιτελείου, ο υποστράτηγος Ρέππας, διοικητής της Αεροπορίας, παρουσιασθέντες σήμερα την 11ην π.μ. ενώπιον του κ. προέδρου της κυβέρνησεως εδήλωσαν αυτών ότι ως εκπρόσωποι του Στρατού, του Πολεμικού Ναυτικού και της Αεροπορίας απαιτούν την απομάκρυνση της κυβερνήσεως. Ο κ. πρόεδρος της κυβέρνησεως κατόπιν τούτου συνεκάλεσε το υπουργικό συμβούλιον, καθ' ο μετά την εξέτασιν της καταστάσεως ηρωτήθησαν ο υπουργοί των Στρατιωτικών κ. Κονδύλης και οι κ.κ. υπουργοί της Αεροπορίας και των Ναυτικών αν ως επικεφαλής των ενόπλων δυνάμεων της χώρας δύνανται να αναλάβουν την επιβολή της θελήσεως της Εθνοσυνελεύσεως, εκπροσωπούσης την κυρίαρχον θέλησιν του λαού και της εξ αυτής απορρεούσης κυβερνήσεως. Ο κ. Κονδύλης και οι λοιποί δύο συνάδελφοί του εδήλωσαν ότι ευρίσκονται εν αδυναμία να αντιταχθούν. Κατόπιν τούτου η κυβέρνηση παρητήθη».

(Το αυθεντικό κυβερνητικό κείμενο έλεγε: «Κατόπιν τούτου η κυβέρνηση εθώρρησε εαυτήν καταλυθείσαν βία» αλλά η «Επαναστατική Επιτροπή» αλλοίωσε την τελευταία φράση).

”

Ανακοίνωση της Κυβέρνησης Τσαλδάρη, 10 Οκτωβρίου 1935

Ήσθεκε ένας «καθυστερημένος έφηβος». Και σε κάθε κίνδυνο που αντιμετώπισε από τούς αμφισβητίες της εξουσίας της κατέφευγε στις συμβουλές των «μεγαλυτέρων». Και οι συμβουλές ήταν «δικτατορία», «σκοτώστε», «φυλακίστε», «εξαφανίστε». Η ελληνική δεξιά δεν κατόρθωσε στην ταξική της υπεράσπιση να κρατήσει τον αγώνα της σε πολιτικό ευρωπαϊκό επίπεδο. Χρησιμοποίησε όπλα καθυστερημένης κοινωνίας. Την λαϊκή αμάθεια, τις προκαταλήψεις και την κρατική τρομοκρατική βία.

Ολόκληρη η Εθνική πολιτική της Δεξιάς —είτε ως φεουδαρχίας είτε ως αστικής— προσδιορίστηκε, καθωρίστηκε και προγραμματίστηκε στους προθαλάμους ξένων πρεσβειών. Από την Καποδιστριακή εποχή των «αντιπρεσβειών των Προστάτιδων Δυνάμεων» μέχρι σήμερα, όλοι οι

και την κοινωνική και πολιτιστική συμπεριφορά των ατόμων.

Μόνο στα περιθώρια ενός κομπάρσου χειροκροτητή των πολυεθνικών οικονομικών δραστηριοτήτων του «Marketing» είναι δυνατόν να ζήσει πλέον η ελληνική Δεξιά.

Δεν έχει τις δυνατότητες ν' αποκτήσει ούτε εθνική συνείδηση ούτε εθνική συμπεριφορά.

Το «πείραμα» των τελευταίων χρόνων για μια καλύτερη «διαχείριση του συστήματος» κατέρρευσε παταγωδώς. Οι «νέοι διαχειριστές» κατέστησαν πολύ χειρότεροι απ' τους παραδοσιακούς. Κάπου αλλού υπάρχει η λύση για νέα κοινωνία, όπου ο HOMO SAPIENS θ' αντικαταστήσει τον HOMO OECONOMICUS.

Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΗ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ

† Ρόδη Κανακάρη-Ρούφου

Αν η μονοκόμμη πίστη σε μίαν ιδεολογία δίνει ψυχική δύναμη κι ισορροπία (αδιάφορο αν αυτή η ισορροπία είναι καμιά φορά ύποπτη στα μάτια του ψυχανάλυτη), η μελέτη και ανάλυσή της χαρίζει διανοητικήν απόλαυση. Η δεύτερη είναι ένα είδος πολύπλευρης πνευματικής άσκησης που χρησιμοποιεί ποικίλες επί μέρους επιστημονικές μεθόδους—κοινωνιολογία, ιστορία, λογική, ψυχολογία—και μπορεί ν' αποδώσει μονάχα με την προϋπόθεση ότι ο ερευνητής θα στέκεται, την ώρα της έρευνας, απόλυτα νηφάλιος κι όσο γίνεται «ψυχικά ουδέτερος» μπροστά στο ιδεολογικό αντικείμενο — χωρίς τούτο να σημαίνει ότι δεν μπορεί, έξω απ' την έρευνά του, να νιώθει έλξη ή αποστροφή γι' αυτό. Εννοείται ότι μια τέτοια επιστημονική έρευνα θ' ασχοληθεί αποκλειστικά με το ιδεολογικό «είναι» σαν ψυχική κι ιστορική παρουσία και δε θα διατυπώσει, με τη μορφή αξιολογικών κρίσεων, κανένα «δέον»¹.

Μια τέτοια έρευνα, σοβαρή κι απροκαλύπτη, το ίδιο μακριά απ' τους ενθουσιασμούς των οπαδών και τις επιθέσεις των αντιπάλων — μια έρευνα που δε θα προσπαθεί να καταλήξει σε καμιάν ιδεολογική «θέση» — θάταν, νομίζω, ενδιαφέρουσα, επίκαιρη κι ευπρόσδεκτη πάνω στα ιδανικά του νεοελληνικού συντηρητικού κόσμου.² Ενδιαφέρουσα θάταν γιατί η παράδοσή μας, απ' την οποία πηγάζουν αυτά τα ιδανικά, παρουσιάζει ιδιομορφίες που την ξεχωρίζουν από τη συντηρητική παράδοση άλλων λαών. Επίκαιρη θάταν γιατί δεν υπάρχει αμφιβολία ότι πλησιάζει στο τέλος της η μακάρια εποχή της προ-αναλυτικής σιγουριάς του ελληνικού συντηρητισμού, ότι μπήκαμε σε φάση αμφιβολίας, συζήτησης, αναζήτησης γύρω από έννοιες που ήταν ως τώρα «ταμπού»³. Ευπρόσδεκτη θάταν, τέλος, για όσους γυρεύουν παντού και πάντα την αλήθεια, πέρα από κάθε είδους σκοπιμότητα⁴.

Σ' αυτές τις σελίδες θα δώσουμε μονάχα ένα διάγραμμα του τι θα μπορούσε νάναι αυτή η μελέτη, που θα εξετάζε:

1. Ποιός είναι ο Νεοέλληνας συντηρητικός, ο φορέας της ιδεολογίας που είναι το αντικείμενό μας.
2. Σε τι ακριβώς συνίσταται αυτή η ιδεολογία και ποιες οι ιστορικές ρίζες της.
3. Ποιός ο κοινωνικός και πολιτικός της ρόλος.
4. Ποιά είναι η λογική της συγκρότησης.
5. Μελλοντικές προοπτικές.

Ο ιδεατοτυπικός φορέας

Η κοινωνιολογική θεώρηση μιας ανθρώπινης ομάδας

βοηθείται πολύ από τη χρήση του «ιδεατού τύπου» της μιας συμβολικής μορφής που δεν αντιστοιχεί ούτε σε κανένα υπαρκτό πρόσωπο, ούτε στο «μέσο» μέλος της ομάδας⁵ αλλά προσεγγίζει — χωρίς να συνταυτίζεται πάντα μαζί της — την **εξιδανικευμένη εικόνα που σχηματίζει η ομάδα για τον εαυτό της, συνήθως μέσ' απ' το στόμα ενός μεγάλου καλλιτέχνη ή στοχαστή της**⁶. Από την ανάλυση και περιγραφή του ιδεατού τύπου μιας ομάδας βγαίνει μια εικόνα πολύ πιο πλαστική, ζωντανή και χεροπιαστή του πολιτιστικού της «εποικοδομήματος»⁷ απ' ό,τι μπορεί να δώσει μια **ευσυνείδητη απαρίθμηση πολιτικών ρευμάτων, θρησκευτικών πεποιθήσεων, ηθικών κανόνων και πνευματικών εκδηλώσεων**.

Εννοείται ότι, όπως συμβαίνει και με τις λογικές εννοιες, μπορούμε να «πλατύνουμε» τον ιδεατό τύπο σε βάρος του βάθους του, ή και αντίστροφα. Έτσι, αν θέλαμε να μιλήσουμε για τον «αρχαίο Έλληνα» γενικά, θάταν με λιγότερα να πούμε γι' αυτόν παρά για τις διαδοχικές εξειδικεύσεις του σε «Έλληνα του πέμπτου αιώνα», σε «Έθνηαιος της εποχής του Πελοποννησιακού Πολέμου» ή σε «μικροαστό οπαδό του Κλέωνα». Κάθε μια απ' αυτές τις βαθμίδες κερδίζει, με την εξειδίκευση, σε παραστατικότητα κι κρίβεια ό,τι χάνει, ίσως, σε μυθικό και συμβολικό πλάτος. Αν εφαρμοστεί λοιπόν η μέθοδος τούτη στην έρευνα που ζητάμε, αν αποφασίσει κάποτε ένας κοινωνιολόγος να μελετήσει τη νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία ξεκινώντας απ' το φορέα της, τον ιδεατοτυπικό Νεοέλληνα συντηρητικό, θ' αντιμετώπιζε αμέσως-αμέσως το πρόβλημα της εξειδίκευσης: αν πρέπει, και μέχρι ποιο σημείο, να κάνει διακρίσεις χρονικές (λ.χ. συντηρητικός του 1890 και συντηρητικός του 1940), ταξικές (μεγαλοαστός και χωρικός πνευματικές (λογιότατη και δημοτική συντηρητική παράδοση) ή ανάμεικτες (οπότε τεμαχίζεται υπερβολικά το έδαφος αν δοκιμαστούν όλοι οι δυνατοί συνδυασμοί, λ.χ. ο καθ' ύλην αρμόδιος μικροαστός του 1910, ο δημοτικιστής κεραιολογιστής του 1950 κλπ.).

Νομίζω ότι εποπτικότερη θάταν η έρευνα αν οι διακρίσεις — χρονικές ή άλλες — περιοριστούν στο απόλυτο ελάχιστο εκείνο ελάχιστο που θα εγγυάται ότι δεν συγχέονται ιδεολογικοί τύποι υπερβολικά διαφορετικοί μεταξύ τους. Στην πράξη, άλλωστε, θα φανεί πως οι αποκλίσεις είναι πολύ μικρές στην ιδεολογική τοποθέτηση των Νεοελλήνων συντηρητικών⁸, γι' αυτό και θα τις αγνοήσουμε στο εισαγωγικό και πειραματικό τούτο διάγραμμα.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάλυση της συντηρητικής ιδεολογίας πρέπει να ξεκαθαρίσουμε τη μέθοδο της πο-

οείας μας, γιατί κινδυνεύουμε να εμπλακούμε σε μια «λήψη του ζητουμένου»: ξεκινήσαμε λέγοντας ότι συντηρητική ιδεολογία είναι εκείνη στην οποία πιστεύει ο συντηρητικός, και παρά λίγο να πούμε ότι συντηρητικός είναι εκείνος που πιστεύει στη συντηρητική ιδεολογία. Γι' αυτό χρειάζεται να καθορίσουμε πρώτα την έννοια του συντηρητικού — με τη χρήση του ιδεατού τύπου του — ώστε να συνεχίσουμε με πιο πολλή λογική σιγουριά το δρόμο μας. Κι ο ορισμός του ιδεατοτυπικού συντηρητικού θα πρέπει να βρεθεί σε στοιχεία ανεξάρτητα, όσο γίνεται, απ' την ιδεολογία, για ν' αποφευχθεί ο φαύλος κύκλος⁹.

Πολλοί είν' οι ορισμοί που μπορούν να δοθούν στο συντηρητικόν άνθρωπο, και θάχουν όλοι κάποιο δίκιο — ο καθένας τους θα καλύπτει μια πλευρά της ιδεατοτυπικής εικόνας που έχουμε μπροστά στα μάτια μας. Αντί να ερευνάμε ορισμούς, ωστόσο, προτιμότερο είναι να δώσουμε, όσο γίνεται, την εικόνα την ίδια, απαριθμώντας μερικές ιδιότητές της που, χωρίς να την εξαντλούν, την υποβάλλουν στη φαντασία αρκετά για να μην υπάρχει παρανόηση (όπως ένα σκίτσο σε λίγες γραμμές υποβάλλει ένα γνωστό πρόσωπο, ή λίγες νότες μια πολυακουσμένη μελωδία). Συντηρητικός λοιπόν είναι ο άνθρωπος που αγαπάει ό,τι έχει συνηθίσει, που δυσπιστεί σ' ό,τι είναι καινούργιο. Πιστεύει στο παράδειγμα του παρελθόντος, σα γνώμονα δράσης, πιο πολύ παρά στην ελεύθερη αναζήτηση. Ο συντηρητικός είναι κατ' αρχή προσαρμοσμένος στο περιβάλλον του και δε θέλει να το αλλάξει — δεν πιστεύει στην ουτοπία και μπροστά στην ιδέα της αλλαγής πάσχει από άγχος ανάλογο προς το βρεφικό, της αποκοπής απ' τον ομφάλιο λώρο. Πιστεύει πως η κοινωνική διάταξη κι ιεραρχία μέσ' στην οποία μεγάλωσε είναι η πιο σωστή γιατί είναι «δοκιμασμένη». Δυσπιστεί προς το γυμνό ορθό λόγο σα μέσο κατεύθυνσης στην πράξη και τον δέχεται το πολύ **σαν παιχνίδι που πρέπει να μείνει θεωρητικό για ναν' ακίνδυνο**. Αντιπαθεί τους νεωτερισμούς παντού, στα σωφρονιστικά και παιδαγωγικά συστήματα όσο και στο ντύσιμο και στην τέχνη. Με μια λέξη, αντιπροσωπεύει στον κοινωνικό βίο ένα στοιχείο αδράνειας¹⁰ (γι' αυτό κι ο σύγχρονος τύπος του ρηζικέλευθου επιχειρηματία δεν είναι γνήσιος συντηρητικός τύπος — ο τελευταίος έχει περισσότερη εμπιστοσύνη στη γη απ' ό,τι στα χαρτιά του χρηματιστήριου).

Αρχίζουμε να βλέπουμε τον ιδεατοτυπικό μας Νεοέλληνα συντηρητικό **με τις έτοιμες γνώμες του, τους γνωστούς αφορισμούς του, την εφημερίδα του, τα παράπονά του για τη νέα γενιά**¹¹. Αν τον ρωτήσουμε τώρα τι πιστεύει, ποια είναι η ιδεολογία του, θα μας κοιτάξει καχύποπτα (τι ερώτηση!) και τελικά, με αρκετή προσπάθεια — ο αληθινός συντηρητισμός είναι συνήθως ανάρθρος — θα εκφράσει την ιδεολογία του: πιστεύει, θα μας πει, στη Θρησκεία, στην Πατρίδα και στην Οικογένεια. Πιστεύει φυσικά και στην Ιδιοκτησία — άσχετα αν είναι ο ίδιος πλούσιος ή άστεγος — και, κατά κανόνα, και «εις την γλώσσαν των μορφωμένων ανθρώπων» (το τελευταίο δεν είναι σίγουρο γιατί υπάρχει και δημοτική συντηρητική παράδοση). Οποσδήποτε, **η Ιδιοκτησία και η Καθαρεύουσα, όση και να είναι η σημασία τους για την ψυχή του Νεοέλληνα συντηρητικού, δεν αποτελούν μέρος της επίσημης ιδεολογίας του**: τούτη περιορίζεται στην τριάδα που αναφέραμε πιο πάνω, και τα δευτερεύοντα άρθρα πίστης συμπλέκονται μαζί της σ' άλλο σκαλοπάτι συσχετίσεων (λ.χ. με την έννοια της πατρίδας ανακατεύεται η **προγονολατρία**, της οποίας

“
Ανήκω σ' εκείνους που πιστεύουν, ότι ολόκληρη η πνευματική και πολιτική ζωή του Έθνους είναι ένα ασυγχώρητο λάθος. Κι' ελπίδα σωτηρίας μέσα σε νόμιμα πλαίσια δεν υπάρχει. Η δίχως φραγμό ελευθερία μας είναι ζυγός δουλείας που διευκολύνει μόνο της ανευθυνότητός μας την συνέχισι.

Ξεκίνησα λοιπόν με την μελαγχολική σωφροσύνη να ξαναγράψω απ' την αρχή την ιστορία του νεοελληνικού πνεύματος και των φορέων του. Σύντομα όμως άρχισε να πνέη μέσα μου ο άνεμος της ηρωικής αφροσύνης. Γιατί ξαναδιαβάζοντας τις πηγές κατάλαβα ότι έπρεπε να πω πράγματα που δεν συμφέρουν στην καθεστηκυία κοινωνική τάξι.

”

Δημήτριος Τσάκωνας
«Δοκίμια Επαναστάσεως», 1961

κομμάτι — όχι αναγκαίο, αλλά συνηθισμένο — είναι ο **καθαρευουσινισμός**).

Τα ιδανικά

Ως εδώ δε βρήκαμε τίποτα που να ξεχωρίζει το Νεοέλληνα συντηρητικό από πολλούς ξένους ομοϊδέατες του: κι αυτοί πιστεύουν, λίγο πολύ, στα ίδια πράγματα. Θα μπορούσε λοιπόν να προβληθεί η παρατήρηση πως αυτά έχουν κιόλας διερευνηθεί και κατά συνέπεια περιττεύει καινούρια ανάλυση της συντηρητικής πίστης, ειδική για τη σύγχρονη Ελλάδα. Αυτό είναι μερικά μόνο σωστό: η κοινωνιολογία, όπως κι άλλες επιστήμες (λ.χ. η ζωολογία) έχει δυο όψεις. Ψάχνει το όμοιο ανάμεσα σε διαφορετικά φαινόμενα, αλλά και το ανόμοιο ανάμεσα σ' ανάλογα φαινόμενα. Στην προκειμένη περίπτωση αυτό που ενδιαφέρει να μελετηθεί είναι η «ειδοποιός διαφορά» του Νεοέλληνα συντηρητικού από τους συντηρητικούς τύπους άλλων εθνικών ομάδων κι εποχών. Κι η διαφορά βρίσκεται στις ιδιομορφίες, στις ξεχωριστές αποχρώσεις που έχουν γι' αυτόν τα ιδανικά της θρησκείας, της πατρίδας και της οικογένειας, τα σημεία εκείνα όπου τα ιδανικά τούτα διαφέρουν τόσο στην ψυχολογική τους χροιά όσο και στις αμοιβαίες σχέσεις τους από τα ανάλογα ιδανικά των ξένων. Για να φανούν αυτές οι διαφορές θα πρέπει να μελετηθούν τα ιδανικά και στην ιστορική τους εξέλιξη και στη σύγχρονή τους όψη.

α'. Η Πατρίδα. Ο Αμερικανός ή ο Ελβετός δυσκολεύονται να καταλάβουν τον τρόπο που νιώθει κι αγαπάει την πατρίδα του ο σημερινός Έλληνας. Γι' αυτούς, πατρίδα είναι κάτι σχετικά πρόσφατο σε δημιουργία, κλεισμένο σ' ορισμένο γεωγραφικό χώρο, όπου η κρατική οργάνωση — επιβεβλημένη αρχικά από ορθολογική σκοπιμότητα — προηγήθηκε της οργανικής εθνότητας και δημιούργησε τη δεύτερη, που δε βασίστηκε σε κοινή γλώσσα, φυλή ή θρησκεία (επίτηδες διαλέγουμε τέτοιο παράδειγμα, αν κι υπάρχουν πατρίδες που μοιάζουν περισσότερο στην ελληνική, όπως λ.χ. η ιταλική). Στην περίπτωση της νέας Ελλάδας, α-

ντίθετα, πρέπει να ανατρέξει ο μελετητής στην εποχή των Παλαιολόγων για να βρει τα πρώτα ίχνη της δημιουργίας ενός «ελληνικού» αισθήματος (σ' αντίθεση με το «ρωμαϊκό», παγκόσμιο-αυτοκρατορικό αίσθημα των Βυζαντινών της ακμής, που μόνο χάρη στη γλώσσα κι αργότερα στην ορθοδοξία ξεχώριζε απ' τη Δύση), που κι αυτό είχε τις ρίζες και την εξήγησή του, ως ένα σημείο, στην ανάμνηση της αρχαιότητας.

Θα παρακολουθήσει αυτό το αίσθημα στην Τουρκοκρατία (όπου παίρνει επαναστατική, αντικρατική μορφή), στη δημοτική και στη λόγια διακλάδωσή του, κι έπειτα — μετά το 1821 — στην απεγνωσμένη πάλη για τη συνένωση της ελληνικής εθνότητας σ' ενιαίο κράτος, στη Μεγάλη Ιδέα, στις δυο συχνά αλληλοσυγκρουόμενες μορφές του: εκείνη που έδινε προτεραιότητα στη δημιουργία σύγχρονου κράτους (Καποδίστριας — Τρικούπης) κι εκείνη που ήθελε αμέσως, χωρίς αναβολή, την εδαφική ολοκλήρωση και προκάλεσε περιπέτειες σαν του 1897. Αυτές οι δυο μορφές, που συνδέονταν με άλλα ζευγάρια αντιθέσεων κι αμφιβολιών (Δύση — Ανατολή, Φανάρι — καπετανάτο), μαζί με τα προβλήματα και την αγωνία της φτώχειας, της φανατικής πίστης σε μεγάλους συμμάχους και της περιοδικής απογοήτευσης αυτής της πίστης από μέρος τους, των διαρκών πολέμων, έδωσαν στον πατριωτισμό των Νεοελλήνων πολλά ιδιότυπα, καμιά φορά αντιφατικά χαρακτηριστικά. Ο ιδεατοτυπικός μας συντηρητικός πιστεύει στην ανάγκη κρατικής εξουσίας αλλά και συχνά τη βρίζει, λατρεύει κατά καιρούς κάποια ξένη Δύναμη — απ' την οποία περιμένει τη σωτηρία της Ελλάδας — αλλά και περιφρονεί τους «κουτόφραγκους», θέλει νάναι απόγονος του Αριστεϊδών αλλά και να κάνει ρουσφέτια, να χαρίζει περιουσίες για εθνικούς σκοπούς αλλά και να εξαπατάει την εφορεία, πηγαίνει πρόθυμα εθελοντής στον πόλεμο αλλά παραβαίνει με καμάρι τους κανονισμούς της τροχαίας. Η σχέση του με την Πατρίδα είναι παράδοση, αναρχική, παθιασμένη, ακατανόητη για τα πολύ πιο νηφάλια κριτήρια του Ελβετού ή του Αμερικανού που αναφέραμε — και συνδέεται, πράγμα ακόμα πιο ακατανόητο γι' αυτούς, με τη Θρησκεία.

β'. Η Θρησκεία. Η πίστη του Νεοέλληνα συντηρητικού δεν έχει πολλή σχέση με δόγμα, θεολογία, μεταφυσική, έρευνα της συνείδησης. Κάποια σημασία δίνει στην ηθική, κι αυτή όμως αρκετά απέχει από την ευαγγελική διδασκαλία. Πολύ περισσότερο λογαριάζει τις γιορτές, την τυπική λατρεία, τα λειτουργικά σύμβολα της Ορθοδοξίας, κι ιδιαίτερα ό,τι τον χωρίζει από τους «Φράγκους», καθολικούς ή διαμαρτυρούμενους. Η θρησκεία του ιδεατού μας τύπου είναι καθαρά εθνική, συνδεδεμένη με αναμνήσεις εποχών όπου έθνος και θρησκεία συνέπιπταν — του Βυζάντιου που πολεμούσε «άπιστους» Μουσουλμάνους ή «αιρετικούς» Λατίνους, της Τουρκοκρατίας, της Ενετοκρατίας που συνέχισαν την παράδοση. Η Εκκλησία βρισκόταν πάντα μπροστά στους εθνικούς αγώνες, **το Δεσπότη του τον εκτιμάει ο συντηρητικός Νεοέλληνας περισσότερο για την εθνική του μαχητικότητα παρά για οποιαδήποτε ασκητική αρετή ή θεολογική σοφία.** Έτσι φτάσαμε σε καταστάσεις παράδοξες, όπως το όραμα της Παναγίας που το 1940 οδηγούσε τον ελληνικό στρατό στην Αλβανία να σκοτώσει άλλους Χριστιανούς για να προφυλάξει, κατά γενικά παραδεγμένη στους συντηρητικούς γνώμη, τους βωμούς και τις εστίες (μ' άλλα λόγια την Ορθοδοξία, τις γυναίκες και τα χωράφια) των Ελλήνων — κάτι που δεν απέχει πια πολύ

“

Έλληνες, με την βοήθειαν του Θεού και με την θέλησιν του ελληνικού λαού, επανέρχομαι εις την Πατρίδαν. Ο χωρισμός ήτο δι' εμέ σκληρός, αι δοκιμασίαι όλων μας πολλαί. Προς ουδένα έχω μνησικακίαν. Κλείων το πρόσφατον παρελθόν, αποβλέπω μόνον προς το μέλλον, στηριζόμενος επί των αισθημάτων του προσφιλούς Μου Λαού και επί της ειλικρινούς βοήθειας όλων. Πιστός τηρητής του πολιτεύματος, θα διαθέσω όλας τας δυνάμεις Μου προς πραγματοποίησιν των ιδανικών μας...

”

Διάγγελμα Γεωργίου Β' από το Λονδίνο μετά το δημοψήφισμα της 3ης Νοεμβρίου που επανέφερε τη Βασιλεία

απ' τις θεομαχίες της «Ιλιάδας», αν υποθέσει κανένας ότι οι Ιταλοί πίστευαν κι αυτοί ότι τους οδηγούσε δική τους Μαντόνα¹².

γ'. Η Οικογένεια. Στην προσήλωσή του στο ιδανικό της οικογένειας, ο Νεοέλληνας συντηρητικός παρουσιάζει λιγότερες διαφορές με τους ξένους ομοϊδεάτες του απ' ό,τι στ' άλλα ιδανικά του. Κι εδώ, όπως κι αλλού, υπάγονται στην κατηγορία αυτού του ιδανικού η οικογενειακή αγάπη, η πίστη στη μονογαμία, στην υπεροχή του άντρα, στην αυστηρή ανατροφή των παιδιών, στην παρθενία των κοριτσιών πριν απ' το γάμο, κι ακόμα η αντιπάθεια για το διαζύγιο, κάποια αστοργία για τα εξώγαμα παιδιά, η αντίληψη της «οικογενειακής τιμής» (που φτάνει στο φόνο) κι η βαθιά αλληλεγγύη ανάμεσα σε συγγενείς που περιλαμβάνει την υποχρέωση «αποκατάστασης» της αδελφής, το θεσμό της προίκας, τη διατροφή των ηλικιωμένων γονιών απ' τα παιδιά. Ο ιδεατοτυπικός μας συντηρητικός πιστεύει πως τα οικογενειακά ήθη στον τόπο του είναι υγιέστερα και «ηθικότερα» από αλλού, χωρίς να καταλαβαίνει τη συσχέτιση της εξέλιξης των ηθών με παράγοντες όπως η προχωρημένη βιομηχανοποίηση, που επιφέρει μοιραία τη χειραφέτηση των υποτελών μελών της οικογένειας και χαλάρωση της πειθαρχίας της.

Ο κοινωνικός ρόλος της συντηρητικής ιδεολογίας στην Ελλάδα

Αν σκεφτεί κανένας ότι, μ' ελάχιστες εξαιρέσεις, η συντηρητική ιδεολογία που σκιαγραφήσαμε παραπάνω δέσποσε αποκλειστικά στην Ελλάδα ως πριν λίγα χρόνια, κι ότι εξακολουθεί να κρατάει αναντίρρητα **τον πρώτο ρόλο** στη διαμόρφωση των ελληνικών πραγμάτων, γίνεται φανερό ότι η μελέτη της έχει μεγάλη σημασία για την κατανόηση του σύγχρονου ελληνισμού. Θα ήταν δυνατό να παρακολουθηθεί η επίδραση της ιδεολογίας αυτής στους διάφορους τομείς της νεοελληνικής ζωής. Ενδεικτικά:

Πολιτειακή και νομική οργάνωση του Κράτους: Χαρακτηριστική είναι, στο Σύνταγμα κιόλας, η καθιέρωση ειδικής προστασίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας —σε σημείο σύγκρουσης με την αρχή της απόλυτης ελευθερίας συνείδησης— και της καθαρεύουσας¹³. Το ίδιο και το ότι μόλις πρόσφατα καθιερώθηκε νομοθετικά η ισοτιμία των γυναικών στο Δημόσιο Δίκαιο. Ο Αστικός Κώδικας του 1940 είναι συντηρητικότερος στο οικογενειακό¹⁴ και στο κληρονομικό¹⁵ δίκαιο. Μόνο στον πιο πρόσφατο Ποινικό Κώδικα καθρεφτίζονται μερικές, νεωτεριστικές αντιλήψεις: κατάργηση της «αποπλάνησης» σαν ιδιώνυμου αδικήματος, καθιέρωση λόγων που αίρουν τον παράνομο χαρακτήρα της άμβλωσης κ.ο.κ. Ανάλογη εξέλιξη προς τις νεώτερες ιδέες εμφανίζει η νέα Ποινική Δικονομία, λ.χ. στη διαφορετική σωφρονιστική μεταχείριση των ανηλίκων.

Ήθη και έθιμα: Τα παραδείγματα θάταν' ατέλειωτα, από την επιείκεια των ορκωτών δικαστηρίων για «εγκλήματα τιμής» ως τον πρόσφατο επιτυχή θόρυβο κατά των γυμναστικών επιδείξεων μαθητριών για τον «άσεμνο» χαρακτήρα τους.

Πολιτική: Έξω από το Κ.Κ.Ε., δεν υπήρξαν ποτέ στη νεώτερη Ελλάδα αξιολογικά κόμματα μη συντηρητικά. Το πολύ-πολύ να παρουσιάζουν διαφορές στο βαθμό του συντηρητισμού τους, σε θέματα όπως το δυναστικό, την εκπαιδευτική και την αγροτική μεταρρύθμιση¹⁶. **Κανένα κόμμα δε στάθηκε αντικληρικό**¹⁷ ή διεθνιστικό, όπως σ' άλλες χώρες, όπου διαφοροποιήθηκαν νωρίς οι συνειδήσεις κι αμφισβητήθηκαν σοβαρά κι οργανωμένα τ' αντιστοιχα συντηρητικά ιδανικά (κι όχι μόνο από επαναστατικές παρατάξεις). Οι διαφορές στην εξωτερική πολιτική υπήρξαν πάντα κι αποκλειστικά, πέρ' από προσωπικούς καβγάδες, διαφορές ταχτικής για την επίτευξη του κοινού για όλους πατριωτικού σκοπού — ούτε βρέθηκε παράταξη στην Ελλάδα που ν' απομακρυνθεί, εσωτερικά ή εξωτερικά, απ' τη γραμμή της ανεπιφύλαχτης υποστήριξης της Ορθοδοξίας¹⁸.

Η εξτρεμιστική ταχτική του Κ.Κ.Ε., κατά τη διάρκεια της Κατοχής και μετά, ενίσχυσε πολιτικά και ηθικά τον ελληνικό συντηρητισμό και τον βοήθησε να συνταυτίσει προπαγανδιστικά κάθε απόκλιση από τις αρχές του με την κομμουνιστική επανάσταση και την «αναρχία». Η συντηρητική ιδεολογία χρησίμεψε και χρησιμεύει στην αστική τάξη (αν και μέρος της δεύτερης δεν πιστεύει πια σ' αυτή)¹⁹ για την εδραίωση της εξουσίας της και τη διατήρηση, όσο είναι δυνατό, της οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης που τη συμφέρει²⁰.

Πνεύμα και Παιδεία: Οι περιπτώσεις Σικελιανού, Καζαντζάκη και Συκουρή είναι αρκετά χαρακτηριστικές για το συντηρητισμό των Ανωτάτων Σχολών, της Ακαδημίας και της Πολιτείας. Το ίδιο ισχύει για τη Μέση Παιδεία, το πρόγραμμά της, την ιδεολογία που αξιώνεται από τους εκπαιδευτικούς της²¹.

Λογική συγκρότηση της συντηρητικής ιδεολογίας

Ο ιδεατοτυπικός συντηρητικός δεν εξετάζει κριτικά την ιδεολογία του για να δοκιμάσει τη λογική της συγκρότηση κι αντοχή ή για να την απαλλάξει από αντιφάσεις. Ο κριτικός ορθολογισμός που αναλύει και ψάχνει είναι κατ' αρχή

φαινόμενο αντισυντηρητικό, γιατί ο συντηρητισμός βασίζεται στην άμεση, εξωλογική, «εκ παραδόσεως» αποδοχή ορισμένων αρχών. Ο κριτικός ορθολογισμός, κι όταν ακόμα ξεκινάει με πρόθεση εξυπηρέτησης του συντηρητισμού, στην ουσία τον βλάπτει γιατί ξυπνάει ερευνητικά δαιμόνια που δεν ξαναμαζεύονται εύκολα — η ανάλυση είναι επικίνδυνη στα σεβάσματα ιδεολογικά οικοδομήματα όσο και το καθάρισμα σε παλιό ζωγραφικό πίνακα. Μόνο και μόνο η χρήση νεωτεριστικών μεθόδων — μόνο και μόνο το να ρίχνει κανένας τον προβολέα του λόγου πάνω σε θεότητες που χρωστούν την υπόσταση και τη δύναμή τους σε μια παραδοχή σφυρηλατημένη στο σκοτάδι του υποσυνείδητου — υπονομεύει την παράδοση το ίδιο σίγουρα με την κατευθείαν άρνησή της. Κλασικό παράδειγμα ο Σωκράτης που, όπως σωστά διέγνωναν ο Αριστοφάνης κι ο Nietzsche, ουσιαστικά στάθηκε, το ίδιο με τους σοφιστές, καταλυτής του Αθηναϊκού συντηρητισμού από τη στιγμή που προσπάθησε να τον στηρίξει με το καινό δαιμόνιο της κριτικής ανάλυσης: γιατί η προσπάθειά του απέτυχε, αλλά το όπλο — χωρίς το ήθος που το συνόδευε στο πρόσωπό του — έμεινε στα χέρια των μαθητών του και χρησιμοποιήθηκε εναντίον της Αθηναϊκής Δημοκρατίας.

Δεν είναι έργο του κοινωνιολόγου να εξετάσει τη λογική συγκρότηση μιας ιδεολογίας για να την κρίνει επιστημονικά ή αξιολογικά. Μπορεί όμως και πρέπει να την εξετάσει για να εκτιμήσει τη δύναμη αντίστασης που παρουσιάζει αυτή η ιδεολογία στη διαβρωτική επίδραση του κριτικού ορθολογισμού, απ' τη στιγμή που τούτος αποτελεί, κοινωνιολογικά ιδωμένος, ένα παράγοντα (με αυξομειούμενη κατά εποχές σημασία) στη μεταβολή και ανάπλαση των ιδεολογικών εποικοδομημάτων.

“
Φαίνεται όμως, ότι η αποστολή της Ρώμης εν τω κόσμω δεν έληξεν, διότι και σήμερον ακόμη όταν μετά τον μεγάλον πόλεμον έπνευσεν άνεμος ερημώσεως εκ Ρωσίας, ανατρέπων θρόνους, καθεστώτα και πολιτισμούς, είδομεν ένα μόνο άνδρα να ορθωθεί εναντίον αυτής της θυέλλης και ο ανήρ αυτός ήτο Ιταλός: ο Ντούτσε. Δημιουργήσας τον φασισμό και θέσας αυτόν ως φραγμόν εις το κύμα της καταστροφής και των ουτοπιστικών ιδεών, έσωσε τον κόσμον από της επανόδου εις την βαρβαρότητα (!)... Η ιστορία όμως δεν θα ομιλήσει μόνον δι' ό,τι ο αρχηγός σας επέτυχε εν Ιταλία, αλλά θα ομιλήσει και δια το παγκόσμιον έργον του Μουσολίνι, ο οποίος πράγματι έσωσε τον κόσμον από το χάος και την βαρβαρότητα προς την οποία εξωθείτο... Θαυμάζομεν μετά συμπαθείας το έργον αυτό... Εδημιουργήσατε ένα νέο καθεστώς το οποίον εμιμήθη ήδη η Γερμανία και εις όλα τα Έθνη υπάρχουν ήδη φασιστικοί πυρήνες, οι οποίοι αργά ή γρήγορα θα επιβληθούν. Ζήτω η Ιταλία, ζήτω ο Ντούτσε!

”

Η σχέση μιας ιδεολογικής πίστης με τον ορθό λόγο έχει τρεις όψεις:

Α'. Σχέση βασικού ιδανικού με τον ορθό λόγο. Τέτοια σχέση δεν υπάρχει ποτέ στην πραγματικότητα. Η πίστη στο Θεό, η θέληση αναμόρφωσης του κόσμου κλπ. αποτελούν ψυχικές καταστάσεις που το πολύ μπορούν να περιγραφούν κι εξηγηθούν ψυχολογικά ή καλλιτεχνικά, όχι όμως και να θεμελιωθούν ή ν' αντικρουσθούν λογικά. Υπάρχουν βέβαια ιδανικά, φαινομενικά «λογικότερα» από άλλα, που επικαλούνται τουλάχιστο τον ορθό λόγο και που υποστηρίζονται συχνά σαν ορθολογικά από τους οπαδούς τους — τέτοια είναι τα διεθνικιστικά, τα φιλελεύθερα, τα ωφελιμιστικά συστήματα, καθώς κι ο μαρξισμός στην ευρωπαϊκή, σοσιαλδημοκρατική του μορφή²². Τα συντηρητικά ιδανικά, ωστόσο, δεν ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία, είναι αφελέστερα κι ελικορινέστερα «συναισθηματικά» κι εξωλογικά. **Ο Νεοέλληνας συντηρητικός δεν είναι συντηρητικός εξαιτίας ενός συλλογισμού, έστω και λαθεμένου, αλλά γιατί νιώθει αναπόσπαστα δεμένος με την πίστη των πατέρων του, με τις παραδόσεις της φυλής της οποίας βλέπει τον εαυτό του σαν κομμάτι και συνέχεια, με τη συγκίνηση της σημαίας, της εικόνας με το κερί, του μικρού κλειστού κόσμου της οικογένειας.**

Β'. Λογική σχέση ανάμεσα σε περισσότερα ιδανικά. Πληθώρα ιδανικών παρουσιάζουν κατ' αρχή οι συντηρητικές ιδεολογίες που έχουν δημιουργηθεί οργανικά και βαθμιαία, ενώ οι «προφητικά» και μονοκόμματα φτιαγμένες είναι κατά κανόνα μονιστικές, ξεκινάνε δηλαδή από μίαν αρχή στην οποία πρέπει να υποτάσσονται όλα τ' άλλα. Όπου υπάρχει πληθώρα ιδανικών τίθεται το ζήτημα αν συμβιβάζονται λογικά ανάμεσά τους²³, ανεξάρτητα από το αν το καθένα χωριστά στηρίζεται λογικά.

Γ'. Λογική σχέση ιδανικού σα σκοπού και μέσων για την επίτευξή του. Τούτο το θέμα παρουσιάζεται μονάχα στα «προφητικά» ιδανικά δημιουργίας, όχι στα συντηρητικά. Τα τελευταία αποβλέπουν στη διατήρηση και καλλιέργεια ορισμένων θεσμών, κι η εκλογή των πρόσφορων γι' αυτή μέσων δεν προσδιορίζεται από καμιά συγκροτημένη ιδεολογική δογματική αλλ' αφήνεται — συνήθως — στη διάκριση των οπαδών. Έτσι η κριτική της λογικής σχέσης σκοπού και μέσου δεν περιλαμβάνεται στην ανάλυση της ίδιας της ιδεολογίας, αλλά στη μελέτη των συγκεκριμένων πράξεων των οπαδών της²⁴.

Από τα τρία τούτα θέματα, το δεύτερο είναι το πιο ενδιαφέρον στην περίπτωση που εξετάζουμε: συγκεκριμένα, κατά πόσο συμβιβάζονται **λογικά**²⁵ ανάμεσά τους τα τρία βασικά ιδανικά του Νεοέλληνα συντηρητικού που αναφέραμε: η Θρησκεία, η Πατρίδα, η Οικογένεια. Πιο συγκεκριμένα — γιατί πρόκειται για ιδανικά που επιτάσσουν ορισμένες πράξεις και παραλείψεις στον πιστό τους — αν οι πράξεις και παραλείψεις που επιτάσσονται από αυτή αλληλοσυγκρούονται. Ο μελετητής μας λοιπόν θα χρειαστεί να ξεκαθαρίσει πρώτ' απ' όλα, σε γενικές βέβαια γραμμές, τι επιτάσσει κάθε ιδανικό απ' αυτά παρμένο μονάχο του και φτασμένο στην ακραία του συνέπεια:

α'. Πατρίδα: επιτάσσει — ανάμεσα στ' άλλα — θυσία προσωπικής ζωής, τιμής, περιουσίας, οικογένειας, το φόνο, την απάτη, την παραβίαση κάθε Εντολής — εφ' όσον γίνεται για το καλό του έθνους. Στην πράξη μάλιστα ο συντηρητικός πατριώτης πιστεύει και στο «ιερό μίσος» κατά του

β'. Θρησκεία: σύμφωνα με την κύρια πηγή της, την **Καινή Διαθήκη***, επιτάσσει την παγκόσμια αγάπη και συγχώρεση, την ταπεινότητα, την πραότητα, την κατάργηση των διακρίσεων ανάμεσα στους λαούς, συχνά την εγκατάλειψη οικογένειας, κάθε γήινου δεσμού.

γ'. Οικογένεια: επιτάσσει, σύμφωνα μ' όσα είπαμε πριν, όχι μονάχα την ειδική αφοσίωση σε μίαν ομάδα ανθρώπων του ίδιου αίματος και την αλληλεγγύη μαζί της, μα συχνά και τη βλάβη άλλων ανθρώπων για όφελος των πρώτων²⁶.

Και μόνη η σκιαγραφία τούτη δείχνει τις αντιθέσεις και συγκρούσεις, την αδυναμία προσανατολισμού του συντηρητικού που θα ήθελε — περίπτωση απίθανη — να κατασκευάσει ένα λεπτομερειακό κώδικα πράξης βασισμένο ταυτόχρονα και στα τρία ιδανικά, ένα κώδικα που να προβλέπει και να τέμνει με συνέπεια κάθε παρουσιαζόμενη αμβιβολία.

Αλλά, θα μας πουν, τα τρία ιδανικά δεν είναι ισότιμα, αλλά ιεραρχημένα: ύψιστο είναι η Θρησκεία, ακολουθεί το Έθνος κι έπειτα η Οικογένεια — το καθένα καλλιεργείται μόνο μέσα στα όρια που του χαράζουν τα προηγούμενα. Έτσι η θρησκεία θα ορίζει τα πλαίσια του πατριωτισμού κι η αφοσίωση στην οικογένεια θα επιτρέπεται μόνο όσο δε συγκρούεται με τα δύο πρώτα. Άλλωστε, προσθέτουν, τα ιδανικά του έθνους και της οικογένειας βρίσκουν στήριγμα και δικαίωση στην ίδια την Καινή Διαθήκη.

Τα δυο επιχειρήματα πρέπει να εξεταστούν χωριστά:

Η «ιεράρχηση» των συντηρητικών ιδανικών σύμφωνα με το παραπάνω διάγραμμα θα έβαζε βέβαια μια τάξη στον ιδεολογικό κόσμο που μας απασχολεί, μα θα ήταν μια θεωρητική κατασκευή που δε θ' απηχούσε καθόλου την ψυχική και κοινωνική πραγματικότητα του νεοελληνικού συντηρητισμού. Όπως είδαμε, στην πραγματικότητα αυτή το θρησκευτικό αίσθημα, υποταγμένο στα εθνικά κριτήρια όσο και στα κριτήρια «οικογενειακής τιμής», έρχεται τελευταίο — ή μάλλον, στη μορφή με την οποία παρουσιάζεται τώρα, είναι τόσο απομακρυσμένο απ' τη χριστιανική διδασκαλία και τόσο νοθευμένο για να συμβιβάζεται με τις απαιτήσεις των δύο άλλων ιδανικών ώστε η αξιολογική του πρόταξη, σε μια ξενακαθαρισμένη μορφή, να χρειαζόταν

“

Η Θεία Πρόνοια έταξεν υμᾶς μεταξύ των ηγετών και αποστόλων του Δυτικού μας Πολιτισμού. Συνεπώς δεν πρέπει να θορυβήσθε, εν τη ευγενεί σας προσπάθεια, εάν ενίοτε αντιμετωπίζετε ασκόπους προφανώς έριδας και εγωιστικές πράξεις από μέρους εκείνων τους οποίους προσπαθείτε να βοηθήσετε. Επί σειράν γενεών συνηθίσαμεν να ταυτίζωμεν εαυτούς με το υλικόν μόνον μέρος της Αληθείας. Αι πνευματικάί έξεις δύνανται να μεταβληθούν, μέχρις ότου όμως αι ορθαί τοιαῦται καταστούν η νέα μας σταθερά πνευματική θέσις θα γίνωνται λάθη και από ημάς και από σας.

”

Παύλος Α'

Ομιλία στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια
11 Νοεμβρίου 1953

“

Κύριε Πρόεδρε,

Πολύ λυπούμαι, ότι την Υμετέραν Εξοχότητα απασχολεί το καθεστωτικόν ζήτημα, το οποίον πραγματικώς από πολλού πλέον έπαυσεν υφιστάμενον, ως διαπιστούται και δια της από 30ης λήξαντος, προς Υμάς, Κύριε Πρόεδρε, επιστολής μου. Αι εις ας αυτή αναφέρεται, κατ' επανάληψιν και ιδία κατά το προεκλογικόν στάδιον, σχετικά δηλώσεις μου ως και η τηρουμένη ειλικρινής πολιτεία του Λαϊκού Κόμματος, απέναντι του δημοκρατικού της χώρας πολιτεύματος, καθιστώσιν αναντίρρητον, ότι το Λαϊκόν Κόμμα ουδεμίαν πλέον δύναται να θεωρηθή ότι τηρεί και δηλοί ότι ούτε τηρεί επιφύλαξιν ως προς το δημοκρατικόν της χώρας πολίτευμα και αναμφισβήτητος η παρ' αυτού ανεπιφύλακτος αναγνώρισις της Δημοκρατίας και ο σεβασμός του προς το υφιστάμενον δημοκρατικόν πολίτευμα.

Ελπίζω, μετά τούτο, ότι θα τεθή τέρμα, εις πάσαν του πολιτεύματος συζήτησιν, και θα καταβληθή πάσα προσπάθεια όπως εξέλθη η χώρα από την ανώμαλον, όσον και επίζημιον περιπέτειαν εις ην διατελεί.

*Εν Αθήναις τη 3η Οκτωβρίου 1932
Μετ' εξόχου τιμής Π. Τσαλδάρης*

”

Η αναγνώριση της Δημοκρατίας από το Λαϊκό Κόμμα, 3 Οκτωβρίου 1923

μιαν αληθινή επανάσταση μέσα στη συντηρητική ιδεολογία. Αλλά από τη στιγμή που θα γινόταν μέσα της μια τόσο ριζική ανατροπή, η συντηρητική ιδεολογία θα έπαυε νάναι συντηρητική και θα γινόταν, μ' ένα τρόπο, επαναστατική. Και στη μελέτη τούτη ενδιαφέρει όχι το τι θα μπορούσε να είναι μια συντηρητική ιδεολογία που θα ξεκινούσε από το αίτημα της λογικής ενότητας και συνέπειας, αλλά το αν έχει ενότητα και συνέπεια η υπάρχουσα συντηρητική ιδεολογία των Νεοελλήνων.

Αλλ' αξίζει ν' ασχοληθούμε λίγο και με το πρόβλημα του θεωρητικού συμβιβασμού ανάμεσα στα τρία ιδανικά κάτω από το έμβλημα της ιεράρχησης: αν πραγματικά, και ως ποιο σημείο, τα ιδανικά του Έθνους και της Οικογένειας βρίσκουν στήριγμα στην Καινή Διαθήκη. Συμβαίνει νάχω μπροστά μου μια πρόσφατη σύντομη μελέτη που ισχυρίζεται, ότι βρίσκουν τέτοιο στήριγμα. Γραμμένη από τον καθηγητή κ. Γρ. Οικονομάκο²⁷, είναι μια τυπική προσπάθεια λογικής δικαιώσεως του συντηρητικού ιδεολογικού τρίπτυχου και, σαν τέτοια, κατάλληλη αφορμή για την εξέταση του θέματος.

Ο συγγραφέας της μελέτης αυτής είναι χριστιανός, πατριώτης και πιστεύει στην οικογένεια. Ως εδώ το πράμα δεν είναι ασυνήθιστο. Το ενδιαφέρον αρχίζει απ' το ότι ο κ. Οικονομάκος έχει την οξυδερκεία να δει τις πιθανότητες α-

ντιφάσεων στην τριπλή πίστη του και το θάρρος να επιχειρήσει να τις ξεκαθαρίσει.

Το θέμα είναι μεγάλο κι η ανάπτυξη του, στα στενά όρια μιας διάλεξης, κατ' ανάγκη περιληπτική. Έτσι το ιστορικό-κοινωνιολογικό στοιχείο λείπει ολότελα κι ο συγγραφέας περιορίζεται στα πλαίσια μιας αυστηρής γραμματικής ερμηνείας, δηλαδή στη συλλογή και παράθεση των χωρίων της Καινής Διαθήκης που αφορούν, κατά τη γνώμη του, το έθνος και την οικογένεια, για να προχωρήσει έπειτα στα συμπεράσματά του κατά ένα τρόπο που θυμίζει τη θεολογία του Αγίου Θωμά. Από τον τελευταίο διαφέρει μονάχα στη σειρά της παρουσίασης: ενώ κάθε κεφάλαιο της Summa ξεκινάει με τη «θέση» και κατόπι περνάει στην επιχειρηματολογία της «αντίθεσης», για ν' αρνηθεί κατόπι την τελευταία και να ξαναγυρίσει θριαμβευτικά στη θέση, η διάταξη της εργασίας που μας απασχολεί είναι αντίστροφη —ο συγγραφέας, χωρίζοντας το θέμα του έθνους από το θέμα της οικογένειας, αρχίζει στο καθένα με τα «αρνητικά» επιχειρήματα που βγαίνουν από διάφορα χωρία της Καινής Διαθήκης κι έπειτα, όταν πια ο συντηρητικός αναγνώστης έχει τρομοκρατηθεί, αρχίζει να παραπέμπει στα «θετικά» χωρία των αγίων κειμένων, εκείνα που δικαιώνουν, κατά τη γνώμη του, και το έθνος και την οικογένεια. Απ' αυτή την αντιπαράθεση καταλήγει στο ευτυχισμένο συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει, ανάμεσα στη χριστιανική ηθική απ' τη μια μεριά και στα ιδανικά του έθνους και της οικογένειας απ' την άλλη, «λογική» και «a priori» αντίθεση, παρά μονάχα τυχαίες συγκρούσεις.

Το συμπέρασμα είναι βολικό για τον ιδεατοτυπικό μας συντηρητικό, ο οποίος αντιπαθεί και φοβάται τις τραγικές αντιφάσεις και συγκρούσεις μέσα στον ιδεολογικό του κόσμο. Βέβαια, ο κ. Οικονομάκος τον προειδοποιεί με ειλικρίνεια ότι οι αντιφάσεις κι οι δυσκολίες δεν αίρονται αυτόματα «εν τῇ πεζῇ πραγματικότητι». Είναι όμως κιόλας πολύ σημαντικό να ξέρει ο συντηρητικός ότι η τριάδα Πατρίς-Θρησκεία-Οικογένεια δεν περιέχει μέσα της λογικές αντινομίες.

Δυστυχώς για την ιδεολογική ξενοιασιά του συντηρητικού, το πάθος της αλήθειας δεν μπορεί να ικανοποιηθεί απόλυτα με το χειρισμό του θέματος από τον κ. Οικονομάκο. Πολλά ερωτηματικά μένουν αναπάντητα: η επεξεργασία των χωρίων της Καινής Διαθήκης που αναφέραμε δεν είναι αρκετά κριτική, δεν εξηγεί αρκετά τις αντιφάσεις τους. Μένει κανένας με την εντύπωση ότι το αισιόδοξο «θετικό» συμπέρασμα της εργασίας στηρίζεται μονάχα στα «θετικά» χωρία — κι αυτά συχνά παρερμηνευμένα — είτε γιατί αυτά είναι πιο πολλά, είτε γιατί ακούστηκαν τελευταία κι η φωνή τους σκέπασε τη φωνή των πρώτων, των «αρνητικών» — είτε, τέλος (κι είναι η ψυχολογικά πιθανότερη εξήγηση) γιατί ήταν πιο ευχάριστα στην προσωπική πίστη του συγγραφέα κι αυτό τον επηρέασε άθελά του.

Εμείς θα ζητούσαμε από το μελετητή μας μια πιο εμπειριστατωμένη ανάλυση. Αυτή θάπρεπε να ξεκινήσει από μια ιστορικοκριτική διερεύνηση των κειμένων της Καινής Διαθήκης από τη σκοπιά που μας ενδιαφέρει εδώ. Μια διερεύνηση επιστημονική, που θα έπαυε να βλέπει την Καινή Διαθήκη σαν ένα προσεχτικά χτισμένο, μονολιθικό φιλοσοφικό οικοδόμημα, και θα ξεχώριζε τα ποικίλα ρεύματα και στοιχεία της σε σημείο που να διακρίνει και να εξηγεί όχι μονάχα τις μέγιστες αποκλίσεις ανάμεσα στην κοσμοθεωρία του Ιησού και του Παύλου, μα και τις αντιφάσεις μέσα σε λόγια

προερχόμενα από την ίδια πηγή — για παράδειγμα, θα σημειώνει τη διαφορά που χωρίζει τις «ριζοσπαστικές» στιγμές του Χριστού — τις πιο μεγάλες — από τις στιγμές όπου έκανε, κατ' ανάγκη, «πολιτική συμβίβαση» με τον καθιερωμένο ρωμαϊκό νόμο ή το ρωμαϊκό κράτος. Μόνο μ' αυτόν τον τρόπο θα εξηγηθούν οι αντιφάσεις και θα ξεχωρίσει το μέρος εκείνο της ευαγγελικής διδασκαλίας που είναι αληθινά προφητικό, καινούριο, όλο μεγαλείο — όπως η επί του Όρους Ομιλία — από τις συμβατικότητατες που το τριγυρίζουν και που μπορούν ν' αποδοθούν σε δυο κυρίως πηγές: τη συντηρητική «δύναμη αδράνειας» του ιουδαϊκού περιβάλλοντος και τη ρεαλιστική αντίληψη σκοπιμότητας ενός ανθρώπου δράσης όπως ο Παύλος που είχε να οργανώσει μεγάλες ανθρώπινες κοινότητες²⁸.

Μια τέτοια μελέτη θα κατάληγε, πιστεύω, στο συμπέρασμα πως από τους δύο δημιουργούς της χριστιανικής ηθικής ο Χριστός δεχόταν και καταλάβαινε τη ζεστή αγάπη της οικογένειας — με τον απαράβατο όρο ότι μια τέτοια αφοσίωση δε θα εμπόδιζε ούτε για μια στιγμή τη θρησκευτική πορεία του πιστού — ενώ ο Παύλος, πιο ξερός, φανατικός κι απόλυτος, εχθρός κάθε εγκόσμιας χαράς, ανεχόταν απλά για τους πολλούς το γάμο σαν αναπόφευκτη εκπλήρωση της γενετήσιας ανάγκης, και συνιστούσε το σεβασμό στους γονείς σα χρήσιμο τρόπο στερήσεως των κοινωνικών σχέσεων μέσα στις χριστιανικές κοινότητες που άρχιζαν να «πήζουν» και να συντηρητικοποιούνται²⁹. Όσο για το ιδανικό του «έθνους» με τη σύγχρονη έννοια, είναι περιττή η αναζήτησή του στην Καινή Διαθήκη, που ολόκληρη προσπαθεί να καταργήσει τον πεισματάρικο τοπικισμό των Ιουδαίων, μόνων ίσως «εθνικιστών» της εποχής³⁰.

Μετά από την ανίχνευση του εδάφους κατά τα παραπάνω αχνάρια, θα μπορούσε κανένας, πηδώντας ενδιάμεσους ενδιαφέροντες, αλλά όχι απόλυτα αναγκαίους σταθμούς έρευνας³¹, να προχωρήσει σε μια θεώρηση του προβλήματος με τη σημερινή του μορφή. Μια τέτοια θεώρηση μπορεί να γίνει κατά δύο τρόπους:

1. Λογικά-δογματικά. Απ' τη στιγμή που γίνεται δεκτή η Καινή Διαθήκη σαν άμεση και μόνη γνήσια πηγή του χριστιανικού Λόγου³², το πρόβλημα απλοποιείται έτσι: αν ένας αληθινός χριστιανός επιτρέπεται ν' αφοσιωθεί σ' επιγείες, ανθρώπινες σχέσεις όπως οι οικογενειακές και εθνικές. Σύμφωνα μ' όσα σκιαγραφήσαμε παραπάνω, η σωστότερη απάντηση θα ήταν — σε γενικές γραμμές και παραβλέποντας τις παραλλαγές που αναφέραμε — ότι τέτοιες σχέσεις επιτρέπονται «κατ' οικονομίαν» και χωρίς τέτοιο υπερβολικό συναισθηματικό φορτίο που να κινδύνευε ποτέ να καταστήσει προβληματική την απόλυτη προτεραιότητα της αφοσίωσης στο Θεό. Η ευσυνείδηση λογική διερεύνηση των ορίων του επιτρεπτού σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση (με οδηγό τον εξομολογητή ή την ατομική συνείδηση) μπορεί να καταλήξει σ' εκείνη τη βασανιστική λεπτολογία της οποίας το πρότυπο, σε διαφορετικά πλαίσια (τυπικά και λειτουργικά) έδωσε ο ιουδαϊκός σχολαστικισμός.

2. Συμπαθητική αναβίωση. Ο όρος προέρχεται από τον Μ. Weber με την έννοια ενός τρόπου σύλληψης του ιστορικού φαινομένου «εκ των έndon», σε μια περιοχή όπου η βαρύτητα των εξωλογικών στοιχείων δεν επιτρέπει καμιά λογική ανάλυση, ή μάλλον όπου η τελευταία είναι καταδικασμένη σε άδοξο ναυάγιο. Τέτοια είναι, κατ' εξοχή, η περιοχή της «δυναμικής» θρησκείας και ηθικής³³, σ' αντίθεση με τις «στατικές» τους φάσεις όπου η αρχική φλόγα κατα-

“

Ο τόπος ημών διέρχεται κρίσιν εκ της οποίας ουδείς δύναται να προΐδῃ πως θα ἐξέλθῃ, ὡς καὶ ἀν ἐκ τῶν γενομένων κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας θα προέλθῃ ἡ εξαφάνισις τῶν αἰτίων ἐκείνων, τὰ ὅποια παρεκώλυσαν τὴν πρόοδον τοῦ τόπου ὅταν ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1909 ἐκλινε τὴν σημαία τῆς πρὸς αὐτὸν καὶ ἠθέλησε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς αὐτὸν τὴν Κυβέρνησιν τῆς χώρας, ἀπῆντησε διὰ μίας ἀρνήσεως, ἥτις ἀπεδείκνυε ὅλην αὐτοῦ τὴν ἀφοσίωσιν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ.
»— Ἀλλὰ, κύριε Γούναρη, ἡμεῖς δὲν σὰς ζητοῦμεν τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ προγράμματός σας, παρητήρησε μέλος τῆς στρατιωτικῆς Επιτροπῆς.

»— Πρέπει νὰ ἔλθω διὰ τοῦ λαοῦ, ἢ το ἡ απάντησίς του. Φρονῶν κατὰ συνείδησιν ὁ Γούναρης ὅτι πολιτικὸς τοῦ ἀπολύτου ἐγὼ καὶ τῆς ἀπολύτου αὐτοτελείας δὲν ἔχει θέσιν νὰ κυβερνᾷ ὑπὸ τὴν ὑπόδειξιν λογχῶν, ὅτι το πρωθυπουργικὸν αξίωμα ὑπὸ τοιοῦτους ὅρους ἀντίκειται εἰς τὸν νόμον τῆς πολιτικῆς ἠθικῆς καὶ τῆς λαϊκῆς θελήσεως καὶ τῆς κοινοβουλευτικῆς τάξεως, ἀπεποιήθη τὴν προσφορὰν.

”

Ο Ι. Μάλλωσης για τον Δ. Γούναρη και τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο

σταλάζει σ' έναν κώδικα προτροπών κι απαγορεύσεων κι όπου ταιριάζει η λογική ανάλυση των λεπτομερειών του Δέοντος.

Κάθε ηθική, που προέρχεται από μια θρησκευτική αποκάλυψη και ρίχνεται στον κόσμο με προφητική κι αναμορφωτική φωτιά³⁴, συνδέεται, στο δημιουργό και στους οπαδούς της πρώτης της φάσης, με μια ψυχική κατάσταση έντονου κι αποκλειστικού πάθους, με μουσικές ενοράσεις κι εκστάσεις που δεν αφήνουν περισεύματα ζωικής ενέργειας να στραφούν σε κανένα αντικείμενο έξω από το μοναδικό, μεσσιανικό Σκοπό — είτε αυτός είναι η Πολιτεία του Θεού στη γη είτε η τέλεια αταξική κοινωνία. Μια τέτοια ψυχική κατάσταση δεν μπορεί να συλληφθεί — και πάλι μόνο κατά προσέγγιση — παρά με τη «συμπαθητική αναβίωση», την προσπάθεια να μπούμε για μια στιγμή στη θέση και στο νου του φορέα της. Όπως μερικοί Χριστιανοί προσπαθούσαν να αναβιώσουν το Πάθος του Χριστού, τον πόνο των καρφιών στη σταύρωση — έτσι περίπου, *mutatis mutandis*, πρέπει να προσπαθήσουμε να μπούμε στην ψυχική κατάσταση του «ιδεατοτυπικού» Χριστιανού της Καινής Διαθήκης για να νιώσουμε τι σήμαινε γι' αυτόν η διδασκαλία της Αγάπης. Το βίωμα αυτό, κι όταν πετύχει η απόπειρα, δεν μπορεί να οριστεί ικανοποιητικά με λόγια, και ο έντονα υποκειμενικός χρωματισμός του πειράματος του αφαιρεί τα χαρακτηριστικά εκείνα που θεωρούνται αναγκαία για ν' αξιώσουν τα συμπεράσματα του επιστημονικού κύρους με τη συνηθισμένη θετική έννοια. Μ' όλο τον περιορισμό αυτό, ωστόσο, μπορεί να θεωρηθεί σίγουρο ότι σε

καμιά τέτοια αναπαράσταση της χριστιανικής ψυχικής στάσης στην πιο καθαρή της μορφή — πριν από τη ρουτίνα και τους συμβιβασμούς της στατικοποίησης — δε θα μένει πολύς χώρος για ειδικευμένη αφοσίωση σ' οποιοδήποτε πρόσωπο, κοινωνικό θεσμό ή ανθρώπινη ομάδα³⁵.

Συμπέρασμα: Ο κ. Οικονομάκος, σαν τυπικός συντηρητικός απολογητής, πιστεύει πως η χριστιανική πίστη συμβιβάζεται «λογικά» με τα ιδανικά της Πατρίδας και της Οικογένειας κι ότι μόνο στην πράξη προκύπτουν οι αντινομίες.

Θα λέγαμε ότι μάλλον το αντίθετο συμβαίνει: στην καθαρή ιδεατή της μορφή, η χριστιανική πίστη δε συμβιβάζεται καθόλου με το εθνικό ιδανικό και πολύ λίγο, με συγκεκριτάβωση, ανέχεται την οικογένεια — πάντως δεν την εξυψώνει σε ιδανικό που να τοποθετείται σχεδόν στην ίδια μοίρα μαζί της. Στην ιστορική πραγματικότητα, αντίθετα, είναι που συμβιβάστηκαν θαυμάσια τα τρία ιδανικά (χάρη στις αβαιρίες του θρησκευτικού) κι αποτέλεσαν **το τριπλό Πιστεύω της νεοελληνικής συντηρητικής ιδεολογίας**, έτσι που μερικοί υπερασπιστές του συνδυασμού να φτάνουν σε τέτοιο σημείο παρανόησης των κειμένων ώστε να πιστεύουν σοβαρά ότι, όταν ο Χριστός συνιστάει στον άνθρωπο ν' αγαπάει τον αδελφό του, εννοεί ειδικότερα τον βιολογικό αδελφό κι έτσι υποστηρίζει το θεσμό της οικογένειας...

Μελλοντικές προοπτικές

Στο σημείο αυτό νομίζω πως χρειάζεται, με κίνδυνο κάποιας επανάληψης, να υπενθυμίσω ότι οι σελίδες τούτες δεν έχουν την αξίωση νάναι τίποτα περισσότερο από «προλεγόμενα» σε μια μελέτη της νεοελληνικής συντηρητικής ιδεολογίας, μια ανίχνευση στη μεθολογία αυτής της μελέτης και στα θέματα που θα χρειαστεί να θίξει. Το τελευταίο από τούτα — και το σπουδαιότερο στα μάτια όσων αποζητούν κάποιο συγκεκριμένο συμπέρασμα από το διάβασμά τους, κάτι που νάχει σχέση με τη ζωή τους — είναι το θέμα του μέλλοντος της ιδεολογίας αυτής που έπαιξε και παίζει ακόμα τόσο σημαντικό ρόλο στην εθνική μας ζωή.

Το σημείο τούτο είναι λεπτότατο. Προφήτης δεν είναι κανένας, και σ' εποχή που οι φυσικοί δεν τολμούν πια να προβλέψουν αντιδράσεις ηλεκτρονίων παρά σαν «πιθανές» — μεταφέροντας έτσι στο φυσικό μικρόκοσμο κατηγορίες των μη θετικών επιστημών όπως της πολιτικής οικονομίας — θ' αποτελούσε ανοησία ή διατύπωση πολύ σίγουρων προβλέψεων για τόσο αστάθμητα πράγματα όπως οι ιδεολογίες. Ωστόσο ο μελετητής μας θα μπορούσε, με τη βοήθεια ορισμένων γνωστών σχέσεων και πιθανοφανών αναλογιών, να ριψοκινδυνεύσει λίγα βήματα στο άγνωστο, αναζητώντας τουλάχιστο, για να χρησιμοποιήσουμε μαθηματική γλώσσα, κάποιες «συναρτήσεις» της νεοελληνικής συντηρητικής ιδεολογίας — τους παράγοντες που τη στηρίζουν κι εκείνους που την υπονομεύουν. Οι προοπτικές

γι' αυτούς τους παράγοντες θα μπορούσαν να θεωρηθούν, ως ένα σημείο, προσδιοριστικά σημεία για μια πρόγνωση που θ' αφορούσε τις πιθανότητες της ίδιας της ιδεολογίας.

Παροδικότητα: Πολλές σχολές σκέψης — για να μην πούμε όλες — δέχονται, η καθεμιά με το δικό της τρόπο, σα γενική αρχή την παροδικότητα κάθε ιδεολογίας, κάθε πίστης, κάθε συμβόλου που για μια εποχή συγκεντρώνει μέσα του τη δίψα και την ενέργεια, το πάθος και την ελπίδα του ανθρώπου. Ο οπαδός του «ιστορικού υλισμού» πιστεύει πως οι ιδεολογίες χάνονται μαζί με τις οικονομικές συνθήκες που τις δημιουργήσαν· ο οπαδός του Spengler πιστεύει πως κάθε ιδεολογία χάνεται μαζί μ' ολόκληρο τον «ιστορικό κύκλο» στον οποίο ανήκει, και πως ο ιστορικός κύκλος ακολουθεί ολόκληρος μια πορεία ανόδου, παρακμής και διάλυσης ανάλογη με την οργανική, χωρίς να μπορεί να προσδιοριστεί μια «πρώτη αιτία» γι' αυτές τις εναλλαγές· ο οπαδός της ψυχαναλυτικής σχολής του Jung πιστεύει πως τα σύμβολα των βασικών αρχέτυπων της ανθρώπινης ψυχής φθείρονται με μόνη τη συνεχή επανάληψη μέσα στο χρόνο κι ότι κάθε τόσο γίνεται αισθητή η ανάγκη ανανέωσης ή αντικατάστασής τους.

Τι εννοούμε όμως όταν μιλάμε για φθορά, παρακμή, βαθμιαία εξαφάνιση μιας ιδεολογίας; Η ιδεολογία αποτελείται από ορισμένες παραστάσεις με περιεχόμενο οντολογικό και δεοντολογικό κι από ένα ποσό ψυχικής ενέργειας που συνδέεται θετικά μ' αυτές τις παραστάσεις: μια ετοιμότητα για δράση, για θυσία στην υπηρεσία των παραστάσεων. Παρακμάζει κοινωνιολογικά μια ιδεολογία όταν:

α) Λιγοστεύουν οι φορείς της ιδεολογίας.

β) Λιγοστεύει, στους φορείς μιας ιδεολογίας, η ψυχική ενέργεια που συνδέεται μαζί της — η μαχητικότητα, η θέληση επιβολής, η ετοιμότητα θυσίας.

γ) Εξασθενούν οι ίδιες οι παραστάσεις της ιδεολογίας. Ο φορέας εξακολουθεί να τις πρεσβεύει τυπικά, μα δεν τις πολυπιστεύει πια ούτε ο ίδιος.

Αφήνοντας λοιπόν κατά μέρος τη θεωρητική συζήτηση για την παροδικότητα κάθε ιδεολογίας, μπορούμε να καταπιστούμε με το συγκεκριμένο θέμα εμπειρικά: παρουσιάζει η συντηρητική ιδεολογία στην Ελλάδα σημάδια παρακμής σαν αυτά που αναφέραμε; Κι έπειτα μπορούμε — χωρίς να προχωρήσουμε αναλυτικά στην εξέταση των αιτίων μιας τέτοιας παρακμής — να δούμε αν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες συντελέστηκε αυτή η παρακμή εξακολουθούν να υπάρχουν, αν βρίσκονται σε άνοδο ή σε κάμψη.

Σημάδια και συνθήκες παρακμής: Όλα τα σημάδια της παρακμής που αναφέραμε συναντιούνται, νομίζω, στη νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία: κανένας δε θ' αμφισβητήσει πως τα τελευταία πενήντα χρόνια λιγόστεψε κι ο αριθμός των συντηρητικών, κι η μαχητικότητα πολλών απ' αυτούς που μένουν, κι η γνήσια πεποίθηση της πίστης σε πολλούς άλλους.

Οι συνθήκες κάτω απ' τις οποίες πραγματοποιήθηκε αυτή η εξέλιξη δεν είν' εύκολο να διατυπωθούν όλες εδώ, ούτε ν' αξιολογηθούν κατά σειρά σημασίας. Περιορίζομαι ν' αναφέρω ενδεικτικά κι ανακατωμένα εκείνες που μου φαίνονται σπουδαιότερες:

α) Η μετάβαση στην κεφαλαιοκρατική οικονομία μαζί με την αλληλένδετη αστυφιλία και τον τονισμό ταξικών αντιθέσεων.

β) Οι πόλεμοι, η μικρασιατική καταστροφή, το προσφυγικό πρόβλημα.

“

una salus victis, nullam sperare salutem
(μία σωτηρία υπάρχει δια τους ηττημένους, να μη
ελπίζουν καμμίαν σωτηρίαν)

”

γ) Η καθολική παιδεία, η διάδοση του βιβλίου, η ανάπτυξη της ορθολογικής σκέψης και κριτικής.

δ) Τα πνευματικά ρεύματα από το εξωτερικό, το παγκόσμιο «κλίμα».

Αυτά, γενικότερα. Θάπρεπε όμως ο μελετητής μας να προχωρήσει στις λεπτομέρειες και ιδιαίτερα να διακρίνει το διαφορετικό ποσοστό φθοράς:

1. Για κάθε συντηρητικό ιδανικό ξεχωριστά.

2. Κατά τάξεις και κατηγορίες ανθρώπων.

Η πρώτη διάκριση έχει μεγάλη σημασία. Εύκολα διαπιστώνεται ότι ο ίδιος ιστορικός παράγων έχει συχνά εντελώς διαφορετική επίπτωση λ.χ. πάνω στο ιδανικό του Έθνους απ' ό,τι πάνω στο ιδανικό της Θρησκείας. Γι' αυτό και οι μελλοντικές προοπτικές θα πρέπει πιά να μελετηθούν χωριστά για τα διάφορα άρθρα της συντηρητικής πίστης.

Η δεύτερη διάκριση μπορεί να οδηγήσει σε μακρότατη μελέτη. Δεν αρκούν γενικότατες του τύπου «ο αγρότης είναι απ' τη φύση του συντηρητικότερος απ' τον κάτοικο της πόλης» κλπ. Υπάρχουν και πιο περίπλοκες περιπτώσεις: ορισμένες τάξεις ανθρώπων (μεγαλοαστοί, διανοούμενοι) είναι επιρρεπέστεροι σε «νέες ιδέες», **στην εσωτερική εγκατάλειψη της πατροπαράδοτης ιδεολογίας**. Αυτό δεν εμποδίζει, ωστόσο, πολλούς τέτοιους ανθρώπους να μένουν στα φανερά υπέρμαχοι του συντηρητισμού από λόγους συμφεροντολογικής ή άλλης σκοπιμότητας και να συντελούν, έτσι, στην κοινωνική διατήρηση κι ενίσχυση μιας πίστης που έχουν χάσει οι ίδιοι.

Συναρτήσεις: Αναφέραμε πολύ πρόχειρα, παραπάνω, μερικές από τις γενικές συνθήκες που συνόδεψαν και, ως ένα σημείο τουλάχιστον, προσδιόρισαν την αρχινισμένη παρακμή του συντηρητισμού. Ορισμένες απ' αυτές τις «αρνητικές συναρτήσεις», όπως η κεφαλαιοκρατική εξέλιξη κι η διάδοση της παιδείας με τα παρεπόμενά τους, βρίσκονται σε αναμφισβήτητη άνοδο και είναι πιθανό ότι θα εξακολουθήσουν να υπονομεύουν τη συντηρητική ιδεολογία. Άλλες — όπως πόλεμοι, οικονομικές κρίσεις, ταραχές — δεν μπορούν να προβλεφθούν καθόλου και κατά συνέπεια πρέπει να μείνουν έξω από τα πλαίσια τούτου του σχεδιαγράμματος. **Κάπως ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο**

παράγων «παγκόσμιο ιδεολογικό κλίμα».

Υπήρξαν εποχές διψασμένες για ιδεολογική πίστη κι άλλες πιο αδιάφορες — με την έννοια πως οι δευτερές έδωσαν άλλες διεξόδους στην ενέργειά τους. Στις τελευταίες ανήκουν «οι κλασικοί» κόσμοι σαν τον Αθηναϊκό της ακμής και τον Ιταλικό της Αναγέννησης, για τους οποίους τα φαινόμενα του ιδεολογικού³⁶ φανατισμού και της ασκητικής διάθεσης που τον συνοδεύει ήταν σχεδόν άγνωστα (εξαιρώντας την περίπτωση Σαβοναρόλα που πρέπει να θεωρηθεί μάλλον σαν πρόλογος της μετα-αναγεννησιακής θρησκευτικής αναζωπύρωσης). Από τις πρώτες πάλι, άλλες ευνόησαν τη διατήρηση καθιερωμένων, στατικών μορφών πίστης — τέτοιος ο δέκατος έβδομος αιώνας στη Γαλλία — και άλλες πάλι, μεταβατικές, ανήσυχες, αναζητήσαν καινούρια σύμβολα, όπως οι αυτοκρατορικοί χρόνοι στη Ρώμη κι ο αιώνας της Μεταρρύθμισης στη Γερμανία.

Είναι φανερό ότι οι «στατικές» εποχές αποτελούν το ιδανικό κλίμα για τη διατήρηση μιας συντηρητικής ιδεολογίας: ένας κόσμος κλειστός, σχετικά αυτόρκης, χωρίς αξιολογικές εσωτερικές συγκρούσεις, όπου οι άνθρωποι γεννιούνται, ζουν και πεθαίνουν αυτονόητα μέσα στην αγκαλιά μιας πίστης που δε συζητιέται γιατί ταυτίζεται με κάθε στιγμή τους και ποτίζει όλη την κοινωνική παρουσία. Σ' έναν κόσμο τέτοιο, **προ-κριτικό**, ο άνθρωπος δεν αναρωτιέται τι είναι καλό και κακό, ποιος είν' ο σκοπός της ζωής του, ποιο είναι το μέλλον αυτού και του κόσμου. Μαθαίνει από μικρός τις στερεότυπες απαντήσεις και δεν τις αμφισβητεί, ιδιαίτερα όταν «αιρετικές», επικίνδυνες διδασκαλίες δεν επιτρέπεται να εκφραστούν. Ένα τέτοιο κόσμο αποτέλεσε ο ελληνισμός επί αιώνες κι αιώνες, και το κυνήγι του μεγαλοϊδεατικού ιδανικού συνέχισε, σ' όλο το δέκατο ένατο αιώνα και στην αρχή τούτου, τη δογματική μακαριότητα.

Αυτή η εποχή πέρασε. Η Ελλάδα δεν είναι πια αποκλεισμένη από τον υπόλοιπο κόσμο, συμμερίζεται αναγκαία τις δονήσεις του και το πνευματικό του κλίμα. Και το διεθνικό κλίμα ανήκει αναντίρρητα στα ανήσυχα, μεταβατικά. Αυτό πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψη σε κάθε στάθμιση των πιθανοτήτων επιβίωσης του νεοελληνικού συντηρητισμού.

Δεν πρέπει να νομιστεί, ωστόσο, ότι μια εποχή σαν τη σημερινή δεν παρουσιάζει και θετικές πιθανότητες για την

66

Το κόμμα μας» έγραφεν «είναι συντηρητικόν με εξελικτικήν κατεύθυνσιν. Ο χαρακτηρισμός ούτος θα ηδύνάτο να θεωρηθή αντιφατικός. Αλλ' εν τοις πράγμασι δεν είναι τοιοῦτος.

«... ως κόμμα συντηρητικόν, με εξελικτικήν κατεύθυνσιν, πρέπει να είμεθα το κόμμα, το οποίον εννοεί και θέλει την διατήρησιν, όχι κατ' επιφάνειαν, αλλά πράγματι, θεσμών βασικών της Πολιτείας και την επί τη βάσει τούτων ρύθμισιν των εκάστοτε εμφανιζομένων εν αυτή και τη κοινωνία ζητημάτων και αναλόγως των παρουσιαζομένων αναγκών, χωρίς ποτέ να παραβλέπωνται οι βασικοί εκείνοι θεσμοί. «Προς τούτο είναι απαραίτητον, όπως το κόμμα μη λαμβάνη εκ προκαταλήψεως ωρισμένην στάσιν απέναντι των εκάστοτε, κατά την κοινωνικήν εξέλιξιν, εμφανιζομένων ζητημάτων, αλλά παρακολουθή ταῦτα ως αμερόληπτος και αφήνῃ την αναγκαίαν ελευθερίαν εἰς την ανάπτυξιν των αντιθέτων ιδεών.

«Αλλά πρέπει να τα παρακολουθῇ ως αμερόληπτος και όχι ως απαθὴς κριτής. Προς τούτο, ἐν τῇ ἀναπτύξει των ἀντιθέτων ιδεών, ἐντὸς των ὁρίων της νομιμότητος, θα παρεμβαίνει. Ἡ παρέμβασις, ὅμως, να γίνεται ἐκεῖ μόνον, ὅπου ἡ σύγκρουσις των ἀντιθέτων ιδεών παρίσταται τοιαύτη, ὥστε να την καθιστᾷ ἀναγκαίαν και οὕτω συμβιβαστικῶς να μετατραπῇ το κεκτημένον και να ἐπέλθῃ ἡ προαγωγή νεωτέρων τάσεων, ἐφόσον ἔχει γίνῃ ἡ ἀπαιτούμενη ὠρίμανσις.

99

επιβίωση ή αναβίωση, για ένα διάστημα τουλάχιστο, μιας συντηρητικής πίστης: η πολλή κριτική κι η αμφιβολία κουράζουν και τρομάζουν, οι προτεινόμενες νέες κοσμοθεωρίες δεν ικανοποιούν ή φοβίζουν με την τόλμη τους, κι ο μέσος άνθρωπος μπορεί να νιώσει την ανάγκη να καταφύγει ξανά στην παλιά γνωστή παρηγοριά μιας δοκιμασμένης πίστης. Συχνά μάλιστα η παλιά πίστη μεταμορφώνεται, καθαρίζει και δυναμώνει για να ικανοποιήσει την καινούρια ζήτηση, μπαίνει σε φάση μετα-κριτική και διεκδικεί ξανά, ανανεωμένη, την προσοχή. Τέτοια στάθηκαν τα φαινόμενα της Αντιμεταρρύθμισης και του μεταναπολεόντειου συντηρητισμού, με διαφορετική βέβαια επιτυχία.

Η επίδραση του σημερινού κλίματος «παγκόσμιας ανησυχίας» πάνω στις προοπτικές επιβίωσης της συντηρητικής ιδεολογίας στην Ελλάδα θα πρέπει να αναλυθεί με αναφορά στα ακόλουθα σημεία:

α) Δύναμη αντίστασης του συντηρητισμού με τη σημερινή του μορφή.

β) Δυνατότητες προσαρμογής και ανανέωσης του συντηρητισμού.

γ) Φύση και πιθανότητες επικράτησης άλλων ιδεολογιών.

Το τελευταίο είναι σημαντικότερο, γιατί είναι γνωστή η απέχθεια της ανθρώπινης ψυχής προς το κενό. Όσο δεν παρουσιάζεται καινούρια ιδεολογία να διεκδικήσει σοβαρά τη θέση του, ο συντηρητισμός θα εξακολουθεί να ζει, έστω και με μειωμένη ένταση — ίσως και να φυτοζωεί — όπως και η αρχαία πίστη επί αιώνες μετά το χάσιμο της φρεσκάδας και της δύναμής της.

Η φύση και ο χαρακτήρας των νέων ιδεολογιών, πάλι, έχουν άμεση σχέση με το πρόβλημα της προσαρμογής του συντηρητισμού: δεν αποκλείεται να επαναληφθεί το κλασικό ιστορικό φαινόμενο της σύγκρασης — τέτοιες τάσεις αρχίζουν κιόλας να διαγράφονται με την προσέγγιση Ελλήνων συντηρητικών στον «αμερικανισμό», μια νοοτροπία στην ουσία της καινοτόμο, μα αρκετά ελαστική ώστε να μπορεί να αφομοιώσει βαθμιαία μερικά τουλάχιστο στοιχεία του νεοελληνικού συντηρητισμού και να σεβαστεί τα εξωτερικά του γνωρίσματα. Μια παρόμοια εξέλιξη θα εξαρτηθεί, φυσικά, πολύ κι από τις πολιτικοοικονομικές συνθήκες των επόμενων χρόνων.

Η δύναμη αντίστασης του συντηρητισμού με τη σημερινή του μορφή δε φαίνεται πολύ μεγάλη. Η Ορθοδοξία δε διαθέτει ούτε τον πνευματικό εξοπλισμό, ούτε τα στελέχη που χρειάζονται για έναν ανοιχτό συναγωνισμό στο πνευματικό πεδίο ούτε εναντίον του ορθολογικού επιστημονισμού που εξακολουθεί ν' αναπτύσσεται σε φάση της ανθρώπινης πνευματικής πορείας, ούτε εναντίον των νεώτερων μετα-ορθολογικών τάσεων της εποχής που τόσο επιτηδεια κατορθώνει να απορροφήσει, κατά μεγάλο μέρος, ο καθολικισμός. Η συντηρητική έννοια του έθνους, πάλι, σαν απόλυτα κυρίαρχης μονάδας, ολοένα χάνει τη δύναμή της μέσα στις σημερινές πραγματικότητες και χρωστάει την πρόσφατη αναζωπύρωσή της σε τυχαίους εξωτερικούς ερεθισμούς. Σ' αυτό τον τομέα, ωστόσο, υπάρχουν πολλές πιθανότητες προσαρμογής: ο Νεοέλληνας έχει αρκετή αντίληψη «παγκοσμιότητας» και ευρύτερης κοινότητας συμφερόντων ώστε νάναι πρόθυμος να προχωρήσει, σαν έρθει η ώρα, σε υπερεθνικές μορφές σύνθεσης — άλλωστε έχει βαθιές ρίζες στην ιστορία του η πίστη στην εθνότητα περισσότερο παρά στο κράτος. Όσο για την οικογένεια,

“

Γι' αυτό θα έλεγα την άποψή μου, ότι το κύριο μέλημά μας, το κύριο μέλημα της πολιτικής και πνευματικής ηγεσίας, το κύριο μέλημα ανθρώπων όπως εσείς που κινείτε την οικονομία είναι να επιδοθούμε όλοι μαζί στη δημιουργία νέων πνευματικών πλαισίων, μέσα στα οποία να καταλάβει ο λαός ότι πρέπει να κινείται. Και λέω πνευματικών πλαισίων, γιατί έχω την πεποίθηση ότι τον άνθρωπο τον διοικεί κυρίως το πνεύμα. Ο άνθρωπος δεν αγωνίζεται με το στομάχι γεμάτο, αλλά με το πνεύμα γεμάτο. Και εμείς ρίξαμε το βάρος στο στομάχι.

”

Ε. Αβέρωφ-Τοσίτσας
Ομιλία στους Ροταριανούς της Θεσ/νίκης
Ιούνιος 1981

μπορεί να προβλεφθεί η πιθανότητα μακρόχρονης διατήρησής της σε θεσμούς, γιατί καμιά καινούρια ιδεολογία δε ζητάει την κατάργησή της. Η ειδική συντηρητική απόχρωση που περιγράψαμε παραπάνω, ωστόσο — οι αυστηροί σεξουαλικοί περιορισμοί, τα εγκλήματα τιμής κλπ. — φαίνεται καταδικασμένη από τις νέες συνθήκες.

Αναφέραμε παραπάνω τον «αμερικανισμό» σε νοοτροπία που σημειώνει συνεχή πρόοδο και διεκδικεί την πίστη όλων των λαών και του δικού μας. Ίσως μπορούμε να τον ονομάσουμε, κάπως καταχρηστικά, ιδεολογία — αν θυμηθούμε ότι, πέρα από τα δόγματά του που αναφέρονται σε υλικά αγαθά, πρεσβεύει και την ελευθερία του ανθρώπου. Απ' την άλλη μεριά, από το σοβιετικό κόσμο, προβάλλει με δύναμη και προσοδεύει μια άλλη ιδεολογία που, πέρα κι αυτή από τα συνθήματα ορθολογικής οργάνωσης της οικονομίας, ασκεί επιβολή με το όραμα της «δικαιοσύνης». Από τη Δύση ένα προμηθεϊκό αρχέτυπο, απ' την Ανατολή ένα μεσσιανικό παλεύουν για την ψυχή της ανθρωπότητας. Στη μέση, μερικοί Ευρωπαίοι διανοούμενοι προσπαθούν να αγωνιστούν να βρουν τη μέση, συνθετική γραμμή. Από την έκβαση του παγκόσμιου ιδεολογικού* αγώνα θα εξαρτηθεί, κατά μεγάλο μέρος, και η τύχη του συντηρητισμού στην Ελλάδα: αν θα ξεριζωθεί βίαια από την επικράτηση της Ανατολής, που του είναι ολότελα εχθρική, ή αν θα βαδίσει αργά, ανεπαίσθητα, προς ένα αξιοπρεπή και ανώδυνο θάνατο, απορροφημένος από τη συγγενικότερη Δύση.

* Δημοσιεύτηκε στη «Νέα Εστία» το 1956 (τεύχη 15 Ιανουαρίου — 1 Φεβρουαρίου και 15 Φεβρουαρίου). Οι παραπομπές, στις υποσημειώσεις, είναι λειψές, επειδή το κομμάτι γράφτηκε σ' εποχή που δεν είχα διαθέσιμα τα σχετικά βιβλία.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Τούτο δεν πρέπει να εμποδίσει το μελετητή να κάνει «σχετικές» ή «οιο-νεϊ» αξιολογικές κρίσεις μέσα στα πλαίσια της ίδιας της ιδεολογίας, όπως να χαρακτηρίσει μια παραλλαγή της σα γνησιότερη, συνεπέστερη από μιαν άλλη, ή να χαρακτηρίσει ένα μέσο σαν τεχνικά πιο πρόσφορο από ένα άλλο για την επίτευξη ενός δοσμένου ιδεολογικού σκοπού. Πρβλ. Jaspers, "Psychologie der Weltanschauungen".
2. Λέω επίτηδες «συντηρητικού κόσμου» κι όχι «αστικής τάξης» γιατί η συγκρότηση της κοινωνίας μας, ως πρόσφατα αδιαφοροποίητη στην αγροτική προκεφαλαιοκρατική ζωή της, διατήρησε τη συντηρητική νοοτροπία σ' ευρύτατα λαϊκά στρώματα.
3. Πολλήν ώθηση έδωσαν σ' αυτή την κίνηση οι Έλληνες αριστεροί, αλλά όχι μόνο αυτοί.
4. Το πρόβλημα της σκοπιμότητας της ορθολογικής ανάλυσης μιας ιδεολογίας και η σχέση ανάλυσης και πίστης είναι πολύ ευρύτερο και δε θα το θίξουμε προς το παρόν.
5. Βλ. Max Weber "Wirtschaft und Gesellschaft", Εισαγωγή. Άριστη μετάφραση με σχόλια δημοσιεύτηκε απ' τον Κ. Καστοριάδη το 1945 στο «Αρχείο Κοινωνιολογίας και Ηθικής».
6. Τέτοια η εικόνα του ιδεατοτυπικού Αθηναίου στον «Επιτάφιο» του Θουκυδίδη. Ανάλογη μέθοδο χρησιμοποίησε ο W. Jaeger στην "Paideia" του (ιδιαίτερα καλά στον α' τόμο) κι ο Burckhardt στο τελευταίο μέρος της "Griechische Kulturgeschichte". Σημαντικός είναι κι ο ρόλος της σάτιρας μιας ομάδας από σύγχρονους της για το μεταγενέστερο προσδιορισμό του ιδεατού τύπου της, του οποίου φωτίζει, με εξόγκωση κι υπερβολή, τις αρνητικές πλευρές.
7. Έτσι αποδίνω το γνωστό και βολικό μαρξιστικό όρο "Ueberbau" ("Superstructure") που περιλαμβάνει ό,τι ξεφεύγει, σ' ένα κοινωνικό σύνολο, απ' τα πλαίσια της οικονομικής του οργάνωσης — χωρίς αυτός ο φραστικός δανεισμός να σημαίνει αποδοχή του μαρξιστικού δόγματος κατά το οποίο το «εποικοδόμημα» προσδιορίζεται αποκλειστικά από την οργάνωση των μέσων παραγωγής.
8. Πιο περίπλοκο θόταν το θέμα αν αντικειμενικό μας ήταν όχι τα συντηρητικά, αλλά τα αστικά ιδανικά — γιατί οι αστοί των τελευταίων δεκαετιών έχουν αρκετά διαφοροποιηθεί ώστε να βρίσκουμε ολόκληρες κατηγορίες τους που έχουν απομακρυνθεί ουσιωδώς από τη συντηρητική παράδοση (λ.χ. οι μεγαλοαστοί με τους κοσμοπολιτικούς προσανατολισμούς).
9. Ονομάζουμε εδώ ιδεολογία το συνειδητό και κοσμοθεωρητικό τμήμα των πεποιθήσεων ενός ορισμένου ανθρώπινου τύπου, το κομμάτι που αναφέρεται στις ύψιστες αξίες προς τις οποίες αισθάνεται ότι πρέπει να κατευθύνει τη ζωή του για να είναι «ορθή», να «έχει νόημα». Μερικοί συγγραφείς (πρβλ. Jaspers ενθ' αν., P. Papaligouras "Théorie Générale de la Société Internationale") μεταχειρίζονται τον όρο με πολύ διαφορετική μειωτική σημασία: ονομάζουν «ιδεολογία» τη θεωρητική και συνειδητά απατηλή συγκάλυψη συμπεριφορών κλπ. Νομίζω ότι η έννοια που δίνουμε εδώ στη λέξη, έννοια αξιολογικά αχρωμάτιστη, ανταποκρίνεται περισσότερο στη γενικά παραδεγμένη της χρήση στην Ελλάδα.
10. Αν κι η συντηρητική σκέψη είναι συνήθως αδρανής, υπάρχουν και τύποι «συνειδητών» συντηρητικών, που περνούν την πνευματική περιπέτεια της ελεύθερης έρευνας και ξαναγυρίζουν στη συντηρητική μήτρα είτε γιατί οι άλλες λύσεις τους απογοήτευσαν (λ.χ. ο Ντοστογιέφσκι), είτε από ένα είδος εξωλογικής, μουσικής αναβίωσης των παιδικών αρχέτυπων (λ.χ. ο Γύφτος του Παλαμά), είτε από μηδενιστική παραίτηση, είτε από συμφέρον. Τέτοιοι τύποι όμως δεν είναι συνηθισμένοι και δεν τους μελετάμε εδώ.

66

*Ελευθερία αντικειμενικά δεν την βλέπω πουθενά.
Εις τας σχέσεις μας με τον έξω από εμάς κόσμον
δεν υπάρχει. Μόνον μέσα μας εις τον πνευματικόν
μας κόσμον είμαστε ελεύθεροι ενόσω μένομεν
κλεισμένοι μέσα εις αυτόν τον κόσμον. Άμα
θελήσωμεν να τον εκδηλώσωμεν τον πνευματικόν
μας κόσμον να τον συσχετίσωμεν με τον έξω από
εμάς κόσμον να τον μεταβάλλωμεν εις ενέργειαν,
η ελευθερία μας παύει.*

”

Ιωάννης Μεταξάς, 1 Νοεμβρίου 1931

11. Καλές λογοτεχνικές αποδόσεις συντηρητικών τύπων έδωσαν ανάμεσα σ' άλλους ο Galsworthy (λ.χ. τον Soames Forsyte), ο Θεδοκάς (τον καθηγητή Νοταρά στην «Αργώ»). Αρκετά καλή κοινωνιολογική μελέτη του συντηρητικού αστού στον Sombart, "Der Bourgeois".
12. Τέτοιο φαινόμενο δε θάπρεπε να παρουσιαστεί σε λαό καθολικό, αν σκεφτεί κανένας τον υπερεθνικό χαρακτήρα της Ρωμαϊκής Εκκλησίας, οφειλόμενη στην ιστορία της, την τόσο διαφορετική από της Ορθόδοξης. Ωστόσο παρουσιάστηκε σε γαλλικά τμήματα στα χαρακώματα του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου. **Η αρχετυπική δύναμη της «πολεμικής θεότητας» είναι τέτοια που να διασπάει και τα ισχυρότερα δογματικά πλαίσια.** Οπωσδήποτε, η έκταση κι η συχνότητα, όπως κι η επίσημη παραδοχή θείων επεμβάσεων σε εθνικούς πολέμους είναι τόσο σπουδαιότερη στην Ελληνική Ορθοδοξία ώστε να δικαιούμαστε να τις εξετάζουμε σαν ιδιοτυπία του νεοελληνικού συντηρητισμού, ή τουλάχιστο σαν ιδιαίτερα τονισμένο χαρακτηριστικό του.
13. Μ' όλο που, όπως είπαμε, υπάρχει και δημοτικός συντηρητισμός, ο **καθαρειοουσιανισμός** είναι πάντα συντηρητικός και ανήκει, κατά την παραπάνω κατάταξη, στην **προγονολατρική μορφή πατριωτισμού.**
14. Διατηρεί το θρησκευτικό γάμο σα μόνο επιτρεπόμενο και γενικά κωδικοποιεί σχεδόν αναλλοίωτες όλες τις παλιές διατάξεις που αντιστοιχούν στη συντηρητική αντίληψη (στα κωλύματα του γάμου, στο θεσμό της προίκας, στο διαζύγιο, στην υποχρέωση διατροφής κλπ.) μ' **ελάχιστες βελτιώσεις σ' όφελος των εξωγαμων παιδιών.**
15. Η αρχή της αναγκαστικής διαδοχής ορισμένων συγγενών, που συγκρούεται με την αρχή της ελευθερίας του διαθέτη και δε γίνεται δεκτή στα αγγλοσαξονικά δίκαια, οφείλεται στη συντηρητική αντίληψη για την ενότητα της οικογένειας.
16. Είναι πάντως χαρακτηριστικό ότι αν η καταπολέμηση της δεύτερης βασιίστηκε στη συντηρητική αρχή της ιδιοκτησίας, η υποστήριξή της στηρίχτηκε κατά μεγάλο μέρος σ' αυτή την ίδια αρχή, με την παραλλαγή ότι είναι σκόπιμο όσο το δυνατό περισσότεροι Έλληνες να είναι μικροϊδιοκτήτες για να γίνουν κι αυτοί συντηρητικοί. Ανάλογη στάθηκε κι η αντίληψη των Γράκων στην αρχαία Ρώμη.
17. Η σχετική απουσία πολεμικής κατά της Ορθόδοξης Εκκλησίας οφείλεται και στη μικρότερη ανάμειξή της στον ιδιωτικό βίο (λ.χ. από την Καθολική) και στην ιστορική σύνδεσή της με το έθνος: έτσι, ακόμα κι άνθρωποι που δεν πιστεύουν σ' αυτή την ανέχονται για λόγους πατριωτικούς, κι ακόμα της δείχνουν εξωτερικό σεβασμό για τον ίδιο λόγο εθνικής σκοπιμότητας. **Στον πνευματικό τομέα η Ορθόδοξη Εκκλησία, λιγότερο καλά εξοπλισμένη από άλλες, δεν έκανε — ως πρόσφατα τουλάχιστο — αισθητή την παρουσία της, κι όσοι φιλοσοφούσαν δεν είχαν ανάγκη να έρθουν σε σύγκρουση ή συνεννόηση μαζί της, όπως συμβαίνει σε καθολικές χώρες όπου μια τέτοια «θρησκευτική ουδετερότητα» της διάλυσης είναι περίπου αδύνατη.**
- * Ο διαφωτισμός σαν κοινή πολιτιστική βάση όλων των κομμάτων δεν είναι αντικληρικός.
18. Ακόμα και οι Έλληνες κομμουνιστές κάνουν «ορθόδοξη» πολιτική στα εκκλησιαστικά ζητήματα, ακριβώς όπως θα την έκανε κι ο Μωάμεθ ο Β'. Το γεγονός αυτό, όπως και το ότι προσπαθούν να εκμεταλλευτούν κι άλλα συντηρητικά συνθήματα για δικούς τους σκοπούς (λ.χ. μιλώντας για «εθνική ανεξαρτησία», για την πρόσπιση της οικογενειακής ηθικής αντίκρου στην «αμερικανική διαφθορά») είναι μια ακόμα απόδειξη για τη δύναμη του συντηρητισμού στην Ελλάδα.
19. Σ' αυτό το σημείο διαφέρει πολύ ο αστός του 1910 απ' το σημερινό. Ο πρώτος πήγαινε αυτονόητα στο μέτωπο· κι αν δεν τόκανε τον δαχτυλοδειχτούσαν σαν «κουραμπιέ». Πολλοί μεγαλοαστοί του 1948, αντίθετα, δεν έκρυβαν ότι έστελναν τους γιούς τους στο εξωτερικό για ν' αποφύγουν τη στράτευση. Τούτο είναι ένα μονάχα σημάδι της εξέλιξης του αστού από συντηρητικό ιδεολόγο σε σκεπτικιστή συμφεροντολόγο, εξέλιξης που θα χρειαζόταν ιδιαίτερη μελέτη στη σχέση της με κοσμοπολιτικά ρεύματα, αύξηση του κρατικού παρεμβατισμού στη βιομηχανοποιημένη οικονομία, κοινωνικοποίηση της νομοθεσίας κλπ. — Ο δεσμός του αστού με το Κράτος που δεν είναι πια αποκλειστικά «χωροφύλακας» έχει χαλαρωθεί.
20. Το ότι τα συντηρητικά ιδανικά χρησιμοποιούνται και με τέτοιο τρόπο δε σημαίνει φυσικά, όπως νομίζουν οι πρωτόγονοι μαρξιστές, ότι «κατασκευάστηκαν» συνειδητά από την άρχουσα τάξη σαν όργανα εκμετάλλευσης — όπως και το ότι ο μαρξισμός χρησιμεύει σήμερα στην ΕΣΣΔ σαν πρόσχημα για έναν ολοκληρωτισμό με επεχτατικές τάσεις δε σημαίνει ότι μ' αυτό το σκοπό διανοήθηκε ο Μαρξ. Ο παραλληλισμός θα μπορούσε να αναπτυχθεί: για το «συντηρητικό» χαρακτήρα του σοβιετικού καθεστώτος — μ' αλλαγή λίγων λέξεων κι υποκατάσταση του «διαλεκτικού υλισμού» στη θρησκεία — μαρτυρεί τόσο η καλλιέργεια του ρωσικού εθνικισμού κι η καταδίκη του «κοσμοπολιτισμού» και της

“

Διατί ο άνθρωπος αυτός δεν επικηρύσσεται; Διατί το κράτος... δεν διαλαλεί ότι η ζωή του ανθρώπου αυτού αποτελεί δημόσιον κίνδυνον, ότι πας άνθρωπος, ο οποίος τον συναντήσει έχει δικαίωμα και καθήκον να τον φονεύσει; Αταξικός, παράφρων, θύμα συφιλίδος, ενσυνειδητός εγκληματίας ή όχι; Αδιάφορον. Ο Ελ. Βενιζέλος πρέπει να επικηρυχθεί!

”

**Γεώργιος Βλάχος
7 Μαρτίου 1935**

- νέας τέχνης όσο κι ο ηθικός του πουριτανισμός.
21. Τελευταία άκουσα ότι ένας εκπαιδευτικός καταγγέλθηκε στην εκκλησιαστική αρχή της περιφέρειάς του σαν «ορθολογιστής». Κι οι υποστηρικτές του, για να τον απαλλάξουν από τη συκοφαντική κατηγορία, έφεραν μάρτυρες ν' αποδείξουν πως ο άνθρωπος νήστευε, εκκλησιαζόταν ταχτικά κλπ. και κατά συνέπεια δεν του ταίριαζε ο δυσφημιστικός χαρακτηρισμός...
 22. Ο σοβιετικός κομμουνισμός είναι σήμερα, ό,τι κι αν επίσημα πρεσβεύει, αντικριτικός και αντιορθολογικός στο δογματισμό του. Χαρακτηριστικό είναι τούτο: ο Α. France, ληπτός κι ειρωνικός ορθολογιστής, σατίριζε στην εποχή του την Καθολική Εκκλησία για τον πόλεμό της κατά του “esprit de doute et de l'examen” — του κριτικού πνεύματος που είναι η ψυχή κάθε ορθολογικής προσπάθειας στη σκέψη. Τι θα έλεγε, αυτός που στα γεράματά του ενθουσιάστηκε με τη Ρωσική Επανάσταση γιατί την είδε σα μια νίκη κατά του σκοταδιού, των δογμάτων και των προλήψεων, αν προλάβαινε να διαβάσει, τριάντα χρόνια αργότερα, ένα βίαιο άρθρο στην “Humanité” (επίσημο όργανο του Κ.Κ. Γαλλίας) κατά του ίδιου “Esprit de doute” που παλέμει κι ο καθολικισμός;
 23. Υπάρχουν μη συντηρητικές ιδεολογίες που παρουσιάζουν το ίδιο πρόβλημα. Η Γαλλική Επανάσταση, αν και ξεκίνησε με προφητικές και συνάμα ορθολογικές αξιώσεις, μίλησε ταυτόχρονα κι ισότιμα για «ελευθερία» και «ισότητα», δυο αρχές ασυμβίβαστες στις έσχατες συνέπειές τους.
 24. Έτσι θα μπορούσε κανένας να παρατηρήσει ότι ο Αριστοφάνης, κάνοντας προπαγάνδα ηττοπάθειας και απειθαρχίας για να τελειώσει ο πόλεμος (πρβλ. ιδιαίτερα «Αχαρνές») χρησιμοποιεί μέσα που σε τελευταία ανάλυση είναι καταστρεπτικά για τη συντηρητική πολιτεία που ήθελε να εξυπηρετήσει.
 25. Λογικά, δηλ. ανεξάρτητα απ' το αν **πραχτικά** ο συγκερασμός τους — με τις συνειδητές ή όχι αβάρεις που συνεπάγεται και που καλύπτονται ψυχολογικά από πνευματική νωθρότητα ή καταστάσεις ενθουσιασμού — εμφανίζεται αρμονικός κι απαλλαγμένος από αντιφάσεις και διλήμματα.
 26. Έτσι ο φόνος τιμής, η βεντέτα, αλλά και πράξεις λ.χ. κλοπής, οικονομικής εκμετάλλευσης, καταστρατήγησης νόμων κλπ. που γίνονται πολλές φορές με ήσυχη συνείδηση «για τα παιδιά» του παραβάτη.
- * Κύρια πηγή είναι η Ιερά Παράδοση που χωρίζεται σε γραπτή και προφορική.
27. «Αι περί Έθνους και Οικογενείας ιδέαι εν τη Καινή Διαθήκη», ανάτυπο από διάλεξη που δόθηκε στη Λευκωσία το 1954. Ο συγγραφέας στερείται στοιχειωδών γνώσεων Πατρολογίας.
 28. Κλασικό παράδειγμα συμβιβασμού αποτελεί το πασίγνωστο χωρίο της Κορ. Β', όπου ο Παύλος, αν και φανερά πιστεύει στην αγαμία, αναγκάζεται να δεχτεί το γάμο σαν υποχώρηση στην αδύναμη φύση της πλειοψηφίας των ανθρώπων, διατηρώντας την αγνότητα σαν «αριστοκρατικό» κατά κάποιο τρόπο ιδανικό για τους λίγους εκλεκτούς — μια αντίληψη που απηχείται ακόμα σήμερα στο θεσμό της αγαμίας του κλήρου, ιδιαίτερα στην Καθολική Εκκλησία.
 29. Την ίδια μεταβολή αντίληψεων, τους ίδιους συμβιβασμούς γνωρίζει κάθε επανάσταση από τη στιγμή που επικρατεί. Πρβλ. την εξέλιξη του οικογενειακού θεσμού στη Σοβιετική Ρωσία και τον ωραίο και πάντα επίκαιρο μύθο του Α. France στη “Révolte des Anges” (το όνειρο του Ευσφόρου).
 30. Η νομιμοφροσύνη προς τον Αυτοκράτορα — που ήταν πολύ διαφορετικό φαινόμενο — γίνεται δεκτή όσο δεν συγκρούεται με την πίστη. Από-

δειξη η στάση των Χριστιανών πριν και μετά το Έδικτο του Μεδιολάβου.

31. Όπως μιαν ανασκόπηση της εξέλιξης των εννοιών έθνους και οικογένειας και της σχέσης τους με τη χριστιανική ηθική στη βυζαντινή θεολογία και στην κατοπινή λαϊκή συνείδηση της Τουρκοκρατίας, απ' την οποία ξεπήδησε η σημερινή σύγχυση.
32. Αυτό είναι κιόλας μια στάση «διαμαρτυρόμενη», εκείνη που υιοθέτησαν όσα ελεύθερα πνεύματα δε δέχτηκαν την ενδιάμεση αρμοδιότητα της Εκκλησίας και των Συνόδων (βλ. και το «Ημερολόγιο» του Α. Gide).
33. Εδώ χρησιμοποιώ την επιτυχέστατη διάκριση του Bergson (“Les deux sources de la morale et de la religion”). Η διάκριση χρησιμοποιείται για την κοινωνιολογική και ψυχολογική τους σημασία χωρίς δέσμευση με τη γενικότερη μπερζονική φιλοσοφία.
34. Τέτοια στάθηκαν τα κηρύγματα του Βούδα, του Χριστού, του Μωάμεθ, του Λούθηρου, πολλών μεγάλων αιρέσεων. Τα ίδια ψυχολογικά χαρακτηριστικά παρουσιάζουν στην εξωλογική τους βάση τα μεγάλα επαναστατικά κηρύγματα όπως το κομμουνιστικό. Για μιαν από τις καλύτερες πρόσφατες αναλύσεις του τελευταίου κάτω απ' αυτό το πρίσμα βλ. J. Monnerot, “Sociologie du Communisme”.
35. Ο Παν. Κανελλόπουλος, στο βιβλίο του «Ο Χριστιανισμός και η εποχή μας», δικαιώνει την αγάπη προς τον οικείο σαν «άσκηση» για την αγάπη της ανθρωπότητας που αποτελεί τον πυρήνα της χριστιανικής διδασκαλίας. Οπωσδήποτε, μια τόσο εξευγενισμένη κατάφαση της οικογένειας βρίσκειται μακριά από τη συντηρητική πράξη, ώστε ν' αποτελεί ξεχωριστό και μάλλον ιδεατό φαινόμενο.
36. Ο συντηρητικός φανατισμός ενός Θεόγυι, όπως και τα κοινωνικά επαναστατικά κινήματα στις ελληνικές κι ιταλικές πόλεις δεν κρύβουν τον καθαρά ταξικό και συμφεροντολογικό χαρακτήρα τους πίσω από ιδεολογικά σχήματα.

* Τοποθέτηση εντυπωσιακής ακριβείας.

“

Καταθέτω επί της σορού σου, Γεώργιε Παπανδρέου, στέφανον εκ μέρους της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενώσεως. Τον καταθέτω όμως, και εν ονόματι παλαιών κοινών αγώνων, εις τους οποίους μας είχε καλέσει η φωνή της Ελλάδος, εν ονόματι παλαιάς συνεργασίας και φιλίας τέλος δε — διατί τάχα να αποσιωπήσω τούτο — και εν ονόματι των πολιτικών αντιθέσεων αι οποίαι μας χώρισαν αργότερα, αλλά εις τον στίβον της Δημοκρατίας.

Θα ήτο βαρύ εις ηθικάς συνεπείας, εάν αι νεώτεροι γενεαί εσχημάτιζαν την εντύπωσιν ότι τα χάσματα μεταξύ ημών των παλαιότερων είναι αγέφυρα, δεν θα είχαν από που να περάσει η Ελλάς. Η Ελλάς δεν ευρίσκεται ολόκληρη — ούτε είναι δυνατόν να στηριχθή — εις καμμίαν από τας δυο αμμόδεις και συνεχώς αλλοιούμενας αντιθέτους όχθας του ρεύματος της ιστορίας. Ίσταται και στηρίζεται επί της γεφύρας. Γνωρίζω, από τον καιρόν της παλαιάς συνεργασίας μας, ότι προς την γεφύραν αυτήν ήσαν εστραμμένα τα βλέμματά σου. Και είμαι βέβαιος ότι προς αυτήν κατηνύοντο οι οφθαλμοί σου όταν έρριπες την τελευταίαν ματιά εις τον μάταιον τούτον κόσμον. Μόνον ιδέαι όπως είναι η Ελλάς και η ελευθερία είναι δυνατόν να συνδέουν κάπως την ματαιότητα με το Αιώνιον. Γεώργιε Παπανδρέου σε αποχαιρετώ.

”

**Ο επικήδειος του Γ. Παπανδρέου από τον Π. Κανελλόπουλο
3 Νοεμβρίου 1969**

Πολιτικοκοινωνικές Συναρτήσεις

και μια Κοινωνιολογική Προβληματική των κομμάτων της Ελληνικής Δεξιάς

του Κώστα Κόκκινου

Η νεώτερη πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα ενός μεγάλου αριθμού χωρών διαμορφώνεται και εξελίσσεται στην βάση μιας σχέσης πολύμορφης και ισχυρής εξάρτησης από τα μητροπολιτικά κέντρα της Καπιταλιστικής Βιομηχανικής ανάπτυξης. Μιας ανάπτυξης που σημειώνει ήδη υψηλές επιδόσεις στις πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας καθώς εδραιωνόταν με ταχύτερους ρυθμούς η κυριαρχία των μεγάλων βιομηχανικών Καπιταλιστικών χωρών.

Ο βιομηχανικός Καπιταλισμός, την εκρηκτική ανοδική του πορεία και την πρωτοκαθεδρία στις διεθνείς παραγωγικές σχέσεις την οφείλει σ' ένα μεγάλο βαθμό στις σχέσεις κυριαρχίας που κατόρθωσε να επιβάλλει στις υπανάπτυκτες χώρες, οι οποίες τις τροφοδοτούν με πρώτες ύλες, κατεργασμένες ή ακατέργαστες, με εργατικά χέρια αλλά και με την αγορά τους. Μια αγορά που δίνει διέξοδο και λύση στην απορρόφηση των αμέτρητων αδιάθετων προϊόντων της.

Οι σχέσεις αυτές κυριαρχίας ενισχύονται περισσότερο με το πέρασμα του Καπιταλισμού στην Κρατικομονοπωλιακή του φάση όπου βέβαια με την αμέριστη συνδρομή των υψηλών τεχνολογιών αναπτύσσονται νέες μορφές (αυτών των σχέσεων) περισσότερο αθέατες και λιγότερο βίαιες. Οι υπανάπτυκτες χώρες όπως ήταν φυσικό δεν μπορούν να αποφύγουν τους αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, αφού η, λιλιπούτεια έστω, αστική τάξη τους, όχι μόνο δεν λειτουργεί επιχειρηματικά και εθνικά, αλλά αντίθετα παρασιτικά και εξαρτησιακά. Έτσι πολλές από τις χώρες αυτές, ορισμένες από τις οποίες βέβαια ήδη βρίσκονται σε μια ενδιάμεση κατηγορία, τις λεγόμενες αναπτυσσόμενες, βλέπουμε ότι στηρίζουν την ανάπτυξη τους, εκτός όλων των άλλων και στον τριτογενή τομέα δηλαδή στις υπηρεσίες και στην μεσολάβηση.

Οι κοινωνίες αυτές λοιπόν, αν και δεν εξελίσσονται μέσα σ' ένα υγιές περιβάλλον εκβιομηχάνισης και παραγωγής, αστικοποιούνται αργά αλλά σταθερά. Η αστικοποίηση όμως των κοινωνιών που βασίζεται σε οποιαδήποτε άλλη επιλογή εκτός της βιομηχανικής οδηγείται αναπόφευκτα στην παραμόρφωση και παραχαράσσει ακόμα και αυτούς τους κανόνες της Καπιταλιστικής ανάπτυξης που προσβέβουν εντελώς διαφορετικό τύπο αστικοποίησης.

Η μορφή αυτή της ανάπτυξης των κοινωνιών δεν αφήνει ανεπηρέαστη την μορφή της ανάπτυξης των ευρύτερων

πολιτικών και κοινωνικών δομών τους. Και όχι μόνον αυτό, αλλά προσδιορίζει σχεδόν καθολικά και την αντίστοιχη εξέλιξή τους. Έτσι ο βαθμός της εξάρτησης μιας κοινωνίας από κάποια ισχυρότερη προκαθορίζει και τον βαθμό της υπανάπτυξης των πολιτικών και κοινωνικών δομών της.

Σ' αυτήν την κατηγορία των κοινωνιών ανήκει «εκ προοιμίου» και η ελληνική, η οποία και διεκδικεί μάλιστα και μια περίοπτη θέση, τόσο χάρη στην ιδιαιτερότητα του χαρακτήρα της οικονομίας της αλλά και χάρη στην τραγικότητα την νεώτερης πολιτικοκοινωνικής της ιστορίας, που εξακολουθεί σχεδόν μέχρι τις ημέρες μας να καταγράφεται, σε άλλους τόνους βέβαια και σε άλλο ύφος, αλλά ωστόσο όχι λιγότερο οδυνηρά για το μέλλον της χώρας.

Μέσα στο παραπάνω πολιτικο-οικονομικό πλαίσιο γενιούνται και αναπτύσσονται λειτουργίες, κανόνες, θεσμοί κι όλες οι συνιστώσες ενός νεοσύστατου, στην ουσία του, κοινωνικού σχηματισμού που επιχειρούσε να ορθοποδήσει, ανεπιτυχώς, από τα μέσα του περασμένου αιώνα.

Ο κοινωνικός σχηματισμός που διαμορφώνεται έτσι στην δινη αυτών των πολιτικο-κοινωνικών και οικονομικο-πολιτιστικών συναρτήσεων κάθε άλλο παρά αναπτυξιακός και εξελικτικός είναι. Οικοδομημένος σε αντιπαραγωγικά και παρασιτικά θεμέλια, χωρίς αυτοδύναμους προσανατολιστικούς άξονες στην σφαίρα της οικονομίας και το σπουδαιότερο με τον λαϊκό παράγοντα σε όλη την ιστορία έντεχνα εξουδετερωμένο μέσα στον κυκλώνα των συμφορών του, αναμενόμενες έμοιαζαν και αναπόφευκτες οι διαδικασίες που θα συνιστούσαν την πολύπλευρη καθυστέρηση της Ελληνικής πραγματικότητας αλλά και τους ιδιαίτερα χαμηλούς δείκτες της κοινωνικής της λειτουργικότητας.

Στην περιβάλλουσα ατμόσφαιρα αυτών των λειτουργιών εμφανίζονται και μορφοποιούνται τα αστικά κόμματα της ελληνικής κοινωνίας που προορίζονται να διαδραματίσουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην νεώτερη ιστορία της Ελλάδας αλλά και στην νόθα αστικοποίησή της. Αρχικά καλούνται να εξυπηρετήσουν συμφέροντα μερίδας της αστικής τάξης, σαν περισσότερο κλειστές ομάδες που είναι, στην συνέχεια όμως, με την εμφάνιση των εργατικών και σοσιαλιστικών κομμάτων που προάγουν και προωθούν τον μαζικό χαρακτήρα των ταξικών συμφερόντων, διευρύνουν το φάσμα των συμφερόντων που οφείλουν να προσπύσουν, σε σημείο που να τα συνταυτίζουν με την διατήρηση ή τον εκσυγχρονισμό του αστικού καθεστώτος.

Στην πολιτική σκηνή της μεταπολεμικής Ελλάδας πρωταγωνιστούν χωρίς αμφιβολία τα αστικά κόμματα ή όπως καθιερώθηκαν να λέγονται στο πολιτικό λεξιλόγιο τα κόμματα της «Δεξιάς». Η αναμφισβήτητη ισχυρή παρουσία τους διαπερνάει όλα τα επίπεδα λειτουργίας της σύγχρονης αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στην Ελληνική κοινωνία και δεν υπάρχει σημαντικό ή ασήμαντο ιστορικό γεγονός, όπου να μην συμμετέχουν άμεσα ή έμμεσα, δεν υπάρχει σελίδα από το πλούσιο βιβλίο της ιστορίας της πρόσφατης σαραντακονταετίας, όπου να μην υπάρχει ανεξίτηλα αποτυπωμένη η σφραγίδα αυτών των κομμάτων. Η ιδιόμορφη ισχύς τους έδρασε καταλυτικά και ισοπεδωτικά σε όλες τις περιοχές της πολιτικής οικονομικής, κοινωνικής πολιτιστικής ζωής και κυριάρχησαν καθολικά τόσο στο διάστημα που βρέθηκαν στο προσκήνιο των ανεξάντλητων γεγονότων, όσο και στο διάστημα που αναγκαστικά βρέθηκαν σε δεύτερη μοίρα (ελάχιστο βέβαια), στο παρασκήνιο δηλαδή των πολιτικών εξελίξεων.

Οι κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις που στήριζαν και αποτελούσαν την σύνθεση αυτών των κομμάτων δεν επέτρεψαν σε καμιά ιστορική φάση την αποδυνάμωσή τους χρησιμοποιώντας γι αυτό το σκοπό κάθε δυνατό μέσο και μέθοδο με αποτέλεσμα να συντελέσουν αποφασιστικά στις τραγικές μέρες του ελληνικού λαού στην διάρκεια όλου του αιώνα μας.

Και οι όροι και οι προϋποθέσεις του πολιτικού παιχνιδιού και σε αυτό ακόμη το επίπεδο της διακυβέρνησης της χώρας διατυπώνονταν και προδιαγράφονταν από αυτά τα κόμματα που κατόρθωναν έτσι να διαιωνίζουν τεχνητά την δύναμή τους και να προτάσσουν κυριαρχικά τον «πολιτικό και κοινωνικό λόγο τους».

Η διαρκής δε ενίσχυση των παραδοσιακών δεσμών τους με τον ξένο παράγοντα επέτρεπαν αλλά και παρότρυναν ταυτόχρονα την έξωθεν παρέμβατική παρουσία ενός άλλου τρίτου στοιχείου που όπως αποδείχτηκε μεταγενέ-

στερα αναδείχτηκε σε καθοριστικό για την πορεία της πολιτικής ζωής και την εξέλιξη του πολιτικού συστήματος.

Μεταπολεμικά μάλιστα ο ξένος παράγοντας «αυτοδιορίστηκε» επιδιαιτητής των περιπλοκών και αντιφατικών εσωτερικών προβλημάτων μέχρι κι αυτών των πολιτειακών, με σαφείς προοπτικές εναρμόνισης, ελέγχου και πλήρης καθυπόταξης του πολιτικο-κοινωνικού συστήματος της χώρας σε συγκεκριμένα αστικο-κοινοβουλευτικά μοντέλα.

Η αδιάλειπτη δράση όλων αυτών των παραγόντων και η αγαστή συνεργασία τους συνέβαλαν στην διαμόρφωση

ενός ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο κλήθηκαν να αναπτυχθούν το πολίτευμα και η Δημοκρατία, να σχηματισθούν οι πολιτικές διαδικασίες, να ενισχυθούν οι κοινοβουλευτικοί θεσμοί, να λειτουργήσουν δημοκρατικά τα πολιτικά κόμματα, πρωταρχικού παράγοντα ομαλότητας και ισορροπίας του πολιτικού συστήματος.

Τα αποτελέσματα βέβαια υπήρξαν απογοητευτικά. Το ιστορικό πλαίσιο με τους ασφυκτικούς περιορισμούς και τους ανασταλτικούς μηχανισμούς που δημιούργησε, συνέτριψε κάθε απόπειρα κατοχύρωσης των προϋποθέσεων για την δημοκρατική λειτουργία όλων των θεσμών του πολιτεύματος και κατά συνέπεια και του θεσμού των πολιτικών κομμάτων. Κι ο σύγχρονος, μεταπολεμικός ιδιαίτερα, κοινοβουλευτισμός με τις έντονες ελαττωματικές του λειτουργίες και τα εμφανή συμπτώματα αντιδημοκρατικότητας, πλήττει στο σύνολό της ολόκληρη την κοινωνία και συμμετέχει, ασυναίσθητα έστω, στην σταδιακή υπολειτουργικότητά της. Μια υπολειτουργικότητα που αντανακλάται με τον άλφα ή βήτα τρόπο στην σύνθεση και στην λειτουργία των πολιτικών κομμάτων της δεξιάς.

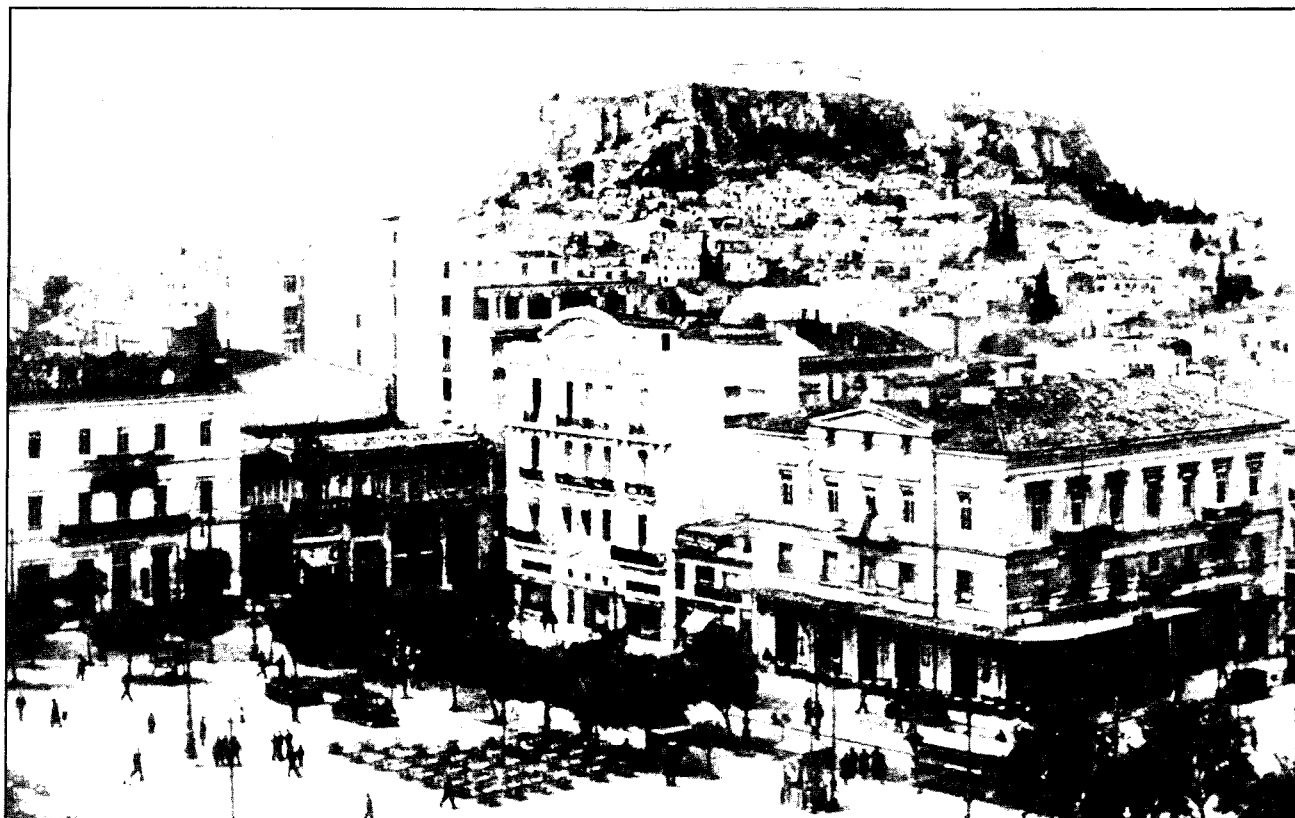
Η παραπάνω ιδιαίτερη αναφορά στο ευρύτερο πολιτικο-κοινωνικό φάσμα της νεώτερης ελληνικής αστικο-καπιταλιστικής κοινωνίας έγινε για να καταδείξει στον δυνατότερο βαθμό την μορφολογία του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο εμφανίζονται, αναπτύσσονται και δραστηριοποιούνται τα κόμματα αστικού τύπου. Κι αυτό γιατί οποιαδήποτε απόπειρα κοινωνιολογικής προσέγγισης, χωρίς την αναγωγή στην κατανόηση του χαρακτήρα της περιβάλλουσας κοινωνίας, θα είχε τουλάχιστον αναποτελεσματική κατάληξη. Απλά θα πρέπει να γνωρίζουμε ότι είναι σχεδόν «ευθέως ανάλογη» η ποιότητα της λειτουργίας της κοινωνίας με την ποιότητα της λειτουργίας των κομμάτων και ο βαθμός της δημοκρατικότητας της πρώτης υπαγορεύει έμμεσα και τον βαθμό της δημοκρατικότητας των κομμάτων, εκείνων βέβαια που τις βασικές της αρχές υιοθετούν, προσπαζονται και προάγουν.

«Η έννοια του κόμματος όπως την συλλαμβάνουμε σήμερα διαμορφώθηκε ουσιαστικά από τα ανερχόμενα αστικά στρώματα, είναι με την σημερινή έννοια του όρου αστική πολιτική σύλληψη»¹. Τα αστικά στρώματα αντιλαμβάνονται την κοινωνία σαν μια πραγματικότητα διαμετρικά αντίθετη προς το κράτος, αναζητούν και δημιουργούν, προκειμένου να λειτουργήσει και να αυτοκυβερνηθεί αυτή (η κοινωνία), μορφοποιήσεις και σχηματισμούς του τύπου των αστικών κομμάτων. Έτσι ενσαρκώνεται το χρόνιο ιδεολογικό αίτημα της αστικής τάξης, στην βάση του οποίου μπορεί κανείς να συλλάβει την τεράστια σημασία των κομμάτων στην διαμόρφωση της αστικής πραγματικότητας.

«Τα πολιτικά κόμματα», επομένως, «μπορούμε να πούμε ότι γεννήθηκαν συγχρόνως με τις κοινοβουλευτικές και τις εκλογικές διαδικασίες», αφού τότε ο Καπιταλισμός στο φιλελεύθερο στάδιο της ανάπτυξης του δημιουργεί τις συνταγματικές προϋποθέσεις της εμφάνισης κοινοβουλευτισμού.

Γι αυτό και τα πολιτικά κόμματα είναι μια σχετικά πρόσφατη πραγματικότητα: Εμφανίζονται κατά την διάρκεια του 19ου αιώνα —και κυρίως στο δεύτερο μισό του— από την στιγμή που επιτεύχθηκε ένα ορισμένο επίπεδο κοινωνικο-οικονομικής και πολιτικής ανάπτυξης.

Μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα και τις αρχές του 20ου τα αστικά κόμματα, που έχουν ήδη δημιουργηθεί, δεν απο-

τελούν παρά κλειστές πολιτικές και κοινωνικές ομάδες, η δράση των οποίων περιορίζεται, μέσα κι έξω από τα κοινοβούλια, στην υπηρεσία συμφερόντων μερίδων της αστικής τάξης. Αντίπαλες κοινωνικές δυνάμεις υπάρχουν μεν, και γίνεται αισθητή η παρουσία τους ιδιαίτερα στην Ευρώπη, ωστόσο όμως αδιαμόρφωτες, ανοργάνωτες κι ασυνειδητοποιητές καθώς εμφανίζονται δεν αποτελούν στην φάση αυτή παρά μια μακροπρόθεσμη και ανεπαίσθητη απειλή.

Η απειλή όμως καθίσταται ορατή με την είσοδο στον εικοστό αιώνα καθώς η νέα ταξική κοινωνική δύναμη, το προλεταριάτο, παράλληλα με την κατάκτηση του δικαιώματος της καθολικής ψήφου, συνειδητοποιεί την τραγική της θέση στην κοινωνία και οργανώνει πολιτικά την προσπάθεια των μαζικών της συμφερόντων και τις ταξικές της επιδιώξεις. Συγκροτείται σε κόμμα με ταξικό χαρακτήρα και ταξικούς προσανατολισμούς με τελικό στόχο την ανατροπή της αστικής τάξης και την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας.

Η αστική τάξη αναδιπλώνεται, όπως ήταν φυσικό, και επιχειρεί μια αυστηρότερη οργανωτική άρθρωση στα κόμματα που είναι συσπειρωμένα και την εκπροσωπούν. Επιδιώκει την συνοχή και την πειθαρχία κι επιδιώκει πια κι αυτή στον ψηφοθηρικό αγώνα καθώς πια το δικαίωμα ψήφου έχει γενικευθεί. Ταυτόχρονα όμως δεν μένει απαθής απέναντι στην εξέλιξη και τον σχεδιασμό του πολιτικού συστήματος. Αν και επιμένει αρχικά προς την έννοια του κράτους, διαρκώς μετατρέπεται στη γρήση του μετατρέποντάς το σε εργαλείο που να την εκπροσωπεί και να διασφαλίζει την κυριαρχία της.

Οι αστικές δυνάμεις που παύονται και παθητικές δυνάμεις να αποτελούν πια μέρος στην κοινωνία που αναπτύσσεται, η αστική τάξη παύει να έχει κοινωνικό συνείδηση

και βρίσκουν την μαζική και οργανωτική έκφραση των συλλογικών τους συμφερόντων.

Εξελίξεις βέβαια και διεργασίες που σημειώνονται και διαγράφουν την πορεία της ελληνικής πραγματικότητας, σε μια κοινωνία που ασθμαίνοντας στην αγωνία της για ανάπτυξη, περιπίπτει σε πρωτόγνωρες περιπέτειες, καθηλώνοντας έτσι τον βαθμό της οργάνωσής της σε πολύ χαμηλά επίπεδα.

Ο πολιτικός όρος «Δεξιά» προήλθε από το λεξιλόγιο του γαλλικού κοινοβουλευτισμού που τον χρησιμοποίησε για να χαρακτηρίσει τους βουλευτές και τις ομάδες που έπαιρναν θέση στο ημικύκλιο της Βουλής, στα δεξιά της έδρας του Προέδρου η οποία βρίσκεται πάντα στο κέντρο απέναντι από τις θέσεις των βουλευτών. Τις θέσεις αυτές τις καταλαμβάνουν οι βουλευτές των συντηρητικών ή ακραίων αστικών πολιτικών σχηματισμών και γι αυτό ο όρος έγινε ταυτόσημος με τα κόμματα αυτού του προσανατολισμού τα οποία και χαρακτηρίζει η επωνυμία αυτή.

Η πολιτική ιστορία της ελληνικής κοινωνίας του εικοστού αιώνα είναι απόλυτα συνδεδεμένη με την ιστορία της ακραίας ή συντηρητικής δεξιάς και των κομμάτων που την εκπροσώπησαν κατά καιρούς. Κομμάτων, τα οποία αποτέλεσαν έναν σημαντικό αριθμό και η διαφορετικότητα των οποίων υπήρξε ανύπαρκτη τόσο στην κοινωνική σύνθεση και την ιδεολογία όσο και στο πρόγραμμα και στην πρακτική.

Ο Μωρίς Ντυβερζέ διατυπώνοντας την θεωρία του για την προέλευση των σύγχρονων κομμάτων πρότεινε την εξής διάκριση: 1) Τα κόμματα που έχουν εκλογική και κοινοβουλευτική προέλευση και 2) Τα κόμματα που έχουν ε-

ξωκοινοβουλευτική προέλευση. Άξονας αυτής της διάκρισης είναι αναμφισβήτητα ο θεσμός του κοινοβουλίου. Στην διάκριση αυτή βέβαια δεν περιλαμβάνεται και μια τρίτη κατηγορία, σύμφωνα με την οποία γεννιούνται και σχηματίζονται κόμματα από την ένωση ή συγχώνευση υπάρχοντων πολιτικών σχημάτων, από την διάσπαση ή αποσύνθεση άλλων κομμάτων. Μια κατηγορία που σχετίζεται κι αυτή οπωσδήποτε με τον κοινοβουλευτικό θεσμό.

Η ανάπτυξη των εκλογικών διαδικασιών, η διεύρυνση του δικαιώματος της ψήφου, η ενίσχυση του θεσμού του κοινοβουλίου, η επικράτηση της λεγόμενης μαζικής αστικής δημοκρατίας υποχρέωσαν τα αστικά κόμματα να ανασυνταχθούν οργανωτικά και να προσανατολιστούν στην οργανωμένη ψηφοθηρία ώστε να αντιπαρέλθουν με επιτυχία την ταξική απειλή. Μια απειλή που προβάλλεται έντονα από τα κόμματα της δεύτερης κατηγορίας (εξωκοινοβουλευτικής προέλευσης) που συνιστούν την αριστερά και αμφισβητούν την αστική κυριαρχία με τελικό στόχο την ανατροπή της.

Η προέλευση των κομμάτων της ελληνικής δεξιάς αναμφίβολα είναι εκλογική και κοινοβουλευτική. Από την γέννηση του Ελληνικού κράτους μέχρι τις ημέρες μας οι κυρίαρχες κατά καιρούς τάξεις (με προεξάρχουσα την αστική), από τότε που διαμορφώνεται η νόθα αστική ελληνική κοινωνία, επιδίωκαν και συγκροτούσαν τα ισχυρότερα πολιτικά σχήματα και κόμματα «από την κορυφή» προωθώντας κατ' αυτό τον τρόπο την εξασφάλιση των εκάστοτε ταξικών της συμφερόντων. Το αναμφισβήτητο γεγονός της εκλογικής και κοινοβουλευτικής προέλευσης ενισχύει και η πεποίθηση που υποστηρίζει ότι δεν κυοφορήθηκαν από την πρωτοβουλία των λαϊκών μαζών και την κίνησή τους μέσα στην ιστορία κι ούτε ανταποκρίθηκαν στα μαζικά κοινωνικά συμφέροντα των εργαζομένων.

Αντίθετα η εμφάνισή τους ήταν αποτέλεσμα της θέλησης για κυριαρχία στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή των διαρκώς ισχυροποιούμενων αστικών στρωμάτων με την είσοδο στην Καπιταλιστική βιομηχανική κοινωνία, αφού το εκλογικό και κοινοβουλευτικό παιχνίδι, συγκαλυμμένα, σ' αυτούς τους στόχους αποσκοπούσε.

Στο επίπεδο της εσωτερικής δομής των κομμάτων υπογραμμίζεται ιδιαίτερα η διάκριση ανάμεσα στα κόμματα προσώπων ή κοινωνικών παραγόντων και στα κόμματα μαζών. Κι αυτός ο χαρακτηρισμός ανήκει στον Μωρίς Ντυβερζέ, ένας χαρακτηρισμός που αντιστοιχεί σε εκείνον που τα διακρίνει σε κόμματα με αδύναμη διάρθρωση και σε κόμματα με ισχυρή διάρθρωση. Αυτοί και πολλοί άλλοι χαρακτηρισμοί έχουν δοθεί από κοινωνιολόγους και πολιτικούς επιστήμονες όσον αφορά την εσωτερική ζωή των κομμάτων. Η ουσία όμως παραμένει η ίδια κι είναι αυτή που αναδεικνύεται με την διάκριση του Μ. Ντυβερζέ.

Ο καθηγητής Ρότζερ Σβάρντζενμπεργκ (σε ηλικία 26 ετών διορίστηκε καθηγητής στην Νομική σχολή του Παρισιού) αναφέρει: «Στην κατηγορία των κομμάτων κοινωνικών παραγόντων κατατάσσεται η πλειοψηφία των φιλελευθέρων και συντηρητικών κομμάτων. Πράγμα που σημαίνει ότι το πολιτικό περιβάλλον των κομμάτων κοινωνικών παραγόντων συμπίπτει με εκείνο του κέντρου και κυρίως της δεξιάς».³

Κι είναι προφανές ότι τα κόμματα της ελληνικής δεξιάς ανήκουν σ' αυτή την κατηγορία και δεν μπορεί να ανήκουν στην κατηγορία των «κομμάτων μαζών». Επιπρόσθε-

τοι λόγοι που ισχυροποιούν «του λόγου» το αληθές, εκτός των παραπάνω, είναι ο προσωποπαγής και αρχηγικός χαρακτήρας των οργάνων της εξουσίας (με πυραμιδοειδή όψη), έτσι ώστε να αποτρέπει και να εξουδετερώνει κάθε δημοκρατική διαδικασία σε όλα τα επίπεδα λειτουργίας της εσωτερικής ζωής. Τα κόμματα της δεξιάς ενσαρκώνουν θαυμάσια και την θεωρία του Μαξ Βέμπερ για το τρίτο είδος της «χαρισματικής εξουσίας» (Τα άλλα δύο είναι η «νόμιμη» και η «παραδοσιακή»). Πολλά μπορεί να ειπωθούν. Ωστόσο θα αρκούσε αυτό: Τα κόμματα της ελληνικής δεξιάς είναι κόμματα προσώπων ή στελεχών ή κοινωνικών παραγόντων γιατί πριν απ' όλα αποτελούν «την πολιτική έκφραση των κυρίαρχων τάξεων και ιδιαίτερα της αστικής τάξης».⁴

Σαν τέτοια κόμματα παρουσιάζουν τα ειδικά τους γνωρίσματα που ταυτόχρονα είναι κι αντιφατικά: Οργανωτική διάρθρωση λίαν χαλαρή, ισχυρούς οικονομικούς πόρους, μικρό αριθμό μελών κι αυτά με μέτρια πολιτική σκέψη και ωριμότητα, μεγάλο αλλά ασαφές αριθμό οπαδών και στην συντριπτική τους πλειοψηφία απολιτικοποιητους και ασταθείς, με ελάχιστη έως ανύπαρκτη παρουσία και δράση στους μαζικούς κοινωνικούς και εργασιακούς χώρους, με την αδιαμφισβήτητη υπεροχή των κοινοβουλευτικών απέναντι των κομματικών, με ουσιαστική απουσία προγραμμα-

“
Σπουδαία είναι πρωτίστως η αποστολή της οριστικής κατοχυρώσεως της μετά τόσας θυσίας αποκτιθείσης εσωτερικής ησυχίας απαραίτητου άλλωστε και δια πάσαν προσπάθειαν οικονομικής αναπτύξεως και κοινωνικής ευημερίας της χώρας.
Τούτο προϋποθέτει Σώματα Ασφαλείας ανταποκρινόμενα εις τον προορισμόν των, αυστηρώς προσηλωμένα εις τα έργα αυτών.
Εκτελεστικά όργανα του απροσώπου Νόμου.
Αλλά πέραν τούτου προϋποθέτει την δημιουργίαν συνειδήσεως εις τους πολίτας ότι υπακούοντες εις τον νόμον από ουδένα ουδέν έχουν να φοβηθούν (...). Ενώ αντιθέτως οι επιχειρούντες, ανεξαρτήτως προελεύσεως ή ελατηρίων, να αγνοήσουν ή να παραβούν αυτόν ή να μετέλθουν βίαν, να γνωρίζουν άριστα ότι αμειλίκτους τους αναμένει η κύρωσις. Και εις επιστέγασμα χρειάζεται ακόμη να παύση το ταχύτερον να μας καταδιώκη το παρελθόν. Η Κυβέρνησις έχει την πρόθεσιν να το λησμονήση και θα προχωρήση εις την έμπρακτον απόδειξιν της προθέσεώς της αυτής ευθύς ως πληρωθούν αι αναγκαίαι προς τούτο προϋποθέσεις, αι εξασφαλίζουσιν την επιτυχίαν της μεγάλης αυτής πολιτικής. Αλλοίμονον όμως εις όσους θα παρεξηγήσουν την τοιαύτην πολιτικήν ή θα αποδειχθούν ως ανιάτως νοσούντες. Αυτοί μιν θα έχουν χάση την τελευταίαν ευκαιρίαν, το Έθνος όμως δεν θα σταματήσει χάρις εις αυτούς την πορείαν του.”

Προγραμματικές δηλώσεις
 του Αλ. Παπάγου, Δεκέμβριος 1952

των καθώς τα διακρίνει ο γενικόλογος και αφηρημένος χαρακτήρας.

Τα ειδικά αυτά γνωρίσματα προσιδιάζουν περισσότερο στα κόμματα εξουσίας, καθώς αυτά είναι που προϋποθέτουν και επιβάλλουν την βαθύτερη προσέγγιση στην ερμηνεία των αντιθέσεων που τα διακρίνουν. Γιατί πράγματι οι αντιθέσεις είναι πολλές και προκαλεί εύλογες απορίες η συνύπαρξή τους. Τα μεγάλα ποσοστά ψήφων, για παράδειγμα, που αποσπούν από τον ελληνικό λαό όταν «φύσει και θέσει» τα κόμματα αυτά με τον «λόγο» και την «πράξη» που αρθρώνουν, αποστασιοποιούνται από τις ανάγκες τα οράματα τις προσδοκίες, από τα στοιχειώδη συμφέροντά του. Ο εμπειρικός ερμηνευτικός προσδιορισμός των αιτίων και των λόγων που αναδεικνύουν τα κόμματα της ελληνικής δεξιάς σε κυβερνητική εξουσία επί σειρά ετών όχι μόνον δεν επαρκεί αλλά αθέλητα μπορεί και να παραπληροφορεί.

Ως προς την «εξωτερική τους περιβολή» τα κόμματα της ελληνικής δεξιάς έχουν να παρουσιάσουν ένα πανίσχυρο όπλο. Αυτό που στην πολιτική κοινωνιολογία ονομάζεται «μεταμφίεση». Όπως λέει και ο Μωρίς Ντυβερζέ «η συχνότερη, από τις πολλές μορφές που υπάρχουν, είναι η απόκρυψη ενός αντικειμενικού σκοπού ανομολόγητου πίσω από κάποιον άλλον, που μπορεί να ομολογηθεί με μεγαλύτερη ευκολία, σε σχέση με το σύστημα αξιών της εξεταζόμενης κοινωνίας».⁵ Στρατηγική ιδεολογική αρχή και στόχος των συντηρητικών κομμάτων είναι να εμφανίζουν τα συμφέροντα της τάξης και των στρωμάτων που εκπροσωπούν σαν συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας και όλου του λαού. Προς αυτή την κατεύθυνση επιστρατεύουν κάθε δυνατό μέσο για να πείσουν και να εμφανιστούν σαν τα μοναδικά κόμματα που δεν ασκούν «κομματική πολιτική» αλλά «πολιτική για το λαό και το έθνος». Και εκτός όλων των άλλων η δυνατότητα εναλλαγής προσώπων τόσο στο ιδεολογικό προφίλ όσο και στις προγραμματικές διακηρύξεις επέτρεπε στα κόμματα αυτά να διατηρούν την κυριαρχία και στο κυβερνητικό επίπεδο, γεγονός βέβαια στο οποίο συνέβαλλε ιδιαίτερα και η πρακτική τους, με τις πλούσιες μεθοδεύσεις σε όλα τα επίπεδα μέχρι την διεξαγωγή του πολιτικού παιχνιδιού.

Στο σημαντικό θέμα της πρακτικής, των τρόπων δηλαδή και των μεθόδων που χρησιμοποιούνται για την πραγματοποίηση των διακηρυγμένων σκοπών, τα αντιδραστικά, τα συντηρητικά και τα φιλελεύθερα κόμματα έχουν να επιδείξουν πλούσιο έργο στην ελληνική κοινωνία, σε βαθμό μάλιστα που να διεκδικούν παγκόσμιες αποκλειστικότητες. Η πρακτική τους διακρίνεται από το στοιχείο της πλήρους περιφρόνησης προς την κοινή γνώμη και τον λαϊκό παράγοντα στον οποίο ποτέ δεν «επιτρέπει» να πρωταγωνιστεί παρά μονάχα την ημέρα των εκλογών και την ώρα της κάλπης, όπου ο «τόσο ευκολόπιστος και πάντα προδομένος» λαός, αποστερημένος έντεχνα από την τόλμη και την γνώση, παρατείνει το σημείο πολιτικό παιχνίδι.

Η ιστορία των εκλογικών συστημάτων και ιδιαίτερα των μεταπολεμικών είναι αποκαλυπτική για τον χαρακτήρα αυτής της πρακτικής. Αποτελεί ίσως πρωτόγνωρο, για τα παγκόσμια εκλογικά, χρονικά φαινόμενο, το γεγονός ότι από το 1946 μέχρι τις ημέρες μας έχουν διεξαχθεί δεκατρείς εκλογές (1946, 1950, 1951, 1952, 1956, 1958, 1961, 1963,

1964, 1974, 1977, 1981, 1985) και όλες σχεδόν με διαφορετικό εκλογικό σύστημα. Η έλλειψη ενός πάγιου εκλογικού συστήματος που να είναι κατοχυρωμένο συνταγματικά, παρείχε το δικαίωμα στην εκάστοτε κυβέρνηση να νομοθετεί κάποιο άλλο, περισσότερο εφαρμόσιμο για τα μέτρα της, έστω και αν αυτές οι τροποποιήσεις δεν ωφέλησαν πάντα τους εμπνευστές τους. Στις εκλογικές αυτές επινοήσεις προείχε πάντα ένας στόχος: η νόμιμη υφαρπαγή της ψήφου μεγάλου τμήματος του λαού και η αξιοποίησή της προς όφελος των κομμάτων εξουσίας.

Στα πλαίσια αδιάφευστων πολιτικών σκοπιμοτήτων δεν δίσταζε η παραπάνω εκλογική στρατηγική με ταχυδακτυλουργικές εφευρέσεις και ασύλληπτες αλχημείες να εμφανίζει την ψήφο με τον πολιτικό ιδεολογικό προσανατολισμό στο α' κόμμα σαν ψήφο που δόθηκε στον διαμετρικά αντίθετο πολιτικό προσανατολισμό του β' κόμματος. Έτσι την ετυμηγορία του Ελληνικού λαού δεν την αποφάσιζε ο ίδιος με το απαράβατο συνταγματικό εκλογικό δικαίωμα αλλά ο εκλογικός νόμος και τις περιβόητες και ισχυρές πλειοψηφίες είναι προφανές ότι δεν τις σχημάτιζαν οι ψήφοι που έβγαιναν από την κάλπη, αλλά τα εκλογικά συστήματα που διέθεταν την απίθανη ικανότητα να παρεμβαίνουν με διακριτική πολιτική επιδεξιότητα στην πορεία των ψήφων από την κάλπη μέχρι της συμμετοχής τους στην κατανομή των εδρών και να σαρώνουν κάθε έννοια εκλογικού δικαίου. Ορισμένα παραδείγματα εκλογών θα διευκολύνουν την κατανόηση των παραπάνω:

Αποτελέσματα των εκλογών της 16ης Νοεμβρίου 1952

Νόμιμος πληθυσμός	7.395.219
Εγγεγραμμένοι	2.123.150
Ψηφίσαντες	1.600.172
Ακυρα ψηφοδέλτια	8.365
Εγκυρα ψηφοδέλτια	1.591.807
Έδρες	300

Κόμματα (αρχηγοί)	Αριθμός ψήφων	% ψήφων	Αριθμός εδρών	% εδρών
Ελληνικός Συναγερμός (Α. Παπάγος)	783.541	49,22	240	80,00
Ε.Π.Ε.Κ.-Φιλελεύθεροι (Ν. Πλαστήρας)	544.834	34,22	57	19,00
Σ. Βενιζέλος)	152.011	9,54	—	—
ΕΔΑ	16.767	1,05	—	—
Λαϊκόν (Κ. Τσαλδάρης)	—	—	—	—
Συναγερμός Αγροτών Εργαζομένων	—	—	—	—

Αποτελέσματα των εκλογών της 19ης Φεβρουαρίου 1956

Νόμιμος πληθυσμός	7.395.219
Εγγεγραμμένοι	4.507.907
Ψηφίσαντες	3.379.445
Ακυρα ψηφοδέλτια	15.084
Εγκυρα ψηφοδέλτια	3.364.361
Έδρες	300

Κόμματα (αρχηγοί)	Αριθμός ψηφών	% ψήφων	Αριθμός εδρών	% εδρών
Ε.Ρ.Ε. (Κ. Καραμανλή)	1.594.112	47,38	165	55,00
Δημοκρατική Ένωση (Γ. Παπανδρέου-Σ. Βενι- ζέλος-Κ. Τσαλδάρης- Σ. Παπαπολίτης-Α. Μπαλ- τατζής-Σ. Αλαμανής- Η. Ηλιού)	1.620.007	48,15	132	44,00
Προοδευτικό (Σ. Μαρκεζίνης)	74.545	2,22	—	—
Λαϊκό Κοινωνικό (Σ. Στεφανόπουλος)	29.375	0,88	—	—
Συνδυασμοί ανεξαρτ.	31.022	0,92	3	1,00
Μεμονωμένοι υποψήφιοι	15.300	0,45	—	—
Σύνολο	3.364.361		300	

Αποτελέσματα των εκλογών της 20ης Νοεμβρίου 1977

Εγγεγραμμένοι	6.403.738
Ψηφισαντες	5.193.891
Άκυρα ψηφοδέλτια	64.117
Έγκυρα ψηφοδέλτια	5.129.771
Έδρες	300

Κόμματα (Αρχηγοί)	Αριθμός% ψηφών	Αριθμός ψηφών	% εδρών	% εδρών
— Νέα Δημοκρατία (Κ. Καραμανλής)	2.146.365	41,84%	171	57 %
— ΕΔΗΚ (Γ. Μαύρος)	612.786	11,95%	16	5,3 %
— ΠΑ.ΣΟ.Κ (Α. Παπανδρέου)	1.300.025	25,34%	93	31 %
— Συμμαχία αριστερών προοδευτικών δυνάμεων (Η. Ηλιού)	139.356	2,72%	2	0,66%
— ΚΚΕ (Χ. Φλωράκης)	480.272	9,36%	11	3,6 %
— Εθνική παράταξη (Σ. Στεφανόπουλος)	349.988	6,82%	5	1,6 %
— Κόμμα Νεοφιλελευθέρων	55.494	1,08%	2	0,66%
— ΕΚΚΕ	11.895	0,23%	—	—
— ΛΔΕ	8.839	0,17%	—	—
— ΚΟ Μαχητής	321	—	—	—
— ΕΧΕ	777	—	—	—
— Ολυμπιακή Δημοκρατία	19	—	—	—
— ΕΔΕ (Τροτκιστές)	1.032	—	—	—
— Εργατοσργοτικό κόμμα	170	—	—	—
— Κτηνοτροφικό Καπνικό κόμμα	84	—	—	—
— Ανεξάρτητες δυνάμεις	22.348	0,44%	—	—
Σύνολο	5.129.771		300	

Από την παράθεση και μόνο αυτών των αποτελεσμάτων καθίσταται εμφανής η παραποίηση της προτίμησης του εκλογικού σώματος και η αναντιστοιχία ανάμεσα στην εκ-

κλογική εντολή και την κοινοβουλευτική αντιπροσώπευση.

Ο καθηγητής της Πολιτικής επιστήμης Ηλίας Θερόμος σε μελέτη του⁶ σχετική γράφει: «Το φαινόμενο που παρατηρείται στην χώρα μας έχει στο παρελθόν πολλές φορές αποτελέσει εστία έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης και διαπάλης μεταξύ των κομμάτων. Τα επιχειρήματα που αντέταξε το 1956, 1958, 1961, η Ε.Ρ.Ε. στηρίζονταν στην λογική του status quo, που σήμαινε την μονοπώληση της εξουσίας από την Δεξιά και την διαιώνιση των διακρίσεων εναντίον των πολιτικο-κοινωνικών δυνάμεων της Αντίστασης. Έτσι ενώ τα αντιπολιτευόμενα αστικά κόμματα επλήγονταν από αυτή την στρατηγική, ο κύριος στόχος ήταν η Αριστερά. Το αποτέλεσμα αυτής της συμπεριφοράς της Δεξιάς ήταν η υποβάθμιση και η υπονόμευση ενός μέρους του πολιτικού φάσματος της χώρας που η ύπαρξη και η λειτουργία του είχε σφραγίσει τους αγώνες του έθνους για ανεξαρτησία και λαϊκή κυριαρχία. Συνεπώς μια τέτοια ελαττωματική λειτουργία του πολιτικού φάσματος έμελλε να αποβεί μοιραία για το μέλλον τόσο του πολιτικού συστήματος όσο και της ανεξαρτησίας του έθνους...».

Ως προς την ιδεολογική τους ταυτότητα τα κόμματα της Ελληνικής Δεξιάς οπωσδήποτε έχουν να παρουσιάσουν ορισμένες διαφοροποιήσεις μεταξύ τους, όμως αυτές δεν είναι τέτοιες έκτασης ώστε να συνιστούν διαφορετικότητα στην ιδεολογική φυσιογνωμία. Οι ιδεολογικές κατευθύνσεις χαράσσονται πάντα σε συνάρτηση με το ευρύτερο πολιτικο-ιδεολογικό κλίμα της συγκεκριμένης κοινωνίας και εποχής, διατηρώντας έτσι κι εδώ μια ρευστότητα στις επιλογές που θα προτάζουν απέναντι στις μάζες. Άλλοτε προβάλλονταν η αρχή «όσο το δυνατόν λιγότερο κράτος», στις ημέρες μας μειώθηκε αισθητά αυτός ο αντικρατισμός και τονίζεται περισσότερο π.χ. «η υποχρέωση του κράτους για πλήρη και ποιοτικά άρτια κάλυψη των εκπαιδευτικών αναγκών του λαού» χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εγκαταλείπεται και η θέση για την «ιδιωτικοποίηση της παιδείας».

Ωστόσο γενικές ιδεολογικές αρχές που διαπερνάνε την φιλοσοφία αυτών των πολιτικών σχηματισμών στην θεωρία και στην πράξη υπάρχουν και θα μπορούσαν σε πολύ γενικές γραμμές να συνοψιστούν στις παρακάτω: Ο Ριζοσπαστικός Φιλελευθερισμός, ένας όρος που χρησιμοποιείται από τα ίδια τα κόμματα της Δεξιάς, που έρχεται να αντικαταστήσει την ιδεολογία του εξάλλου αντικρατισμού σε όλα, προτείνοντας ταυτόχρονα και περισσότερη «κοινωνική πολιτική». Παράλληλα υποδηλώνει και τον «άκρτο φιλελευθερισμό». «Η ελευθερία του ανθρώπου» και «η πρωταρχικότητα του ατόμου» δεσπόζουν στο ιδεολογικό τους στίγμα με μια προβληματική ερμηνεία που επιδέχεται πολλές αμφιβολίες: Η μη αναγνώριση ανταγωνιστικών τάξεων στο κοινωνικό σύστημα και επομένως η μη αναγνώριση εκμετάλλευσης ανθρώπου από άνθρωπο και επομένως η μη αναγνώριση του ταξικού χαρακτήρα των κοινωνικών σχέσεων και της πολιτικής.

Μια οικονομική πολιτική που θα στηρίζεται στην ιδιωτική πρωτοβουλία για την παραγωγή και στο Κράτος για την τήρηση των κανόνων του παιχνιδιού. Μια Δημοκρατία με την καθαρότερη έννοια και την Ελευθερία στο παιχνίδι της αγοράς. Ιδεολογικές αρχές που σχεδόν ταυτίζονται με αυτές του κοινωνικοπολιτικού συστήματος του κρατικομονοπωλιακού Καπιταλισμού γεγονός που σημαίνει ότι η ιδεολογία των κομμάτων της Δεξιάς αλληλοκαθορίζεται με την ιδεολογία του κοινωνικοπολιτικού συστήματος που τα γέν-

Η Ελληνική
Δυναστεία
σε διακοπές

νησε και τα ανάθρεψε.

Είναι οπωσδήποτε δυσχερές και αντίξοο το πρόβλημα της δημοκρατικής διαπαιδαγώγησης των μαζών και της πολιτικής κουλτούρας τους σε κοινωνίες με ιδιαίτερα χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης όπως είναι και η Ελληνική.

Μέσα σε εμφανή σημάδια υπολειτουργικότητας σε όλα τα επίπεδα των κοινωνικών λειτουργιών και σε διαδικασίες διαμόρφωσης πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης ελαττωματικές και διάτρητες, είναι αδύνατο να μορφοποιηθούν ανθρωπinoi τύποι και χαρακτήρες που θα ενεργοποιηθούν και θα προωθήσουν την κοινωνία και την Δημοκρατία σε υψηλότερες μορφές ανάπτυξης. Η αντανάκλαση αυτών των κοινωνικών και ανθρωπινων δεδομένων είναι αναμφισβήτητη στην συγκρότηση, την λειτουργία και την δράση των κομμάτων της Δεξιάς.

Τα πολιτικά κόμματα οφείλουν και μπορούν να διαδραματίσουν τον καίριο αυτό ρόλο, που αδυνατεί να υιοθετήσει, όπως όφειλε, μια κοινωνία που χωλαίνει και ασθμαίνει, τον ρόλο της έντονης πολιτικοποίησης και κοινωνικοποίησης των μελών τους (και μελών της κοινωνίας) με δημοκρατικό πνεύμα και διαδικασίες. Κι αυτό όμως μπορεί να το υλοποιήσουν μόνο τα κόμματα που δεν «πάσχουν» από τις ασθένειες της ευρύτερης κοινωνίας, τις αξίες και τα πρότυπα της οποίας ασπάζονται.

Και για να επιτευχθούν αυτοί οι ευγενείς στόχοι από την πλευρά των κομμάτων, μεταξύ όλων των άλλων, «... προϋποθέτουν συμμετοχή των μαζών στην λειτουργία τους και δημοκρατικές διαδικασίες σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων. Κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει με κόμματα αρχηγικού τύπου, που καλλιεργούν τον τύπο του χαρισματικού ηγέτη-γκαουντίλιο και επιδιώκουν όχι το ανέβασμα του επιπέδου συνειδητοποίησης της κοινωνικής προβληματικής των μαζών, αλλά πρόσκαιρα εκλογικά κέρδη και επιτυχίες.

Οργάνωση κόμματος χωρίς αποπροσωποποιημένες λειτουργίες είναι αδύνατη, διότι μόνο αποπροσωποποιημένες λειτουργίες εξασφαλίζουν αντικειμενικές διαδικασίες και αντικειμενικές επιλογές.

Τέτοιου είδους διαδικασίες και επιλογές είναι δυνατές μόνο αν οι αποφάσεις παίρνονται από συγκροτημένα συλλογικά όργανα, που έχουν εκλεγεί. Ένα κόμμα αρχών δεν βασίζεται σε τυχαίους οπαδούς, αλλά σε συνειδητά μέλη και τα μέλη αυτά δεν είναι δυνατό παρά να έχουν στο επίπεδό τους επιρροή στην διαμόρφωση της κομματικής και ιδεολογικής ζωής του κόμματος η διαφορετικά δεν μετέχουν στο κόμμα, αλλά απλώς το ακολουθούν. Στη σημερινή πολιτική ζωή έχουμε δύο επιλογές: Η δημοκρατική οργάνωση των κομμάτων με την παραπάνω έννοια η πολιτική απάθεια και αποπολιτικοποίηση των μαζών με απροσδιόριστους κινδύνους για το μέλλον της Δημοκρατίας.»⁷

Πρόκειται, άραγε, γιά τα κόμματα της Ελληνικής δεξιάς;

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Βασίλη Φίλια: «Όψεις της Διατήρησης και της Μεταβολής του Κοινωνικού Συστήματος» (Τόμος β') σελ. 157.
2. Μωρίς Ντυβερζέ: «Εισαγωγή στην Πολιτική» σελ. 101.
3. R.G. Schwartzberg: «Πολιτική Κοινωνιολογία» (Τόμος β') σελ. 222.
4. R.G. Schwartzberg: «Πολιτική Κοινωνιολογία» (Τόμος β') σελ. 221.
5. Μωρίς Ντυβερζέ: «Εισαγωγή στην Πολιτική», σελ. 139.
6. Ηλίας Θερόδης: «Εκλογική και πολιτική συμπεριφορά στην Μεταπολεμική Ελλάδα» Επιστημονική σκέψη, τεύχος 2.
7. Βασίλης Φίλιας: «Όψεις της Διατήρησης και της Μεταβολής του Κοινωνικού Συστήματος» (Τόμος β') σελ. 162.

Μερικές πολιτικές σκέψεις για τη δεκαετία του 1950, καθώς και σύντομη αναφορά στην ιδεολογία της Νέας Δημοκρατίας

από τον Κωνσταντίνο Μ. Καλλία

Α'. Η δεκαετία του 1950

1. Έζησα έντονα τις δεκαετίες του 1940 και του 1950. Νομίζω ότι διατήρησα αρκετή ψυχραιμία χωρίς όμως να αμφιβάλλω ως προς το πού υπάρχουν οι βασικές ευθύνες για την τραγική εθνική περιπέτεια του εμφυλίου.

Αξίζει να ιστορηθεί αυτή η περίοδος και να συναχθούν και πολύτιμα διδάγματα. Να ιστορηθεί με νηφαλιότητα και αντικειμενικότητα, χωρίς μονομέρεια και χωρίς εμπάθεια, αλλά και χωρίς αμνησία και χωρίς μεταφορές συγχρόνων παρατηρήσεων και πεποιθήσεων σε μια άλλη εντελώς διαφορετική εποχή, ταραγμένη και εθνικά επικίνδυνη.

Λυπάμαι γιατί αυτή τη στιγμή δεν έχω το χρόνο ν' ασχοληθώ ευρύτερα με το θέμα.

2. Ειδικότερα για τη δεκαετία του 1950, που είναι από τα θέματα της έρευνας της «Νέας Κοινωνιολογίας», περιορίζομαι να τονίσω ότι ήταν φυσικό, μετά τα γεγονότα της δεκαετίας του 1940 να υπάρξει ένα βαρύ κλίμα, που επηρέασε, λιγότερο ή περισσότερο, όλες τις εκδηλώσεις της πολιτικής ζωής της χώρας.

Βέβαια ορισμένα μέτρα της εποχής εκείνης δεν ήταν συνέπεια αντιδραστικού κλίματος, αλλά μέτρα ανάγκης. Αρκεί να θυμηθούμε ότι εξακολουθούσαν ακόμη να υπάρχουν κίνδυνοι, ότι το πρότυπο (η εσωτερική πολιτική και η εξωτερική ακτινοβολία) του Σταλινισμού δικαιολογούσε και επέβαλε μέτρα άμυνας του δημοκρατικού καθεστώτος και ότι σήμερα, όσα καταμαρτυρεί η Σοβιετική Ένωση του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ εναντίον του Σταλινισμού, είναι περισσότερα και χειρότερα απ' όσα απέδιδαν στον κομμουνισμό και τον εξ αυτού κίνδυνο οι πραγματικοί, αλλά και οι νομιζόμενοι Έλληνες «δεξιόι» της δεκαετίας του 1950.

Θέλω να υπομνήσω ότι η εντονότερη υπογράμμιση του κομμουνιστικού κινδύνου της εποχής εκείνης και η αυστηρότερη επίθεση εναντίον του κομμουνισμού προέρχονται από έναν αληθινό δημοκράτη και πραγματικά κεντρώο πολιτικό ηγέτη τον Γεώργιο Παπανδρέου. Ειδικότερα αναφέρονται στις τρεις βαρυσήμαντες αγορεύσεις του στη Βουλή των Ελλήνων της 29.9.1959, της 15-11-1960 και της 16.12.1960.

Η ύπαρξη κινδύνου της ελευθερίας και της δημοκρατίας από την δράση των κομμουνιστικών κομμάτων της Σταλινικής περιόδου έχει επιβεβαιωθεί και από απόφαση της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης. Η Επιτροπή είχε αποφανθεί ότι ήταν σύμφωνη με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Προστασίας των Ανθρωπίνων

Δικαιωμάτων, η απαγόρευση της λειτουργίας του κομμουνιστικού κόμματος στη Δυτική Γερμανία.

3. Αλλά το ότι υπήρξαν αιτίες και κίνδυνοι, ότι επιβαλλόταν άμυνα του δημοκρατικού πολιτεύματος δεν σημαίνει ότι όλα έγιναν καλά την εποχή εκείνη. Υπήρξαν και υπερβάσεις των ορίων της εθνικής και δημοκρατικής άμυνας και πλάνες και υπερβολές και εκτροπές και εκμετάλλευση των συνθηκών της εποχής εκείνης.

4. Πάντως τα λάθη, οι υπερβολές και οι εκτροπές κρατικών οργάνων ή προσκειμένων στο καθεστώς ανευθύνων έδωκαν το δικαίωμα ή προσέφεραν την ευκαιρία όχι μόνον αυστηρών, όπως επεβάλλετο, αλλά σκληρών επικρίσεων και δυσφημήσεως μιας πολιτικής περιόδου, η οποία, σε γενικές γραμμές αφ' ενός έπραξε το καθήκον της να προστατεύσει το δημοκρατικό πολίτευμα από τον κίνδυνο του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού της εποχής εκείνης (το πότε ακριβώς ο κίνδυνος είχε λήξει μόνον εκ των υστέρων ήταν δυνατόν να προσδιοριστεί με ακρίβεια), και αφ' ετέρου προσπάθησε να ανασυγκροτήσει τη χώρα, η οποία είχε ερειπωθεί από τον πόλεμο, την κατοχή και τον εμφύλιο και να αυξήσει το χαμηλότατο την εποχή εκείνη κατά κεφαλή εθνικό εισόδημα. Ειδικότερα η περίοδος της ΕΡΕ υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή (1958-1963) θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως περίοδος περισυλλογής, οικονομικής ανορθώσεως, παραγωγικής υπερπροσπάθειας, αλλά και απαλύνσεως των οξυτήτων που κληροδότησε ο εμφύλιος.

Αναφέρομαι στην εσωτερική πολιτική. Την ίδια όμως εποχή αντιμετωπίστηκε και το μεγάλο εθνικό μας πρόβλημα, η ελευθερία της Κύπρου και η τραγωδία των Ελληνοκυπρίων. Αλλά το μεγάλο αυτό πρόβλημα, που συγκλονίζει ακόμη την εθνική μας συνείδηση, δεν μπορεί να εκτεθεί και να κριθεί.

5. Πιστεύω ότι την εποχή εκείνη κανένας δεν έμεινε εντελώς ανεπηρέαστος από το κλίμα της εποχής και από τις δύο πλευρές. Νομίζω όμως ότι προσωπικά διατήρησα μεγαλύτερο από τους άλλους βαθμό ψυχραιμίας, αφού και όταν ακόμη στην Πάρνηθα βρίσκονταν αντάρτες το 1948 και ψηφίζοταν το Σύνταγμα που ονομάστηκε του 1952 (γιατί τότε άρχισε να ισχύει) με αγορεύσεις προς την Ολομέλεια της Βουλής κατά τις συνεδριάσεις 102 και 110 του 1948, ζητούσα ψυχραιμη διατύπωση, ανεπηρέαστη από τις τραγικές συνθήκες της εποχής και διατήρηση του απόλυτα φιλελεύθερου και δημοκρατικού χαρακτήρα του ψηφιζόμενου τότε πολιτεύματος. Ίσως την γενικότερη προσπάθειά μου ενάντια στο ρεύμα και στο κλίμα των κρίσιμων εκεί-

Ο Αντενάουερ
στην Αθήνα
(1954)

νων περιόδων, που αποτελούσε είδος αντιστάσεως, εγώ να την πλήρωνα σταδιοδρομικά. Αλλά και στην δεκαετία του 1950 υπάρχει ολόκληρη σειρά πράξεών μου (ιδίως όταν ασκούσα τα καθήκοντα του υπουργού της Δικαιοσύνης), εξαιρέσεως από το κλίμα της εποχής, όπως η αποτροπή εκτελέσεως πολλών αποφάσεων στρατοδικείων που επέβαλαν θανατική ποινή, η κατάργηση της φυλακής της Γυάρου και άλλα που δεν είναι εδώ η ώρα για να μνημονευθούν, γιατί δεν πρόκειται για προσωπικό απολογισμό, αλλά κυρίως για την περιγραφή του πολιτικού κλίματος μιας εποχής, για τα κύρια χαρακτηριστικά του και για τα αίτιά του. Όμως να μου επιτραπεί να προσθέσω, για ν' απαντήσω στους συχνούς ανεύθυνους αφορισμούς ότι η «δεξιά» δεν σεβόταν την ανεξαρτησία της Δικαιοσύνης, ότι εγώ άσκησα το λειτούργημα του υπουργού της Δικαιοσύνης επί σαράντα (40) μήνες και επανειλημμένως έχω προκαλέσει να μνημονευθεί έστω και μια πράξη μου επεμβάσεως ή απόπειρας επεμβάσεως στη Δικαιοσύνη την εποχή εκείνη.

Ένα όμως ακόμη βασικό χαρακτηριστικό του κλίματος της δεκαετίας του 1950 είναι η συντριπτική πλειοψηφία που πέτυχε ο Ελληνικός Συναγερμός υπό την ηγεσία του στρατάρχη Αλέξανδρου Παπάγου στις εκλογές του 1952, ενώ ο ίδιος βαλλόταν κυριολεκτικά από δύο πλευρές.

Β'. Η ιδεολογία της Νέας Δημοκρατίας

6. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960 (1955-1963) κυβέρνησε την Ελλάδα η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή.

Κύρια γνωρίσματα αυτής της περιόδου είναι η αγωνιώδης υπερπροσπάθεια αυξήσεως του εθνικού εισοδήματος. Αντιμετωπίστηκαν όμως και άλλα τεράστια προβλήματα εθνικά και άλλα. Η ανάλυση των προβλημάτων της εποχής εκείνης, του ενεργητικού της ή και του παθητικού της δεν αποτελούν αντικείμενο αυτού του άρθρου.

Επακολούθησε η θλιβερή περίοδος της δικτατορίας, η κατάλυση του πολιτεύματος, η τυραννία του λαού, ο βα-

σανισμός των αγωνιστών, ο διεθνής διασυρμός της Ελλάδος. Η δικτατορία έληξε με την τραγωδία της Κύπρου. Την δικτατορία την καταπολεμήσαμε αμείλικτα το σύνολο του πολιτικού κόσμου. Ως Ε.Ρ.Ε. υπήρξαμε από τους ισχυρότερους πολέμιους της υπό την ηγεσία του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, ο οποίος μετά το θάνατο του Γεωργίου Παπανδρέου είχε αναγνωρισθεί ως ο ηγέτης του συνόλου της πολιτικής αντιστάσεως εναντίον της δικτατορίας.

7. Μετά το τέλος της δικτατορίας το δυσχερέστατο έργο της επαναφοράς της δημοκρατίας ανέλαβε και άσκησε με επιτυχία επί επτά χρόνια η «Νέα Δημοκρατία», τα έξι πρώτα υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου Καραμανλή. Η Νέα Δημοκρατία συγκέντρωσε μεγάλη πλειοψηφία κατά τις εκλογές του 1974, η γνησιότητα των οποίων είναι καθολικά αναγνωρισμένη.

Με μεγάλη συντομία θα προσπαθήσω να προσδιορίσω την ιδεολογία, την πολιτική τοποθέτηση και τις βασικές επιτυχίες της Νέας Δημοκρατίας, ιδίως όμως τη θέση της στο σχήμα: «δεξιά — κέντρο — αριστερά».

8. Βασικά κείμενα επάνω στα οποία στηρίζομαι είναι οι αρχικές ιδεολογικές αρχές της που διακηρύχθηκαν τον Ιούνιο του 1975 και οι ιδεολογικές αρχές που εγκρίθηκαν από το πρώτο συνέδριο του κόμματος, που συνήλθε στη Χαλκιδική 5-7 Μαΐου 1979.

Αλλά και οι πράξεις των κυβερνήσεων της Νέας Δημοκρατίας επαλήθευσαν το περιεχόμενο των αρχών και των διακηρύξεών της.

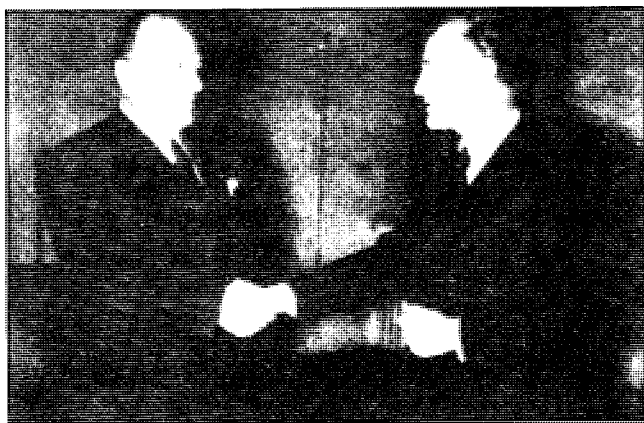
Δεν είναι ανάγκη να αναφερθώ στο σύνολο των ιδεολογικών αρχών του κόμματος για να προσδιορίσω τον πολιτικοκοινωνικό χαρακτήρα του και τη θέση του μέσα στο φάσμα των πολιτικών δυνάμεων της χώρας.

Η Νέα Δημοκρατία και με τα δύο αναφερθέντα κείμενα διακηρύσσει την πίστη της στην ελευθερία, στη δημοκρατία, στον κοινοβουλευτισμό και στην κοινωνική δικαιοσύνη.

Ειδικότερα για το τελευταίο θέμα, που συνδέεται με την άσκηση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, επικαλούμαι τα ακόλουθα σημεία των ιδεολογικών αρχών.

Από την πρώτη διακήρυξη (1975).

Η Νέα Δημοκρατία πιστεύει στην κοινωνική δημοκρατία. Ταυτίζει την πολιτική ελευθερία με την κοινωνική δικαιοσύνη. Άλλως η ελευθερία θα ήταν μόνο τυπική, πλασματική. Θα ήταν άχρηστη και επικίνδυνη η ελευθερία που δεν θα επέτρεπε στους πολίτες να μετέχουν και να απολαμβάνουν κατά το μέτρο της συμβολής τους στον εθνικό πλούτο. Μόνο με την δίκαιη, όσο πρακτικά δικαιότερη μπορεί να γίνει, κατανομή του εθνικού εισοδήματος, εξασφαλίζεται ουσιαστικά η πολιτική ελευθερία. Γι' αυτό η Νέα Δημοκρατία πρεσβεύει ότι η ελεύθερα οικονομία, στην οποία παραμένει βασικά προσηλωμένη, δεν μπορεί να αποκλείσει την διεύρυνση του οικονομικού τομέως, τον οποίον ελέγχει το Κράτος. Και ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν μπορεί να βρει τη δικαίωσή της χωρίς παράλληλη συμμετοχή των ευρύτερων λαϊκών τάξεων στην κατανομή του εθνικού εισοδήματος. Η σύγχρονη ελεύθερα οικονομία, κατά την αντίληψη της Ν. Δημοκρατίας, δεν έχει καμμία απολύτως σχέση με την λεγόμενη «φιλελεύθερα» οικονομική πολιτική, των ιστορικά ξεπερασμένων συστημάτων. Η Νέα Δημοκρατία πιστεύει ότι πρέπει ν' αντιμετωπίζονται με νομοθετικά και άλλα μέτρα τα μονοπώλια και τα ολιγοπώλια, που νοθεύουν το οικονομικό σύστημα και υπονομεύουν την οικονομική συνοχή της χώρας. Επί πλέον, όπου συμφέρει κοινωνικά και οικονομικά, πρέπει να λαμβάνονται από το ίδιο το Κράτος ακόμη και επενδυτικές πρωτοβουλίες.

Στέφανος Στεφανόπουλος και Παναγιώτης Κανελλόπουλος

Από τη δεύτερη διακήρυξη (1979)

«Η Νέα Δημοκρατία αποβλέπει στην κοινωνική δικαιοσύνη. Πιστεύει ότι η δημοκρατία δεν μπορεί να εδραιωθεί και να λειτουργήσει ομαλά και αποδοτικά χωρίς κοινωνική δικαιοσύνη... Για να έχει ουσιαστικό περιεχόμενο η δημοκρατία, πρέπει κάθε πολίτης να είναι απαλλαγμένος από την αβεβαιότητα για το μέλλον, εξασφαλίζοντας μόνιμη απασχόληση, δίκαιη αμοιβή του μόχθου του και πλήρη ασφάλιση για το μέλλον αυτού και των παιδιών του.

Όταν ένας λαός δεν μπορεί να πετύχει την κοινωνική δικαιοσύνη στα πλαίσια της δημοκρατίας, κλονίζεται η εμπιστοσύνη του στην ιδέα της Δημοκρατίας...

Η Νέα Δημοκρατία πιστεύει στην ελεύθερη δημοκρατική οικονομία. Πιστεύει όμως παράλληλα η «Νέα Δημοκρατία» ότι η οικονομική ελευθερία δεν μπορεί να είναι απεριορίστη. Πρέπει να συνδυάζεται το ατομικό με το κοινωνικό

συμφέρον. Και αυτήν ακριβώς την εξισορρόπηση εκφράζει η οικονομική της φιλοσοφία...

Η οικονομική φιλοσοφία της «Νέας Δημοκρατίας είναι προσανατολισμένη στα οικονομικά συστήματα, που επικρατούν στις δημοκρατικές χώρες της Ευρώπης, με τις οποίες συνδέεται ήδη στενά η οικονομία μας» (Περισσότερα για την ιδεολογία της Νέας Δημοκρατίας βλ. στα βιβλία μου α) «Η ιδεολογία της Νέας Δημοκρατίας» Αθ. 1976, β) «Η Νέα Δημοκρατία, η πολιτική φυσιογνωμία και η τοποθέτησή της» Αθ. 1977 και γ) «Ριζοσπαστικός φιλελευθερισμός» Αθ. 1980).

9. Η πολιτική πράξη επιβεβαίωσε τις ιδεολογικές διακηρύξεις της Νέας Δημοκρατίας. Ιδίως η Νέα Δημοκρατία άσκησε οικονομική πολιτική τολμηρή για κόμμα αστικό, τόσο στον τομέα της φορολογίας, όσο και στις επεμβάσεις, στην οικονομία και στην διόγκωση του δημοσίου επιχειρηματικού τομέα.

Η πολιτική αυτή αποδεικνύει τις προθέσεις της, τη συνέπεια και την προοδευτική τόλμη της Νέας Δημοκρατίας. Στην πράξη μάλιστα αποδείχθηκε υπερβολική και, σε ορισμένες περιπτώσεις, εσφαλμένη, ιδίως διότι δεν είχαν διαμορφωθεί αντικειμενικά κριτήρια επεμβάσεως στην οικονομία και δεν ήταν δυνατόν να σταθμισθεί εκ των προτέρων η αντιοικονομική διοίκηση των δημοσίων επιχειρήσεων, η οποία κατολίσθησε, μετά την αποχώρηση της Νέας Δημοκρατίας από την εξουσία, σε αληθινή πληγή του δημοσίου προϋπολογισμού, δηλαδή σε κατασπατάληση των φόρων που πληρώνει ο λαός. Ασφαλώς η Νέα Δημοκρατία χωρίς βασικά να απομακρυνθεί από την ιδεολογία της, έχει αναπροσαρμόσει, ύστερα από τα διδάγματα της πείρας, την οικονομική πολιτική της σε τρόπο που να μη παραβλάπεται με εσφαλμένες παρεμβάσεις η ασφάλεια της οικονομικής προβλέψεως και η παραγωγικότητα.

10. Με τα λεχθέντα αποδεικνύεται ότι η Νέα Δημοκρατία ιδρύθηκε και πορεύθηκε, όταν ασκούσε την εξουσία, ως κόμμα προοδευτικό, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κόμμα κέντρου, παρά το ότι με τις ιδεολογικές διακηρύξεις της αρνείται να ενταχθεί στο σχήμα δεξιά — κέντρο — αριστερά, ιδίως διότι ήθελε να διατηρήσει την ευχέρεια επιλογής των μέτρων, τα οποία θα νόμιζε εκάστοτε επωφέλη και θα εφάρμοζε κατά την άσκηση της οικονομικής και της γενικότερης πολιτικής της. Προκειμένου να τοποθετηθεί πολιτικοκοινωνικά η Νέα Δημοκρατία θα πρέπει να σταθμισθεί και ότι η ιδεολογία της είναι αδογμάτιστη, είναι ανοιχτή σε νέες ιδέες και ότι φιλοδοξεί να δεχθεί κάθε σημαντικό ομοϊδεάτη, ανεξάρτητα από το παρελθόν του.

Και το Σύνταγμα του 1975, όπως τελικά ψηφίστηκε από τη Νέα Δημοκρατία (όχι όπως ήταν το αρχικό κυβερνητικό σχέδιο) εκφράζει τον προοδευτικό χαρακτήρα του κόμματος. Ακόμη και το ύφος της εξουσίας έγινε απαλότερο σε σχέση με την περίοδο της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ενώσεως.

11. Η Νέα Δημοκρατία άσκησε την πολιτική της ως Κυβέρνηση κατά την επταετία 1974-1981, τα πρώτα εξη χρόνια με Πρωθυπουργό τον ιδρυτή της Κωνσταντίνο Καραμανλή και το υπόλοιπο διάστημα με Πρωθυπουργό τον Γεώργιο Ράλλη. Συνολικά εκτιμώμενη αυτή η περίοδος θα πρέπει να χαρακτηριστεί ως προοδευτική, πολιτικά επιτυχημένη και εθνικά ωφέλιμη. Κυριότερες πράξεις της περιόδου είναι η εμπέδωση του δημοκρατικού πολιτεύματος μετά την επταετή δικτατορία, η καθιέρωση του πολιτεύματος

Καραμανλής και Φρειδερίκη

της αβασίλευτης δημοκρατίας, η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις βαθμίδες της Παιδείας και στις κρατικές υπηρεσίες, η νομιμοποίηση του κομμουνιστικού κόμματος, η οποία έθεσε οριστικό τέρμα στις συνέπειες του εμφυλίου, η ένταξη της Ελλάδος στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες (προσωπικό κατόρθωμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή), η πολυδιάστατη εξωτερική πολιτική με την δημιουργία φιλικών σχέσεων με τους βόρειους γείτονες και τα αραβικά κράτη, αλλά και με ανοίγματα προς όλες τις χώρες του Ανατολικού Συνασπισμού και ιδίως προς την Σοβιετική Ένωση, αν και δεν είχε αναδειχθεί ακόμη η μεγάλη φυσιογνωμία του Μιχαήλ Γκορμπατσώφ με τη φωτισμένη εσωτερική και εξωτερική πολιτική του.

Στο ενεργητικό της Νέας Δημοκρατίας θα πρέπει να καταγραφεί και ο τρόπος με τον οποίο άσκησε το λειτουργημά του ο πρώτος, μετά την ψήφιση του Συντάγματος του 1975, πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Τσάτσος. Αλλά ιδίως πρέπει να εξαρθεί η άκρως υπεύθυνη, νηφάλια και σοβαρή προεδρία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, διότι ασκήθηκε με κυβέρνηση φανατικού αντιπάλου μαρξιστικού κινήματος και επομένως η άσκησή της απαιτούσε πολύ εύστοχους χειρισμούς και αποτελούσε δοκιμασία συμμορφώσεως προς το γράμμα αλλά και προς το πνεύμα του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Στην κρίση της αποδόσεως κυβερνητικών περιόδων επιβάλλεται να πρυτανεύει πνεύμα δικαιοσύνης. Όχι πρόθεση εξυμνήσεως ή αφορισμού. Με τέτοιο πνεύμα αναφέρθηκαν τόσο στην ιδεολογία όσο και στην κυβερνητική περίοδο της Νέας Δημοκρατίας. Δεν διακήρυξα το αλάθητό της. Ούτε χρησιμοποίησα υπερβολικούς χαρακτηρισμούς. Όμως το έργο της φαίνεται αξιολογότερο αν συγκριθεί με το έργο των διαδόχων της.

Γ'. Προοπτική για το μέλλον

12. Θα μου επιτραπεί να τελειώσω με την έκφραση της προσωπικής πολιτικής επιλογής μου. Ήδη από το

Μάιο του 1945, όταν εισηγήθηκα στην διοικούσα επιτροπή του «Εθνικού Ενωτικού» Κόμματος υπό την ηγεσία του Παναγιώτη Κανελλόπουλου, την πολιτική τοποθέτηση που θα έπρεπε να έχει το κόμμα, υποστήριξα ότι θα πρέπει να είναι τοποθέτηση πολιτικού «κέντρου». Η επιτροπή αποδέχθηκε την πρότασή μου. Αργότερα την διατύπωσα ευρύτερα σε άρθρο που δημοσιεύθηκε στην «Ελληνική Φωνή» στις 2 Δεκεμβρίου 1945.

Επακολούθησε ο εμφύλιος, το κλίμα που δημιουργήθηκε, οι πολιτικές ανακατατάξεις, οι απρόβλεπτες συμμαχίες και αντιπαράθεσεις, ίσως και λάθη της εποχής εκείνης. Έτσι τερματίστηκε η αυτοτέλεια του Εθνικού Ενωτικού κόμματος και ανακόπηκε και η πορεία του κόμματος με την ιδεολογία που είχε χαράξει.

Πρόσφατα (αρχές του 1987), με το δεύτερο μέρος του βιβλίου μου, «η Αριστοτελική μεσότης και το Κέντρο», επανήλθα στο προσφιλές σε μένα θέμα του Κέντρου. Εξεθέσα τα μεγάλα προσόντα μιας σύγχρονης κεντρώας ιδεολογίας και ακόμη περισσότερο την ανάγκη ασκήσεως κεντρώας πολιτικής και από άλλα συγγενή κόμματα, ως μόνης δυναμένης να εκφράζει την συνέχεια στη διάρκεια του χρόνου και να είναι αποδοτική. Πιστεύω ότι στο προσεχές μέλλον ένα τέτοιο μεγάλο κόμμα, με διακηρυγμένη την κεντρώα ιδεολογία του, πρέπει να διαμορφωθεί από την αρχή ή με αναπροσαρμογή και μετασχηματισμό πολιτικών δυνάμεων, που θα βρίσκονται στο προσκήνιο και να αποτελέσει τον κορμό της πολιτικής ζωής της χώρας.

Όπως έχουν όμως δημιουργηθεί οι πολιτικές συνθήκες, κατά τη γνώμη μου, αυτή η πλατειά κίνηση δεν μπορεί να προηγηθεί από τις εκλογές αυτού του χρόνου και να εμφανισθεί σ' αυτές. Πρέπει ν' αποτελεί προοπτική του προσεχούς μέλλοντος. Οι ευγενείς, αλλά περιορισμένες προσπάθειες που γίνονται σήμερα δεν πιστεύω ότι μπορούν να καρποφορήσουν. Αντίθετα, μπορεί να ζημιώσουν την μεγάλη υπόθεση με την μικρή απήχηση που θα παρουσιάσουν στις προσεχείς εκλογές.

Η ΕΘΝΙΚΗ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ (ΕΡΕ)

† J. Meynaud

Αναδημοσίευση από τη μελέτη των Meynaud, Μερλόπουλου, Νοταρά «Οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα», Αθήνα Μπάϋρον 1975

Η ΕΡΕ ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1956 απ' τον Κ. Καραμανλή κάτω από συνθήκες τις οποίες αναφέραμε ήδη. Στο κόμμα αυτό διακρίνουμε την τρίτη μέθοδο οργανώσεως της σύγχρονης ελληνικής Δεξιάς. Οι δύο πρώτες υπήρξαν το Λαϊκό Κόμμα και ο Ελληνικός Συναγερμός.

Δύο χαρακτηριστικά περιπλέκουν την ανάλυση της ΕΡΕ. Το πρώτο οφείλεται στο καταστατικό της οργανώσεως αυτής, που στην πράξη έμεινε νεκρό γράμμα. Καίτοι στα χαρτιά η ΕΡΕ διαθέτει μια πλήρη διοικητική δομή, φαίνεται ότι κατά το μεγαλύτερο διάστημα της περιόδου που κρίνουμε (δηλαδή απ' το 1956 μέχρι σχεδόν το τέλος του 1963), η Ένωση διοικείται, χωρίς καμμία διανομή της εξουσίας, από τον ηγέτη της Κ. Καραμανλή. Από μια άλλη πλευρά, κατά την περίοδο εκείνη, το έργο της ΕΡΕ συγχέεται σχεδόν με την κυβερνητική δραστηριότητα. Ακριβέστερα, ίσως, η τελευταία επιστρατεύεται συστηματικά για να κατοχυρώσει την κυριαρχία που ασκεί η ΕΡΕ πάνω στην εθνική πολιτική δραστηριότητα. Στην πραγματικότητα, κατά την διάρκεια της εποχής εκείνης είναι πρακτικά αδύνατο να θεωρηθούν τα διαβήματα της εξουσίας και η δράση του κόμματος σαν δύο σειρές φαινομένων που έχουν η κάθε μια χωριστή υπόσταση.

Η ΕΡΕ διετήρησε τους μοχλούς της επίσημης εξουσίας χωρίς διακοπή, από την ίδρυσή της μέχρι τις παραμονές των εκλογών της 3 Νοεμβρίου 1963, και επομένως ουσιαστικά πρέπει να την μελετήσουμε σαν κυβερνητικό κόμμα. Θα προσπαθήσουμε πάντως, καίτοι μας λείπει σχεδόν ολότελα η άνεση που δίνει η πάροδος του χρόνου, να πούμε μερικά λόγια για την πρόσφατη στάση της σαν κόμματος της αντιπολιτεύσεως.

Ι. Δομή και διοίκηση

Τα καταστατικά του κόμματος, όπως εθεοπίσθησαν το 1956 —πρόκειται περί «προσωρινών καταστατικών» που φαίνεται όμως να έμειναν στην αρχική των κατάσταση — καθιερώνουν ένα πλήρες σύστημα διοικήσεως. Ωστόσο, είτε πρόκειται για την κεντρική διοίκηση του κόμματος, είτε για την οργανική του δομή, οι καταστατικοί κανόνες φαίνεται να έτυχαν μόνο μιας πολύ μερικής εφαρμογής.

Α. Κεντρική διοίκηση του κόμματος

Πράγματι τα καταστατικά του κόμματος προβλέπουν εννέα όργανα της κεντρικής διοικήσεως, φαίνεται όμως ότι τα περισσότερα από αυτά (για την ακρίβεια τα 6) δεν εκλήθησαν ποτέ να λειτουργήσουν κατά την περίοδο που επισκοπούμε. Τα όργανα αυτά είναι:

1. Η Γενική συνέλευση

Κατά τους όρους των καταστατικών, η Συνέλευση που συ-

νέρχεται κάθε δύο χρόνια αποτελεί το κυρίαρχο όργανο του κόμματος. Υιοθετεί, συμπληρώνει και τροποποιεί τα καταστατικά, χαράζει την ιδεολογική γραμμή και την πολιτική του κόμματος.

Η Συνέλευση αποτελείται από τον αρχηγό του κόμματος, τα μέλη του Γενικού Συμβουλίου, τους βουλευτές του κόμματος, τους υποψηφίους των τελευταίων εκλογών που προηγήθηκαν της Γενικής Συνελεύσεως, τους διαφόρους διευθυντές της Γενικής Γραμματείας, τα μέλη των επιτροπών μελετών του κόμματος του Ανωτάτου Πειθαρχικού Συμβουλίου, και απ' τους απεσταλμένους των τοπικών οργανώσεων του κόμματος.

Ο αριθμός των τελευταίων καθορίζεται απ' το Γενικό Συμβούλιο και είναι αναλογικός, κατά το ένα ήμισυ, με τον αριθμό των εκλογέων κάθε περιφέρειας και κατά το άλλο ήμισυ με τον αριθμό των ψήφων που συνεκέντρωσε το κόμμα, σε κάθε περιφέρεια, κατά τις τελευταίες εκλογές.

Μετέχουν επίσης στην Γενική Συνέλευση οι εκπρόσωποι του κινήματος της νεολαίας του κόμματος. Ο αριθμός των τελευταίων πρέπει να μένει κατώτερος του ενός εικοστού του συνολικού αριθμού των απεσταλμένων στην Γενική Συνέλευση και προσδιορίζεται από το Γενικό Συμβούλιο.

Ο τρόπος αυτός συνθέσεως αποδεικνύει ότι η Γενική Συνέλευση έχει καθαρά ολιγαρχικό χαρακτήρα. Πρόκειται μάλλον για μια συνέλευση προκρίτων παρά για ένα αντιπροσωπευτικό όργανο της βάσεως των μελών του κόμματος. Το Γενικό Συμβούλιο, δηλαδή το εκτελεστικό όργανο της διοικήσεως του κόμματος, έχει την αρμοδιότητα να καθορίζει τον αριθμό των μελών που δεν ανήκουν στην μια ή την άλλη κατηγορία όσων μετέχουν δικαιωματικά στις συζητήσεις της Συνελεύσεως. Προκειμένου περί των εκπροσώπων της βάσεως, ο αριθμός των καθορίζεται ανεξάρτητα απ' τον αριθμό των προσχωρήσεων, που είναι ή τουλάχιστον θα έπρεπε να θεωρηθεί ένα απ' τα ουσιαστικά στοιχεία της δυνάμεως του κόμματος στο επίπεδο της τοπικής οργανώσεως.

Με λίγα λόγια, από την ίδια την σύλληψή της, η Γενική Συνέλευση του κόμματος, η οποία θα έπρεπε να είναι το αντιπροσωπευτικό όργανο, βλέπει την αντιπροσωπευτικότητά της να περιορίζεται σημαντικά. Στην πράξη, όμως, το ζήτημα αυτό της αντιπροσωπευτικότητας δεν ετέθη ποτέ, εφ' όσον κατά τα οκτώ έτη της ζωής της Εθνικής Ριζοσπαστικής Εννώσεως η διοίκηση δεν συνεκάλεσε ποτέ την Γενική Συνέλευση.

2. Αρχηγός του κόμματος

Κατά τα καταστατικά της ΕΡΕ, ο αρχηγός του κόμματος διευθύνει τον ιδεολογικό και πολιτικό αγώνα του κόμματος. Είναι ο εκφραστής του και το αντιπροσωπεύει έναντι των άλλων. Επί κεφαλής της κοινοβουλευτικής ομάδας κα-

τευθύνει, επιθεωρεί και ελέγχει όλα τα όργανα του κόμματος.

Προκειμένου για το όργανο αυτό, τα καταστατικά χαρακτηρίζονται από δύο σημαντικά κενά:

— Λείπει κάθε διάταξη σχετικά με τον τρόπο εκλογής ή επανεκλογής του αρχηγού του κόμματος. Στην πράξη, κατά την ίδρυση του κόμματος, οι ιδρυτές του, δηλαδή η πλειοψηφία των βουλευτών του Ελληνικού Συναγερμού, συνεκεντρώθησαν γύρω απ' τον Κ. Καραμανλή, ο οποίος είχε ήδη επιλεγεί απ' τον μονάρχη ως πρωθυπουργός και παραμένει επί κεφαλής της ΕΡΕ μέχρι της παραίτησής του από την ηγεσία του κόμματος τον Δεκέμβριο του 1963. Κατά την αναχώρησή του ο Κ. Καραμανλής διαλέγει σαν διάδοχο τον Π. Κανελλόπουλο. Η εκλογή αυτή ενεκρίθη από την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος σε μια συνεδρίαση της 10ης Δεκεμβρίου 1963. Στην πραγματικότητα, επομένως, η υπόδειξη του αρχηγού του κόμματος έγινε εκ των άνω και η κοινοβουλευτική ομάς περιωρίσθη και στις δύο περιπτώσεις να επικυρώσει μια απόφαση που ελήφθη εκτός αυτής.

— Την ασάφεια των κανόνων που προσδιορίζουν το περιεχόμενο των εξουσιών του αρχηγού του κόμματος και την κατανομή των ευθυνών μεταξύ αυτού και των άλλων κομματικών οργάνων. Το ζήτημα ανάγεται στην αναζήτηση της αρχής της κατανομής των εξουσιών μεταξύ της Γενικής Συνελεύσεως, του αρχηγού του κόμματος και της κοινοβουλευτικής ομάδας, εφ' όσον τα άλλα όργανα του κόμματος κατά τα καταστατικά «διοικούνται, παρακολουθούνται και ελέγχονται από τον αρχηγό».

Στην πράξη το ζήτημα της κατανομής εκείνης δεν ετέθη ποτέ έναντι της Γενικής Συνελεύσεως, δεδομένου ότι από την ίδρυση της ΕΡΕ ποτέ δεν συνεκλήθη το όργανο εκείνο. Θα εξετάσουμε σε λίγο τις σχέσεις μεταξύ του αρχηγού και της κοινοβουλευτικής ομάδας. Ας πούμε όμως αμέσως ότι στο σύνολο, και αντίθετα απ' τις τρέχουσες πολιτικές συνήθειες της χώρας, ο πρώτος κατώρθωσε να κυριαρχήσει τελείως πάνω στη δεύτερη.

3. Άλλα κεντρικά διοικητικά όργανα

Είναι πέντε:

— Το Γενικό Συμβούλιο. Αποτελείται από δέκα μέλη, που εκλέγονται απ' την Γενική Συνέλευση. Έχει επί κεφαλής τον αρχηγό του κόμματος, που εξουσιοδοτείται να καθορίζει την γραμμή του κόμματος στα πλαίσια των κατευθυντηρίων οδηγιών της Συνελεύσεως. Πρέπει να συνεδριάζει μια φορά τον μήνα.

— Η Εκτελεστική Επιτροπή. Αποτελείται απ' τον ηγέτη του κόμματος, τον γενικό γραμματέα και τρία μέλη του Γενικού Συμβουλίου. Ευθύνεται για την διοίκηση και οργάνωση του κόμματος, παρακολουθεί τις πολιτικές εξελίξεις, οργανώνει την εκλογική εκστρατεία.

— Οι Επιτροπές Μελετών. Τους ανατίθεται η επεξεργασία του προγράμματος του κόμματος, αποτελούν συμβουλευτικά όργανα για τους υπουργούς στην περίπτωση που το κόμμα κατέχει την εξουσία. Οι επιτροπές ορίζονται απ' την εκτελεστική επιτροπή και διαιρούνται σε εξειδικευμένα τμήματα.

— Η Οικονομική Επιτροπή. Απαρτίζεται από πέντε έως επτά μέλη που διορίζονται απ' την Εκτελεστική Επιτροπή, επεξεργάζεται τον προϋπολογισμό του κόμματος, επιβλέπει την είσπραξη των εισφορών και εγκρίνει τις εκτός του

προϋπολογισμού δαπάνες (εκτός από τις υψηλές δαπάνες, για τις οποίες απαιτείται η υπογραφή του αρχηγού του κόμματος).

— Το Ανώτερο Πειθαρχικό Συμβούλιο. Απαρτίζεται από εννέα μέλη, που εκλέγονται απ' την Γενική Συνέλευση. Είναι εξουσιοδοτημένο ν' αποφασίζει πάνω σε πειθαρχικά ζητήματα, οριστικά μεν για τα μέλη του κόμματος και σε πρώτο βαθμό για τα στελέχη, που έχουν την δυνατότητα προσφυγής στο Γενικό Συμβούλιο.

Απ' όσα γνωρίζουμε, τα πέντε όργανα που αναφέρονται στην παράγραφο αυτή δεν έχουν ακόμη ποτέ λειτουργήσει στην πράξη.

4. Γενική Γραμματεία

Είναι το όργανο με την βοήθεια και δια μέσου του οποίου η Εκτελεστική Επιτροπή αναλαμβάνει την διοίκηση του κόμματος. Φέρει την ευθύνη της οργανώσεως του κόμματος, της προπαγάνδας και της προπαρασκευής της εκλογικής εκστρατείας. Αναλαμβάνει την συλλογή των συνδρομών και πληρωμών.

Οι αρμοδιότητες της Γενικής Γραμματείας υποδιαιρούνται κατά τον ακόλουθο τρόπο: Γενική Γραμματεία, Διεύθυνση Οργανώσεως, Διεύθυνση Προπαγάνδας, Διεύθυνση του Πολιτικού Γραφείου, Διεύθυνση Μελετών, Διεύθυνση Νεολαίας.

Ο Γενικός Γραμματέας εκλέγεται από το Γενικό Συμβούλιο, τους επί κεφαλής των διαφόρων διευθύνσεων εκλέγει η Εκτελεστική Επιτροπή.

Η δραστηριότητα των ωρισμένων διευθύνσεων της Γενικής Γραμματείας της ΕΡΕ διηκολύνθη σημαντικά από το γεγονός ότι η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση διέτηρε την εξουσία σχεδόν μέχρι την στιγμή που τερματίζεται αυτή η μελέτη. Η κατάσταση αυτή της επέτρεψε σημαντικά πλεονεκτήματα, ιδιαίτερα όσον αφορά τις σχέσεις της με το κοινό. Κατά τον τρόπο αυτό, ιδιαίτερα από την σκοπιά της προπαγάνδας, οι κυβερνητικές υπηρεσίες στις οποίες είχε ανατεθεί να παρουσιάζουν και να μεγαλοποιούν το κυβερνητικό έργο, δεν παρέλειπαν ποτέ να μνημονεύουν στα νακοινωθέντα και τα άρθρα του τύπου, στο ραδιόφωνο, στις ποικίλες των δημοσιεύσεις, ότι όλα τα έργα που είχαν πραγματοποιηθεί ωφείλοντο στην δραστηριότητα του κόμματος που ευρίσκετο στην εξουσία, στις προσπάθειες του αρχηγού και των συνεργατών του, οι οποίοι είχαν αναλάβει υπουργικά καθήκοντα.

Εξ άλλου, οι συχνές μετακινήσεις του προέδρου της κυβερνήσεως και των υπουργών του ανά την χώρα, με την ευκαιρία επισήμων εκδηλώσεων, αποτελούσαν μια σημαντική πλευρά της κομματικής προπαγάνδας και όλα αυτά χωρίς την ελαχίστη οικονομική ή διοικητική προσπάθεια του ίδιου του κόμματος. Ας σημειωθεί με την ευκαιρία αυτή, ότι ο κ. Καραμανλής παρέστη στην τοποθέτηση του θεμελίου λίθου (που συχνά εξ άλλου υπήρξε και ο τελευταίος) 300 «έργων» ανά την Ελλάδα, προ των εκλογών του 1961.

Παρατηρούμε επίσης, ότι το πολιτικό γραφείο της Προεδρίας της Κυβερνήσεως και οι αντίστοιχες υπηρεσίες των διαφόρων υπουργείων είχαν την υποχρέωση ν' ασχολούνται με την εκλογική πελατεία του πρωθυπουργού και των μελών της κυβερνήσεως. Μια τέτοια βοήθεια ελάφρωνε αισθητά την εργασία της διευθύνσεως της Γενικής Γραμματείας στην οποία είχε ανατεθεί η αποστολή εκείνη. Εξ άλλου, πολλοί ήσαν οι δημόσιοι υπάλληλοι οι οποίοι είχαν

«αποσπασθή» απ' τα επίσημα διοικητικά των καθήκοντα για ν' αναλάβουν, ανεπίσημα όμως, υπηρεσία στο ιδιωτικό πολιτικό γραφείο ωρισμένων υπουργών, ακόμη και ωρισμένων βουλευτών του κυβερνητικού κόμματος.

Γι' αυτό και είναι δύσκολη η ακριβής εκτίμηση της σημασίας και της πραγματικής αξίας της Γενικής Γραμματείας της ΕΡΕ. Μπορούμε, ωστόσο, να πούμε, χωρίς φόβο σοβαρού λάθους, ότι εκτός από τις προεκλογικές περιόδους, το μεγαλύτερο τμήμα της εργασίας που κανονικά εβάρυνε την Γενική Γραμματεία του κόμματος, εξετελείτο από δημόσιες υπηρεσίες που είχαν τεθεί για τον σκοπό αυτό στην διάθεση του προέδρου της κυβερνήσεως και των υπουργών.

Στο σύνολο, οι μορφές πρακτικής του Καραμανλή και της ομάδος του ανταπεκρίνοντο στα συνηθισμένα διαβήματα και παραδεδεγμένους κανόνες της ρουσφετολογικής προστασίας στην ελληνική πολιτική. Ωστόσο η ΕΡΕ, κατά την εποχή που ανέλαβε τις κυβερνητικές ευθύνες, θα προχωρήσει σε μια ορθολογική οργάνωση και τελειοποίηση της πατροπαράδοτης εμπειρίας. Με άλλα λόγια ο μοχλός που προσφέρεται απ' την εξουσία στους κατόχους της έγινε αντικείμενο μιας συστηματικής εκμεταλλεύσεως.

5. Η Κοινοβουλευτική Ομάδα

Η κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΡΕ αποτελείται: από βουλευτές που εξελέγησαν υπό την σημαία της ή που εδήλωσαν στην Βουλή ότι προσχωρούν στο κόμμα. Επικεφαλής της κοινοβουλευτικής ομάδος είναι ο αρχηγός της ΕΡΕ. Κατά την έκφραση των καταστατικών, η ομάς συνέρχεται τακτικά κάθε μήνα. Στους βουλευτές της ΕΡΕ ανατίθεται η οργάνωση του κόμματος στις περιφέρειές των και η επίβλεψη των τοπικών οργανώσεων. Εξ άλλου, προβλέπεται μια γραμματεία της κοινοβουλευτικής ομάδος.

Η σπουδή των σχέσεων του αρχηγού προς την κοινοβουλευτική ομάδα της ΕΡΕ αποκαλύπτει μια πρόσφατη πρακτική: την παντοδυναμία του αρχηγού πάνω στην κοινοβουλευτική του ομάδα (ακόμη και ο Ε. Βενιζέλος είχε μεταχειρισθεί περισσότερο ελαστικά μέσα για να θεμελιώσει την εξουσία του πάνω στα μέλη της ομάδος του). Στην ελληνική πολιτική ζωή του αμέσου μεταπολέμου είναι οι κοινοβουλευτικοί πυρήνες που ίδρυσαν και διέλυσαν τα περισσότερα πολιτικά κόμματα. Τίποτε το παρόμοιο δεν συνέβη στην Ριζοσπαστική Ένωση, η εξέταση της περιόδου 1956—1964 δείχνει αντίθετα μια προϊούσα υποτέλεια της κοινοβουλευτικής ομάδος προς τον αρχηγό του κόμματος. Σημειώνουμε ιδιαίτερα, ότι η κοινοβουλευτική ομάδα συνέρχεται ολόενα και σε αραιότερα διαστήματα και ότι, όσες φορές αυτό συμβαίνει, είναι μάλλον για να καταχωρήσει αποφάσεις που ελήφθησαν απ' την ηγεσία του κόμματος, όχι για να επεξεργασθεί την πολιτική του.

Ο αυταρχισμός αυτός, που απέρρευε από το πείραμα του Ελληνικού Συναγερμού, προκάλεσε βέβαια πολλές δυσμενείς αντιδράσεις κατά την διάρκεια των πρώτων χρόνων της υπάρξεως της ΕΡΕ — περίοδο κατά την οποία ο Καραμανλής δεν είχε ακόμη κατορθώσει να επιβάλει την εξουσία του. Τότε παρατηρούνται διάφορες αποχωρήσεις απ' το κόμμα: η αποχώρηση των βουλευτών Ευταξία και Καραύσου, στις 15 Νοεμβρίου 1956, με λόγο την διαφωνία των με την κυβέρνηση πάνω στην κυπριακή της πολιτική, η αποχώρηση του αντιπροέδρου της κυβερνήσεως Αποστολίδη στις 17 Ιουλίου 1957 και ιδίως η αποχώρηση των υπουργών Παπαληγούρα και Ράλλη, στις 27 Φεβρουαρίου, εξ αιτίας του εκλογικού νόμου. Υπενθυμίζουμε, ότι την παραίτηση

εκείνη επηκολούθησε η άρση της εμπιστοσύνης προς την Κυβέρνηση 15 βουλευτών της Δεξιάς (μεταξύ των οποίων ο Π. Κανελλόπουλος αυστηρότατος τότε έναντι του Καραμανλή) την 1η Μαρτίου 1958, η στάση αυτή υπεχρέωσε τον πρωθυπουργό να παραιτηθεί. Όταν εξήγησε σε δηλώσεις του τους λόγους της παραίτησεως, ο Παπαληγούρας είπε μεταξύ άλλων, ότι το Υπουργικό Συμβούλιο είχε παύσει πρακτικά να λειτουργεί, και ότι ο Καραμανλής υπαγόρευε όλες τις αποφάσεις στους ενδιαφερομένους υπουργούς.

Ωστόσο, μολις εξησφαλίσθη η σταθεροποίηση της ΕΡΕ στην εξουσία, μετά τις εκλογές του 1958 και του 1961, οι στάσεις παύουν και τα δυσφορούντα στοιχεία, που μόλις αναφέραμε, ξαναπαίρνουν την θέση των μέσα στην ομάδα. Έκτοτε δεν παρατηρούνται παρά μόνον ωρισμένες μεμονωμένες περιπτώσεις απειθείας, όπως του υπουργού Κοινωνικής Προνοίας της τελευταίας Κυβερνήσεως Καραμανλή Α. Στράτου, που παραιτείται ότι ο πρωθυπουργός ηρνήθη να τον δεχθεί επί οκτώ μήνες. Ας αναφέρουμε επίσης την περίπτωση του Χρήστου Γραμματίδη που εγκατέλειψε το κόμμα μετά τις εκλογές του 1963, λόγω πολιτικής διαφωνίας με τον Καραμανλή (η διαφωνία ήταν έκδηλη από το 1961).

Όλες αυτές οι περιπτώσεις συγκρούσεων μεταξύ του αρχηγού του κόμματος και των βουλευτών ή υπουργών της ΕΡΕ δεν απέτελεσαν ποτέ το αντικείμενο μιας ουσιαστικής συζητήσεως εκ μέρους της κοινοβουλευτικής ομάδος. Όσες φορές συνεκαλείτο για μια υπόθεση του είδους αυτού, πάντα επρόκειτο μόνο για να ψηφιστεί διαγραφή των στασιαστών.

Την εποχή του Παπάγου η πειθαρχία των βουλευτών της Δεξιάς στους κόλπους της Βουλής, είχε γίνει παροιμιώδης, όπως μαρτυρεί και ο όρος «ο λόχος», με τον οποίο τους αποκαλούσαν συνήθως. Η ροπή αυτή προς την υπακοή θα συνεχίσει να εκδηλώνεται και υπό την ΕΡΕ. Η πειθαρχία των βουλευτών ήταν τότε τόσο ισχυρή, ώστε οι κυβερνητικές προτάσεις, περιλαμβανομένων και εκείνων ακόμη για τις οποίες υπήρχε κίνδυνος να προκαλέσουν την δυσαρέσκεια των εκλογέων, συνεκέντρωναν, πρακτικά πάντοτε, την παμψηφία των βουλευτών της ΕΡΕ. Τέτοια ήταν και η περίπτωση της αρνήσεως μιας προτάσεως συνταξιοδότησεως των αγροτών, που κατέθεσε η αντιπολίτευση τον Ιανουάριο του 1960. Ο Κ. Καραμανλής είχε αξιώσει την απόρριψή της σαν θέμα πειθαρχίας, και η πρόταση απερρίφθη δι' ανατάσεως των χειρών.

Στο σύνολό των, επί εννέα οργάνων που προβλέπουν τα καταστατικά της ΕΡΕ, ελειτούργησαν στην πράξη μόνον τρία, κατά την περίοδο που θεωρούμε: ο αρχηγός του κόμματος, η κοινοβουλευτική ομάδα και η γενική γραμματεία (τα δύο πρώτα ήταν κατ' αρχήν κέντρα αποφάσεων, το τρίτο εκτελεστικό όργανο). Πρέπει ακόμη να σημειωθεί ότι ο Αρχηγός, επωφελούμενος των συνθηκών που απεκτήθησαν επί Παπάγου εκυριάρχησε πάνω στην κοινοβουλευτική ομάδα σε τέτοιο βαθμό, ώστε να της αφαιρέσει κάθε δυνατότητα αυτονόμου δράσεως, ενώ μεγάλο μέρος των έργων που ανήκαν στην Γενική Γραμματεία ανελήφθησαν απ' τις ίδιες τις κυβερνητικές υπηρεσίες.

Βλέπουμε λοιπόν, ότι το επίσημο σύστημα οργανώσεως του κόμματος απέτελεσε απλή πρόσωση, πίσω από την οποία ησκέιτο η εξουσία ενός ανθρώπου που δεν εδίσταζε να θέτει τους πόρους της κυβερνητικής μηχανής στην υπηρεσία του προσώπου του και των μελών του κόμματός του.

Β. Οργανική δομή του κόμματος

Κατά τα καταστατικά η διοίκηση του κόμματος αποτελεί το αντικείμενο μιας αποκεντρώσεως που προσαρμόζεται στις επίσημες διοικητικές περιφέρειες. Αλλά και από την σκοπιά αυτή οι καταστατικοί κανόνες δεν συμπίπτουν με την πολιτική εφαρμογή των.

Τα καταστατικά προβλέπουν «πολιτικά κέντρα» της ΕΡΕ σε όλες τις εκλογικές περιφέρειες που, χονδρικά, συμπίπτουν με τους νομούς. Εξ άλλου, διευκρινίζεται ότι «τα πολιτικά αυτά κέντρα» πρέπει προοδευτικά να ιδρύσουν «επιτροπές» επαρχιακές, κοινοτικές, τοπικές ή συνοικιακές. Ο τρόπος διοικήσεως των «πολιτικών κέντρων» είναι ομοιόμορφος, όσον αφορά τα προβλεπόμενα όργανα, προς την κεντρική διοίκηση του κόμματος. Στο επίπεδο αυτό, επίσης παρατηρούμε τον ολιγαρχικό χαρακτήρα της «συνελεύσεως του πολιτικού κέντρου».

Όσο για τις σχέσεις μεταξύ της κεντρικής διοικήσεως και της διοικήσεως των «πολιτικών κέντρων», απεφασίσθη ότι: «η συνέλευση του πολιτικού κέντρου καθορίζει τα μέσα και τις μεθόδους ιδεολογικής και πολιτικής δράσεως μέσα στην περιφέρειά της με βάση τις οδηγίες της κεντρικής οργάνωσης» και ότι «η διαδικασία συγκλήσεως της συνελεύ-

μορφές σχέσεων (πελατείες) εξακολουθούν να επικρατούν πάνω στους κανόνες της νέας οργάνωσης. Στις περισσότερες περιπτώσεις η προσχώρηση στην ΕΡΕ και η επιψηφισή της πραγματοποιείται με τη μεσολάβηση προσωπικών δεσμών.

Κατά τον τρόπο αυτό, η τοπική οργάνωση της ΕΡΕ ποικίλλει σημαντικά απ' τον ένα τόπο στον άλλο, όχι μόνο όσον αφορά τον αριθμό των προσχωρήσεων, αλλά επίσης και σχετικά με τον τύπο των σχέσεων. Η ποικιλία αυτή είναι συχνά το αποτέλεσμα ατομικών παραγόντων, όπως ο δυναμισμός και η ποιότης των μέσων που διαθέτουν οι πολιτικοί του κόμματος μιας ωρισμένης περιφέρειας, ή ακόμη η κατάκτηση από ένα βουλευτή μιας περιοχής ενός υπουργικού χαρτοφυλακίου, πράγμα που του επιτρέπει να επιτύχει ιδιαίτερα πλεονεκτήματα για την περιφέρεια.

Παρά τον τμηματικό χαρακτήρα των, οι παρατηρήσεις αυτές δείχνουν, ότι η ΕΡΕ κατά την απομάκρυνσή της από την κυβέρνηση, απείχε πολύ ακόμη από του να έχει διαμορφώσει μια αποκεντρωτική πολιτική μηχανή κατά ομοιόμορφο και δημοκρατικό τρόπο.

Για να τελειώνουμε με τα προβλήματα αυτά, σημειώνουμε ότι τα καταστατικά προβλέπουν επίσης την ίδρυση μιας οργάνωσης νεολαίας. Στην πραγματικότητα, είναι η

Παναγιώτης Κανελλόπουλος
και Κωνσταντίνος Καραμανλής
το 1959

σεως και η λειτουργία της αποτελούν αντικείμενα ενός ειδικού κανονισμού, που εγκρίνεται από την Γενική Συνέλευση του κόμματος». Παρατηρούμε επομένως ένα κάποιο έλεγχο της κεντρικής διοικήσεως πάνω στις τοπικές οργάνώσεις.

Ας εξετάσουμε τώρα τον βαθμό εφαρμογής του συστήματος αυτού. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που διαθέτουμε, φαίνεται ότι μόνο σε μικρό αριθμό σημαντικών κέντρων (ουσιαστικά στις μεγάλες πόλεις) έγινε προσπάθεια εφαρμογής αυτών των διατάξεων. Στην υπόλοιπη χώρα και στο επίπεδο των εκλογικών περιφερειών, η κομματική οργάνωση είναι στα χέρια των βουλευτών του κόμματος και ωρισμένων πολιτικών που συγκεντρώνουν γύρω από τον πυρήνα του προσωπικού των κόμματος και ωρισμένους συμπαθούντες. Κατά τον τρόπο αυτό οι πατροπαράδοτες

Διεύθυνση Νεολαίας της Γενικής Γραμματείας, που ελέγχει την οργάνωση νεολαίας του κόμματος. Απ' όσα γνωρίζουμε, υπάρχουν τμήματα νεολαίας της ΕΡΕ στην Αθήνα και στην Θεσσαλονίκη. Μέχρι τώρα κυριότερη δραστηριότητα των απετέλεσε η εμφύχωση των εκλογικών συγκεντρώσεων του κόμματος και η στελέχωση των επιτροπών των Σχολών των δύο Πανεπιστημίων*.

Υπάρχει εξ άλλου μια άλλη οργάνωση νεολαίας, η Ε-

* Μιμούμενη το παράδειγμα της Νεολαίας Λαμπράκη («πούλμαν της Δημοκρατίας») και της ΕΔΗΝ («πούλμαν του θριάμβου»), η ΕΡΕΝ ανέλαβε μετά την κρίση της 15ης Ιουλίου 1965 την οργάνωση διαφωτιστικών περιοδίων στην ύπαιθρο («πούλμαν της αληθείας») απ' τις οποίες πολλά φαίνεται να προσδοκά ο σημερινός της ηγέτης Π. Κανελλόπουλος.

θνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών (ΕΚΟΦ) η οποία, χωρίς ν' αποτελέσει επίσημο καθαυτό όργανο της ΕΡΕ, εμπνέεται έκδηλα στην δραστηριότητα της από την πολιτική του κόμματος. Η ΕΚΟΦ κατηγορείται από την Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος για τρομοκρατικές ενέργειες των μελών της κατά την διεξαγωγή του Γ' Πανοπουδαστικού Συνεδρίου το 1961 στην Θεσσαλονίκη (επίθεση κατά των γραφείων της εφημερίδας «Μακεδονία»), αλλά η κυβέρνηση Κέντρου απέφυγε να την διαλύσει μαζί με τις άλλες παρακρατικές οργανώσεις. Πολλά μέλη του Προεδρείου της μετέχουν στο Προεδρείο της ΕΡΕΝ. Η ΕΚΟΦ δρούσε μέσα στον σπουδαστικό χώρο. Σαν ευρύτερη οργάνωση νεολαίας η Δεξιά είχε ενισχύσει το «Σώμα Ελπιδοφόρων Νέων» που είχε στρατιωτική συγκρότηση και πειθαρχία. Οι Ελπιδοφόροι έφεραν στολή και μετείχαν στις παρελάσεις των εθνικών εορτών με ανοχή των τοπικών Αρχών. Διελύθησαν, επειδή με την παρακρατική των δράση είχαν εκτραπή των σκοπών του καταστατικού των. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι τα καταστατικά της ΕΡΕ προβλέπουν την ίδρυση μιας λέσχης γυναικών. Κατά τις πληροφορίες μας, η διάταξη αυτή έμεινε πρακτικά νεκρό γράμμα.

★ ★ ★

Στο σύνολο, τόσο στην κεντρική διοίκηση όσο και στην οργανική δομή, το μεγαλύτερο μέρος των οργάνων, που προβλέπονται απ' τα καταστατικά, δεν ελειτουργήσαν στην πράξη. Εξ άλλου, υπό τον υπότιτλο «μεταβατικές διατάξεις», το άρθρο 36 παρέδιδε όλες τις εξουσίες στον αρχηγό του κόμματος «μέχρις ότου ολοκληρωθεί η οργάνωση του κόμματος». Η διατήρηση της «προσωρινής» αυτής καταστάσεως, που διαρκεί οκτώ και πλέον χρόνια, είχε σαν συνέπεια την ενίσχυση της θέσεως του αρχηγού του κόμματος ο οποίος, στην πράξη, είχε γίνει στην εποχή του Καραμανλή, το μοναδικό όργανο διοικήσεως και αποφάσεων της ΕΡΕ. Είναι πάντως βέβαιο, ότι και σήμερα ακόμη καμία ομάδα αντιπροσωπευτική της βάσεως δεν επεμβαίνει, ούτε και συμβουλευτικά ακόμη, κατά την λήψη των αποφάσεων που αφορούν το κόμμα. Με άλλα λόγια, δεν επεχειρήθη μέχρι τώρα η εισαγωγή κανενός στοιχείου δημοκρατίας μέσα στην λειτουργία της ΕΡΕ.

Ωστόσο, θα πρέπει να τεθεί το ερώτημα κατά πόσον ο αρχηγός του κόμματος, κατά την λήψη μιας αποφάσεως ήταν μόνος του «εισηγητής» και «κέντρο-επεξεργασίας» της αποφάσεως. Η υπόθεση αυτή δεν φαίνεται ν' αντέχει στην κρίση. Εάν ληφθεί υπ' όψη ότι, από τα οκτώμισι χρόνια της υπάρξεως της η ΕΡΕ έμεινε επτάμισι χρόνια στην εξουσία, θα ήταν άστοχο να ισχυρισθούμε ότι ένας μόνον άνθρωπος μπόρεσε να συλλάβει, να επεξεργασθεί και να πάρει όλες τις αποφάσεις που αφορούσαν την διοίκηση της κυβερνήσεως. Ο Καραμανλής εθεωρείτο βέβαια άνθρωπος ικανός να πάρει γρήγορα και κατά σαφή τρόπο αποφάσεις, αλλά δεν μπορούσε να διαμορφώνει μόνος του γνώμη πάνω σε όλα τα θέματα που του υπεβάλλοντο.

Θα πρέπει, επομένως, μέσα στα πλαίσια μιας εξαντλητικής ερευνής του ελληνικού κυβερνητικού συστήματος, ν' αναζητηθούν τα όργανα ή τα πρόσωπα τα οποία, επεμβαίνοντα στην θέση των επισήμων προβλεπομένων οργάνων, βοηθούσαν ή αντικαθιστούσαν ανεπίσημα τον αρχηγό της ΕΡΕ στο έργο του. Όσον αφορά το στοιχείο «εισηγητής» των αποφάσεων, μπορούμε να πούμε ότι, κατά πολύ μεγάλο μέτρο, τις εισηγήσεις προκαλούσαν στοιχεία εκτός του

κόμματος και της κυβερνήσεως, χωρίς να λησμονούμε την απλή ανάγκη αντιμετώπισης δεδομένων καταστάσεων. Η εξάρτηση αυτή από τις καθημερινές συνθήκες και δυσκολίες είναι χαρακτηριστικό μιας σοβαρής ανεπάρκειας στην επιλογή διαρκών στόχων, είτε παρατηρείτο μέσα στα πλαίσια του κόμματος είτε μέσα στα πλαίσια της κυβερνήσεως (infra).

Όσον αφορά το στοιχείο «κέντρο επεξεργασίας», τα στοιχεία που διαθέτουμε μας επιτρέπουν να διακρίνουμε τρεις σειρές προσώπων: μια ομάδα «εγκεφάλων» (ειδικών), επισήμων ή και ανεπισήμων, μικρό αριθμό πολιτικών αφωσιωμένων στο πρόσωπο του αρχηγού του κόμματος, μικρό αριθμό βουλευτών της ΕΡΕ με θέση ομαδάρχων. Στις τρεις αυτές κατηγορίες προσώπων, ανάλογα με την περίπτωση που παρουσιάζετο, ζητείτο η γνώμη είτε από κοινού είτε και χωριστά.

Πρέπει τώρα να εξετασθούν οι λόγοι που ωδήγησαν τους ενδιαφερομένους και ειδικότερα τους βουλευτές, να δεχθούν την κυριαρχία αυτή του αρχηγού στην διεύθυνση των υποθέσεων του Κόμματος.

Γ. Προσωπική κατάσταση του αρχηγού του κόμματος

Τα σημερινά ελληνικά κόμματα είναι τόσο πρόσφατα, που είναι πρακτικά αδύνατο να συναχθούν από τα διαβήματά των γενικά διδάγματα. Δεν μπορούμε να κρίνουμε παρά μόνο πάνω σε ειδικές περιπτώσεις, χωρίς να έχουμε την παραμικρή βεβαιότητα, ότι οι συμπεριφορές του παρελθόντος θα επαναληφθούν στο μέλλον. Με την επιφύλαξη αυτή, θα εξετάσουμε την περίπτωση του Κ. Καραμανλή και του διαδόχου του Π. Κανελλόπουλου. Θα πούμε στην συνέχεια λίγα λόγια για τις άλλες σημαίνουσες στους κόλπους της ΕΡΕ προσωπικότητες.

1. Η περίπτωση του Κ. Καραμανλή

Υπάρχει ο πειρασμός ν' αναζητηθεί η πηγή της αναμφισβήτητης δυνάμεως του Κ. Καραμανλή μέσα στους κόλπους της ΕΡΕ στην κατοχή και την χρησιμοποίηση των μοχλών της διοικήσεως ενός ισχυρού κομματικού μηχανισμού. Ωστόσο, μόλις τώρα είδαμε ότι, αντίθετα από τις αντιλήψεις που κυκλοφορούσαν στο εξωτερικό, η ΕΡΕ δεν απέκτησε κατά κανένα τρόπο μια τέτοια δομή κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Από την σκοπιά αυτή δεν υπάρχει καμία ομοιότητα μεταξύ του σχηματισμού αυτού και της ΕΔΑ, που διαθέτει μια αυθεντική διοικητική δομή, η οποία φθάνει μέχρι το τοπικό επίπεδο. Αλλού λοιπόν θα πρέπει ν' αναζητηθούν οι λόγοι της επιρροής αυτής και οι παρατηρήσεις μας στο θέμα αυτό δεν μπορούν παρά να έχουν προσωρινό χαρακτήρα. Η προσεκτική παρατήρηση της ελληνικής πολιτικής ζωής κατά την περίοδο εκείνη επιτρέπει πά-

“
*προς γαρ το τελευταίον εκβάν έκαστον των πριν
 υπαρχάντων κρίνεται.
 Έκαστον εκ των προϋπαρχάντων κρίνεται
 σύμφωνα με την τελευταίαν έκβασιν.*
 ”

ντως την διατύπωση αρκετά σημαντικών παρατηρήσεων.

Η πρώτη υπόθεση που γεννάται πάνω σ' αυτό το θέμα — μια υπόθεση την οποία κατά τα τελευταία χρόνια η πολιτική επιστήμη, εχρησιμοποίησε *ad nauseam* (κατά κόρον) — είναι η υπόθεση του γοήτρου που στην γαλλική γλώσσα ερμηνεύεται με την αρκετά αδύνατη εξ' άλλου, έκφραση, της προσωπικής ακτινοβολίας ή μαγνητισμού και την οποία Αμερικανοί συγγραφείς, πλησιέστατοι προς την ιδέα του Βέμπερ, αποδίδουν με την έκφραση *the touch of grace* — «το άγγισμα της χάριτος». Μπορούμε άραγε να εξηγήσουμε την άνοδο του Κ. Καραμανλή με αρετές αυτής της τάξεως;

Στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν φαίνεται να είναι θεμιτό να συγκρατήσουμε ένα τέτοιο στοιχείο. Πράγματι την στιγμή που καταλαμβάνει την εξουσία το 1955 ο Καραμανλής, υπουργός Δημοσίων Έργων της Κυβερνήσεως Παπάγου, είναι ασφαλώς ένας υπουργός που θεωρείται ότι επέτυχε στον τομέα του. Χωρίς να προχωρήσουμε σε λεπτομερειακή έκθεση της δραστηριότητάς του κατά την εποχή, ας παρατηρήσουμε πάντως ότι δεν έχαιρε και γενικής εγκρίσεως. Υπήρξαν τότε επικρίσεις, ότι για τον Καραμανλή η φροντίδα για την συντήρηση του προσωπικού του γοήτρου επρυτάνευε τόσο πάνω στην μέριμνα εξυπηρέτησεως του συνόλου, ώστε να δίνει θεληματικά προτεραιότητα σε έργα αποδοτικά στον τομέα των «δημοσίων σχέσεων» (όπως η διάνοιξη ή διαπλάτυνση δρόμων μέσα στην πόλη των Αθηνών). Κατηγορείται επίσης, ότι εκάλυψε ή προκάλεσε σοβαρά τεχνικά σφάλματα χωρίς να δείξει αρκετή επιμέλεια πάνω στο θέμα του κόστους κατασκευής. Οπωσδήποτε, αυτός ο αρκετά νέος ακόμη άνθρωπος (γεννήθηκε στις 23 Φεβρουαρίου 1907), θεωρείτο ως και από το ίδιο του το κόμμα, σαν ένας δευτέρας τάξεως τεχνοκράτης πολιτικός. Το όνομά του ήταν άγνωστο στις μάζες, και η πληροφορία της υποδείξεώς του για την πρωθυπουργία θα γίνη δεκτή με κάποια έκπληξη. Η αλήθεια είναι, ότι ο Καραμανλής προσπάθησε να εξουδετερώσει αυτό το μειονέκτημα, μεταχειριζόμενος όλα τα μέσα που έθετε στην διάθεση του ο έλεγχος της κρατικής προπαγάνδας.

“

Ο Καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που προτείνει ένα μέτριο και εκλογικευμένο τρόπο ζωής στερούμενο παντός ηρωισμού.

”

J. Schumpeter
Καπιταλισμός και δημοκρατία

Πράγματι, κατά την διάρκεια των οκτώ ετών που έμεινε στην εξουσία σαν πρωθυπουργός, το κρατικό ραδιόφωνο, ο κυβερνητικός ή συμπαθών τύπος, οι κρατικές υπηρεσίες στην Ελλάδα και το εξωτερικό ανέπτυξαν μεγάλες προσπάθειες για να δημιουργήσουν, στην εθνική και την διεθνή κοινή γνώμη, την εικόνα ενός ηγέτη, νέου, δυναμικού δημιουργικού, πιστού υπερασπιστού των «δυτικών αξιών»,

self made man (αυτοδημιούργητου ανθρώπου) που βγήκε απ' τον λαό. Υπάρχει εδώ μια όψη της προσπάθειας επηρεασμού μέχρι «πλύσεως εγκεφάλου». Η μέθοδος αποτελεί πλέον πραγματική βιομηχανία και οι δημόσιες αρχές προσφεύγουν σ' αυτή ολοένα και περισσότερο. Βέβαια, το κόστος παρομοίων εγχειρημάτων το πληρώνουν τελικά οι φορολογούμενοι.

Θα πάρουμε μια ακριβέστερη ιδέα του περιεχόμενου και της ποιότητας παρομοίων εκστρατειών, διαβάζοντας μερικά αποσπάσματα μιας βιογραφίας του Καραμανλή, την οποία εδημοσίευσε και εξέδωσε σε πολλές ξένες γλώσσες η Προεδρία της Κυβερνήσεως τον Μάιο του 1959.

«Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής είναι αγροτικής καταγωγής. Ο πατέρας του ήτο δημοδιδάσκαλος και εκ των σημαντικών καπνοκαλλιεργητών της περιφέρειάς του. Είναι ο πρεσβύτερος υιός μιας οικογενείας από τέσσαρας αδελφούς και τρεις αδελφάς. Όταν απεβίωσε ο πατέρας του, άφησε ανήλικα τα τέκνα του και ο Κωνσταντίνος, ηλικίας τότε 19 ετών, κατά τα έθιμα των ελληνικών οικογενειών, ανέλαβε την οικογένεια και την ανατροφή των αδελφών του. Ο πατέρας του είχε πάντοτε προσπαθήσει ν' αποτρέψει τον νεαρόν Κωνσταντίνο από την πολιτικήν σταδιοδρομίαν, αντέτεινε ότι ο υιός του είχε πολύ ευθύνη και έντιμον χαρακτήρα ώστε να δυνηθή να επιτύχη ως πολιτικός».

«Πρωτοεμφανίσθη εις την πολιτικήν σταδιοδρομίαν νέος ακόμη, όταν ήτο 28 ετών».

«Το 1946 έγινε δια πρώτη φοράν υπουργός... Διεκρίθη εις όλας τας θέσεις που κατέλαβε με την εργατικότητα, την δημιουργικήν του πρωτοβουλίαν, την διοικητικήν αποτελεσματικότητα και ένα ακαταπόνητον ζήλον δια την πραγματοποίησιν των έργων που του είχαν ανατεθή».

«Κατά την ιδιαίτερος καρποφόρον εκείνην περίοδον της πολιτικής του σταδιοδρομίας, αι αρεταί πολιτικού ανδρός που τον διέκρινον, και ιδία η εξαιρετος ενεργητικότης του, η αυτοπεποίθησις και η αποφασιστικότης του, η μεθοδικότης και λαμπρά πρωτοβουλία του εις έργα προόδου, εδοκιμάσθησαν και ανεγνωρίσθησαν από τους πάντας. Απέκτησε με τον τρόπον αυτόν την βαθείαν εκτίμησιν και τον σεβασμόν του ελληνικού λαού».

«Ως νέος άνθρωπος, προικισμένος με μεγάλην πείραν και ακαταμάχητον δύναμιν θελήσεως, δεν διστάζει. Εμπνεόμενος από την ζωηράν επιθυμίαν αναδιοργανώσεως των πολιτικών δυνάμεων του τόπου και δια τον αποτελεσματικόν χειρισμόν των προβλημάτων του, ιδρύει την Εθνικήν Ριζοσπαστικήν Ένωσιν».

«Ο κ. Κ. Καραμανλής διστάζει να παρουσιάση ένα φιλοδυτικόν πρόγραμμα και ν' αντιμετωπίση με θάρρος την κοινήν γνώμην. Παρά την θέσιν του αντίθετον προς το υφιστάμενον συναισθηματικόν ρεύμα χάρις εις το προσωπικόν του γοήτρον, αναδεικνύεται νικητής».

«Δεν είναι υπερβολή να λεχθή, ότι κατά τα τρία τέταρτα και πλέον το έργον της ανοικοδομήσεως που συνετελέσθη από της απελευθερώσεως της Ελλάδος (Οκτώβριος 1944) ενεκαινιάσθη, διεξήχθη και ολοκληρώθη από τον κ. Κ. Καραμανλήν».

«Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής διεξήγαγε μέχρι σήμερα με μεγάλην επιτυχίαν το γιγάντιο έργο του, χάρις εις μιαν συμπεριφοράν που συνεδύαζε μιαν ακαταπόνητον επιμέ-

λεια, δεν εγνώριζε ούτε μίαν ανάπαυλα, ούτε μίαν εορταστικήν ημέραν, με μίαν αλύγιστον αυστηρότητα έναντι των συνεργατών και συναδέλφων του, την οποίαν επέβαλε όχι τόσο με τα διαταγὰς ὅσον με το προσωπικόν του παράδειγμα. Ἦπιος εἰς τὴν ιδιωτικὴν του ζωὴν, απλὸς καὶ μετριόφρων εἰς τὸν δημόσιόν του βίον, ὁ χαρακτήρ καὶ οἱ τρόποι του εἶναι υποδειγματικοί. Εξ ἄλλου, εἰς τὸ ἀξίωμα του πρωθυπουργοῦ, ἔδειξε πολιτικὴν σωφροσύνην, οξυδερκείαν κρίσεως καὶ ικανότητά ἀμέσου καὶ ακριβοῦς ἀντιλήψεως τῶν καταστάσεων. Κατάρθωσε με τὸν τρόπον αὐτόν, παρά τας ἀντιδράσεις, νὰ κατακτήσῃ τὴν θέσιν του ισχυροτέρου πολιτικοῦ ἡγέτου τῆς Ελλάδος».

Τίποτε δὲν λείπει ἀπὸ αὐτὸν τὸν πίνακα, ωστόσο, καθὼς συμβουλευέει καὶ ἡ λαϊκὴ σοφία: «ὅποιος λέει πολλὰ, δὲν λέει τίποτα». Καίτοι ὠρισμένα στοιχεῖα τοῦ πορτραίτου αὐτοῦ ἔγιναν δεκτὰ ἀπὸ διαφόρους κύκλους τῆς αλλοδαπῆς, εἶναι ἀμφίβολο παρόμοιες ἐκστρατείες νὰ ἐπηρέασαν σημαντικὰ τὴν γνώμην τῶν Ἑλλήνων ἢ ἀκόμη καὶ τοὺς ἰθὺντες τοῦ κόμματος.

“

Τον ἄρχοντα τριῶν δει μεμνήσθαι: Πρῶτον μὲν ὅτι ἀνθρώπων ἄρχει. Δεύτερον, ὅτι κατὰ νόμους ἄρχει. Τρίτον δέ, ὅτι οὐκ αἰεὶ ἄρχει.

”

Αγάθων

Καμία ἀπ’ τὶς ἐξηγήσεις αὐτές δὲν φωτίζει τὴν πραγματικὴ πηγή τῆς ἐξουσίας τοῦ Καραμανλῆ, ποὺ ἐγκεῖται στο γεγονός ὅτι ἐπελέγη ἀπὸ τὸν Βασιλέα γιὰ νὰ διοικήσῃ τὴν Δεξιά, δηλαδὴ τὴν πολιτικὴ ομάδα ποὺ στο Ἔθνος καὶ τὴν Βουλὴν, ἀποτελεῖ τὸ στήριγμα τοῦ Στέμματος. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Καραμανλῆ τὸν περιγράφουν σαν ἕνα ἀπλὸ υπάλληλο τῶν Ἀνακτόρων ποὺ ἐκλήθη ἀπ’ τὸν μονάρχη ν’ ἀναλάβῃ μίαν θέσιν ἐμπιστοσύνης καὶ ἀπελύθη βάνουσα τὴν στιγμή ποὺ ἡ συμπεριφορὰ τοῦ ἔδωσε τὴν ἐντύπωση ὅτι μποροῦσε νὰ ἐκθέσῃ τὸ Στέμμα στὴν χώρα. Ἡ κρίση ἔχει διατυπωθῇ με αυστηρότητα, ἀλλὰ νομίζουμε ὅτι ἐκφράζει με ἀρκετὴ ἀκρίβεια τὸ πνεῦμα τῶν σχέσεων ποὺ συνέδεαν τὸν Βασιλέα με τὸν πρωθυπουργό του. Ὅπωςδήποτε, καὶ σύμφωνα με ἕνα μηχανισμό ποὺ θὰ διασαφηνισθῇ ὅταν θὰ ἐκθέσουμε τὸν ρόλο τῶν ἐξωκοινοβουλευτικῶν δυνάμεων στὴν ἐλληνικὴ πολιτικὴ ζωὴ, ἡ βασιλικὴ υπόδειξη χαρίζει στὸν Καραμανλῆ καὶ τὴν υποστήριξη τῶν ἐνόπλων δυνάμεων — υποστήριξη ποὺ θὰ ὁδηγήσῃ τοὺς στρατιωτικούς μέχρι τὸν ἐκφοβισμό τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἐκλογικὴ βοήθεια πρὸς ὄφελος τῆς Δεξιᾶς.

Οἱ λόγοι ποὺ προκάλεσαν τὴν ἀρχικὴ παραχώρηση τῆς βασιλικῆς ἐμπιστοσύνης, μὲνουν περιστασιακοί. Πολλοὶ διατείνονται, ὅτι ὁ Καραμανλῆς ἐκλήθη διότι ἦτο ἔτοιμος καὶ μάλιστα διότι εἶχε ρητὰ υποσχεθῇ νὰ δεχθῇ μίαν ρύθμιση τοῦ Κυπριακοῦ ζητήματος σύμφωνα πρὸς τὰ βρετανικὰ συμφέροντα καὶ τὶς ἀμερικανικὲς ἀνησυχίες. Ἡ ἀποδοχὴ ἀπὸ τὴν ΕΡΕ τῶν συμφωνιῶν τῆς Ζυρίχης φαίνεται νὰ ἐπικυρώνῃ τὴν υπόθεση αὐτή. Εἶναι γνωστὲς ὅμως οἱ ἐπιφυλάξεις τὶς ὁποῖες προκαλοῦν συλλογισμοὶ ποὺ συνίστανται στὴν ἀνακάλυψη τῶν κινήτρων μίας περασμένης συμπεριφορᾶς μέσα στὴν κατοπινὴ εξέλιξη τῆς ροῆς τῶν γεγονότων.

Μία ἄλλη υπόθεση εἶναι, ὅτι ὁ Καραμανλῆς ἐξελέγη διότι ἐθεωρεῖτο, ἐξ αἰτίας τῆς φαινομενικῆς τοῦ σκληρότητος καὶ αυστηρότητος, περισσότερο ικανὸς ἀπὸ τοὺς ἀντιζήλους του νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνη στους Ἀμερικανούς πάνω στο θέμα τοῦ ἀντικομμουνιστικοῦ ἀγῶνος. Εἰμεθα στα χρόνια τοῦ Φόστερ Ντάλλες καὶ οἱ Ἠνωμένες Πολιτεῖες θέλουν οἱ χώρες ποὺ δέχονται τὴν οικονομικοστρατιωτικὴν βοήθεια νὰ δείχνουν ἐνεργητικότητα στὴν διαφύλαξη τῶν δυτικῶν ἀξιών (ἡ προάσπιση αὐτῆς, ἐκτός ἀπ’ τὴν ἰδεολογικὴ σταυροφορία, συνεπήγετο καὶ τὴν παραχώρηση μίας προνομιακῆς μεταχειρίσεως στους Ἀμερικανούς τραπεζίτες καὶ ἐμπόρους). Με τὰ ὑπουργικὰ τοῦ καθήκοντα ὁ Καραμανλῆς εἶχε ἀποκτήσῃ ἐπαφὲς με τὶς ἀμερικανικὲς ὑπηρεσίες στὴν Ελλάδα καὶ δὲν εἶναι ἀδύνατο νὰ κατάρθωσιν νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ αὐτὲς σαν *persona gratta* πρὶν ἀκόμη παρατηρηθῇ ἀπὸ τὰ Ἀνάκτορα.

Με τὴν κατάσταση ἐξαρτήσεως, στὴν ὁποία εὐρίσκετο ἡ Ελλάς ἐναντὶ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν, ἦταν πάντως ἀδιανόητο ὁ Βασιλεὺς νὰ ονομάσῃ πρωθυπουργό ποὺ δὲν θὰ τοὺς ἐνέπνεε ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη. Ὁ Καραμανλῆς, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ εἶχε υποδειχθῇ εἰάν δὲν ἔχαιρε στα πρῶτα τοῦ βήματα τῆς ἐμπιστοσύνης ἐκείνης, ἐπρόκειτο στὴν συνέχεια νὰ φανῇ ἀπόλυτα ἀξίος τῆς καὶ, πράγματι, ἡ ἀμερικανικὴ υποστήριξη δὲν τοῦ ἔλειψε ποτὲ ἐπὶ πολλὰ χρόνια. Γιὰ νὰ περιορισθῇ ἡ προτίμηση αὐτή, θὰ πρέπει νὰ περιμένουμε τὴν ἀνοδο στὴν ἐξουσία τοῦ Ι. Φ. Κέννεντυ καὶ τὶς μεταβολές ποὺ ἐπέφερε στὴν μεθοδολογία τῆς ἀσκήσεως τοῦ ἀμερικανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ.

Απὸ τὴν στιγμή ποὺ ὁ Καραμανλῆς ἐξησφάλισε τὴν βασιλικὴ εὐνοία καὶ τὴν βοήθεια τῆς προστάτριας δυνάμεως, ἦταν πλέον εὐκόλο στὴν καραμανλικὴ προπαγάνδα νὰ διαφημίζῃ τὸν πρωθυπουργό σαν τὸν ἄνθρωπο τῆς καταστάσεως. Με τὸν τρόπο αὐτό ὁ Καραμανλῆς θὰ ἐμφανισθῇ σαν ὁ καλύτερος ἐγγυητὴς καὶ μάλιστα σαν μόνος ἐγγυητὴς τῶν προσφιλῶν σπὶς ἰθύνουσες κατηγορίες καὶ τὰ προνομιοῦχα στρώματα τῆς χώρας καταστάσεων, χωρὶς νὰ λησμονοῦμε ὅτι πολλὰ στοιχεῖα τῶν μεσαίων τάξεων σκέπτονται καὶ ἐνεργοῦν πάνω στα ἴχνη ποὺ χαράζουν οἱ πρῶτες: τὴν διαφύλαξη τῆς χώρας ἀπὸ τὸν κίνδυνο διεισδύσεως καὶ ἀνατρεπτικῆς δράσεως τῶν κομμουνιστῶν (φόβος, στεροῦμενος κάθε λογικὴ βάση, ἐνός «τρίτου γύρου» τὸν ὁποῖο τὸ ἐλληνικὸ Κ.Κ. ετοιμάζεται νὰ εξαπολύσῃ κατὰ τῆς ἀστικῆς τάξεως). Τὴν διατήρηση τῆς συμμαχικῆς καὶ ιδιαίτερα τῆς ἀμερικανικῆς υποστηρίξεως ποὺ, ὑπὸ τὸ πρόγραμμα ἐξασφαλίσεως προστασίας στο ἔθνος ἀπὸ ξένες ἐισβολές, ἐγγυάται πράγματι τὴν μονιμότητα τῆς υφισταμένης κοινωνικῆς δομῆς τοῦ τόπου. Τὴν ἐξασφάλιση τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν ξένων (τραπεζιτῶν, βιομηχανικῶν ομίλων, τουριστῶν κλπ.), ἀπ’ τοὺς ὁποῖους ἀναμένεται τὸ α-

*Ο Καραμανλής ανάμεσα
στον αρχηγό του Έκτου Στόλου
και τον Αμερικανό πρέσβη*

παραίτητο για τον πλουτισμό των ευνοουμένων της υπαρχούσης τάξεως και την διατροφή του λαού συνάλλαγμα.

Χονδρικά η καραμανλική προπαγάνδα συνίστατο στην διαβεβαίωση, ότι χωρίς τον Καραμανλή η διαφύλαξη τέτοιων αξιών θα εξετίθετο ανεπανόρθωτα σε κινδύνους. Ο μύθος ήταν ασφαλώς κάπως χοντροκομμένος στο μέτρο που πολλοί άλλοι Έλληνες πολιτικοί, περιλαμβανομένων και των ηγετών του Κέντρου, μπορούσαν να εγγυηθούν στην ελληνική αστική τάξη και επρόκειτο πράγματι στην συνέχεια να της εγγυηθούν τα ίδια πλεονεκτήματα. Μένει όμως το γεγονός ότι επί μια περίοδο ο Καραμανλής κατόρθωσε να επιτύχει να τον θεωρούν σαν απαραίτητο για την προώθηση των συμφερόντων της Δεξιάς και αυτό εξηγεί, τουλάχιστον κατά ένα μέρος, γιατί οι βουλευτές της ΕΡΕ έδειξαν, με λίγες μόνο εξαιρέσεις, υπακοή στον αρχηγό που τους ώρισε ο Βασιλεύς με την ενεργό συγκατάθεση της Αμερικής.

Οι ελιγμοί αυτοί, όσο και νάναι πολυσήμαντοι, δεν εξηγούν τα πάντα. Πρέπει επίσης να επιμείνουμε πάνω στην σημασία των μοχλών επεμβάσεως και των μέσων επιρροής που εξησφάλιζε στον πρωθυπουργό η κυριαρχία του κυβερνητικού μηχανισμού, κυριαρχία τόσο περισσότερο ισχυρή όσο το ίδιο το κόμμα δεν είχε ούτε την κατάλληλη δομή ούτε την θέληση, και η υψηλή ελληνική γραφειοκρατία είναι ασφαλώς πολύ αδύναμη και εξηρημένη για να έχει και την απλή ακόμη θέληση ν' αντισταθεί στους πολιτικούς. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, οποιοσδήποτε ηγέτης θα ήταν σε θέση να επιδράσει πάνω στην στάση των δυνάμεών του. Στην περίπτωση που μας απασχολεί, οι δυνατότητες δράσεως που προσφέρονται συνήθως στον αρχηγό κόμματος που γίνεται πρωθυπουργός, επρόκειτο να διευρυνθούν και ν' αποκτήσουν μεγαλύτερη βαρύτητα εξ αιτίας της ταχύτητας με την οποία επραγματοποιήθη η ιδιοποίηση της κυβερνητικής μηχανής και ο συγκεντρωτισμός της ρουσφετολογικής προστασίας στα χέρια του Καραμανλή. Καταλαβαίνουμε, λοιπόν, πώς οι βουλευτές της ΕΡΕ, πάνω στην φροντίδα των να εξασφαλίσουν για τους εαυτούς των και τις περιφέρειές των ένα τμήμα των πλεονεκτημάτων αυτών, προτίμησαν να δεχθούν την πολιτική του αρχηγού αντί ν' αναλάβουν αγώνα εναντίον του, αγώνα κατ' ανάγκη επικίνδυνο εξ αιτίας των υποστηρικτών που είχε εξα-

σφαλίσει.

Σωστό είναι επίσης ν' αναφέρουμε και το εκλογικό πρόβλημα. Η δύναμη της Δεξιάς ωφείλετο κατά ένα μέρος στο ότι από το 1951 απετέλεσε ένα ισχυρό συγκρότημα απέναντι στον κατακερματισμό των οπαδών του Κέντρου. Μπορούμε να δεχθούμε, ότι η φροντίδα για την διατήρηση της προνομιάς αυτής καταστάσεως ήταν σε θέση ν' αποτρέψει τους βουλευτές της ΕΡΕ από την σύμψηξη ομάδων διαφωνούντων. Και, κατά συνέπεια, τους κατεδίκαζε να υποταχθούν στην εξουσία του αρχηγού του κόμματος.

Με αυτά τα δεδομένα μένει να εξηγήσουμε την παραίτηση από την πρωθυπουργία που υπέβαλε ο Κ. Καραμανλής στον Βασιλέα στις 11 Ιουνίου 1963. Την ημέρα που μεσολαβεί η παραίτηση εκείνη, η ΕΡΕ διαθέτει στην Βουλή 176 έδρες επί 300. Ο Καραμανλής έχει επομένως μια άνετη πλειοψηφία και μια πλειοψηφία την οποία ελέγχει καλά. Γιατί τότε η αποχώρηση αυτή να μοιάζει τόσο απόλυτα με μια φυγή και ίσως πράγματι ν' αποτελέσει μια φυγή;

Οπωσδήποτε δεν φαίνεται, ότι ο λόγος που προεβλήθη — μια διαφωνία πάνω στην σκοπιμότητα του ταξιδιού του βασιλικού ζεύγους στο Λονδίνο — να υπήρξε ο πραγματικός. Καθώς είδαμε, είναι δύσκολο να γίνει πιστευτό, ότι ο Αρχηγός του Κράτους μπόρεσε να έλθει σε σύγκρουση με τον αρχηγό της κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας με αφορμή μια οπωσδήποτε δευτερεύουσα υπόθεση. Εξ άλλου — υπό τον όρο βέβαια ότι θα διατυπώνουμε συλλογισμούς μέσα στα πλαίσια του ισχύοντος συνταγματικού συστήματος — μπορεί κανείς να σκεφθεί ότι θα ήταν σχετικά εύκολο στον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως, λαμβανομένης υπ' όψη της απόλυτης πλειοψηφίας που διέθετε στην Βουλή, ν' αποτρέψει τον Αρχηγό του Κράτους απ' την πραγματοποίηση ενός εθιμοτυπικού ταξιδιού, εάν η διαφορά περιωριζότο πράγματι μόνο στο πρόβλημα εκείνο.

Εάν θέλουμε να προχωρήσουμε περισσότερο στην ουσία του ζητήματος, πρέπει να θυμηθούμε ότι η περίοδος των 18 μηνών που προηγείτο της πτώσεως της κυβερνήσεως Καραμανλή υπήρξε μια φάση «ανεκδότου αγώνος» (κατά την έκφραση του Γ. Παπανδρέου) για την ανατροπή της κυβερνήσεως της Δεξιάς και την επιστροφή στις κάλπες. Θ' αναλύσουμε αργότερα την μεθόδευση του αγώνος εκείνου. Το σημείο που πρέπει να συγκρατήσουμε είναι, ότι

ο αγώνας αυτός επρόκειτο να δημιουργήσει στην χώρα μια σοβαρή πολιτική κρίση, εις την οποίαν η Ένωση Κέντρου δεν εδίστασε να εμπλέξει την Μοναρχία. Ωστόσο, ο Κ. Καραμανλής απεδείχθη απόλυτα ανίκανος να κυριαρχήσει πάνω στην κρίση αυτή, η οποία απεκορυφώθη με την δολοφονία του βουλευτή Λαμπράκη. Η κρίση εκείνη επεδεινούτο απ' τα ελαττώματα και τις ανεπάρκειες της οικονομικής καταστάσεως πολύ λιγώτερο λαμπρής, ιδιαίτερα κάτω από μια μακροπρόθεσμη προοπτική, απ' ό,τι το εβεβαίωναν οι κυβερνητικοί προπαγανδιστές και απ' ό,τι ήσαν διατεθειμένοι να πιστεύουν οι διάφοροι κύκλοι της αλλοδαπής.

Με αφετηρία την κατάσταση εκείνη, πολλές υποθέσεις είναι δυνατές όσον αφορά την συμπεριφορά των κυρίως ενδιαφερομένων. Μπορούμε να σκεφθούμε, ότι ο Κ. Καραμανλής προκάλεσε την κρίση για να υποχρεώσει τον Βασιλέα να διαλύσει τη Βουλή, ώστε να δώσει την νέα εκλογική μάχη, μάχη που — αν την κρίνουμε *a posteriori*, είναι αλήθεια ότι, με την περιωρισμένη νίκη του Κέντρου στις 3 Νοεμβρίου 1963 — κάθε άλλο παρά ήταν χαμένη εκ των προτέρων. Μα δεν θα είναι αθέμιτο να υποτεθί ότι ο Καραμανλής, φοβισμένος απ' τον θόρυβο που είχε δημιουργήσει η αντιπολίτευση και επιθυμώντας να μην εκτραχύνει την αγανάκτησή της (έστω και μόνον για ν' αποφύγει κατοπινά αντίποινα) απεφάσισε στην πραγματικότητα να φύγει, διαλέγοντας ένα «σημείο πτώσεως» ξένο, κατά κάποιο τρόπο, προς το περιεχόμενο της μάχης που διεξήγεται. Η χλιαρότης και, ως το πούμε καθαρά, η φαινομενική ηττοπάθεια που επρόκειτο να δείξει ο παλαιός πρωθυπουργός μετά την πρώτη νίκη του Κέντρου (εκλογές της 3 Νοεμβρίου), δίνουν αρκετές λαβές στην υπόθεση αυτή.

Μπορούμε, είναι αλήθεια, να διατυπώσουμε άλλες υποθέσεις που έχουν σαν χαρακτηριστικό ότι αποδίδουν την πρωτοβουλία στην Μοναρχία. Η τελευταία δεν μπορούσε βέβαια να μένει ήσυχη προ του ογκουμένου κύματος των επικρίσεων που διέτρωσαν εις βάρος της πολλοί τομείς της εθνικής αλλά και της ξένης κοινής γνώμης. Είναι κατανοητό ο Μονάρχης — στον οποίον το Κέντρον δεν συγχωρούσε την αρχική υποστήριξη που έδωσε στον Καραμανλή — να επεχείρησε ν' αποκαταστήσει την κατάσταση θυσιάζοντας τον Καραμανλή, είτε για να προετοιμάσει απλά και μόνο μια νέα σφυγμομέτρηση, είτε για να επιτρέψει την έναρξη ωρισμένων κομματικών ανακατατάξεων (την δημιουργία μιας μορφής συσπειρώσεως της Κεντρο-Δεξιάς, που θα συνεκέντρωνε, γύρω απ' τον Σ. Βενιζέλο παραδείγματος χάριν τα μετριοπαθή στοιχεία της Ριζοσπαστικής Ενώσεως και της Ενώσεως Κέντρου).

Πάνω σ' αυτή την βάση ξαναβρίσκουμε την γνώμη, κατά την οποία ο μονάρχης απέπεμψε τον πρωθυπουργό του, όπως ένα αφεντικό απολύει έναν υφιστάμενο που διέπραξε σφάλματα στην εκτέλεση των καθηκόντων του. Ο Βασιλεύς ήταν τόσο περισσότερο σε θέση να πραγματοποιήσει το εγχείρημα δεδομένου ότι μπορούσε να υπολογίζει αυτός, και όχι ο πρωθυπουργός, στην υποστήριξη των ενόπλων δυνάμεων. Το Επιτελείο, πιστό στον Καραμανλή όσο καιρό ήταν ο άνθρωπος των Ανακτόρων, του απέσυρε την συνδρομή του μόλις άλλαξαν οι βασιλικές προτιμήσεις: οπωσδήποτε ο Βασιλεύς ζήτησε επιδεικτικά την γνώμη του Επιτελείου την παραμονή της παραιτήσεως του πρωθυπουργού, οι εφημερίδες μαρτυρούν το γεγονός. Επί πλέον η νέα αμερικανική πολιτική δεν ήταν δυσμενής στην άνοδο μιας κυβερνήσεως που θα ήταν λιγώτερο απροκάλυπτα α-

ντιδραστική.

Συμπερασματικά ο Καραμανλής έπεφτε κάτω από το κτύπημα των δυνάμεων που είχαν εξασφαλίσει την άνοδό του. Και η πτώση του ωφείλετο στο γεγονός ότι δεν ήταν πλέον κύριος των στοιχείων πάνω στα οποία είχε στηρίξει την εξουσία του. Η ΕΡΕ είχε υπό την ηγεσία του διαπράξει τόσες καταχρήσεις, ώστε «η ώρα της καταφρόνιας» να έχη σημαίνει. Ωστόσο, οι εξωκοινοβουλευτικές δυνάμεις και οι ξένοι κύκλοι δεν θέλαν να πληρώσουν τα σπασμένα της καταφρόνιας εκείνης. Σε μια τέτοια συγκυρία δεν υπάρχει άλλη τακτική απ' την εφαρμογή της συνταγής του αποδιοπομπαίου τράγου ή ακόμη της αλλαγής της φρουράς των ανθρώπων, για να διαφυλαχθεί η ουσία των πραγμάτων. Τελικά η θέση που αποδίδει στην βασιλική πρωτοβουλία την αποχώρηση του Καραμανλή μας φαίνεται περισσότερο αδιόπιστη — πρωτοβουλία, στην εκλογή της οποίας η βασιλίσσα Φρειδερίκη, ενήμερη της ασθενείας του συζύγου της (καρκίνου), διεδραμάτισε, σύμφωνα με πολλές γνώμες, σημαντικό ρόλο.

Πάντως, ήδη στις 18 Ιουνίου 1963, ο Καραμανλής εγκατέλειπε την Ελλάδα, αφού ετοποθέτησε επί κεφαλής της ΕΡΕ μια διοικούσα Επιτροπή αποτελούμενη από τρία μέλη. Επρόκειτο να επιστρέψει στις 28 Σεπτεμβρίου για να διευθύνει την εκστρατεία των εκλογών της 3 Νοεμβρίου. Ωστόσο, λίγο χρόνο μετά τις εκλογές εκείνες, απεφάσισε ξαφνικά να εγκαταλείψει την ηγεσία του κόμματος και την πολιτική ζωή και ν' αναχωρήσει και πάλι στο εξωτερικό. Στις 9 Δεκεμβρίου, αναχωρούσε απ' την Αθήνα με προορισμό το Παρίσι, χωρίς να προειδοποιήσει ούτε και τους εγγύτερους συνεργάτες του και αφού έκλεισε αεροπορικές θέσεις με ψευδώνυμο (Κ. Τριανταφυλλίδης). Δύο ώρες πριν την αναχώρηση του αεροπλάνου, καθ' οδόν προς το αεροδρόμιο, παρέδωσε στον Π. Κανελλόπουλο, θείο του εξ αγχιστείας και πρώτο του υπαρχηγό στην ΕΡΕ, μια επιστολή με την οποία τον υπεδείκνυε σαν διάδοχο.

Η αναχώρηση αυτή δεν μπορεί να ερμηνευθεί από αντικειμενικούς λόγους! Η ΕΡΕ μετά τις εκλογές του 1963 παρέμενε το δεύτερο κόμμα της Βουλής, με 6 μόνον έδρες διαφορά από τους νικητές. Ηττημένη, ήταν ακόμη ένα ισχυρό όργανο μάχης — τόσο ισχυρότερο μάλιστα, δεδομένου ότι τα Ανάκτορα δεν έδειχναν να επιθυμούν και πολύ να καταλήξουν σε μια καθαρά κεντρώα κυβέρνηση.

Σύμφωνα με ωρισμένες γνώμες, ο Καραμανλής είχε υποκύψει στις πιέσεις μελών της ΕΡΕ που του απέδιδαν την ήττα του κόμματος. Άλλοι είδαν στην αποχώρηση αυτή ένα απλό ελιγμό τακτικής, ο οποίος θα επέτρεπε στον ενδιαφερόμενο, μόλις κατεστάλαζε η αναστάτωση της κρίσεως που άνοιξαν οι εκλογές του 1961, να επιστρέψει στην πολιτική ζωή, ενδεχομένως και με τον ρόλο του σωτήρα. Άλλοι, τέλος αποδίδουν την αναχώρηση εκείνη σε συναισθηματικούς λόγους.

Δεν μπορούμε να επιβεβαιώσουμε τίποτε με βάση τα στοιχεία που διαθέτουμε για την ώρα. Αλλά η υπόθεση μιας προσωπικής λιποψυχίας δεν μας φαίνεται και ο περισσότερο αναξιόπιστος απ' όλους αυτούς τους συλλογισμούς. Δεν θα έχουμε πάντως την σκληρότητα να επιμεινουμε πάνω στην διαφορά που υπάρχει μεταξύ της συμπεριφοράς αυτής και του πορτραίτου του αρχηγού της ΕΡΕ που παρουσίαζε την εποχή της μεγαλύτερης του λαμπρότητας η επίσημη προπαγάνδα.

Με αυτό τον τρόπο, αφού ανέλαβε την εξουσία του στο

“

... 'Αλλα ζητεί η ψυχή σου, κι άλλα κλαίει τον έπαινο του Δήμου και των Σοφιστών, τα δύσκολα και τ' ανεκτίμητα Εύγε· την Αγορά, το Θέατρο και τους Στεφάνους. Αυτά που θα στα δώσει ο Αρταξέρξης, αυτά που θα τα βρεις στη σατραπεία· και τι ζωή χωρίς αυτά θα κάμεις .

”

Κ. Π. Καβάφης Η Σατραπεία

κόμμα από το τριμελές διευθυντήριο που το είχε διοικήσει από τις 18 Ιουνίου μέχρι τις 28 Σεπτεμβρίου, ο Κ. Καραμανλής παρέδιδε την ηγεσία, σαράντα μέρες αργότερα, στα χέρια του Π. Κανελλόπουλου. Φθάνουμε λοιπόν στην επιλογή του δεύτερου ηγέτη της ΕΡΕ.

2. Η περίπτωση του Π. Κανελλόπουλου

Ο Π. Κανελλόπουλος βουλευτής Πατρών, είναι ένας άνθρωπος πολύ διαφορετικός απ' τον Κ. Καραμανλή. Λίγο μεγαλύτερος απ' τον παλαιό του αρχηγό (γεννήθηκε στις 13 Δεκεμβρίου 1902), φημίζεται για την εντιμότητα και την ηθική του ακεραιότητα. Έχει ένα αναμφισβήτητο γόητρο πνευματικού ανθρώπου, δεδομένου ότι υπήρξε καθηγητής Γ' Γυμνασίου και έγραψε πολλά φιλολογικά έργα. Ήδη από το 1935 εμφανίζεται στην πολιτική και ιδρύει δικό του κόμμα, το Εθνικό Ενωτικό Κόμμα, που ήταν δημοκρατικής εμπνεύσεως, όχι όμως και βενιζελογενές. Εξωρίσθη από την δικτατορία Μεταξά, και είναι ένας από τους Έλληνες πολιτικούς πού κατέφυγαν στην Μέση Ανατολή. Μετά την Απελευθέρωση, ο Κανελλόπουλος μεταβάλλει απολύτως την θέση του πάνω στο θέμα του καθεστώτος και κηρύσσεται ανοικτά υπέρ της μοναρχίας, της οποίας έκτοτε δεν έπαψε ν' αποτελή σταθερό στυλοβάτη. Στο σύνολο, ο Κανελλόπουλος θεωρείται σαν άνθρωπος προσηλωμένος στις δημοκρατικές αρχές, και είδαμε ότι ήδη το 1958 είχε προσωρινά αποσχισθεί απ' τον Καραμανλή, του οποίου δεν έδεχτο την ροπή προς ένα ταχυδακτυλουργικό χειρισμό του εκλογικού συστήματος.

Είναι ακόμη πολύ ενωρίς να παρουσιάσουμε σταθερές παρατηρήσεις για την θέση που κατέχει στους κόλπους του κόμματος ο νέος ηγέτης ο οποίος, με λίγα λόγια, έγινε δεκτός από την κοινοβουλευτική ομάδα, αφού επελέγη από τον άλλοτε αρχηγό. Μπορούμε ωστόσο να σημειώσουμε ωρισμένα σημαντικά γεγονότα:

1ο) Η εκλογή του Π. Κανελλόπουλου γίνεται, κατά κάποιον τρόπο, μέσα σε μια ατμόσφαιρα ψυχολογικού εξαναγκασμού. Από την μια πλευρά, ο απρόοπτος χαρακτήρας της αναχωρήσεως του Καραμανλή δεν επέτρεψε ν' αντιδράσουν τα διάφορα ρεύματα που είχαν αρχίσει ν' αποκρυσταλλώνονται εντός της ΕΡΕ κατά την περίοδο του Ιουνίου μέχρι του Σεπτεμβρίου του 1963. Από την άλλη, οι επικείμενες εκλογές του Φεβρουαρίου 1964 ανάγκαζαν το κόμμα να εξασφαλίσει μια επίφαση ενότητας στα μάτια των εκλογέων. Ωστόσο ο Γ. Κασιμάτης, παλαιός φιλελεύθερος

που είχε μεταπηδήσει στην ΕΡΕ, διέτυπωσε μια πρόταση, που απέβλεπε στην σύσταση ενός διευθυντηρίου, ώστε ν' αποφευχθεί εσπευσμένη εκλογή αρχηγού του κόμματος.

2ο) Το κύριο πλεονέκτημα του Κανελλόπουλου σ' εκείνη την συγκυρία υπήρξε το ότι αποτελούσε από πολλές απόψεις ένα κοινό παρονομαστή. Η μετριοπάθεια και η ακεραιότης του χαρακτήρος του, η παλαιότης του στην ελληνική πολιτική ιεραρχία και το γεγονός, ότι υπήρξε προηγούμενος αρχηγός κόμματος και πρωθυπουργός, όλα αυτά τα χαρακτηριστικά καθιστούσαν την υποψηφιότητά του αποδεκτή ή περισσότερο ανεκτή στους διάφορους «ομαδάρχες» της ΕΡΕ. Εξ άλλου, κατά την συγκέντρωση της κοινοβουλευτικής ομάδας που προέβη στην εκλογή του Κανελλόπουλου, οι λόγοι που εξεφωνήθησαν από τους «ομαδάρχες» άφησαν την εντύπωση ότι επρόκειτο μόνο για την υπόδειξη ενός μεταβατικού αρχηγού, η οποία ωφείλετο στην ανάγκη ενότητας του κόμματος.

3ο) Ήδη απ' τον Ιούνιο του 1963 ωρισμένα ρεύματα άρχισαν να διαγράφονται στους κόλπους της ΕΡΕ. Τα κυριώτερα λέγεται ότι συσπειρώνονται γύρω από τους κ.κ. Ροδόπουλο, άλλοτε πρόεδρο της Βουλής, Πιπινέλη, άλλοτε πρωθυπουργό, Κασιμάτη, Αβέρωφ, Παπαληγούρα, άλλοτε υπουργούς. Αν πιστέψη κανείς ωρισμένες δημοσιογραφικές πληροφορίες, μια κίνηση υπέρ της επιστροφής του Κ. Καραμανλή (ΚΕΚ) ιδρύθηκε εδώ και λίγο καιρό χωρίς τα μέλη της να έχουν ακόμη επισημανθεί. Μέσα στο σημερινό ελληνικό πολιτικό κλίμα, μια τέτοια επιχείρηση δεν θα είχε πρακτικά πιθανότητες επιτυχίας.

Οι παράγοντες αυτοί μπορούν άραγε να προκαλέσουν μια οικογενειακή ανταρσία, που να επιφέρει ανασχηματισμούς στην ηγεσία της ΕΡΕ; Δεν φαίνεται να υπάρχει περίπτωση για κάτι τέτοιο στο άμεσο μέλλον, καίτοι η τάση να θεωρήται ο Π. Κανελλόπουλος μεταβατικός ηγέτης επιβεβαιώνεται. Η μεγάλη πλειοψηφία, που επέτυχε στις εκλογές του Φεβρουαρίου 1964 η Ένωση Κέντρου, αποτελούσε για ένα διάστημα την εγγύηση μιας περιόδου σταθερότητας, που επεξεκτείνετο και στους αντιπάλους ακόμη της Ένωσης.

Ας σημειώσουμε μόνο, ότι η Κοινοβουλευτική Ομάδα της ΕΡΕ δεν λειτουργεί όπως στην εποχή του Καραμανλή· ο Κανελλόπουλος, του οποίου η εξουσία πάνω στους βουλευτές της Δεξιάς δεν μπορεί να παραβληθεί σε τίποτα με την εξουσία του Καραμανλή, είναι υποχρεωμένος να λογαριάζει τα ρεύματα που εκδηλώνονται στους κόλπους της πριν πάρει δημόσιες θέσεις. Στην αρχή οι σκληροί του κόμματος του κατελόγιζαν ότι έδειχνε χλιαρότητα έναντι του Κέντρου και του ηγέτη του Παπανδρέου. Έκτοτε ο ηγέτης της Δεξιάς, καίτοι από την φύση του είναι πολύ περισσότερο απ' τον προκάτοχό του πλάσμενος για να δέχεται τους κανόνες του κοινοβουλευτικού παιχνιδιού, εσκήληρνε αισθητά τις θέσεις του.

Δ. Σημαινόντες βουλευτές της δεξιάς

Η ΕΡΕ περιλαμβάνει στοιχεία διαφόρου προελεύσεως. Από τους επιζώντες των παλαιών συντηρητικών στρωμάτων μέχρι τους συγχρωτιζόμενους με τον κόσμο των επιχειρήσεων πολυπράγμονες βουλευτές της καραμανλικής περιόδου, δεν είναι εύκολο να κάταρτίσουμε έναν αρκετά ενδεικτικό κατάλογο και κάθε απαρίθμηση του τύπου αυτού μπορεί να δώσει λαβή σε αμφισβητήσεις. Δίνουμε, ωστόσο, το όνομα ωρισμένων βουλευτών, που μπορούν να

θεωρηθούν αντιπροσωπευτικοί της καταστάσεως που αναλύσαμε:

Βρίσκουμε ακόμη στην ΕΡΕ βουλευτές που ανήκουν στις οικογένειες των έξι τυφεκισθέντων του 1922 — δηλαδή των υπουργών που εξετέλεσθησαν μετά την καταστροφή της Μικράς Ασίας — εκτέλεση της οποίας ήδη αναφέραμε τον βαθύτατο και διαρκή αντίκτυπο πάνω σ' ένα μέρος της κοινής γνώμης. Σήμερα είναι οι: Σ. Θεοτόκης, βουλευτής Κερκύρας, όπου κατέχει σημαντικά κτήματα και ο οποίος διατηρεί σχέσεις με την βασιλική οικογένεια, ο Α. Στράτος βουλευτής Ακαρνανίας, ο οποίος διαθέτει ισχυρή τοπική δύναμη και ξέρει να δείχνει ευελιξία στην πολιτική δράση, ο Α. Πρωτοπαπαδάκης, βουλευτής Κυκλάδων, όπου έχει εξασφαλίσει ισχυρή τοπική επιρροή και τέλος ο Π. Κανελλόπουλος (ανηψιός του Γούναρη), του οποίου μόλις περιγράψαμε την σταδιοδρομία.

Η ΕΡΕ περιλαμβάνει επίσης μέλη που μετέσχον στην δικτατορία του Μεταξά: όπως ο απόστρατος αξιωματικός Κ. Μανιαδάκης, βουλευτής Κορινθίας, υπουργός των Εσωτερικών του Μεταξά. Ο Μανιαδάκης, που στις τελευταίες εκλογές εξελέγη με τον συνδυασμό που παρουσίασε η ΕΡΕ στο δήμο των Αθηνών, είναι ένας απ' τους σκληρούς του κόμματος. Ας υπογραμμίσουμε επίσης την περίπτωση του Γ. Ράλλη βουλευτού Αθηνών: Είναι υιός του Ι. Ράλλη, που ανέλαβε την πρωθυπουργία το 1943 κατά την κατοχή, ίδρυσε τα τάγματα ασφαλείας και πέθανε στη φυλακή την επαύριο της Απελευθερώσεως. Η οικογένεια Ράλλη διαθέτει μια καλή τοπική επιρροή στην Αθήνα.

Θ' αναφέρουμε τέλος έξι προσωπικότητες που διεδράματίζουν σημαντικό ρόλο κάτω από διάφορες συνθήκες κατά τα τελευταία χρόνια: ο Π. Πιπινέλης, εσταδιοδρόμησε σαν διπλωμάτης, βουλευτής Αθηνών από το 1963, κατ' εξοχήν άνθρωπος της Αυλής, διαθέτει μια ασφαλή επιρροή στα παρασκήνια, ο Π. Παπαληγοῦρας, βουλευτής Κορινθίας, που τρέφει μεγάλες φιλοδοξίες και υποστηρίζεται από τον κόσμο των επιχειρήσεων, ο Κ. Ροδόπουλος, βουλευτής Λαρίσης, ο οποίος αφού προήδρευσε επί 10 χρόνια της Βουλής — λειτούργημα στο οποίο έδωσε περιεχόμενο — γνωρίζει όλα τα απόρρητα της ελληνικής πολιτικής και κρατάει πολλά νήματα στα χέρια του, ο Ε. Αβέρωφ, βουλευτής Ιωαννίνων, διαθέτει ισχυρή επιρροή στην Ήπειρο και συνδέεται με επιχειρήσεις, ο Λ. Ευταξίας, βουλευτής Φθιώτιδος, που θεωρείται κάτοχος σημαντικής ακινήτου περιουσίας στην Αθήνα, ο Τ. Μακρής, βουλευτής Φλωρίνης, υπαρχηγός του Καραμανλή στο Υπουργείο Εσωτερικών, που υπέστη πολλές επιθέσεις απ' την αντιπολίτευση για διάφορες υποθέσεις και σήμερα χάνει την ταχύτητα που είχε πάρει.

Η πλειοψηφία των ανθρώπων αυτών διαθέτει περιουσίες περισσότερο ή λιγώτερο πρόσφατες, είναι αλήθεια. Πολλοί διαθέτουν ισχυρές τοπικές επιρροές στην επαρχία ή των πρωτεύουσας.

II. Ιδεολογία και πρόγραμμα

Η ΕΡΕ υπήρξε, από της ιδρύσεώς της μέχρι το 1963, το κυβερνητικό κόμμα, γι' αυτό και ο απλούστερος τρόπος ερεύνης του θέματος είναι να εκθέσουμε σε μεγάλες γραμμές τις προγραμματικές δηλώσεις των κυβερνήσεων Καραμανλή απ' το 1958 μέχρι το 1961. Χρησιμοποιούμε επίσης στην έκθεση αυτή και το πρόγραμμα που παρουσίασε η ΕΡΕ κατά την προεκλογική εκστρατεία του 1964.

Στην εξωτερική πολιτική θεμέλιο της πολιτικής της ΕΡΕ υπήρξε πάντα η πίστη στο «αμυντικό σύμφωνο της ατλαντικής συμμαχίας». Καίτοι εξεφράζετο ευνοϊκά υπέρ ενός γενικού ελεγχόμενου αφοπλισμού, το κόμμα κατεπόλεμσε την ιδέα της συστάσεως απυραύλων ζωνών.

Προκειμένου για τις σχέσεις μεταξύ της Ελλάδος και των χωρών του ανατολικού συγκροτήματος, η ΕΡΕ εξεδήλωνε την επιθυμία να προχωρήσει στον διακανονισμό των, αλλ' επέρριπτε στις χώρες αυτές έλλειψη κατανόησης έναντι της Ελλάδος και την αποτυχία ενός πορομοίου σχεδίου. Αυτό εξηγούσε, κατά το κόμμα, την αδυναμία επιτεύξεως ενός διακανονισμού των διαφορών που υπήρχαν με την Βουλγαρία και την Αλβανία (η Ελλάς ευρίσκεται πάντα από νομική πλευρά σε εμπόλεμη κατάσταση με την τελευταία).

Οι ηγέτες της ΕΡΕ διεκήρυσσαν πάντα, ότι ευνοούσαν την βελτίωση των σχέσεων με την Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία, καθώς και την εξακολούθηση της πατροπαράδοτης πολιτικής φιλίας με τις αραβικές χώρες — πολιτικής αρκετά ασύστατης εξ άλλου και η οποία δεν απέφερε και πολύ ουσιώδη αποτελέσματα (καθυστέρηση της υπογραφής ενός εμπορικού συμφώνου με την Αίγυπτο).

Στον στρατιωτικό τομέα η ΕΡΕ προέτεινε την διενέργεια των απαραίτητων για την άμυνα της χώρας δαπανών, όχι πάντως και την αύξησή των. Για να μειωθούν τα βάρη αυτής της πολιτικής η ΕΡΕ ζητούσε την διατήρηση της ξένης στρατιωτικής βοήθειας και την ίδρυση ενός ταμείου αρωγής των χωρών του ΝΑΤΟ (το οποίο θα ετροφοδοτείτο από τις πλουσιώτερες χώρες του συνασπισμού προς όφελος εκείνων που δυσπραγούσαν).

Στον οικονομικό τομέα παραθέτουμε τις επικεφαλίδες του προγράμματος της ΕΡΕ που, ας μη το ξεχνούμε, υπήρξε και το ελληνικό κυβερνητικό πρόγραμμα επί 7 και πλέον χρόνια: Νομισματική σταθερότης. Αύξηση των επενδύσεων σε έργα υποδομής. Αναδιάρθρωση των αγροτικών καλλιεργειών ώστε ν' αυξηθί ο όγκος των εξαγομένων προϊόντων. Υποστήριξη της βιομηχανικής αναπτύξεως και του εκσυγχρονισμού της υφισταμένης δομής (και εδώ ένας απ' τους σκοπούς είναι η προώθηση των εξαγωγών). Διατήρηση του επιπέδου των φορολογικών επιβαρύνσεων ώστε να είναι εφικτή η αύξηση των επενδύσεων. Σταθεροποίηση των αποδοχών των εργαζομένων στον δημόσιο τομέα. Απόλυτη προτεραιότητα στην χρηματοδότηση των παραγωγικών κλάδων γεωργίας και βιομηχανίας που αποβλέπουν στην εξαγωγή. Εμμονή στην προσπάθεια προσελκύσεως ξένων κεφαλαίων στην Ελλάδα.

Από την κοινωνική πλευρά, το πρόγραμμα της ΕΡΕ απέβλεπε στην αύξηση της απασχολήσεως την οργάνωση της κοινωνικής ασφαλίσεως, την ορθολογική διαχείριση των αφιερωμένων στον κοινωνικό τομέα πιστώσεων. Τέλος στον τομέα της εκπαίδευσως, η ΕΡΕ προέτεινε, αφ' ενός την επέκταση των διευκολύνσεων προς την τεχνική και επαγγελματική παιδεία, αφ' ετέρου την πλήρωση, με την βοήθεια ενός πολυετούς σχεδίου, των κενών που υπήρχαν σε όλους τους βαθμούς της εκπαίδευσως.

Η ηγεσία της ΕΡΕ δηλώνει ότι πιστεύει στην οικονομία της Αγοράς. Επιμένει πάνω στα πλεονεκτήματα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και του ελεύθερου συναγωνισμού. Στην πραγματικότητα το εφαρμοζόμενο σύστημα συνίσταται στο ν' αναλαμβάνη το Κράτος όσο το δυνατόν μεγαλύτερο μέρος των κάθε είδους δαπανών που απαιτούνται για την ανά-

Η Συμφωνία της Ζυρίχης:
Καραμανλής - Μεντερές (1959)

πτυξη και να αφήνει σε ιδιώτες το σύνολο των κερδών που πραγματοποιούνται πάνω σ' αυτές τις βάσεις. Καίτοι αυτό υπήρξε πάντα το σύστημα που χαρακτηρίζει την καπιταλιστική ανάπτυξη, η Ελλάς προσφέρει ένα τέλειο παράδειγμα περιπτώσεων ιδιωτικού πλουτισμού με βάση τις εισφορές του Δημοσίου. Μπορούμε να προσδιορίσουμε το σύστημα αυτό με λίγα λόγια, λέγοντας ότι στηρίζεται πάνω σε κυκλώματα που κατευθύνονται από τους φορολογουμένους και τα κρατικά ταμεία, προς τους διάφορους προνομιούχους (παραχωρήσεις φορολογικών προνομίων, επιχορηγήσεων, χρηματοδοτήσεις..., χωρίς να λησμονούμε και τον αγώνα κατά των εργατικών διεκδικήσεων), τους ιδιοκτήτες και επιχειρηματίες, οι οποίοι νέμονται το σύνολο των πραγματοποιούμενων κερδών.

Θα μας δοθή στα αμέσως επόμενα η ευκαιρία να κάνουμε τον απολογισμό των προσπαθειών που κατέβαλαν και των αποτελεσμάτων που έδρασαν οι τέσσαρες κυβερνήσεις Καραμανλή στους διάφορους αυτούς τομείς και ιδιαίτερα στον οικονομικό τομέα. Ας πούμε πάντως ότι το χαρακτηριστικό ενός τέτοιου προγράμματος είναι, ειδικά στα προβλήματα της βιομηχανικής ανάπτυξης, η βαθιά του πνευματική μετριότητα και η καθολική έλλειψη προσαρμογής του προς τις συνθήκες της σημερινής Ελλάδος. Με την επιφύλαξη μερικών προσπαθειών σχεδιασμού —περισσότερο φαινομενικών παρά πραγματικών εξ άλλου— οι ηγέτες της ΕΡΕ δεν εφρόντισαν αρκετά ώστε να καταρτισθεί ένας συστηματικός κατάλογος των προβλημάτων που θα έπρεπε να επιλυθούν, να διαγραφεί ο πίνακας των εφικτών λύσεων και να επιλεγούν μεταξύ των εκείνων που ανταπεκρίνοντο στις συναρτήσεις των μεσο-μακροπροθέσεων προοπτικών.

Επί πλέον η ΕΡΕ εδωκεν σε πολλά θέματα από τις αμερικανικές απαιτήσεις. Οι Ηνωμένες Πολιτείες απέκρουαν την επέκταση καλλιιεργειών που μπορούσαν να τους δημιουργήσουν δυσχέρειες στο διεθνές επίπεδο (κατά την Ελλάδα, σταφίδα...). Γι' αυτό και έδειξε εύνοια στην επέκταση μονοκαλλιιεργειών (κηπευτικών) που, δε-

δομένης της καταστάσεως της διεθνούς αγοράς, δεν ανταπεκρίνοντο πάντα προς τα ελληνικά συμφέροντα.

Το πρόγραμμα που εξήγγειλε η ΕΡΕ, σαν κυβέρνηση πρώτα και σαν αντιπολίτευση ύστερα, δίνει σε πολλά του σημεία την εντύπωση ενός καταλόγου μέτρων που απεφασίσθησαν «στο γόνατο» και προδίδουν ένα πνεύμα ευκολίας. Ένα τέτοιο πρόγραμμα μπορούσε βέβαια να χαρίσει στην Ελλάδα μερικές επιφανειακές επιτυχίες, αλλά δεν έδιδε καμία βασική απάντηση στην τεχνική καθυστέρηση απ' την οποία υποφέρει η χώρα.

Για να ολοκληρώσουμε τον χαρακτηρισμό της ιδεολογίας της ΕΡΕ, θ' αναφέρουμε την κατάθεση, στις 21 Φεβρουαρίου 1963, μιας προτάσεως αναθεωρήσεως του Συντάγματος που έφερε την υπογραφή όλων των μελών του Υπουργικού Συμβουλίου. Η πρόταση αυτή που δεν είχε συνέχεια, εξ αιτίας της αναχωρήσεως του Καραμανλή και της εκλογικής ήττας της ΕΡΕ, περιελάμβανε είκοσι δύο σημεία που τροποποιούσαν, μερικές φορές μάλιστα βαθύτατα, την συνηθισμένη λειτουργία των θεσμών. Είναι χρήσιμο να διαγράψουμε με λίγα λόγια, σύμφωνα με την εισηγητική έκθεση, την κυρία έμπνευση του κειμένου εκείνου. Καίτοι προβαίνουμε σε μια ελεύθερη απόδοση και όχι σε μια κατά γράμμα ερμηνεία, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε πιστά το πνεύμα της προτάσεως.

Η Κυβέρνηση Καραμανλή αναχωρούσε συμπερασματικά απ' την ιδέα ότι η ταχεία διάβαση των βαθμίδων που χωρίζουν την υπανάπτυξη από μια κατάσταση ομαλής ανάπτυξεως για ένα δημοκρατικό καθεστώς αποτελεί πραγματικό άθλο. Η δημοκρατία μπορεί να λειτουργήσει άνετα στις πολύ ανεπτυγμένες χώρες, ενώ εξ άλλου τα μη δημοκρατικά καθεστώτα μπορούν να επιτύχουν ταχεία ανάπτυξη. Οι δυσκολίες προέρχονται από την θέληση συγκερασμού του σεβασμού προς την δημοκρατία και των φροντι-

δων μιας επιταχυνόμενης αναπτύξεως. Μεταξύ των μειονεκτημάτων του συνδυασμού αυτού, αναφέρεται η ροπή των διαφόρων κοινωνικών ομάδων ν' απαιτούν άμεσα πλεονεκτήματα, που δεν συμβιβάζονται με τις ανάγκες της καταστάσεως.

Γενικής μορφής οι δυσχέρειες αυτές επιτείνονται ακόμη περισσότερο στην περίπτωση της Ελλάδος από πολλούς παράγοντες. Πρώτα, από την παρουσία μιας σοβαρής κομμουνιστικής απειλής στην εσωτερική τάξη. Απόδειξη του κινδύνου αυτού αποτελούν οι διάφορες απόπειρες τις οποίες επεχείρησαν ήδη οι κομμουνιστές για να καταλάβουν την εξουσία με την βία. Έπειτα, απ' το γεγονός ότι η Ελλάς βρίσκεται στα σύνορα του ανατολικού συνασπισμού και υφίσταται κίνδυνο εισβολής. Τέλος η ψυχολογία του ελληνικού λαού και η έλλειψη πολιτικής αγωγής που τον χαρακτηρίζει τον οδηγούν σε κατάχρηση των ελευθεριών τις οποίες επιτρέπει η δημοκρατία στους πολίτες. Για να λειτουργήσει ομαλά η δημοκρατία προϋποθέτει μια αίσθηση του μέτρου που λείπει απ' την χώρα.

Οι σκέψεις αυτές εξηγούν γιατί σε πολλές περιπτώσεις το ελληνικό κοινοβουλευτικό πολίτευμα λειτουργεί σαν τροχοπέδη της οικονομικής αναπτύξεως. Το καθεστώς αυτό ανοίγει τις θύρες σε όλες τις δημαγωγικές δυνάμεις των οποίων η δράση γίνεται μέρα με τη μέρα και περισσότερο καταστρεπτική. Υπό το πρόσχημα διεκδικήσεως της κοινωνικής δικαιοσύνης φθάνουμε σε καταχρήσεις που αποτελούν άρνηση της πραγματικής δημοκρατίας. Στην Ελλάδα με τον τρόπο αυτό υπάρχει κίνδυνος να διαμορφωθεί μια δημοκρατία των οργανωμένων μειονοτήτων ή των φατριών, κάτω από την οποία οι καλύτερα οργανωμένες ομάδες ή και οι θορυβωδέστερες κατορθώνουν να επιβληθούν στις άλλες.

Για την θεραπεία της καταστάσεως αυτής ριζικό αντίδοτο αποτελεί η αναπροσαρμογή των συνταγματικών κανόνων σύμφωνα με τις πολιτικές και κοινωνικές απαιτήσεις της στιγμής. Μια τέτοια αναπροσαρμογή είναι και επιτακτική και επείγουσα. Χωρίς να προχωρήσουμε στις λεπτομέρειες των προτεινόμενων μέτρων, μπορούμε να πούμε ότι στο σύνολο των είναι ασφώς αυταρχικές εμπνεύσεως. Είτε επρόκειτο για το καθεστώς του δημοσιοϋπαλληλικού λειτουργήματος, τις εγγυήσεις της ελευθεροτυπίας, την δράση των κομμάτων, την μεθόδευση των εργασιών του Κοινοβουλίου, και των νομοθετικών δυνατοτήτων που επιτρέποντο στην Εκτελεστική Εξουσία, ή τέλος την δικαστική οργάνωση..., όλα τα προτεινόμενα μέτρα έτειναν στον περιορισμό των δικαιωμάτων των πολιτών και των αμέσων των εκπροσώπων.

Θεμιτή είναι η υπόθεση ότι με την κατάθεση ενός τέτοιου σχεδίου, Η ΕΡΕ ακολουθούσε απλά τον δρόμο που συνηθίζουν οι σχηματισμοί που, όταν αισθάνονται να περιορίζεται το ακροατήριο των στην χώρα, προσπαθούν να σημψηφίσουν τις απώλειες γοήτρου και επιρροής με την ενίσχυση των νομικών προνομίων που διαθέτουν. Η πρόταση αυτή προσέκρουε πάντως σε ζωηρές αντιδράσεις της αντιπολιτεύσεως, που την κατήγγειλε σαν μια επιβουλή κατά της λαϊκής κυριαρχίας και των πολιτικών ελευθεριών. Η ΕΔΑ μίλησε σχετικά για μια «αναθεώρηση χιτλερικής εμπνεύσεως», αλλά και η Ένωση Κέντρου, αν και με περισσότερο μετριοπαθείς εκφράσεις δεν υπήρξε λιγώτερο αυστηρά στην επίθεσή της κατά του σχεδίου. Το Κέντρο που θεωρούσε παράνομη την Βουλή που εξελέγη το 1961,

εδήλωνε ότι το μόνο πρόβλημα που έπρεπε να υποβληθεί στον λαό δεν ήταν η σκοπιμότης μιας συνταγματικής αναθεωρήσεως αλλά η εκτίμηση του προηγούμενου εκλογικού πραξικοπήματος. Με λίγα λόγια η καταπολέμηση του σχεδίου δεν μπορούσε παρά να επιτείνει την πολιτική κρίση που κατά τις αρχές του 1963 είχε ήδη φθάσει σε μεγάλη οξύτητα.

III. Στρατηγική και τακτική

Θεμελιώδες χαρακτηριστικό της είναι ότι η ΕΡΕ, κυβερνητικό κόμμα από την ίδρυσή της, εχρησιμοποίησε κάθε μέσο για να διατηρήσει τα πλεονεκτήματα της εξουσίας. Κάθε κόμμα που βρίσκεται στην εξουσία τείνει κατά κάποιο μέτρο να ενεργή ανάλογα. Ωστόσο η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωσης μετεχειρίσθη τα πλεονεκτήματα που παρέχει η κατοχή των κυβερνητικών κέντρων με πρωτοφανή τραχύτητα και μια σχεδόν ακόρεστη όρεξη. Από την τάση αυτή προέκυψε μια σοβαρώτατη κρίση που τελικά απέληξε στην αποχώρηση του Κ. Καραμανλή και την ήττα του κόμματός του.¹

A. Μορφές δράσεως της ΕΡΕ

Ήδη απ' την αρχή του δευτέρου μέρους της εργασίας αυτής υπεγράμμισαμε τον συνταυτισμό που επραγματοποίησε η ΕΡΕ μεταξύ του κόμματος και του Κράτους, ο συγχρωτισμός αυτός είχε την έννοια της υποδουλώσεως της κρατικής μηχανής στους ηγέτες του κόμματος. Η Ριζοσπαστική Ένωση η οποία εχρησιμοποίησε ευρύτατα το σύστη-

1. Στις 12 Μαΐου 1965 η Βουλή απεφάσισε την σύσταση Εξεταστικής Επιτροπής, στην οποία ανέθεσε την έρευνα της ενδεχομένης ευθύνης υπουργών της ΕΡΕ για ζημίες του Δημοσίου που προέκυψαν κατά την εκτέλεση έξι δημοσίων έργων από την κυβέρνηση Καραμανλή (τα έργα υδρεύσεως των Αθηνών, το εργοστάσιο λιπασμάτων Πτολεμαΐδας, το ξενοδοχείο της Πάρου, το ξενοδοχείο Χίλτον, την ναυπήγηση επιβατηγών πλοίων έναντι των ιταλικών πολεμικών επανορθώσεων και τα έργα της πλατείας της Ομονοίας). Σύμφωνα με τις δηλώσεις του Ν. Κιτοίκη, οι υπερβάσεις της προβλεπόμενης διαπάνης που παρετηρήθησαν κατά την εκτέλεση αυτών των έργων έφθαναν από 90 μέχρι 900%! Παρά το παραπεμπτικό πόρισμα της Επιτροπής, λίγο πριν από την κρίση της 15 Ιουλίου και προφανώς για να αμβλύνει την υπάρχουσα οξύτητα, η ηγεσία της Ε.Κ. εξέδχη την άποψη της παραγραφής των αδικημάτων και απετράπη η δικαστική διερεύνηση των κατηγοριών. Εννοούμε να μη θίξουμε με την συζήτηση αυτή το πρόβλημα της προσωπικής εντιμότητας του άλλοτε Πρωθυπουργού τον οποίον οι οπαδοί του περιέγραψαν πάντα σαν άνθρωπο εξαιρετικής ακεραιότητας. Πολύ σοβαρές κατηγορίες διετυπώθηκαν ωστόσο εναντίον του τόσο απ' την πλευρά της ΕΔΑ όσο και από πολλές ομάδες του Κέντρου — ιδιαίτερα η κλασική κατηγορία ότι έχει καταθέσεις στην Ελβετία — όμως όπως συμβαίνει σχεδόν πάντοτε σε παρόμοια θέματα, πρόκειται για κατηγορίες για τις οποίες δύσκολη είναι η ανεύρεση θετικών αποδείξεων. Ας σημειώσουμε μόνον, ότι στις 16 Ιουνίου 1964, ένας απ' τους ηγέτες της ΕΔΑ, ο Σ. Ηλιόπουλος, κατηγόρησε επίσημα από το βήμα της Βουλής τον Κ. Καραμανλή ότι αγόρασε στο όνομα μελών της οικογενείας του και ωρισμένων φίλων του, πολλά μεγάλα οικόπεδα, επαύλεις, και διαμερίσματα... Κατά τον ρήτορα, ο Καραμανλής ήταν ένοχος και πολλών άλλων κερδοσκοπιών. Η ΕΔΑ εξήτησε την σύσταση Ανακριτικής Επιτροπής, αλλά η πρότασή της απερρίφθη απ' τον Πρωθυπουργό — ο οποίος εκνήρυχθη υπέρ ενός συστήματος γενικού ελέγχου, για το οποίο θα μιλήσουμε αργότερα. Δεδομένου ότι δεν έχουμε την δυνατότητα να ερευνήσουμε το περιεχόμενο του φακέλου, θεωρούμε σκόπιμο ν' αναβάλουμε μέχρις ότου αποκτήσουμε ευρύτερες πληροφορίες, την διατύπωση μιας έγκυρης γνώμης πάνω στο θέμα. Ας αναφέρουμε επίσης τις επικρίσεις που έγιναν εις βάρος της Εθνικής Τραπέζης της Ελλάδος, διότι συγκατετέθη να παραχωρήσει στον αδελφό του Καραμανλή μια πίστωση δυσανάλογως σημαντικώτερη από την εγγύηση που της προσέφερε.

μα της σκυλεύσεως των αντιπάλων, επωφελήθη της μακράς της παραμονής στην εξουσία για να εκκαθαρίση τον μηχανισμό αυτό, όχι μόνον από κάθε στοιχείο συνδεδεμένο με την Αριστερά, αλλά επίσης και απ' εκείνους που έδειχναν διαθέσεις αντιδράσεως έναντι του καραμανλικού καθεστώτος. Η παρατήρηση δεν ισχύει μόνον για την καθαυτό διοίκηση και τις ένοπλες δυνάμεις (στρατό, αστυνομία, χωροφυλακή), καλύπτει επίσης και τον τομέα των δημοσίων ή παραδημοσίων επιχειρήσεων (τις κρατικές Τράπεζες, την Αγροτική, τους σιδηροδρόμους, τον ηλεκτρισμό, τις τηλεπικοινωνίες...). Η κατάσταση αυτή προσέφερε στην ΕΡΕ τριών ειδών πλεονεκτήματα.

Το πρώτο, το οποίο αναφέραμε ήδη, είναι η ρουσφετολογική προστασία — προστασία την οποία διηκόνουν το γεγονός ότι, χάρις στις βοήθειες που προήρχοντο απ' το εξωτερικό, ο Καραμανλής διέθετε σχετικά σημαντικούς πόρους. Η αύξηση αυτή του «μάννα» επέτρεψε την μεταβολή του κρατικού Θησαυροφυλακίου σε όργανο πλουτισμού των κομματικών πελατειών, με τάση συγχωνεύσεως των ατομικών πελατειών των πολιτικών, εξ αιτίας του συγκεντρωτισμού της προστασίας, σε μια ευρύτατη πελατεία του κυβερνητικού κόμματος και του αρχηγού του. Σε μικρότερη κλίμακα ας μη ξεχνούμε τις πολλαπλές δυνατότητες επιρροής, που επέτρεψε στην κυβέρνηση η διανομή στους χωρικούς αγροτικών πιστώσεων ή ακόμη και βοηθημάτων εις είδος (που ήσαν απαραίτητα στους ενδιαφερομένους για την αντιμετώπιση των καθημερινών των αναγκών).

Ας αναφέρουμε επίσης, σ' ένα διαφορετικό τομέα, την υλική υποστήριξη που προσεφέρθη σε διάφορες μορφές στα όργανα του τύπου. Πολλά από αυτά ευρίσκοντο συχνά σε αδυναμία να καλύψουν και τα γενικά ακόμη έξοδα λειτουργίας των με δικούς των πόρους. Η μέριμνα διατήρησης της υποστηρίξεως αυτής (ιδιαίτερα της χρηματοδοτήσεως με το πρόσχημα διαφημίσεως των δημοσίων επιχειρήσεων) δεν είναι ίσως ξένη προς την ευπείθεια πολλών εφημερίδων στις κυβερνητικές υποδείξεις. Μεταξύ των ευνοιών που παρεχωρούντο στις κυβερνητικές υποδείξεις. Μεταξύ των ευνοιών που παρεχωρούντο στις κυβερνητικές εφημερίδες, ας αναφέρουμε και την διανομή ωρισμένων εξ αυτών μεταξύ των Ελλήνων εργατών στην Γερμανία (ο Ελληνικός Βορράς), το κόστος της επιχειρήσεως κατεβάλλετο απ' τον προϋπολογισμό. Δεν μπορούμε επίσης να παραγνωρίσουμε τα πλεονεκτήματα που προσέφερε η διανομή των μυστικών κονδυλίων. Εάν πιστεύουμε τις πρώτες έρευνες, που διεξήχθησαν πάνω στο θέμα από την Ένωση Κέντρου, φαίνεται ότι το ύψος των πιστώσεων που χορηγήθηκαν με αυτή την αιτιολογία σε πολλά υπουργεία πήρε παράλογες διαστάσεις.

Η δεύτερη σειρά ευκολιών που προσέφερε στην ΕΡΕ η διακατοχή του κυβερνητικού μηχανισμού σχετίζεται με την χρηματοδότηση της κομματικής δραστηριότητας. Τα καταστατικά της ΕΡΕ δεν περιλαμβάνουν ειδική μνεία σχετικά με τον τρόπο χρηματοδοτήσεως του κόμματος. Περιορίζονται σε μια έμμεση πραγματεία του θέματος των συνδρομών των μελών και της διαχειρίσεως της περιουσίας του κόμματος. Καίτοι πάνω στο θέμα αυτό δεν διαθέτουμε καμμία πληροφορία, ένα πράγμα είναι βέβαιο: η ΕΡΕ πρέπει να διέθεσε σημαντικά κεφάλαια, τόσο για τις προεκλογικές της εκστρατείες όσο και για τα έξοδα γενικής προπαγάνδας. Εξησφάλισε ένα μέρος των, υποχρεώνοντας τους υποψηφίους της να καλύψουν μόνοι των απ' τους δικούς

“
Υπάρχει ευθύνη δια την Αστυνομίαν, διότι η πραγματοποιηθείσα συγκέντρωσις αντιφρονούντων έξωθι και περίξ των γραφείων του Δ.Σ.Κ. εις τας οδούς Ερμού-Βενιζέλου-Σπανδωνή και παρόδους αυτών έδει εν τη γενέσει της να διαλυθή αμέσως διά σταθερών και αποφασιστικών μέτρων των επί κεφαλής της Δημοσίας Δυνάμεως, καίτοι η έγκαιρος διάλυσις των συγκεντρωθέντων δεν ήτο δυνατόν να αποτρέψη το απρόβλεπτον συμβάν της αφίνιδιαστικής εκ συγκλινούσης οδού εμφανίσεως του τρικύκλου διά του οποίου προεκλήθη ο τραυματισμός του Λαμπράκη.
”

Δήλωση του αρχηγού Χωροφυλακής Βαρδουλάκη για την δολοφονία του Λαμπράκη

των πόρους ή οπωσδήποτε, με δικά των μέσα, ένα όσο το δυνατόν μεγαλύτερο τμήμα των εξόδων που δημιουργούσαν οι προεκλογικές εκστρατείες.

Όμως η κατοχή της εξουσίας από την ΕΡΕ επί 8 σχεδόν χρόνια την διευκόλυνε επί πλέον στην συγκέντρωση των απαραίτητων χρηματικών πόρων. Η συστηματική χρησιμοποίηση της κρατικής μηχανής για έργα γραμματείας της εξησφάλισε πολλούς πόρους υπό την μορφή υπηρεσιών και περιώρισε σημαντικά τα απαραίτητα έξοδα. Εξ άλλου η ΕΡΕ εξησφάλισε, χωρίς αμφιβολία, σημαντικές δωρεές και συνδρομές. Πρόκειται ασφαλώς για ένα τρόπο χρηματοδοτήσεως κοινό σε όλα τα ελληνικά κόμματα, από την άποψη όμως αυτή η ΕΡΕ είχε δύο ιδιαίτερα πλεονεκτήματα: αφ' ενός περιελάμβανε στην πελατεία της τις ευπορώτερες κοινωνικές ομάδες της χώρας και αφ' ετέρου μπορούσε με τον έλεγχο των κέντρων των κρατικών αποφάσεων να προσφέρει στους χρηματοδότες της ουσιώδη ανταλλάγματα.

Η τρίτη σειρά πλεονεκτημάτων έγκειται στην έμμεση χρησιμοποίηση ωρισμένων κρατικών οργάνων και υπηρεσιών κατά της δραστηριότητας της αντιπολιτεύσεως. Με τον τρόπο αυτό, κατά τα χρόνια της κυβερνήσεως της ΕΡΕ, τα σώματα ασφαλείας, υπό το πρόσχημα της πάλης κατά του κομμουνισμού, είχαν πρακτικά μεταμορφωθεί σε ένα είδος πραιτωριανής φρουράς του κυβερνητικού κόμματος. Από τους κινδύνους που συνεπάγεται μια τέτοια πολιτική γραμμή, η ατιμωρησία που εκάλυπτε αναγκαστικά τα παρεκτρέπομενα μέλη της αστυνομίας και τα ενεθάρρυνε στην επίδειξη μιας βάνανυσης, χυδαίας, αν όχι και παράνομης συμπεριφοράς έναντι των πολιτών, δεν ήταν ασφαλώς και ο λιγώτερος σοβαρός. Η παραχώρηση σε απλά εκτελεστικά όργανα μιας πρακτικά ανεξέλεγκτης εξουσίας δεν μπορεί παρά να γεννήση την καταπίεση.

Ο ίδιος ο στρατός δεν απέφυγε την ροπή αυτή. Ας αναφέρουμε σχετικά τη δράση των Ταγμάτων Εθνικής Ασφαλείας (ΤΕΑ) — παραστρατιωτικών ταγμάτων οργανωμένων στην ύπαιθρο από ειδικά εκπαιδευομένους στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα αξιωματικούς. Οι αξιωματικοί αυτοί δεν παρέλειπαν εξ άλλου να επαινούν το συντελού-

μενο απ' το κυβερνητικό κόμμα έργο. Τα τάγματα ασφαλείας πραγματοποιούσαν με λίγα λόγια ένα έργο πλαισιώσεως και επιβλέψεως ικανό να ενισχύση την υπακοή στην κυβέρνηση. Σύμφωνα με το «σχέδιο Περικλής» των εκλογών της 29.10.1961 προεβλέπετο η δραστηριοποίηση των ΤΕΑ και ωρισμένες ενέργειες που θα «προήρχοντο από πρωτοβουλία των ανδρών» και όχι σαν εκτέλεση διαταγών των ανωτέρων των. Μεταξύ των ενεργειών αυτών προεβλέπετο η σύνταξη καταλόγων των «κομμουνιστών ή αριστερών» συγγενών των. Η διασταύρωση των καταλόγων αυτών με τις πληροφορίες της αστυνομίας. Η εξάσκηση πιέσεων, όπως η διατύπωση της απειλής ότι «οι Αριστεροί δεν θα παίρνουν δάνεια απ' την Αγροτική Τράπεζα», ότι θα τους ζητηθεί η άμεση εξόφληση των χρεών τους, ότι δεν θα τους χορηγούνται άδειες αλιείας και ξυλεύσεως κλπ.

Πολλές δικαστικές καταδίκες εξηγγέλθησαν εναντίον ανδρών των ΤΕΑ μετά τις εκλογές εκείνες για την τρομοκρατική δράση που ανέπτυξαν υπέρ της Δεξιάς.

Η Ένωση Κέντρου είχε επαγγελθεί στις 16 Φεβρουαρίου 1964 την διάλυσή των σε όλη την επικράτεια νοτίως του Ολύμπου και την αναδιοργάνωσή των στην Βόρεια Ελλάδα. Όμως η υπόσχεση αυτή έμεινε χωρίς συνέχεια.

Ας σημειώσουμε επίσης την δραστηριότητα των υπηρεσιών πληροφοριών και κατασκοπείας, ιδιαίτερα την δράση της Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (ΚΥΠ) της οποίας πράκτορες υπάρχουν σ' ολόκληρη την επικράτεια. Οι υπηρεσίες αυτές — καθώς και διάφορα στοιχεία του Στρατού και των σωμάτων ασφαλείας — διατηρούσαν σχέσεις με διάφορες ακροδεξιές τρομοκρατικές οργανώσεις πάνω στην δραστηριότητα των οποίων πρόκειται να επανέλθουμε. Εάν πιστεύσουμε τις δηλώσεις στις οποίες προέβη εκείνη την εποχή ο Γ. Παπανδρέου, ωρισμένες από τις ομάδες αυτές που έτειναν ν' αποκτήσουν την ιδιότητα των παρακρατικών οργάνων, είδαν το φως μέσα στα γραφεία του ίδιου του Πρωθυπουργού, και μετά την διεξαγωγή προσφάτων ερευνών, μπορούμε να δεχθούμε ότι πάντως οι οργανώσεις αυτές έλαβαν οικονομικά βοηθήματα προερχόμενα από τα μυστικά κονδύλια.

Θα ήταν σφάλμα να θεωρηθούν οι οργανώσεις αυτές το μόνο βασικό όργανο της δυνάμεως της ΕΡΕ μέσα στην χώρα. Συμβαίνει συχνά, εξ άλλου, οι μυστικές αστυνομίες να στερούνται την αποτελεσματικότητα που τους αποδίδεται συνήθως, αν όχι για άλλο λόγο και διότι αλληλουποβλέπονται. Ωστόσο το θέαμα των καταχρήσεων και των κάθε μορφής ακροτήτων της εκλογικής εκστρατείας του 1961 δεν μας επιτρέπει ν' αποσιωπήσουμε την δραστηριότητα των ομάδων αυτών — σαν παραγόντων διαβρώσεως του δημοκρατικού κλίματος — διαβρώσεως η οποία, το είδαμε, επετάθη την επομένη της εκλογικής αναμετρήσεως του 1958.

Είναι αλήθεια ότι η κατάχρηση των πλειονεκτημάτων που αναφέραμε προηγουμένως θα προκαλέσει μια σοβαρή πολιτική κρίση και θα οδηγήσει σε ένα ολοένα και βιαιότερο αγώνα κατά της Δεξιάς. Πρέπει τώρα να εκθέσουμε σύντομα την μεθόδευσή αυτής της πάλης.

Β. Η Δεξιά αντιμέτωπη στην επίθεση της αντιπολιτεύσεως

Η έναρξη του αγώνος αυτού ανάγεται στις εκλογές της 29 Οκτωβρίου 1961, με την ευκαιρία των οποίων η ΕΡΕ κα-

τηγορείται ότι διέπραξε ένα εκλογικό πραξικόπημα. Επικολούθησαν ζηρές αντιδράσεις της αντιπολιτεύσεως. Κατ' αρχήν βέβαια από την πτέρυγα της ΕΔΑ αλλά από την στιγμή εκείνη και στο εξής και από την πλευρά της Ενώσεως Κέντρου. Κατά την διάρκεια του αγώνος εκείνου, η αντιπολίτευση δεν εδίστασε να χρησιμοποιήσει όλα τα μέσα που της ήσαν προσιτά:

1ο) Κοινωνικούς αγώνες, με πρωταγωνιστές τους χωρικούς, τους οικοδόμους, τους σπουδαστές, το εκπαιδευτικό σώμα. Πολλές συγκρούσεις με την αστυνομία προκάλεσαν μερικούς νεκρούς και δεκάδες τραυματίες. Πρέπει να γίνη ειδική μνεία των περιπλοκών που εδημιούργησαν στην Κυβέρνηση οι σπουδαστές του Πανεπιστημίου Αθηνών: αντίθετα απ' τις υπάρχουσες παραδόσεις, η αστυνομία παρέβιασε το Πανεπιστημιακό άσυλο και η Πρυτανεία διέταξε την διακοπή των μαθημάτων επί ένα μήνα (Απρίλιο-Μάιο 1962).

Την ίδια εποχή διεξάγεται μια δίκη εις βάρος της κινήσεως νεολαίας της Ενώσεως Κέντρου που κατήγγειλε τις εκλογικές καταχρήσεις του 1961: οι κατηγορούμενοι απαλλάσσονται. Ας αναφέρουμε επίσης τον αγώνα των μαθητών γυμνασίων — αγώνα που στην αρχή ξεκίνησε χωρίς σύνδεσμο με τα κόμματα της αντιπολιτεύσεως — για την χορήγηση απ' το Κράτος προς την εκπαίδευση του 15% των εσόδων του προϋπολογισμού.

2ο) Δημοσιογραφικές εκστρατείες κατά της κυβερνήσεως, παράλληλα με την καταγγελία των σφαλμάτων και της ανεπάρκειάς της από το βήμα της Βουλής. Τότε η κυβέρνηση κατηγορήθηκε με πολλή βιαιότητα ότι υπέκυψε σε συμμαχικές πιέσεις κατά την υπογραφή των συμφωνιών της Ζυρίχης που εσήμαιναν, τουλάχιστον για το άμεσο μέλλον, την ματαίωση κάθε ελπίδας ενώσεως της Κύπρου με την Ελλάδα, ότι συνέστησε ή ότι επέτρεψε την σύσταση παράστρωτικών οργανώσεων, ότι έφερε την ευθύνη τεραστίων οικονομικών σκανδάλων σχετικών με την εκτέλεση ωρισμένων δημοσίων έργων (ξενοδοχείον Πάρνηθος, πλατεία Ομονοίας κλπ...), ότι παρέδωσε την χώρα στο ξένο κεφάλαιο με την υπογραφή αποικιακού τύπου συμβάσεων, όπως εκείνες που συνεφωνήθησαν με τον Τομ Πάπας-ΕΣΣΟ, Πεσινέ κλπ..., ότι είχε ευνοήσει το χονδρό ελληνικό κεφάλαιο εις βάρος του δημοσίου συμφέροντος, όπως στην περίπτωση των ναυπηγείων του Σκαρामαγκά και του διυλιστηρίου του Ασπροπύργου (Νιάρχος), της Εμπορικής Τραπεζής της Ελλάδος (Ανδρεάδης), της Ολυμπιακής Αεροπορίας (Ωνάσης) κλπ..., ότι εχρησιμοποίησε την εθνοφρουρά (ΤΕΑ) για να φимώση την αντιπολίτευση στην ύπαιθρο, ότι περιελάμβανε μεταξύ των υπουργών ωρισμένα πρόσωπα που συνειργάσθησαν με τον εχθρό κατά την διάρκεια της κατοχής (υπόθεση Μέρτεν, πολύ σημαντική υπόθεση επί της οποίας θα επανέλθουμε), ότι αντλούσε πόρους απ' τα μυστικά κονδύλια για την επιδίωξη κομματικών σκοπών, ότι διέφθειρε και εστελέχωσε με πράκτορες της την δημόσια διοίκηση, τον στρατό κλπ... Συναντήσαμε ήδη στην ανάπτυξή μας πολλές από τις επικρίσεις αυτές και θα εξετάσουμε λεπτομερειακά μερικές ακόμη στα ερχόμενα κεφάλαια.

3ο) Διαδοχική κατάθεση προτάσεων μομφής στην Βουλή, οι οποίες, καίτοι δεν επέτρεπαν στην αντιπολίτευση ν' ανατρέψει την κυβέρνηση, της έδιναν την δυνατότητα να επανέρχεται στις επικρίσεις αυτές και, κατά τον τρόπο αυτό, ν' αποσχολή και πάλι μ' αυτές τον τύπο. Ας αναφέ-

ρούμε παραδείγματος χάρη την προσαγωγή φωτοτυπιών συμφειώσεων με τις οποίες ο Πρόεδρος της Βουλής, καθώς και διάφοροι Υπουργοί ζήτησαν απ' τον αρμόδιο Διευθυντή του Υπουργείου των Οικονομικών να παραχωρήσει μια προνομιακή φορολογική μεταχείριση προς όφελος βιομηχανικών φίλων του κόμματος.

4ο) Πιέσεις προς τα Ανάκτορα: ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Γ. Παπανδρέου εδήλωνε ότι θεωρούσε τον Βασιλέα Παύλο υπεύθυνο της «παράνομης διατήρησης του Κ. Καραμανλή στην εξουσία» και είχε διακόψει κάθε σχέση με τα Ανάκτορα (περιλαμβανομένων και των εθιμοτυπικών σχέσεων, έστω και κατά την διάρκεια επισήμων εκδηλώσεων ή εθνικών εορτών). Η τακτική αυτή ώθησε στις 19 Μαρτίου 1963 τον Παπανδρέου να γράψει στον Βασιλέα για να τον πληροφορήσει για την απόφασή του να μη συμμετάσχει στις τελετές της εκατονταετηρίδας της μοναρχίας. Στην περίπτωση εκείνη, εξ άλλου, ένας άλλος ηγέτης του Κέντρου, ο Σ. Βενιζέλος, θα δείξει πολύ περισσότερη ευλογισία έναντι του Στέμματος. Επι πλέον η Ένωση Κέντρου, καίτοι συνέχιζε τις επικρίσεις της κατά της μοναρχίας, εδήλωσε ότι περιμένει απ' τον Βασιλέα την ανάληψη πρωτοβουλίας για την έξοδο της χώρας απ' το πολιτικό αδιέξοδο.

5ο) Κινητοποίηση της διεθνούς κοινής γνώμης — ιδιαίτερα από την πλευρά της ΕΔΑ — με την εκστρατεία για την απελευθέρωση των πολιτικών κρατουμένων (υποθέσεις Γλέζου και Αμπατιέλου, πορεία ειρήνης στον Μαραθώνα κλπ...).

Μέσα στο ήδη πολύ τεταμένο αυτό κλίμα ξεσπάει η θύελλα της δολοφονίας Λαμπράκη. Η συγκίνηση που προκαλεί στην χώρα, το είπαμε, είναι σημαντική. Λίγο αργότερα μεσολαβεί η παραίτηση του Καραμανλή: εάν τοποθετήσουμε την αποχώρησή του πρωθυπουργού μέσα στο πλαίσιο των γεγονότων εκείνων, γίνεται θεμιτή η υπόθεση ότι υπήρξε το αποτέλεσμα πρωτοβουλίας του μονάρχη η οποία απέβλεπε να διαφυλάξει το Στέμμα από το κύμα της λάσπης που η αντιπολίτευση έρριχνε κάθε μέρα κατά της ΕΡΕ και του αρχηγού της.

Όταν ο Καραμανλής ετέθη εκτός εξουσίας, φαίνεται ότι τ' Ανάκτορα αντιμετώπισαν τον σχηματισμό κυβερνήσεων κεντροδεξιού προσανατολισμού με βάση τα μετριοπαθή στοιχεία της ΕΡΕ και βουλευτές της Ενώσεως Κέντρου. Όμως για να διαθέτη η κυβέρνηση αυτή μια επαρκή πλειοψηφία, έπρεπε ν' αποσπασθούν από την Ριζοσπαστική Ένωση πενήντα περίπου βουλευτές. Λίγες ήταν οι προσωπικότητες που ήσαν ικανές να πραγματοποιήσουν την λεπτή αυτή επιχείρηση προς την οποία εξ άλλου, σύμφωνα με πληροφορίες που φαίνονται ασφαλείς, οι αμερικανικές υπηρεσίες επρόκειτο ν' αντιτάξουν την αρνησικυρία των. Οι τελευταίες δεν ήσαν πλέον αποφασισμένες ν' αγωνισθούν για να εξασφαλίσουν την διατήρηση της εξουσίας στον Καραμανλή, δεν εδέχοντο όμως και την αποσύνθεση της ΕΡΕ, η οποία είχε δώσει εξετάσεις στον αγώνα κατά του κομμουνισμού. Από την αιτία αυτή εξηγείται και η κακή διάθεση που έδειχναν έναντι των Αμερικανών κατά το καλοκαίρι του 1963 εκείνοι απ' τους ηγέτες του Κέντρου, που δεν ήσαν δυσμενείς προς την επιχείρηση της κεντροδεξιάς.

Μετά την αποτυχία του σχεδίου — τα Ανάκτορα εφάνηκαν να σκέπτονται διαδοχικά τον Π. Κανελλόπουλο και τον Σ. Μαρκεζίνη για την πραγματοποίησή του — ο Μο-

νάρχης αποδέχεται τέλος την ιδέα μιας υπηρεσιακής κυβερνήσεως, αλλά την σχηματίζει κατά ένα τρόπο που της δίνει πολιτική απόχρωση. Είναι η κυβέρνηση Πιπινέλη, την οποία η Αριστερά θα καταγγείλει αμέσως σαν υποκατάστατο της κυβερνήσεως της ΕΡΕ. Η κρίση αυτή δεν είναι ανυπόστατη, ο Πιπινέλης, ηλικίας τότε 64 ετών, θεωρείται ένας απ' τους ανθρώπους που διηκόλυναν την άνοδο του Καραμανλή στην εξουσία. Με συντηρητικώτατες πολιτικές τάσεις και ευμενέστατα διατεθειμένος έναντι της μοναρχικής εξουσίας, ηττήθη στις εκλογές του 1958 και του 1961 (καίτοι τα σώματα ασφαλείας τον είχαν προτιμήσει και υπερψηφίσει αντί των άλλων συνυποψηφίων του). Παρά ταύτα ο Καραμανλής τον διορίζει εξωκοινοβουλευτικό Υπουργό Εμπορίου στην Κυβέρνηση που σχηματίζει μετά τις εκλογές του 1961. Κατά την εμφάνισή του στην Βουλή ο Πιπινέλης που διατηρεί στενές σχέσεις με τους ανθρώπους της Αυλής (τον πολιτικό σύμβουλο του Βασιλέως Χοϊδά, τον Ποταμίανο κλπ.), ψηφίζεται μόνον από την ΕΡΕ.

Η ελληνική κατάσταση είναι τότε ιδιαίτερα συγκεχυμένη. Ο Μαρκεζίνης ο οποίος, στην Βουλή που εξελέγη το 1961, προτίμησε να παίξει τον ρόλο αντιπολιτεύσεως της Αυτού Μεγαλειότητας, είναι πολύ απογοητευμένος διότι δεν επελέγη απ' τον Μονάρχη για να σχηματίσει την κυβέρνηση. Ένα τμήμα της αντιπολίτευσεως φοβάται την Κυβέρνηση Πιπινέλη διαπράξη, με την συνδρομή του στρατού και της αστυνομίας, την επανέκδοση της εξουσίας του 1961. Σε άλλους κύκλους δηλώνεται, ότι υπάρχει φόβος στρατιωτικού πραξικοπήματος. Τελικά, οι απειλές αυτές αποδεικνύονται μάταιες και θα γίνουν δυνατή η έξοδος απ' την κρίση στις 3 Νοεμβρίου 1963, κάτω απ' τις συνθήκες που έχουμε ήδη αναλύσει, της εκλογής που θ' απολήξει στην μεταβίβαση της εξουσίας στην Ένωση Κέντρου.

Έτσι η μεταβίβαση της εξουσίας από το ένα κόμμα στο άλλο μπόρεσε τελικά να πραγματοποιηθεί, όμως αντί να συντελεσθεί ήρεμα και μέσα σ' ένα κλίμα δημοκρατικής διαυγείας, η αλλαγή αυτή θα λάβει χώρα μέσα σε μια ατμόσφαιρα φόβου, υποψίας και συνωμοσιών. Τίποτε δεν θα μπορούσε ν' αποδείξει καλύτερα το γεγονός ότι, κατά την μακρά της παραμονή στην εξουσία, η Δεξιά δεν κατώρθωσε — αλλά το επεδίωξε άραγε; — να θεμελιώσει με ειλικρίνεια το κοινοβουλευτικό πολίτευμα στην χώρα.

Γ. Η Δεξιά στην αντιπολίτευση

Από τον Νοέμβριο του 1963 μέχρι την παραίτηση της κυβερνήσεως Παπανδρέου η ΕΡΕ βρίσκεται στην αντιπολίτευση. Ωστόσο, παρά την εκλογική της ήττα, παρά τις δυσκολίες που είχε ν' αντιμετωπίσει με τους κατά καιρούς ελέγχους της περασμένης κυβερνητικής της δραστηριότητας και την κρίση της ηγεσίας που εξακολουθεί να υποφώσκει στους κόλπους της — με τις συχνές εκδηλώσεις δυσφορίας και αντιδράσεως των πιστών του ιδρυτού της και τις διαθέσεις κηδεμονίας του κόμματος, που διατυπώνει η αυλική φατρία με τη μεσολάβηση του Π. Πιπινέλη — η ΕΡΕ θα διατηρήσει στην αντιπολίτευση την ενότητά της και σύντομα θα περάσει από την άμυνα στην επίθεση κατά των αντιπάλων της.

Χωρίς να υπεισέλθουμε από τώρα λεπτομερειακά στην έρευνα της βασιμότητας των αιτιάσεων που διέτυπωσε η Δεξιά κατά της κυβερνήσεως του Κέντρου, αναφέρουμε μόνο τα βασικά θέματα των επικρίσεών της και την μεθόδευ-

ση των αγώνων της.

Η ΕΡΕ επέκρινε με βιασιότητα την κυβέρνηση Παπανδρέου για την κοινωνική της πολιτική, ισχυριζόμενη ότι με δημαγωγικού χαρακτήρος παροχές προς την παιδεία, τους αγρότες, τους μισθωτούς και γενικότερα τις εισοδηματικά ανθενέστερες τάξεις έθεσε σε κίνδυνο την νομισματική σταθερότητα της χώρας. Ας παρατηρηθεί, ότι ο θόρυβος που δημιουργήθηκε με τον τρόπο αυτό από την Δεξιά, ιδιαίτερα κατά τις παραμονές των εκλογών του 1964, επεδείκνυσε αν δεν προκάλεσε το κακό το οποίον υπετίθετο ότι ήθελε να επισημάνει με την εκδήλωση ενός ρεύματος χρυσοφιλίας. Η Τράπεζα της Ελλάδος το αντιμετώπισε με πωλήσεις χρυσών λιρών, η προμήθεια των οποίων από το εξωτερικό απέβη εις βάρος του συναλλαγματικού αποθέματος της χώρας.

Η ΕΡΕ επέκρινε επίσης την κυβέρνηση του Κέντρου, διότι κατά την γνώμη της η ανοχή της έναντι της δραστηριότητας της Αριστεράς επέτρεπε την διάδοση και την διείσδυση κομμουνιστών στο στράτευμα. Τις επικρίσεις αυτές ωρισμένοι αξιωματικοί που είχαν διακριθεί ήδη κατά την εφαρμογή του σχεδίου «Περικλής», επέδιδξαν να τις ενισχύσουν με την πρόκληση ενός τεχνητού θορύβου περί δολιοφθορών σε διάφορες στρατιωτικές μονάδες. Οι κατηγορίες αυτές απεδείχθησαν αργότερα τελείως αβάσιμες.

Η ΕΡΕ κατήγγειλε επίσης την κυβέρνηση και ιδιαίτερα τον γιό του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου, ότι επεδίωξε την οργάνωση μιας προσωπικής φατρίας στους κόλπους του στρατεύματος στελεχώνοντας την ΚΥΠ με αξιωματικούς της αμέσου εμπιστοσύνης του και ότι ενεθάρρυνε την νασερική εμπνεύσεως οργάνωση αξιωματικών ΑΣΠΙΔΑ με μέλη της οποίας λέγεται ότι είχε έλθει σε επαφή. Οι αιτιάσεις αυτές στηρίζονται σε ένα υπόμνημα του στρατηγού Γρίβα. Ωστόσο, μέχρι την στιγμή που γράφονται αυτές οι γραμμές, το μόνο θέτικό στοιχείο που προέκυψε από τις ανακρίσεις γύρω απ' την πολύκροτη αυτή υπόθεση είναι το γεγονός ότι, το μόνο πολιτικό πρόσωπο που είναι αποδεδειγμένο ότι είχε επανειλημμένες επαφές με αξιωματικούς κατηγορουμένους ότι μετείχαν στον ΑΣΠΙΔΑ, υπήρξε ο συντάκτης του περί της δραστηριότητος της οργάνωσης υπομνήματος.

Η εξωτερική πολιτική της κυβερνήσεως απέτελεσε επίσης ένα από τα θέματα των επικρίσεων της Δεξιάς. Η ΕΡΕ κατηγορεί την κυβέρνηση Παπανδρέου ότι με την κυριακή πολιτική της εχθάρωσε τους συμμαχικούς δεσμούς της χώρας. Η ΕΡΕ ετάχθη ευθύς αμέσως υπέρ της διεξαγωγής διμερών διαπραγματεύσεων με την Τουρκία και υπέρ ενός περιορισμού της ελευθερίας κινήσεων του Προέδρου Μακαρίου.

Την αντιπολιτευτική αυτή δραστηριότητα της ΕΡΕ θα διευκολύνουν αναμφισβήτητα οι στενοί της δεσμοί με την ανώτερη δημοσιοϋπαλληλική και στρατιωτική ιεραρχία, ακόμη περισσότερο, όμως, η βοήθεια που της παρεσχέθη από το Στέμμα.

Από τα δημοσιευθέντα πρακτικά των συζητήσεων του Συμβουλίου του Στέμματος, που συνεκλήθη μετά την καταψήφιση της κυβερνήσεως Τσιριμώκου διαφαίνεται ότι το Στέμμα είχε παρέμβει υπέρ της αποδοχής της παραγραφής του δικαιώματος της Βουλής να ψηφίσει την παραπομπή των κατηγορουμένων για οικονομικές ατασθαλίες άλλοτε υπουργών της ΕΡΕ στο ειδικό δικαστήριο, που προβλέπεται από το Σύνταγμα της Ελλάδος. Σαν κίνητρο των δια-

βημάτων αυτών ο Βασιλεύς προέβαλε την μέριμνά του για τον τερματισμό μιας καταστάσεως που μόνο στην αναμόχλευση των πολιτικών παθών μπορούσε να οδηγήσει. Την ίδια ωστόσο χρονική περίοδο, με τις βασιλικές επιστολές προς τον πρωθυπουργό Παπανδρέου, που τελικά ωδήγησαν στην κρίση της 15ης Ιουλίου 1965, το Στέμμα δεν εδίσταζε να υποστηρίξει με μια βιασιότητα, που δεν άφηνε κανένα περιθώριο επιφυλάξεων, όλες τις κατηγορίες που είχαν κατά καιρούς διατυπωθεί από τον τύπο της Δεξιάς κατά της κυβερνήσεως του Κέντρου.

Θα πρέπει να υπογραμμίσουμε εξ άλλου ότι, η μετά την παραίτηση της κυβερνήσεως Παπανδρέου επιδίωξη διασπάσεως της Ενώσεως Κέντρου με την επίμονη προσπάθεια σχηματισμού κυβερνήσεως εκ του κόμματος χωρίς τον αρχηγό του, συμπίπτει απόλυτα με την περιέργη πρόταση καθαιρέσεως του ηγέτη της ΕΚ που είχε διατυπώσει ο αρχηγός της ΕΡΕ στον λόγο του της 19ης Φεβρουαρίου 1965.

IV. Διαστάσεις του κόμματος

Προκειμένου για την ΕΡΕ, όπως εξ άλλου και για όλα τα άλλα ελληνικά κόμματα, δεν μπορούμε ν' αναφέρουμε περισσότερα απ' τα εκλογικά της αποτελέσματα. Η δομή του κόμματος αυτού, η οποία στηρίζεται στο τοπικό επίπεδο σε πολιτικές επιτροπές και όχι σε τμήματα απαρτιζόμενα από μέλη, καθιστά αφ' ενός δυσχερέστατη την διάκριση μεταξύ μέλους και οπαδού και αφ' ετέρου σχεδόν αδύνατη την, έστω και κατά προσέγγιση, εκτίμηση του αριθμού των. Κοινωνιολογικά, χαρακτηριστικό της ΕΡΕ υπο τον Καραμανλή ήταν η κινητοποίηση των πατροπαράδοτων συντηρητικών στρωμάτων της χώρας με την βοήθεια ενός δικτύου ανθρώπων ή ενός συνόλου ομάδων των οποίων οι τάσεις δεν συνέπιπταν διόλου με τις τάσεις ενός συνηθισμένου κοινοβουλευτισμού (επιχειρηματίες που είχαν πλουτίσει ή επλούτιζαν χάρη στις κερδοσκοπίες του καθεστώτος, αντικομμουνιστές αξιωματικοί επηρεάζοντες την ψήφω των αγροτών...). Δεν είμαστε σε θέση να εξακριβώσουμε τις αλλαγές που η νέα ηγεσία θα ήθελε ή θα είχε την ικανότητα να πραγματοποιήσει πάνω στις συνήθειες του παρελθόντος.

Παραθέτουμε πίνακα των εκλογικών αποτελεσμάτων που επέτυχε το κόμμα από την ίδρυσή του:

Εκλογές	Αριθμός		Ποσοστό	
	ψηφών	εδρών	ψηφών	εδρών
1956	1.594.112	165	47,38	55
1958	1.583.885	171	41,16	57
1961	2.347.541	176	50,80	58,6
1963	1.837.377	132	39,37	44
1964	(1.576.550)	105	35,00	34

Τ' αποτελέσματα αυτά τα επέτυχε μόνη της η ΕΡΕ, με την εξαίρεση πάντως των εκλογών του 1964 κατά τις οποίες η ΕΡΕ είχε συνασπισθεί με το Κόμμα των Προοδευτικών. Ωστόσο, σε απόλυτους αριθμούς, τ' αποτελέσματα που εξασφάλισε με την ευκαιρία εκείνη είναι κάπως καλύτερα από εκείνα που επέτυχε κατά τις εκλογές του 1956, δηλαδή την επαύριο της ιδρύσεως του κόμματος. Όμως, με την αύξηση του αριθμού των ψηφισάντων, η μείωση του ποσοστού των ψηφών είναι πολύ περισσότερο αισθητή.

Στην πραγματικότητα, η ΕΡΕ υπέστη μια σημαντική πολιτική ήττα.

Μπορεί κανείς να διερωτηθεί ποιά από τις δύο εκλογικές σφυγμομετρήσεις, εκείνη του 1963 ή εκείνη του 1964, εκφράζει καλύτερα την σημερινή εκλογική δύναμη της ΕΡΕ; Σύμφωνα με μια άποψη, οι αριθμοί του 1963 είναι αντιπροσωπευτικότεροι της δυνάμεως της ΕΡΕ από εκείνους του 1964, διότι η θέληση να δοθεί κάθε δυνατότης επιτυχίας σε μια κεντρώα πλειοψηφία είχε ωθήσει πολλούς ψηφοφόρους της Δεξιάς να υποστηρίξουν την Ένωση Κέντρου. Άλλοι πιστεύουν, αντίθετα, ότι οι εκλογές του 1963, καίτοι διεξήχθησαν μέσα σε κλίμα ελευθερίας, είχαν ωστόσο επηρεασθεί από τα κατάλοιπα των παλαιών πιέσεων και του εκφοβισμού: πολλοί εκλογείς, ειδικότερα στην ύπαιθρο, δεν εγνώριζαν το 1963 ότι μπορούσαν, χωρίς κοινωνικούς κινδύνους, να παύσουν να ψηφίζουν υπέρ της ΕΡΕ. Όταν τ' αποτελέσματα του 1963 απέδειξαν ότι η ΕΡΕ μπορούσε να ηττηθεί, οι εκλογείς αυτοί το 1964 ένοιωσαν πάλι ελεύθερα και, κατά συνέπειαν, εγκατέλειψαν την Δεξιά.

Από θεωρητική πλευρά, η μια όσο και η άλλη από τις θέσεις αυτές μπορούν να υποστηριχθούν: όμως, καθώς δεν διαθέτουμε δειγματοληψίες της κοινής γνώμης και μελέτες εκλογικής κοινωνιολογίας, δεν μας είναι δυνατό να πούμε ποιο από τα δύο αυτά ρεύματα ήσκησε κάποια επιρροή ή, εάν όπως είναι πιθανό εμεσολάβησαν και τα δύο, ποιο είχε μεταξύ των την ισχυρότερη επίδραση.

Η μελέτη της εκλογικής γεωγραφίας των τριών τελευταίων αναμετρήσεων μας δείχνει την φθορά που υπέστησαν οι θέσεις του κόμματος από την μια εκλογή στην άλλη. Η ΕΡΕ που, το 1961, κατείχε την απόλυτη πλειοψηφία σε 33 περιφέρειες από τις 55, έχασε μεγάλο τμήμα της δυνάμεως της το 1964. Πρέπει ωστόσο να παρατηρηθεί ότι, στην μεγάλη πλειοψηφία των νομών μένει πάνω απ' το 30%.

Η ΕΡΕ διαθέτει στην χώρα αρκετά εκλογικά φέουδα. Ιδιαίτερα: τις περιφέρειες της Αρκαδίας, Κορινθίας, Λακω-

νίας και Μεσσηνίας στην Πελοπόννησο. Την νησιώτικη περιφέρεια των Κυκλάδων. Τις περιφέρειες της Χαλκιδικής, της Καστοριάς, και της Φλώρινας στην Μακεδονία. Την περιφέρεια της Άρτας στην Ήπειρο. Οι περιφέρειες του Δήμου Αθηνών και του Δήμου Πειραιώς της δίνουν σταθερά σημαντικά ποσοστά.

Από την σκοπιά των εκλογικών κινήτρων, η κυριαρχία της ΕΡΕ στην Πελοπόννησο (Ιδιαίτερα στην Νοτιοανατολική) και τις Κυκλάδες, εξηγείται κατά μεγάλο μέτρο από ιστορικούς λόγους. Οι περιοχές αυτές ανήκουν στην «Παλαιά Ελλάδα» που εξεδήλωνε πάντα την ροπή να ψηφίζει υπέρ της Δεξιάς. Το νέο στην εκλογική κοινωνιολογία της Δεξιάς υπο την ΕΡΕ υπήρξε η κατάκτηση σημαντικών θέσεων στην Βόρειο Ελλάδα, που υπήρξε άλλοτε πανίσχυρο προπύργιο των Φιλελευθέρων (supra παρουσία των προσφύγων). Αναφέρουμε επίσης την τοπική επιρροή του Αβέρωφ στην Ήπειρο και του Ροδόπουλου στην Θεσσαλία. Η μεταβολή αυτή εξηγείται ίσως από την μακεδονική καταγωγή του Καραμανλή, απέρρευσε όμως κατά σημαντικό μέρος και από την εγκατάσταση στις περιοχές εκείνες σημαντικών στρατιωτικών μονάδων (ροπή προς τον συντηρητισμό του σώματος των αξιωματικών).

Στο σύνολό των, οι τρεις χάρτες που αναφέρονται στην ΕΡΕ επιβεβαιώνουν ότι η Ελληνική Δεξιά — έναν απ' τους διαδοχικούς τρόπους οργάνωσης της οποίας αποτελεί και αυτό το κόμμα — διαθέτει στην χώρα μια ισχυρή κοινωνική βάση. Η διαπίστωση αυτή δεν πρέπει ασφαλώς να μας κάνει να λησμονούμε ή να υποτιμάμε τις νοθείες και τις εκλογικές ταχυδακτυλουργίες τις οποίες διέπραξε σε διάφορες περιπτώσεις η Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση για να διατηρήσει την εξουσία. Δεν μπορούμε επίσης ν' αγνοήσουμε την βαρεία ψυχολογική πίεση που ήσκησε η ΕΡΕ πάνω στους Έλληνες εκλογείς με την βοήθεια των σωμάτων ασφαλείας — πίεση που έφθασε τα όρια της παραφροσύνης με το εκλογικό σύνθημα ότι όποιος δεν εψήφισε ΕΡΕ δεν ήταν

“

Άλλος δικαστικός αντιπρόσωπος, που είχε σταλή στην κοινότητα Νεοκάστρου Ημαθίας, ως εξής περιγράφει τα συμβάντα εκεί:

«Την ημέρα των εκλογών, και περί ώραν 9ην πρωινή ήλθεν έντρομη μια οικογένεια Ντόβα δια να ψηφίσω και μου κατήγγειλε τα εξής: «Ψες τα μεσάνυχτα, μέσα στο σκοτάδι, ήλθαν στο παράθυρό μου τρεις έως τέσσερις οπλοφόροι, εξ'ων ένας είχε χλαίνη, και αφού κτήπησαν το τζάμι επιμόνως, μας εξύπνησαν. Μόλις ανάψαμε το φως είδαμε κατάπληκτοι ένα περίστροφο προτεταμένο προς την κόρη μας και μια άγρια φωνή να λέη: «Προσεξτε, αν δεν ψηφίσετε ΕΡΕ, θα πεθάνετε. Ακούτε;» Η κόρη μας, μισολιπόθυμη και εξαλλή, άρχισε να φωνάζη: «Σκοτώστε με, σκοτώστε με, να ησυχάσω. Τι θέλετε από μας; Τι σας φταίμε;» Εν συνεχεία έφυγαν». Όπως δε μου κατήγγειλε ο πρόεδρος της κοινότητος, οι τρομοκράται επήγαν και σε άλλα οκτώ σπίτια. Τελικώς τους ανεκάλυψαν, διότι σ' ένα σπίτι συνωμίλησαν με τον ένοικον υπό το φως της λάμπας και ούτος τους ανεγνώρισε. Πολλοί δεν εδέχοντο να ψηφίσουν κρυφά. Ένας δε γέρων, νομιζω Καρακατσάνης, παρά την ώθησίν μου όπως αποσυρθή εις το ιδιαίτερον διαμέρισμα, εψήφισε φανερά και ανέκραξε: «Αφήστε με να ψηφίσω φανερά για να μη μου λένε αυτοί εδώ (εννοώ τους αντιπροσώπους της ΕΡΕ) ότι είμαι αριστερός.

”

**Έκθεση Δικαστικού Αντιπροσώπου
της Κοινότητας Κάστρου Ημαθίας
για τις εκλογές του 1961**

Έλληνας. Ωστόσο όλα αυτά τα τεχνάσματα δεν θα είχαν παρά πολύ περιορισμένο αντίκτυπο, εάν το κόμμα δεν διέθετε ισχυρά σημεία στηρίξεως στο εκλογικό σώμα. Στην Ελλάδα υφίσταται μια ισχυρή Δεξιά που ενεφανίσθη εξωγκωμένη, δεν εδημιουργήθη όμως αποκλειστικά από τις καραμανλικές επεμβάσεις.

Η Δεξιά αυτή είναι κατά ένα τμήμα ιστορικής προελεύσεως. Αναποκρίνεται, κατά κλασσικό εξ άλλου τρόπο, σε μια κοινωνικοεπαγγελματική δομή που δεν έχει και πολύ επηρεασθή απ' την βιομηχανική επανάσταση. Η διατήρηση ενός μεγάλου αγροτικού πληθυσμού αποτελεί την εγγύηση της μονιμότητος και τις δυνάμεις της σε πολλές περιοχές της χώρας. Ωστόσο μακροπρόθεσμα, οι πιθανότητες επιβιώσεως της εξαρτώνται από την ικανότητα που θα δείξη ν' απορροφήση τα νέα στρώματα που γεννώνται απ' τον οικονομικό εκσυγχρονισμό. Χωρίς να θέλουμε να μετάσχουμε εξονυχιστικά στην συζήτηση του θέματος πρέπει να εξετάσουμε πριν κλείσουμε αυτό το κεφάλαιο αν η πολιτική που ακολούθησε και τα αποτελέσματα που επέτυχε η ΕΡΕ κατά την μακρά της παραμονή στην εξουσία έχουν την δύναμη να προσελκύσουν τα στρώματα αυτά.

V. Συνολική εκτίμηση

Ένα από τα ουσιαστικά επιχειρήματα της προπαγάνδας της ΕΡΕ ήταν ότι το κόμμα αυτό εξησφάλιζε στην Ελλάδα την κυβερνητική σταθερότητα. Αρκεί να θυμηθούμε τον αριθμό των διαδοχικών κυβερνήσεων που εμεσολάβησαν μεταξύ του 1946 και του 1952 για ν' αντιληφθούμε την αξία που είχε στα μάτια μεγάλων ομάδων του κοινού και επίσης για τις συμμαχικές κυβερνήσεις (ιδιαίτερα για την αμερικανική κυβέρνηση) μια τέτοια κατάσταση. Όμως οι έπαινοι αυτοί αντιφάσκουν προς τις ολοένα και βιαιότερες επιθέσεις της αντιπολιτεύσεως, οι οποίες διέβλεπαν στην σταθερότητα αυτή το αποτέλεσμα των αυταρχικών μεθόδων ή των φασιστικών τάσεων της κυβερνήσεως. Με άλλα λόγια — και από το 1960 η αντίθεση αυτή ολοένα θα εντείνεται — η κυβερνητική σταθερότης είχε σαν αντιστάθμισμα την έλλειψη πολιτικής ασφαλείας. Φαινομενικά σταθερή, η κυβέρνηση υπενομεύετο από μια βαθειά κρίση και για μια στιγμή υπήρξε κίνδυνος την κρίση αυτή να την πληρώσει το κοινοβουλευτικό σύστημα.

Αναλύσαμε ήδη στις λεπτομέρειες των τους σταθμούς και τους μηχανισμούς αυτής της κρίσεως. Η ΕΡΕ εκαυχάτο ότι εξησφάλιζε στην χώρα τα πλεονεκτήματα ενός δημοκρατικού πολιτεύματος και, κατά την πρόταση μιας αναθεωρητικής διαδικασίας του Συντάγματος τον Φεβρουάριο του 1963, οι εκπρόσωποί της έφθασαν να ισχυρισθούν προφορικά και γραπτά ότι τα κόμματα και τους πολίτες διέκρινε μια τάση καταχρήσεως των δημοκρατικών προνομίων. Ωστόσο, οι επεμβάσεις των σωμάτων ασφαλείας στην πολιτική διαμάχη και την ζωή των πολιτών ήσαν ήδη πολύ πυκνές και σοβαρές, ώστε να είναι θεμιτό να εμφανίζεται η Ελλάς της εποχής εκείνης σαν μια δημοκρατία. Εάν η έκφραση «αστυνομευομένη δημοκρατία» δεν περιείχε μια αντίφαση στους όρους, είναι ίσως ο ορισμός που θα ταίριαζε καλύτερα για να χαρακτηρίση πολλές περιόδους της κυβερνήσεως της Δεξιάς απ' το 1946. Πράγματι η έκφραση αυτή υπονοεί ότι οι θεμελιώδεις ελευθερίες δεν έχουν καταργηθή και υπάρχει η δυνατότης χρήσεως ωρισμένων απ' αυτές (του βήματος της Βουλής π.χ.) σημαίνει όμως ότι εξ αιτίας της παρουσίας των παντού και συχνά χάρη στην πα-

ντοδυναμία των, τα σώματα ασφαλείας εκμηδενίζουν τελικά ένα μεγάλο μέρος των ελευθεριών αυτών.

Μια άλλη πλευρά της κρίσεως εκείνης είναι και το γενικώτερο κλίμα διαφθοράς που εβασίλευε στην Ελλάδα υπό το καθεστώς της ΕΡΕ. Ασφαλώς δεν επρόκειτο για κάτι νέο, αλλά το βάρος των παλαιών συνηθειών είχε διογκωθή, εάν μπορή κανείς να πη, απ' τον πολλαπλασιασμό των ευκαιριών και των πειρασμών. Η καραμανλική εποχή είναι σηματοδωμένη από μια οικονομική ανάπτυξη που στηρίζεται κυρίως στην εκτέλεση μεγάλων δημοσίων έργων και την ανάπτυξη της οικοδομικής δραστηριότητος. Καθένας γνωρίζει ότι παρόμοιες καταστάσεις είναι ιδιαίτερα ευνοϊκές στην πραγματοποίηση κάθε μορφής δοσολογιών μεταξύ των πολιτικο-διοικητικών αρχών και των επιχειρηματικών κύκλων. Της διαβρώσεως αυτής του κυβερνητικού τομέως από τον κομπιναδορισμό — ένα κομπιναδορισμό συχνά υποπτο και χαμηλής στάθμης — η Γαλλία της δεύτερας Αυτοκρατορίας και πολύ πλησιέστερά μας, η Ιταλία του θύματος, προσφέρουν γνωστά παραδείγματα.

Η Ελλάς δεν ξέφυγε αυτήν την παράδοση και δεν μπορούμε να πούμε ότι η ηγεσία της ΕΡΕ έλαβε, ή διενεόθη ποτέ να πάρη, οποιαδήποτε μέτρα για να φράξη τον δρόμο στο κύμα της διαφθοράς.

Η ποιότης της εξωτερικής πολιτικής της ΕΡΕ δεν μπορεί ασφαλώς να εξωραϊσθή τον πίνακα παρά μόνο στα μάτια των κύκλων που είναι τόσο τρομοκρατημένοι απ' την απειλή του κομμουνιστικού «τρίτου γύρου» ώστε να είναι διατεθειμένοι να δεχθούν χωρίς όρους όλες τις δουλειές του ατλαντισμού — όρο που μεταχειριζόμεθα εδώ για να υποδείξουμε τον μηχανισμό εγκαθιδρύσεως απ' την Αμερική ενός εκ των πραγμάτων προτεκτοράτου πάνω στους σωμαχούς της.

Κατά την περίοδο που μελετάμε η Ελλάς εξετέλεσε πιστά τις υποχρεώσεις της σαν μέλος του ΝΑΤΟ, αφιερώνοντας στην αμυντική προσπάθεια ευρύτατο τμήμα των πόρων του προϋπολογισμού της. Ωστόσο η ευπείθεια αυτή δεν της εξησφάλισε κανένα αντάλλαγμα κατά τον διακαυνοισμό των ιδιαιτέρων της προβλημάτων. Αρκεί ν' αναφέρουμε στο προκείμενο την συνθηκολόγηση που επεβλήθη στην ελληνική πολιτική σχετικά με το κυπριακό ζήτημα.

Οι απολογητές της καραμανλικής πολιτικής σ' αυτόν τον τομέα αντιτείνουν ότι η θυσία στην οποία προέβησαν οι Έλληνες δικαιολογείτο απ' την ανάγκη διατηρήσεως της αμερικανικής βοήθειας και προστασίας έναντι οποιουδήποτε τιμήματος. Ωρισμένοι μάλιστα προσθέτουν ότι η υπογραφή των συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου (τον Φεβρουάριο του 1959) απέτελεσε ένα χρήσιμο, σχεδόν απαραίτητο σταθμό, στον δρόμο της Ενώσεως. Μέχρι σήμερα δεν φαίνεται ιωστός διόλου ότι η ίδρυση μιας ανεξάρτητης Δημοκρατίας στην Κύπρο — με την παραχώρηση στην τουρκική μειονότητα εκτεταμένων κυβερνητικών αρμοδιοτήτων δυσαναλόγων προς την αριθμητική της δύναμη — συνετέλεσε και πολύ στην επίσπευση της ενώσεως του νησιού με την Ελλάδα. Στην πραγματικότητα ο Καραμανλής δεν είχε την δύναμη ν' αντιταχθή στην περίπτωση εκείνη στις πιέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών που ενδιέφεροντο να ικανοποιήσουν την Τουρκία, η οποία θεωρείται το ανατολικό προπύργιο του ΝΑΤΟ.

Ασφαλώς η ΕΡΕ δεν είναι εκείνη που φέρει την αρχική ευθύνη για την υποτέλεια της ελληνικής πολιτικής έναντι

Ροδόπουλος —
Αϊζενχάουερ —
Καραμανλής το 1959

των Αμερικανών. Η κατάσταση αυτή χρονολογείται από την διακήρυξη του Δόγματος Τρούμαν και η εξέλιξη του εμφυλίου πολέμου αποτελεί τον ισχυρότερο παράγοντα σταθεροποίησής της. Πάντως, το κόμμα δεν έκανε τίποτε για να άμβλυνη την εξάρτηση που, σε ωρισμένες περιπτώσεις, έφθασε μέχρι την δουλοπρέπεια. Ας υπενθυμίσουμε ότι ο Καραμανλής υπήρξε ο μόνος ηγέτης κυβερνήσεως του δυτικού στρατοπέδου που συνεχάρη δημοσίως τον πρόεδρο Κέννεντυ μετά την τυχοδιωκτική απόβαση στον όρμο των Χοίρων στην Κούβα. Ας σημειώσουμε επίσης την υιοθέτηση, κατόπιν πιέσεων των αμερικανικών αρχών, μέτρων που επέβλεπαν να επιβάλουν στους Έλληνες εφοπλιστές τον σεβασμό του ναυτικού αποκλεισμού της Κούβας, και τούτο σε μια στιγμή που η διεθνής ναυτιλιακή κρίση είχε σαν συνέπεια την αύξηση του αριθμού των ανέργων Ελλήνων ναυτικών.

Μένει ο οικονομικός τομέας, στον οποίο θ' αφιερώσουμε ειδική ανάπτυξη στην συνέχεια αυτού του βιβλίου. Αν θέλουμε εδώ να επιχειρήσουμε μια λιγόλογη περίληψη της καταστάσεως, αρκεί να πούμε ότι βέβαια επετεύχθησαν ωρισμένα αποτελέσματα στο θέμα της αναπτύξεως, επραγματοποιήθηκαν όμως όλα κατά ένα τρόπο ο οποίος επιδεινώνει αισθητά την εξάρτηση της χώρας έναντι των ξένων και ειδικότερα έναντι του μεγάλου διεθνούς καπιταλισμού. Εξ αιτίας των επιρροών με τις οποίες βαρύνεται και την προστασία συμφερόντων που είχε αναλάβει, δεν μπορούσε κανείς βέβαια να περιμένει από την ΕΡΕ την εγκαθίδρυση του αυστηρού εκείνου προγραμματισμού χωρίς τον οποίο η Ελλάδα δεν έχει και πολλές πιθανότητες επιβιώσεως σαν ανεξάρτητο έθνος στον αυριανό κόσμο.

Ένα από τα χαρακτηριστικά της πολιτικής της ΕΡΕ πάνω στο οποίο θα δώσουμε αργότερα μακρές εξηγήσεις, υπήρξε η εύνοια στην εισροή ξένων κεφαλαίων για την εκβιομηχάνιση της χώρας. Όμως, και αν ακόμη παραβλέ-

ψουμε τις δυσανάλογες παραχωρήσεις στις οποίες συγκατετέθησαν οι κυβερνητικές αρχές έναντι των ξένων μονοπωλιστικών ομίλων, η πολιτική αυτή έχει σαν αποτέλεσμα την εξάρτηση της εθνικής αναπτύξεως από κέντρα αποφάσεων ξένα προς την χώρα, και των οποίων μοναδικός νόμος είναι η μεγιστοποίηση του κέρδους. Δεν μπορεί ασφαλώς κανείς να διανοηθεί μια περισσότερο επικίνδυνη και ατελή μέθοδο για την εξασφάλιση της εθνικής αναπτύξεως. Είναι σαν ν' αποφάσιζε κανείς να εφαρμόζη στο δεύτερο αυτό ήμισυ του ΧΧου αιώνας την μέθοδο που υιοθετήθηκε στην Λατινική Αμερική κατά την διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου, με τα αποτελέσματα που γνωρίζουμε.

Μεταξύ των αποτελεσμάτων της οικονομικής πολιτικής της ΕΡΕ — που σε τελική ανάλυση αποτελεί την συνέχιση της πολιτικής του Μαρκεζίνη — αν αναφέρουμε την εμφάνιση των πρώτων εκδηλώσεων μιας υπερκαταναλωτικής κοινωνίας σε μια χώρα που είναι ακόμη απελπιστικά φτωχή. Επετράπη με τον τρόπο αυτό στα εύπορα στρώματα καθώς και σ' ένα μέρος των μεσαίων τάξεων ν' αποκτήσουν, ειδικότερα στο αθηναϊκό αστικό συγκρότημα, καταναλωτικές συνήθειες ασυμβίβαστες προς τις απαιτήσεις μιας κοινωνικής αναπτύξεως της οποίας οι καρποί θα προσεφέροντο κατά προτεραιότητα στις μάζες των αποκλήρων. Μια ανεκδιήγητη αθλιότης εξακολουθεί να βασιλεύει στα ορεινά χωριά, και όμως ήδη είναι σχεδόν αδύνατο, τόσο πυκνή είναι η κυκλοφορία των τροχοφόρων, να βρη κανείς χώρο σταθμεύσεως για ένα αυτοκίνητο στο κέντρο της Αθήνας.

Μια τέτοια πολιτική υποθηκεύει το μέλλον της χώρας και ίσως να το εκθέτη ανεπανόρθωτα, διευρύνει ωστόσο την εκλογική πελατεία των κομμάτων της μεγαλοαστικής τάξεως. Απ' όλες τις μορφές που μπορεί κανείς να καταλογίσει στα κόμματα αυτά σε μια φτωχή χώρα, αυτή είναι ασφαλώς και η βαρύτερη.

ΕΛΛΑΣ-ΤΟΥΡΚΙΑ

οι τουρκικές προθέσεις και οι ελληνικές αντιδράσεις

Χρήστος Β... της
Γιώργος Ι... της
Μιχάλης Δ... της
Ξενοφών... άδης
Σπύρος Κο... της Σαρρ...
Χρήστος Λ... Σολτα...
... Χιδίρο...

ΔΑΟΣΕΣ ΑΓΓΕΛΗΣ

90 Τεύχος • Ειδικό Αφιέρωμα
ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
KONINKOMITEE ERECHENDE THE NEE ENLAND

Πόσο Δεξιά ήταν η Δικτατορία;

ΜΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ 21ης ΑΠΡΙΛΙΟΥ*

του Μελέτη Η. Μελετόπουλου

1. Ο Ελληνοχριστιανισμός και το Δεξιό Κράτος

Αμέσως μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου, η Δεξιά ανασυγκροτήθηκε υπό την ηγεσία του Αλέξανδρου Παπάγου στο ευρύ παραταξιακό σχήμα του «Ελληνικού Συναγερμού». Στις εκλογές του 1952, ο «Συναγερμός» κατέλαβε την εξουσία και εγκαθίδρυσε ένα ισχυρό καθεστώς, με αυταρχικές, ακόμη και ολοκληρωτικές πτυχές, βασισμένο στον καθοριστικό ρόλο του νικητή στον εμφύλιο Στρατού, στην αστυνόμευση, στις παρακρατικές οργανώσεις, στην ρυθμιστική και αποφασιστική λειτουργία του Στέμματος, στην αποδοχή της ξένης επέμβασης και τέλος στην γενική οργάνωση του Κράτους με κριτήριο την αντιμετώπιση του κομμουνισμού.

Ιδεολογικό πλαίσιο του δεξιού κράτους της περιόδου 1952-1967 και θεωρητικό επικάλυμμα του αυταρχισμού του υπήρξε αρνητικά μεν ο αντικομμουνισμός¹, θετικά δε ο ελληνοχριστιανισμός.

Η εκλαϊκευμένη, μάλιστα εκχυδαϊσμένη μορφή της ελληνοχριστιανικής ιδεολογίας, σε όλες της τις εκφάνσεις και τις πρακτικές συνέπειες, γίνεται ο θεωρητικός εξοπλισμός ενός καθεστώτος που καταδιώκει το μαρξισμό και στο πολιτικό επίπεδο και σ' αυτό της διακίνησης των ιδεών.

Ο Ελληνοχριστιανισμός είναι ένα μάλλον τεχνητό ιδεολόγημα, που βασίζεται επιστημονικά στην προσπάθεια του μεγάλου ιστορικού **Κωνσταντίνου Παπαρηγόπουλου** να αποδείξει ότι η νεότερη Ελλάδα είναι φυσική συνέχεια του Βυζαντίου, που αποτελεί με την σειρά του κληρονόμο και διάδοχο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού².

Φορέας, στο ελεύθερο ελληνικό κράτος, της ελληνοχριστιανικής θεωρίας, είναι ο δημοδιδάσκαλος, που κρατά, διδάσκοντας, στο ένα χέρι του την Αγία Γραφή και στο άλλο τον Όμηρο.

Ποτέ όμως αυτά τα δύο πολιτιστικά συγκροτήματα δεν θα συντεθούν σε μία ενιαία πολιτιστική δομή³, δεν θα ενωθούν αρμονικά, για να γεννήσουν έναν νέο ελληνικό πολιτισμό, γιατί είναι φύσει αντίθετα: ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, ανθρωποκεντρικός, απελευθερωτικός, γαιοκεντρικός, σατυρικός, διονυσιακός, φυσιολατρικός, παγανιστικός, ειδωλολατρικός, προσδίδει στην ανθρώπινη ζωή και μία ιδιαίτερη, αυτόνομη αξία⁴.

Ο Χριστιανισμός, αντίθετα, είναι μεταφυσικός, υποδουλώνει την επίγεια δραστηριότητα στις σκοπιμότητες της

άλλης ζωής, κηρύσσει την προσήλωση σε αξίες που δεν διακινούνται στον κόσμο αυτόν, εξαυλώνει κάθε δυναμική και ωθεί την ανθρώπινη προσπάθεια προς τον ουρανό και το άπειρο⁵.

Ο Παρθενώνας, το αρχιτεκτονικό σύμβολο του αρχαίου κόσμου, και η Αγία Σοφία, το αριστούργημα του Βυζαντίου, είναι ασυμφιλίωτα, όχι μόνον απ' απόψεως ρυθμού αλλά και ως εκ διαμέτρου αντίθετες αντιλήψεις ζωής και ασυμβίβαστες κοινωνικές συλλήψεις.

Άρα λοιπόν, η φορμαλιστική προσπάθεια του νέου ελληνικού κράτους να εμφανίσει ένα πολιτιστικό κατασκεύασμα στηριγμένο στα δύο σκέλη της ελληνικής ιστορίας, είναι ανιστόρητη, αφού ξεχνά το γεγονός ότι η επαφή του κλασικού πολιτισμού με τον Χριστιανισμό μόνο δραματικές συγκρούσεις προκάλεσε, με κορυφαίο παράδειγμα τον Ιουλιανό τον παραβάτη. Η νεότερη ελληνική ηγεσία όρισε τους τρεις Ιεράρχες Προστάτες της Εθνικής μας Παιδείας, που ήταν οι κύριοι εκφραστές μιας προσπάθειας να συνεργασθούν η Αρχαία Ελληνική Φιλοσοφία με την Χριστιανική θεωρία σε φιλοσοφικό επίπεδο. Όμως, αν φιλοσοφικά μπορούσε να κατασκευασθεί κάποια θεωρία που να είναι ανεκτή, αν μπορούσαν να βρεθούν κάποια κοινά στοιχεία μεταξύ των δύο αυτών διαφορετικών κόσμων, αυτό δεν θα μπορούσε ποτέ να περάσει στο επίπεδο της καθημερινής κοινωνικής πρακτικής ενός λαού.

Έτσι, η εθνική μας ηγεσία απέτυχε να συνθέσει τα δύο στοιχεία και το μόνο που έμεινε απ' αυτήν της την προσπάθεια ήταν ένα φορμαλιστικό τερατούργημα, που δεν συγκίνησε ποτέ το λαό⁶. Ο λαός είχε βέβαια το δικό του λαϊκό πολιτισμό, αυτόνομο, υπαρκτό, με στοιχεία παγανιστικά, όπως τόσο ωραία ο Δημοσθένης Δανιηλίδης απέδειξε⁷, μαζί με στοιχεία από την ορθόδοξη παράδοση, έστω και αφομοιωμένα με ένα καθαρά ελληνικό — με την κλασική έννοια του όρου — πρίσμα. Όμως, η λαϊκή παράδοση περιφρονήθηκε από το πνευματικό κατεστημένο, το οποίο προσκολλήθηκε σε έναν φοβερό φορμαλισμό, που κάλυπτε τα τεράστια ρήγματα στο εσωτερικό ενός έθνους που είχε υ-

* Το άρθρο αυτό δημοσιεύθηκε στην πρώτη του μορφή στο «Αντί», τον Απρίλιο του 1987 (ειδικό τεύχος για την απριλιανή δικτατορία), με τίτλο «Η ιδεολογία των Συνταγματαρχών».

ποστεί τόσες πολλές και προπαντός τόσο αντιφατικές εσωτερικές εθνοτικές και πολιτιστικές επιδράσεις.

Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος προσπάθησε μεταπολεμικά με τα υψηλής ποιότητας φιλοσοφικά του βιβλία να δώσει στον Ελληνισμό μια ενιαία ταυτότητα, βασισμένη στην σύνθεση του ελληνισμού με τον χριστιανισμό⁸. Η ωμή πραγματικότητα, όμως, του ελληνικού μεταπολέμου, οδηγούσε ήδη τη χώρα προς την κατεύθυνση του καταναλωτισμού, μέσα από διαδικασίες αναπαραγωγής και διαιώνισης του αυταρχισμού και του διχασμού.

Πάντως, η επίσημη θεωρία, ο «λόγος»⁹ του μετεμφυλιακού κράτους κυριαρχήθηκε από την προσπάθεια να προβληθούν συγχρόνως τα ιδεώδη του ελληνισμού και της ορθοδοξίας. Ο ελληνισμός προβλήθηκε κυρίως από το πανεπιστημιακό κατεστημένο, ενώ η ορθοδοξία από την Εκκλησία και το Στρατό. Το πρώτο αξιοποιήθηκε ως αναβιούμενη κληρονομιά, το δεύτερο ως ενοποιητικό στοιχείο ενός πολυδιασπασμένου έθνους. Και τα δύο έμειναν μακριά από την παράδοση των λαϊκών στρωμάτων που υποκρίνονταν την αποδοχή τους, προκειμένου να αποκτήσουν προσβάσεις συνεννόησης με τα ανώτερα κυκλώματα της εξουσίας.

Σ' αυτή την περίοδο της κυριαρχίας της «εθνικοφροσύνης» όπου οι προαναφερθείσες αξίες αποτελούν, ουσιαστικά, προσχήματα για την αστυνομική δράση και τις ολοκληρωτικές μεθόδους μιας αυταρχικής και ήμισα δημοκρατικής Πολιτείας διάφορες τάσεις εκτροπής, σαν λογική απόληξη του πνεύματος της εποχής:

— η τάση να γίνει πολιτειακή εκτροπή υπέρ του Στέμματος, ώστε το καθεστώς να γίνει και τυπικά αυτό που ουσιαστικά είναι, χωρίς να θιγεί καθόλου το κοινωνικό πλαίσιο. Αυτή ήταν η «μεγάλη χούντα».

— η τάση που αναπτύχθηκε από τα πρώτα κιόλας χρόνια της Μέσης Ανατολής (1941 κ.ε.) και που εξέφραζε αντικομμουνιστικά σύνδρομα, εκδικητικά αισθήματα, συντεχνιακά αιτήματα, συμπλέγματα κοινωνικής κατωτερότητας έναντι ενός κατεστημένου που χρησιμοποίησε τη νεολαία του ελληνικού στρατού για την επιβίωσή του, κανταφονασερικά ιδεολογικά ψήγματα και συγκαλυμμένες αντιβασilikές προθέσεις. Αυτή η τάση εκφράστηκε δυναμικά από την ομάδα του Παπαδόπουλου.

2. Τάσεις και ρεύματα στη δικτατορία

Η δημιουργία και η ανάπτυξη χουντικών καρκινωμάτων στο Στρατό, από νέους αξιωματικούς αγροτικής κυρίως και λαϊκής προέλευσης, με τη συνδρομή μάλιστα ορισμένων διανοούμενων¹⁰, εκφράζει κοινωνικές διαφοροποιήσεις μέσα στο πλαίσιο του μετεμφυλιακού καθεστώτος, διαφοροποιήσεις που προέκυψαν από τη «Μαύρη Δεκαετία» 1941-1949. Αυτές οι διαφοροποιήσεις απέκτησαν νεοφασιστικό χρώμα, συνδεδεμένες καθώς ήταν με τις ολοκληρωτικές μεθόδους του μετεμφυλιακού κράτους και με την κυρίαρχη ιδεολογία του, τον εμφυλιακό ελληνοχριστιανισμό. Μέσα από τις συζεύξεις αυτές αναδύθηκε το ιδεολογικό πλαίσιο της χούντας.

• Η πιο ακραία από όλες τις τάσεις της Δικτατορίας ήταν αυτή που είχε υποστεί επίδραση από τον **Κ. Πλεύρη**, αρχηγό του περιθωριακού «Κόμματος της Τετάρτης Αυγούστου», καθαρά εθνικοσοσιαλιστικής ιδεολογίας. Φορείς αυτής της τάσης ήταν ο **Λαδάς**, ο **Ασλανίδης**, ο **Μπαλόπουλος** και άλλοι αξιωματικοί. Ο εθνικοσοσιαλισμός τους, ό-

μως, ήταν ουσιαστικά συμπυκνωμένος σε έναν ακραιφνή милитарισμό. Για τον Ασλανίδη, κάθε πρόβλημα μπορούσε να λυθεί «με μια διμοιρία τάνκς», ενώ οι νέοι θα εκτονώνονται με το ποδόσφαιρο. Το «κοινωνικό όραμα» του Ασλανίδη, συγκεκριμένα, ήταν μια αποϊδεολογικοποιημένη κατάσταση, στην οποία θα κυριαρχούσε η πλούσια ικανοποίηση των υλικών αναγκών του ατόμου. Πάντως, η εθνικοσοσιαλιστική αυτή τάση εκδηλώθηκε υπέρ της οργάνωσης της νεολαίας κατά τα φασιστικά πρότυπα. Αυτό με παρέμβαση μιας άλλης τάσης, που θα εξετασθεί παρακάτω, της τάσης που δημιούργησε ο καθηγητής Τσάκωνας — με το επιχείρημα ότι μια τέτοια οργάνωση τελικά θα λειτουργούσε υπέρ του μαρξισμού, που βρίσκεται πρόσφορο έδαφος σε οργανωμένο κοινό. Τελικά, ο Παπαδόπουλος προτίμησε την δεύτερη άποψη, «για να μη μας πουν φασίστες».

• Μια άλλη διαμετρικά αντίθετη τάση, αποτελούμενη και αυτή από αξιωματικούς με επικεφαλής τον **Μακαρέζο**, εκδήλωσε φιλελεύθερες απόψεις, όσον αφορά την οικονομική πολιτική, αλλά και με προεκτάσεις προς έναν πιθανό «εκδημοκρατισμό» του καθεστώτος. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο Μακαρέζος ήταν αυτός που ανέλαβε τις επαφές της Δικτατορίας με ορισμένους πολιτικούς αρχηγούς της προαπριλιανής περιόδου¹¹.

• Η περισσότερο έντονη ιδεολογική τάση της Δικτατορίας ήταν μια ομάδα αποτελούμενη κυρίως από πολιτικά στελέχη (**Δημητράς, Πάτρας κλπ.**) που δημιουργήθηκε και κινήθηκε από τον **Δ. Τσάκωνα**, προδικτατορικά καθηγητή στη Βόννη και συγχρόνως στις ελληνικές στρατιωτικές σχολές και μετά το 1968 στο Ελληνικό Πανεπιστήμιο. Κοινωνιολόγος, ιδεοκράτης και ελληνοκεντρικός, πίστευε στην ανάγκη μιας νέας επανάστασης του Γουδι, που θα ανέτρεπε το πολιτικό σκηνικό. Το Στρατό τον έβλεπε σαν μέσο για την άνοδο τάσεων παρόμοιων με τη δικιά του. Το πολιτικό και κοινωνικό περιεχόμενο της τάσης Τσάκωνα ήταν ένα είδος κοινοτικού σοσιαλισμού, με χριστιανική μεταφυσική χροιά, μέσα σε ένα πλαίσιο φωτισμένης δεσποτείας, με τη συνεργασία του Στρατού και της Εκκλησίας. Η τάση αυτή, που είχε έντονο αντικαπιταλιστικό και αντιπαλαίκομματικό χαρακτήρα, βρέθηκε αντίθετη με την εύνοια της Χούντας προς το κεφάλαιο και τη χρησιμοποίηση παλαιών πολιτικών, όπως ο Μαρκεζίνης. Παρ' όλο που περί το 1970, όταν έγινε ο Τσάκωνας Υφυπουργός Εξωτερικών¹², φάνηκε να επηρεάζει την πορεία της Δικτατορίας, απέτυχε να τη στρέψει προς τις δικιές της απόψεις. Ενδοχουντικές διαφωνίες την εμφάνισαν ότι οδηγούσε σε έναν κανταφικό θεοκρατικό σοσιαλισμό τριτοκοσμικών τάσεων, ενώ ο **Λ. Πάτρας** απέτυχε να πραγματοποιήσει την ενοποίηση των Ταμείων και παραιτήθηκε.

Παράλληλα προς την τάση αυτή κινήθηκε και ο σοσιαλδημοκρατικής ιδεολογικής προέλευσης **Β. Σταματόπουλος** και ο Υπουργός Παιδείας **Θ. Παπακωνσταντίνου**, γνωστός θεωρητικός μαρξιστής στο μεσοπόλεμο.

• Την εκλαίκευση των σκοπών της Δικτατορίας ανέλαβε ο διαφωτιστής του Στρατού **Γ. Γεωργαλάς**, πρώην μαρξιστής στον Εμφύλιο Πόλεμο, ο οποίος κινήθηκε σε παράλληλους προς την τάση Τσάκωνα άξονες: πολιτικοποίηση με αποκλεισμό των παλιών κομμάτων και προσώπων — ένα είδος «δημοκρατίας» τουρκικού τύπου — οικονομικός παρεμβατισμός, ελληνοχριστιανικές αξίες. Η διαφορά του με την προηγούμενη τάση, που εκφράζει επίσης την πολιτική φιλοδοξία των μην στρατιωτικών στοιχείων της Χού-

66

Ήταν δέκα λεπτά ή ένα τέταρτο μετά την δεύτερη μεταμεσονύκτια ώρα, όταν διέρρηξαν την εξώπορτα της κατοικίας μου (του διαμερίσματος του δεύτερου ορόφου) δυό λοχαγοί του Ελληνικού Στρατού. Δεν θα διηγηθώ όσα συνέβησαν, όταν — αφού άκουσα χτύπους στην θύρα της κρεββατοκάμαρας — άρπαξα το περιστροφό μου και αναγκάστηκα να την ανοίξω, έχοντας πλάϊ μου τη γυναίκα μου, και βρέθηκα μπροστά σε δυό προτεταμένα αυτόματα όπλα (τόμυγκαν). Η ιστορία αυτή δεν έχει σημασία. Μεγάλη σημασία έχει, ποιοι και πόσοι, από τη στιγμή εκείνη και πέρα, πήραν κάποιες αξιομνημόνευτες πρωτοβουλίες. Αν δεν ήταν λίγοι — ελάχιστοι — και ήταν περισσότεροι, μπορεί η πορεία της Ελληνικής Ιστορίας να άλλαζε, ή — αν δεν άλλαζε — θα είχαν, τουλάχιστον, κοσμήσει τις κακές εκείνες ώρες περισσότερες γενναίες πράξεις.

”

Διήγηση του Π. Κανελλόπουλου για την 21η Απριλίου

ντας, έγκειται κυρίως στην έμφαση στο χριστιανικό σκέλος του Ελληνοχριστιανισμού, που δεν συγκινεί τον Γεωργαλά. Το μεταφυσικό στοιχείο λείπει από τον άνθρωπο που ανέλαβε το δύσκολο έργο του να πείσει πως η Αντεπανάσταση ήταν «Επανάσταση». Πάντως, όπως φαίνεται και από τα μεταγενέστερα έργα του, η ιδεολογική του κατεύθυνση έχει ως ολοκληρωτικό προσανατολισμό, αφού πιστεύει στον κοινωνικό έλεγχο και τη λογοκρισία, στις διώξεις των αντιφρονούντων και στον έλεγχο της σκέψης.

• Υπήρξαν και άλλες τάσεις, φυσικά, μέσα στη Δικτατορία, μικρότερης σημασίας και εμβέλειας. Δεν μπορεί να παραλειφθεί η τάση του **Ιωαννίδη**, που ήταν ό,τι πιο καταφατικό είχε ο απριλιανός κανταφονασερισμός¹³. Επιδεικτικά ηθικιστική και ασκητική, η τάση αυτή στερούνταν στοιχειώδους πολιτικής σκέψης. Τα αποτελέσματα φάνηκαν στο αναπαραγόμενο πολιτικό κενό της ιωαννιδικής δικτατορίας, αλλά κυρίως στο τραγικό της τέλος.

3. Η ιδεολογία της δικτατορίας και οι αντιφάσεις της

Το ερώτημα εάν η απριλιανή Δικτατορία είχε ή όχι μια συγκεκριμένη συνολική ιδεολογία δεν μπορεί να απαντηθεί χωρίς να επισημανθούν ορισμένα κεντρικά σημεία της πορείας της.

• η πρωθυπουργοποίηση του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου **Κ. Κόλλια**, συμβόλου της αρχής της τυπικής νομιμότητας, επικεφαλής μιας Κυβερνήσεως πραξικοπηματιών, στερεί από τη δικτατορία του 1967 το περιεχόμενο ενός Γουδι· καταδειχνει επίσης ότι δεν ήταν, ως στρατιωτική επέμβαση, απροϋπόθετη, γιατί δεν είχε σκοπό, ξεκάθαρα, να αλλάξει το πολιτικό παιχνίδι, και τους κανόνες του, αλλά να πάρει την εξουσία, έστω και μέσα σ' αυτό.

Η τάση της χούντας να περιβάλλεται μια επίπλαστη — όσο και καθόλου πειστική — νομιμοφάνεια διαφαίνεται από

την όλη μετέπειτα πορεία της: κατασκευάζει Συντάγματα και Συμβουλευτικές, ανακηρύσσει τη Δημοκρατία, διενεργεί δημοψηφίσματα, θέλει δηλαδή την έξωθεν καλή μαρτυρία της νομιμότητας που η ίδια, ως κίνημα κατάργησε. Κατά πολλούς αναλυτές αυτή η μανία της νομιμότητας οφείλεται στην ιδιοσυγκρασία του Γ. Παπαδόπουλου, που ήθελε το κάθε τι να είναι «νόμιμο», αδυνατώντας να συμπεριφερθεί με τρόπο αυθεντικά «επαναστατικό». Η προσωπική του εξέλιξη επιβεβαιώνει του λόγου το ασφαλές: λίγο μετά το πραξικόπημα επέβαλε στον εαυτό του και στους συνεργάτες του την αποστρατιωτικοποίησή τους· φόρεσε την επίσημη στολή των πολιτικών συγκεντρώνοντας πλήθος τυπικών αξιωματικών και τίτλων στα χέρια του· αναγόρευσε, λίγο πριν την πτώση του, τον εαυτό του σε Πρόεδρο μιας ανύπαρκτης Δημοκρατίας, διορίζοντας «πρωθυπουργό του» τον Σπύρο Μαρκεζίνη· προκήρυξε τέλος, δημοψήφισμα, για να λάβει τη λαϊκή επιδοκιμασία για αυτές τις ενέργειες, χωρίς να πείσει όμως κανένα.

Η δικτατορία έκανε τον κύκλο της κάτω από το άγχος ενός «εκδημοκρατισμού», παραπαίοντας συνεχώς μεταξύ μιας ανεπιθύμητης πολιτικοποίησης και μιας παράτασης του στρατιωτικού καθεστώτος. Και στην προτελευταία της φάση, κάλεσε τον πρώην υπουργό Μαρκεζίνη να γίνει πρωθυπουργός χωρίς εξουσίες, διαψεύδοντας έτσι τις ίδιες της τις προθέσεις.

• Ο διορισμός του **Π. Πιπινέλη**, πρώην Πρωθυπουργού (1963), ως υπουργού Εξωτερικών του Παπαδόπουλου, ήταν αποτέλεσμα συμβιβασμού της χούντας με ορισμένα δίκτυα του προδικτατορικού πολιτικού κόσμου και επηρέασε ολόκληρη την πορεία της εξωτερικής της πολιτικής προς κάποιες θέσεις που δεν απείχαν πολύ από τις προχουντικές. Ο Πιπινέλης, διπλωμάτης με πείρα κράτησε, όσο ζούσε, τη χούντα μέσα στα δυτικά πλαίσια της ατλαντικής πολιτικής. Μετά το θάνατό του, η Δικτατορία παραπαίει ανάμεσα σε ένα σφοδρό αντικομμουνισμό, και μια ανεδάφιξη επιδείξει δυνάμει απέναντι στη Δύση.

Δηλαδή, ενώ το παραδοσιακό μετεμφυλιακό καθεστώς δε συγκρούστηκε ποτέ με τη δυτική πολιτική, επιδιώκοντας πάντοτε συμβιβαστικές λύσεις, η χούντα κινήθηκε, μετά το θάνατο του Πιπινέλη, σε μια γραμμή αμφίσημη ως προς ορισμένα δόγματα της εξωτερικής αμερικανικής πολιτικής, όπως αυτό που απέκλειε την Ένωση, γιατί έθιγε την τουρκική πολιτική. Η αμφισημία αυτή στοίχισε στη χούντα την επιβίωσή της, εφόσον δεν είχε τη στοιχειώδη στρατιωτική προετοιμασία, για να στηρίξει μια τέτοια πολιτική.

• Ο ρόλος του διδύμου **Ανδρουτσόπουλου-Θάνου**, στο σχεδιασμό της οικονομικής πολιτικής της Δικτατορίας, συνέβαλε στη διατήρηση του φιλελεύθερου κεφαλαιοκρατικού πλαισίου — με ανοίγματα μάλιστα προς το πολυεθνικό κεφάλαιο — το οποίο κινδύνευε από τις λαϊκιστικές διαθέσεις ορισμένων μερίδων της χούντας. Αυτές οι διαθέσεις ικανοποιήθηκαν βέβαια σε ένα βαθμό, με διάφορες ενέργειες όπως ο χαρισμός των αγροτικών δανείων, οι νέες άδειες ταξί, τα τουριστικά δάνεια κλπ. που δημιούργησαν μάλιστα και νέες κοινωνικές καταστάσεις — χωρίς όμως να θιγούν οι οικονομικές δομές στο βάθος τους.

Στους πρώτους μήνες της δικτατορίας τέθηκε το ερώτημα εάν η χούντα θα ακολουθούσε παρεμβατική ή φιλελεύθερη οικονομική πολιτική. Η «Επαναστατική Ομάδα» εξέφραζε ίσως τον απωθημένο λαϊκισμό της Δεξιάς, που καταπνίγηκε από την ιστορική εξέλιξη αυτής της παράταξης:

μεταπολεμικά, το λαϊκής προελεύσεως πολιτικό συγκρότημα επιλέχθηκε σαν ο πολιτικός εκφραστής του κεφαλαιοκρατικού κατεστημένου. Αυτή η εγκατάλειψη από τη Δεξιά, της παράδοσης του «προστατευτισμού» των λαϊκών και κυρίως αγροτικών στρωμάτων δημιούργησε στους κοινοτικούς αυτούς πληθυσμούς της υπαίθρου ένα αίσθημα εγκατάλειψης και πολιτικής απομόνωσης: αυτό τον καταπιεσμένο λαϊκισμό της παραδοσιακής Δεξιάς πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, στην ιδεολογική διαμόρφωση των χουντικών ομάδων.

Ούτως ή άλλως, η ανικανότητα των στρατιωτικών να χαράξουν μόνοι τους μια συγκεκριμένη οικονομική πολιτική τους υποχρέωσε να αναθέσουν το έργο αυτό στους τεχνοκράτες Ανδρουτσόπουλο και Θάνο, φιλελευθέρων οικονομικά πεποιθήσεων. Έτσι, το οικονομικό πρόγραμμα της χούντας διαμορφώνεται από τη σύνθεση της εξυπηρέτησης του ελληνικού και του διεθνούς κεφαλαίου με τη διανεμητική πολιτική, που απαιτούσε η «Επαναστατική Ομάδα».

Αποτέλεσμα της αντιφάσεως αυτής ήταν μια άνθιση της παρα-οικονομίας, μέσω της οποίας διοχετεύθηκαν πόροι προς τα κατώτερα στρώματα, που επωφελήθηκαν από την πρόσκαιρη αυτή άνθιση.

Η κοινωνική εξέλιξη ήταν η δημιουργία μιας ολόκληρης νεοπλουτικής οικονομικής τάξης, χωρίς καμιά οικονομική και κοινωνική παράδοση και προπαίδεια: αυτή η κατάσταση κληροδοτήθηκε στη μεταπολιτευτική εξουσία των Καραμανλή - Παπανδρέου.

“

Είπα στον βασιλέα, ότι δεν υπάρχουν παρά μόνο δύο δυνατές λύσεις. Η μια να αντισταθεί. Η δεύτερη να υποκύψει. Την πρώτη λύση διετύπωσα ως εξής: «Να βγούμε μαζί, Μεγαλειότατε, από το γραφείο αυτό και να διατάξετε, με εμένα στο πλευρό σας, να συγκεντρωθούν όλοι οι αξιωματικοί στη μεγάλη αίθουσα του Στρατηγείου. Εκεί να καλέσετε τους πρωταίτιους του πραξικοπήματος (εγνωρίζαμε ήδη τα ονόματα των τριών) και να τεθούν στη διάθεσή σας και να πείτε σε όλους τους άλλους ότι, αν πειθαρχήσουν σε σας, δεν θα υποστούν τίποτε και να αναμείνουν διαταγές». Ο βασιλεύς μου απάντησε, ότι αυτό είναι αδύνατο, διότι οι αγριεμένοι λοχαγοί με τα αυτόματα στα χέρια τους θα μας κτυπούσαν. Είπα στον βασιλέα, ότι δεν μπορώ να αποκλείσω το ενδεχόμενο αυτό, αλλά ότι υπήρχε και μεγάλη πιθανότητα να βρεθούν σε δίλημμα, να τα χάσουν και να συμμορφωθούν (...) Ο βασιλεύς — επιθυμώντας, όπως είπε, να αποφύγει την αιματοχυσία — απέκρουσε την πρότασή μου...

”

Αφήγηση του
Π. Κανελλόπουλου
για την 21η Απριλίου
1967

• Στο συνολικότερο πολιτικό επίπεδο η χούντα απέτυχε να ανατρέψει τη συμβολική θέσπιση του Δεξιού κράτους και να την αντικαταστήσει με ένα νέο κόσμο συμβόλων και μια νέα ιδεολογία. Παρά τις επιμέρους ιδεολογικές τάσεις, που αναπτύχθηκαν μέσα σε αυτήν, στο σύνολό της διατήρησε και αναπαρήγαγε ακέραιο το «ελληνοχριστιανικό» πλαίσιο. Όλα τα προπαγανδιστικά έντυπα και οι λόγοι των Δικτατόρων αποσπνέουν μια θέληση να πείσουν ότι, στο επίπεδο των πράξεων, η 21η Απριλίου δεν αποτελούσε παρά μέρος και συνέχεια του προαπριλιανού κράτους.

Η μόνη διαφορά είναι ότι ο «τύπος» του δεξιού κράτους το θεσμικό δηλαδή και συμβολικό πλαίσιο, φορέθηκε από τους συνταγματάρχες, που δεν είχαν τη σοβαροφάνεια και τη διανοητική και εθιμοτυπική ικανότητα του προχουντικού πολιτικού κόσμου. Έτσι η ιδεολογία αυτή μεταποιείται σε «κιτς» και τα σύμβολα χάνουν την προγενέστερη αξία τους, λόγω της ασυμμετρίας τους με τον πολιτικό τους φορέα, αλλά και λόγω του άκαιρου — τόσα χρόνια πια μετά τον Εμφύλιο — της χρήσης τους¹⁵.

• Δεύτερο ιδεολογικό στοιχείο, που κυριαρχεί στη Δικτατορία είναι ο Αντικομμουνισμός: η 21η Απριλίου έγινε, τυπικά τουλάχιστον, για να προληφθεί επικείμενη κομμουνιστική ανταρσία. Στην ουσία, πρόκειται περί Αντεπαναστάσεως, παρ' όλο που ο Γ. Γεωργιάδης ανέλαβε να πείσει για το αντίθετο. Αλλά ο αντικομμουνισμός είναι μια ψύχωση, υπό την επίδραση της οποίας βρίσκεται μαζικά το σύνολο των κοινωνικών συστατικών (Στρατός, πολιτικός κόσμος κλπ.) της μετεμφυλιακής Ελλάδας. Κατά κάποιο τρόπο, είναι η κινητήρια δύναμη της πολιτικής ζωής, στο επίπεδο τουλάχιστον των προσημάτων. Η διαφορά είναι στις μεθόδους: η χούντα δεν πίστευε ότι ο «παλαιοκομματισμός» μπορούσε πλέον να λειτουργήσει αποτελεσματικά κατά του κομμουνισμού. Μάλιστα, διέκρινε σε αυτόν και ύποπτα συμπτώματα διαβρώσεως από την αριστερή ιδεολογία¹⁶.

Αν η Δικτατορία βρίσκεται αντιμέτωπη του κομμουνισμού, στο θέμα της Δημοκρατίας είναι εναντίον του κοινοβουλευτισμού, μόνο που δεν το διακηρύσσει ευθέως, όπως ο Ι. Μεταξάς («είμεθα κράτος αντικοινοβουλευτικών, είμεθα κράτος ολοκληρωτικών»). Είτε όμως θέλει να συνεχίσει να κυβερνά δικτατορικά, είτε αυτονοομάζεται «δημοκρατία» είτε πραγματοποιεί μια χωλή πολιτικοποίηση, αντίθετη προς τις «νεοανδρικές» της πεποιθήσεις, καλώντας στην πρωθυπουργία τον Μαρκεζίνη, η χούντα δικαιολογεί την ύπαρξή της επικαλούμενη την προαπριλιανή «απορρύθμιση» του πολιτικού συστήματος.

Η χούντα δεν αποκλείει την εγκαθίδρυση κάποιου «σιδηρού» δημοκρατικού καθεστώτος, τύπου της σημερινής Τουρκίας: αποκλείει, όμως, οιονδήποτε πολιτικό ρόλο στο προαπριλιανό συγκρότημα εξουσίας¹⁷.

• Μια σταθερά του ιδεολογικού χουντικού εποικοδομήματος είναι η αποφυγή ενός εμφανούς φασιστικού χαρακτήρα. Σε αντίθεση με τον Μεταξά, που οργάνωσε τη νεολαία σε τάγματα εργασίας και την εργασία σε συνεχνίες, η 21η Απριλίου συμπεριφέρθηκε πολιτικά μάλλον σαν μια κλασική στρατιωτική δικτατορία που επικαλείται τη λεγόμενη «θεωρία του εσωτερικού κινδύνου»¹⁸.

• Κατά τον ίδιο τρόπο, η χούντα δεν απέκτησε ποτέ ισχυρό δογματικό πλαίσιο: σε αντίθεση πάλι με τον Μεταξά, που πρόβαλε δογματικά την κοσμοθεωρία του¹⁹, ο Παπαδόπουλος δεν επικαλέσθηκε ποτέ μεταφυσικότερες αξίες, για να υποστηρίξει την πολιτική του. Άλλωστε στερούνταν

παιδείας, οι λόγοι του ήταν σε μεγάλο βαθμό ασυνάρτητοι, και γενικά ο λόγος του δεν έπειθε.

• Η Χούντα υιοθέτησε μια ευνοϊκή στάση απέναντι στην εισβολή των δυτικών — και ιδίως αμερικανικών — πολιτικών προϊόντων στην Ελλάδα. Αυτό έρχεται σε άμεση αντίφαση με την επίκληση, από μέρους της χούντας, των ελληνοχριστιανικών ιδεών. Καταδεικνύεται έτσι, η διάσταση του λόγου της με την πρακτική της.

Ο φερεγγισμός αυτός υπήρξε άλλο χαρακτηριστικό της 21ης Απριλίου. Η χούντα ενίσχυσε την καθαρεύουσα, με τους «υπερ-καθαρεύουσες» λόγους του Δικτάτορα, αλλά και με την έκδοση από τον στρατηγό Αγγελή εγχειριδίου υπέρ της καθαρεύουσας, στο Γ.Ε.Σ. Αντίθετα ο Μεταξάς ευνόησε τη δημοτική: μιλούσε ο ίδιος επίσημα σε αυτήν συχνά και ανέθεσε στον Τριανταφυλλίδη τη σύνταξη σχετικής γραμματικής. Ο Μεταξάς έβλεπε την κοινωνία οργανωμένη σε βάθος, κατά ολοκληρωτικό τρόπο, ενώ ο Παπαδόπουλος ήθελε μια σχολαστικά οργανωμένη πρόσοψη²⁰.

• Στην παιδεία, η χούντα επέδειξε πλήρη αδυναμία να δώσει πνευματικές κατευθύνσεις. Οι υπουργοί Παιδείας της περιόδου 1967-1974 ήταν γενικά άσχετοι με το θέμα τους. Ασχολήθηκε κυρίως με τεχνικά ζητήματα της εκπαίδευσης. Ο Μεταξάς, αντίθετα, αντιλαμβανόμενος την τεράστια σημασία της Παιδείας στο ολοκληρωτικό του καθεστώς, ζήτησε τον θεωρητικό του ελληνοκεντρισμού Δανιηλίδη να γίνει υπουργός Παιδείας. Όταν αυτός αρνήθηκε, ανέθεσε το Υπουργείο αυτό στον Γεωργακόπουλο, μετέπειτα υπηρεσιακό Πρωθυπουργό (το 1956) και Πρόεδρο του Ερυθρού Σταυρού.

Συνοπτικά, η χούντα ιδεολογικά κινήθηκε κατά τρόπο παλινδρομικό, μέσα σε πληθώρα αντιφάσεων: οι αξίες όμως που τελικά υπερίσχυαν καταδεικνύουν συγχρόνως την καταγωγή της από το Δεξιό κράτος, καθώς και την αφομοίωσή της από τα πρότυπα και τις αξίες του. Συνοπτικά, η Απριλιανή Δικτατορία κοινωνιολογικά διαφέρει, ιδεολογικά όμως κατάγεται από τις δομές του μετεμφυλιακού δεξιού κράτους.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ο Αντικομμουνισμός λειτούργησε βάσει της κεντρικής αρχής κάθε ολοκληρωτισμού: «Ό,τι δεν επιβάλλεται, απαγορεύεται». Εδώ συγκεκριμένα θεωρήθηκε ότι όποιος δεν ήταν έντονα αντικομμουνιστής, ήταν ύποπτος για κρυπτοκομμουνισμό. Ανοιχτός κομμουνισμός, ανοιχτή υποστήριξη του κομμουνισμού δεν υπήρχε, αλλά η θεωρία αυτή και οι φορείς της βρισκόταν σε κατάσταση διωγμού.
2. Βλ. την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους του Κ. Παπαρηγόπουλου, σ' όλες της τις εκδόσεις μέχρι σήμερα.
3. Αυτό που στη Γερμανία έγινε με το μεγάλο πολιτικό έργο του Βίσαρμκ και την πνευματική επίδραση του Γκαίτε: η εθνική ολοκλήρωση.
4. Βλέπε σχετικά την Φιλοσοφία της Ιστορίας του Χέγκελ («Νεφέλη», Αθήνα 1981) και συγκεκριμένα το κεφάλαιο «Ο Ελληνικός κόσμος» (σ.σ. 9-71).
5. Βλέπε το περίφημο έργο του Κάρλ Λέβιτ «Το νόημα της Ιστορίας», «Γνώση», Αθήνα, σ. 273 κ.ε.
6. Για τον ελληνικό φερεγγισμό έχει αναπτύξει μία σημαντικότατη θεωρία ο Νίκος Μουζέλης, στο έργο του «Νεοελληνική Κοινωνία, Όψεις Υπανάπτυξης», (Εξάντας, 1978, σ.σ. 303-330).
7. Στο κλασικό σύγγραμμά του «Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία», που επανεκδόθηκε από τις εκδόσεις Λιβάνη το 1986 (passim).
8. Όλα τα μεταπολεμικά έργα του Π. Κανελλόπουλου, όπως: «Ο Χριστιανισμός και η εποχή μας» κ.ά. αποσκοπούν ακριβώς σ' αυτό. Βλέπε στο 4ο τεύχος της «Ν.Ε.» το αφιέρωμα στον Παναγιώτη Κανελλόπουλο, του

Μελέτη Μελετόπουλου.

9. Η «φανταστική θέσπιση», κατά Καστοριάδη.
10. Ο Γρηγόρης Κασσιμάτης, από τα ηγετικά στελέχη της ΕΡΕ, είχε φθάσει σε προχωρημένες συνεννοήσεις για τον σχηματισμό μιας κυβέρνησης μεταπολιτευτικού χαρακτήρα, ήδη πριν το 1970. Τελικά το ρόλο αυτό έπαιξε αργότερα ο Σπύρος Μακεζίνης.
12. Αργότερα διέτελεσε Υφυπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων και Υπουργός Πολιτισμού στο καθεστώς του Ιωννίδη.
13. Κανταφισμός νοείται εδώ μία τριτοκοσμικού τύπου απελευθερωτική πολιτική, στρεφόμενη δυναμικά εναντίον κάθε ξένης επιρροής και ανάμιξης, έστω και με τμήμα την εσωτερική αθλιότητα ή και την απώλεια εθνικών εδαφών. Ο Νασερισμός είναι βασικά ένα είδος σοσιαλιστικού εθνικισμού της περιφέρειας, που χρησιμοποιεί διάφορους συνδυασμούς συμμαχιών προς ίδιον όφελος και συμμετέχει δυναμικά στις διαδικασίες απο-αποικιοποίησης.
14. Τα νέα στρώματα εξέφρασε πάντως καλύτερα ο λαϊκιστικός σοσιαλισμός του Α. Παπανδρέου.
15. Η έννοια του «κίτς» (γερμανικά «Kitsch» = πασάλεμμα) εκφράζει αισθητικό την κακογουστιά, το παρόμοιο, και κοινωνιολογικά την επιγαμία αντιθέτων πολιτιστικών παραδόσεων, που δεν καταλήγει σε μια νέα αρμονική σύνθεση, αλλά σε τερατογονίες αντιφατικών μειγμάτων.
16. Ως και καθαρά δεξιόι πολιτικοί θεωρήθηκαν από την Δικτατορία ύποπτοι διασυνδέσεων με τους κομμουνιστές.
17. Τελικά αναγκάστηκε να καλέσει το παλαιοκομματικό συγκρότημα για να αποφύγει μια ευρύτερη εθνική καταστροφή από αυτήν που είχε η ίδια προκληθεί.
18. Είναι μία θεωρία λατινοαμερικανικής προελεύσεως, βάσει της οποίας ο Στρατός δεν έχει μόνο την εξωτερική αποστολή της εθνικής άμυνας, αλλά και την εσωτερική της εθνικής ασφάλειας έναντι της κομμουνιστικής διείσδυσης.
19. «Είμεθα κράτος αντικοινοβουλευτικό»...
20. Ο ολοκληρωτισμός του Μεταξά ήταν αναμφισβήτητα ασύγκριτα «ποιοτικότερος» από αυτόν των Συνταγματαρχών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Εκτός από τα γνωστά έργα για την Δικτατορία, χρησιμοποιήθηκαν ανέκδοτα αρχεία, συνεντεύξεις με πολιτικούς της περιόδου αυτής, έργα των ιδεολογικών καθοδηγητών του καθεστώτος και εφημερίδες της εποχής. Αναφέρονται παρακάτω ενδεικτικά ορισμένα μόνο έργα.

Γεωργίου Παπαδόπουλου, Το Πιστεύω μας, Αθήνα, 1968.

Έργα του Δημητρίου Τσάκωνα:

— *Δοκίμια Επανάστασης*, Αθήνα, 1961

— *Προβλήματα Ελληνικότητας*, Αθήνα, 1972

— *Κοινωνιολογία του Ελληνικού Πνεύματος*, Αθήνα, 1972

— *Εισαγωγή εις τον Νέον Ελληνισμόν*, Αθήνα, 1973

Έργα του Γεωργίου Γεωργαλά:

— *Η Κρίσις, Νέοι Ορίζοντες*, Αθήνα, 1973

— *Προβληματισμοί, Νέοι Ορίζοντες*, Αθήνα, 1973

— *Ελληνικό Μανιφέστο*, Αθήνα, 1976

Έργα για την Δικτατορία της 21ης Απριλίου:

Τάσου Βουρνά, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας (Χούντα, Φάκελος Κύπρου, Τολίδης)*, Αθήνα, 1986.

Γιώργου Γιαννόπουλου, *Richard Glogg, Η Ελλάδα κάτω από στρατιωτικό ζυγό*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1976.

Σόλωνος Γρηγοριάδη, *Ιστορία της Δικτατορίας* (3 τόμοι), Καπόπουλος, Αθήνα, 1975.

Κωνσταντίνου Κόλλια, *Βασιλείς και Επανάστασις 1967*, Αθήναι, 1984

Περικλή Ροδάκη, *Η Δικτατορία των Συνταγματαρχών, «Μυκήναι»*, Αθήνα, 1975.

Νίκου Ψυρούκη, *Ιστορία της Σύγχρονης Ελλάδας (1967-1974), «Επικαιρότητες»*, Αθήνα, 1983.

C.M. Woodhouse, *Η άνοδος και η πτώση των Συνταγματαρχών*, Ελληνική Ευρωεκδοτική, Αθήνα, 1985.

Καραμανλισμός:

Το Status Quo ενός μύθου

Οι «Δούρειοι Ίπποι» της νεοελληνικής κοινωνικο-πολιτικής πραγματικότητας.

του Σπύρου Μακρή

Η ιδεολογία της πραγματικότητας εκφράζει συνήθως την πραγματικότητα της ιδεολογίας: η αλλοτριωμένη συνείδηση της ανθρώπινης πρακτικής η εκάστοτε κυρίαρχη πολιτική «προφάνεια» σε όλο της το κοινωνικό-ψυχολογικό φάσμα: από το ιδεολόγημα στην ιδεοληπτική μανία. ¹ Ενώ η ιδεολογία, εγκαλεί τα άτομα ως Υποκείμενα ξεχωριστά και μοναδικά, οι μάζες, κατά κόρον, προσβάλλονται πιο εύκολα απ' την «ιστορικο-κοινωνική νόσο», διαπράττοντας ιστορικά σφάλματα του μεγέθους της «συμβολολατρίας» ή της «προσωπολατρίας» ως μύθων ιδεολογικής τάξεως. Έχουν βέβαια το άλλοθι: σαν ιδιότητα της ίδιας της μάζας: την πλάνη, το φόβο, την ανέχεια, πολλές φορές την εξαθλίωση, το ρυπαρό κι ασύστολο ψέμμα, εν γένει τη σιδερένια εξάρτηση από τις εκάστοτε μερίδες της άρχουσας τάξης. Πολλές φορές η υποβόσκουσα αντίστασή τους ενσωματώνεται σε τέτοιο βαθμό από το ηγεμονικό σύστημα εξουσίας, ώστε να λειτουργεί «ερήμην» κάθε πράξης τους. Γίνονται τότε παθητικές, αντιδραστικές, παραχαράσσουν την Ιστορία με τα ίδια τους τα χέρια: εν τέλει νομιμοποιούν μύθους ιδεολογικής τάξεως: ως «τα» σημαντικά κι άξια λόγου ιστορικά κοινωνικοπολιτικά φαινόμενα. Υπάρχει βέβαια, πάντα, έστω στη χειρότερη περίπτωση: η μειονοτική πλευρά των σκληρών, αδιάλλακτων λαϊκών αγώνων: τούτο, προς το παρόν, το αφήνουμε κατά μέρος.

Σχηματικά: στις ιδεολογικές δομές ενός κοινωνικού σχηματισμού, στηρίζεται η αναπαραγωγή της εθνικής Ιδέας και συνάμα της εθνικής ιδεολογίας. Ακριβώς τώρα, μέσω των «αναγκαίων ή τυχαίων» ιστορικών συνθηκών, συσσωρεύονται στις ιδεολογικές δομές της εν λόγω κοινωνίας, διάφορα μυθικά ή αντιφατικά στοιχεία, τα οποία σαν τέτοια είναι ο δείκτης της νόθας «εθνικοποίησης», της αντίληψης δηλαδή «περί της Ιδέας» του έθνους. Οι μύθοι και οι αντιφάσεις είναι στοιχεία της κυρίαρχης ιδεολογίας: της κοινωνικο-πολιτικής «πληροφορίας» που κυκλοφορεί μέσα στους ιδεολογικούς μηχανισμούς του κοινωνικού σχηματισμού.

Της πληροφορίας που τους συντηρεί και τους αναπαράγει ανά πάσα στιγμή. Έτσι, δια μέσου της άρχουσας παιδείας, χωρίς καμία σοβαρή αμφισβήτηση από τα λαϊκά στρώματα οι μύθοι και αντιφάσεις ενσωματώνονται ως «πολιτικές-συntagματικές εγκυρότητες» στο λαϊκό ιδεολογικό λόγο, δίνοντας σάρκα και οστά στις κατά καιρούς πολιτικές μυθολογίες.

Εφαρμογή: στους τρεις Μύθους του Νεοελληνικού Κοινωνικού Σχηματισμού

Η νεοελληνική κοινωνικο-πολιτική πραγματικότητα, οι λαϊκές μάζες στον τόπο μας, μόλις απ' την αρχή της ίδρυσης του ανεξάρτητου ελληνικού Κράτους (1830), γνώρισαν μέχρι τους πρόσφατους χρόνους, τρεις τέτοιους μύθους, τρεις Δούρειους Ίππους, οι οποίοι ναρκώνοντας κι αφοπλίζοντας κάθε αμφισβήτηση ή ακόμα και ριζοσπαστική λαϊκή πάλη, έσυραν τη νέα Ελλάδα, διαδοχικά, σε ανεξίτηλες εθνικές τραγωδίες «τύπου»: 1897, Μικρασιατικής Καταστροφής, Αττίλα Ι Αττίλα ΙΙ. Με μια κουβέντα, η ρίζα του κακού και στις τρεις περιπτώσεις ήταν η νόθα εθνικοποίηση του κυρίαρχου αστικού ιδεολογικού λόγου εν Ελλάδι. Η ανικανότητα της ελληνικής αστικής τάξης να πάρει τις «τύχες» του νέου Κράτους στα χέρια της: τάξη μη-παραγωγική, νόθα, φτιαγμένη κυρίως από προ-αστικές κοινωνικές κατηγορίες/δυνάμεις, μεσολαβητική — γνωρίσματα που ελάχιστα έχουν αλλοιωθεί στην εξελικτικότητά της μέχρι σήμερα — έτρεξε παράλληλα με όλη τη μέχρι σήμερα νέα-ελληνική ιστορία, στιγματίζοντας το ιδιότυπο «αστικό» νεοελληνικό μας Κράτος. Το «προαιώνιο σύμπλεγμα της εξάρτησης», στοιχείο όχι ψυχολογικό, αλλά ιστορικό γνώρισμα της ελληνικής μεγαλοαστικής τάξης, είναι η λυδία λίθος του νόθου ιδεολογικού λόγου της. Το προαιώνιο σύμπλεγμα της εξάρτησης υπάρχει μέσα στην ελληνική αστική τάξη, στο φορέα του ελληνικού κεφαλαίου, επειδή ακριβώς,

υπάρχει το καθεστώς της ξένης εξάρτησης και κηδεμονίας, αναπόφευκτος καρπός της διεθνούς δράσης του ελληνικού καπιταλισμού².

Πρέπει όμως στο σημείο αυτό να πούμε, ότι το καθεστώς της ξένης εξάρτησης και κηδεμονίας, το οποίο χαρακτήριζε το ιδιότυπο νέο-ελληνικό Κράτος, δεν ήταν οπωσδήποτε και σε τελική ανάλυση καρπός αυθαιρεσίας ή «προδοτικής» βούλησης της ελληνικής αστικής τάξης, εφόσον τούτη σαν εθνική κεφαλαιουχική πραγματικότητα ήταν αποτέλεσμα της γενικότερης νομοτέλειας του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος του 19ου αιώνα.³

Ο Ψυροκωστισμός, ο Μεγαλοϊδεατισμός και ο «εν ενεργεία» ακόμη Καραμανλισμός είναι οι εν λόγω «εκλαϊκευμένοι μύθοι» της νεο-ελληνικής μας κοινωνίας. Τρία συμπλέγματα ξένης κηδεμονίας και εξάρτησης. Λαγνείες άλλοτε των συμβόλων κι άλλοτε των προσώπων. Δε χωρεί αμφιβολία ότι σαν τέτοιοι, είναι οι τρεις μεγαλύτερες «ρωγμές» επάνω στο σώμα των ιδεολογικών δομών του νεοελληνικού μας κοινωνικού σχηματισμού. Ο Καποδίστριας: εκπρόσωπος της ευρωπαϊζουσας ελληνικής αστικής τάξης, ο Τρικούπης και ο Βενιζέλος είναι περιπτώσεις πραγματικά αξιόλογες οι οποίες πρέπει να μνημονεύονται πάντα με ι-διαίτερο τρόπο.

Το ιδεολόγημα του Ψυροκωστισμού, αρχής γενομένης, έχει τις πιο εμφανείς ρίζες του στην ιστορική περίοδο της εθνικής Αφύπνισης. Είναι ο πρώτος κατά σειρά Δούρειος

της εξάρτησης από τις εκάστοτε Ευρωπαϊκές ή πέραν το Ατλαντικού Δυνάμεις, ενώ στο εσωτερικό γνώρισε στον τόπο όλων, σχεδόν, των ειδών τα πολιτειακά καθεστώτα: από την απόλυτη Μοναρχία (1833) μέχρι την Δικτατορία των Συνταγματάρχων (1967): ποτέ όμως δεν γνώρισε έστω και μια υγιή αστική Δημοκρατία. Ο Ραγιαδισμός και το φρόνημα της εξάρτησης με τις διάφορες νεο-ελληνικές τους μορφές, κατάντησαν ο εθνικός μας Χαμαιλέοντας. Η νεο-ελληνική κοινωνία είναι μεταπρατική κι εξαρτημένη από τη Δύση. Τούτο φαίνεται καθαρά στην «συμβολική» του λαϊκού φρονήματος ή κοινού νου: οι λαϊκές μάζες χάνουν σιγά-σιγά την παραδοσιακή συμβολική και το επαναστατικό φρόνημα: αισθητοποιούνται αλλά δεν αποκτούν ορθή ταξική συνείδηση: με αποτέλεσμα ο νεο-ελληνικός κοινός νους να εμβολιάζεται σταδιακά από την μεταπρατική συμβολική της μεγαλοαστικής τάξης και το «προαιώνιο» φρόνημα της εξάρτησης. Η ροπή της μεταπρατικής οικονομίας της ελληνικής ολιγαρχίας, δίνει στα λαϊκά εργατικά στρώματα εξακολουθητικά κτυπήματα: από την αρχή της Επανάστασης μέχρι το μεσοπόλεμο του αιώνα μας, ένας τεράστιος αγροτικός πληθυσμός έχει μικροαστικοποιηθεί κακήν-κακώς: συσσωρεύοντας στην υδροκέφαλη-αστική Ελλάδα τα πιο δισεπίλυτα προβλήματα.⁴

Ο μύθος της Μεγάλης Ιδέας, σε τελική ανάλυση «ποιοτικά» παρόμοιος με τον παραπάνω, ξεκίνησε μεν από τον αντίποδα του Ψυροκωστισμού έφθασε δε όμως στο ίδιο α-

Ο Αμερικανός πρεσβευτής
Γκραϊντ και ο Καραμανλής,
το 1950

Ίππος. Ένας ιδεολογικός μύθος για τη φτώχη Ελλάδα, την αδύναμη παραγωγικά κι οικονομικά, κι αργότερα λόγω της υποτιθέμενης έλλειψης πρώτων υλών και βιομηχανικά. Υποτιθέμενη, βέβαια, εφόσον ο τόπος μας ήταν «αρκετά» προικισμένος από τη Φύση και πλούσιος σε πρώτες Ύλεις. Ο Ψυροκωστισμός ήταν ουσιαστικά ένας μύθος ιδεολογικής τάξεως: φανταστικός, απαλυντικός αλλά και διαβεβαιωτικός — ο μύθος μιας ανεδαφικής ιδεολογικής εκλογίκευσης — ο μύθος της ίδιας της αστικής τάξης για να καλύψει από ένα σημείο και μετά τον έντονα αντιπαραγωγικό και εν τέλει παρασιτικό χαρακτήρα της. Στα νόθα χέρια της άρχουσας τάξης έφθασε στο σημείο να υπονομεύσει (Δούρειος Ίππος) την Επανάσταση του Εικοσιένα, βάζοντας συνάμα τα θεμέλια της περιφερειακής εξωτερικής πολιτικής

ποτέλεσμα: την επικράτηση - επιβίωση της εθνικής μειοδοσίας των προηγούμενων χρόνων.

Μεγαλοϊδεατισμός και Μικρασιατική Καταστροφή είναι ταυτόσημες εκφράσεις. Εδώ έχουμε το εξής παράδοξο: η ελληνική αστική μεταπρατική τάξη, εγκαταλείποντας κάθε «στάση αναμονής», όσον αφορά το περίφημο αλυστρωτικό ζήτημα, περνά στην αντεπίθεση, μέχρι τον πιο «απρόκαλυπτο επεκτατισμό». Η λύση του παράδοξου βρίσκεται μέσα στο σύμπλεγμα της εξάρτησης: η βρετανική πολιτική αποποιούμενη το δόγμα της PAX OTTOMANICA, σέρνει την ελληνική ολιγαρχία σε νέες περιπέτειες. Διότι, η αντικειμενική διάσταση ανάμεσα στα συμφέροντα της «κατεστημένης» μεταπρατικής αστικής τάξης και στο λαϊκισμό της Μεγάλης Ιδέας, που ήταν ανεξίτηλα τυπωμένος στις συλ-

λογικές συνειδήσεις των μικροαστικών στρωμάτων και των λαϊκών μαζών του βασιλείου, δεν εκφράστηκε ποτέ με ενάργεια⁵. Ο ιδεολογικός λόγος των λαϊκών μαζών ήταν, αν μη τι άλλο, διπλά νόθος: ο ίδιος σαν τέτοιος ξένος στα ταξικά συμφέροντα των πιο πλατιών λαϊκών στρωμάτων, ήταν ο γόνος μιας νόθας ελληνικής αστικοποίησης, μιας νόθας αστικής τάξης. Το δικό της μερτικό είναι το εξής: «Η Μεγάλη Ιδέα μπορεί στο '21 και ίσαμε τους Βαλκανικούς πολέμους να συνταυτίστηκε με τους εθνικοαπελευθερωτικούς ξσηκωμούς, αργότερα όμως έγινε μια καθαρά αντιδραστική κρατική ιδεολογία των πιο συνθηκολόγων τσιφλικάδων στοιχείων που στηρίζονταν στο ξένο κεφάλαιο. Ένας στείρος σωβινισμός κι ένας επικίνδυνος, ανέφικτος επεκτατισμός»⁶.

Συγκεκριμένα: ο μεγαλοϊδεατισμός ενσάρκωσε τη νόθα πολιτική — και για όλους τους ριζοσπάστες κριτικούς — επεκτατική, κρατοστρατιωτική ιδεολογία, μιας ξενόδουλης αστικής τάξης. Χρησιμοποιώντας σαν πολιτικό επιχείρημα — εθνικό ιδεολογικό σύμβολο έναν αντιρεαλιστικό «εθνικό καημό»: την απελευθέρωση των Αλύτρωτων — η ρίζα του αλυτρωτικού ζητήματος εστιάζεται κυρίως στη μετα-βυζαντινή ελληνική σκέψη δηλ. κατόπιν της Άλωσης της Πόλης (1453) — έδωσε τους ανθελληνικούς καρπούς της Μικρασιατικής Καταστροφής: ο ξεριζωμός 1.500.000 ανθρώπων, η προσφυγιά, εν τέλει το αναγκαστικό πια πιασμάρι στο μύθο της «Ψυροκώσταινας». Ανακύκλωση της νόθας ιδεολογίας και παρασιτικής πολιτικής πρακτικής της ελληνικής ολιγαρχίας. Ο δεύτερος «Δούρειος Ίππος» μπήκε στην Ανατολία με το πρόσωπο του Βασιλέα κι έγραψε ιστορία: «η ελληνική ολιγαρχία μπέρδεψε τον πόλεμο των πετρελαίων με τις εθνικές διεκδικήσεις του μικρασιατικού ελληνισμού και τον παρουσίασε σαν ιερό εθνικό πόλεμο σκεπάζοντάς τον με τον μανδύα της Μεγάλης Ιδέας»⁷. Η μεταπρατική αστική τάξη στη νεο-ελληνική κοινωνία ήταν και θύτης και θύμα. «Έτσι, η αστική τάξη άλλοτε με την ιδεολογία της «Μεγάλης Ιδέας» άλλοτε με την ιδεολογία της «Ψυροκώσταινας» και άλλοτε και με το συνδυασμό των δύο καλλιεργεί και το σοσιαλิมπεριαλισμό και το σωβινισμό και την ξενοφοβία (πάντα ανάλογα με τις περιστάσεις). Έτσι προσπαθεί να εκφυλίζει και να παραμερίζει το σύγχρονο φυσικό ηγέτη του έθνους, την ελληνική εργατική τάξη»⁸.

Και φτάνουμε αισίως, στον τρίτο «Δούρειο Ίππο»: τον Καραμανλισμό.

Πιστεύω, ότι είναι μια πολύ σοβαρή περίπτωση μύθου ιδεολογικής τάξεως, όχι γιατί είναι χρονικά η πιο πρόσφατη αλλά διότι καταλαμβάνοντας τυπικά μια πεντηκονταετία (1935-1985) στην ευρύτερη κοινωνική πραγματικότητα της Ελλάδος, με τις πολιτικές του επιλογές και τις ιδεολογικές του φόρμουλες αποκρυσταλλοποίησε τη δομή του εθνικού μας εποικοδομήματος — καλώς ή κακώς — σε τέτοιο σημείο, ώστε η μετα-καραμανλική πολιτική κατάσταση πραγμάτων της χώρας μας, να ελέγχεται και να αξιολογείται με κεντρική παράμετρο: τον Καραμανλισμό. Βέβαια, η συνεχής και εκ νέου κάθε φορά οργανική ένταξή του, στο συγκεκριμένο κυρίαρχο Δεξιό κομματικό σχηματισμό, εγχάραξαν στον Καραμανλισμό τα θεμελιακά συντηρητικά στοιχεία της Δεξιάς Ιδεολογίας: το σκοταδισμό, τη μυστικοπάθεια, την αυθαιρεσία, τη λογική της «εκ του ασφαλούς» πολιτικής απόφασης, τον ηγετισμό, τη φατριακή νοστορπία του ανώτερου πολιτικού προσωπικού της κ.ά. εν-

στερνιζόμενος όμως, παράλληλα, τα δυναμικότερα γνωρίσματα της πολιτικής προσωπικότητας του πρωτεργάτη της: του Κ. Καραμανλή. Τέτοια είναι νομίζω εν γένει η οπτική για τη μελέτη του Καραμανλικού φαινομένου. Ομολογώ ότι σε σχέση με τους δύο ιστορικά προηγούμενους μύθους, τούτος δω, ενσωματώθηκε στις λαϊκές μάζες, γίνθηκε ο ιδεολογικός λόγος της μισής τυπικά — με νοθείες ή όχι — εκλογικής Ελλάδος με τον πιο αγοραίο κι εξώφθαλμο τρόπο: μύστες της Καραμανλικής μυθολογίας για τα κοινά, απ' όλο το εύρος της κοινωνικής-ταξικής διαστρωμάτωσης (αγρότες, μικρομεσαίοι, συνταξιούχοι, νεολαίοι κ.λπ.), κινούμενοι σ' όλο το εύρος της ελληνικής Επικράτειας (χωριό, ξερονήσι, επαρχία, αστικά κέντρα) με την έντονη ιδεολογική φόρτιση του καθημερινού τους λόγου, νομιμοποίησαν το STATUS QUO γύρω από τον πολιτικό χαρακτήρα του Κ. Καραμανλή, στο βαθμό της εσχολογίας, των σκληρών άκρων, των τραμπουκισμών κ.λπ. Το φρόνημα της λαϊκής συνειδήσης, εξαρτημένο και μονολιθικό, γίνθηκε μαζί με το υπότιο κεφάλαιο, ο συνασπισμός της αντίδρασης, του φανατισμού, της θεμιτής άγνοιας, εν τέλει το ίδιο το όργανο νομιμοποίησης ενός νέου «συμπλέγματος εξάρτησης» στους αρμούς των ιδεολογικών δομών του κράτους και της Κοινωνίας των Ελλήνων. Η βρετανική κηδεμονία του Έθνους πέρασε στα «στιβαρά χέρια» των αμερικάνικων λόμπυ, της CENTRAL INTELLIGENT AGENCY, με άλλα λόγια των πιο σκληροπυρηνικών στοιχείων του Βορειοαμερικάνικου κεφαλαίου. Όλη τούτη η ιστορία ήταν το «ιδανικό επιστέγασμα» για το γιορτασμένο 150 χρόνων από την ίδρυση του «ανεξάρτητου» Ελληνικού Κράτους (1830-1980). Με βάση τα προλεγόμενα για τους δυο προηγούμενους μύθους (ο ρόλος της ελληνικής μεγαλοαστικής τάξης στο νεοσύστατο Εθνικό Κράτος και μετά) ο Κ. Καραμανλής ήταν μόνο το προσάνμα: ίσως, ο «μπαλάντερ» της μετα-εμφυλιακής ελληνικής ολιγαρχίας: ο Καραμανλισμός όμως, κάτι περισσότερο: ένας εικονολατρισμός στην κυριολεξία (φωτογραφίες με το πρόσωπο του Καραμανλή, πορτραίτα, προσκυνήματα, τραμπουκισμοί με θρησκευτική ευλάβεια)⁹ που ξεπέρασε και την πιο μύχια φιλοδοξία του Αρχηγού του. Στη μεταπολίτευση, το «ανανεωμένο» προφίλ της Δεξιάς επικεντρώθηκε για τα καλά στο πρόσωπό του: το '74 γυρνούσε στην Πατρίδα ως Αλυτρωτής κι έμελλε να κληροδοτήσει στην άρχουσα τάξη και τους ενίοτε δεξιούς λαϊκούς ψηφοφόρους του τόπου του, ένα «αποχουντοποιημένο» πολιτικό σχήμα κοινωνικής και ιδεολογικής έκφρασης: τη Νέα Δημοκρατία. Η Καραμανλική παράδοση της «μαύρης οκταετίας» επαναλαμβάνεται: ο κ. Καραμανλής εισέρχεται στον πολιτικό στίβο του αντιπροσωπευτικού κοινοβουλευτισμού της Ελλάδος, με την ίδια τακτική κίνηση του 1955: τότε μετονομάζοντας τον Εθνικό Συναγερμό του Παπάγου σε Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (η γνωστή Ε.Ρ.Ε.) έβαζε τα θεμέλια του μύθου, κερδίζοντας συνάμα, μια τεράστια πολιτική φήμη σ' όλους τους κοινωνικούς κύκλους της Δεξιάς: το '74 ενεργοποιώντας την ίδια «συνταγή», έβαζε το Δούρειο Ίππο στην τελική του ευθεία, νοσταλγώντας για την πολιτική του καριέρα, ένα «έλεω θεού» τέλος: παρ' όλα αυτά, τις καλές του προθέσεις και το φρέσκο δημοκρατικό αγέρα της Γαλλίας που έφερνε μαζί του, αρκετοί πολιτικοί παρατηρητές διατύπωσαν την άποψη ότι ο νεοβάπτιστος κομματικός σχηματισμός της συντηρητικής παράταξης, ήταν αν μη τι άλλο: η απορρόφηση της χουντικής-παρακρατικής νοστορπίας από το μεταπολιτευτικό

Κράτος της Νέας Δεξιάς. Δε χωρεί αμφιβολία όστις στις 24 Ιουλίου του '74 η θέση της Ελλάδος τόσο στο εσωτερικό — μόλις είχε ξεμυτίσει από την αιμοσταγή επτάχρονη Δικτατορία — όσο και στο εξωτερικό — τρεις βδομάδες αργότερα οι Τούρκοι καταλάμβαναν «οριστικά» το 40% της Μεγαλονήσου — ήταν τραγελαφική! Ο Ελληνικός λαός προδομένος και καταρακωμένος στο απροχώρητο. Η ιδεολογική του συνείδηση, το πολιτικό του πιστεύω και η σφοδρή του ανάγκη για παγιωμένη, συνταγματική, εν ολίγοις ευρύτερη - δημοκρατική κοινωνική έκφραση και ζωή: βρήκαν στην πολιτική μορφή του «μοναχικού λύκου», όπως αποκαλούσαν τον Κ. Καραμανλή, έναν «πολιτικό μεσσία» πρώτου μεγέθους: τον «αυτοεξόριστο ηγεμόνα» που γύριζε στην πατρίδα του καθώς απομηνχανής θεός να τη γλυτώσει από δεινά και περαιτέρω τραγωδίες: με άλλα λόγια, πολιτικές καταστάσεις, όπου ο ίδιος είχε εκκινήσει καταλυτικά για τον τόπο του, από το 1955 και μετά. Γύριζε μήπως ο Κ. Καραμανλής το '74 μετανιωμένος για τα εξώφθαλμα πολιτικά σφάλματα της μαύρης οκταετίας (1955-1963); Είναι

66

**... ικανός αριθμός εκ των συνολικώς
εγγραφέντων εις τους εκλογικούς καταλόγους Ν.
Φιλαδελφείας κατά την αναθεώρησιν του 1961
δεν ήσαν μονίμως εγκατεστημένοι εις τον Δήμον
τούτον προ της 1ης Ιανουαρίου 1948, ούτε
διέμενον μονίμως εν αυτώ, αι δε περί του
αντιθέτου σχετικά βεβαιώσεις δεν
ανταποκρίνονται προς την πραγματικότητα,
προφανώς όμως τόσοι οι ιερείς όσον και ο
Αστυνόμος επέδουν εν καλή πίστει και βάσει
εσφαλμένων πληροφοριών εξέδωσαν τας
βεβαιώσεις δια την εξυπηρέτησιν ωρισμένου
κόμματος, επέδειξεν δε μόνον αμέλειαν περί την
εξακρίβωσιν των υπ' αυτών βεβαιουμένων δι' ην
τυχάνουν πειθαρχικώς ελεγκτέοι.**

99

Έκθεση του εισαγγελέα Κουτσάκου γισ τις εκλογές του 1961

καιρός να συνειδητοποιήσουμε, ότι ο Κ. Καραμανλής ερχόταν στην Ελλάδα του '74 με «αλλαγμένο» δημαγωγικό πρόσωπο: ένα πρόγραμμα, μια ιδεολογική πλατφόρμα λύσεων και αστικών μεταρρυθμίσεων, όπου τύποις μετουσιώθηκαν στο νέο δεξιό κομματικό σχήμα: τη Ν. Δημοκρατία και στο νέο ιδεολογικό-ισμό: το ριζοσπαστικό Φιλελευθερισμό του '79. Ήταν ομολογουμένως αργά. Ο Καραμανλισμός μια σύγχρονη πολιτική Μήδεια, έτρωγε χωρίς ενδιασμούς τα ίδια της τα τέκνα. Δυστυχώς, δεν βρήκε την Ελλάδα που άφησε το '63 φεύγοντας για την εντεκάχρονη «εξορία»¹⁰.

Παρόλα αυτά ο λαός τον εμπιστεύτηκε ξανά. Ο μύθος δρούσε με τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα: ένα πρότυπο λαϊκιστικό, στηριγμένο στην «τριτοκοσμική» ελληνική επαρχία και στην αντιδραστική ταξική φύση των νεόπλουτων μικρο-αστών. Αν μη τι άλλο, τα τελευταία χρόνια της πρωθυπουργίας του, επέδειξε με διττή συνέπεια να αυτοχρίσται ως ο «ανορθωτής της Ελληνικής Δημοκρατίας».

Το δε αξίωμα του ανώτατου άρχοντα της Χώρας (του προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας), ήταν γι' αυτόν, πέρα από μια φυσιολογική μύχια πολιτική του φιλοδοξία, η ύστατη Έπαλξη για την καταξίωσή του ως του μεγαλύτερου έλληνα πολιτικού Ανδρός μετά τον Ε. Βενιζέλο!

Οι ερινύες στον «σκληροτράχηλο» πολιτικό στίβο, φαίνεται ότι καταδιώκουν και τον πιο «μοναχικό λύκο». Η ανάγκη για μια εν τέλει επιδοκιμαστική και μακάρια ιστορική-λαϊκή ετυμηγορία, γίνεται το πιο στερνό μέλημα. Πώς θα μπορούσε να ξεφύγει αυτός; Ο Καραμανλισμός κι αν είχε δρασκελίζει σ' όλα τα πολιτικά αξιώματα της χώρας του, περισσότερο απ' όλα τον έγνοιαζε η «ζωντανή κατάσταση» μεγάλων πληθυσμιακών συνόλων του Λαού — η οποία εισχώρησε μέχρι τα στεγανά, υποτίθεται, και των πιο δεξιών λαϊκών στοιχείων — η κατάρα, για τον περίφημο κι ανονομολόγητο: Καραμανλισμό. Με το φως της μετα-Δεξιάς αλήθειας¹¹, το «λειψό αντίτιμο» ήλθε εξ αρχής μέσα από τους ίδιους τους κόλπους της Ν. Δημοκρατίας: φατριασμοί, πόλεμοι και διχόνοιες απ' τους πιο αγαπημένους του «Δελφίνους». Βιάσθηκαν, ίσως, ν' αποποιηθούν την σκληρή παράδοση του δεσποτικού ηγετισμού του; Εκείνος αποσύρθηκε σχεδόν αμίλητος: η λακωνικότητα ήταν ένα από τα πιο καίρια γνωρίσματα του Καραμανλισμού: σε σημείο ώστε να γίνεται σύγχυση ανάμεσα στη λιτή σαφήνεια και τον αφελή πολιτικό μινιμαλισμό! Σήμερα ο Κ. Καραμανλής, εν ζωή, βλέπει καθώς τραγική ειρωνεία, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, να υλοποιείται ο μεγάλος «Ανέλετος»: το φάντασμα χιλιάδων καθημερινών Λαμπράκηδων, μικρών αντι-ηρώων, γκρεμίζει σιγά-σιγά το μύθο του Καραμανλισμού. Η παρωδία της Εφημερίδας: «Αυριανή» είναι ευτράπελη, πλην όμως χαρακτηριστική περίπτωση...

Θέωρησα σκόπιμο, τούτη την λιτή Εισαγωγή να τη φαινόμενο του Καραμανλισμού, να τη συνδέσω «οργάνωσα» με ό,τι αποκαλώ ως «τη νεοελληνική προϊστορία του». Με άλλα λόγια των Ψυροκωστισμό και τον Μεγαλοϊδεαστισμό: την ιστορική ανέλιξη της ελληνικής μεγαλοαστικής Τάξης του ελληνικού μεταπρατικού κεφαλαίου, αφενός στο πλαίσιο του ιστορικού μεταπρατικού κεφαλαίου Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής, αφετέρου στο ονομαστό ως ιστορικό νεο-ελληνικό χαρακτηριστικό της βίωμα-αναβίωση μιας αστικο-εθνικής αφύπνισης — «προαιώνιο σύμπτωμα της εξάρτησης». Όλα τούτα, πιστεύοντας δύο βασικά πράγματα: 1) Ότι η μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας, πρέπει να γίνει με βάση την κοινωνικο-πολιτική φαινομενολογία των διαφόρων μερίδων της αστικής τάξης. Η Εργατική τάξη, το προλεταριακό κίνημα, οι νεολαϊστικοί αγώνες κλπ. ναι μεν εκφράζουν πάλι συχνά την διαλεκτική της αντίφασης στο ιδεολογικό πλαίσιο του «αντι-κατεστημένου λόγου», αλλά δε, παρότι μιας νόθας-παρασιτικής εξαρτημένης αστικοποίησης εγκλωβίζονται στις «εγκλήσεις» ενός λαϊκιστικού-εθνικο-αστικού φρονήματος, πολλές φορές αντιδραστικού και επαναστατικού, χάνοντας εν τέλει μεγάλους Κοινωνικούς Αγώνες «ύψιστης σημασίας» γι αυτό τον «μεμφόμενο τόπο». Κοντολογής, η χρησιμοποιούμενη ιστορική μεθοδολογία θα πρέπει να «αναμορφώνεται» και να «επαναπροσδιορίζεται» βήμα προς βήμα από τα αναλυτικά αποτελέσματα μιας αφηρημένης ελληνικής πολιτικής κοινωνικής ανάλυσης του συνολικού νεο-ελληνικού κοινωνικο-πολιτικού-κοινωνικού σχηματισμού, 2) σε στενή συνάφεια με το πρώτο, αναλογιζόμενος την παιδαγωγική, με την εισαγωγή

Κράτος της Νέας Δεξιάς. Δε χωρεί αμφιβολία όστις στις 24 Ιουλίου του '74 η θέση της Ελλάδος τόσο στο εσωτερικό — μόλις είχε ξεμυτίσει από την αιμοσταγή επτάχρονη Δικτατορία — όσο και στο εξωτερικό — τρεις βδομάδες αργότερα οι Τούρκοι καταλάμβαναν «οριστικά» το 40% της Μεγαλοννήσου — ήταν τραγελαφική! Ο Ελληνικός λαός προδομένος και καταρακωμένος στο απροχώρητο. Η ιδεολογική του συνείδηση, το πολιτικό του πιστεύω και η σφοδρή του ανάγκη για παγιωμένη, συνταγματική, εν ολίγοις ευρύτερη - δημοκρατική κοινωνική έκφραση και ζωή: βρήκαν στην πολιτική μορφή του «μοναχικού λύκου», όπως αποκαλούσαν τον Κ. Καραμανλή, έναν «πολιτικό μεσσία» πρώτου μεγέθους: τον «αυτοεξόριστο ηγεμόνα» που γύριζε στην πατρίδα του καθώς απομνηχανής θεός να τη γλυτώσει από δεινά και περαιτέρω τραγωδίες: με άλλα λόγια, πολιτικές καταστάσεις, όπου ο ίδιος είχε εκκινήσει καταλυτικά για τον τόπο του, από το 1955 και μετά. Γύριζε μήπως ο Κ. Καραμανλής το '74 μετανιωμένος για τα εξώφθαλμα πολιτικά σφάλματα της μαύρης οκταετίας (1955-1963); Είναι

“

*... ικανός αριθμός εκ των συνολικώς
εγγραφέντων εις τους εκλογικούς καταλόγους Ν.
Φιλαδελφείας κατά την αναθεώρησιν του 1961
δεν ήσαν μονίμως εγκατεστημένοι εις τον Δήμον
τούτον προ της 1ης Ιανουαρίου 1948, ούτε
διέμενον μονίμως εν αυτώ, αι δε περί του
αντιθέτου σχετικά βεβαιώσεις δεν
ανταποκρίνονται προς την πραγματικότητα,
προφανώς όμως τόσοι οι ιερείς όσον και ο
Αστυνόμος επέδουν εν καλή πίστει και βάσει
εσφαλμένων πληροφοριών εξέδωσαν τας
βεβαιώσεις δια την εξυπηρέτησιν ωρισμένου
κόμματος, επέδειξεν δε μόνον αμέλειαν περί την
εξακρίβωσιν των υπ' αυτών βεβαιουμένων δι' ην
τυχάνουν πειθαρχικώς ελεγκτέοι.*

”

Έκθεση του εισαγγελέα Κουτσάκου γισ τις εκλογές του 1961

καιρός να συνειδητοποιήσουμε, ότι ο Κ. Καραμανλής ερχόταν στην Ελλάδα του '74 με «αλλαγμένο» δημαγωγικό πρόσωπο: ένα πρόγραμμα, μια ιδεολογική πλατφόρμα λύσεων και αστικών μεταρρυθμίσεων, όπου τύποις μετουσιώθηκαν στο νέο δεξιό κομματικό σχήμα: τη Ν. Δημοκρατία και στο νέο ιδεολογικό-ισμό: το ριζοσπαστικό Φιλελευθερισμό του '79. Ήταν ομολογουμένως αργά. Ο Καραμανλισμός μια σύγχρονη πολιτική Μήδεια, έτρωγε χωρίς ενδοιασμούς τα ίδια της τα τέκνα. Δυστυχώς, δεν βρήκε την Ελλάδα που άφησε το '63 φεύγοντας για την εντεκάχρονη «εξορία»¹⁰.

Παρόλα αυτά ο λαός τον εμπιστεύτηκε ξανά. Ο μύθος δρούσε με τη μεγαλύτερη δυνατή αποτελεσματικότητα: ένα πρότυπο λαϊκιστικό, στηριγμένο στην «τριτοκοσμική» ελληνική επარχία και στην αντιδραστική ταξική φύση των νεόπλουτων μικρο-αστών. Αν μη τι άλλο, τα τελευταία χρόνια της πρωθυπουργίας του, επέδειξε με διττή συνέπεια να αυτοχρίσται ως ο «ανορθωτής της Ελληνικής Δημοκρατίας».

Το δε αξίωμα του ανώτατου άρχοντα της Χώρας (του προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας), ήταν γι' αυτόν, πέρα από μια φυσιολογική μύχια πολιτική του φιλοδοξία, η ύστατη Έπαλξη για την καταξίωσή του ως του μεγαλύτερου έλληνα πολιτικού Ανδρός μετά τον Ε. Βενιζέλο!

Οι ερινύες στον «σκληροτράχηλο» πολιτικό στίβο, φαίνεται ότι καταδιώκουν και τον πιο «μοναχικό λύκο». Η ανάγκη για μια εν τέλει επιδοκίμαστική και μακάρια ιστορική-λαϊκή ετυμηγορία, γίνεται το πιο στερνό μέλημα. Πώς θα μπορούσε να ξεφύγει αυτός; Ο Καραμανλισμός κι αν είχε δρασκέλσει σ' όλα τα πολιτικά αξιώματα της χώρας του, περισσότερο απ' όλα τον έγνοιαζε η «ζωντανή κατάρα» μεγάλων πληθυσμιακών συνόλων του Λαού — η οποία εισχώρησε μέχρι τα στεγανά, υποτίθεται, και των πιο δεξιών λαϊκών στοιχείων — η κατάρα, για τον περίφημο κι ανομολόγητο: Καραμανλισμό. Με το φως της μετα-Δεξιάς αλήθειας¹¹, το «λειψό αντίτιμο» ήλθε εξ αρχής μέσα από τους ίδιους τους κόλπους της Ν. Δημοκρατίας: φατριακοί πόλεμοι και διχόνοιες απ' τους πιο αγαπημένους του «Δελφίνους». Βιάσθηκαν, ίσως, ν' αποποιηθούν την σκοτεινή παράδοση του δεσποτικού ηγετισμού του; Εκείνος, αποσύρθηκε σχεδόν αμίλητος· η λακωνικότητα ήταν ένα από τα πιο καίρια γνωρίσματα του Καραμανλισμού· σε σημείο ώστε να γίνεται σύγχυση ανάμεσα στη λιτή σαφήνεια και τον αφελή πολιτικό μινιμαλισμό! Σήμερα ο Κ. Καραμανλής, εν ζωή, βλέπει καθώς τραγική ειρωνεία, με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, να υλοποιείται ο μεγάλος «Ανένδοτος»: το φάντασμα χιλιάδων καθημερινών Λαμπράκηδων, μικρών αντι-ηρώων, γκρεμίζει σιγά-σιγά το μύθο του Καραμανλισμού. Η παρωδία της Εφημερίδας: «Αυριανή» είναι ευτράπελη, πλην όμως χαρακτηριστική περίπτωση...

Θέωρησα σκόπιμο, τούτη την λιτή Εισαγωγή για το φαινόμενο του Καραμανλισμού, να τη συνδέσω «οργανικά» με ό,τι αποκαλώ ως «τη νεοελληνική προϊστορία του»: με άλλα λόγια των Ψυροκωστισμό και τον Μεγαλοϊδεατισμό: την ιστορική ανέλιξη της ελληνικής μεγαλοαστικής Τάξης, του ελληνικού μεταπρατικού κεφαλαίου, αφενός στο παγκόσμιο μητροπολιτικό καπιταλιστικό κύκλωμα Ευρώπης και Βόρειας Αμερικής, αφετέρου στο ονομαστό ως ιστορικό νεο-ελληνικό χαρακτηριστικό της βίωμα-αναβίωση μιας νόθας αστικο-εθνικής αφύπνισης — «προαιώνιο σύμπλεγμα της εξάρτησης». Όλα τούτα, πιστεύοντας δύο βασικά πράγματα: 1) Ότι η μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας, άρα και ιστοριογραφίας, πρέπει να γίνει με βάση την κοινωνικο-πολιτική φαινομενολογία των διαφόρων μερίδων της αστικής τάξης. Η Εργατική τάξη, το προλεταριακό κίνημα, οι νεολαϊστικοί αγώνες κ.λπ. ναι μεν εκφράζουν πυκνά-συχνά την διαλεκτική της αντίφασης στο ιδεολογικό πλαίσιο του «αντι-κατεστημένου λόγου», αλλά δε, προϊόντα μιας νόθας-παρασιτικής εξαρτημένης αστικοποίησης, εγκλωβίζονται στις «εγκλήσεις» ενός λαϊκιστικού-μικροαστικού φρονήματος, πολλές φορές αντιδραστικού και αντιεπαναστατικού, χάνοντας εν τέλει μεγάλους Κοινωνικούς Αγώνες «ύψιστης σημασίας» γι αυτό τον «μεμφίμοιρο τόπο». Κοντολογής, η χρησιμοποιούμενη ιστορική μέθοδος θα πρέπει να «αναμορφώνεται» και να «επαναπροσδιορίζεται» βήμα προς βήμα από τα αναλυτικά αποτελέσματα όχι μιας αφηρημένης ελληνικής πολιτικής κοινωνίας, αλλά, τουναντίον, του συγκεκριμένου νεο-ελληνικού οικονομικού-κοινωνικού σχηματισμού, 2) σε στενή συνάφεια με το πρώτο, αναλογιζόμενος την παιδαγωγική, με την ευρύτερη

έννοια του όρου, και χρηστική αξία μιας τέτοιου είδους «ιστορικής ενδοσκόπησης»: πιστεύοντας δηλαδή ότι κάτι τέτοιο θα βοηθήσει έστω και λίγο τον έλληνα πολίτη-αναγνώστη να συμμεριστεί τις ευθύνες του απέναντι στην υγιή θεσμική Δημοκρατία — την οποία δικαιούται επιτέλους αυτός ο τόπος — να «ξανα»-εκτιμήσει τις πολιτικές και ιδεολογικές του τοποθετήσεις επάνω στα «νεοελληνικά Κοινά», εν τέλει να επιχειρήσει κατά το μέγιστο δυνατό μια αντικειμενική αποτίμηση — χωρίς δογματικές παρεκκλίσεις ακροδεξιού ή αριστεριστικού τύπου — στον τρίτο μεγάλο Δούρειο Ίππο της νεοελληνικής μας κοινωνίας, τοποθετώντας τον σ' εκείνη την σελίδα της εθνικής μας Ιστορίας, όπου και όπως «πραγματικά αξίζει»...

Μια πρώτη κριτική εκτίμηση του Καραμανλισμού Κωνσταντίνος Καραμανλής: το βιογραφικό και ιστορικό οδοιπορικό ενός σύγχρονου Μακεδόνα¹².

Η χρησιμοποίηση της ιστορικής διαλεκτικής μεθόδου για την ανάλυση ενός συγκεκριμένου οικονομικο-κοινωνικού σχηματισμού πρέπει κατ' επιστημονική ανάγκη να αρθρώνεται σε αληθή και ντοκουμενταρισμένα ιστορικά γεγονότα. Οι πραγματικές ιστορικές συνθήκες είναι η υποδειγματικότερη «πρώτη ύλη» για τη μελέτη ενός κοινωνικο-οικονομικού φαινομένου σαν αυτό του Καραμανλισμού. Η πρακτική ασφαλιστική δικλείδα για μια τέτοιου είδους εργασία είναι η ριζική επαφή με μια πολυδιάστατη ιστοριογραφία. Η αλήθεια είναι σχετική μόνο όταν είναι μονοδιάστατη, μονολιθική. Σε κάθε άλλη περίπτωση, το «μέγεθος της σχετικότητάς της» εξουδετερώνεται από την ίδια την αληθινή ύπαρξη του ιστορικού συμβάντος ή γεγονότος¹³. Μέσα σ' αυτό το μεθοδολογικό πλαίσιο εργασίας, το πλήρωμα του χρόνου: φορέας συναισθηματικής, ψυχολογικής και ιδεολογικής ύφεσης των παθών, εγκαινιάζει μια «μετα-ιστορική περίοδο αποκαλύψεων της αλήθειας», κοινοποιώντας πια στα ευρύτερα και πιο καθυστερημένα λαϊκά στρώματα την «ιστορική συνείδηση» των ιδίων τους των έργων. Η άρχουσα τάξη, ο ηγεμονικός μοχλός αυτών των έργων (π.χ. η λαϊκή ετημυγορία μιας εκλογικής-κοινοβουλευτικής αναμέτρησης κ.λπ.) είναι πάντοτε γνώστης όλων των «αληθινών αιτίων», δυστυχώς όμως, και ο πρώτος υπονομευτής τους. Φτάνει κάποτε ο καιρός, όπου όλα τα παραπάνω, πρέπει να αναχθούν σε μια θεσμική διαδικασία της δημοκρατίας. Η υγιής πληροφόρηση του λαού, είναι το θεμέλιο μιας εύρωστης Δημοκρατίας. Και όταν αυτή έχει να κάνει με πολιτικούς μύθους ιδεολογικής τάξεως, όπως αυτός του Καραμανλισμού, η αξία της είναι εθνικά ανεκτίμητη.

Ο Κ. Καραμανλής, το μεγαλύτερο παιδί του Γεωργίου και της Φωτεινής Καραμανλή, γεννήθηκε στις 8 Μαρτίου του 1907 στο χωριό Κιούπκιοι κι αργότερα μετονομασμένο σε Πρώτη, στις Σέρρες της Μακεδονίας. Ο πατέρας του ήταν δημοδιδάσκαλος. Ένθερμος πατριώτης είχε αναπτύξει έντονη δραστηριότητα εναντίον των Τούρκων και των Βουλγάρων.

Αιχμαλωτίστηκε, βασανίστηκε ώσπου το 1936, είχε ήδη πεθάνει, τιμήθηκε με αναμνηστικό μετάλλιο για τη δράση του στο Μακεδονικό Αγώνα. Ευνόητο λοιπόν, λόγω των δύσκολων ιστορικών συνθηκών για τον Ελληνισμό της Βο-

ρείου Ελλάδος, ότι ο μικρός Κώστας πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια, μέσα στην ανασφάλεια, τη φτωχιά και το μπαρούτι. Τα πράγματα δυσκόλεψαν ακόμη περισσότερο όταν κάποια στιγμή έμεινε ορφανός — ύστερα απ' το θάνατο του πατέρα του — αναλαμβάνοντας τη φροντίδα των επτά μικρότερων αδελφών του. Γαλουχήθηκε σαν παιδί κι αργότερα σαν έφηβος σε δύσκολα για τον ελληνισμό χρόνια, χρόνια που όπως ο ίδιος λέει: θα έσφιγγαν την καρδιά του για πάντα. Από τούτη την άποψη, μπορούμε να εμβαθύνουμε στην ευρύτερη ψυχολογία του Καραμανλισμού, αποδίδοντας ένα μέρος αυτής της «ψυχοδομής» του, στη φρουδική-παιδική του Κ. Καραμανλή ηλικία, όπου διάφορες αντικειμενικές συνθήκες, διαμόρφωσαν αργότερα τον σκληρό και μοναχικό χαρακτήρα του. Τον αποκαλούσαν «μοναχικό λύκο». Ακόμα και στους πιο στενούς του συνεργάτες - φίλους ήταν απότομος, κυνικός και πολλές φορές βλασφημούσε ασύστολα. Τραυματικές εμπειρίες μιας πολυτάραχης παιδικής ζωής, ύστερα από πολλές ψυχολογικές εκλογικεύσεις μιας προσωπικότητας ομολογουμένως ταλαντούχας και δυνατής, μεταμορφώθηκαν σε μια κλειστή ιδιωτική ζωή και σ' έναν πολυδιάστατο πολιτικό βίο. Η ψυχοσύνθεση του Καραμανλισμού, στενά συνδεδεμένη με την προσωπικότητα του Κ. Καραμανλή, δεν είναι το μέλημα αυτής της εργασίας. Το θίγω όμως θεωρώντας το μεγίστης σημασίας για το γνωστικό προσδιορισμό των ορίων του. Ο κλάδος της Συγκριτικής Πολιτικής Ηγεσίας πρέπει κάποια στιγμή να ασχοληθεί με την κοινωνική ψυχολογία του Καραμανλισμού στη βάση της ιδιαίτερης ψυχο-δομής του Κ. Καραμανλή.

Πήγε στο μεγαλύτερο γυμνάσιο των Σερρών και αργότερα το 1923 ήρθε στην Αθήνα, στο Πανεπιστήμιο για να σπουδάσει Νομικά. Είχε ήδη βάλει σαν σκοπό του την Πολιτική. Οι δύσκολες μέρες του τόπου, εμφύσησαν στον νεαρό φοιτητή την πρώτη πολιτική του φιλοσοφία για τη διακυβέρνηση ενός μελλοντικού Κράτους: σταθερότητα, συνέχεια, ανεκτικότητα, λογική. Στοιχεία οπωσδήποτε που τριάντα χρόνια μετά, φάνταζαν στις πολιτικές του αποφάσεις ως παραδοσιακότητα, αντιδραστικότητα εν γένει κυβερνητική αναχρονικότητα. Καιτοι, χρησιμοποίησε ενίοτε το στοιχείο της «τυπικής λογικής» για να φέρει σε πέρας πολύ δύσβατες στιγμές για το νεο-ελληνικό Έθνος. Η τυπική λογική όμως όταν γίνεται ψυχρή δε ξεχωρίζει και πολύ από την πολιτική κυνικότητα και τον αρριβισμό! Το 1929 παίρνει το πτυχίο του κι είναι έτοιμος να δικηγόρησει. Η σταδιοδρομία του όμως ως επαρχιακού δικηγόρου δεν ικανοποιούσε και πολύ τις μεγαλόπνοες φιλοδοξίες του για μια φωτεινή πολιτική καριέρα. Η αδάμαστη φιλοδοξία είναι γνώρισμα όλων των «ξεχωριστών» πολιτικών ανδρών. Το 1935 εκλέγεται βουλευτής του Λαϊκού Κόμματος. Στο σημείο αυτό έχει ενδιαφέρον να ερευνηθεί κάποτε, πως αυτός ο ναι μεν ταλαντούχος νέος, αλλά δε σχεδόν άγνωστος στους πολιτικούς κύκλους της Αθήνας, το επαρχιωτόπαιδο που μόλις έκανε τα πρώτα του βήματα στη δικηγορία, «κατάφερε» να σκαρφαλώσει μέχρι το βουλευτικό αξίωμα. Η συνεχής άνοδος του προς την κορυφή διακόπτεται από την τερταυγουσιτιάτικη Δικτατορία του Ι. Μεταξά (1936) και λίγο αργότερα από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Μέχρι το 1946 ασχολείται κυρίως με το επάγγελμα του δικηγόρου. Όλη την περίοδο αυτή υπάρχουν βάσιμες πληροφορίες¹⁴ ότι η συμμετοχή του στον πόλεμο εναντίον του κατακτητή ήταν μηδαμινή. Το 1946 ορκίζεται υπουργός στην κυβερ-

νηση του Λαϊκού Κόμματος υπό την πρωθυπουργική σκέπη του Τσαλδάρη. Την εποχή εκείνη ενεργοποιούνταν το σενάριο του εμφυλίου πολέμου. Η Συμφωνία της Βάρκιζας, το δόγμα Τρούμαν κι ο αντικομμουνισμός γίνθηκαν για τον 39χρονο συντηρητικό υπουργό το άλφα και το ωμέγα της πολιτικής του φιλοσοφίας. Η προπαγάνδα, ιδιαίτερα η μαύρη προβοκάτσια διαβρώνει πρώτα απ' όλα τους ίδιους τους πολιτικούς. Άρχοντες καθώς τη χρησιμοποιούν ως ψηφοθηρικό όπλο και ενέχυρο των προσωπικών τους φιλοδοξιών! Ακολουθεί η κυβερνητική παλινδρόμηση της Χώρας με κορυφαίο πρόσωπο τον Παπάγο κι ενδιάμεσα τον Πλαστήρα. Το '52 το τύποις γκωλικό κόμμα του Παπάγου: ο Εθνικός Συναγερμός κερδίζει τις εκλογές και μένει στην εξουσία μέχρι το θάνατό του, στις 4 Οκτωβρίου του 1955. Στις 6 του ίδιου μήνα ο Κ. Καραμανλής με παρέμβα-

δρα, ότι η σκληρή επιμονή επάνω στο επενδεδυμένο συμφέρον ενός μακάβριου ανθελληνικού δόγματος, ήταν η καλύτερη υποθήκη για μια λαμπρή πολιτική σταδιοδρομία! Οκτώ χρόνια από το 1955 έως το 1963 έκανε ό,τι μπορούσε για να απανθίσει το λαμπρό αστέρι του. Συναντήσεις με τα μεγαλύτερα ονόματα του παγκόσμιου πολιτικού στερεώματος: Αϊζενχάουερ, Τζ. Κέννεντυ, Ντε Γκώλ, κ.λπ. Αναμφίβολα σαν ατομική προσωπικότητα είχε ενθαρρυντικά προσόντα για τέτοιου είδους διασυνδέσεις. Στο εσωτερικό, είναι γεγονός ότι προσπάθησε με μια συντηρητικότερη οικονομική-πολιτική αντι-εργατική, αποσκοπώντας λειτουργική επαφή με το κεφάλαιο της μεγαλοαστικής τάξης, να παγιώσει μια «κοινωνική γαλήνη», μια βιοποριστική αναβάθμιση του μέσου πολίτη, μια «εξυγίανση του πολιτικού και κοινωνικού βίου», εν τέλει να πλασάρει στις ιδεολογι-

*Η πρώτη Κυβέρνηση Καραμανλή,
το 1955*

ση του Βασιλέα Παύλου ορκίζεται Πρωθυπουργός της Ελλάδος.

Ήταν μόλις 48 ετών. Τούτο είναι το δεύτερο κατά σειρά αινιγματικό σημάδι της «αξιωματικής κινητικότητας» του Κ. Καραμανλή: αίφνης, μέσα σ' ένα κύκλο ώριμων πολιτικών ανδρών του Εθνικού Συναγερμού, με σταθερά δικαιώματα στη σειρά για την πρωθυπουργική καρέκλα, αναδύεται ύστερα από ύποπτη διαταγή του Παλατιού, κάποιος νέος «μπαλαντέρ της δεξιάς πολιτικής»: ο Κ. Καραμανλής. Ο Καραμανλισμός μπαίνει επίσημα πια στην πρώτη φάση της νεο-ελληνικής κοινωνικής του σταδιοδρομίας και σιγματίζεται από τη «φοδρή σχέση» του με τ' Ανάκτορα. Οι παράμετροι της κοινωνικής του πολιτικής είναι οι εξής: από τη μια ο βασιλισμός και η Αμερικανοφιλία και από την άλλη ο αντι-Σοβιετισμός και το αντικομμουνιστικό μένος. Παρά τη νεότητά του και τον προοδευτικό ριζοσπαστισμό που πρέπει να διακρίνει αυτή την τολμηρή ηλικία, δεν κατάφερε να αξιολογήσει τα διδάγματα του Β' παγκοσμίου πολέμου και του Εμφυλίου με «καθαρά» μάτια. Εξάλλου η πολιτική πραγματικότητα της Ελλάδος του 20ού αιώνα είχε αποδείξει ακράδαντα στον «ώριμο» πολιτικό άν-

κός δομές της κυρίαρχης παιδείας το μύθο του Καραμανλισμού ως το «σωσίβιο» για το στήσιμο της νέας μετα-εμφυλιακής Ελλάδος: αυτής που εσαεί θα ανήκει στη Δύση. Η εμπλοκή της χώρας στην Κοινή Αγορά της Ευρώπης ήταν το πρώτο βήμα. Το σενάριο του μύθου όμως είχε δυστυχώς και την αρνητική του πλευρά: λυσσαλέος αντι-κομμουνισμός, «πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων», διώξεις αγωνιστών της εθνικής αντίστασης, εξορίες κ.λπ. Ο ίδιος, ο Καραμανλής παρέδιδε στατιστικά στοιχεία ισχυριζόμενος το αντίθετο: έριχνε το βάρος στις παλαιότερες «κυβερνήσεις της Δεξιάς» αποδεικνύοντας φανερά τον έντονο πολιτικό αρριβισμό του. Είχε ένα μεγάλο κομμάτι του Ελληνικού Λαού κάτω από τις πιο ακραίες διαθέσεις και αυστηρές προσταγές του. Υπόψιν, ότι εκείνο τον καιρό, η αγραματοσύνη, η πολιτική αμορφωσιά και η φτώχεια, ειδικά στην ελληνική «τρίτοκοσμική» επαρχία (αγροεργάτες), είχαν το μεγαλύτερο δείκτη ανάπτυξής τους. Αποκορύφωμα οι εκλογές βίας και νοθείας του 1961. «Χρησιμοποιήθηκαν οι πιο βαρείς χαρακτηρισμοί για να τις προσδιορίσουν. Οι πιο έντονες λέξεις για να καταφανεί ακριβώς τί έγινε. Βία. Νοθεία. Τρομοκρατία. Βιασμός λαϊκού φρονήματος. Πλαστο-

γραφία. Απάτη. Σφετερισμός κ.λπ... Είναι η συνισταμένη εγκληματικών πράξεων πρωτοφανούς εκτάσεως και μεθόδων προσβλητικών και ατιμωτικών της ανθρώπινης αξιοπρέπειας... Πρώτη φορά στην εκλογική ιστορία της χώρας μας έγιναν εκλογές έτσι. Πρώτη φορά ποδοπατήθηκε κάθε ανθρώπινη αξία και χρησιμοποιήθηκαν τέτοια σατανικά μέσα, στα 1961, που ωχριούν μπροστά τους τα εκλογικά όργανα του πατέρα της ελληνικής φαυλοκρατίας και «πρώτου διδάξαντος» στα 1844, Ι. Κωλέτη... Η ιστορική ευθύνη εκείνων που συνέλαβαν και εξετέλεσαν το αποτρόπαιο αυτό εκλογικό έγκλημα του 1961 είναι απροσμέτρητη. «Θα μείνουν στην ιστορία για πάντα στιγματισμένοι»¹⁵. Ο Καραμανλισμός αποκαλύπτει το πραγματικό κοινωνικό του πρόσωπο στο δημόσιο φως: αντι-λαϊκισμός, αντι-δημοκρατισμός. Ο «Ανένδοτος» αρχίζει να γράφει την αγωνιστική του ιστορία. Η πρώτη σκηνή του Κυπριακού δράματος, το Λονδίνο και η Ζυρίχη ήταν φθορά που δεν μπορούσε «εκ των πραγμάτων» να υπολογιστεί στη λαϊκή βάση. Τα «ιδιαίτερα διαμερίσματα της Βασιλίσσας Φρειδερίκης» ανατρέπουν εκ του συστήματος τις σχέσεις του με τα Ανάκτορα. Ο μύθος κλονίζεται¹⁶. Η δολοφονία του Γ. Λαμπράκη τον Μάιο του '63 επιτείνει ακόμα περισσότερο την κρίση. Η αισχρή δολοφονία ενός ξεχωριστού ανθρώπου από το «δεξιό Καραμανλικό παρακράτος των τραμπούκων»¹⁷ δεν μπορούσε να συγχωρεθεί, ούτε από τον πιο φανατικό δεξιό πολίτη της χώρας! Ο Καραμανλισμός είχε ξεφύγει απ' τα χέρια του Πατριάρχη του: σε μια στιγμή-έκρηξη μεταξύ οργής και φόβου ο Κ. Καραμανλής αποκαλύπτει: «μα ποιός κυβερνάει επιτέλους αυτό τον τόπο»; Τι άλλο; Η άνοδος της Ένωσης Κέντρου με το «γέρο της Δημοκρατίας», η τελική του «ρήξη» με την Αυλή, τον αναγκάζουν το 1963 να φύγει ως «αυτοεξόριστος» στο Παρίσι κλείνοντας «πανηγυρικά» την πρώτη φάση της καριέρας του στον ελληνικό πολιτικό στίβο. Έντεκα χρόνια «αυτοεξορίας»! Η εμπλοκή του πολιτειακού «προτσές» στην Ελλάδα με τη στρατιωτική Δικτατορία των Συνταγματάρχων (1967-1974) ήταν γι' αυτόν — παρά τον «εξεχοντα» αντι-δικτατορικό του αγώνα απ' το εξωτερικό — το καλύτερο δυνατό άλλοθι για να «τελειώσει τους λογαριασμούς του» με την υπόθεση Πολιτική. Η ελληνική Ολιγαρχία για επτά ολόκερα χρόνια, αιρωντας την εμπιστοσύνη της απ' τους αναξιόπιστους πολιτικούς άνδρες του τόπου, έδωσε την «εξουσία της προστασίας του κεφαλαίου» στη χούντα των Συνταγματάρχων. Ανοίγοντας συγχρόνως τις εθνικές πόρτες της πατρίδας για τα καλά στους Αμερικάνους (λόμπυ και ιμπεριαλιστική τάξη των Η.Π.Α.) και τις μυστικές υπηρεσίες της Σ.Ι.Α. Ο Καραμανλισμός για έντεκα χρόνια θα δρούσε παρασκηνιακά: πολλά λέχθησαν γι' αυτή την περιβόητη εξορία του: το σίγουρο είναι ότι ο εμφανής αρριβισμός του Κ. Καραμανλή δεν ξέπεφτε ποτέ ή δεν επέτρεπε ποτέ ξεπεσμούς του τύπου: Αντιπολίτευση. Απ' αυτή την άποψη το πολιτικό προφίλ της καριέρας του παραμένει λειψό. Η «μαύρη οκταετία» όπως ονομάστηκε η πρώτη πράξη της πρωθυπουργίας του (1955-1963) χαρακτηρίστηκε από τον Γ. Μαύρο ως «δικτατορία με κοινοβουλευτικό μανδύα»¹⁸! Παρόλα αυτά, η πολιτική του κοινοβουλευτικού ανταγωνισμού και της εκλογικής ψηφοθηρίας στις σύγχρονες «δουτικές αστικές δημοκρατίες» είναι ένα συνονθύλευμα από παράδοξες και εξώφθαλμες αντιφάσεις: η κυβέρνηση που σχημάτισε το '74 ο Κ. Καραμανλής ήταν ένας κυκλώνας πολιτικών δυνάμεων και πολιτικών τάσεων, με «αντιπρόεδρο της κυβερνή-

σεως τον αρχηγό της Ενώσεως Κέντρου κ. Γ. Μαύρο». Ο νοών νοείτω! Η επιστροφή του «μεσσία» τείνει να γίνει καταλυτική για 150 χρόνια νεοελληνικής ιστορίας: η παρωδία της τύχης του Κυπριακού λαού «εκπαραθυρώνει» την Ελλάδα από το στρατιωτικό σκέλος του Ν.Α.Τ.Ο. με πρωτοβουλία της εν λόγω «αποχώρησης»: την εθνική πολιτική του Κ. Καραμανλή το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος νομιμοποιείται σε μια προσπάθεια εξυγίανσης του πολιτικού και κοινωνικού βίου της χώρας σε γκωλικά χνάρια και πρότυπα: ήταν, όπως είπε ο Κ. Καραμανλής «ένα μέτρο απαραίτητο για να εξομοιωθούμε με τις δημοκρατικές χώρες της Δύσης»¹⁹. Μόνιμα «ιδεολογικά στοιχεία» του Καραμανλικού φαινομένου ήταν αφενός ένας άκρατος «κρυπτο-αυταρχισμός» και αφετέρου ένας «δημαγωγικός φιλελευθερισμός»: ορίστε η συνέχεια για το Κ.Κ.Ε.: «το Κομμουνιστικό Κόμμα, λέει, γίνεται περισσότερο επικίνδυνο, όταν λόγω της απαγορεύσεώς του, εντάσσεται σ' ένα μεγαλύτερο κόμμα, του οποίου επηρεάζει την πορεία και νοθεύει έτσι επικίνδυνα την πολιτική ζωή της χώρας». Το μεταεμφυλιακό μένος της ελληνικής δεξιάς βρίσκεται στο πρόσωπό του «τον ιδανικό κι ανάξιο εραστή» της αντι-κομμουνιστικής φαυλοκρατίας με συνταγματικά μέσα! Ο «εθνικός εχθρός» γίνεται πιο ακίνδυνος όταν νομιμοποιείται, τούτο είναι το επικρατέστερο συμπεράσμα στο αλφαβητάρι της νεο-ελληνικής πολιτικής φιλοσοφίας. Η συνέχεια, φαντάζει δριμύτερη: οι σκέψεις του γνωστού «καραμανλικού υμνογράφου» Ροζέ Μασσίπ είναι ενδεικτικότερες: «οι εκλογές διεξήχθησαν στις 17 Νοεμβρίου και το κόμμα που ίδρυσε ο Κ. Καραμανλής τις παραμονές των εκλογών, η «Νέα Δημοκρατία» συγκέντρωσε το 54,47% των ψήφων. Η νίκη της είναι συντριπτική και οφείλεται ασφαλώς στην προσωπικότητα του αρχηγού της». Ένα προσωποπαγές κόμμα, μια θρησκευτική προσωπολατρεία, ένας «ψωροκοστισμός - μεγαλοϊδεατισμός», που βαθαίνει τώρα πιο μέσα στον ίδιο τον πολιτειακό κορμό, της ελληνικής μεταπολιτευτικής δημοκρατίας. Ο αρριβισμός είχε και τις καλές του στιγμές: «οτις

“
Ως γνωστόν, η αρετή της δημοκρατίας είναι το μέτρο. Τα πάθη όμως δεν αγαπούν το μέτρο. Και τα δικά μας είναι τέτοια, που μας παρασύρουν επικίνδυνα στην παραφορά και στην υπερβολή. Και καθώς είμαστε επηρεασιείς στην προσωπολατρεία, όταν τα πράγματα πάνε άσχημα, αναζητούμε κάποιον Μεσσία για να μας σώσει. Αλλά στην εποχή μας δεν υπάρχουν Μεσσίες! Η αν κατά τύχη νομίσουμε, ότι βρήκαμε κανένα και τον βάλουμε επι κεφαλής μας, δεν θ' αργήσουμε να τον φθείρωμε κι αυτόν. Έτσι είμαστε εμείς οι Έλληνες από την αρχαιότητα. Ικανοί να δημιουργούμε είδωλα, όχι για να τα λατρεύουμε, αλλά για να έχουμε την ευχαρίστηση να τα γκρεμίζουμε.
 ”

Κ. Καραμανλής
 (Μ. Ζενεβουά
 Η Ελλάς του Καραμανλή, σελ. 253)

8 Δεκεμβρίου 1974 έγινε το Δημοψήφισμα για τη μορφή του πολιτεύματος. Ο Κ. Καραμανλής δεν πήρε θέση, κάτι βέβαια που είναι προς τιμή του. Αντίθετα ο Γ. Ράλλης, ψήφισε υπέρ της βασιλευμένης δημοκρατίας». Η κλιμάκωση της λογικής του μικρότερου κακού «Καραμανλής ή Τάνκς» συνεχίζεται: τον Ιούνιο του '75 αναδεικνύεται πρόεδρος της Δημοκρατίας ο Κ. Τσάτσος, «μέλος της ιντελιγκέντσιας της Δεξιάς». Τούτη η τακτική κίνηση συνδυάζεται με την ψήφιση του νέου Συντάγματος (1975), το οποίο ναι μεν καλούπώθηκε στις αιχμές της «γκωλικής συνταγματολογίας», αλλά δε, υποτίθεται ότι ενισχύει την εκτελεστική εξουσία και παρέχει ουσιαστικές εξουσίες στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας ως ισορροπιστή και ρυθμιστή του πολιτεύματος. Οι κοινοβουλευτικές μάχες για το Σύνταγμα του '75 είναι γνωστές: τίποτα απ' όλα αυτά εν τέλει δεν είχε θετική ισχύ. Ο Κ. Τσάτσος έγινε μόνο τροφή για το πενάκι των γελοιογράφων (Φ. Δημητριάδης, Κ. Μητρόπουλος κ.ά.)²¹. Με άλλα λόγια, όπως χαρακτηριστικά επισήμανε ο ηγέτης του Καραμανλισμού: «ποτέ άλλοτε στην Ελλάδα, δεν έγιναν σε τόσο μικρό διάστημα τόσο πολλά και τόσο σημαντικά πράγματα». Στις εκλογές του '77 η πεφωτισμένη Δεξιά χάνει ένα σημαντικό ποσοστό ψηφοφόρων. Η εθνική παράταξη, το νεκραναστημένο παρακράτος της μαύρης οκταετίας, γίνεται για τον ριζοσπαστικό φιλελευθερισμό της Νέας Δημοκρατίας, το δημαγωγικό Καραμανλισμό, ένας «ψηφοφθόρος ομοιδεάτης πονοκέφαλος». Εν τω μεταξύ, το Κράτος Πρόνοιας της ελληνικής ολιγαρχίας, η φερέφωνα «εθνική» αστική καπιταλιστική δύναμη του ιμπεριαλιστικού κεφαλαίου στην Ελλάδα (προαιώνιο σύμπλεγμα της εξάρτησης), έδειχνε αδύνατη να εκμεταλλευτεί τις «ταξικές συνεργασίες» που τις πρόσφερε το νομικό πλαίσιο ενός παρεμβατικού δημοκρατικού φιλελευθερισμού (η περίπτωση του Ελληνικού νεο-φιλελευθερισμού): το Μάη του '76 ύστερα από σφοδρή απεργιακή κινητοποίηση στο κέντρο της Αθήνας «πλημμύρισαν οι δρόμοι από αύρες και τα δακρυγόνα ριχνόταν επί δικαίων και αδικών: Το αστυνομικό κράτος δεν άντεξε μια απεργιακή κινητοποίηση και μετέβαλε σε πεδίο μάχης το κέντρο της Αθήνας». «Η επίσημη τελετή για την είσοδο της Ελλάδος στην Ε.Ο.Κ. των μονοπωλίων» γίνεται το Μάη του '79.

Το αποκορύφωμα, η ηγετική κατακλείδα ενός σύγχρονου μύθου ιδεολογικής τάξεως, οδεύει στην πολιτική της ενδελέχεια: ένα χρόνο αργότερα η υστεροφημία του Καραμανλισμού ακούει στο όνομα: Κ. Καραμανλής, πρόεδρος της ελληνικής Δημοκρατίας. Τούτο, θέτει για τα «νεο-ελληνικά κοινά» του τόπου μας ένα σοβαρό ερώτημα: ένδειξη δημοκρατικής αβροφροσύνης ή αισχρός πολιτικός εκφυλισμός κάθε πολιτειακού ιδεώδους; Ο Ελληνικός Λαός μπορεί, ξέρει και πρέπει επιτέλους να κρίνει. «Ο αρχηγός της ΕΔΗΚ Γ. Ζιγδης δήλωσε: ο κ. Κων. Καραμανλής, εκπρόσωπος μιας συρρικνωμένης λαϊκής μειοψηφίας, κατόρθωσε με την εξαγορά και τον εκβιασμό βουλευτών να «εκλεγεί» στο ύπατο αξίωμα της Πολιτείας — να γίνει, δηλαδή, με το Σύνταγμα που ο ίδιος κατασκεύασε, ο Ηγεμόνας της Χώρας. Λυπούμαι, που δεν μπορώ να τον συγχαρώ, αφού η «επιτυχία» του οφείλεται στη διαφθορά των συνειδήσεων και απειλεί να οδηγήσει τη χώρα σ' ένα νέο εθνικό διχασμό». Η δήλωση του Γ.Γ. του Κ.Κ.Ε. Χ. Φλωράκη αποκαλύπτει με τρόπο εκλαϊκευτικό, την κοινωνιολογία του «Προεδρικού Καραμανλισμού»: «Όσον αφορά την εκλογή του Κ. Καραμανλή στο αξίωμα του προέδρου είναι γνωστό ότι ο

Κ. Καραμανλής είναι εκφραστής μιας συγκεκριμένης πολιτικής της άρχουσας τάξης που την δοκιμάζουμε και κάθε άλλο παρά είναι προς το συμφέρον των εργαζομένων. Όπως είναι φυσικό, η άρχουσα τάξη της χώρας μας θα αξιοποιήσει τη θέση του κ. Καραμανλή στην Προεδρία για τη συνέχιση της πολιτικής της και για να ισχυροποιήσει τις θέσεις της». Σαν πρόεδρος, εκτός από τα παραπάνω, φρόντισε να κάμει εντονότερο τον έμφυτο φατριακό καιροσκοπισμό της Νέας Δημοκρατίας, τονίζοντας για πολλοστή φορά τον ψυχρό αρριβισμό του: δελφίνοι και υποδελφίνοι τάρασσαν από έριδες και δολοπλοκίες²². Το Μάρτη του 1985 ο Καραμανλισμός τελειώνει επίσημα την ιστορία της πολιτικής του μυθολογίας. Ο Κ. Καραμανλής παραιτείται αθόρυβα. «Ούτε οι οπαδοί του πήγαν να τον αποχαιρετήσουν». Κατ' ουσίαν όμως, ήξερε, καλά, ότι άρχιζε το πιο δύσκολο και τελευταίο ίσως κομμάτι, της μυθικής του σταδιοδρομίας: η μετα-ιστορική/μετα-Καραμανλική περίοδος αποκαλύψεων της αλήθειας. Η Δημοκρατία που έτεινε εκ των πραγμάτων να χειραφετηθεί στο φως της αλήθειας, το διαλεκτικό προτσές της ιστορικό-λαϊκής ετυμολογίας έφτανε στο ύψος της ιστορικής αναγκαιότητας, της μορφωμένης πολιτικής πρωτοβουλίας των ατόμων-πολιτών: λίγο ως πολύ σήμερα, το μεγαλύτερο ποσοστό του εκλογικού σώματος, ευρύτερα, της κοινωνίας των Ελλήνων πολιτών, γνωρίζει «τι σόι μύθος ήταν το κοινωνικό-οικονομικό φαινόμενο του Καραμανλισμού», τι πρόσφερε στην Ελλάδα και το κυριώτερο, ξέρει αναμφίβολα, πως θα αντιμετωπίσει παρόμοιους μύθους στο κοντινό ή απώτερο μέλλον....

Καραμανλισμός: ένας μύθος σε τελική ανάλυση Αντιφατικός

Οι κοινωνικές, ιδεολογικές και πολιτικές συνιστώσες της γένεσης, λειτουργίας και εν τέλει παρακμής του Καραμανλισμού.

Η κοινωνιολογία, η ιδεολογία και η πολιτικολογία του Καραμανλικού φαινομένου είναι σε τελική ανάλυση, όχι τα αποτελέσματα αλλά οι ενύπαρκτες αιτίες της ίδιας του της δομής: η συσσώρευση προγενέστερων ή μεταγενέστερων μυθικών-αντιφατικών στοιχείων σε μια κατά κόρον κατασκευασμένη «φκιαχτή» ιστορία της νεοελληνικής κοινωνίας, του νεώτερου κοινωνικού σχηματισμού στην Ελλάδα, εκ των άνω.

Ένα κοινωνικό διχοτομικό σχήμα για την ταξική αρμολόγηση των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους, σε μια «τύποις» δημοκρατία. Ο λαός είναι το ιστορικό άλλοθι για κάθε είδους αρριβισμό της πολιτικής κορυφής. Το αυταρχικό κράτος της Καραμανλικής Δεξιάς, ήταν κατά μικρή παρέκκλιση, αυτό που στους προοδευτικούς κύκλους της Ευρώπης αποκαλέσθηκε: Κρατικός τρόπος παραγωγής. Η ύστατη προσπάθεια της «εθνικής» αστικής τάξης να «ενσωματωθεί οργανικά» στα υπερ-ατλαντικά κεφαλαιοκρατικά πρότυπα διαχείρισης της εργατικής τάξης και της οικονομικής πολιτικής (δημοσιονομικής), στο επίπεδο ενός «κρατικού τρόπου παραγωγής», ενός «δημαγωγικού, ψεύτικου, αντι-λαϊκού νεο-φιλελευθερισμού».

ΘΕΣΕΙΣ : για μια συνειδητή απομυθοποίηση... Καραμανλισμός:

— Ένας μύθος ιδεολογικής τάξεως: η προϊστορία του καραμανλικού φαινομένου αγγίζει τα όρια της εθνικής Αφύπνισης (1715) και ξαναφουντώνει με τη Μικρασιατική Καταστροφή (1922). Ψωροκωστισμός και Μεγαλοϊδεατισμός αυτό είναι χωρίς αμφιβολία το κοινωνικό-ταξικό του ιδεολογικό υπόστρωμα. Φορέας του λεγομένου ως: προαιώνιο σύμπλεγμα της εξάρτησης, ελληνικού ραγιαδισμού, προέκτεινε ως τα πρόθυρα του 21ου αιώνα, για τον τόπο μας, τα εξής: 1) την πολιτική φαυλοκρατία και 2) την νόθα εθνοποίηση ενός παρασιτικού-μεταπρατικού αστικού λόγου. Συρροή ιδεοληψιών κατ' εξακολούθηση...

— Ένας λαϊκίστικος δεσποτισμός της ελληνικής άρχουσας τάξης: το 1960 η νεο-ελληνική κοινωνία έμπαινε ι-διόρρυθμα, νόθα και καθυστερημένα σε μια διαδικασία «αστικοποίησης» της «τριτοκοσμικής» επαρχίας και των πολυποικίλων Εργατικών και μικροαστικών κατηγοριών των πόλεων. Η αγροτική έξοδος σε μια χώρα κατεχοχόν αγροτική είναι από κοινωνιολογική άποψη μια «εξώφθαλμη πραγματικότητα». Η μεταρρύθμιση του κοινωνικού STATUS QUO εν Ελλάδα, ακόμα κι απ' το τυπικό ποσοστό της κοινωνικής στρωμάτωσης: το 70% του αστικού πληθυσμού ανήκε στα χαμηλότερα λαϊκά-εργατικά-μικροαστικά στρώματα, γίνθηκε στα νόθα πρότυπα μιας ανεδαφικής αστικής τάξης: το Κράτος πρόνοιας πλασάροντας ένα ξεφρενο λαϊκισμό σε κάθε τομέα της κοινωνικο-πολιτικής ζωής (οικογένεια-σχολείο-δημόσιος τομέας), την πολυπόθητη πρόσβαση δηλαδή των φτωχών στα κάθε είδους «αστικά αγαθά», αιχμαλώτισε σε μια κακήν κακώς νεο-ελληνική καταναλωτική κοινωνία, κάθε τάση για ριζοσπαστική αμφισβήτηση, καλλιεργώντας τον αστικό δεσποτισμό, πρώτα απ' όλα μέσα στις ίδιες τις εργατικές δυνάμεις: στο γλυκό όπιο της ταξικής συνεργασίας, τις απολίτικης νεολαίας, εν γένει του «άχρηστου» να ασχοληθεί με τα «κοινά» Ελληνικού Λαού. Απ' αυτή την άποψη, ο Καραμανλισμός ήταν ένα αντιφατικό, διχασμένο, νόθο πολιτικό είδωλο: στην κορυφή η μεγαλοαστική τάξη, το ξένο κεφάλαιο η C.I.A. κ.λπ. στη βάση το μικροαστικό-λαϊκίστικο φρόνημα, ο λαουτζίκος, η φτωχολογία, ο «αποδιοπομπαίος τράγος» που πρέπει που και που να εκτονώνεται προς μια «νομιμοποιημένη αριστερά» ή έναν δήθεν καταναλωτικό κομφορμισμό. Με άλλα λόγια το γνωστό ταξικό-διχοτομικό σχήμα: Ελίτ-κοινός νους σε επίπεδο πολιτειακής συνειδησης.

— Η γηραιά νόσος της μεταπολιτευτικής Ελλάδος: ο νεο-συντηρητικός φιλελευθερισμός ή ο συντηρητικός νεο-φιλελευθερισμός: το νέο πρόσωπο μιας παλιάς υπόθεσης: η πολιτική φιλοσοφία του κλασικού φιλελευθερισμού είναι γνωστή. Στην οικονομία το φυσιοκρατικό δόγμα του LAISSEZ FAIRE LAISSER PASSER, στο εποικοδόμημα οι ελευθεριακές αξίες της Γαλλικής Επανάστασης: ελευθερία, ισότητα και αδερφοσύνη. Ο πρώτος αστικός ιδεολογικός λόγος στα πλαίσια τούτης της ιστορικής περιόδου ήταν σίγουρα προοδευτικός: στην προοπτική όμως μιας ταξικής ανάγκης, ενός σφοδρού πραγματιστικού συμφέροντος. Ο μετασχηματισμός της νεο-ελληνικής κοινωνίας ποτέ δεν μπόρεσε να παρακολουθηθεί «συγχρονικά» τις κοινωνικές διεργασίες «αλλαγής» όπως αυτές εκτυλίχθηκαν στην αστική Δύση. Έτσι γνώρισε τον κλασικό φιλελευθερισμό, μόνο μέσα από την νομική κατάξωση της ατομικής ιδιο-

κτησίας και την άναρχη-μεταπρατική δραστηριοποίηση ενός παρασιτικού Ελληνικού Κεφαλαίου. Το ζήτημα της ελευθερίας στάθηκε κι αυτό στα όρια της «μεγαλοαστικής κοινωνικής αυθεντίας». Η ελληνική δεξιά, εκφραστής του κάθε είδους αστισμού εν Ελλάδι, μετά την «αμφιλεγόμενη» στάση της στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο μετά την είσοδο του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού προτσές στο ιστορικό στάδιο του λαϊκού καπιταλισμού, επιχείρησε στα κοινωνικά ερείπια του εμφυλίου πολέμου να στήσει ένα Κράτος-πρόνοιας στα δυτικά πρότυπα, με την «αυταρχοποίηση» της μείζονος κοινωνικής δομής. Παραγωγικά βέβαια, ο μεταπρατικός οικονομισμός της μεγαλοαστικής τάξης, παγίδευσε τον τόπο στη γραφειοκρατία ενός υδροκέφαλου δημόσιου τομέα, ενός παρασιτικού τομέα δημόσιας διαχείρισης: μιας «εξω-εργατικής» προλεταριακής τάξης. Ο Κρατικός παρεμβατισμός στα ελληνικά κοινωνικά μπορούσε εκ των πραγμάτων να σημαίνει μόνο τα εξής: πλήρη εξόντωση των προοδευτικών-εργατικών δυνάμεων, με τη νομιμοποίηση ενός MINIMUM εργατικής αναπαραγωγής, ασφάλειας και ζωής, τεχνητός εφησυχασμός της κοινωνικής συνειδησης στο αστικό ιδανικό μιας «κοινωνίας της αφθονίας». Ο Καραμανλισμός στην πρώτη φάση (1955-1963) του λειτουργήσε ως «κρατικός φιλελευθερισμός»: αυταρχισμός, τραμπουκισμός, νοθεία, σχετική αναβύθιση στην καταναλωτική πρόσβαση, αντι-εργατισμός, εν γένει είναι ηλίιο φαίνόμενο ότι συγκεντρώνοντας την φιλελευθεροποίηση στο πρόσωπο της αστικής εξουσίας-ηγείας, αποδείχτηκε η φιλελεύθερη νομιμότητα του ίδιου του αστικού Κράτους!

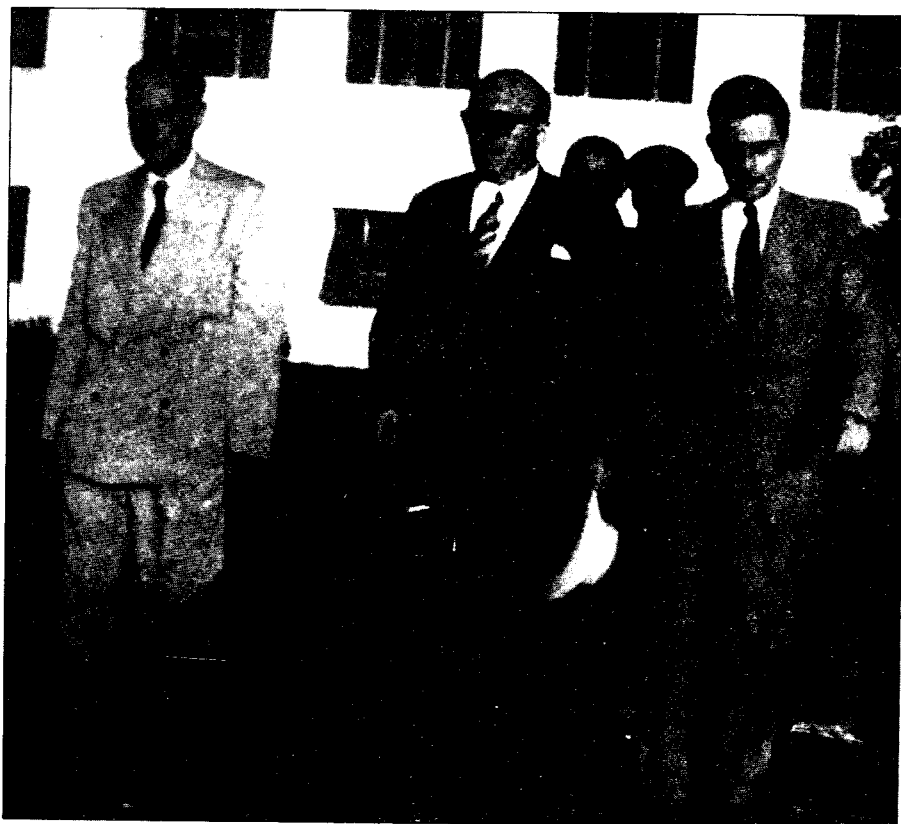
Στην μεταπολίτευση πια, έγινε η γηραιά νόσος της μεταχουντικής Ελληνικής Δημοκρατίας: «η φιλελευθεροποίηση του αστικού ριζοσπαστισμού» ή «η ριζοσπαστικοποίηση του αστικού φιλελευθερισμού»: ιδεολογική πλατφόρμα της Νέας Δημοκρατίας (1979), πλασαρήθηκε ως το πρόγραμμα της αναμόρφωσης της ελληνικής κοινωνίας. Ιδιωτική πρωτοβουλία σ' όλο το εύρος της ταξικής συνεργασίας με συνοδηγό τις αύρες και τα ΜΑΤ.

Οικονομικός νεο-φιλελευθερισμός: αυτό ήταν το όνομα της δημοσιονομικής πολιτικής. «Αλλάξε ο Μανωλιός και φόρεσε τα ρούχα του αλλιώς»: ούτε σοσιαλισμός ούτε βαρβαρότητα: τα τάνκς ανήκουν σ' ένα «μακρυνό παρελθόν»: εκείνο που προέχει τώρα είναι η σταθεροποίηση των αστικών πολιτικών θεσμών και η δεξιά προσωποποίηση των κέντρων εξουσίας και απόφασης. Μια παλιά υπόθεση (μαύρη οκταετία) από το '74 και μετά νεο-συντηρητική, πιο δημαγωγική με τον Καραμανλισμό «προσωπική GENTRY» της αστικοδημοκρατικής αυθεντίας. Η μείωση των πραγματικών εισοδημάτων, η φιλελεύθερη λιτότητα, σε εθνικές προοπτικές βασάνιζαν τον ελληνικό λαό στο όνομα μιας «ιδεολογικής ταυτολογίας». Και βέβαια «η κομμουνιστική Αριστερά, ξεδοντιασμένη, δεν θέτει — γιατί ούτε θέλει ούτε μπορεί — θέμα εξουσίας, ενώ το ΠΑΣΟΚ συνεχίζει να διαπραγματεύεται ή να αναβάλλει για το μέλλον την επιλογή ανάμεσα στο Βενιζέλο και στο Βελουχιώτη»²³.

— Η προσωπολατρεία ενός «χαρισματικού ηγέτη»: η μυθοποίηση ενός πολιτικού άνδρα-ηγέτη όσο κι αν αρμόζει στις δύσκολες ιστορικές στιγμές ενός έθνους, παραμένει ένας «παθολογικός τύπος εξουσίας». Συνήθως είναι το κυβερνητικό στάδιο διευθέτησης των κοινών, σε περιόδους κρίσεων και δυσμενών συγκυριών. Όταν υφίσταται σε μια δημοκρατία με τον ιδιαίτερο τύπο του «Εθνάρχη» δηλαδή της κυβερνητικής αυθεντίας στο εθνικό ή γενικό καλό, κατα-

ντά πολιτικός κυνισμός, αρριβισμός, αυθαιρεσία, αυτοδικαία κατάλυση των πιο καίριων συνταγματικών θεσμών. Απ' αυτή την άποψη, ο Καραμανλισμός της μεταπολίτευσης με την ολοκλήρωση του ενδελεχούς ηγετισμού του, την υλοποίηση της μικρομανούς φιλοδοξίας «πρώτος μεταξύ ίσων» ήταν καταστρεπτικός για την εξυγίανση της Ελληνικής δημοκρατίας αφενός και αφετέρου, δείγμα ενός όχι και τόσο «χαρισματικού ηγέτη», εφόσον σαν νόθος αρριβι-

τας, με τα ίδια ενδογενή αντιφατικά στοιχεία της μετεπειτα του: «καθυστερημένος» και «δύσμορφος». Με το πέρας της δικτατορίας (1967-1974), κατόπιν, ύστερα από στοιχεία Δεξιάς και περιορισμένους πειραματισμούς της νιό-κοπης Δεξιάς, της λυτρευτικής Δεξιάς: «οργάνωση της εργασίας με βάση το πρότυπο της αποειδίκευσης της εργασίας και την επίτευξη παραγωγής», «ένταξη της εργατικής τάξης στην γενική οικονομική ισορροπία (κεϋνσιακό Κράτος)», εμφανίζεται ο

1955:
Κανελλόπουλος -
Στεφανόπουλος -
Παπαληγούρας

σμός στηρίχθηκε σε ξένες πλάτες (παλάτι, Η.Π.Α., C.I.A. κ.ά). Ο έκδηλος κρυπτο-αμερικανισμός, οι ρεμούλες της Κυπριακής τραγωδίας, η ξεπατικούρα της «γκωλικής δημοκρατίας» είναι ό,τι θα μπορούσαμε να αποκαλέσουμε: ως καραμανλικό εξωτερικό εργολαβισμό.

Αν αυτό λέγεται χαρισματική ηγεσία του εθνικό-καθολικού ελληνικού συμφέροντος τότε ο «Μακάριος κι όλοι οι άλλοι απ' αυτό το πολιτικό-ιδεολογικό συνάφι είναι επίορκοι και προδότες»!

— Νεοκαπιταλισμός και μετα-πολιτευτικός Καραμανλισμός (1974-1980): ο Κ.Τ.Π. στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό προσδιορίζει και καθορίζεται από το μέτρο της καθυστερημένης, νόθας, παρασιτικής εν γένει αντιδιαλεκτικής μετάβασης 1) των κυρίαρχων μερίδων της εσωτερικής ιθύνουσας τάξης (ένα είδος ελληνικής GENTRY: Ν. Σβορώνος) την περίοδο της ύστερης τουρκοκρατίας, 2) των μεταπρατικών κεφαλαίων (έμποροι επί τόπου-μεταπράτες) της ελληνικής αστικής διασποράς από την περίοδο του «ελεύθερου Βασιλείου της Ελλάδας», στην διαδικασία διαμόρφωσης μεγαλοαστικής τάξης για τον πρώιμο τότε ελληνικό Καπιταλισμό. Ο τελευταίος, έφτασε στή φάση του νεοκαπιταλισμού, με τον ίδιο ακριβώς ρυθμό εξελικτικότη-

λεγόμενος «καταναλωτικός καπιταλισμός». Ο μετα-πολιτευτικός Καραμανλισμός: θεμελιακή ιδεολογική παράμετρος της μεταπολιτευτικής δεξιάς, είναι ο «ριζοσπαστικός φορέας» της κλασικής νεο-καπιταλιστικής εξέλιξης: της αλλαγής του ρόλου του Κράτους. Ανασυγκρότηση της πολιτικής εξουσίας, αφετέρου οικοδόμηση ενός παρεμβατικού Κράτους, σε μια ύστατη προσπάθεια, να ξεπεραστεί «ακροθιγώς βέβαια» το «ρουσφετολογικό Κράτος» της παλαιοκομματικής δεξιάς πολιτικής. Το μεγαλύτερο βάρος, από τη φύση του Κ.Τ.Π. εν Ελλάδι δίνεται στον τριτογενή τομέα σε αντίθεση με τον τομέα της παραγωγής, όπου επικρατεί ο «βιομηχανικός ερασιτεχνισμός της μικρής και μεσαίας «παραγωγικής επιχείρησης»». Το παράδοξο της ελληνικής νεο-καπιταλιστικής περίπτωσης, όπως εξωθήθηκε στα κοινωνικά του άκρα από τον εσωτερικό καραμανλικό εργολαβισμό, είναι το εξής: εμφάνιση και κρίση, της νέας καπιταλιστικής τάξης πραγμάτων, φανερώνονται στο πλαίσιο μιας «ενιαίας διαδικασίας». Η καθυστέρηση της ελληνικής αστικής ανασυγκρότησης: Κράτους και Κοινωνίας, συσσωρεύει τις αντιφάσεις μια και καλή! Η πρόσφατη ιστορία, κατεχοχόν «φτιαχτή» μη έχοντας το νομιμοποιητικό στοιχείο του κάθε είδους λαϊκού ερείσματος (παραγωγικό ή συ-

υταγματικό) αποκάλυψε τον «καθυστερημένο — κοινωνιολογικά και πολιτικά — χαρακτήρα της Ελληνικής Δεξιάς» (Γ. Καραμανλής). Ο Καραμανλισμός αποδεκατισμένος από τις εγγενείς ιδιαιτερότητες και δυσμορφίες των ελληνικών κεφαλαιοκρατικών κοινωνικών σχέσεων (σχέσεων του κεφαλαίου) ως ύστερη προσωποποιημένη φιλοδοξία της Νεοδημοκρατικής δεξιάς, δε στάθηκε ικανός για μια ριζοσπαστική εκδοχή του νεο-καπιταλισμού. Το «φωτισμένο» κομμάτι της μεταπολιτευτικής Ε.Ρ.Ε. και οι σχέσεις στοργής του με τον Κ. Καραμανλή, έδωκαν στην Ελλάδα της Ε.Ο.Κ. το εισιτήριο, για μια νέα φάση ραγιαδισμού κι εξάρτησης.

— Προεδρικός Καραμανλισμός: στο διάστημα 1975-1980, ο κρατικός παρεμβατισμός του καραμανλικού αστικού κράτους, σεβόμενος τις αλλαγές (κοινωνικο-οικονομικοί μετασχηματισμοί) των κεφαλαιοκρατικών σχηματισμών της Δύσης, με κεντρικό πρότυπο τον «προεδρικό γκωλιισμό» της Γαλλικής αστικής Δημοκρατίας, προχωράει με το «φαιδρό» αναθεωρημένο σύνταγμα (1975), στην ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας-αποδυνάμωση των Κοινοβουλευτικών θεσμών. Η μετάβαση του Κ. Καραμανλή στην προεδρία της Δημοκρατίας, εκτός από σημάδι έντονου ηγετικού αρριβισμού, προσδίδει σχετική νομιμότητα στην «ιδιότητα» του ως μονοπρόσωπο κέντρο πραγματικής εξουσίας, μέσα σε ένα συνταγματικό πλαίσιο που «καταρχύν» (το φαιδρό σύνταγμα του 1975) αποκλείει την ενός ανδρός

Παύλος - Καραμανλής - Τίπο

αρχή»²⁴. Συνεπώς, ενώ εδραιώνονται οι αστικοί πολιτικοί θεσμοί και η απρόσκοπτη αναπαραγωγή της αστικής εξουσίας: θετική ισορροπία της ηγεμονικής μεγαλαοστικής τάξης, ή μερίδας στον συνασπισμό της κυρίαρχης εξουσίας²⁵ με την «ενσωμάτωση» όλων των κοινωνικών-ταξικών αντιφάσεων στο ενωτικό πλαίσιο ενός Κράτους-εργαλείου κοινωνικό-ταξικού ελέγχου και ομαλοποίησης (αυταρχικός ετατισμός): εξουδετέρωση των εργατικών συνδικάτων, νομιμοποίηση της αριστερής ιδεολογίας στο πρόσωπο του Κ.Κ.Ε. (Καραμανλισμός, η κερκόπορτα μιας πολιτικής νομιμοποίησης από Αριστερά), MINIMUM εξαφάνιση του «προλεταριακού άγχους» (ανασφάλεια και εξαθλίωση των χαμηλών στρωμάτων εργατών ή εν γένει μισθωτών), δημαγωγική στροφή προς τον αγροτικό πληθυσμό.

Από την άλλη, η καιροσκοπική κατασκευή του καταστατικού Χάρτη της Χώρας (Σύνταγμα του '75), διακόπτει κάθε σαφήνεια για την λειτουργία μιας υγιούς κοινοβου-

λευτικής δημοκρατίας, εφόσον με την πραγματική μετάβαση της εκτελεστικής εξουσίας στον προεδρικό Καραμανλισμό και την συνταγματική ασάφεια του Πολιτειακού Χάρτη, δεν ξεκαθαρίζεται «ό,τι αφορά την επιλογή ανάμεσα στην προεδρευόμενη και στην προεδρική δημοκρατία» (Γ. Πάσχος). Εν τέλει, η διαμόρφωση προσωποπαγών εξουσιαστικών θεσμών από τον Κ. Καραμανλή, στην Προεδρία της Δημοκρατίας με την συνεπαγόμενη «ανασυγκρότηση της εκτελεστικής εξουσίας», εξυπηρετείται τη δεδομένη ιστορική στιγμή (ιστορική-κοινωνική συγκυρία) ένα διπλό πραγματικό συμφέρον της αστικής Ηγεμονίας: 1) «η ειρηνική συνύπαρξη στο εσωτερικό της εκτελεστικής εξουσίας, 2) έτσι ώστε να μην τραυματίζεται ο «σκληρός πυρήνας» του καπιταλιστικού συστήματος (ή αναπαραγωγή του κεφαλαίου) και να μη διαταράσσεται η απρόσκοπτη αναπαραγωγή της αστικής κυριαρχίας» (Γ. Πάσχος).

— Καραμανλισμός και Στρατός: ο ρόλος του Στρατού στην νεο-ελληνική ιστορία είναι κάτι περισσότερο από καταλυτικός, ειδικότερα όσον αφορά τη διαδικασία συγκρότησης του μετα-εμφυλιακού πολιτικού συστήματος (1949 και μετά): αποτελεί τον καθοριστικό πόλο εξουσίας, κέντρο ή πηγή κάθε είδους διαχειριστικών-ρυθμιστικών προσπαθειών για την «δόμηση του μετα-εμφυλιακού αστικού Κράτους». Όλες οι φάσεις του Εμφυλίου αρθρώνονται γύρω από τις δραστηριότητες της στρατιωτικής ιεραρχίας: «των Ελλήνων Αξιωματικών». Το παράδοξο είναι ότι ενώ αποτελεί τον κατεξοχήν εξουσιαστικό-κατασταλτικό μηχανισμό της «ελεύθερης καθεστωτικής Ελλάδος» μετά το '49, μόνο το '67 με το πραξικόπημα των Συνταγματαρχών γίνεται ο πραγματικός φορέας «κυβερνητικής εξουσίας» στο μεταπολεμικό Κράτος. Τούτη η εμπλοκή της ιστορικής νεο-ελληνικής διαλεκτικής με το στρατιωτικό καθεστώς του '67 δέχεται διάφορες εν τέλει εξηγήσεις... Ο Καραμανλισμός ως ο πολιτικός και ιδεολογικός συμβολικός λόγος έκφρασης της «μεταπολεμικής δεξιάς» γαλουχήθηκε μέσα σ' αυτό το ιδιόμορφο και δύσμορφο πολιτειακό κλίμα. Βέβαια δεν πρέπει να μας διαφεύγει και το κοινωνικό ζήτημα, το οποίο από την περίοδο του εθνικού διχασμού (Βενιζελικοί-Κωνσταντινικοί) και μετά, περνάει από το επίπεδο της ενδοαστικής αντιπαράθεσης σ' όλο τον μεταεμφυλιακό κοινωνικό σχηματισμό. Το 1955 ο Κ. Καραμανλής γίνεται κάτοχος όλης της «στρατιωτικής παράδοσης» που 'φερνε μαζί του ο Παπάγος: Ε.Ν.Α. και Ι.Δ.Ε.Α., στρατιωτικές ενώσεις Ελλήνων αξιωματικών, επανδρωμένες από κατώτερους και ανώτερους αξιωματικούς, διαπαιδαγγωμένους από την Μεταξική Δικτατορία. Ειδικότερα στην πρώτη πράξη του Καραμανλισμού: μαύρη οκταετία (1955-1963) η συντηρητική και αντιδραστική διοικητική ιεραρχία του Στρατού, βρίσκεται στα μέσα και στα έξω. Το περίφημο «Καραμανλικό παράκρτος των Τραμπούκων» έχει για σπονδυλική του στήλη τα στεγανά του ελληνικού милитарισμού. Το σχέδιο «ΙΠερικλής» καταρτίστηκε στην ΚΥΠ και ενεργοποιήθηκε από τις Ένοπλες Δυνάμεις. Ο Κ. Καραμανλής, βάζοντας το Στρατό στο παιχνίδι της πολιτικής (εκούσια ή ακούσια) αποδείχτηκε συνεργάτης π.χ. του Γωγούση: μασό-νος και στέλεχος του Ι.Δ.Ε.Α.²⁶

Από το '74 και μετά σε μια αναζήτηση σταθεροποίησης των αστικών πολιτικών θεσμών, η καραμανλική δεξιά, μειώνει αισθητά την δυναμικότητα της στρατιωτικής εξουσίας και με το Σύνταγμα του '75 την υποτάσσει στις επιταγές της πολιτικής εξουσίας. Οι καιροί σαφώς είχαν αλλάξει: το

σενάριο του αστικού εκσυγχρονισμού της Εοικίτης Ελλάδος ζητούσε άλλους «κυριαρχικούς δρώντες». Σε υποδιέστερο ρόλο τη θέση του Στρατού, στο πλευρό της μεγαλοαστικής τάξης και του Κράτους της, έπαιρναν τώρα δυναμικά, τα Σώματα Ασφαλείας....

Το Χρονοντούλαπο της Ιστορίας: απομυθοποίηση ή μωρίας Εγκώμιον;

«Η μυθολογία έχει τραβήξει και πάλι την προσοχή όχι μόνο με την έννοια μιας ιδεολογικής συνειδησιακής μορφής, αλ-

τό όφελος για το ίδιο του το αντικείμενο: την νεο-ελληνική Κοινωνία. Καταρχήν: θεωρώ απαραίτητη πια την «σαφή» είσοδο της μαρξιστικής μεθοδολογίας: οντολογικός ιστορικισμός (δομή της πραγματικότητας) - μεθοδολογικός ιστορικισμός (η μέθοδος έρευνας), στο επιστημονικό πλαίσιο μελέτης 1) της νεο-ελληνικής πολιτικής, 2) της νεο-ελληνικής πολιτικής ιστορίας. Ως τα σήμερα, η έρευνα είχε είτε θετικιστικό χαρακτήρα (απλή συσσώρευση των ιστορικών γεγονότων με τη μορφή φαινομενικών προτάσεων, είτε δημοσιογραφικό - πολεμικό χαρακτήρα με τη μορφή λίγο ως πολύ «εμπεριστατωμένων αφορισμών». Στη δεκαετία του

*Καραμανλής - Μποδοσάκης - Κρουπ:
Η Δεξιά και το Μεγάλο Κεφάλαιο*

λά εξίσου και σχετικά με το πρόβλημα της ουσίας. Της Πρωτόγονης σκέψης».

MAX HORKHEIMER

Σε τούτο το τελευταίο μέρος, θέλω μόνο να περιοριστώ σε κάποιες διευκρινίσεις με την έννοια της «αναγκαίας συνθήκης», ώστε κάθε σχετική απο-τίμηση του Καραμανλισμού να εκλάβει τις ιδιότητες ενός συγκεντρωτικού Κατόπτρου: εστίαση όλων των δυνατών παραμέτρων ανάλυσής του στη «μήτρα» ενός συγκεκριμένου ιστορικού-κοινωνικού χρόνου· εκείνης της πολιτικής συγκυρίας η οποία σαν τέτοια εμπεριέχει το πραγματικό μέγεθος μιας σφαιρικής κοινωνικής θεώρησης: αυτής του νεοελληνικού οικονομικο-κοινωνικού σχηματισμού.

Σε κάθε «θεωρητικό λογικό παιχνίδι» ακολουθείς κατά παράδοση, περίπου τους εξής συσχετισμούς ιδεών: 1) διατύπωση ενός μείζονος λόγου, 2) «συγκεκριμένη ανάλυση της συγκεκριμένης κατάστασης» υπό τη μορφή συγκεκριμένων-συνθετικών θέσεων: ελάσσονα πρόταση θεωρητικών απόψεων, 3) στην κατακλείδα του κειμένου βρίσκεται συνήθως ένα λεκτικό σχήμα: Συμπέρασμα: το πεδίο εφαρμογής της Ελάσσονας πρότασης στο μείζονα λόγο. Το εν λόγω συμπέρασμα, θα επιδιώξει μόνο, με δύο διευκρινιστικές παρατηρήσεις, ν' αφήσει αυτό το πεδίο εφαρμογής, «ανοικτό» σε κάθε αναγνώστη, ώστε να ελπίζει το μέγιστο δυνα-

τό εντοπίζονται οι πρώτες προσπάθειες· είναι η εποχή όπου η μαρξιστική αντίληψη και σκέψη «ενσωματώνονται» στον πανεπιστημιακό λόγο της Ελληνικής διανόησης, η περίοδος του «νόμιμου μαρξισμού» αρχίζει. Σήμερα, εκτός από ορισμένες «ταλαντούχες προσπάθειες» η πολιτική θεωρία φαίνεται ακόμα να «φοβάται»: το '67 στέκει ψηλότερα απ' όλα: μοναδικός λόγος ύπαρξης της μεταπολιτευτικής-δημοκρατικής μας νομιμότητας!

Κατά δεύτερο — τελειώνοντας — θέλω να επισημάνω ένα ελπιδοφόρο μήνυμα, για τον «ξένο παράγοντα», όπως κυκλοφορεί σήμερα και συνάμα κυοφορείται στους κύκλους της ελληνικής «συνταγματικής διανόησης»: γίνηκε συνείδηση, ειδικότερα στο χώρο της πολιτικής θεωρίας για τον νεο-ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό, η ανεδαφική πια χρησιμοποίηση ενός παραδοσιακού ιδεολογικού προτύπου: του «προαιώνιου συμπλέγματος της εξάρτησης». Είναι θεμιτό τούτο να μελετάται «συγχρονικά-διαλεκτικά» με τις εσωτερικές κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες, εφόσον σαν τέτοιο υλοποιείται στη βάση-μήτρα των συγκεκριμένων διεργασιών.

Ο Καραμανλισμός, είναι μία απ' όλες αυτές τις εσωτερικές κοινωνικο-πολιτικές διεργασίες.

Υ.Γ.

Στο κείμενο αυτό γίνηκε μια σύντομη, αλλά επί της ουσίας κριτική από τον Άλκη Ρήγο. Η έλλειψη χρόνου, δυστυχώς, δεν μου 'δωσε τη δυνατότητα να την ενσωματώ-

τα οργανικά εκεί που κάθε φορά έπρεπε. Ελπίζω αυτό κάποια στιγμή να πραγματοποιηθεί... και τον ευχαριστώ.

Προς το παρόν, θέλω να πιστεύω ότι από τη μια δεν έχει χάσει την «νομιμοποίηση» της γλωσσικής του αυθορμησίας, απ' την άλλη, όμως δεν έχει κερδίσει την «νομιμότητα» της επιστημονικής του απολυτότητας.

Αθήνα, 3/3/1989

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Η αλλοτριωμένη συνείδηση είναι ψευδής συνείδηση. Η ιδεολογία φορέας εν γένει μιας τέτοιας ψευδούς ανθρώπινης συνείδησης, κυριαρχούμενη απ' την «προφάνεια» της κάθε εξουσιαστικής κοινωνικής σχέσης, λειτουργεί ως η «κάλπικη» αναπαράσταση των πραγματικών συνθηκών ύπαρξης της ζωής στον ανθρώπινο νου, μεταφέροντας την προβολή αυτής της παράστασης μέχρι την «φανταστική θέσμιση όλης της κοινωνίας». Αίφνης, η κοινωνία έχοντας νόθα ιδεολογική δομή, τραντάζεται πυκνά συχνά από «μύθους» - αντιφάσεις, προϊόντα των στρεβλωμένων ιστορικών συνθηκών, συνθηκών της αλλότριας πράξης. Τούτο είναι οπωσδήποτε μια «ιστορικο-κοινωνική νόσος»!
2. Νίκος Ψυρούκης: ο ανοιχτός φάκελος της Κύπρου (περίοδος 1974 - 84), σελ. 48, Λευκωσία, 1984, εκδ. «Αιγαίον».
3. Βλ. παραπ., σελ. 25 για πιο αναλυτικά.
4. Για το χαρακτήρα του μικροαστικού φρονήματος στην Ελλάδα, βλ. Κωστής Μοσκόφ, Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830—1909. Ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου. Θεσσαλονίκη 1972.
5. Κ. Τσουκαλάς: Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο Κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα (1830—1922), σελ. 365, εκδ. «Θεμέλιο».
6. Διδώ Σωτηρίου: Η Μικρασιατική Καταστροφή και η Στρατηγική του Ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο, σελ. 14, έβδομη έκδ., εκδ. «Κέδρος».
7. όπ. παραπ., σελ. 13.
8. Νίκος Ψυρούκης: ο ανοιχτός φάκελος..., σελ. 31, εκδ. «Αιγαίον».
9. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε το βιβλίο του Μ. Γεωργούλα: Το παρακράτος στην Ελλάδα (Ντοκουμέντο), 1975, εκδ. Σκαρβαίος (Σημαντική είναι μια φωτογραφία του Κ. Καραμανλή ενώ συνομιλεί με τους τραμπούκους... Είναι εποχή της ΕΚΟΦ (1963) και της Αντι-Κομμουνιστικής Σταυροφορίας).
10. Η επταετία ήταν για το Λαό το μεγαλύτερο πολιτικό σχολείο: το κρυφό σχολείο της Δημοκρατίας επί Δικτατορίας ήταν το χωνευτήρι της ανακατασκευής για κάθε προηγούμενη κοινωνική απάτη· για κάθε ιδεολογική ψευδαισθηση.
11. Στο σημείο αυτό, δεν υπαινίσσεται κάποια συγκεκριμένη πολιτική αλλαγή, τουνατίον, αναφέρομαι σ' ένα γεγονός κοινωνικής ψυχολογίας: «στη διαφορά έντασης της συνειδητοποίησης ενός φαινομένου/μύθου όπως το Καραμανλικό, από ένα λαό, ο οποίος βρισκόταν στη θέση να αμφισβητήσει κριτικά, εκ του συστήματος, λόγω της αποστάσεως πια των δύσβατων ιστορικών συνθηκών, έναν, αν μη τι άλλο αναχρονιστικό, δύσκαμπτο κοντολόγος, μετριοπαθέστατο ιδεολογικό λόγο».
12. Στο σημείο αυτό πρέπει να διευκρινιστεί ένας διαχωρισμός μεθοδολογικής σημασίας: η αληθινότητα ενός ιστορικού γεγονότος είναι καταρχήν η χωρο-χρονική του υπαρκτότητα· ότι κάπου και κάποτε έλαβε χώρα. Τούτο σε τελική ανάλυση — όσο κι αν πολλές φορές επιχειρείται και μεθοδεύεται το αντίθετο — δεν μπορεί να το αμφισβητήσει κανένας. Το ζήτημα, όμως, αναφέρεται, όσον αφορά τα «αληθινά αίτια» του. Αυτό είναι το πιο δύσκολο κομμάτι της ιστορικής μεθόδου. Όχι όμως κι εντελώς άλυτο. Τα «αληθινά αίτια» είναι «σύμφута» της ιστορικότητας του γεγονότος, δηλ. η ανάλυση της ίδιας της ύπαρξης του είναι ο μεθοδολογικός μίτος που οδηγεί στην ανεύρεση των έγκυρων κι αληθινών αιτιών κάθε επιστημονικής εξήγησής του.
13. Για περισσότερα βλ. Κ.Μ. Γούντχαουζ: Καραμανλής ο ανορθωτής της Ελληνικής Δημοκρατίας, εκδ. Μορφωτική Εστία.
14. Βλέπε στο βιβλίο του Γ. Γκίνη: ο άλλος Καραμανλής, σελ. 14, εκδ. «Ι. Νάστος», Αθήνα 1986.
15. «Οι νόθες εκλογές του 1961»: Γ. Καρανικόλα, περιοδικό Χαρακίρι, Αθήνα 1974.
16. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. το βιβλίο του Γ. Γκίνη: ο άλλος Καραμανλής, Αθήνα 1986, εκδ. «Ι. Νάστος».
17. «Το παρακράτος στην Ελλάδα (Ντοκουμέντο)», 1975, του Μ. Γεωργούλα, εκδ. Σκαρβαίος. (Σημαντική είναι μια φωτογραφία του Κ. Καραμανλή ενώ συνομιλεί με τους τραμπούκους... είναι η εποχή της ΕΚΟΦ (1965) και της αντι-κομμουνιστικής Σταυροφορίας).
18. Το βιβλίο του Γ. Γκίνη: ο άλλος Καραμανλής, είναι ένα σοβαρό ντοκουμέντο, όχι μόνο για τη «μαύρη οκταετία» αλλά για όλο εν γένει το Καραμανλικό φαινόμενο/μύθο.
19. Ροζέ Μασσίπ: Καραμανλής, ο Έλληνας που ξεχώρισε, σελ. 120, εκδ. «Ι. Σιδέρης».
20. Γ. Γκίνης: ο άλλος Καραμανλής: Το νέο προσώπειο της ΕΡΕ, σελ. 220.
21. Βλ. όπ. παρ. σελ. 222.
22. Για περισσότερα βλ. παραπάνω σελ. 251 ('Ανοδος και πτώση).
23. Η ανασυγκρότηση της Εκτελεστικής εξουσίας: Γ. Πάσχος, Πολίτης, τευχ. 35, σελ. 11. Το άρθρο του Γ. Πάσχου με τις αναφορές του στο φαινόμενο «Κ. Καραμανλής» και την ιχνηλάτηση της Εκτελεστικής Εξουσίας (1975—1980), αποτελεί σοβαρότατο εγχειρίδιο για τη μελέτη του λεγόμενου «Καραμανλικού εργολαβισμού».
24. Βλέπε όπ. παρ. σελ. 15.
25. Βλ. Ν. Πουλατζάς: Πολιτική Εξουσία και Κοινωνικές Τάξεις, 2 τόμοι, εκδ. «Θεμέλιο».
26. Γ. Γκίνης: ο άλλος Καραμανλής: σελ. 79.

Η Ευρώπη, η Ελληνική (πολιτική) Ηγεσία, και ο Εκσυγχρονισμός της Ελληνικής Κοινωνίας

του Κλ. Σ. Κουτσούκη

Κεντρική υπόθεση αυτού του άρθρου είναι, ότι από τη σύσταση του Ελληνικού κράτους η Ευρώπη αποτελεί «χώρο αναφοράς» της ελληνικής ανώτερης τάξης και της πολιτικής ηγεσίας, που την εκφράζει. Ο «ευρωκεντρισμός» αυτός την βοήθησε στο ξεπέρασμα της κρίσης ταυτότητας αλλά ταυτόχρονα συνέβαλε και στην θέσπιση μηχανισμών, που διευκόλυναν την διατήρηση της κυριαρχίας της πάνω στην Ελληνική κοινωνία. Εξ άλλου οι ευρωπαϊκοί τρόποι ζωής και συμπεριφοράς της γίνονται βαθμιαία πρότυπα μίμησης από τα μεσοαστικά και κατώτερα στρώματα, που εκσυγχρονίζονται και φιλοδοξούν μια μεγαλύτερη κοινωνική κινητικότητα. Έτσι ο «ευρωκεντρισμός» γίνεται σιωπηλά μοχλός εκσυγχρονισμού της κοινωνίας, έως ότου διακηρυχθεί στις μέρες μας επίσημα από την πολιτική ηγεσία η ένταξη της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Με τον τρόπο αυτό ο πλήρης εξευρωπαϊσμός της Ελληνικής Κοινωνίας γίνεται ταυτόσημος πλέον με τον εκσυγχρονισμό στο όνομα του οποίου προωθείται η πλήρης ένταξη της στην Ενωμένη Ευρώπη του 1992.

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ: Μερικοί θεωρητικοί και μεθοδολογικοί προβληματισμοί

Παρ' όλον, ότι, το φαινόμενο της ηγεσίας είναι παγκόσμιο και καθολικό (συναντάται ακόμη και στον ζωικό κόσμο), στη χώρα μας δεν έχει γίνει ως τώρα σημαντική, συστηματική έρευνα και μελέτη του φαινομένου. Η παράλειψη αυτή αφορά τόσο το φαινόμενο της ηγεσίας γενικά, όσο και των ειδικότερων μορφών με τις οποίες αυτό εμφανίζεται. Η πολιτική ηγεσία λ.χ. που σε άλλες χώρες αποτελεί σημαντικό κλάδο έρευνας στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, στη χώρα μας υστερεί σημαντικά. Βέβαια οι λόγοι αυτής της παράλειψης είναι αρκετοί και δεν είναι πρόθεσή μας να τους αναλύσουμε εδώ ιδιαίτερα. Επιγραμματικά μόνο σημειώνουμε, ότι αυτοί θα μπορούσαν, ίσως, να αναζητηθούν ενδεικτικά: α) στο χαμηλό βαθμό ανάπτυξης των σχετικών κλάδων των κοινωνικών επιστημών στη χώρα μας και ειδικότερα στο χαμηλό βαθμό εξειδίκευσης της έρευνας, που αναφέρεται στο χώρο της (πολιτικής) ηγεσίας, β) στη στάση της ίδιας της ηγεσίας (πολιτικής κλπ.) η οποία αποφεύγει να αποκαλύψει (παρά μόνο για δημαγωγικούς και λόγους προβολής της) όχι μόνο τον τρόπο λήψης των αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή όλων μας αλλά και κάθε τι, που αφορά την ίδια, δηλαδή τρόπο ζωής, εργασίας, συμπεριφοράς της κλπ. Με την αρνητική αυτή στάση της κρατά μια ιδιαιτερότητα που τη χαρακτηρίζει αλλά και πετυχαίνει μια στεγανότητα, που τη βολεύει, όσο αυτή θέλει να κρατηθεί μακριά από το βλέμμα του πολίτη, του

ψηφοφόρου, των ευρύτερων λαϊκών στρωμάτων, γ) σε μια δογματική προκατάληψη ή σε ιδεολογικούς λόγους που υποβοηθούν την παραπάνω επιδιωκόμενη στεγανότητα από την πλευρά της ηγεσίας. Με την ιδεολογική αυτή θέση, που συνίσταται στην αξιολογική άρνηση του ρόλου της ηγεσίας και τον υπερτονισμό του ρόλου των μαζών και της υποτιθέμενης ή επιδιωκόμενης συμμετοχής τους στην πολιτική διαδικασία η σχετική έρευνα τείνει να γίνεται περισσότερο δεοντολογική παρά ρεαλιστική, δηλαδή ελάχιστα σχετική με το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα.

Οι παραπάνω συνιστούν μερικούς από τους λόγους, για τους οποίους έχουν αγνοηθεί στη χώρα μας οι δυνατότητες που προσφέρει, για τη μελέτη της ελληνικής κοινωνίας, η έρευνα και ανάλυση της πολιτικής, κυρίως, ηγεσίας είτε υπό τη μορφή μεμονωμένων πολιτικών ηγετών («κυρίαρχων» του πολιτικού παιγνιδιού) είτε υπό τη μορφή της συλλογικής πολιτικής ηγεσίας (Βουλή, κυβέρνηση κλπ) είτε υπό τη μορφή ευρύτερων αλλά ολιγάριθμων ηγετικών κοινωνικών ομάδων (ελίτ), από τις οποίες κατά κανόνα προέρχονται τα μέλη μιας συγκεκριμένης πολιτικής ή κυβερνητικής ηγεσίας.¹

Η σημασία της ανάλυσης της (πολιτικής) ηγεσίας ή ελίτ, που μπορεί να συγκροτήσει μια θεωρητική προσέγγιση έγκειται όχι τόσο στη στατική εικόνα μιας ηγεσίας, που μπορεί αυτή να μας δώσει, όσο στην αποκάλυψη της πολιτικής δυναμικής μια κοινωνίας, δηλαδή μιας εικόνας που αφορά την πολιτική στρωμάτωση και τη λήψη των αποφάσεων. Με άλλα λόγια μέσα απ' αυτή γίνεται η ανίχνευση των ολιγάριθμων ομάδων ή μεμονωμένων ατόμων, που κα-

Τέτοιες θέσεις δύναμης ή εξουσίας ή και χωρίς να κατέχουν τέτοιες θέσεις ωστόσο επηρεάζουν τη λήψη των αποφάσεων που αφορούν τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Σε αυτές μάλιστα όπως η δική μας, που στο μεγαλύτερο μέρος του βίου τους χαρακτηρίζονται από έλλειψη ή ανεπάρκεια ή υπολειτουργία και δυσλειτουργία θεσμών και διαδικασιών, από ατελείς ταξικούς σχηματισμούς και ανύπαρκτες ή ελάχιστες συμμετοχικές διαδικασίες, οι μεμονωμένοι πολιτικοί ηγέτες ή οι ηγετικές ομάδες (ελίτ) προβάλλουν ως η μόνη ορατή (θεσμική) δυναμική πραγματικότητα, που εξασφαλίζει το κοινωνικό και πολιτικό γίνεσθαι. Αποκτά επομένως σημασία για την ερμηνεία της εξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας ο εντοπισμός των ομάδων ή ατόμων εκείνων, που καθόρθωσαν ή κατορθώνουν να τη χειραγωγούν και να ποδηγετούν την πορεία της. Έτσι οι επιδιώξεις τους, οι στάσεις και οι προσανατολισμοί τους, τα χαρακτηριστικά τους, οι τρόποι συμπεριφοράς και άσκησης της εξουσίας αποκτούν ευρύτερη σημασία και επιβάλλεται γι αυτό να ερευνηθούν.

Επιχειρώντας όμως να ασχοληθεί κανείς με την (πολιτική) ηγεσία είτε υπό την ομαδική ή ευρύτερη συλλογική μορφή, είτε υπό την μορφή μεμονωμένων ηγετικών προσωπικοτήτων έχει να αντιμετωπίσει πρώτα απ' όλα δύο καίρια προβλήματα. Ένα θεωρητικό, που αφορά τη θεωρητική, εννοιολογική προσέγγιση της ηγεσίας (πολιτικής, κοινωνικής κλπ.), κι ένα μεθοδολογικό, που αναφέρεται κυρίως στις τεχνικές με τις οποίες προβαίνει στον εντοπισμό οιασδήποτε ηγετικής προσωπικότητας ή ομάδας σε

Δύο φωτογραφίες με διάφορα 22 ετών:
Καραμανλής και Ράλλης το 1955 και το 1977

τοπικό, εθνικό ή διακρατικό επίπεδο καθώς και τον τρόπο με τον οποίο τις αναλύει. Ο χώρος αυτός δεν επιτρέπει ανάλυση και συζήτηση της διπλής αυτής προβληματικής που αντιμετωπίζει ο ερευνητής της (πολιτικής) ηγεσίας. Γι αυτό επιδίωξη μας εδώ θα είναι να παρουσιάσουμε συνοπτικά ένα θεωρητικό πλαίσιο, που θα μας βοηθήσει να εξηγήσουμε και να περιγράψουμε διαχρονικά τα πρότυπα συμπεριφοράς της (πολιτικής) ηγεσίας ή της ευρύτερης ελίτ από την οποία προέρχεται.

Λέγοντας συμπεριφορά εννοούμε καθιερωμένους τρόπους εξωτερικής έκφρασης στη δημόσια ή ιδιωτική ζωή, που επηρεάζει (ή όχι) τη ζωή των υπολοίπων μελών της ομάδας ή της κοινωνίας. Τα στοιχεία της έρευνας θα αναζητηθούν σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές, ο δε τρόπος επεξεργασίας τους θα κυμανθεί από απλή ως προχωρημένη στατιστική ανάλυση, ανάλογα, αν υπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία ή όπου αυτή κρίνεται αναγκαία για την εμπέδωση των συμπερασμάτων.

Στις γραμμές που ακολουθούν θα γίνει μια ενδεικτική και αδρομερής περιγραφή της ευρύτερης ηγεσίας και όχι μόνο της πολιτικής από τη σύσταση του ελληνικού κράτους ως την εποχή μας, με απώτερο στόχο να αναλυθούν συνοπτικά και επιλεκτικά θέματα όπως: α) σύνθεση, προέλευση, διαμόρφωση και διαχρονική εξέλιξη της πολιτικής ηγεσίας, β) πρακτικές, διαδικασίες, μηχανισμοί, δομές και ιδεολογία που χρησιμοποίησε για να διατηρηθεί στην εξουσία ή να επηρεάσει τις αποφάσεις, γ) στάσεις, προσανατολισμοί, τρόπος ζωής, πρότυπα συμπεριφοράς και η εμβέλειά τους μέσα στην κοινωνία. Ειδικότερα όμως θα αναλυθεί ο Ευρωκεντρικός χαρακτήρας της, επειδή αυτός άφησε τα ίχνη του σε ολόκληρη την ελληνική κοινωνία και την εξέλιξη της μέχρι σήμερα.

II. Η Ευρώπη ως πλαίσιο αναφοράς της ελληνικής ανώτερης τάξης

Η ένταξη της χώρας μας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες είναι το επιστέγασμα μιας αδιάκοπης προσπάθειας εκσυγχρονισμού της ελληνικής κοινωνίας. Στον «εκσυγχρονισμό» αυτό, που εσήμαινε πρώτα απ' όλα «εξευρωπαϊσμό», επεδίωξαν να οδηγήσουν την ελληνική κοινωνία κορυφαίοι πολιτικοί ηγέτες, όπως ο Καποδίστριας, ο Τρικούπης, ο Ελ. Βενιζέλος, ο Καραμανλής. Το «ανήκομεν εις την Δύσιν», που με τόση παρρησία διεκήρυξε ο Καραμανλής, συμπυκνώνει τη σταθερή πεποίθηση μιας πολιτικής ηγεσίας ότι (εκτός των άλλων) μέσα (μόνο) από τον εξευρωπαϊσμό θα μπορέσει να επιτύχει τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής κοινωνίας. Την ιδέα του εκσυγχρονισμού μέσω του εξευρωπαϊσμού την είχαν κι άλλοι λαοί όπως π.χ. ο τουρκικός, που προσπάθησαν με αυταρχικές διαδικασίες (Ατατούρκ) να πλησιάσουν ή μάλλον να επιβάλουν τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής. **Αντίθετα στην Ελλάδα η στροφή προς την Ευρώπη υπήρξε προϊόν μιας σταδιακής διαδικασίας, που αρχικά για δικές της ανάγκες και επιδιώξεις προώθησε η ανώτερη τάξη.**

Στην Ελλάδα όμως του 19ου αιώνα δεν έχουμε έναν απλό ευρωπαϊκό προσανατολισμό από μέρους της ηγεσίας της αλλά κάτι πιο σημαντικό και πιο βαθύτερες επιπτώσεις για την υπόλοιπη κοινωνία. Έχουμε έναν «ευρωκεντρισμό», που αποτελεί κυρίαρχο γνώρισμα της πολιτικής της ηγε-

“
Επιθυμώ να γνωρίζετε πάντες, ότι βλέπω εις όλους τους Έλληνες, τα εθνικά κόμματα, με την αυτήν αγάπην και εις τας σκέψεις και ενεργείας μου έχω ανά πάσαν στιγμήν οδηγόν το Σύνταγμα.

Αλλά ας μη λησμονώμεν ότι ο κίνδυνος εξακολουθεί και η ευθύνη όλων μας θα είναι μεγίστη εάν χαλαρώσωμεν και επ’ ελάχιστον την προσοχήν και την δραστηριάν επαγρύπνησιν δια την προστασίαν του δημοκρατικού ημών πολιτεύματος από των εσωτερικών εχθρών του Έθνους. Ο κομμουνισμός αποτελεί μίσημα γεννηθέν έξω της Ελλάδος, εμπνεόμενον και κινούμενον έξωθεν. Ηθική του είναι το ψεύδος και η προδοσία. Μολύνει και καθιστά ανύποπτον εχθρόν της Πατρίδος πάντα ερχόμενον εις επαφήν με αυτόν, άτομον ή ομάδα, πάντα καλόν Έλληνα, μη διαβλέποντα τον κίνδυνον

”

**Διάγγελμα Κων/νου Β΄
 1 Ιανουαρίου 1966**

σίας αλλά και της ευρύτερης ανώτερης τάξης από τα πρώτα βήματα συγκρότησης του νεοελληνικού κράτους.

Λέγοντας «ευρωκεντρισμό» εννοούμε μια (ψυχολογική) στάση, σύμφωνα με την οποία η Ευρώπη είναι το κεντρικό πλαίσιο αναφοράς. Σ’ αυτό το πλαίσιο ή χώρο αναφοράς συχνά και συστηματικά καταφεύγει η ανώτερη τάξη για την απετύπωση τρόπου ζωής, πολιτισμού και συμπεριφοράς αλλά και η πολιτική ηγεσία για τη χάραξη, επιδοκιμασία, επιτυχία και προοπτική κάποιας πολιτικής. Γι’ αυτό στη διάρκεια του 19ου αιώνα κι ως τα μέσα του αιώνα μας, ο ευρωκεντρισμός αυτός παίρνει το χαρακτήρα μιας «πολιτισμικής ταύτισης».

Σύμφωνα με αυτήν το άτομο ή ομάδα τείνει να αποστασιοποιείται από τον πολιτισμικό ή γεωγραφικό χώρο, στον οποίο φυσιολογικά ανήκει για να δείξει, ότι πολιτισμικά ανήκει σε άλλο χώρο (στην Ευρώπη) τον οποίο εκτιμά αξιολογικά ιδιαίτερα. Γι’ αυτό και συμμορφώνεται με τις «επιταγές» του, διατηρώντας αυξημένους δεσμούς μαζί του και ακολουθώντας πρότυπα ζωής και συμπεριφοράς, που αυτός του προσφέρει.

Ο ευρωκεντρισμός αυτός, που παρατηρήθηκε στην ελληνική κοινωνία από το 19ο αιώνα, δεν είναι μόνο γνώρισμα μιας ηγετικής ομάδας αλλά διακρίνει όλες σχεδόν τις διαμορφούμενες στο νέο κράτος ολιγάριθμες ελίτ, όπως την κοινωνική, οικονομική, πολιτική, εκπαιδευτική, διοικητική κλπ. Τα περισσότερα μέλη των οποίων είχαν ευρωπαϊκή την προέλευση ή κάποιο δεσμό με την Ευρώπη (σπουδές, εμπόριο κλπ.)². Χαρακτήριζε δηλαδή το σύνολο σχεδόν της ανώτερης τάξης. Αργότερα, στον αιώνα μας την θέση του ευρωκεντρισμού σαν γνώρισμα της ανώτερης τάξης θα πάρει ο «κοσμοπολιτισμός» (κοσμοπολιτισμός), που είναι ευρύτερος απ’ τον ευρωκεντρισμό διότι περιλαμβάνει ως χώρο αναφοράς όχι μόνο την Ευρώπη αλλά το «εξωτερικό» και γενικά τον «πολιτισμένο κόσμο», στον οποίο και συχνά αναφέρεται, όπως έπραττε για την Ευρώπη κατά το 19ο αιώνα.³

Αυτή η στάση του ευρωκεντρισμού των κυρίαρχων στρωμάτων της Ελληνικής κοινωνίας ενισχύθηκε ακόμη και από ορισμένους εσωτερικούς παράγοντες, όπως ήταν α) η εγκατάσταση στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος Ευρωπαίων και η στελέχωση απ’ αυτούς της Διοίκησης κατά την Αντιβασιλεία του Όθωνα και αργότερα με τον ερχομό του Γεωργίου Α΄ β) η μίμηση ή αυτούσια εισαγωγή ξένων διοικητικών κλπ. θεσμών, όπως ήταν ο Ναπολεόντειος Εμπορικός Κώδικας κ.ά., γ) οι ιδιομορφίες και η δυναμική της εσωτερικής πολιτικής ζωής. Κύριο γνώρισμα αυτής ήταν ο υψηλός κίνδυνος, που διέτρεχε κανείς στην πολιτική ζωή, όταν ήταν ο ηττημένος και αποτυχημένος, λόγω του σκληρού κι εξοντωτικού ανταγωνισμού, που διέκρινε τους πολιτικούς αγώνες μεταξύ αντιπάλων. Συχνά η πτώση από την θέση της εξουσίας δεν σήμαινε μόνο απώλεια πολιτικής δύναμης ή οικονομικών πόρων αλλά και δυσφήμιση και φυλακίσεις και εξορία και ακόμη φυσική εξόντωση⁴. Κάτω από τέτοιες συνθήκες το εξωτερικό ή η Ευρώπη (άλλοτε, στην αρχαιότητα, ήταν οι αυλές των βασιλέων ακόμη και των βαρβάρων Περσών ή των τυράννων της Κάτω Ιταλίας), παρείχαν το σωτήριο καταφύγιο. Επομένως οι δεσμοί με την Ευρώπη πέραν των άλλων παρείχαν και μια σιγουριά φυσικής επιβίωσης για όσους κατέφευγαν σ’ αυτή.

Η πορεία του ευρωκεντρισμού, που τελικά εξελίχθηκε σε μια εκσυγχρονιστική διαδικασία, όπως θα δούμε πιο κάτω, δεν υπήρξε ούτε εύκολη ούτε χωρίς αντιρρήσεις ή εμπόδια. Απεναντίας υπήρξε μια διαδικασία συγκρουσιακής μορφής που εκφράστηκε μέσα από κοινωνικούς και πολιτικούς σχηματισμούς ή αμφισβητούμενους θεσμούς από τα πρώτα ακόμη χρόνια του νεοελληνικού κράτους. Εντελώς σχηματικά θα μπορούσαμε να δούμε μερικές συγκρούσεις διαχρονικά μέσα από τους τίτλους και μόνο των αντιτιθεμένων κοινωνικών ή πολιτικών σχηματισμών, όπως π.χ. επιγραμματικά αυτές εκφράστηκαν αρχικά μεταξύ: α) των «στρατιωτικών» από το ένα μέρος δηλαδή των κλεφταρματωλών εκείνων που χάρις στον ηρωισμό και τη γενναιότητά τους ηγήθηκαν των επαναστατικών λαϊκών στρωμάτων κατά τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας και από το άλλο μέρος των «πολιτικών» δηλαδή των Φαναριωτών και γενικά των σπουδασμένων στην Ευρώπη διανοουμένων που θέλησαν να ποδηγετήσουν πολιτικά τον Αγώνα, ελέγχοντας τους στρατιωτικούς μέσα από τα κυβερνητικά πόστα, που κατείχαν ή επεδίωκαν να καταλάβουν. Ανάμεσα στους δύο υπήρχε μεγάλη δυσπιστία και καχυποψία, που πέρα από τη διαφορά στο επίπεδο εκπαίδευσης ή προέλευσης μπορεί να αποδοθεί και στη διαφορά αντιλήψεων, ως προς τους άμεσους στόχους και την τακτική του Αγώνα. Οι πολιτικοί κατηγορούνταν, ότι αγνοούσαν την πραγματικότητα του πεδίου της μάχης ενώ επεδίωκαν να ελέγξουν τους στρατιωτικούς. Οι πολιτικοί ηγέτες απ’ τη μεριά τους αγνοούσαν την ψυχολογία των πολεμιστών, τους τρόπους και τα τεχνάσματα, με τα οποία αυτοί αντιμετώπιζαν τους Τούρκους, με συνέπεια να τους κατηγορούν οι πολιτικοί συχνά ως προδότες. Αλλά και τους πολιτικούς τους κατηγορούσαν, ότι ευνοούσαν τα συμφέροντα ξένων δυνάμεων, οι οποίες αναμφίβολα είχαν τις δικές τους επιδιώξεις στο Βαλκανικό και Μεσογειακό χώρο. Η ονομασία σε «Αγγλικό», «Γαλλικό» και «Ρωσικό» κόμμα που έδωσαν στις κύριες μετεπαναστατικές πολιτικές ομάδες είναι ενδεικτική, ίσως, του προσανατολισμού ή και της προστασίας που αυτές απολάμβαναν ή οι ηγέτες τους

επεδίωκαν από την αντίστοιχη ξένη χώρα.

Εξ άλλου η δολοφονία του Καποδίστρια, του κατ' εξοχήν ηγέτη της «ευρωκεντρικής» ελίτ και η εκλογή του Όθωνα με την Αντιβασιλεία διεύρυνε το χάσμα μεταξύ γηγενών και νεοφερμένων δηλαδή των «ευρωπαϊκών» στοιχείων, ώστε περί τα μέσα του 19ου αιώνα να ανακύψει έντονα η διάσταση μεταξύ «αυτοχθόνων» και «ετεροχθόνων» στοιχείων.⁵ Στους «ετερόχθονες» μπορούν να συμπεριληφθούν τα στοιχεία εκείνα, που είχαν ευρωπαϊκή προέλευση και συνδεδεμένα κατά κανόνα με το ανακτορικό περιβάλλον, απετέλεσαν μια κρατική ελίτ με στελέχη στην κυβέρνηση, τη διοίκηση, την οικονομία κλπ., που τους έδινε την ευχέρεια να βρίσκονται στο κέντρο των αποφάσεων.

Αν σ' αυτούς προσθέσουμε και τους διανοούμενους, που είχαν ευρωπαϊκή παιδεία, έχουμε την εικόνα μιας ευρωπαϊκής ελίτ, που συνεχώς εμπλουτίζεται με την προσέλευση ή απορρόφηση νέων στοιχείων, που για να ανέλθουν

κοινωνικά επιδιώκουν την απόκτηση ευρωπαϊκών περγαμηνών π.χ. εκπαίδευση επιστημονική και άλλα γνωρίσματα δηλαδή στοιχεία, που όχι μόνο δεν θα λείψουν αργότερα αλλά θα συνεχισθούν πιο έντονα και κατά κάποιο τρόπο θα «θεσμοποιηθούν» και θα φθάσουν να γίνουν απαραίτητα τόσο για την πολιτική, όσο και την ευρύτερη κοινωνική κινητικότητα. Τα «ευρωκεντρικά» γνωρίσματα (λ.χ. σπουδές ή άλλοι δεσμοί με την Ευρώπη) και το εξωτερικό μπορεί να τα δει κανείς στη σύνθεση των κυβερνήσεων. Είναι έντονα τόσο στην ολιγάριθμη μετεπαναστατική κυβερνητική ελίτ, όσο και στις πολυαριθμότερες κατά τα μεταγενέστερα χρόνια. Ενδεικτικά εμφανίζονται μερικά τέτοια στοιχεία, που αφορούν την μεταπολεμική (πέμπτη από τη σύσταση του ελληνικού κράτους) γενεά πολιτικών, που απετέλεσαν μέλη των κυβερνήσεων, που σχηματίστηκαν από το 1946 ως το 1976. (Πίνακας 1 και Σχεδιάγραμμα 1).

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι: Δεσμοί των μελών της κυβερνητικής ελίτ με το εξωτερικό (1946-1976)

Είδος Δεσμού	Βασιλ. Δημοκρατία 1946-1966		Χρονική Περίοδος		Προεδρ. Δημοκρατία 1974-76	
	N	%	Στρατ. Δικτατορία 1967-74		N	%
Με σπουδές μόνο	(50)	21.18	(30)	32.35	(12)	23.07
Με διάφορες αποστολές	(32)	13.55	(10)	10.75	(6)	11.53
Με σπουδές και κάτι άλλο	(118)	50.00	(47)	50.53	(27)	51.92
Με αποστολές και κάτι άλλο	(114)	66.00	—	—	(3)	5.76

Πηγή: Στοιχεία παρμένα αποσπασματικά από το KL. S. Koutsoukis, *Political Leadership In Modern Greece*, Athens 1982, σ. 135.

III. Ο Ευρωκεντρισμός ως στοιχείο πολιτισμικής ταυτότητας

Ας δούμε όμως όχι μόνο τις ρίζες του αλλά και σε τι συνίσταται αυτός ο ευρωκεντρισμός καθώς επίσης ποιες ήσαν οι επιπτώσεις του για την ελληνική κοινωνία.

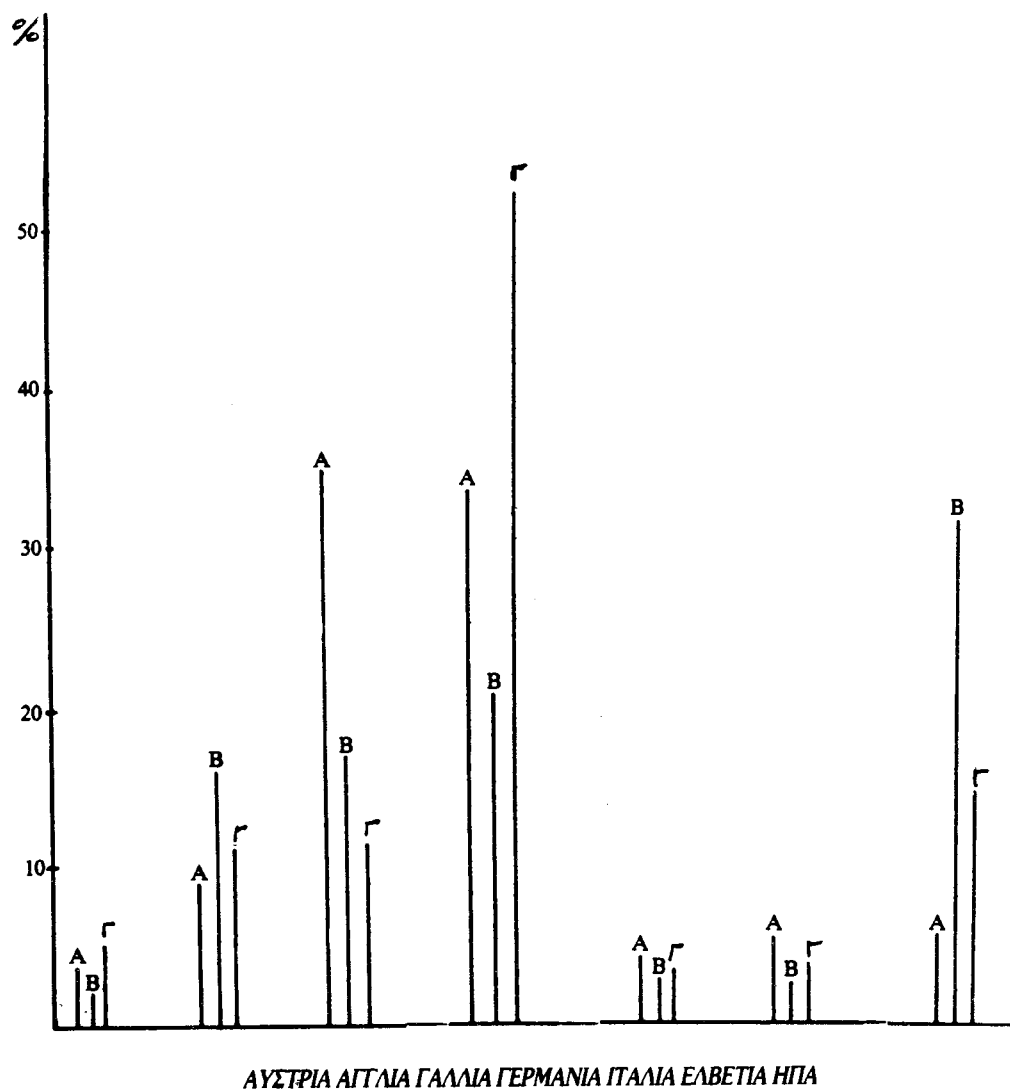
Μια αναδρομή στις ποικίλες αιτίες, για τις οποίες η Ευρώπη πρόβαλε οικεία κα ελκυστική για την νεότερη ελληνική κοινωνία (σε αντίθεση, ίσως, με την κοινωνία του Βυζαντίου) θα μας οδηγήσει στο να δούμε κατ' αρχάς αυτήν σαν τον κύριο χώρο της ελληνικής διασποράς μετά την άλωση της Πόλης αλλά και μετά την καθολική υποταγή των χωριών της βυζαντινής αυτοκρατορίας στον οθωμανικό ζυγό. Η Ευρώπη του Διαφωτισμού και της βιομηχανικής επανάστασης γίνεται ταυτόχρονα και ο χώρος, όπου αναζωπυρώνεται η έρευνα και η μελέτη της κλασικής αρχαιότητας. Οι αφηγήσεις δεκάδων ευρωπαίων περιηγητών στον ελλαδικό χώρο και ο μεγάλος αριθμός των διανοουμένων, που μελετούν με ενθουσιασμό τους Έλληνες κλασικούς μαρτυρούν για το θαυμασμό της Ευρώπης προς την αρχαία Ελλάδα καθώς και τη συμπάθεια προς τους σκλαβωμένους Έλληνες. Την λατρεία αυτή προς τους αρχαίους Έλληνες και την αναγέννηση του αρχαίου μεγαλείου τα βρίσκει κανείς στις ρίζες του φιλελληνικού κινήματος, που κατέλαβε την Ευρώπη στην διάρκεια του Αγώνα της Ανεξαρτησίας.

Το φιλελληνικό κίνημα πρώτα και αργότερα η αναβίωση στην Ελλάδα των Ολυμπιακών Αγώνων στα τέλη του 19ου αιώνα με την πρωτοβουλία Ευρωπαίων, μπορούν να θεωρηθούν ως κορυφαίες στιγμές του θαυμασμού και του ενδιαφέροντος των Ευρωπαίων για την Αρχαία Ελλάδα και τον πολιτισμό της.

Μέσα από την Ευρώπη όμως και το αναγεννημένο ενδιαφέρον της για τους αρχαίους, οι Έλληνες της διασποράς αρχίζουν να ανακαλύπτουν τους ένδοξους προγόνους τους και να νιώθουν περήφανοι για την καταγωγή τους. Ενισχύονται έτσι και οι ίδιοι στα επαναστατικά τους οράματα, με τα οποία προσπαθούν να διεγείρουν και εξεγείρουν τους σκλαβωμένους συμπατριώτες τους επισημαίνοντας σ' αυτούς την βαριά κληρονομιά των Μαραθωνομάχων και Σαλαμινομάχων.

Ωστόσο η ιδανική εικόνα του Έλληνα, που σχημάτισε η Ευρώπη πολύ απέχει από την πραγματικότητα, τόσο στην προ, όσο και την μετεπαναστατική ελληνική κοινωνία που περιλάμβανε μια κολοβή Ελλάδα, γεμάτη συντρίμια αλλά και ανεκπαίδευτες μάζες με αλλοιωμένα χαρακτηριστικά.⁶ Σημεία δηλαδή, που απογοήτευαν πολλούς Ευρωπαίους και έκαναν άλλους να ομιλούν και να γράφουν για αλλοίωση ή και ανυπαρξία γνησίων απογόνων των αρχαίων Ελλήνων. Την ιδεώδη όμως και μη ρεαλιστική αυτή εικόνα του Έλληνα ανέλαβε να ενισχύσει και αποκαταστήσει στην μετεπαναστατική Ελλάδα η ευρωκεντρική ανώτερη τάξη και η-

ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ Ι: Σπουδές στο εξωτερικό (κατά χώρα) της κυβερνητικής ελίτ (1946-1976)

Α: Βασιλευόμενη Δημοκρατία 1946-66
 Β: Στρατιωτική Δικτατορία 1967-74
 Γ: Προεδρευόμενη Δημοκρατία 1974-77

γεσία, σύμφωνα με τα κριτήρια, που η Ευρώπη τους έδωσε και μέσα από μηχανισμούς, που αυτές θεώρησαν κατάλληλους να εφαρμόσουν.⁷

IV. Η Ευρώπη ως πρότυπο εκσυγχρονισμού και εθνικής ταυτότητας

Όπως στις περισσότερες χώρες του τρίτου κόσμου, που στην εποχή μας κέρδισαν την αυτονομία και αυτοδιάθεση και αποτίναξαν τον αποικιακό ζυγό μέσα από ένα εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, έτσι και στην μετεπαναστατική Ελλάδα ο ρόλος της ηγεσίας υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικός. Κυρίως σε ό,τι αφορά τους στόχους του εκσυγχρο-

νισμού, την μορφή, το ρυθμό και το περιεχόμενο του, με άλλα λόγια τη διαδικασία μετασχηματισμού της Ελληνικής κοινωνίας.

Η Ελλάδα έχοντας μια ηγεσία ευρωκεντρική στην προέλευση και τον προσανατολισμό της, αν και διιστάμενη και συχνά αλληλοσυγκρουόμενη, ήταν φυσικό, για τους λόγους που αναφέραμε, να επιλέξει ως πρότυπο εκσυγχρονισμού την βιομηχανική αλλά και φιλελληνική Ευρώπη. Το πρότυπο αυτό της Ευρώπης στάθηκε ιδιαίτερα ισχυρό και πολυσήμαντο με πολλές επιδράσεις πάνω στην ελληνική κοινωνία. Μπορούμε να πούμε, ότι αυτό εμφανίστηκε με τρεις ειδικότερες μορφές για την μετεπαναστατική Ελλάδα. Συγκεκριμένα: α) ως **πρότυπο οικοδόμησης του κράτους** με πολιτικούς, νομικούς και διοικητικούς θεσμούς, με γρα-

φειοκρατική οργάνωση και οργανισμούς, που πέρα από την διαχείριση του κράτους αποβλέπουν και στην σταδιακή εκβιομηχάνιση της χώρας καθώς και την ανύψωση του βιοτικού και πολιτισμικού επιπέδου του λαού. β) ως **χώρος αναφοράς** της ανώτερης τάξης και των επί μέρους ελίτ, που επιδιώκουν και καλλιεργούν δεσμούς με την Ευρώπη ξεχωρίζοντας, έτσι, τους εαυτούς τους από τις μάζες των «ρωμηών» και το χαμηλό πολιτισμικό και βιοτικό τους επίπεδο. γ) ως χώρο που διαμόρφωσε από τη μελέτη των αρχαίων κλασικών και το φιλελληνικό κίνημα το μοντέλο του (νεο)έλληνα και τα κριτήρια της **ελληνικής ταυτότητας**. Αυτό στη συνέχεια θα επηρέασει, όπως θα δούμε την συμπεριφορά των ελίτ και κατ' επέκταση την πολιτική τους πάνω στα ευρύτερα στρώματα του λαού.

Ενώ το πρώτο και γενικότερο πρότυπο της εκβιομηχάνισης και της ευρύτερης κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης είναι αυτό προς το οποίο βάδισε ως τώρα και σήμερα, ακόμη, βαδίζει στο σύνολό της η Ελληνική κοινωνία, τα άλλα δύο λειτούργησαν για λογαριασμό της ανώτερης τάξης και των διευθυντικών ομάδων, που την εξέφραζαν. Ωστόσο δεν έμειναν χωρίς σημαντικές επιπτώσεις και για την υπόλοιπη κοινωνία. Σε ό,τι αφορά λ.χ. το χώρο της πολιτικής, ο ευρωκεντρισμός της ανώτερης τάξης την οδήγησε στην προσπάθεια θέσπισης ή ελέγχου κρατικών μηχανισμών μέσα από τους οποίους θα μπορούσε να εποπτεύει και να διαφυλάττει τις σχέσεις της με το χώρο αναφοράς που αρχικά ήταν η Ευρώπη και αργότερα ο χώρος του εξωτερικού γενικά.

Σε ό,τι αφορά τον ευρύτερο χώρο της κοινωνίας οι ευρωπαϊκοί τρόποι συμπεριφοράς της ανώτερης τάξης αποτέλεσαν βαθμιαία πρότυπα μίμησης από τα λοιπά στρώματα της κοινωνίας, όπως θα δούμε αναλυτικότερα πιο κάτω.

Τέλος ως προς το πρότυπο της Ελληνικής ταυτότητας μπορούμε να πούμε, ότι αυτό οδήγησε την ευρωκεντρική ανώτερη τάξη σε μια **ουτοπική θεώρηση της ταυτότητας του νεοέλληνα**.⁸ Συνέπεια αυτού ήταν να επιδοθεί αφ' ενός στην καθιέρωση γλωσσικών και εκπαιδευτικών μηχανισμών που με κύρια εργαλεία τα αρχαία κείμενα και μια γλώσσα, όσο γίνεται πιο κοντά στην αρχαία, επεδίωκε να διοχετεύσει στις μάζες και τις νεότερες γενιές την κλασική παιδεία και αφ' ετέρου να καλλιεργήσει βαθμιαία έναν εθνικιστικό πυρετό που θα συντελούσε στην ολοκλήρωση της οικοδόμησης του νεοελληνικού έθνους μέσα από τους αγώνες για λύτρωση των αδελφών Ελλήνων, που ζούσαν σε ξένες επικράτειες και ειδικά σε πρώην ελληνικά εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.⁹

Με αυτές τις δύο καίριες θέσεις για την ταυτότητα του νεοέλληνα, οι οποίες βάραιναν για πολλές γενεές πάνω στην ελληνική κοινωνία η **ευρωκεντρική ανώτερη τάξη** θέλησε να δώσει λύση και ανακούφιση στην **κρίση ταυτότητας που βασάνιζε τόσο την ίδια όσο και την ελληνική κοινωνία μετά την επανάσταση του '21**. Το ότι κατοικούσαν τον ελλαδικό χώρο, δηλαδή τη γη των προγόνων τους και το ότι ήταν χριστιανοί (ορθόδοξοι) έδινε στις λαϊκές μάζες κάποια λύση στο πρόβλημα της ταυτότητας, στον βαθμό βέβαια που αυτές επηρεαζόσαν το πρόβλημα¹⁰. Απεναντίας, για την ανώτερη τάξη η ανακούφιση στην κρίση ταυτότητας που τη βασάνιζε προέβλεπε από την Ευρώπη. Εξάλλου, η ανώτερη τάξη της νεοελληνικής κοινωνίας του «πολιτισμένου» Έλληνα που είχε κατασκευάσει η Ευρώπη με δικά της κριτήρια, τα οποία στη συνέχεια θέλει

σε να επιβάλει στην ελληνική κοινωνία και μέσα απ' αυτά να διατηρήσει την εξουσία της. Αυτά τα κριτήρια δηλαδή η κλασική παιδεία (γλώσσα αρχαίζουσα, κείμενα) και η ευρωπαϊκή συμπεριφορά δεν υπήρξαν μόνο σημεία υπεροχής των ελίτ έναντι των λαϊκών στρωμάτων αλλά αποτέλεσαν ταυτόχρονα και μηχανισμούς ή μέσα ελέγχου και επίδρασης πάνω στη διαμόρφωση της φυιογνωμίας και εξέλιξης της Ελληνικής κοινωνίας¹¹.

Τα κλασικά κείμενα και η γλώσσα, που διήρεσαν και ταλάνισαν την ελληνική κοινωνία ως τις μέρες μας έχουν χάσει, βέβαια, την αρχική τους οξύτητα μετά από πολλές εξάρσεις και μεταπτώσεις. Επειδή όμως και τα δύο συναρτήθηκαν με την ελληνική ταυτότητα, όπως αυτή την αντιλαμβάνονταν η κυρίαρχη τάξη, κάθε αμφισβήτηση ή αντίθεση προς αυτά θεωρήθηκε ως πράξη παρέκκλισης από την ελληνική ταυτότητα. Γι αυτό και γλωσσικά μεταρρυθμιστικά προγράμματα ή ιδεολογικές κινήσεις που είχαν στόχο την αλλαγή ή αλλοίωση της γλώσσας καταδικάστηκαν ως «ανθελληνικά ή αντεθνικά»¹². Γιατί θίγοντας τα συστατικά στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας έθιγαν ταυτόχρονα και ένα απ' τα ερείσματα της κατεστημένης τάξης η οποία θα επέτρεπε κάτι τέτοια μόνο ως προϊόν συνδιαλλαγής με τις ανερχόμενες δυνάμεις ή αντίπαλες ελίτ ή εφόσον ένοιωθε τον εαυτό της αρκετά ισχυρό, ώστε να μη διακυβευθεί η

66
Διά τους καλούς πατριώτας το καλύτερον θα ήτο να κοιμηθούν και να ξυπνήσουν, όταν οι μεγάλοι μας σύμμαχοι θα μας έχουν ελευθερώσει.

99

Ανώνυμου Πολιτικού, 1941

ελληνική της ταυτότητα. Με άρνηση ή σαρκαστική αδιαφορία, στην καλύτερη περίπτωση, αντιμετώπισε και ανάλογες κινήσεις που προήλθαν μέσα από τους κόλπους της (ενδοελλiτιστικές) από εξέχοντα μέλη της, τα οποία θέλησαν να μειώσουν την επίδραση του ευρωπαϊκού εκσυγχρονισμού και περισσότερη γνησιότητα στην έκφραση της ελληνικής ταυτότητας¹³.

Σαν τέτοιο συστατικό στοιχείο η γλώσσα δεν ήταν μόνο το τυπικό γνώρισμα της ανώτερης τάξης αλλά και προαπαιτούμενο κοινωνικής κινητικότητας και ανέλιξης και ακόμη περισσότερο εφόδιο εισδοχής στην ίδια την ανώτερη τάξη. Έτσι ο λαός την γλώσσα που ο ίδιος δεν την καταλάβαινε ούτε βέβαια την μιλούσε, την θεωρούσε ωστόσο κριτήριο ελπισμού. Μάλιστα, όσο πιο δυσνόητη γλώσσα μιλούσε κανείς, τόσο περισσότερο ανέβαζε το κύρος του στις μάζες. Κατά συνέπεια η ανάγκη κατανόησης της γλώσσας και ουσιαστικής επικοινωνίας λαού και εξουσίας επέβαλε τον ρόλο και τη λειτουργία εκείνων που μπορούσαν να ερμηνεύουν τη δυσνόητη γλώσσα, την οποία η εξουσία χρειαζόταν να επικοινωνήσει με τις μάζες. Αλλά και οι

τελευταίες χρειάζονταν αυτούς, που θα διερμήνευαν τα δικαιώματα στην γλώσσα της εξουσίας. Όσοι επομένως ήσαν σε θέση να ασκήσουν μια τέτοια λειτουργία, που ήταν προϊόν δυσλειτουργίας της υφιστάμενης επίσημης γλώσσας, αποκτούσαν επιρροή πάνω στις μάζες και ανάλογα πρόσβαση στην εξουσία ή τις διάφορες διευθυντικές ομάδες.¹⁴ Η σύνδεση της γλώσσας (όπως και της μεγάλης

ιδέας) με την ελληνική ταυτότητα δείχνει τελικά, ότι όσο η τελευταία εδραιώνεται στη συνείδηση των Ελλήνων αλλά και των ξενων, τόσο περισσότερο η πρώτη ατονεί, ως γνώρισμα εθνικής ταυτότητας, που επιβάλλεται απ' έξω και οπωσδήποτε δεν προκαλεί τις δραματικές συγκρούσεις και τις πικρές εμπειρίες, που ως τώρα δοκίμασε η Ελληνική κοινωνία.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Η Αθήνα και η Πελοπόννησος ως κυριότεροι χώροι στρατολόγησης της κυβερνητικής ελίτ (1946-1976)

Χώροι στρατολόγησης	Χρονική Περίοδος					
	Βασιλ. Δημοκρατία (1946-66)		Στρατ. Δικτατορία (1967-74)		Προεδρ. Δημοκρατία (1974-76)	
	N	%	N	%	N	%
Δήλωσαν την Αθήνα ως τόπο						
α. γέννησης	(53)	13.58	(26)	17.68	(18)	34.61
β. κατοικίας	(56)	14.35	(6)	4.08	(3)	5.76
γ. επαγγέλματος	(296)	25.89	(116)	78.91	(24)	59.61
δ. αντιπροσώπευσης	(320)	82.05	(118)	80.00	(31)	59.61
Δήλωσαν την Πελοπόννησο ως τόπο						
α. γέννησης	(57)	14.61	(4)	11.42	(15)	28.84
β. κατοικίας	(41)	10.51	(4)	11.42	(4)	7.69
γ. επαγγέλματος	(8)	2.05	(1)	2.85	(1)	1.92
δ. αντιπροσώπευσης	(5)	1.28	(1)	2.85	(1)	1.92

Τα (N) αναφέρονται στο συνολικό αριθμό κάθε υποκατηγορίας

Πηγή: Στοιχεία αποσπασματικά από το ΚΛ. S. Koutsoukis, Political Leadership op. cit. σελ. 97.

V. Η αθηναϊκή αριστοκρατία και τα ευρωπαϊκά πρότυπα συμπεριφοράς της: Η διαλεκτική των ελίτ με τις μάζες.

Η «προγονολατρία» ή «προγονοπληξία» που την υπαγορεύει η νέα εθνική ταυτότητα και η οποία κυριάρχησε στις πρώτες μετεπαναστατικές ελίτ, επόμενο ήταν να τοποθετήσει την Αθήνα, το αγλίσμα της αρχαίας Ελλάδας, ως κέντρο του νεού ελληνικού κράτους αλλά σχεδόν και κάθε δραστηριότητας της ανώτερης τάξης. Έτσι μετά την μεταφορά της πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα, αρχίζει να δημιουργείται σ' αυτή μια ολιγάριθμη στην αρχή αριστοκρατική κοινωνία με μέλη της, που στην πλειοψηφία τους διακρίνονται για την ευρωπαϊκή τους προέλευση και τους ευρωπαϊκούς τρόπους συμπεριφοράς. Ο «έλληνας» αριστοκράτης, όπως τον θέλει η Ευρώπη, δεν μπορεί παρά να κατοικεί στην Αθήνα. (Βλ. Πίνακα αρ. 2) Η αθηναϊκή αριστοκρατία συγκροτείται αρχικά από μεγαλοκτηματίες, μεγάλους εμπόρους και τραπεζίτες, που έχουν στενές σχέσεις με το εμπορικό τραπεζικό και βιομηχανικό κεφάλαιο της Ευρώπης, από ιστορικές οικογένειες αγωνιστών του '21 που διακρίθηκαν στον Αγώνα και, ως ένα βαθμό, εξευ-

ρωπαίσθηκαν, από μέλη της κρατικής γραφειοκρατίας και Διοίκησης καθώς και διακεκριμένους δικηγόρους, γιατρούς και γενικά ελεύθερους επαγγελματίες ή διανοούμενους που είχαν κάνει σπουδές στην Ευρώπη.¹⁵ Οι κατοικίες τους στην πλειοψηφία ήσαν γύρω και κοντά στο Παλάτι με προέκταση, όσο πλήθαινε προς το πλησιέστερο Κολωνάκι. Όταν αργότερα, αυτό κατακλύσθηκε από μεσοαστικά στοιχεία και νεόπλουτους και η ανώτερη τάξη άρχισε έτσι να πληθαίνει και να «νοθεύει», πολλά μέλη της μετατόπισαν την κατοικία τους σε πιο δυσπρόσιτους ή απόμακρους χώρους. Σ' αυτό συνέβαλαν βέβαια και λόγοι δημογραφικοί καθώς και άλλες κοινωνικές και οικονομικές συγκυρίες (π.χ. περιβάλλον κ.ά.). Ο υπερπληθυσμός της Αθήνας και η αριθμητική διόγκωση της αθηναϊκής αριστοκρατίας οδήγησε επίσης εξέχοντα μέλη της στη συγκρότηση κλειστών λεσχών μέσα από ενδοελιτίστικες επιλογές δηλαδή με αυστηρές προδιαγραφές, όπως είναι η Αθηναϊκή Λέσχη, ο Βασιλικός Ναυτικός Όμιλος κ.ά. Πολλοί ανήκουν σε περισσότερες από μια ελιτίστικες λέσχες γεγονός που δείχνει τους πολλαπλούς κοινωνικούς δεσμούς, που καλλιεργούν τα μέλη μεταξύ τους. Αυτοί οι δεσμοί και οι ψηλές κοινωνικές θέσεις, που κατέχουν πολλά μέλη, μερικά απ' τα οποία προωθούνται σε πολιτικά αξιώματα ή θέσεις πολι-

τικής επιρροής, καθιστούν δυνατή, ως ένα βαθμό, την προώθηση των συμφερόντων της ελιτίστικής ομάδας. Ενδεικτικά, από διαθέσιμα στοιχεία, προκύπτει ότι η ιδιότητα

ρα του μέλους μιας ελιτίστικής οργάνωσης (λέσχης) επηρεάζει, ως ένα βαθμό, και την κινητικότητα ενός μέλους της ελίτ μέσα στην κυβέρνηση (βλ. πίνακα 3).

ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Πολλαπλή παλινδρόμηση των παραγόντων που επηρεάζουν την κινητικότητα ενός μέλους της κυβερνητικής ελίτ (1946-1976)

Αρ.	Ανεξάρτητες Μεταβλητές κατά σειρά βαθμού Συσχέτισης	Συντελεστής συσχέτισης R	Συντελεστής προσδιορισμών R ²
1.	Συμμετοχή σε Ελιτίστική (κλειστή) Λέσχη	26	07
2.	Ηλικία εισόδου στην Κυβέρνηση	28	08
3.	Κοινωνικές διακρίσεις (βραβεία, μετάλλια κλπ)	29	08
4.	Πράξεις ηρωισμού	30	09
5.	Κοσμοπολιτ(αν)ισμός	30	09
6.	Επαγγελματικό κύρος	31	10
7.	Επίπεδο Εκπαίδευσης	31	10
8.	Ηλικία εισόδου στην πολιτική	31	10

Πηγή: Για τη μέτρηση και ανάλυση της μεταβλητής βλ. Koutsoukis *οπ. παρ.* σ. 189.

Επίσης αν λάβουμε υπόψη μας το Υπουργείο Εξωτερικών, ως στρατηγικής σημασίας για την κυρίαρχη τάξη (διότι μέσα απ' αυτό ελέγχει τις σχέσεις της χώρας με τον έξω κόσμο) παρατηρούμε, τότε, τα εξής: η «κυκλοφορία» των μελών της κυβερνητικής ελίτ στο υπουργείο αυτό περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο **τα μέλη της «αθηναϊκής αριστοκρατίας», τα οποία μαζί με στοιχεία του ανακτορικού**

περιβάλλοντος και όσων προέρχονται από πολιτικά τζάκια συγκροτούν μια «ελίτ εσωτερικού κυκλώματος», η οποία μονοπωλεί αυτό το καίριας σημασίας πολιτικό πόστο. Το ίδιο θα μπορούσε να υποστηριχθεί με ανάλογα στοιχεία και για το υπουργείο Εμπορίου, στο βαθμό που αυτό ελέγχει τις οικονομικές δοσοληψίες με τον έξω κόσμο (β. πιν. αρ. 4).

ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Η κυκλοφορία ξεχωριστής ελίτ στο Υπ. Εξωτερικών (1946-76)

Χαρακτηριστικά των μελών της ξεχωριστής ελίτ	Αθήνα τόπος γέννησης		Ευρώπη				Χρόνος			Σύνολο	
			Τόπος γέννησης		Τόπος σπουδών		παραμονής	Συχνότητα			
	N	%	N	%	N	%	(μήνες)	επιστροφής	N	%	
Ανήκουν στην αθηναϊκή αριστοκρατία	6	60	4	40	9	90.00	15	1.40	10	31.25	
Ανήκουν στο ανακτορικό περιβάλλον	3	75	—	—	3	75.00	18	3.25	4	12.50	
Φέρουν διπλό όνομα (γόνιοι ελίτ, οικογ)	2	40	—	—	4	80.00	25	3.00	5	75.62	
Προέρχονται από πολιτικά τζάκια	—	—	1	14.28	6	85.00	22	3.00	7	21.87	
Προέρχονται από επαναστατικές διαδικασίες	—	—	—	—	—	—	15	1.50	2	6.25	
Άλλοι	—	—	—	—	2	50.00	10	1.00	4	12.50	
Σύνολο	11	34.37	5	15.62	24	75.00			32	99.9	

* Τα ποσοστά βασίζονται στο σύνολο κάθε υποκατηγορίας

** Άλλοι τόποι γέννησης και εκπαίδευσης παραλείπονται

Πηγή: Koutsoukis, *οπ. παρ.* σ.207.

Οι δεσμοί μεταξύ των οικογενειών της αριστοκρατίας σφυρηλατούνται με ποικίλους τρόπους και ακόμη περισσότερο μέσα από τους γάμους μεταξύ των μελών τους. Ενδεικτικό ενός τέτοιου γάμου μέχρι τις μέρες μας σχεδόν, είναι ότι τα παιδιά φέρουν διπλό όνομα δηλαδή κοντά στον πατέ-

και της μητέρας, η οποία ως προερχόμενη από αριστοκρατική οικογένεια διατηρούσε το όνομα της, κάτι αδιανόητο για τις λοιπές Ελληνίδες. Η ευχέρεια αυτή που άλλοτε την υπαγόρευε η υψηλή κοινωνική θέση ή η ελιτίστική προέλευση της γυναίκας, σήμερα αναγνωρίζεται σαν δικαίωμα

σε κάθε γυναίκα που έρχεται σε γάμο. Παράλληλα στα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια με ευρωκεντρική ή κοσμοπολίτικη προέλευση και φροντισμένη ιδιαίτερα μόρφωση, σφυρηλατείται η ευρωκεντρική και η ελιτίστικη συνείδηση των παιδιών, μετριάζοντας έτσι τις πιθανότητες να γίνουν αυτά «ταξικοί προδότες», πράγμα όχι ασυνήθιστο τόσο στην κορυφή, όσο και στην βάση της κοινωνικής πυραμίδας. Η ευρωκεντρική ή «κοσμοπολίτικη» μόρφωση, που παίρνουν τα παιδιά της αριστοκρατίας δίνουν σε αυτά εφόδια όχι μόνο να υπερτερήσουν των άλλων συνομηλίκων τους αλλά και να συνεχίσουν επιτυχείς σπουδές στο εξωτερικό σε επιλεγμένα ελιτίστικά σχολεία ή ακόμη και να σταδιοδρομήσουν εκεί. **Με τον τρόπο αυτό βέβαια η ευρωκεντρική αριστοκρατία υποβαθμίζει η ίδια την αξία της δημόσιας εκπαίδευσης και προωθεί άνισους όρους ανταγωνισμού στην εσωτερική αγορά. Η παροχή ευρωκεντρικής μόρφωσης στα παιδιά της αριστοκρατίας στην ουσία υπήρξε προέκταση της κοσμοπολίτικης κουλτούρας του σπιτιού ή της αριστοκρατικής γειτονιάς, όπως των ευρωπαϊκών τρόπων συμπεριφοράς, διδασκαλίες ξένων**

Από όσα συνοπτικά αναφέρθηκαν παραπάνω σχετικά με τους ευρωπαϊκούς τρόπους ζωής και συμπεριφοράς που χαρακτηρίζουν την ανώτερη τάξη και την αθηναϊκή αριστοκρατία δηλαδή τις διάφορες ελιτίστικες ομάδες (καθώς και την πολιτική ελίτ) **εμφανίζεται ένα τεράστιο πολιτισμικό χάσμα μεταξύ των ανώτερων και κατώτερων στρωμάτων της κοινωνίας. Η ανώτερη τάξη και η ηγεσία (της) δείχνει να εκφράζει έναν αρνητισμό προς τις μάζες, που εκτός των άλλων εκδηλώνεται και με την περιφρόνηση προς κάθε τι το εγχώριο και την προτίμηση προς κάθε τι το ευρωπαϊκό ή κοσμοπολίτικο.**

Το χάσμα αυτό αναμφίβολα έχει κι αυτό αφήσει τα ίχνη του πάνω στη διαμόρφωση της νεοελληνικής κοινωνίας βαθμιαία έχει αρχίσει να γεφυρώνεται, γεγονός που προδικάζει την ολοκλήρωση της κοινωνίας μας εκτός των άλλων και στον πολιτισμικό τομέα. **Η γεφύρωση αυτή του χάσματος οφείλεται σε δύο ξεχωριστές τάξεις η μια στους κόλπους της ανώτερης ευρωκεντρικής τάξης και η άλλη στα πλαίσια των λοιπών στρωμάτων της κοινωνίας. Οι δυο διαδικασίες συγκλίνουν τελικά στην α-**

Ο Πιουριφόι
με την Φρειδερίκη

γλωσσών και ιδιαίτερων μαθημάτων μουσικής, χορού κλπ., που προετοιμάζουν τα παιδιά της να σταθούν στο κοσμοπολίτικο περιβάλλον, στο οποίο προορίζονται να ζήσουν. Σημαντική έκφραση του ευρωπαϊκού τρόπου ζωής, που ακολουθεί μια οικογένεια της ανώτερης τάξης είναι και τα πρότυπα κατανάλωσης, που είναι κατ'εξοχήν ευρωπαϊκά και κοσμοπολίτικα. Με άλλα λόγια τα προϊόντα που καταναλώνει πρέπει να φέρουν την ευρωπαϊκή σφραγίδα ή οπωσδήποτε του εξωτερικού. Η προτίμηση βέβαια αυτή δικαιολογείται από την ανώτερη ποιοτική στάθμη των συγκεκριμένων ευρωπαϊκών προϊόντων αλλά η απόκτησή τους είναι εσωτερική ανάγκη για την αριστοκρατία αφού με τον τρόπο αυτό ενισχύει την ευρωκεντρική της πολιτισμική ταυτότητα. Δεν παύει όμως έτσι, όπως και με την παιδεία να υποβαθμίζει η ίδια την εγχώρια παραγωγή. Η πολιτική ηγεσία μάλιστα αντιφάσκει, όταν μέλη της επίσημα διακήρυσσούν την κατανάλωση εγχώριων προϊόντων, ενώ οι οικογένειες τους και οι ίδιοι καταναλώνουν προϊόντα εξωτερικού, τα οποία βέβαια δεν είναι προσιτά στον μέσο Έλληνα.

πό κοινού υιοθέτηση του παγκόσμιου πολιτισμού. Στην πρώτη περίπτωση η κατεχόμενη από το σύμπλεγμα της ευρωπαϊκής (της) ταυτότητας ανώτερη τάξη, αρχίζει να αναγνωρίζει τις εκφράσεις της ελληνικής λαϊκής κουλτούρας επειδή αυτή αναγνωρίστηκε πρώτα από τον χώρο αναφοράς της που είναι έξω απ' την Ελλάδα δηλαδή στην Ευρώπη και στον άλλο «πολιτισμένο» κόσμο. Αυτό συνέβη λ.χ. με το λαϊκό τραγούδι, τη λαϊκή μουσική, το χορό. Το λαϊκό τραγούδι εκφράζει τα λαϊκά στρώματα, που αστικοποιούνται.¹⁶ Η ανώτερη τάξη που για λόγους ταυτότητας προτιμά να ακούει στα σαλόνια της μόνο ευρωπαϊκή (κλασική) μουσική (κάποτε ήταν απαγορευμένο το μπουζούκι ως λαϊκό μουσικό όργανο) τότε μόνο αρχίζει να ενδιαφέρεται για το λαϊκό τραγούδι και το λαϊκό χορό, όταν διαπιστώνει, ότι στην Ευρώπη και τον πολιτισμένο κόσμο ενδιαφέρονται και μιλούν γι' αυτά. Οι εκφράσεις αυτές της ελληνικής λαϊκής κουλτούρας είχαν γίνει πλέον μέρος της παγκόσμιας κουλτούρας (π.χ. σουρτάκι, τα παιδιά του Πειραιά κλπ.) όταν αρχίζουν να συγκινούν την ελληνική αριστοκρατία.

Η δεύτερη περίπτωση αναφέρεται στη «διαδικασία μίμησης», που σύμφωνα με τον Τόμπη αποτελεί στοιχείο α-

νάπτυξης και εκσυγχρονισμού.¹⁷ Μπορεί να αφορά άτομα, ομάδες αλλά και λαούς και κοινωνίες ολόκληρες. Στην Ελλάδα το μιμητικό φαινόμενο μπορεί να το δει κανείς σε πολλές εκφάνσεις. Σε ό,τι μας αφορά εδώ μπορούμε να πούμε, ότι με την άνοδο του κοινωνικοοικονομικού επιπέδου τα μεσοαστικά και χαμηλότερα στρώματα αρχίζουν να μιμούνται την ανώτερη τάξη αποτυπώνοντας τα ευρωπαϊκά πρότυπα ζωής, κατοικίας, συμπεριφοράς, εκπαίδευσης κλπ., που αυτή ακολουθεί.¹⁸ Όσο πιο έντονα επιδιώκουν την κοινωνική τους άνοδο τόσο περισσότερο αφομοιώνουν τα πρότυπα αυτά. **Με τον τρόπο αυτό τα στρώματα αυτά τείνουν να υιοθετούν τον εξευρωπαϊσμό και άρα τον εκσυγχρονισμό, που ήταν ο αρχικός στόχος της πρώτης μετεπαναστατικής ηγεσίας και είχε αποτελέσει αντικείμενο συγκρούσεων μέσα αλλά και έξω από την κυρίαρχη τάξη.**

Η γεφύρωση αυτού του χάσματος στον τομέα του πολιτισμού, που ενισχύει έτσι την ελληνική ταυτότητα μαζί με τις λύσεις και σε άλλα συγκρουσιακά φαινόμενα της νεοελληνικής κοινωνίας (κρίσεις νομιμοποίησης, συμμετοχής κ.ά.) υποδηλώνει την επι ένα και πλέον αιώνα πορεία της κοινωνίας μας πιο κοντά προς την ολοκλήρωση. Αυτό επιτρέπει, ίσως, στην πολιτική ηγεσία να προβάλλει, ως στόχο συνειδητό, πλέον, για όλο το λαό, τον εκσυγχρονισμό που συνεπάγεται ο εξευρωπαϊσμός της ελληνικής κοινωνίας.

VI. Σαν επίλογος

Συμπερασματικά, μπορούμε να πούμε, ότι παρά την ανομοιογένεια και την έλλειψη (ως τις μέρες μας) μιας ολοκληρωμένης πολιτικής ελίτ, η διατήρηση στην εξουσία για μεγάλα χρονικά διαστήματα, μιας ευρωκεντρικής ηγεσίας είχε δυο κύριες συνέπειες. **Απ' το ένα μέρος η παρουσία της και οι πολιτικές της ενίσχυναν τον ευρωπαϊκό προσανατολισμό της χώρας ενώ απ' το άλλο μέρος με τους τρόπους ζωής και συμπεριφοράς διέβρωνε τις παραδοσιακές αξίες της υπανάπτυκτης ελληνικής κοινωνίας.** Έτσι χάρις στην ισχυρή μιμητική ικανότητα του Έλληνα η ευρωκεντρική ελίτ πέτυχε τον βαθμό εξευρωπαϊσμού δηλαδή εκσυγχρονισμού, τον οποίο δεν κατάφερε να επιτύχει μέσα από τις πιο ορθολογικές διαδικασίες, όπως είναι αυτές που υπαγορεύει η εκβιομηχάνιση και ο στόχος της οικονομικής ανάπτυξης.

Παρ' όλον όμως τον επίπλαστο και νόθο αυτόν εκσυγχρονισμό, που δεν βασίστηκε σε στέρεες δομές αλλά στην μίμηση και απομίμηση, η ελληνική κοινωνία, ωστόσο προχώρησε σε τέτοιο βαθμό, ώστε να επιζητεί σαν αναγκαία τη συνέχιση αυτού του εκσυγχρονισμού, όπως πλέον εκφράζεται σήμερα μέσα από την προσπάθεια για πλήρη συνένωση με την Ευρώπη.

Έτσι, το 1992, που είναι ο χρόνος της ευρωπαϊκής ενοποίησης, δεν είναι παρά το απώτερο σημείο εκσυγχρονισμού στον οποίο η ελληνική πολιτική ηγεσία θέλησε να οδηγήσει την ελληνική κοινωνία από τη σύσταση ακόμη του νέου ελληνικού κράτους. **Ο πιο φιλόδοξος στόχος, ίσως, που επέτυχε η ελληνική πολιτική ηγεσία δηλαδή να μετασχηματίσει την ελληνική σε ευρωπαϊκή κοινωνία. Οι συνέπειες βέβαια και το τι θα επακολουθήσει μετά αποτελεί άλλο κεφάλαιο.**

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Μία αξιόλογη συλλογική προσπάθεια εμφανίστηκε στην **Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης**, τ. 1 (1981), που αναφέρεται στη Βουλή μέσα από ποικίλες προσεγγίσεις, όπως πολιτική, κοινωνιολογική, νομική, συταγματική, κ.ά. Επίσης βλ. Ηλία Θερμού, **Ο Ηγέτης: Μελέτη στο Φαινόμενο Ηγεσία**, (Αθήνα, 1977).
2. Για μεγάλο χρονικό διάστημα η πνευματική ζωή στη μετεπαναστατική Ελλάδα κατευθυνόταν από Έλληνες διανοούμενους της διασποράς, που ζούσαν στην Ευρώπη. Σχετικά μεταξύ άλλων βλ. Δημ. Τσάκωνα, **Εισαγωγή εις τον νέον Ελληνισμό: Κοινωνιολογία της Πολιτικής και Πνευματικής Ζωής**, (Αθήνα Πατρίς Α.Ε., 1971), σσ. 104-117, του ίδιου, **Προβλήματα Ελληνικότητας**, (Αθήνα: Κλεισιούνη, Ο.Ε., 1972), 66 246-7. Γ.Δ. Κατσούλης, **Το κατεστημένο στην Νεοελληνική Ιστορία**, (Αθήνα: Νέα Σύνορα, 1975), σσ. 163-168. Απ. Σαχίνη, **Το Νεοελληνικό Μυθιστόρημα**, (Αθήνα: Γαλαξίας, 1958), σσ. 14-15.
3. Για τη σημασία που έχει για το άτομο π.χ. την ταυτότητά του, τη συμπεριφορά του κ.ά. η «αναφορά» του σε άλλη χώρα ή ομάδα κλπ. βλ. ενδεικτικά **R. Clark, Reference Group Theory and ;;;;** (New York, 1972/, σσ. 20-22, και R. Schmitt, **The Reference other Orientation**, (Carbondale, University, Press, 1972), σσ. 1-13.
4. Για ανάλογη εικόνα της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής ζωής, βλ. C.L. Doumas, "Political Climate and Political Methods in Contemporary Greece" στο **Southern Quarterly**, (Jan. 1967), σσ. 151-168.
5. Σπ. Β. Μαρκεζίνης, **Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος**, (Αθήνα: Εκδόσεις Πάπυρος, 1966), σσ. 170-173.
6. «Πριν από μένα» είχε πει ο Καποδίστριας, «οι Έλληνες δεν ήξεραν ούτε πώς να φτιάξουν μια σαλάτα». Μαρκεζίνης, **οπ. παρ** τ. 1, σ. 162.
7. Ο ίδιος ο Κοραής οραματιζόταν να δει μια Ελλάδα όχι μόνο ελεύθερη αλλά και αναγεννημένη μέσα από την Ευρωπαϊκή κουλτούρα. Βλ. σχετ. John A. Petropoulos, **Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece 1833-1843** (Princeton: University Press, 1968), σ. 40, C.M. Woodhouse, **A Short History of Modern Greece**, (New York: Praeger, 1968), σσ. 24-31.
8. Για τα προβλήματα και τη σημασία της ταυτότητας στην οικοδόμηση του έθνους βλ. D.A. Rustow, **A World of Nations: Problems of Political Modernization**, (Washington D.C., Brookings Inst., 1967), σσ. 36-38.
9. Εδώ θέλουμε να τονίσουμε μια «ψυχολογική διάσταση» της Μεγάλης Ιδέας, που κατά τη γνώμη μας απέρρευσε από την κρίση ταυτότητας. Όσο η τελευταία ατονεί, τόσο δυναμώνει η εθνική ταυτότητα και επομένως τόσο μικρότερη απήχηση βρίσκει η Μεγάλη Ιδέα. Η ψυχολογική αυτή διάσταση μπορεί να σταθεί κοντά στην «πραγματοστική διάσταση» ή «ιδεολογική» στην οποία συγκλίνουν, ως γνωστό, οι περισσότερες μέχρι τώρα θεωρίες γύρω από το φαινόμενο της Μ. Ιδέας. Βλ. π.χ. Φίλιας, **Κοινωνία και εξουσία στην Ελλάδα** (Αθήνα: Μακρυγιάννης, 1975), σ. 165, Κατσούλης, **οπ. παρ** σσ. 167-173, κ.ά.
10. «Ο λαός δεν μπορεί να αποφασίσει, μέχρις ότου κάποιος προσδιορίσει ποιος είναι ο λαός» χαρακτηριστική φράση του Jennings, που αναφέρεται στο Rustow, **οπ. παρ** σ. 35.
11. Οι απόψεις που εκτίθενται εδώ διατυπώθηκαν πιο αναλυτικά από το συγγραφέα στη διδακτορική του διατριβή "Elites and Society in Modern Greece: Cabinet Elite Circulation and Systemic Change", Ann Arbor, 1976.
12. π.χ. Τα «Ευαγγελικά» κ.α. Μαρκεζίνης **οπ. παρ** τ. 7, σσ. 67-71, **Η Δίκη των Τόνων**, (Αθήνα: Εστία). Η ειρωνία είναι, ότι το κίνημα του Δημοτικισμού ξεκίνησε από έναν διάσημο Έλληνα της διασποράς, τον Ψυχάρη. Βλ. Γ. Ψυχάρη, **Το Ταξίδι μου** (Παρίσι, 1888). Επίσης Σαχίνη **οπ. παρ** σσ. 203-220.
13. Χαρακτηριστικές π.χ. είναι οι περιπτώσεις του Περικλή Γιαννιπούλου και του Ίωνα Δραγούμη.
14. ΚC. S. Koutsoukis, **Political Leadership in Modern Greece**, (Athens: Athena Publ. Co, 1982), σσ. 50-52.
15. Βλ. ενδεικτικά. Κωστή Μοσχάφ, **Η Εθνική και Κοινωνική Συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909**, (Θεσσαλονίκη, 1972), σσ. 110-117, Κατσούλης **οπ. παρ** σσ. 160-165, Μαρκεζίνης, **οπ. παρ** τ.2, σσ. 90-92.
16. Βλ. μεταξύ άλλων, Ηλίας Πετρόπουλος, **Τα Ρεμπέτικα Τραγούδια**, (Αθήνα: Εστία, 1972), σσ. 11-43, K. Butterworth and S. Schneider (eds), **Rebetika Songs from the Greek Underworld**, (Αθήνα: Κομπολόι, 1975), σσ. 9-15.
17. Arnold Toynbee, **A Study of History** (Oxford University Press, 1947), σ. 47.
18. Φίλιας, **οπ. παρ** σ. 148. Adamantia Pollis, "Social Change and Nation hood" στο **The Massachusetts Review**, IX, No 1 (Winter, 1968), σσ. 123-125. Ο Δημ. Ψαθάς στο έργο του «Μαντάμ Ζουζού» δίνει με σπαρταριστό τρόπο μερικές πτυχίες αυτού του μιμητισμού μέσα από την κατακόρυφη της ηρωίδας του.

ΠΟΣΟ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΙΝΑΙ Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ;

του Κώστα Χ. Χριστίδη

Το παρόν κείμενο επιδιώκει να προσφέρει μία σύντομη ανάλυση της οικονομικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ), από την ίδρυση του κόμματος, το φθινόπωρο του 1974, μέχρι σήμερα. Δεν προσποιούμαι ότι η ανάλυση αυτή είναι ηθικώς ή πολιτικώς ουδέτερη· γίνεται από κάποιον που γράφει ως φιλελεύθερος, που θεωρεί δηλαδή ότι πρωταρχικός σκοπός της ακολουθουμένης πολιτικής πρέπει να είναι η κατά το δυνατόν μεγιστοποίηση της ελευθερίας σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας (πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό κλπ.) και, αντιστοίχως, η ελαχιστοποίηση του εξαναγκασμού των μελών μιας κοινωνίας από άλλα, σε όλους αυτούς τους τομείς.

Η μελέτη χωρίζεται σε δύο τμήματα ή περιόδους: το πρώτο τμήμα αφορά στο διάστημα κατά το οποίο η ΝΔ ασκούσε κυβερνητικά καθήκοντα, δηλαδή 1974-1981. Το δεύτερο τμήμα καλύπτει το διάστημα κατά το οποίο το κόμμα αυτό αποτελεί την αξιωματική αντιπολίτευση, από το 1981 μέχρι σήμερα (φθινόπωρο 1988). Στο τμήμα αυτό περιέχεται και μια αναφορά στην οικονομική πολιτική που έχει διαμορφώσει η ΝΔ εν όψει των επικείμενων βουλευτικών εκλογών.

Ι. Η Περίοδος 1974-1981: Η ΝΔ ως Κυβέρνηση

Σε σύντομο διάστημα μετά την ίδρυση της (26 Σεπτεμβρίου 1974) η Νέα Δημοκρατία αναδείχθηκε κυβέρνηση αφού συγκέντρωσε ευρεία πλειοψηφία (54,4%) κατά τις βουλευτικές εκλογές της 17ης Νοεμβρίου 1974. Η ΝΔ εμφανίστηκε ως ένα νέο, κεντροδεξιό κόμμα, με πιο μετριοπαθείς, τεχνοκρατικές και σύγχρονες αντιλήψεις απ' ό,τι οι προδικτατορικοί κομματικοί σχηματισμοί στο χώρο της ελληνικής Δεξιάς (Λαϊκό Κόμμα, Ελληνικός Συναγερμός, Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση)¹. Εν τούτοις, τόσο λόγω του ιδρυτή της Κωνσταντίνου Καραμανλή, που υπήρξε για μακρύ χρονικό διάστημα αρχηγός της παραδοσιακής Δεξιάς πριν από τη Δικτατορία των Συνταγματαρχών, όσο και λόγω της υπάρξεως πολλών βουλευτών και στελεχών που είχαν αποτελέσει βασικούς παράγοντες των κομμάτων αυτών και ιδίως της ΕΡΕ, η ΝΔ δεν μπορούσε παρά να θεωρηθεί κατά βάση ως ο κομματικός φορέας των ελληνικών συντηρητι-

κών δυνάμεων με την προσθήκη, βεβαίως, ορισμένων στελεχών της παλαιάς Ενώσεως Κέντρου καθώς και ενός αρκετά αξιόλογου αριθμού νέων πολιτικών προσώπων.

Η προσωπικότητα του Κωνσταντίνου Καραμανλή, που διακρινόταν μεταξύ άλλων, για τον ισχυρό, ηγετικό του χαρακτήρα, την έμφαση σε «εμπειρικές» αρχές και «πρακτικά» αποτελέσματα και τον έντονο πατερναλισμό του, καθώς και οι συντηρητικές καταβολές της ΝΔ εξηγούν την ιδεολογική της αοριστία και την αντιφατική της οικονομική πολιτική, που προσπάθησε να συνδυάσει μίαν (αμφίβολη) πίστη στην οικονομία της αγοράς με ένα ψευτοπροοδευτικό κοινωνικό και οικονομικό πρόγραμμα². Επί πλέον, η σχεδόν αμέσως μετά την ίδρυση του κόμματος επιφόρτισή του με κυβερνητικά καθήκοντα συνετέλεσε επίσης στην παραμέληση της ενασχολήσεως με ιδεολογικά θέματα και στην χωρίς ιδιαίτερη επεξεργασία επιλογή ασαφών και ενίοτε αντιφατικών θέσεων, πράγμα που με την σειρά του οδήγησε στη λήψη εσφαλμένων και συχνά συγκρουομένων προς διακηρυγμένους στόχους μέτρων και αποφάσεων, ιδίως στη σφαίρα της οικονομικής πολιτικής.

Α. Οι Ιδεολογικές Αρχές

Είναι χαρακτηριστικό ότι η επεξεργασία των ιδεολογικών αρχών του κόμματος έλαβε μια πιο συστηματική μορφή μόλις κατά το Α' Συνέδριο του κόμματος, που διεξήχθη στη Χαλκίδα το Μάιο του 1979, αφού η ΝΔ είχε ήδη κυβερνητικό παρελθόν πέντε περίπου ετών. Με το λόγο του Κωνσταντίνου Καραμανλή στο συνέδριο αυτό επαναλήφθηκαν ορισμένες θέσεις που είχαν ήδη αναφερθεί στην ιδρυτική πράξη του κόμματος και στο Προσυνέδριο του 1977, παρουσιάστηκε ολοκληρωμένη η πολιτική φιλοσοφία της ΝΔ και καταβλήθηκε προσπάθεια να δοθεί ένα σαφές ιδεολογικό στίγμα. Επειδή οι αρχές που διακηρύχθηκαν με το λόγο αυτό θεωρείται ότι αποτελούν έκτοτε την επίσημη και «οριστική» (κατά την έκφραση πολλών κομματικών στελεχών) ιδεολογία του κόμματος, είναι, νομίζω, σκόπιμο να παρουσιάσουμε αναλυτικά τις παραγράφους που αναφέρονται στην οικονομική φιλοσοφία της ΝΔ³.

«Η Νέα Δημοκρατία, τονίζεται, πιστεύει στην ελεύθερη δημοκρατική οικονομία. Γιατί η πείρα έχει αποδείξει την ικανότητα της να βελτιώνει σταθερά το βιοτικό επίπεδο του λαού».⁴

Κατ' αρχήν, η πίστη στην ελεύθερη οικονομία έχει οπωσδήποτε την αξία της. Η προσθήκη της λέξης «δημοκρατική» μάλλον σύγχυση δημιουργεί: σημαίνει άραγε ότι η ελεύθερη οικονομία είναι πάντοτε δημοκρατική ή ότι η ΝΔ πιστεύει στην ελεύθερη οικονομία μόνον όταν αυτή είναι και δημοκρατική, και τότε συμβαίνει αυτό το τελευταίο; Η δικαιολόγηση της πίστης αυτής, όπως παρέχεται στο ίδιο κείμενο, είναι αφ' ενός χαρακτηριστική της συντηρητικής, εμπειρικής αντίληψης και αφ' ετέρου **ελλιπής**: παραλείπει οποιαδήποτε αναφορά στη σημασία της ελεύθερης οικονομίας για τη διατήρηση των πολιτικών ελευθεριών, την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την εξασφάλιση της ειρηνικής κοινωνικής συμβίωσης, θέματα για τα οποία η φιλελεύθερη ιδεολογία διαθέτει πλούσια επιχειρήματα.

Στη συνέχεια του ίδιου κειμένου διαβάζουμε ακόμη: «Προϋπόθεση αναπτύξεως μιας ελεύθερης οικονομίας είναι η συνεχής αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μεγάλων λαϊκών στρωμάτων, δεδομένου ότι η μαζική παραγωγή προϋποθέτει τη μαζική κατανάλωση. Συμβαίνει μάλιστα στις Δυτικές Οικονομίες η αγοραστική δύναμη του πληθυσμού να αυξάνει ταχύτερα από την παραγωγή του. Και αυτή είναι η βασική αιτία του πληθωρισμού».

Οι απόψεις αυτές όχι μόνο δεν έχουν θέση σε μια ιδεολογική διακήρυξη αλλ' αποτελούν κατά τη γνώμη μου, λανθασμένα οικονομικά (bad economics). Η συνεχής αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μεγάλων λαϊκών στρωμάτων δεν αποτελεί **προϋπόθεση** αλλά (ευεργετική) **συνέπεια** της οικονομικής ανάπτυξης, που πραγματοποιείται, καλύτερα από οποιοδήποτε άλλο σύστημα, με τη λειτουργία της ελεύθερης οικονομίας. Το αντίθετο αποτελεί αποδοχή του μοντέλου της λεγομένης «αποτελεσματικής τελικής συνολικής ζήτησης» (effective final aggregate demand), που προσπάθησαν να εφαρμόσουν, μεταξύ άλλων, στη χώρα μας η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ και στη Γαλλία η κυβέρνηση των σοσιαλιστών κατά τα πρώτα έτη της τρέχουσας δεκαετίας, με αποτελέσματα τόσο οδυνηρά για την οικονομία και στις δύο περιπτώσεις, ώστε να το εγκαταλείψουν μετά από ένα διάστημα εφαρμογής του και να στραφούν απροσθύνως προς μία αντίθετη πολιτική.

Και, βεβαίως, βασική αιτία του πληθωρισμού δεν είναι η αύξηση της αγοραστικής δύναμης του πληθυσμού με ρυθμό ταχύτερο από το ρυθμό αύξησης της παραγωγής. Αντιθέτως, η **ονομαστική** αύξηση του εισοδήματος, που δεν έχει σχέση με την πραγματική αγοραστική του δύναμη, με ρυθμό ταχύτερο από την αύξηση του συνόλου των αγαθών και υπηρεσιών μιας οικονομίας, προκαλεί τα πληθωριστικά φαινόμενα. Η αύξηση αυτή του ονομαστικού εισοδήματος καθίσταται δυνατή από την αύξηση της συνολικής προσφοράς του χρήματος σε μία οικονομία, γεγονός για το οποίο **αποκλειστικώς υπεύθυνη είναι η κυβέρνηση κάθε χώρας**, η οποία και έχει την ευθύνη της ρύθμισης της προσφοράς χρήματος.

Στη συνέχεια του τμήματος του βασικού αυτού ιδεολογικού κειμένου που αφορά στην οικονομική δραστηριότητα αναφέρονται, μεταξύ άλλων, και τα εξής: «Πιστεύει όμως, παράλληλα, η ΝΔ ότι η οικονομική ελευθερία δεν μπορεί να είναι απεριόριστη. **Πρέπει να συνδυάζει το ατομικό με το κοινωνικό συμφέρον.** Και αυτή ακριβώς την εξισορρόπηση εκφράζει η οικονομική της φιλοσοφία». Και, σε επόμενο σημείο, ότι «όπως η αναρχία καταργεί την ελευθερία, έτσι και η σουδοσία στον ελεύθερο συναγωνισμό κλονίζει

τις βάσεις, όχι μόνον της οικονομίας, αλλά και της κοινωνικής ζωής μιας χώρας». Σε περισσότερα δε του ενός σημεία τονίζεται ότι «η ΝΔ αποβλέπει στην κοινωνική δικαιοσύνη. Πιστεύει ότι η δημοκρατία δεν μπορεί να εδραιωθεί και να λειτουργήσει ομαλά χωρίς κοινωνική δικαιοσύνη». Επί των σημείων αυτών θα ήθελα να παρατηρήσω τα ακόλουθα:

Η προσπάθεια εξισορρόπησης του ατομικού με το λεγόμενο «κοινωνικό» συμφέρον ή της ελεύθερης οικονομίας με την (χρηζούσα ακριβέστερου προσδιορισμού) έννοια της «κοινωνικής δικαιοσύνης» αποτελεί στοιχείο που χαρακτηρίζει τόσο τα συντηρητικά όσο και τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα, όχι όμως και τα (αληθώς) φιλελεύθερα, τα οποία πιστεύουν ότι η απελευθέρωση των αυθορμητών δυνάμεων που ενυπάρχουν σε κάθε κοινωνία θα κινητοποιήσει συνολικά πολύ περισσότερες δυνάμεις για το καλό και του καθενός και όλων παρά για το κακό. Εν πάση περιπτώσει, τόσο η ελεύθερη οικονομία όσο και η κοινωνική δικαιοσύνη (ορθώς νοούμενη) είναι ιδεώδη που αξίζει να επιδιωχθούν και να πραγματοποιηθούν. Είναι όμως δυνατό τα ιδεώδη αυτά να βρεθούν σε σύγκρουση μεταξύ τους, γι' αυτό και είναι **ανάγκη να ιεραρχηθούν**, ώστε να είναι δυνατή η ταχεία και συνεπής επιλογή ανάμεσά τους, όταν χρειασθεί. Για μια πραγματικά φιλελεύθερη παράταξη (όπως θέλει να είναι η ΝΔ) **πρωταρχική αξία δεν μπορεί παρά να είναι η ελευθερία του ατόμου**, η πίστη δηλ. ότι το άτομο δεν είναι επιτρεπτό να θυσιάσθει για την επίτευξη οποιουδήποτε άλλου σκοπού ή ιδεώδους («συλλογικού καλού», «δημοσίου συμφέροντος», «κοινωνικής δικαιοσύνης» κλπ.) και ότι μπορεί να αναπτύσσει ελεύθερα τη δραστηριότητά του υπό την προϋπόθεση ότι η δραστηριότητα αυτή δεν θίγει την αντιστοίχη ελευθερία των άλλων ατόμων. Αυτό άλλωστε είναι και το βασικό κριτήριο μεταξύ ελευθερίας (τμήμα της οποίας είναι και η οικονομική ελευθερία) και σουδοσίας του ατόμου.

Στο ίδιο τμήμα του λόγου του ο ιδρυτής της ΝΔ έκρινε σκόπιμο να παραθέσει αρκετές νουθεσίες, άκρως πατερναλιστικής μορφής, όπως: «Ασφαλώς ο άνθρωπος δεν γίνεται ευτυχέστερος με τη συσσώρευση υλικών αγαθών. Αντίθετα, ο υλικός ευδαιμονισμός, από τη φύση του ακόρεστος,

“

Τρίτη, 20 Οκτωβρίου

Στις 10.30 σήμερα το πρωί έγινα δεκτός από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας στον οποίο υπέβαλα την παραίτηση της κυβερνήσεως, αφού ο λαός με την προχθεσινή ετυμηγορία του έδωσε τη μεγάλη πλειοψηφία της Βουλής στο ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Ο Πρόεδρος με ευχαρίστησε και με συγχάρηκε για τον άψογο τρόπο με τον οποίο έγιναν οι εκλογές, καθώς και για τον ευπρεπή εκλογικό μου αγώνα. Είπε ότι διατηρεί πολύ καλή ανάμνηση από τη συνεργασία μας κατά το διάστημα των 17 μηνών που ασκούσα τα καθήκοντα του πρωθυπουργού και έχω την εντύπωση ότι όσα μου είπε τα πίστευε ειλικρινά. Είναι και αυτό κάποια ικανοποίηση τη στιγμή αυτή, που όλοι σχεδόν έχουν στραφεί εναντίον μου.

”

Από το Ημερολόγιο του Γ. Ράλλη
20 Οκτωβρίου 1981

είναι ένα από τα νοσηρά συμπτώματα της εποχής μας και αιτία της πολύμορφης κρίσεως που επικρατεί **κυρίως** στις ανεπτυγμένες χώρες. Και αν δεν αντισταθμισθεί από άλλες, υψηλότερες πνευματικές επιδιώξεις, οι σύγχρονες κοινωνίες θα καταστήσουν αγχώδη τη ζωή τους. Γιατί η ευτυχία του ανθρώπου εξαρτάται περισσότερο από την ποιότητα της ζωής του παρά από τον πλούτο που διαθέτει». Το συμπέρασμα των σκέψεων αυτών φαίνεται να είναι ότι το κράτος πρέπει να προσπαθήσει να καταστήσει ευτυχέστερο τον άνθρωπο παρεμποδίζοντας τη συσσώρευση υλικών αγαθών και να αντισταθμίσει την τάση του προς ευδαιμονισμό με άλλες, πνευματικές επιδιώξεις. Και, πράγματι, σε άλλες παραγράφους αναφέρονται τα εξής: «Η ΝΔ πρεσβεύει ότι το κράτος οφείλει, παρεμβαίνον... να αναπληρώνει την ιδιωτική πρωτοβουλία εκεί όπου λόγοι οικονομικοί και κοινωνικοί το επιβάλλουν». Και, επίσης ότι «οι διαφορές μεταξύ των περισσότερων δημοκρατικών κομμάτων είναι ή ασήμαντες ή και τεχνητές, που υπαγορεύονται από την ανάγκη να δικαιολογήσουν την παρουσία τους στον πολιτικό στίβο. Αλλά και οι διαφορές τους, όπου υπάρχουν, περιορίζονται κυρίως στην έκταση του κρατικού παρεμβατισμού, **τον οποίο όμως, κατ' αρχήν, όλοι αποδέχονται**».

Ασφαλώς, σε καμία χώρα του κόσμου δεν απαντάται πλήρως ελεύθερη οικονομία ούτε πλήρως κεντρικά προγραμματισμένη οικονομία, το δε κράτος παίζει έναν αλλού μικρότερο και αλλού μεγαλύτερο οικονομικό ρόλο. Είναι όμως γεγονός ότι η διαπάλη μεταξύ των πολιτικών κομμάτων γίνεται **ακριβώς** μεταξύ εκείνων που προβάλλουν ως υπέρτατο αγαθό την ελευθερία, και επομένως δυσπιστούν προς την κρατική εξουσία, την οποία προσπαθούν να θέσουν υπό έλεγχο και να περιορίσουν (φιλελεύθερες παρατάξεις), και εκείνων που θεωρούν ότι η επέκταση του κρατικού παρεμβατισμού μπορεί να δώσει τη λύση στα περισσότερα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα (σοσιαλιστικές παρατάξεις). Η δοσολογία του κρατικού παρεμβατισμού δεν είναι κάτι το σχετικώς ασήμαντο που μπορεί να αυξάνεται ακινδύνως, εφ' όσον δεχόμαστε (όπως είναι αναμφισβήτητο, κατά τη γνώμη μου) ότι **η ύπαρξη οικονομικής ελευθερίας των ατόμων αποτελεί αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη για την ύπαρξη πολιτικής ελευθερίας σε μία χώρα**.

Η αναπλήρωση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας από το κράτος έχει ανάγκη πολλών διευκρινήσεων και περιορισμών (πέραν της αναφερομένης στο υπό κρίση κείμενο γενικής αρχής, «εκεί όπου λόγοι οικονομικοί και κοινωνικοί το επιβάλλουν»), γιατί αλλιώς εμφανιζόμαστε περισσότερο κεϋνσιανοί από τον ίδιο τον Κέϋνς, ο οποίος στο έργο του «Το Τέλος του Laissez-Faire» υποστήριζε ότι «οι πιο σημαντικές δραστηριότητες του κράτους αναφέρονται όχι στις δραστηριότητες εκείνες που τα άτομα ήδη επιτελούν, αλλά **στις λειτουργίες εκείνες που κινούνται έξω από τη σφαίρα των ατόμων**, στις αποφάσεις εκείνες που δεν γίνονται από κανένα αν δεν τις κάνει το κράτος. Η ΝΔ φαίνεται να παραβλέπει ότι το κράτος δεν μπορεί αζημίως να αναπληρώνει την ιδιωτική πρωτοβουλία όπου αυτή δεν θέλει ή δεν μπορεί να αναλάβει την αντίστοιχη δραστηριότητα. Γιατί η ανάληψη ολόενα περισσότερων δραστηριοτήτων (και μάλιστα επιχειρηματικών) από το κράτος, πέρα από τον περιορισμό της οικονομικής και της γενικής ελευθερίας των ατόμων, έχει και καθοριστικές συνέπειες οικονομικής φύσεως. Οι συνέπειες αυτές μπορούν να συνοψι-

66

Αποφάσισα να θέσω υποψηφιότητα για την αρχηγία της Νέας Δημοκρατίας, γιατί ο άλλος υποψήφιος, ο Ευάγγελος Αβέρωφ, είχε πολιτική τοποθέτηση εντελώς διαφορετική από τη δική μου και πίστευα ότι η τοποθέτησή του αυτή ήταν επιζήμια για το κόμμα και για τον τόπο. Κατά τη διάρκεια της δικτατορίας, ο Αβέρωφ είχε την πεποίθηση ότι ο τόπος θα μπορούσε να βγει από την ανωμαλία μόνο με την πολιτική της συνεννόησης με τους δικτάτορες, την πολιτική της «γέφυρας» όπως έγινε γνωστή στο ευρύ κοινό. Εγώ απεναντίας είχα πειστεί για τις κακές διαθέσεις των επικεφαλής της δικτατορίας και πίστευα ότι κάθε συνεννόηση μαζί τους θα προϋπέθετε την αναγνώριση από μέρους μας μιας φαλκιδευμένης δημοκρατίας, πράγμα που θεωρούσα καταστρεπτικό για το μέλλον. Μια τέτοια «οιονεί δημοκρατία» θα έριχνε στην αγκαλιά των αριστέρων το σύνολο της νεολαίας και αυτό θα είχε ως συνέπεια ή να διατηρηθεί το καθεστώς εφαρμόζοντας μια σκληρή γραμμή που θα σήμαινε φυλακίσεις, βασανισμούς, εξορίες, ακόμα και εκτελέσεις ή, αν δεν ακολουθούσε τη σκληρή αυτή γραμμή, να καταρρεύσει, οπότε θα το διαδεχόταν στην εξουσία μια κυβέρνηση, όπου τις κατευθύνσεις θα έδιναν τα κομμουνιστικά και φιλοκομμουνιστικά στοιχεία.

Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, η διαφορετική αντίληψη μεταξύ των δυο μας μεταφέρθηκε και στο θέμα της πορείας που έπρεπε να ακολουθήσει η Νέα Δημοκρατία. Ο Αβέρωφ πίστευε πως έπρεπε να κάμουμε άνοιγμα προς τα δεξιά. Εγώ αντίθετα υποστήριζα ότι επιβαλλόταν να χαράζουμε μια βαθιά τάφρο ανάμεσα στο κόμμα και σε όσους είχαν ενεργή ανάμειξη στο δικτατορικό καθεστώς και να προσεταιριστούμε όλους εκείνους, που πίστευαν στη δημοκρατία και ήταν αντίθετοι σε κάθε μορφή μονοκομματισμού.

99

Από το Ημερολόγιο του Γ. Ράλλη
11 Μαΐου 1980

σθούν στο γεγονός ότι σε μία χώρα όπου ο δημόσιος τομέας αναπτύσσει πολλές επιχειρηματικές δραστηριότητες γίνεται, κατά κανόνα, λιγότερο αποτελεσματική χρήση των διαθεσίμων πόρων. Είναι πλέον κοινώς παραδεκτό ότι ο δημόσιος τομέας, όχι μόνο στη χώρα μας αλλά **παγκοσμίως**, λειτουργεί λιγότερο παραγωγικά απ' ό,τι ο ιδιωτικός τομέας. Πράγματι, ο τρόπος που λειτουργούν οι δημόσιες υπηρεσίες και οι δημόσιες επιχειρήσεις δεν είναι αποτέλεσμα συμπτωμάτων ή λαθών που είναι εύκολο να διορθωθούν, αλλά αποτέλεσμα επιδράσεων οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών που έχουν ισχύ σχεδόν όση και οι φυσικοί νόμοι. Η παράβλεψη του γεγονότος αυτού είναι ακριβώς το λάθος που κάνουν πολλοί «μεταρρυθμιστές» αλλά και μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης, που πιστεύουν ότι είναι δυνατόν να εκδιωχθούν οι «αντιδραστι-

κοί» ή οι «διεφθαρμένοι» και να αντικατασταθούν με ηθικούς ανθρώπους για να λειτουργήσει το «σύστημα». Αυτή η εσφαλμένη αντίληψη οδηγεί σε απογοήτευση τους οπαδούς όλων των παρατάξεων (και στην παρούσα περίοδο στη χώρα μας, πολλούς καλοπροαίρετους οπαδούς του ΠΑΣΟΚ), που βλέπουν κάθε φορά να διαψεύδονται οικτρά οι προσδοκίες τους για τη δημιουργία χρηστής και αποτελεσματικής δημόσιας διοίκησης. Το συμπέρασμα των σκέψεων αυτών είναι ότι **η αναπλήρωση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας από το κράτος πρέπει να γίνεται με εξαιρετική περισκεψη και ότι το «τεκμήριο αρμοδιότητας» πρέπει να λειτουργεί σε βάρος του δημόσιου τομέα.** Ο σχετικός προβληματισμός όμως απουσιάζει τελείως από τις ιδεολογικές αρχές της ΝΔ.

Β. Οι Οικονομικές Επιδόσεις της ΝΔ Κατά την Περίοδο 1974-1981

Επέμεινα περισσότερο στην ανάλυση της οικονομικής φιλοσοφίας της ΝΔ γιατί πιστεύω ότι με την ομιχλώδη, ασαφή και αντιφατική οικονομική και, γενικότερα, πολιτική της φιλοσοφία ήταν επόμενο και στην πράξη το κόμμα αυτό να παρουσιάζει ασαφή και αντιφατικά μέτρα και μικτά αποτελέσματα.

Ας αρχίσουμε με τα θετικά αποτελέσματα της περιόδου 1974-1981, τα οποία, ομολογουμένως, δεν ήταν ευκαταφρόνητα, ιδίως εάν αναλογισθεί κανείς τις οικονομικές συνθήκες της εποχής της μεταπολίτευσης. Πράγματι, η πρώτη ενεργειακή κρίση που εκδηλώθηκε το 1973 και η οικονομική πολιτική κατά την τελευταία περίοδο της δικτατορίας είχαν οδηγήσει σε σημαντική επιτάχυνση του πληθωρισμού (ο δείκτης τιμών καταναλωτή σε μέσα επίπεδα ανήλθε σε 15,5% το 1973 και σε 26,9% το 1974), διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών, συμπίεση του πραγματικού εισοδήματος των εργαζομένων, εξάρθρωση της κρατικής μηχανής.

Με την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τη «Νέα Δημοκρατία» οι δυσμενείς τάσεις στην οικονομία ανακόπηκαν και ήδη κατά το έτος 1975 το ακαθάριστο εθνικό προϊόν (ΑΕΠ) αυξήθηκε κατά 5,1%, ο πληθωρισμός μειώθηκε στο 13,4% και υπήρξε μικρή πλην σαφής μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, από 1145 εκ. δολ. το 1974 σε 956 εκ. δολ. το 1975, ενώ παράλληλα αυξήθηκε αισθητά η εισροή ιδιωτικών κεφαλαίων από το εξωτερικό⁵. Τα θετικά αυτά αποτελέσματα επιτεύχθηκαν κυρίως χάρη στο **ευνοϊκό ψυχολογικό κλίμα που δημιουργήθηκε** με την πραγματοποιηθείσα πολιτική αλλαγή και χάρη στην εμπιστοσύνη που υπήρξε ιδιαιτέρως προς το πρόσωπο του ηγέτη της Ν.Δ., Κωνσταντίνου Καραμανλή, καθώς και προς τις αναμενόμενες οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις. Οι τάσεις αυτές συνεχίστηκαν, αν και με βραδύτερους ρυθμούς, και κατά τα επόμενα χρόνια, μέχρι το έτος 1979, οπότε ξέσπασε η δεύτερη ενεργειακή κρίση. Έτσι, ο μέσος ετήσιος ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ κατά το διάστημα 1975-1979 ανήλθε σε 4,9% έναντι αντιστοίχου μέσου όρου των χωρών της ΕΟΚ 2,6%. Το επίπεδο της ανεργίας διατηρήθηκε καθ' όλη την περίοδο αυτή στο ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό του 2% περίπου. Υπήρξαν αξιόλογες μεταβολές προς το καλύτερο διαφόρων μεγεθών που αφορούν στην βιομηχανία, στη γεωργία, στην εμπορική ναυτι-

λία και στον τουρισμό. Και, βεβαίως, στη ΝΔ ανήκει το επίτευγμα με τις πολλαπλές ευεργετικές, πολιτικές και οικονομικές συνέπειες, η ένταξη της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες.

Εν τούτοις τα θετικά αυτά αποτελέσματα άρχισαν προοδευτικά να περιορίζονται και τα προβλήματα να συσσωρεύονται από το 1979 μέχρι και τον Οκτώβριο 1981, οπότε η ΝΔ έπαυσε να είναι κυβέρνηση. Έτσι, κατά το έτος 1981 ο ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ ήταν μηδενικός, ο πληθωρισμός έτρεχε με ρυθμό 24,5% ετησίως, το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ανήλθε σε 2421 εκ. δολ., ενώ το έλλειμμα του Γενικού Προϋπολογισμού του Κράτους ανήλθε σε 251604 εκ. δρχ. Οι δυσμενείς αυτές εξελίξεις δεν μπορούν να αποδοθούν αποκλειστικά στη δεύτερη ενεργειακή κρίση του έτους 1979 ούτε, ασφαλώς, στην αποχώρηση του Κ. Καραμανλή από την Πρωθυπουργία, το Μάιο 1980. **Οι λόγοι, κατά τη γνώμη μου, οφείλονται σε σειρά αστόχων μέτρων και αποφάσεων που έλαβαν οι κυβερνήσεις της Ν.Δ.** και που οδήγησαν σε γιγαντισμό του δημόσιου τομέα (και αντίστοιχη συρρίκνωση του ιδιωτικού), προοδευτική διόγκωση των φορολογικών επιβαρύνσεων, ευρύτατες διοικητικές παρεμβάσεις και, γενικώς, προϋόσα δημοσιοποίηση της ελληνικής οικονομίας.

Ενδεικτικώς, μνημονεύω τις αλληπάλληλες φορολογικές επιβαρύνσεις που επέβαλε η Ν.Δ. κατά τα έτη 1974-1980.

- 1974: Έκτακτη ειδική εισφορά στο εισόδημα των νομικών και φυσικών προσώπων. Η εισφορά αυτή αντιπροσώπευε ποσοστό 10-20% των καθαρών κερδών των επιχειρήσεων για τα άνω των 10 εκ. δρχ. κέρδη τους του έτους 1973.
- 1975: α) Φόρος επί της ακίνητης περιουσίας των νομικών και φυσικών προσώπων (Ν.11/1975).
β) Αύξηση των φορολογικών συντελεστών των μερισμάτων και των μη διανεμομένων κερδών των εταιρειών (Ν.12/1975).
- 1976: Έκτακτη εισφορά με βάση τα ανεξόφλητα υπόλοιπα του τραπεζικού δανεισμού για τα νομικά πρόσωπα, για το άνω των 5 εκ. δρχ. ποσόν.
- 1977: α) Αύξηση των φορολογικών συντελεστών των μερισμάτων των εταιρειών και
β) Φόρος επί της υπεραξίας των γηπέδων και των κτιρίων των επιχειρήσεων κατόπιν υποχρεωτικής αναπροσαρμογής της αξίας του (Ν.542/1977).
- 1978: Έκτακτη εισφορά επί του φόρου εισοδήματος των νομικών και φυσικών προσώπων (Ν.816/1978).
- 1980: Συμπληρωματική φορολογία στα εισοδήματα από οικοδομές των νομικών και φυσικών προσώπων (καταργηθέντος πάντως του Φ.Α.Π., Ν. 1078/1980).

Οι φορολογικές αυτές επιβαρύνσεις είχαν ασφαλώς αρνητικές επιπτώσεις στη ρευστότητα, την αποδοτικότητα και την ικανότητα για αυτοχρηματοδότηση νέων επενδύσεων. Παράλληλα, αποτέλεσαν αντικίνητρο για περισσότερη εργασία και προσπάθεια και ενίσχυσαν την αβεβαιότητα για τις μελλοντικές οικονομικές εξελίξεις.

Κατά το ίδιο χρονικό διάστημα, οι κυβερνήσεις της Ν.Δ. κρατικοποίησαν πολλές σημαντικές επιχειρήσεις και ίδρυσαν πλήθος νέων δημοσίων επιχειρήσεων και οργανισμών, πράγμα που συνετέλεσε στην παρατηρηθείσα ρα-

γδαία (ιδίως κατά τα τελευταία έτη) διόγκωση των δημοσίων δαπανών και ελλειμμάτων και στη λιγότερο αποτελεσματική χρήση των διαθεσίμων πλουτοπαραγωγικών πόρων της χώρας. Έτσι ο ιδρυτής της ΝΔ, στο λόγο του στο Συνέδριο της Χαλκιδικής (1979), ανέφερε με μη αποκρυπτόμενη ικανοποίηση ότι «η ΝΔ στον οικονομικό τομέα έκανε παρεμβάσεις **τολμηρές**, στα πλαίσια πάντοτε της ελεύθερης οικονομίας που πιστεύει (!)... Έτσι, κρατικοποίησε την Ολυμπιακή Αεροπορία, τα διυλιστήρια του Ασπρόπυργου, το συγκρότημα της Εμπορικής Τραπεζής και τις Αστικές Συγκοινωνίες. Και ίδρυσε σωρεία κρατικών βιομηχανιών, όπως οι βιομηχανίες Ζαχάρεως, Λιπασμάτων, Πετροχημικών, Πολεμικού Υλικού και άλλες». Στο ίδιο θέμα, διακεκριμένο στέλεχος της ΝΔ εσημείωνε υπερηφάνως ότι κατά το 1980 το κράτος ήλεγχε «το 95% των τραπεζών, το 100% της ενέργειας, το 100% των τηλεπικοινωνιών, το 100% των εταιρειών των σχετικών με την εθνική άμυνα, το 100% των οργανισμών κοινής ωφελείας, το 100% των σιδηροδρόμων και των αεροπορικών συγκοινωνιών, το 60% των ασφαλιστικών εταιρειών, το 50% των διυλιστηρίων, το 50% των ναυπηγείων και το 70% των λιπασμάτων».⁶

Εάν στα ανωτέρω προστεθούν οι πολυάριθμες και συχνά σπασμωδικές παρεμβάσεις για τον έλεγχο των τιμών πολλών αγαθών και υπηρεσιών, τον καθορισμό των ενοικίων, την προστασία του περιβάλλοντος, τη συνδικαλιστική δραστηριότητα, τον καθορισμό ωραρίων απασχόλησής, τις επιδοτήσεις γεωργικών και βιομηχανικών προϊόντων, τους συναλλαγματικούς και πιστωτικούς περιορισμούς και άλλα «ων ουκ έστι αριθμός», επιβεβαιώνεται ότι, παρά τις φραστικές διακηρύξεις περί πίστης στην ελεύθερη οικονομία, ήταν αναμφιβόλως αληθής ο ισχυρισμός βουλευτού της ΝΔ ότι ο φιλελευθερισμός του κόμματος περιείχε στοιχεία σοσιαλδημοκρατικά⁷ και άλλου υπερηφανευομένου ότι «πολλά από τα οικονομικά μέτρα τα οποία έλαβε η ΝΔ ήσαν μέτρα, τα οποία θα μπορούσε να λάβει οποιαδήποτε σοσιαλιστική κυβέρνηση». Έτσι, κατά την αποχώρηση της ΝΔ από την εξουσία είχαν συσσωρευθεί σημαντικά προβλήματα, όπως έντονος πληθωρισμός, ελλειμματικότητα του ισοζυγίου πληρωμών και των δημοσίων οικονομικών, επενδυτική ατονία, δομικές αδυναμίες της οικονομίας και χαμηλή παραγωγικότητα⁸. Το ερώτημα που τίθεται είναι: άραγε τα προβλήματα αυτά ήσαν κατά βάση συνέπεια της υπερβολικής ελευθερίας, του «άκρατου φιλελευθερισμού» στις οικονομικές δραστηριότητες ή ήσαν κατά μέγα μέρος απόρροια ενός αυξανόμενου πατερναλιστικού κρατικοπαρεμβατισμού; Η απάντηση είναι, νομίζω, προφανής.

Θα ήθελα να κλείσω το τμήμα αυτό αναφέροντας ότι, όπως παρατήρησε προ ετών ένας διακεκριμένος Ιταλός οικονομολόγος,¹⁰ υπάρχουν τεσσάρων ειδών πολιτικές παρατάξεις, κατά σειρά προτιμήσεως: πρώτον, οι φιλελεύθερες παρατάξεις που ακολουθούν φιλελεύθερη πολιτική. Η πολιτική τους επιτυγχάνει και ο έπαινος αποδίδεται στον φιλελευθερισμό. Δεύτερον, οι σοσιαλιστικές παρατάξεις που εφαρμόζουν σοσιαλιστική πολιτική. Η πολιτική τους αποτυγχάνει και η κατηγορία αποδίδεται στο σοσιαλισμό. Τρίτον, οι «σοσιαλιστικές» παρατάξεις που στην πράξη ακολουθούν φιλελεύθερη πολιτική. Η πολιτική τους επιτυγχάνει και ο έπαινος αποδίδεται στο σοσιαλισμό. Τέταρτον, οι «φιλελεύθερες» παρατάξεις που στην πράξη ακολουθούν σοσιαλιστική πολιτική. Η πολιτική τους αποτυγχάνει και ο έπαινος αποδίδεται στον φιλελευθερισμό...

II. Η Περίοδος 1981-1988: Η ΝΔ στην Αντιπολίτευση

Μετά την επανειλημμένη έκφραση ικανοποίησης από τον ιδρυτή και ανώτατο στέλεχη της ΝΔ για τις «τολμηρές» παρεμβάσεις που έκαναν οι κυβερνήσεις Καραμανλή και Ράλλη στο χώρο της οικονομίας, ευλόγως ο λαός αποφάσισε κάποια στιγμή να δοκιμάσει πόσο τολμηρές παρεμβάσεις και πόσο «προοδευτικά» μέτρα θα μπορούσε να πάρει μία γνησίως σοσιαλιστική κυβέρνηση. Έτσι με την ψήφο του στις εκλογές της 18ης Οκτωβρίου 1981 ανέδειξε το «Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα» ως Κυβέρνηση και τη «Νέα Δημοκρατία» ως Αξιωματική Αντιπολίτευση, κατάσταση που διατηρήθηκε, και με το εκλογικό αποτέλεσμα της 2ας Ιουνίου 1985, μέχρι σήμερα.

A. Τα Γενικά Χαρακτηριστικά

Το βασικό χαρακτηριστικό της αντιπολιτευτικής δραστηριότητας της ΝΔ στον τομέα της οικονομίας υπήρξε, με ορισμένες εξαιρέσεις περί των οποίων κατωτέρω, η διατήρηση της συγχύσεως. Το γεγονός τούτο οφείλεται, κατά τη γνώμη μου, σε δύο κυρίως λόγους:

α) Στην έλλειψη σταθερού ιδεολογικού υποβάθρου και ξεκαθαρισμένης οικονομικής φιλοσοφίας (όπως αναλύθηκε προηγουμένως).

β) Στη δυσχέρεια του να προπαγανδίζει κατά του κρατικού παρεμβατισμού όταν ως κυβερνητική παράταξη έχει συμβάλλει αποφασιστικά στη διόγκωσή του. Υπάρχει στο κρίσιμο αυτό σημείο ένα μεγάλο πρόβλημα έλλειψης αξιοπιστίας, για την αντιμετώπιση του οποίου χρειαζόταν, μεταξύ άλλων, ανανέωση προσώπων σε σημαντικά μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι έγινε μέχρι σήμερα.

Αποτέλεσμα της συγχύσεως αυτής ήταν η συχνή προβολή αντιφατικών θέσεων: έτσι, άλλοτε υποστηριζόταν ότι η σοσιαλιστική κυβέρνηση επιβάρυνε τις ιδιωτικές επιχειρήσεις με την απότομη αύξηση των μισθών και ημερομισθίων και άλλοτε ότι η ΝΔ ως κυβέρνηση έδινε στους μισθωτούς περισσότερα... ή κατηγορήθηκε αρκετές φορές η ΑΤΑ ότι θεσμοθετεί τον πληθωρισμό ενώ σε άλλες περιπτώσεις ότι θίγει τα εισοδήματα των μισθωτών. Ασαφείς, αντιφατικές ή ελλιπείς ήταν ακόμη οι θέσεις της ΝΔ σε θέματα όπως: απελευθέρωση ενοικίων και τιμών διαφόρων αγαθών, συνδικαλισμός, απεργίες, περιορισμός δημοσίων δαπανών κ.ά.

Τέλος ήταν, πιστεύω, λανθασμένη η συχνή διατύπωση του ισχυρισμού εκ μέρους στελεχών της ΝΔ ότι η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ σε πολλά σημεία αντέγραφε την οικονομική πολιτική της ΝΔ ή ότι εκτελούσε έργα που είχαν σχεδιασθεί από τις κυβερνήσεις της ΝΔ. Τέτοιου είδους επιχειρήματα, πρώτον, αποδυνάμωναν τη βασική κατηγορία ότι η πολιτική του ΠΑΣΟΚ είναι καταστρεπτική για την οικονομία και, δεύτερον, υπενθύμιζαν κάτι που θα ήταν προτιμότερο να αφεθεί στη λήθη, ότι δηλαδή η οικονομική πολιτική των κυβερνήσεων της ΝΔ εφάρμοζε, με ανεπίτρεπτη συχνότητα, «μέτρα δανεισμένα από τη φαρέτρα του σοσιαλισμού».

B. Το Προεκλογικό Μανιφέστο του 1985

Ανέφερα ήδη ότι μέσα στην ασαφή και ιδεολογικώς άτολμη αντιπολιτευτική τοποθέτηση της ΝΔ υπήρξαν και ο-

ρισμένες εξαιρέσεις. Η πιο αξιοσημείωτη από αυτές ήταν η ιδεολογική διακήρυξη (προεκλογικό μανιφέστο) που δόθηκε στη δημοσιότητα την 3η Φεβρουαρίου 1985. Το κείμενο αυτό, με τίτλο «Μία Νέα Πρόταση για την Ελευθερία» ξεκαθάριζε ασάφειες, επέλεγε προτεραιότητες και χάρασσε νέες κατευθύνσεις με μια γνησίως φιλελεύθερη αντίληψη, πρωτόγνωρη στο χώρο της ΝΔ. Έτσι, το μανιφέστο αυτό όριζε ότι «για τη ΝΔ η ελευθερία αποτελεί το κυρίαρχο ιδεώδες που κατευθύνει την πολιτική της πορεία. Η ΝΔ απορρίπτει την άρνηση ή συρρίκνωση της ελευθερίας στο όνομα άλλων, δήθεν υπερτέρων αξιών». Ακόμη, ακολουθώντας το σχετικό ορισμό του F.A Hayek, τονίζει ότι «ελευθερία υπάρχει όταν η καταπίεση του ανθρώπου, του καθενός από μας, αποδυναμώνεται ως την εκμηδένισή της» και θέτει το ερώτημα «ποιος όμως θα προστατεύσει τα άτομα και τις ελευθερίες τους από την αυθαιρεσία του κράτους; Το ερώτημα αυτό είναι ιδιαίτερα κρίσιμο για κάθε φιλελεύθερο άτομο. Σε τελική ανάλυση ένα αυθαίρετο κράτος είναι κατά πολύ πιο ισχυρό, άρα πιο επικίνδυνο, από τα μεμονωμένα άτομα».¹²

“

Το ένα, θέμα των Βάσεων. Εμείς ξεκαθαρίσαμε τις θέσεις μας, σαφώς και απερίφραστα. Θέλουμε τις αμερικανικές βάσεις του ΝΑΤΟ, γιατί τις θεωρούμε χρήσιμες όχι μόνο για την ασφάλεια της Συμμαχίας αλλά και για την εθνική μας ασφάλεια. Γιατί τις θεωρούμε χρήσιμες, αν όχι απαραίτητες, για τον ανεφοδιασμό των Ενόπλων Δυνάμεων σε ανταλλακτικά και σε πανάκριβο προηγούμενο υλικό. Γιατί, ακόμα, κρίνουμε επιζήμιο εμείς να τις αρνούμαστε και άλλοι να παραχωρούν βάσεις και, λόγω αυτών, να εξοπλίζονται ανετότερα από μας. Το μόνο που θέλουμε είναι να συναφθεί μια συμφωνία πιο εξυπηρετική για τα εθνικά μας συμφέροντα, μια συμφωνία καλύτερη από τις παλαιές και περίπου όμοια με κείνες που έχουν συνάψει άλλοι. Και τέτοια συμφωνία, για το καλό του τόπου μετά τις εκλογές. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, τις βάσεις θα τις κρατήσουμε, γιατί τις θεωρούμε χρήσιμες.”

Ε. Αβέρωφ-Τοσίτσας)

Ομιλία στο Συνέδριο της «Νέας Δημοκρατίας»
28 Ιουνίου 1981, Θεσ/νίκη

Η ίδια διακήρυξη περιλάμβανε μία σειρά από επιτυχημένες τοποθετήσεις για τη σημασία της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας όλων έναντι των νόμων, τη σπουδαιότητα της ατομικής ιδιοκτησίας, τη σχέση ελευθερίας και τάξης και την ανάγκη προστασίας των πολιτών από κάθε κομματική ή συντεχνιακή αυθαιρεσία. Ειδικότερα στον οικονομικό τομέα ανέφερε ότι «για να καταπολεμηθούν τα πιο κρίσιμα προβλήματα του τόπου, η ανεργία, ο πληθωρισμός, η δυσβάστακτη φορολογία, η κρατική γραφειοκρατία, το τεράστιο εξωτερικό χρέος, χρειάζεται περισσότερη, όχι λιγότερη οικονομική ελευθερία. Περισσότερη εμπιστο-

σύνη στον κάθε Έλληνα και στις ικανότητές του. Λιγότερη έμφωση στις απρόσωπες κρατικές γραφειοκρατίες και στους κυβερνητικούς προνομιούχους. Μόνο αν απελευθερώσουμε τη δημιουργικότητα, το δαιμόνιο του Έλληνα, θα βγούμε από την κρίση, θα πετύχουμε την οικονομική ανάκαμψη της πατρίδας μας».

Ατυχώς η ΝΔ δεν είχε ούτε την αξιοπιστία ούτε το χρόνο για να μεταδώσει τις φιλελεύθερες αυτές αντιλήψεις στην ελληνική κοινή γνώμη.¹³ Έτσι, μετά την εκλογική της ήττα της 2ας Ιουνίου 1985, ανεζήτησε ένα αποδιοπομπαίο τράγο, τον οποίο νόμισε (ή, τουλάχιστο, πολλά στελέχη του κόμματος νόμισαν) ότι βρήκε στον «υπερβολικό» ή «ακραίο» φιλελευθερισμό των προεκλογικών διακηρύξεων. Στο σημείο αυτό θέλω να κάνω μία παρένθεση για να υπενθυμίσω ότι συχνά και η απλή μνεία της λέξεως «φιλελευθερισμός», όπως και η μνεία της λέξεως «ιδεολογία», προκαλεί αντιρρήσεις. Είναι διαδεδομένη στην εποχή μας η περιφρόνηση για κάθε ιδεολογία και για κάθε «-ισμό». Η περιφρόνηση αυτή αποτελεί συνήθως χαρακτηριστικό γνώρισμα απογοητευμένων πρώην σοσιαλιστών, οι οποίοι επειδή αναγκάστηκαν, εξ αιτίας των εγγενών αντιφάσεων και αδιεξόδων της σοσιαλιστικής ιδεολογίας, να την εγκαταλείψουν, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι κάθε «-ισμός» είναι άχρηστο δόγμα, κάθε ιδεολογία είναι εσφαλμένη και ότι ένας λογικός άνθρωπος δεν πρέπει να δεσμεύεται από τέτοιες ιδεολογικές «πρόκαταλήψεις». Αποτέλεσμα της αντιλήψεως αυτής — που και σήμερα ακόμη έχει πολλούς καλοπροαίρετους οπαδούς εντός και εκτός ΝΔ — είναι η κατάσταση που βρίσκεται σήμερα η κοινωνία στη χώρα μας αλλά και σε πολλές άλλες χώρες. Η «ρεαλιστική» ή «πραγματική» αντίληψη της απαλλαγής από ιδεολογικά δεσμά, αντί να προσδώσει στους ανθρώπους μεγαλύτερη κυριαρχία στη μοίρα τους, τους έχει οδηγήσει σε ένα μονοπάτι που δεν διάλεξαν με τη θέλησή τους και που τους επιβάλλει να πάρουν κάποια «αναπόφευκτα μέτρα», τα οποία όμως είναι απλώς συνέπεια κάποιων άλλων «αναπόφευκτων μέτρων» ή πράξεων που ελήφθησαν προγενεστέρως κ.ο.κ. Η εξέλιξη αυτή δεν είναι περιεργή. Οφείλεται στο γεγονός ότι η διατήρηση της ελευθερίας σε μία κοινωνία είναι εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση, γιατί απαιτεί τη σταθερή απόρριψη μέτρων που φαίνεται ότι χρειάζονται για την επίτευξη κάποιων αποτελεσμάτων, με μόνη αιτιολογία το ότι αντίκεινται σε κάποια γενική αρχή. Η επιτυχής υπεράσπιση, επομένως, της ελευθερίας πρέπει να έχει αρκετά άκαμπτη μορφή, χωρίς παραχωρήσεις στη σκοπιμότητα.¹⁴

Γ. Το Συνέδριο του 1986 και το Οικονομικό Πρόγραμμα

Κατά το δεύτερο συνέδριο της ΝΔ (Θεσσαλονίκη, Φεβρουάριος 1986) σημειώθηκε ιδεολογική οπισθοχώρηση.¹⁵ Οι συντηρητικές δυνάμεις του κόμματος επέκριναν τον «ακραίο φιλελευθερισμό» της προεκλογικής εκστρατείας του 1985 και αξίωσαν τη ρητή αναφορά ότι η ομιλία του Κ. Καραμανλή στο πρώτο συνέδριο της Χαλκιδικής (1979) αποτελεί τη «βασική» και «οριστική» διατύπωση των ιδεολογικών αρχών του κόμματος. Ο Κ. Μητσοτάκης πράγματι περιέλαβε την αναφορά αυτή στο λόγο του, πρόσθεσε όμως ότι το προεκλογικό μανιφέστο του 1985 είναι πιστό στις ιδεολογικές αρχές του κόμματος. Ανέφερε ακόμη την ανάγκη να είναι το κράτος «κοινωνικό» και «πλουραλιστικό»

και παραδέχθηκε ότι θα έπρεπε να είχε τονισθεί περισσότερο «η κοινωνική πλευρά του προγράμματος της ΝΔ».

Τον Ιούνιο 1987 η ΝΔ έδωσε στη δημοσιότητα το οικονομικό πρόγραμμα που θα εφαρμόσει στην περίπτωση που θα αναλάβει και πάλι κυβερνητικά καθήκοντα μετά τις επόμενες βουλευτικές εκλογές. Οι βασικές αρχές που διέπουν το πρόγραμμα αυτό, όπως διακηρύσσονται στο 2ο κεφάλαιο του¹⁷ συνοψίζονται, μεταξύ άλλων, στα εξής:

— Η ΝΔ πιστεύει ότι μόνο η ελευθερία επιλογής στην αγορά, στη εργασία, στην επιχειρηματική και επαγγελματική δράση διασφαλίζει την ατομική και κοινωνική ελευθερία του καταναλωτή, του εργαζόμενου, του αγρότη, του επιχειρηματία, του ελεύθερου επαγγελματία.

— Η ΝΔ στηρίζει την αναπτυξιακή της προσπάθεια στην παραγωγική πρωτοβουλία του ιδιωτικού τομέα.

— Η ΝΔ θα αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη του Έλληνα προς το Κράτος και θα απελευθερώσει τις δημιουργικές του δυνάμεις, απαλλάσσοντας την οικονομική, κοινωνική και πνευματική ζωή από το σύμπλεγμα του προστατευτισμού και του παρεμβατισμού.

— Η ΝΔ βασίζει την καλή λειτουργία της οικονομίας στην άμιλλα και τον ανταγωνισμό, με ίσες ευκαιρίες.

Γίνεται εξ άλλου, για πρώτη, εξ όσων γνωρίζω, φορά μια σαφής και περιοριστική αναφορά των κρατικών αρμοδιοτήτων, αρκετά επιτυχής, που περιέχει όμως και διατυπώσεις ικανές να εμβάλλουν σε δισταγμούς και ανησυχίες (λαμβάνομένου μάλιστα υπόψη και του κυβερνητικού παρελθόντος του κόμματος) όπως: «κατοχύρωση της κοινωνικής δικαιοσύνης με την άσκηση του αναδιανεμητικού ρόλου του κράτους» και «εξασφάλιση σε όλους τους πολίτες ανεξάρτητα από το εισόδημά τους κοινωνικών υπηρεσιών υψηλού επιπέδου».

Τα περισσότερα από τα κατ' ιδίαν μέτρα που προβλέπει το πρόγραμμα είναι προς τη σωστή κατεύθυνση. Εκείνο όμως που απογοητεύει είναι η μεγάλη του έκταση (το σχετικό βιβλιαράκι αποτελείται από 49 σελίδες), πράγμα που καθιστά και την απλή ανάγνωσή του έργο επίπονο και δυσχερές. Γι' αυτό, άλλωστε, δεν έγινε δυνατό μέχρι σήμερα να διαδοθεί ευρύτερα, τα δε κομματικά στελέχη συνήθως περιορίζονται σε μια απλή μνεία ότι «υπάρχει πλήρες οικονομικό πρόγραμμα».

Ανεξαρτήτως των τυχόν πλεονεκτημάτων ή μειονεκτημάτων του προγράμματος, εκείνο που πρέπει να έχει υπόψη της οποιαδήποτε πολιτική παράταξη είναι το γεγονός ότι, όπως έχει αναπτύξει ο Milton Friedman¹⁸, «μία νέα κυβέρνηση έχει στη διάθεσή της έξι έως εννέα μήνες μέσα στους οποίους θα κατορθώσει να πραγματοποιήσει μεζόνες αλλαγές. Εάν δεν εκμεταλλευθεί την ευκαιρία να δράσει αποφασιστικά μέσα σ' αυτό το διάστημα, δεν θα ξαναβρεί παρόμοια ευκαιρία. Κάποιες άλλες αλλαγές θα επέλθουν βραδέως ή καθόλου και αντεπιθέσεις θα εκδηλωθούν εναντίον των αρχικών αλλαγών. Οι προσωρινά ηττημένες πολιτικές δυνάμεις ανασυντάσσονται και τείνουν να κινητοποιήσουν όλους όσους θίγονται από τις αλλαγές ενώ και οι υπέρμαχοι των αλλαγών τείνουν να επαναπαυθούν μετά τις αρχικές τους νίκες».

Το συμπέρασμα των σκέψεων αυτών είναι ότι μια παράταξη που φιλοδοξεί να επιφέρει ριζικές αλλαγές πρέπει να κάνει κάτι παραπάνω από το να εκλεγεί:

Πρέπει να έχει αταλάντευτη πίστη προς ορισμένες θεμελιώδεις ιδεολογικές κατευθύνσεις, λεπτομερές πρόγραμ-

μα καλά επεξεργασμένο πριν από την εκλογή της και διατυπωμένα τουλάχιστο στο σκελετό τους τα βασικά νομοσχέδια, αυτά που θα επιφέρουν τις κυριότερες μεταρρυθμίσεις στους διάφορους τομείς. Χρήσιμη θα ήταν ακόμη και η από διακεκριμένο στέλεχος της ΝΔ προταθείσα δημιουργία σκιώδους κυβερνήσεως. Η μη υιοθέτηση μέχρι σήμερα μιας τόσο λογικής πρότασης σίγουρα είναι αποθαρρυντικό γεγονός.

Δ. Επίμετρο

Η ελληνική κοινωνία, μετά από πολλά χρόνια εφαρμογής κρατικιστικής πολιτικής (συντηρητικής ή σοσιαλιστικής, αδιάφορο) δείχνει πιο ώριμη να δεχθεί μια άλλη πολιτική που θα στηρίζεται περισσότερο στις ατομικές δημιουργικές πρωτοβουλίες και επιλογές και λιγότερο στις πατερναλιστικές παρεμβάσεις του κράτους. Όπως σε πολλές χώρες του Δυτικού, του Ανατολικού και του Τρίτου Κόσμου, έχει αρχίσει και στη χώρα μας να δημιουργείται μια αρκετά ευρεία συναίνεση ότι το κράτος στις περισσότερες περιπτώσεις (και πάντως στον επιχειρηματικό τομέα) δεν αποτελεί τη λύση, αποτελεί το πρόβλημα. Μετά από ενδεχόμενη επικράτηση της ΝΔ στις προσεχείς εκλογές, υπάρχει η πιθανότητα — όχι όμως η βεβαιότητα — να αποδειχθεί στην πράξη ότι η συνεπής εφαρμογή του φιλελευθερισμού στην οικονομία και στην κοινωνία γενικότερα αποτελεί την ουσιαστική αλλαγή που τόσο έχει ανάγκη η χώρα: την αλλαγή που θα βασίζεται στην εμπιστοσύνη προς την ανθρώπινη δημιουργικότητα και στη διεύρυνση της ατομικής ελευθερίας.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

1. Βλ. Γιάννη Λούλη, Το Ελληνικό Συντηρητικό Κίνημα εν Εξελίξει, Από τον Πατερναλισμό στον Νεο-Φιλελευθερισμό, στα πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου για το Νέο Φιλελευθερισμό, έκδοση ΚΠΕΕ, Αθήνα 1981, σελ. 7 επ.
2. Λούλης, ανωτέρω, σελ. 19.
3. Η ανάλυση αυτή παρουσιάστηκε για πρώτη φορά, με μικρές φραστικές διαφορές, στο περιοδικό «Επίκεντρα», τεύχος Σεπτ.-Οκτ. 1983, σελ. 35 επ.
4. Όλες οι εντός εισαγωγικών παράγραφοι είναι από το λόγο του Κωνσταντίνου Καραμανλή στο Α' Συνέδριο της ΝΔ, Χαλκίδα 1979.
5. Τα αναφερόμενα στο κείμενο στοιχεία έχουν ληφθεί από την έκδοση «Η Ελληνική Οικονομία σε Αριθμούς», Electra Press, Αθήνα 1984, βασίζονται δε σε στοιχεία της ΕΣΥΕ, της Τράπεζας της Ελλάδας και των Εθνικών Λογαριασμών.
6. Μ. Έμπερτ, περιοδικό «Νέα Πορεία», 16.6.1980.
7. Κ. Καλλίας, «Νέα Δημοκρατία», αρ. τεύχος 26, 1979, σελ. 39.
8. Ι. Βαρβιτσιώτης, «Ελευθεροτυπία», 9.11.1980.
9. Βλ. Κ. Κόλμερ, Ν. Τσώρη, Κ. Χριστίδη, Η Αντιμετώπιση του Οικονομικού Προβλήματος της Χώρας, ΚΠΕΕ 1980, σελ. 37 επ.
10. Antonio Martino, κατά τη διάρκεια της Γενικής Συνέλευσης των Μελών της Mont Pélérin Society, Βερολίνο, Σεπτέμβριος 1982.
11. Βλ. The Constitution of Liberty, Routledge and Kegan Paul, London 1960, σελ. 11 επ.
12. Οι εντός εισαγωγικών φράσεις περιέχονται στη διακήρυξη της ΝΔ που εκδόθηκε πριν από τις βουλευτικές εκλογές του Ιουνίου 1985 με τίτλο «Μία Νέα Πρόταση για την Ελευθερία».
13. Βλ. Political Change in Greece Before and After the Colonels, ed. by K. Fetherstone and D. Katsoudas. Room Helm, London and Sydney 1987, σελ. 100.
14. Βλ. Κ.Χ. Χρηστίδη, «Επίκεντρα», τεύχος Μαρτ.-Απρ. 1985, σελ. 52.
15. D. Katsoudas, ανωτέρω σελ. 102.
16. Βλ. σχετικώς τα πρακτικά του Β' Συνεδρίου της ΝΔ στη Θεσσαλονίκη, 1986.
17. ΝΔ, Οικονομικό Πρόγραμμα, Ιούνιος 1987, σελ. 10 επ.
18. The Tyranny of the Status Quo, Secker and Warburg, London 1984, σελ. 3.

Κριτική του Ελληνικού Στρατού

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

12ο Τεύχος • Εβδομάδα 14-20/04/2012
ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ANALYSING THROUGH THE NEW ELLADE

Η ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ 1974-1981

του Χαράλαμπου Τσαρδανίδη

Η ελληνική εξωτερική πολιτική μετά το 1974 είχε να αντιμετωπίσει μια καινούργια πραγματικότητα, τόσο εξ αιτίας των μεταβολών που έλαβαν χώρα στο διεθνές περιβάλλον, όσο και εξ αιτίας των καταλυτικών αλλαγών που συνέβησαν στο εσωτερικό περιβάλλον, ιδιαίτερα στο πολιτικό σύστημα της χώρας. Οι μεταβολές αυτές του εσωτερικού και του διεθνούς περιβάλλοντος ανάγκασαν το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας, που αναδείχθηκε νικήτης των δύο πρώτων μεταπολιτευτικών εκλογικών αναμετρήσεων (1974 και 1977) να αναπροσαρμόσει τις κατευθύνσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ταυτόχρονα, όμως, εμφανίσθηκαν ορισμένα σοβαρά διλήμματα προσαρμογής της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής τα οποία έπρεπε να αντιμετωπίσουν οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας. Τα διλήμματα αυτά θα μπορούσαμε να τα διαχωρίσουμε σε δύο κατηγορίες. Η μία κατηγορία αναφέρεται στις σχέσεις που θα έπρεπε να αναπτύξει η χώρα με τα κυριότερα πεδία δράσης της εξωτερικής της πολιτικής, όπως τις σχέσεις με την Τουρκία, με τις χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, με τις ΗΠΑ, με το NATO, με τις Βαλκανικές χώρες, με τη Σοβιετική Ένωση και με τις χώρες της Μέσης Ανατολής, και η δεύτερη αναφέρεται στα διλήμματα που εκπήγαζαν από τη συνδυαστική σχέση του εσωτερικού με το εξωτερικό περιβάλλον¹. Πιο συγκεκριμένα τα διλήμματα που ανήκαν στα κυριότερα πεδία δράσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής είχαν μία διπλή όψη. Η μία όψη αναφέρεται στους τρόπους που θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας ώστε μία δεσμευση ή απομάκρυνση από ένα πεδίο δράσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής να μην έχει αρνητικές συνέπειες στις σχέσεις με ένα άλλο πεδίο δράσης. Λόγου χάρις μερικά από τα διλήμματα ήταν ο βαθμός στον οποίο η ελληνική εξωτερική πολιτική θα έπρεπε να «ριζοσπαστικοποιηθεί» πραγματοποιώντας ουσιαστικά και τολμηρά ανοίγματα προς την κατεύθυνση του Τρίτου Κόσμου και των σοσιαλιστικών χωρών χωρίς όμως και να αμφισβητείται η τοποθέτηση της χώρας στη Δύση, ο τρόπος με τον οποίο η Ελλάδα θα αποδεσμευόταν από τις ΗΠΑ και το NATO χωρίς παράλληλα να ενισχύσει τη θέση της Τουρκίας στα μάτια της Δύσης. Ο τρόπος με τον οποίο θα εξασφάλιζε ισορροπία δυνάμεων στο Αιγαίο, χωρίς παράλληλα να αυξηθεί η επιρροή των ΗΠΑ και του NATO στη διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Η δεύτερη όψη, που αλληλεξαρτάται με την πρώτη, έχει σχέση με τους τρόπους που η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας θα χρησιμοποιούσε, ώστε να ξεπεράσει τα όρια και τα εμπόδια που απέρρεαν από την τηρηση των λεγομένων τριών «δογμάτων» οριοθέ-

τησης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Τα τρία αυτά δόγματα είναι τα εξής: α) Η Ελλάδα μόνη της δεν μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά την Τουρκία, διότι, όποτε το έκανε, η έκβαση της διαμάχης απέβει υπέρ της Τουρκίας², β) όταν οι σχέσεις της Ελλάδας με ένα από τα κράτη της Βαλκανικής διανύουν περίοδο έντασης, η Αθήνα θα πρέπει να επιδιώκει τη διατήρηση φιλικών σχέσεων με όλα τα υπόλοιπα και γ) Η Ελλάδα οφείλει να αναπτύσσει καλές σχέσεις ή τουλάχιστον να μην έρχεται σε σοβαρή αντίθεση με την δύναμη που τυγχάνει να είναι ισχυρότερη στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου. Τα τρία αυτά δόγματα καθόριζαν πάντοτε άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο την ελληνική εξωτερική πολιτική. Η τήρηση του πρώτου ανάγκαζε την Ελλάδα να στρέφεται σε συμμαχίες που τις περισσότερες φορές ήταν συμμαχίες με ισχυρότερες και εξωπεριφερειακές δυνάμεις πράγμα που σήμαινε, όχι σπάνια, την απώλεια της αυτονομίας της. Ο σεβασμός του δεύτερου προϋπέθετε υποχωρήσεις προς τις βαλκανικές δυνάμεις, ενώ του τρίτου απαιτούσε οι ελληνικές κυβερνήσεις κατά την χάραξη της εξωτερικής πολιτικής να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις διαθέσεις και τους γενικότερους στόχους της εκάστοτε ισχυρότερης ναυτικής δύναμης της Ανατολικής Μεσογείου, που μεταπολεμικά ήταν οι ΗΠΑ.

Διπλή διάσταση είχαν και τα διλήμματα που προέρχονταν από τα προβλήματα που δημιουργούσε η αλληλεξάρτηση του εσωτερικού με το διεθνές περιβάλλον. Η πρώτη διάσταση αναφέρεται στα διλήμματα που παρουσιάζονται, όταν οι αναγκαιότητες του εσωτερικού περιβάλλοντος προκαθορίζουν τις κινήσεις της χώρας στην εξωτερική πολιτική. Με ποιο τρόπο, λόγου χάρις οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας θα προσπαθούσαν να αμβλύνουν τις αντιαμερικανικές διαθέσεις του εκλογικού σώματος χωρίς παράλληλα να διαβρωθεί η επιρροή τους στο εσωτερικό και στο εξωτερικό; Ή, με ποιο τρόπο οι υπάρχουσες δυσκολίες στην διαμόρφωση μιας πραγματιστικής εξωτερικής πολιτικής θα μπορούσαν να ξεπεραστούν, ώστε να διευρυνθούν τα κέρδη του κυβερνώντος κόμματος στο πεδίο της εσωτερικής πολιτικής αντιπαράθεσης.

Η δεύτερη διάσταση αναφέρεται στα προβλήματα και τις συνέπειες προσαρμογής της εξωτερικής πολιτικής, όταν οι αναγκαιότητες που επιβάλλει το διεθνές περιβάλλον προσδιορίζουν και διαμορφώνουν όχι μόνο την οικονομική πολιτική αλλά και τις εσωτερικές εξελίξεις. Με ποιο τρόπο, λόγου χάρις, η Νέα Δημοκρατία θα αντιμετώπιζε το γεγονός, ότι, εξ αιτίας της διένεξης με την Τουρκία, η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να δαπανά το μεγαλύτερο ποσοστό ΑΕΠ από κάθε άλλη χώρα του NATO για αμυντικές δαπά-

νες, χωρίς παράλληλα η χώρα να καθυστερεί την οικονομική της ανάπτυξη; Ή, πως οι διεθνείς νομισματικές και ενεργειακές εξελίξεις θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν από την Ελλάδα, έτσι ώστε να ελαχιστοποιηθούν οι αρνητικές τους συνέπειες στην οικονομία της χώρας;

Τα παραπάνω ερωτήματα ήταν μερικά από τα διλήμματα που εκκαλούντο να αντιμετωπίσουν οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας.

Το άρθρο αυτό αποσκοπεί, πρώτον, να εντοπίσει τους τρόπους και τις στρατηγικές που ακολούθησαν οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας της περιόδου 1974-1981, ώστε να εξισορροπίσουν τα αιτήματά που προέρχονταν από το εσωτερικό περιβάλλον με εκείνα του διεθνούς περιβάλλοντος και, δεύτερον, να εκτιμήσει το βαθμό στον οποίο η πολιτική που ακολούθησε η Νέα Δημοκρατία συνεισέφερε στο να ξεπερασθούν ορισμένα από τα διλήμματα που αντιμετώπιζε μετά το 1974 η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας.

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ

Βασικός άξονας της εξωτερικής πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας απετέλεσε η τάση για μια ενδοσυστημική μεταβολή της κατεύθυνσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής με την έννοια της ανάπτυξης σχέσεων και με άλλες χώρες χωρίς την απομάκρυνση από τη Δύση. Η αναγκαιότητα μιας τέτοιας αναπροσαρμογής της εξωτερικής πολιτικής υπαγορευόταν και διευκολυνόταν από τους εξής παράγοντες:

α) Από την αναγωγή της τουρκικής απειλής σε κύριο άξονα γύρω από τον οποίο στρεφόταν η ελληνική εξωτερική πολιτική. Η Ελλάδα ήταν αναγκασμένη να εξασφαλίσει υποστήριξη έναντι της τουρκικής επιθετικότητας πέρα από τα όρια της Δύσης, αφού η τελευταία, και ιδιαίτερα οι ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ, δεν φαινόταν να θεωρούν ότι υφίστατο πραγματική τουρκική απειλή³. Από την άλλη, όμως, μεριά, όσο η τουρκική απειλή παρέμενε, μία ολική απομάκρυνση της Ελλάδας από τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ θα ωφελούσε μόνο την Τουρκία, αφού η Αγκυρα θα εκμεταλλευόταν την κατάσταση ισχυριζόμενη, ότι έχει απομείνει το μοναδικό στήριγμα της Δύσης στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου.

β) Από τις παρατηρούμενες στις αρχές της δεκαετίας του 1970 νέες ισορροπίες στο διεθνές σύστημα και στο περιφερειακό περιβάλλον, όπως η μεταβολή του διεθνούς συστήματος από αυστηρό διπολικό σε χαλαρό διπολικό, η ανάδειξη των αραβικών πετρελαιοπαραγωγών χωρών και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας σε σημαντικούς παράγοντες της διεθνούς πολιτικής και το νέο κλίμα ύφεσης που είχε αρχίσει να επικρατεί στα Βαλκάνια.

γ) Από τις ολόένα και αυξανόμενες απαιτήσεις για εθνική ανεξαρτησία που προέρχονταν από το εσωτερικό περιβάλλον. Δύο δε σημαντικές εξελίξεις ενίσχυαν σημαντικά την προσπάθεια για τον εκσυγχρονισμό της εξωτερικής πολιτικής: πρώτον, η σχετικά γρήγορη σταθεροποίηση του δημοκρατικού πολιτεύματος και δεύτερον, μια παρατηρούμενη τάση σύγκλισης αντιλήψεων μεταξύ όλων σχεδόν των πολιτικών παρατάξεων και δυνάμεων για ορισμένες βασικές κατευθύνσεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

Η τάση αυτή της αναμόρφωσης, αναδιάταξης ή «εκσυγχρονισμού» της εξωτερικής πολιτικής διέπει άλλοτε ευκρινέστερα και άλλοτε όχι όλα τα πεδία δράσης της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, μολονότι αρκετές φορές παρατηρούνται παλινδρομήσεις και αντιφάσεις ή και αντικειμενικές δυσκολίες που εμποδίζουν την επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος.

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Πρωταρχικό πρόβλημα της εξωτερικής πολιτικής της χώρας που οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας έπρεπε να επιλύσουν ήταν οι τρόποι με τους οποίους θα έπρεπε να αντιμετωπιστεί η τουρκική απειλή στο Αιγαίο.

Τρεις βασικά τρόπους επέλεξαν οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας για να αντιμετωπίσουν την τουρκική απειλή στο Αιγαίο και την Κύπρο.

Ο πρώτος τρόπος αναφέρεται στα μέσα που θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν, ώστε να αποτραπεί η τουρκική επιθετικότητα. Η ελληνική κυβέρνηση έκρινε, ότι μόνο ειρηνικά μέσα θα έπρεπε να υιοθετηθούν. Κατά συνέπεια οι δύο κυβερνήσεις θα έπρεπε να διεξάγουν ένα ουσιαστικό και συνεπή διάλογο πάνω στο θέμα της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας στο Αιγαίο. Ενώ διαρκούσε ο διάλογος θα έπρεπε και τα δύο μέρη να απόσχουν από οιαδήποτε μονομερή προκλητική ενέργεια όπως π.χ. την αποστολή ερευνητικών σκαφών, γεωτρήσεις κλπ. Στην περίπτωση που ο διάλογος δεν θα οδηγούσε σε συμφωνία, θα έπρεπε οι δύο χώρες να αποτανθούν στη διεθνή δικαστική διαδικασία⁴. Έτσι, μέχρι το θερμό καλοκαίρι του 1976, μέσα στα πλαίσια της συμφωνίας που επιτεύχθηκε μεταξύ του Έλληνα πρωθυπουργού Καραμανλή και του Τούρκου ομόλογού του Ντεμιρέλ τον Μάιο 1975 πραγματοποιήθηκαν σε επίπεδο εμπειρογνομώνων έξι συναντήσεις για την ρύθμιση των ζητημάτων του εναερίου χώρου και άλλες δύο για την υφαλοκρηπίδα. Η ίδια πολιτική συνεχίστηκε και μετά την κρίση του 1976 με την υπογραφή του πρακτικού της Βέρνης, την συνάντηση κορυφής μεταξύ Καραμανλή και Ετσεβίτ τον Μάρτιο του 1978 στο Montreux και τη συνέχεια του ελληνοτουρκικού διαλόγου σε υπηρεσιακό επίπεδο την περίοδο 1978-1981⁵. Οι συνομιλίες αυτές καθώς και οι ευκαιριακές συναντήσεις των υπουργών εξωτερικών των δύο χωρών στις διασκέψεις του ΝΑΤΟ και του Συμβουλίου της Ευρώπης, δεν κατέληγαν σε τίποτα συγκεκριμένο παρά μόνο στην έκδοση κοινών ανακοινωθέντων που πιστοποιούσαν απλά την ύπαρξη ουσιαστικών διαφορών μεταξύ των δύο χωρών. Η μοναδική περίπτωση διαφοροποίησης της ελληνικής κυβέρνησης από την πιστή εφαρμογή αυτής της παραπάνω πολιτικής σημειώθηκε κατά την διάρκεια της κρίσης του 1976, όταν τον Αύγουστο το τουρκικό πλοίο «Σισμίκ» διενήργησε έρευνες πάνω από την ελληνική υφαλοκρηπίδα. Τότε, η ελληνική κυβέρνηση αποφάσισε να προσφύγει συγχρόνως, στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ και στο Διεθνές Δικαστήριο, με αίτημα τη λήψη προσωρινών μέτρων από τα δύο ανωτέρω διεθνή όργανα. Και οι δύο, όμως, προσφυγές προετοιμασμένες πρόχειρα και, το σημαντικότερο, παγιευμένες στην ουσιαστικά συμβιβαστική πολιτική της Ελλάδας, οδήγησαν σε δύο μάλλον ουδέτερες αποφάσεις⁶. Μάλιστα η απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας έκλινε σαφώς υπέρ των τουρκικών απόψεων «Χωρίς να καταδικάζει την

τουρκική πρωτοβουλία — που υπήρξε γενεσιουργός της όξυνσης — υποδείκνυε τη συνέχιση των διαπραγματεύσεων, αγνοώντας πλήρως την υποχρέωση των δύο χωρών να προσφύγουν στο Διεθνές Δικαστήριο, με βάση την απόφαση της συνάντησης κορυφής του 1975⁷. Από την άλλη βέβαια μεριά, η απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας, άσκησε κατευναστική επίδραση στην εκρηκτική κατάσταση, που είχε δημιουργηθεί και απομάκρυνε την πιθανότητα ενός ελληνοτουρκικού πολέμου και διεθνοποίησε το ζήτημα⁸.

Ο δεύτερος τρόπος αντιμετώπισης της Τουρκίας αναφέρεται στις προσπάθειες που κατέβαλε η ελληνική κυβέρνηση να πετύχει την διεθνή απομόνωση της γειτόνως χώρας. Αναμφίβολα η αίτηση ένταξης της Ελλάδας στην Κοινότητα και η μελλοντική προσχώρησή της αναμενόταν να αποθαρρύνει ως ένα βαθμό τις επιθετικές διαθέσεις της Τουρκίας, και θα υποχρέωνε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα να πάρει σαφή θέση σε ζητικά για ένα κράτος της μέλος ζητήματα, όπως το Κυπριακό, όπου η Ευρωπαϊκή Κοινότητα είχε ήδη δείξει έντονο ενδιαφέρον. Τέλος με την ένταξη η Ελλάδα θα επέτυχανε να επηρεάζει ως ένα βαθμό τις αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, ενώ η Τουρκία θα παρέμενε μόνο ως απλό συνδεδεμένο μέλος. Όμως, στην πράξη, η αίτηση ένταξης της Ελλάδας στην Κοινότητα ουδετεροποίησε την Κοινότητα στα ελληνοτουρκικά ζητήματα και στο Κυπριακό. Η Κοινότητα δεν επιθυμούσε σε μια περίοδο, όπου οι διαπραγματεύσεις για την ένταξη της Ελλάδας προχωρούσαν με ολοένα και αυξανόμενο ρυθμό, ενώ η Συμφωνία Συνδέσεως της ΕΟΚ με την Τουρκία αντιμετώπιζε κρίσιμα προβλήματα, να εμπλακεί περισσότερο στο Κυπριακό. Βασική επιδίωξη της Κοινότητας ήταν η διατήρηση της ευαίσθητης ισορροπίας των σχέσεων της με την Ελλάδα και την Τουρκία⁹.

Μια άλλη προσπάθεια απομόνωσης της Τουρκίας αναλήφθηκε μέσα στα πλαίσια της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ. Οι αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης για το Κυπριακό σαφώς καταδίκασαν την Τουρκία, πράγμα που ενόχλησε εξαιρετικά την τουρκική κυβέρνηση, μολονότι δεν την έπεισε να μεταβάλει τη στάση της.

Μία άλλη απόπειρα απομόνωσης της Τουρκίας κατά τρόπο, όμως, έμμεσο ήταν η υποστήριξη από την ελληνική κυβέρνηση της απαγόρευσης αποστολής όπλων που επέβαλε το αμερικανικό Κογκρέσο στην Τουρκία την περίοδο 1975-1978.

Ο τρίτος τρόπος, που υιοθετήθηκε για να αντιμετωπιστεί η Τουρκία, απέβλεπε στην αμυντική ενίσχυση της χώρας, ώστε να αυξηθεί στο μέγιστο δυνατό η αποτρεπτική της ισχύς. Οι κυβερνήσεις Καραμανλή πήραν δύο, βασικά, ειδών αμυντικά μέτρα: Πρώτον, ενίσχυσαν την άμυνα των νησιών του ανατολικού Αιγαίου πελάγους με την πλήρη στρατικοποίησή τους στηρίζοντάς της στο δικαίωμα της αυτοάμυνας και της αρχής της απρόβλεπτης και ριζικής μεταβολής των περιστάσεων. Δεύτερον, βελτίωσαν σημαντικά την υποδομή και τον εξοπλισμό της αεροπορίας και του ναυτικού. Αγοράστηκαν, έτσι, νέα υποβρύχια και φρεγάτες και κατασκευάστηκαν νέα αεροδρόμια για χρήση της πολεμικής αεροπορίας στη Χρυσούπολη-Καβάλα, στη Σκύρο και στη Σαντορίνη, τα οποία μαζί με τα παλαιότερα της Λήμνου και της Κρήτης στα Χανιά και στο Ηράκλειο προσέφεραν στους Έλληνες χειριστές τον πλήρη έλεγχο του Αιγαίου¹⁰.

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Ένα άλλο βασικό πρόβλημα που απασχολούσε έντονα τη Νέα Δημοκρατία ήταν το Κυπριακό πρόβλημα.

Η Κύπρος είχε αναμφίβολα την ανάγκη της βοήθειας και της συμπαράστασης της Αθήνας. Από την αρχή, όμως, έγινε αντιληπτό, ότι η βοήθεια που θα μπορούσε να παράσχει η Ελλάδα θα ήταν μόνο διπλωματικής και οικονομικής φύσης και όχι στρατιωτικής. Σύμφωνα δε με την άποψη των κυβερνήσεων της Νέας Δημοκρατίας για να είναι αποτελεσματική η διπλωματική υποστήριξη της Κύπρου από την Ελλάδα θα έπρεπε:

Πρώτον, ο συντονισμός των Αθηνών με τη Λευκωσία να τεθεί πάνω σε νέες βάσεις, πράγμα που υπαγόρευε από την μεριά της Αθήνας την παραίτηση από την πάγια θέση της αναγνώρισης της Αθήνας ως «Εθνικού κέντρου». Έτσι οι σχέσεις Αθήνας-Λευκωσίας διαμορφώθηκαν σε ένα νέο πλαίσιο που είχε βασικά δύο διαστάσεις.

Η μία διάσταση αναφερόταν στο γεγονός, ότι η Αθήνα έπασχε να αυτοχαρακτηρίζεται σαν το κέντρο λήψης αποφάσεων πάνω στο Κυπριακό. Συνεπώς η Λευκωσία θα ήταν υπεύθυνη όχι μόνο για τη διαμόρφωση πολιτικών θέσεων, αλλά και για την επιλογή της τακτικής και των τρόπων υλοποίησης της υιοθετηθείσας πολιτικής, μέσα βέβαια σ' ένα πλαίσιο συνεργασίας με την ελληνική κυβέρνηση, που θα παρέιχε απλώς τη συμπαράσταση της. Όμως για την Κύπρο η πολιτική των μεταπολιτευτικών κυβερνήσεων που συνοψίζεται στην φράση: «Η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα συμπαραστέκεται» είχε μια θετική και μια αρνητική όψη. Θετική, διότι αναγνωριζόταν στη Λευκωσία πρωταγωνιστικός της ρόλος και εκφραζόταν η θέληση της Αθήνας να ενισχύσει διπλωματικά την κυπριακή κυβέρνηση. Συνεπώς εξουδετερωνόταν σε μεγάλο βαθμό, αν και όχι απόλυτα, η δυσπιστία που υπήρξε κατά το παρελθόν μεταξύ των δύο χωρών εξαιτίας της επιμονής της Αθήνας να αναγνωρίζεται από την κυπριακή κυβέρνηση ως το «εθνικό κέντρο». Η αρνητική όψη συνίστατο στη διαφαινόμενη τάση της ελληνικής κυβέρνησης να αποδεσμευθεί σταδιακά από το Κυπριακό. Μετά το 1974 οι προτεραιότητες της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής δεν περιορίζονταν μόνο στο Κυπριακό. Υπήρχαν και κυρίαρχα ζητήματα της ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, της οριοθέτησης της υφαλοκρηπίδας και τα άλλα ελληνοτουρκικά προβλήματα, η διαβαλκανική συνεργασία και το ζήτημα της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας στην Ελλάδα που απασχολούσαν έντονα την ελληνική διπλωματία.

Η δεύτερη διάσταση συνίστατο στο ότι θα έπρεπε να αποφευχθούν οι κρίσεις και η ένταση στις σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας. Είναι δε αλήθεια, ότι σε αντίθεση με το παρελθόν, οι διαφορές μεταξύ των δύο χωρών αντιμετωπίστηκαν με τρόπο ήπιο, όπως στις περιπτώσεις της απόφασης του Μακαρίου να συναντήσει τον Ντενκτάς το Φεβρουάριο του 1977 και της βιαστικής απόρριψης από την κυπριακή πλευρά των κοινών αμερικανο-βρετανικο-καναδικών προτάσεων του 1978, γνωστού ως σχεδίου Νίμετς. Σε μία δε περίπτωση, που αφορούσε εσωτερικές εξελίξεις στην Κύπρο (τη διαδοχή στην προεδρία μετά το θάνατο του Μακαρίου), η ελληνική κυβέρνηση έμεινε μακριά από οποιαδήποτε ανάμειξη.

Δεύτερον, η Ελλάδα να μην επιδιώξει άμεση συννε-

νόηση με την Τουρκία χωρίς να έχουν προηγηθεί σοβαρές διαβουλεύσεις με την κυπριακή κυβέρνηση. Η Ελλάδα μετά το 1974 απέφυγε να εμπλακεί σε συζητήσεις με την Τουρκία σχετικά με το Κυπριακό. Έτσι ο πρωθυπουργός Καραμανλής αρνήθηκε να συναντηθεί με τον Ετσεβίτ αμέσως μετά τα γεγονότα του καλοκαιριού του 1974. Παρ' όλα αυτά, όταν η Αθήνα διέβλεψε, ότι οι διακοινοτικές συνομιλίες είχαν αποτελματωθεί, δεν δίστασε να συμφωνήσει με την Αγκυρά μία μέθοδο επανάληψή τους μετά τη συνάντηση που είχε στις Βρυξέλλες ο Έλληνας υπουργός εξωτερικών Μπίτσιος με τον Τούρκο ομόλογό του Τσαγλαγιαγκίλ στις 12 Δεκεμβρίου 1975. Η θέση της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, που ενστερνίσθηκε και η Κύπρος, ήταν ότι οι υποστηριζόμενες από τα Ηνωμένα Έθνη διακοινοτικές συνομιλίες εξασφάλιζαν τη μόνη βιώσιμη επιλογή που θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια αποδεκτή λύση, παρά το γεγονός ότι ο ένας γύρος των διακοινοτικών συνομιλιών διαδεχόταν τον άλλο χωρίς να υπάρχει καμία ουσιαστική πρόοδος.

Τρίτον, η βασική τοποθέτηση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ότι «ανήκει στη Δύση» να χρησιμεύσει περισσότερο σαν μέσο πίεσης των Δυτικών χωρών για το Κυπριακό και λιγότερο σαν ανασταλτικός παράγοντας αδρανοποίησης της Ελλάδας. Αναμφίβολα, όμως, οι δυνατότητες που είχε η Ελλάδα να εξασκήσει πίεση γρήγορα αποδείχθηκαν περιορισμένες. Η αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ πολύ γρήγορα θεωρήθηκε ότι ενδυνάμωνε τη θέση της Τουρκίας. Η άρση του αμερικανικού εμπάργκου όπλων στην Τουρκία τον Αύγουστο του 1978 αφαίρεσε από την Ελλάδα ένα μοχλό πίεσης στην αμερικανική κυβέρνηση και το αίτημα της Αθήνας για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα ουδετεροποίησε τη στάση των κρατών μελών της, όπως είδαμε παραπάνω, που επεδίωκαν τη διατήρηση της ευαίσθητης ισορροπίας των σχέσεων τους με την Ελλάδα αλλά και την Τουρκία.

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΔΙΑΤΑΞΗ ΤΗΣ ΘΕΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΗΣ ΔΥΣΗΣ.

Η υλοποίηση αυτού του στόχου της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής επιδιώχθηκε προς τρεις κατευθύνσεις:

1) Με την ενεργό συμμετοχή της Ελλάδας στις συσσωματικές διαδικασίες που παρατηρούνταν στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Κύρια έκφραση αυτής της πολιτικής απέτελεσε η υποβολή αιτήματος ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

2) Με την επανατοποθέτηση σε νέα πλαίσια των αμερικανο-ελληνικών σχέσεων και

3) Με την απόφαση αρχικά της αποχώρησης της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ και αργότερα της επιστροφής με όρους, που διασφάλιζαν την αμυντική ικανότητα της χώρας.

1) Η Νέα Δημοκρατία και το αίτημα ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα

Στις 12 Ιουνίου 1975 η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας υπέβαλε αίτηση ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Για την ελληνική κυβέρνηση και ειδικότερα για τον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Καραμανλή η ένταξη αποτελούσε μια στρατηγικής σημασίας επιλογή για την ελληνική εξωτερική πολιτική, διότι: α) Ήταν η μόνη επιλογή που θα επέ-

τρεπε στη χώρα να διατηρήσει τους ισχυρούς δεσμούς που είχε με την Δύση στο πολιτικό, οικονομικό, πολιτιστικό και αμυντικό πεδίο. β) Η ένταξη αποτελούσε ανασταλτικό παράγοντα στην ανάμιξη ξένων δυνάμεων στις πολιτικές εξελίξεις και σε οποιαδήποτε συνταγματική εκτροπή. γ) Η συμμετοχή σε μία Κοινότητα που ανέπτυξε ραγδαίως τις σχέσεις της με όλες τις χώρες του κόσμου, τόσο στο οικονομικό, όσο κυρίως στο διπλωματικό πεδίο, μέσα από το μηχανισμό της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας, θα έδινε στην Ελλάδα τη δυνατότητα να ενισχύσει τη διεθνή διαπραγματευτική της θέση και ικανότητα. Και είναι γνωστό ότι ενίσχυση της διαπραγματευτικής δύναμης συνεπάγεται ενίσχυση της κυριαρχίας και της ανεξαρτησίας μιας χώρας. δ) Για μια χώρα όπως η Ελλάδα, που υφίστατο τις επεκτατικές ορέξεις της Τουρκίας, η ένταξη στην ΕΟΚ θα αποθάρρυνε ως ένα βαθμό τις επιθετικές διαθέσεις της και πράγμα ακόμη σημαντικότερο θα απεγκλώβιζε την Ελλάδα από το στρατηγικό «σιμαίο αδελφό» της, την Τουρκία¹¹.

Η αίτηση ένταξης κατά την διάρκεια των διαπραγματεύσεων 1976-1979 αντιμετώπισε αρκετές δυσχέρειες. Πέντε παράγοντες επέδρασαν αποφασιστικά, άλλοι αρνητικά και άλλοι θετικά, στην εξέλιξη των διαπραγματεύσεων της ένταξης της Ελλάδας στην Κοινότητα.

α) Η προσπάθεια της Τουρκίας να δημιουργήσει με διάφορους τρόπους εμπόδια στην πορεία προς την ένταξη. Για να προωθήσει την πολιτική της καθυστέρησης ή παρεμπόδισης της ελληνικής ένταξης, η Τουρκία στηρίχθηκε στην πολιτική της Κοινότητας να «εξισορροπεί» τις σχέσεις της με την Ελλάδα και την Τουρκία. Έτσι, υποστηρίζοντας ότι η προσχώρηση θα ενδυνάμωνε την διεθνή θέση της Ελλάδας και θα ανέτρεπε τον μεταξύ τους συσχετισμό, οι τουρκικές κυβερνήσεις προσπάθησαν να ματαιώσουν την ελληνική ένταξη, είτε δηλώνοντας ότι θα επιδιώξουν να ενταχθεί και η Τουρκία στην Κοινότητα, είτε απειλώντας ότι θα μετέφεραν τα ζητήματα των ελληνοτουρκικών διαφορών στα πλαίσια της Κοινότητας¹². Η Γνωμοδότηση της Επιτροπής τον Ιανουάριο του 1976, υιοθετούσε τις τουρκικές ανησυχίες, πράγμα που προκάλεσε την άμεση αντίδραση της ελληνικής κυβέρνησης. Ο πρωθυπουργός Καραμανλής κάλεσε στο γραφείο του τους πρέσβεις των Εννέα προς τους οποίους προέβη σε έντονη προφορική διαμαρτυρία και τους επέδωκε γραπτό μνημόνιο με τις απόψεις της ελληνικής Κυβέρνησης για το περιεχόμενο της γνωμοδότησης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η σθεναρή αντίδραση της Ελλάδας είχε σαν αποτέλεσμα να ανατραπεί η γνωμοδότηση της Επιτροπής από το Συμβούλιο Υπουργών και να ανοίξει έτσι ο δρόμος των διπραγματεύσεων.

β) Οι δυσχέρειες που αντιμετώπιζε η ίδια η Κοινότητα. Κατά την διάρκεια της περιόδου 1976-1979 το πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον είχε μεταβληθεί αισθητά. Το ζήτημα της ένταξης της Ελλάδας έφερε στην επιφάνεια βασικά προβλήματα της ίδιας της Κοινότητας, όπως την υπανάπτυξη των μεσογειακών περιοχών της, τις αδυναμίες της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και τον δύσκαμπτο και χρονοβόρο τρόπο λήψης των αποφάσεων. Ειδικότερα μερικά κράτη μέλη της Κοινότητας, όπως η Γαλλία και η Ιταλία, ενώ ήταν σαφώς τοποθετημένα υπέρ της εισόδου της Ελλάδας στην Κοινότητα, δεν μπορούσαν να αγνοήσουν τις συνέπειες που θα είχε η διεύρυνση της Κοινότητας στη γεωργία τους. Εξ άλλου οι κυβερνήσεις των χωρών αυτών έπρεπε να λάβουν υπόψη τους τις θέσεις των

αντιπολιτευτικών πολιτικών δυνάμεων στο εσωτερικό των χωρών τους που ιδιαίτερα στην περίπτωση της Γαλλίας δεν συμφωνούσαν με τη διεύρυνση.

γ) Οι εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα. Η περίοδος των διαπραγματεύσεων 1976-1979, συμπίπτει επίσης με την σταθεροποίηση των δημοκρατικών θεσμών στη χώρα. Όμως οι εκλογές του Νοεμβρίου 1977 επέφεραν σημαντικές αλλαγές στον εκλογικό χάρτη της χώρας. Το ΠΑΣΟΚ πραγματοποίησε εντυπωσιακά κέρδη και έγινε το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης. Δεδομένου δε, ότι το κόμμα αυτό είχε υιοθετήσει ένα αντικοινοτικό, αντιδυτικό πολιτικό προσανατολισμό μαζί με το ΚΚΕ, τα άλλα κράτη μέλη αντιμετώπιζαν μια εντελώς νέα κατάσταση στην Ελλάδα. Αν η ένταξη καθυστέρουσε ή γινόταν με όρους δυσμενείς για την Ελλάδα, τότε ολόκληρη η πολιτική της Νέας Δημοκρατίας για τις θετικές επιπτώσεις της ένταξης θα κατέρρεε και θα επιταχυνόταν η προοπτική της ανόδου στην εξουσία ενός κόμματος που πιθανόν να απομάκρυνε ριζικά την Ελλάδα από τους κόλπους της Δύσης.

δ) Οι αιτήσεις ένταξης στην Κοινότητα της Ισπανίας και της Πορτογαλίας. Ήταν φανερό, ότι η εξέλιξη των διαπραγματεύσεων με την Ελλάδα θα μπορούσε να συνδυαστεί με εκείνες της Πορτογαλίας και της Ισπανίας, έτσι ώστε να γίνει συνολική διαπραγμάτευση. Μία, όμως, συνολική αντιμετώπιση της διεύρυνσης προς τη Μεσόγειο από την Κοινότητα θα περιέπλεκε και θα καθυστέρουσε την ελληνική ένταξη. Βασική στρατηγική επιδίωξη της ελληνικής κυβέρνησης ήταν να μη συνδεθεί η ελληνική αίτηση με τις δύο άλλες αλλά να προχωρήσει χωριστά, τόσο χρονικά (επιτάχυνση των διαπραγματεύσεων) όσο και ουσιαστικά, αναφορικά δηλαδή με το περιεχόμενο και το χαρακτήρα των μεταβατικών περιόδων, μολονότι κάτι τέτοιο θα σήμαινε αρκετές υποχωρήσεις από ελληνικής πλευράς. Η τακτική αυτή του Έλληνα πρωθυπουργού, αν και οδήγησε στην παραίτηση της ελληνικής διαπραγματευτικής ομάδας, δικαιώθηκε. «Τα περιθώρια ελιγμών της Ελλάδας ήταν αντικειμενικά περιορισμένα. Η υιοθέτηση μιας σκληρότερης στάσης στις διαπραγματεύσεις, επιμένοντας για παράδειγμα στο λεγόμενο κεκτημένο της σύνδεσης, θα οδηγούσε πιθανότατα σε μια σημαντική καθυστέρηση της ένταξης, χωρίς καμιά ουσιαστική ωφέλεια για τη χώρα»¹³.

Οι διαπραγματεύσεις ολοκληρώθηκαν το Μάρτιο του 1979, αφού πέρασαν μέσα από μία εξαιρετικά δύσκολη φάση το Δεκέμβριο του 1978, που ξεπεράστηκε για άλλη μια φορά με την άμεση επέμβαση του Καραμανλή προς τις κυβερνήσεις των χωρών μελών. Στις 28 Μαΐου 1979 η Συνθήκη ένταξης υπογράφηκε και από την 1-1-1981 η Ελλάδα έγινε πλήρες μέλος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

2. Η Νέα Δημοκρατία και οι σχέσεις με το NATO

Στις 14 Αυγούστου 1974 η κυβέρνηση της Εθνικής Ενότητας απεφάσισε να αποχωρήσει η Ελλάδα από το στρατιωτικό σκέλος του NATO. Η επίσημη άποψη για τους λόγους που ανάγκασαν την Ελλάδα να αποχωρήσει από το στρατιωτικό σκέλος του NATO ήταν η ανικανότητα της Ατλαντικής Συμμαχίας να αποτρέψει την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Στις προγραμματικές δηλώσεις της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας ο κ. Καραμανλής δήλωσε ότι η Ελλάδα δεν σκόπευε να επανέλθει στο NATO εάν δεν εξελίπταν πρώτα οι λόγοι για τους οποίους είχε αποχωρήσει,

και αυτοί φυσικά σχετίζονταν με την τουρκική εισβολή στην Κύπρο. Όμως η ελληνική ενέργεια της αποχώρησης φαίνεται ότι απέβλεπε επίσης στην εξάσκηση πίεσης προς τις συμμαχικές κυβερνήσεις να ενεργοποιηθούν για το Κυπριακό, στην άμεση επανάκτηση χωρίς περιορισμούς της δυνατότητας ελέγχου και χρησιμοποίησης όλων των στρατιωτικών τμημάτων που ήταν ενταγμένα στις δυνάμεις του NATO, στην άμβλυνση του αντιαμερικανισμού της ελληνικής κοινής γνώμης, στην απόκτηση μεγαλύτερης ευελιξίας προς τα κόμματα της αριστεράς και στην εκτόνωση των αντιδράσεων μερικών στελεχών του στρατού που είχαν απογοητευθεί από την αδυναμία της Ελλάδας να τρέξει προς βοήθεια της Κύπρου.

Πολλοί αναλυτές θεώρησαν εκ των υστέρων την αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO ως βεβιασμένη και επιπόλαιη ενέργεια. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση η κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας προτίμησε να ρίξει τις ευθύνες στους «ξένους» και να ζητήσει από αυτούς να ανατρέψουν τα τετελεσμένα και το νέο συσχετισμό δυνάμεων που είχε διαμορφωθεί στην Ανατολική Μεσόγειο. Περισσότερη αποτελεσματική ενέργεια υποστηρίζουν θα ήταν η προσωρινή αναστολή της λειτουργίας των αμερικανικών βάσεων στη χώρα¹⁴. Μία τέτοια απόφαση, όμως, όχι μόνο δεν θα βοηθούσε με τις ισχύουσες τότε συνθήκες τα ελληνικά συμφέροντα, εφόσον μόνον οι ΗΠΑ είχαν τη δυνατότητα να πιέσουν την Τουρκία, αλλά και θα σήμαινε τη μεταστροφή του αμερικανικού Κογκρέσου που είχε αρχίσει να κινείται προς την κατεύθυνση επιβολής εμπάργκο οπλών στην Τουρκία και θα αναβάθμιζε στα μάτια της Δύσης τη στρατηγική σημασία της Τουρκίας λίγους μήνες μετά τον αραβοϊσραηλινό πόλεμο του Yom Kippour. Εξάλλου η αποχώρηση είχε εξασφαλίσει την ομόφωνη συγκατάθεση του πολιτικού κόσμου (εκτός της άκρας δεξιάς) και συνεπώς ενδυνάμωνε την εσωτερική συνοχή σε εκείνες τις κρίσιμες μέρες του 1974, όταν η χώρα αντιμετώπιζε μαζί με την τουρκική επιβουλή, αλλά και την απειλή ανατροπής της μόλις αποκατασταθείσης δημοκρατικής τάξης από αξιωματικούς πιστούς στο δικτατορικό καθεστώς.

Παρόλα αυτά η αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του NATO σύντομα φάνηκε ότι δεν απέδωσε τα αναμενόμενα ευνοϊκά αποτελέσματα για το Κυπριακό και για τις ελληνοτουρκικές διαφορές. Μερικές ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Δυτική Γερμανία και η Ιταλία όχι μόνο δεν ανησύχησαν από την αποχώρηση της Ελλάδας αλλά και ενίσχυσαν με στρατιωτικό οπλισμό την Τουρκία. Η Τουρκία, μετά την ελληνική αποχώρηση απέμεινε ο μόνος εκπρόσωπος της Συμμαχίας στο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, πράγμα που της επέτρεπε να μονοπωλεί το ενδιαφέρον του NATO και να προβαίνει σε προτάσεις θεσμικών αναδιατάξεων έτσι ώστε να αναλάβει τον αποκλειστικό επιχειρησιακό έλεγχο της περιοχής που κάλυπτε η νοτιοανατολική πτέρυγα του NATO. Ένας άλλος παράγοντας επαναπροσδιορισμού της ελληνικής θέσης προς το NATO ήταν η πίεση που εξασκούσαν άλλα κράτη μέλη της Ατλαντικής Συμμαχίας διαδηλώνοντας την επιθυμία της προοπτικής ένταξης της στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Τέλος είχε αρχίσει να παρουσιάζεται και μία δυσареσκεια από τη μεριά των ενόπλων δυνάμεων που έβλεπαν τα μειονεκτήματα της μη συμμετοχής στις στρατιωτικές ασκήσεις του NATO, όπως η μη παρακολούθηση και συμμετοχή στις νέες στρατηγικές και τακτικές της Ατλαντικής Συμμαχίας.

1979: Η ένταξη
της Ελλάδας
στην Κοινή Αγορά

Έτσι η ελληνική κυβέρνηση, ήδη από το 1975, επιδιώκει να βρει ένα τρόπο για την επανένταξη και σαν δε πρώτο βήμα της επανόδου στο στρατιωτικό σκέλος επιδιώκει την διαπραγμάτευση με το NATO μιας ιδιότυπης σχέσης που θα μπορούσε να παρομοιασθεί με εκείνη της Νορβηγίας. Το θέμα τέθηκε επίσημα το 1977 και οι διαπραγματεύσεις καταλήγουν στη Συμφωνία Χαϊήγκ-Ντάβου το Μάιο του 1978. Η Τουρκία όμως στην προσπάθειά της να αποκομίσει κέρδη από την αναδιάταξη των περιοχών επιχειρησιακού ελέγχου στο Αιγαίο δεν συμφώνησε και πρόβαλε άρνηση στην επιστροφή της Ελλάδας, αντιπροτείνοντας διχοτόμηση του Αιγαίου σε δύο ζώνες, μία ελληνική και μία τουρκική στις οποίες θα συμπεριλαμβάνονταν και ο επιχειρησιακός έλεγχος του εναέριου χώρου των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου¹⁵. Μετά από αυτή την αντιπρόταση της

Τουρκίας το NATO έπρεπε να τηρήσει μία προσεκτική και ευέλικτη πολιτική έτσι ώστε και η Ελλάδα να επανέλθει στη στρατιωτική δομή της Συμμαχίας με όρους που θα τους εύρισκε ικανοποιητικούς και η Τουρκία να μην απογοητευόταν από τη μη ικανοποίηση των αιτημάτων της. Στα πλαίσια αυτής της πολιτικής, το NATO υπέβαλε διάφορα σχέδια όπως το σχέδιο Χαϊήγκ ή Βερόνας το Μάιο του 1979 το οποίο όμως απέρριψε η Ελλάδα. Μία άλλη προσπάθεια του NATO εκδηλώθηκε το Νοέμβριο του 1979 που και αυτό απορρίφθηκε. Τελικά, αφού η ελληνική κυβέρνηση Ράλλη σκλήρυνε τη στάση της συνδέοντας το ζήτημα των αμερικανικών βάσεων μ' εκείνο της επανένταξης της στο NATO και αφού η νέα στρατιωτική κυβέρνηση της Τουρκίας μετέβαλε τη στάση της, έγιναν αποδεκτές οι νέες προτάσεις του NATO. (Συμφωνία Ρότζερς) τον Οκτώβριο του 1980. Η

συμφωνία αυτή προέβλεπε ότι η Ελλάδα θα επέστρεφε στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ κάτω από το προηγούμενο καθεστώς και με την προϋπόθεση ότι οι εκκρεμότητες, όπως η επιχειρησιακή αρμοδιότητα του νεοϊδρυθέντος στρατηγείου της Λάρισας, θα αποτελούσαν αντικείμενο διαπραγματεύσεων ανάμεσα στις ενδιαφερόμενες πλευρές στα πλαίσια της Ατλαντικής Συμμαχίας¹⁶.

3) Η Νέα Δημοκρατία και οι σχέσεις με τις ΗΠΑ

Ως προς τις ΗΠΑ η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας προχώρησε στις εξής ενέργειες:

α) Ακύρωση των συμφωνιών του 1972 και 1973 για τις λιμενικές διευκολύνσεις στον Κόλπο της Ελευσίνας που είχαν παραχωρηθεί για τον Έκτο Στόλο, από το δικτατορικό καθεστώς¹⁷.

β) Άμεση έναρξη των διαπραγματεύσεων για την αναδιάρθρωση του καθεστώτος των αμερικανικών βάσεων στην Ελλάδα.

γ) Υποστήριξη της απόφασης του αμερικανικού Κογκρέσου να επιβάλει και να διατηρήσει την απαγόρευση αποστολής όπλων στην Τουρκία. (Η επιβολή του εμπάργκο στην Τουρκία είχε σαν αποτέλεσμα να περιορισθεί η ανάπτυξη ενός ισχυρού και μόνιμου αντιαμερικανικού ρεύματος στην Ελλάδα). Δίνοντας την εντύπωση ότι υπήρχε και μια «άλλη Αμερική» πιο κοντά προς τις ελληνικές αντιλήψεις και συμφέροντα.

Οι διαπραγματεύσεις για την αναθεώρηση των ελληνοαμερικανικών αμυντικών συμφωνιών άρχισαν στις 10 Φεβρουαρίου 1975 και συνεχίστηκαν μέχρι το Φεβρουάριο του 1976, αφού είχαν πραγματοποιηθεί τρεις γύροι συναντήσεων. Οι διαπραγματεύσεις, όμως διακόπηκαν απότομα, όταν έγινε γνωστό ότι στις 26 Μαρτίου 1976 είχε υπογραφεί στην Άγκυρα Αμερικανο-τουρκική Συμφωνία Αμυντικής Συνεργασίας. Η διακοπή των διαπραγματεύσεων είχαν ανησυχήσει σοβαρά τις ΗΠΑ, διότι, πρώτον, υπήρχε ο κίνδυνος η διακοπή των διαπραγματεύσεων να οδηγούσε την Ελλάδα σε πλήρη αποχώρηση από το ΝΑΤΟ, δεύτερον, η Ελλάδα να αναγκάζοταν να κλείσει τις αμερικανικές βάσεις και τρίτον να διαμορφωνόταν αρνητικό κλίμα στο Κογκρέσο για την επικύρωση της αμερικανο-τουρκικής συμφωνίας¹⁸. Αποτέλεσμα του νέου κλίματος που δημιουργήθηκε ήταν η υπογραφή στις 15 Απριλίου 1976 ενός «κειμένου αρχών» που ανέτρεπαν τα βασικά σημεία του προϋπάρχοντος καθεστώτος των αμερικανικών βάσεων και ευθυγραμμίζονταν λίγο-πολύ με τις ρυθμίσεις των αντίστοιχων συμφωνιών των ΗΠΑ με την Τουρκία και την Ισπανία, ενώ με επιστολή του αμερικανού υπουργού εξωτερικών Κίσιγκερ προς τον έλληνα ομόλογό του Μπίτσιο με την οποία οι ΗΠΑ εγγυόντουσαν την ειρήνη και την ισορροπία στο Αιγαίο¹⁹. Οι διαπραγματεύσεις συνεχίστηκαν και στις 28 Ιουλίου 1977 οι δύο κυβερνήσεις μονόγραφαν το κείμενο της νέας συμφωνίας που συνοδευόταν από επτά παραρτήματα και ακολουθούσε τις γραμμές της συμφωνίας του 1976. Όμως ούτε η τουρκική συμφωνία με τις ΗΠΑ, ούτε και η αντίστοιχη ελληνική επικυρώθηκαν από τις ενδιαφερόμενες χώρες. Ειδικότερα σχετικά με την ελληνοαμερικανική συμφωνία και οι δύο χώρες δεν επείγοντο να καταστούν οι συμφωνίες δεσμευτικές. Οι ΗΠΑ διότι απέβλεπαν στην ταυτόχρονη υποβολή των δύο συμφωνιών (με την Τουρκία και την Ελλάδα) για επικύρωση στο Κογκρέσο. Η Ελλάδα δεν επείγετο για τους εξής λόγους: πρώτον, διό-

τι η ελληνική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε να συνάψει μία στρατιωτική συμφωνία με τις ΗΠΑ, παρόμοια με εκείνη της Τουρκίας το περιεχόμενο των μυστικών ρητρών της οποίας δεν εγνώριζε, δεύτερον διότι η πλήρης άρση του εμπάργκο του Αύγουστο του 1978 και η προοπτική μαζικής επανάληψης της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας προς την Τουρκία προκάλεσε έντονη αγανάκτηση και απογοήτευση στην Αθήνα. (Θέλησε έτσι η ελληνική κυβέρνηση να αναβάλει την υπογραφή της συμφωνίας, ώστε να έχει στη διάθεσή της περιθώρια ελιγμών για να εξισορροπηθεί η κατάσταση), τρίτον διότι ήθελε να χρησιμοποιήσει την υπογραφή της αμερικανο-ελληνικής στρατιωτικής συμφωνίας σαν ένα μέσο διαπραγμάτευσης για την επανένταξη της χώρας στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ²⁰ και τέταρτον διότι επιθυμούσε να πιέσει τις ΗΠΑ να δραστηριοποιηθούν περισσότερο στο Κυπριακό. Οι ΗΠΑ, όμως, δεν δραστηριοποιήθηκαν παρά μόνο το Νοέμβριο του 1978 με τις γνωστές προτάσεις Νίμετς που ως γνωστόν απορρίφθηκαν από την κυπριακή κυβέρνηση και την τουρκοκυπριακή κοινότητα. Τον Απρίλιο του 1978 η Ελλάδα ζήτησε επαναδιαπραγμάτευση ορισμένων σημείων της συμφωνίας του 1977.

Έτσι στο τέλος του 1978 οι σχέσεις των ΗΠΑ με την Ελλάδα μετά την επανάλληψη της αποστολής αμερικανικών όπλων στην Τουρκία, την μη τελική υπογραφή της ελληνοαμερικανικής συμφωνίας του 1977, την απαίτηση της Ελλάδας για επαναδιαπραγμάτευση και την αποτυχία προώθησης της αμερικανικής πρωτοβουλίας στο Κυπριακό, εισέρχονται σε μια φάση αστάθειας και παγώματος.

Η ελληνική κυβέρνηση σκληραίνει τη στάση της και αρχίζει να εξασκεί πιέσεις προς την αμερικανική πλευρά με τους παρακάτω τρόπους: α) Με την εξάρτηση της τύχης της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας με την επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. β) Με τη βελτίωση των σχέσεων της Ελλάδας με την Σοβιετική Ένωση, που διαφαίνεται από την επίσκεψη που πραγματοποίησε ο Καραμανλής στη Μόσχα τον Οκτώβριο του 1979, και από την σύνταξη μιας ιδιωτικής συμφωνίας για την επισκευή σοβιετικών πλοίων που συμπεριλάμβανε και βοηθητικά πολεμικά πλοία του σοβιετικού στόλου στο Νεώριο της Σύρου και γ) με την άρνηση της κυβέρνησης Καραμανλή να παράσχει διευκολύνσεις για την προώθηση αμερικανικών δυνάμεων προς την περιοχή του Περσικού Κόλπου²¹.

Παρόλα αυτά οι διεθνείς εξελίξεις ιδιαίτερα στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, όπως η επέμβαση της Σοβιετικής Ένωσης στο Αφγανιστάν, η πτώση του φιλοαμερικανού Σάχη της Περσίας, η άνοδος στην εξουσία στις ΗΠΑ ενός Προέδρου ο οποίος ήταν αποφασισμένος να υιοθετήσει μια φιλοτουρκική στάση και η σταθεροποίηση του στρατιωτικού δικτατορικού καθεστώτος της Τουρκίας, αναβάθμισαν την στρατιωτική σημασία της χώρας αυτής για τη Δύση, πράγμα που ανάγκασε την ελληνική κυβέρνηση να υιοθετήσει μια πιο ευέλικτη ως προς τις ελληνοαμερικανικές σχέσεις τοποθέτηση. Έκφραση αυτής της νέας πολιτικής ήταν η επανέναρξη των διαπραγματεύσεων για τις βάσεις τον Ιανουάριο του 1980. Βασικό αίτημα της Ελλάδας στις διαπραγματεύσεις αυτές ήταν η σύνδεση της παραμονής των αμερικανικών βάσεων με το αίτημα της διατήρησης της αναλογίας 7 προς 10 της αμερικανικής στρατιωτικής βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία αντίστοιχα. Οι διαπραγματεύσεις, όμως, διακόπηκαν τον Ιούνιο του 1981,

διότι, αφενός η ελληνική κυβέρνηση δεν κατάφερε να αποσπάσει από τις ΗΠΑ ικανοποιητικά ανταλλάγματα και αφετέρου, η αμερικανική κυβέρνηση δεν επιθυμούσε να υπογράψει μια συμφωνία με την κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας τη στιγμή που επικεφαλής βουλευτικές εκλογές και αναμενόταν άνοδος στην εξουσία του ΠΑΣΟΚ²².

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΚΤΗΣΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΕΡΕΙΣΜΑΤΩΝ

Η αναγκαιότητα να αναζητήσει η Ελλάδα όσο το δυνατόν περισσότερα διεθνή ερείσματα ήταν κάτι περισσότερο από αναγκαίο για τις κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας. Έτσι την περίοδο 1974-1981 επιδιώχθηκε να αποκτήσει η χώρα διεθνή ερείσματα με τρεις κυρίως τρόπους:

1) Με τη δημιουργία στην περιφέρεια της Ελλάδας ενός πλαισίου πολυμερούς συνεργασίας των γειτονικών κυρίως χωρών που μολονότι θα έδινε έμφαση στα οικονομικά ζητήματα, θα είχε έντονη πολιτική διάσταση. Βασική μορφή αυτής της πολιτικής αποτέλεσε η πρωτοβουλία του Έλληνα πρωθυπουργού Καραμανλή για μια πολυμερή συνεργασία στα Βαλκάνια και η βελτίωση των διμερών σχέσεων με όλες τις βαλκανικές χώρες.

Ειδικότερα με την Αλβανία παρατηρείται μια προσεκτική πολιτική προσέγγισης που υποβοηθήθηκε από δύο παράγοντες. Πρώτον, από την ρήξη της Αλβανίας με την Κίνα, που άρχισε να διαφαίνεται το 1976, και από την αποδοχή από την Ελλάδα της Τελικής Πράξης του Ελσίνκι, πράγμα που σήμαινε ότι η Ελλάδα είχε αποδεχτεί το μεταπολεμικό καθεστώς των ευρωπαϊκών συνόρων και φυσικά και εκείνο μεταξύ της Ελλάδας και της Αλβανίας. Αποτέλεσμα αυτών των εξελίξεων ήταν να παρατηρηθεί αύξηση των εμπορικών συναλλαγών και να συμφωνηθεί η αεροπορική σύνδεση της Αθήνας με τα Τίρανα. Παρ' όλα αυτά οι ελληνοαλβανικές σχέσεις εξακολούθησαν να επηρεάζονται αποφασιστικά από το το πρόβλημα της προστασίας της ελληνικής μειονότητας της Βόρειας Ηπείρου και τη συνέχιση του καθεστώτος της εμπόλεμης κατάστασης²³.

Η ανάπτυξη των διμερών σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία αποδείχθηκε πιο σημαντική την περίοδο 1974-1981. Αμέσως μετά την κατάρρευση της δικτατορίας πραγματοποιήθηκαν μια σειρά από επαφές ανάμεσα στις δύο χώρες που κλιμακώνονται από την κορυφή ως την βάση. Τα αποτελέσματα όλων αυτών των επαφών υπήρξαν: α) να συμφωνηθεί ότι τα ελληνογιουγκοσλαβικά σύνορα θα φυλάσσονταν ουσιαστικά μόνο από τελωνειακούς υπαλλήλους, β) παλαιά προβλήματα, όπως το ζήτημα της ελεύθερης ζώνης στη Θεσσαλονίκη, να διευθετηθούν με ικανοποιητικό τρόπο και για τις δύο χώρες. γ) να παρατηρηθεί σύμπτωση των απόψεων των δύο χωρών για τα περισσότερα διεθνή θέματα που αντικατοπτρίζεται και στην ταύτιση των θέσεων του Βελιγραδίου με της Αθήνας στο Κυπριακό, πράγμα εξαιρετικά πολύτιμο αν αναλογισθεί κανένας τον ηγετικό ρόλο που διαδραμάτιζε η Γιουγκοσλαβία στο κίνημα των αδέσμευτων. δ) να υπάρξουν σημαντικές ανταλλαγές επισκέψεων με περιεχόμενο συζητήσεων καθαρά αμυντικό, όπως συντονισμό της αμυντικής πολιτικής των δύο χωρών. Ο μειζων στόχος της ελληνικής πλευράς ήταν να μονιμοποιηθεί το καθεστώς των καλών σχέσεων με τη Γιουγκοσλαβία και να μην αφεθεί το «Μακεδονικό» να δηλητηριάζει τις σχέσεις των δύο χωρών. Ο τελικός στόχος της γιουγκοσ-

λαβικής πολιτικής, αντίθετα, φαινόταν να ήταν αρκετά ευρύτερος, αφού μάλλον δεν επιζητούσε μόνο κάποια ύπαρξη σταθερότητας στα νότια σύνορά της αλλά επίσης και μια ενεργότερη μορφή συμπαράστασης από την Ελλάδα σε περίπτωση «κρίσης». Γι' αυτό το λόγο το Βελιγράδι ανησυχούσε από την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ και εκδήλωσε το ενδιαφέρον της για την επάνοδο της. ε) να υπάρξει αύξηση των εμπορικών συναλλαγών ο όγκος των οποίων από το 1974 μέχρι το 1978 διπλασιάζεται. στ) τα δύο κράτη να συνεργαστούν για την σύγκληση της διαβαλκανικής διάσκεψης και οι απόψεις τους στο θέμα αυτό να αποδειχθούν ταυτόσημες²⁴.

Η ανακίνηση, όμως, του «Μακεδονικού» το 1978, μολονότι βασικά αφορούσε τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία άρχισε να διαβρώνει την ανάπτυξη των σχέσεων Ελλάδας-Γιουγκοσλαβίας²⁵.

Οι ελληνορουμανικές σχέσεις αναπτύχθηκαν επίσης χωρίς να παρατηρηθούν ιδιαίτερα προβλήματα. Η Ρουμανία ευνοούσε την πολιτική της περιφερειακής συνεργασίας στα Βαλκάνια, στο δε τομέα των εμπορικών σχέσεων σημειώθηκε μια θεαματική αύξηση²⁶. Αναφορικά τέλος με τις ελληνοβουλγαρικές σχέσεις, αυτές βελτιώθηκαν όχι όμως εντυπωσιακά τουλάχιστον μέχρι το 1979. Κύριος παράγοντας δυσκολίας χωρίς όμως να αποτελεί παράγοντα τριβής αποτέλεσε η επιμονή της Βουλγαρίας να θεωρεί ανέφικτη την πολυμερή βαλκανική συνεργασία²⁷.

Βασικό στοιχείο της πολιτικής της Νέας Δημοκρατίας στα Βαλκάνια αποτέλεσε η πρωτοβουλία του κ. Καραμανλή για την ανάπτυξη μιας πολυμερούς συνεργασίας. Στόχος της διαβαλκανικής συνεργασίας θα ήταν η ανάπτυξη πολυμερούς συνεργασίας σε πολιτικά αμοιβαίου ωφέλους ζητήματα οικονομικά τεχνικά, τουριστικά και μεταφορών. Μια τέτοια συνεργασία με έμφαση στην αποφυγή «πολιτικών» ζητημάτων, που βαρύνονταν με προστριβές και διμερείς εντάσεις, απέβλεπε στη δημιουργία ενός κλίματος εμπιστοσύνης ανάμεσα στις βαλκανικές χώρες²⁸. Η ελληνική πρωτοβουλία επίσης αποσκοπούσε να ωθήσει την Τουρκία στο δίλημμα ή να απομονωθεί ή να συμμετάσχει σε μια διαδικασία, που θα μπορούσε να της εξασκήσει πίεση ως προς την συμπεριφορά της στην Ελλάδα, να δώσει μια πολυδιάστατη μορφή στην εξωτερική πολιτική της χώρας και να ενισχύσει τη θέση της Γιουγκοσλαβίας και της αδέσμευτης εξωτερικής της πολιτικής, αφού μια εν δυνάμει συνεννόηση των βαλκανικών χωρών θα αποτελούσε αποτρεπτικό παράγοντα υπονόμευσης της ανεξαρτησίας της Γιουγκοσλαβίας.

Η πρώτη διαβαλκανική διάσκεψη συγκλήθηκε στην Αθήνα από 26 Ιανουαρίου έως 5 Φεβρουαρίου 1976 και μολονότι δεν υπήρξαν πρακτικά αποτελέσματα δημιουργήσαν την εικόνα μιας πολιτικής κινητικότητας στα Βαλκάνια. Όμως οι επιφυλάξεις της Βουλγαρίας για την σκοπιμότητα της πολυμερούς συνεργασίας, οι διενέξεις που ξέσπασαν μεταξύ των βαλκανικών χωρών σχετικά με μειονοτικά ζητήματα, όπως το «Μακεδονικό» και το ζήτημα των Αλβανών στο Κοσσυφοπέδιο, η είσοδος της Κίνας στη βαλκανική σκηνή και η συνεχιζόμενη προσωπική παρέμβαση του Έλληνα πρωθυπουργού κυρίως προς την πλευρά της Βουλγαρίας έγινε δυνατή η σύγκληση στην Αγκυρα μιας δεύτερης διάσκεψης για τη διαβαλκανική συνεργασία το Νοέμβριο του 1979 και μιας τρίτης στη Σόφια τον Ιούνιο του 1981. Μόνο που τώρα πια η διαβαλκανική συνεργασία

δεν αποτελούσε πια ένα ζήτημα «υψηλής πολιτικής» για τις βαλκανικές χώρες, ούτε μια σημαντική παράμετρο των ευδοβαλκανικών σχέσεων.

2) Με την ανάπτυξη και εμβάθυνση των δεσμών της χώρας είτε με εκείνα τα κράτη με τα οποία είτε είχαν αγνοηθεί κατά το παρελθόν είτε με εκείνα τα κράτη με τα οποία η Τουρκία είχε εδραιώσει καλές σχέσεις. Η πολιτική αυτή αναφερόταν κατά πρώτο λόγο στις σχέσεις της Ελλάδας με τη Σοβιετική Ένωση και κατά δεύτερο λόγο στις σχέσεις με ορισμένες αραβικές χώρες.

Οι ελληνοσοβιετικές σχέσεις άρχισαν να βελτιώνονται αισθητά μετά το 1977. Η στενή σχέση που επιθυμούσε η Μόσχα να διατηρήσει με την Άγκυρα κατά τη διάρκεια της περιόδου της επιβολής του αμερικανικού εμπάργκο όπλων στην Τουρκία, η χλιαρή αντίδραση της Μόσχας στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο, η επιμονή της για έναρξη διαλόγου μεταξύ Αθήνας και Άγκυρας για τα ζητήματα του Αιγαίου, η κατηγορηματική άρνηση της σοβιετικής κυβέρνησης να συμφωνήσει στην επέκταση των ελληνικών χωρικών υδάτων από 6 σε 12 ναυτικά μίλια²⁹ και η καχυποψία με την οποία η Μόσχα έβλεπε τις ελληνικές πρωτοβουλίες στα Βαλκάνια δεν δημιουργήσαν τις κατάλληλες προϋποθέσεις για την ταχεία βελτίωση των ελληνοσοβιετικών σχέσεων. Όμως η αύξηση της αμερικανικής επιρροής στην Τουρκία που άρχισε με την άρση του εμπάργκο, η πτώση της κυβέρνησης Ετσεβίτ που είχε υπογράψει Συμφωνία Φιλίας και Καλής Γειτονίας με τη Σοβιετική Ένωση το 1978, καθώς και η σκλήρυνση της ελληνικής στάσης, τόσο στο ζήτημα της στρατιωτικής παρουσίας των ΗΠΑ στην Ελλάδα, όσο και στο πρόβλημα της επανένταξης στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, οδήγησαν τις δύο χώρες να αναβαθμίσουν τις διμερείς τους σχέσεις. Έτσι ο Έλληνας υπουργός εξωτερικών Γ. Ράλλης επισκεψήκε τη Μόσχα το 1978 και συμφωνήθηκε η επισκευή σοβιετικών πλοίων στο Νεώριο της Σύρου, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Η επίσκεψη του Έλληνα πρωθυπουργού στη Μόσχα τον Οκτώβριο του 1979 συμβάλλει ώστε να βελτιθούν ακόμη περισσότερο οι σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, παρά το γεγονός ότι η Μόσχα δεν είχε μεταβάλει ουσιαστικά τη θέση της αναφορικά με τις ελληνοτουρκικές διαφορές.

Η περίοδος 1980-1981 χαρακτηρίζεται από μία στασιμότητα στις ελληνοσοβιετικές σχέσεις που οφειλόταν στους εξής παράγοντες: πρώτον, στο γενικό αρνητικό κλίμα που είχε δημιουργηθεί εν τω μεταξύ μεταξύ Ανατολής-Δύσης, στην ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα καθώς και στην επανένταξη της Ελλάδας στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ. Αυτοί οι παράγοντες επεδόσαν ανασταλτικά — τουλάχιστον βραχυπρόθεσμα — στην προώθηση των ελληνοσοβιετικών σχέσεων, εφόσον έτειναν να επιβεβαιώσουν την υποψία της Μόσχας, ότι το άνοιγμα της ελληνικής κυβέρνησης προς την Σοβιετική Ένωση, χρησίμευε σαν αντιπερισπασμός και μοχλός πίεσης προς την Δύση, παρά σαν συγκροτημένη πολιτική προς την πλευρά της Σοβιετικής Ένωσης³⁰.

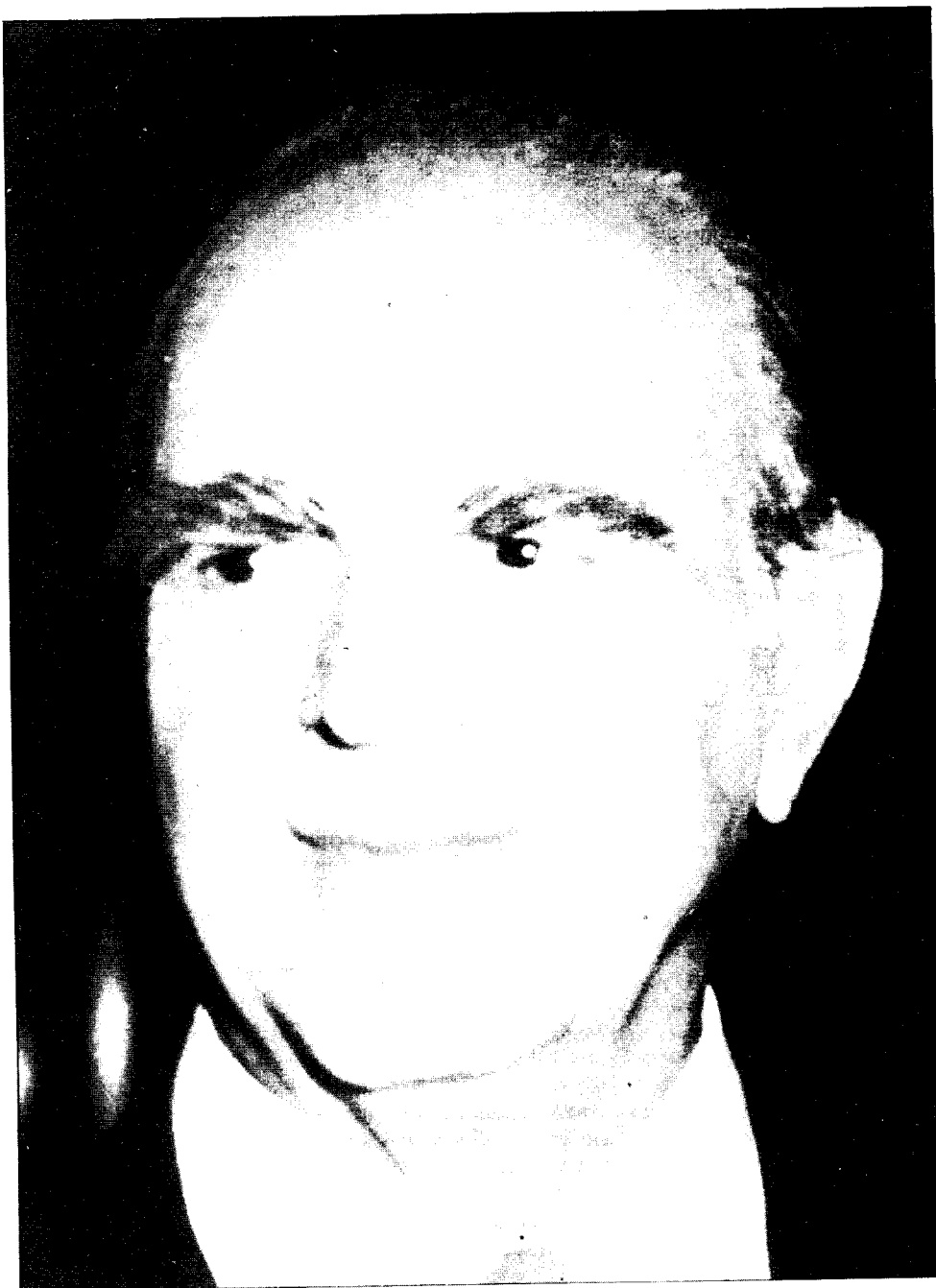
Οι σχέσεις της Ελλάδας με τις αραβικές χώρες δεν είχαν αγνοηθεί στο παρελθόν, αλλά μετά το 1974 συσφίχθηκαν περισσότερο. Το ενδιαφέρον της ελληνικής πλευράς που ενδυνάμυνε με μια έντονη ταξιδιωτική διπλωματία ορατά, να αποσκοπούσε, πρώτον στην αναχαίτηση της

Τουρκία στο χώρο αυτό. Η διείσδυση αυτή έγινε έκδηλη κατά τη διάρκεια της κρίσης του κυπριακού το 1974, όταν μερικές αραβικές χώρες, όπως η Λιβύη και η Σαουδική Αραβία προθυμοποιήθηκαν να ενισχύσουν την Τουρκία. Δεύτερον στην απρόσκοπτη εξασφάλιση πετρελαίου από τις αραβικές χώρες, η τιμή του οποίου τριπλασιάστηκε μετά το 1973. Τρίτον στην αύξηση των ελληνικών εξαγωγών προς τις αραβικές χώρες που διαμορφώνονταν σε ελκυστικές αγορές. Τέταρτον στο να καταστεί η Ελλάδα ένα είδος γέφυρας μεταξύ Ευρώπης και Μέσης Ανατολής. Το ολοένα και αυξανόμενο εμπόριο μεταξύ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των αραβικών κρατών, η αναμενόμενη ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και ο παρατεινόμενος πόλεμος στο Λίβανο, που είχε ως αποτέλεσμα τη μεταφορά της έδρας πολλών επιχειρήσεων από τη Βυρπητό στην Αθήνα, έδιναν στην Ελλάδα τη δυνατότητα να παίξει το ρόλο της «γέφυρας». Τέταρτον στην εξασφάλιση της υποστήριξης των αραβικών κρατών στο Κυπριακό, ιδιαίτερα στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ και άλλα διεθνή fora, όπως το κίνημα των αδεσμεύτων και οι ισλαμικές διασκέψεις.

Σαν αντάλλαγμα η Ελλάδα ήταν διατεθειμένη να συνεχίσει να υποστηρίζει την παλαιστινιακή υπόθεση και να διατηρεί τις σχέσεις της με το Ισραήλ στο επίπεδο της *de facto* αναγνώρισης. Έτσι οι κυβερνήσεις Καραμανλή καταδίκασαν την επεκτατική πολιτική του Ισραήλ στα κατεχόμενα αραβικά εδάφη, υποστηρίζοντας θέσεις, όπως το απαράδεκτο της προσάρτησης εδαφών με τη βία, την αποχώρηση του Ισραήλ στα προ του 1967 σύνορά του, την αναγνώριση των νομίμων αναπαλλοτρίωτων δικαιωμάτων των Παλαιστινίων, καθώς και το δικαίωμα ύπαρξης του Ισραήλ σε ασφαλή και αναγνωρισμένα σύνορα. «Ενώ, όμως, η ελληνική κυβέρνηση από τη μια φαινόταν να αποδέχεται ότι το Παλαιστινιακό αποτελεί το κεντρικό σημείο του προβλήματος, ώστε μία συνολική λύση να μη μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη συμμετοχή των Παλαιστινίων, από την άλλη δεν ήταν διατεθειμένη να αναγνωρίσει στην Οργάνωση αυτή προνόμια που θα ισοδυναμούσαν ουσιαστικά με την αναγνώριση ενός βαθμού κρατικής υπόστασης»³¹.

Οι συμφωνίες του Camp David έβαλαν την Αθήνα σε δίλημμα, που εκφράστηκε με την ψήφο αποχής που υιοθέτησε η Ελλάδα στον ΟΗΕ. Από την μια, η Αθήνα δεν ήθελε να έρθει σε αντίθεση πρώτον, με τις ΗΠΑ στο τόσο γι' αυτές σημαντικό θέμα την εποχή που οι διαπραγματεύσεις για την επανένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ βρίσκονταν σε κρίσιμο σημείο, δεύτερον, με πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας οι οποίες υποστήριζαν ένθερμα την αίτηση ένταξης της Ελλάδας στην Κοινότητα, όπως η Ολλανδία και η Δυτική Γερμανία, αλλά διατηρούσαν παράλληλα στενές σχέσεις με το Ισραήλ, και τρίτον, με την Αίγυπτο με την οποία επιθυμούσε να βελτιώσει τις σχέσεις της μετά το επεισόδιο της Λάρνακας το Φεβρουάριο του 1978³². Από την άλλη μεριά η ελληνική κυβέρνηση δεν ήθελε να έλθει σε έκδηλη αντίθεση πρώτον, με τα όσα υπέρ των Παλαιστινίων είχε υποστηρίξει σε άλλες αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ και δεύτερον, με τα κόμματα της αντιπολίτευσης που είχαν ταχθεί κατά της διαδικασίας του Camp David τη στιγμή μάλιστα που αντιμετώπιζε την κριτική τους για την επιθυμία της να επανέλθει στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ³³.

3) Με την ενεργότερη συμμετοχή της χώρας σε εκείνους τους διεθνείς οργανισμούς μέσα από τους οποίους μπορού-

*Ο σημαντικότερος
Ηγέτης της Δεξιάς
Κωνσταντίνος Καραμανλής*

σε να αντλήσει υποστήριξη ιδιαίτερα όσο αφορά την διεθνοποίηση του Κυπριακού προβλήματος. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών και το Συμβούλιο της Ευρώπης απέτρεψαν τους κύριους στόχους αυτής της πολιτικής.

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Ο ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΛΗΨΗΣ ΑΠΟΦΑΣΕΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας μετέβαλε τον μηχανισμό λήψης αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής σε μια προσπάθεια να καταστεί περισσότερο ευέλικτος και αποτελεσματικός. Έτσι μετά το 1974, η Νέα Δημοκρατία προώθησε αρκετές σημαντικές αλλαγές, τόσο στο θεσμικό, όσο και στο λειτουργικό πλαίσιο του μηχανισμού λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής.

Η πρώτη σημαντική αλλαγή εντοπίζεται στη ψήφιση του Συντάγματος του 1975, που έχει χαρακτηριστεί σαν το πρώτο «διεθνοστραφές» ελληνικό σύνταγμα. Σε αντίθεση με τη συνηθισμένη αποσιώπηση της διεθνούς θέσης και στάσης της Ελλάδας που κυριαρχούσε στο συνταγματικό κατεστημένο της χώρας, στο Σύνταγμα του 1975 βρίσκουμε αρκετές διατάξεις που ορίζουν με σαφήνεια τις διατεταγμένες των διεθνών σχέσεων της χώρας³⁴. Πάντως η διαμόρφωση και η υλοποίηση της εξωτερικής πολιτικής χαρακτηρίζεται λειτουργικά από ένα συγκεντρωτισμό. Κύρια έκφραση του συγκεντρωτισμού αυτού είναι η ενίσχυση του πρωθυπουργικού ρόλου και η αναβάθμιση και ο καθοριστικός ρόλος του διπλωματικού γραφείου του πρωθυπουργού σε βάρος κυρίως των γραφειοκρατικών υπηρεσιών του

Υπουργείου Εξωτερικών³⁵. Έτσι ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επικουρούμενος από το σύμβουλό του, πρέσβη Πέτρο Μολυβιάτη, και τους υπηρεσιακούς παράγοντες του Υπουργείου Εξωτερικών πρέσβεις Βύρωνα Θεοδωρόπουλο και Ιωάννη Τζούνη, και σε συνεργασία με τους υπουργούς Ευάγγελο Αβέρωφ, Γεώργιο Ράλλη, Δημήτρη Μπίτσιο και σε τελευταία φάση, Κωνσταντίνο Μητσotάκη, μπορεί να θεωρηθεί η κυρίαρχη αν όχι αποκλειστική πηγή ισχύος στη λήψη αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής³⁶. Ο κυρίαρχος ρόλος του πρωθυπουργού στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής από τη μια μεριά εξασφάλιζε το πλεονέκτημα της ευελιξίας και των γρήγορων αποφάσεων και κυριότερα τον έλεγχο του πρωθυπουργού και στις πιο λεπτομερείς εκφάνσεις της εξωτερικής πολιτικής από την άλλη μεριά είχε μερικές αρνητικές συνέπειες. Μία πρώτη αρνητική συνέπεια ήταν, ότι οι παράγοντες που επηρέαζαν την εξωτερική πολιτική παρέμεναν αδιαφανείς, διότι δεν είχε προηγηθεί μια γραφειοκρατική διαδικασία που να τους καταγράφει και να τους δισσασφηνίζει. Μία δεύτερη αρνητική συνέπεια ήταν, ότι υπήρχε πρόβλημα υλοποίησης της τελικής απόφασης, διότι οι υπηρεσίες που καλούνταν να την εκτελέσουν βρίσκονταν απροετοίμαστες, αφού δεν είχαν συντελέσει στη διαμόρφωσή της³⁷.

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Η ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας θεωρούσαν ότι η εξωτερική πολιτική της θα έπρεπε να στηριχθεί σε μια όσο το δυνατό μεγαλύτερη βάση συναίνεσης με τις άλλες πολιτικές δυνάμεις της χώρας, πράγμα που, αφενός, θα έδινε τη δυνατότητα στην κυβέρνηση να διαμορφώνει την εξωτερική πολιτική απερισκεπτη από εσωτερικές πιέσεις ή και αντιθέσεις και αφετέρου θα αύξανε το βαθμό πειστικότητας και αξιοπιστίας της εξωτερικής της πολιτικής στο διεθνές περιβάλλον. Αν και συναίνεση ουσιαστικά για ορισμένες βασικές επιλογές της Νέας Δημοκρατίας δεν επιτεύχθηκε, όπως στο ζήτημα της ένταξης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και της επανένταξης της στο στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, όμως έγινε αρκετά σαφής μια σύγκλιση απόψεων σε ορισμένες εξ ίσου βασικές πτυχές της εξωτερικής πολιτικής που θα μπορούσαν να προσδιοριστούν σε τέσσερα επίπεδα, στο επίπεδο της σχέσης ψυχολογικού και λειτουργικού περιβάλλοντος, στο επίπεδο των διαπιστώσεων, στο επίπεδο τακτικών χειρισμών και στο επίπεδο των μέσων που θα έπρεπε να χρησιμοποιηθούν³⁸.

1) Στο επίπεδο των σχέσεων λειτουργικού και ψυχολογικού περιβάλλοντος³⁹ παρατηρείται μια ταύτιση της αντίληψης περί του ψυχολογικού περιβάλλοντος των διαμορφωτών των αποφάσεων με εκείνο του λειτουργικού περιβάλλοντος που πριν το 1974 δεν υπήρχε. Μόνο μετά το 1974 η ελληνική πολιτική ελίτ κατανόησε σε βάθος, ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να αναλάβει με αποφασιστικότητα πρωτοβουλίες στο πεδίο της εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής που θα την απάλλασσαν κατά το δυνατό από τις εξωτερικές επιρροές και εξαρτήσεις του πρόσφατου παρελθόντος, και ιδιαίτερα εκείνη του αμερικανικού παράγοντα⁴⁰. Η ταύτιση αυτή του ψυχολογικού με το λειτουργικό περιβάλλον της πολιτικής ηγεσίας της Νέας Δημοκρατίας την έπρωξε να διαμορφώσει μια πολιτική στις εξωτερικές σχέ-

σεις, που αν και δεν συνταυτιζόταν με εκείνη των άλλων πολιτικών κομμάτων, τουλάχιστον σε ορισμένα βασικά σημεία συγχρονιζόταν.

2) Στο επίπεδο των διαπιστώσεων υπήρξε συμφωνία ότι: α) η ελληνική εξωτερική πολιτική θα έπρεπε να εξασφαλίσει όσο το δυνατό μεγαλύτερη ευελιξία σε σχέση με τις υπερδυνάμεις, β) η μεγαλύτερη απειλή για τη χώρα προερχόταν από την Τουρκία και ότι γ) τα συμφέροντα της Ελλάδας δεν ήταν απόλυτα ταυτόσημα με εκείνα του ΝΑΤΟ και των ΗΠΑ. Θα έπρεπε, λοιπόν, η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας να προχωρήσει σε εκείνες τις κινήσεις, που, αφενός θα ικανοποιούσαν εν μέρει τα αντιαμερικανικά αισθήματα της κοινής γνώμης και, αφετέρου, θα της απέφεραν μεγαλύτερα περιθώρια ελιγμών έχοντας εξασφαλίσει την ανοχή ή και την υποστήριξη των κομμάτων της αντιπολίτευσης, τουλάχιστον για τις παραπάνω πλευρές της πολιτικής της.

3) Στο επίπεδο των τακτικών χειρισμών υπήρξε θετική αποδοχή από όλα σχεδόν τα πολιτικά κόμματα α) της απόφασης για την αποχώρηση από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, β) της απόφασης, για την προώθηση της διαβαλκανικής συνεργασίας, γ) της απόφασης για την ουσιαστική βελτίωση των ελληνοσοβιετικών σχέσεων, δ) της απόφασης για την επαναδιαπραγμάτευση της στρατιωτικής παρουσίας των ΗΠΑ στην Ελλάδα και ε) της νέας τοποθέτησης αναφορικά με τις σχέσεις Αθηνών-Λευκωσίας, ότι δηλαδή η Αθήνα θα έπρεπε να αφήσει μόνη της την κυπριακή κυβέρνηση να διαμορφώσει την πολιτική στο Κυπριακό.

4) Στο επίπεδο των μέσων δεν υπήρξαν βασικές αντιρήσεις ότι α) η Ελλάδα θα έπρεπε να χρησιμοποιήσει ειρηνικά μέσα για την επίλυση των ελληνοτουρκικών διαφορών συμπεριλαμβανομένου του Κυπριακού και β) ότι η Ελλάδα θα έπρεπε να αυξήσει τις αμυντικές της δαπάνες.

Συνοψίζοντας την ανάλυσή μας διαπιστώνουμε ότι οι κυβερνήσεις της Νέας Δημοκρατίας την περίοδο 1974-1981 επιδίωξαν να προσαρμόσουν την εξωτερική πολιτική της χώρας στις μεταβολές που παρατηρήθηκαν στο εσωτερικό και στο διεθνές περιβάλλον. Όμως η έντονη προσπάθεια εξισορρόπησης των αιτημάτων που διατυπώνονταν από το εσωτερικό περιβάλλον με τα αιτήματα που προέρχονταν από το διεθνές περιβάλλον πολλές φορές οριοθετούσαν σε μεγάλο βαθμό και την ευλυγισία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, όπως έγινε στις περιπτώσεις των σχέσεων με την Τουρκία, τις ΗΠΑ, το ΝΑΤΟ, τη Σοβιετική Ένωση και τις Βαλκανικές χώρες. Κανένα ουσιαστικό ζήτημα που απέρρεε από το πλέγμα των σχέσεων αυτών δεν επιλύθηκε άλλοτε, διότι οι διεθνείς εξελίξεις δεν υποβοηθούσαν την προώθηση των στόχων της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, όπως συνέβηκε στην ανάπτυξη της πολυμερούς βαλκανικής συνεργασίας, άλλοτε διότι μερικές αποφάσεις υπαγορεύονταν και από εσωτερικές σκοπιμότητες, όπως έγινε με την απόφαση της αποχώρησης από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, και άλλοτε διότι δεν υπήρξε ικανοποιητική χάραξη τακτικών χειρισμών, όπως μαρτυρεί η περίπτωση της ταυτόχρονης προσφυγής στο Συμβούλιο Ασφαλείας και στο Διεθνές Δικαστήριο κατά τη διάρκεια της ελληνοτουρκικής κρίσης του Αυγούστου 1976.

Η πιο σημαντική επιτυχία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής, απετέλεσε η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στους προσωπικούς επιτυχείς

χειρισμούς του πρωθυπουργού Κωνσταντίνου Καραμανλή. Η επιτυχία αυτή γίνεται ακόμη μεγαλύτερη αν αναλογισθεί κανένας τις δυσχέρειες που έπρεπε η ελληνική διπλωματία να υπερκεράσει, ώστε να επιτευχθεί η ένταξη στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες η οποία από τότε διαμορφώνει έντονα την πορεία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για τη συνδετική σχέση εσωτερικού με το διεθνές περιβάλλον (Linkage politics) βλ. J.N. Rosenau, "Toward the Study of National International Linkages" στο J.N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*. London: Frances Pinter. 1980 σ. 370-401.
2. Ο Θεόδωρος Κουλουμπής το αναφέρει ως «δόγμα Θεοδωρόπουλου» βλ. Θ. Κουλουμπής, «Δομές και διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-1987» στο Κώστας Δ. Τσαρδανίδης Χ (επιμέλεια) *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. Τόμος Α', Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας. 1988 σ. 67.
3. Οι Ηνωμένες Πολιτείες θεωρούσαν και εξακολουθούν να θεωρούν ότι η Τουρκία δεν αποτελεί απειλή για την Ελλάδα. βλ. House of Representatives. U.S. Congress, *Military Installation in NATO's Southern Region*. Report of the Committee of Foreign Affairs. Washington. D.C: U.S.G.P.O. 1986 σ. 31.
4. Β. Θεοδωρόπουλος, «Η ελληνική εξωτερική πολιτική». *Επίκεντρα*. Τεύχος 3. Ιούλιος-Αύγουστος 1978. σ.21.
5. Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική πολιτική στα Βαλκάνια 1974-1981*. Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική. 1987. σ.48.
6. Γ. Παπαδημητρίου, «Το Αιγαίο πρόβλημα. Πρόβλημα εθνικής ανεξαρτησίας και εδαφικής ακεραιότητας». *Ο Πολίτης*. 17-3-1978. σ.18.
7. Χ. Ροζάκης, «Το διεθνές νομικό καθεστώς του Αιγαίου και η ελληνοτουρκική κρίση. Τα διμερή και τα διεθνή θεσμικά ζητήματα», στο Α. Αλεξανδρής και άλλοι. *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*. Αθήνα: Γνώση. 1988. σ.289.
8. Χ. Σαζανίδης, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στην πενταετία 1973-1978*. Θεσσαλονίκη: 1979. σ.83.
9. Χ. Τσαρδανίδης, «Το Κυπριακό ζήτημα στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία» στο Π. Καζάκου-Σ. Στεφάνου (επιμέλεια), *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Η πρώτη πενταετία*. Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας. 1987. σ.372.
10. Γ. Τσιτσόπουλος-Θ. Βερέμης, «Οι ελληνοτουρκικές αμυντικές σχέσεις, 1945-1987» στο Α. Αλεξανδρής και άλλοι, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*. *op. cit.* σ.195-96
11. Θ. Κουλουμπής, *Η Ελλάδα στις διεθνείς εξελίξεις*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής. 1988. σ.157
12. Δεν είναι παράξενο που οι Τούρκοι έβγαλαν το «Σισμίκ» στο Αιγαίο στις ίδιες μέρες που άρχιζαν οι επίσημες διαπραγματεύσεις για την ένταξη.
13. Α. Τσοούκαλης, «Η Ελλάδα και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα» στο Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. *op. cit.* σ.208.
14. Γ. Βαληνάκης, *Εξωτερική πολιτική και εθνική άμυνα 1974-1987*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής. 1987. σ.353-355.
15. Γ. Ρουμπότης, «Ανατομία των ελληνονατοϊκών σχέσεων» στο Γ. Βαληνάκης-Π. Κίτσος (επιμέλεια), *Ελληνικά αμυντικά προβλήματα*. Αθήνα: Παπαζήσης. 1986. σ.98-104.
16. Γ. Βαληνάκης, «Οι σχέσεις της Ελλάδας με το NATO (1974-1987)» στο Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. *op. cit.* σ.179-181.
17. Για το ζήτημα του ελλειμνισμού βλ. Γ. Ρουμπότης-Τ. Κίγκι, «Ο ελλειμνισμός στην εποχή της ελληνικής χούντας» στο Θ. Κουλουμπής-Σ. Χίκς (επιμέλεια). *Η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα και Κύπρο*. Αθήνα: Παπαζήσης. 1976. σ.48-88.
18. Α. Μπρεδήμας, «Οι αμερικανικές βάσεις στην Ελλάδα» στο Γ. Βαληνάκης-Π. Κίτσος (επιμέλεια). *Ελληνικά αμυντικά προβλήματα*. *op. cit.* σ.47-48.
19. Δ. Μπίσιος, *Πέρα από τα σύνορα*. Αθήνα: Εστία. 1982. σ.216-220.
20. Α. Μπρεδήμας, «Οι αμερικανικές βάσεις στην Ελλάδα». *op. cit.* σ.48.
21. Γ. Βαληνάκης, *Εξωτερική πολιτική και εθνική άμυνα 1974-1987*. *op. cit.* σ.246-257.
22. Η υπογραφή της συμφωνίας για τις βάσεις συνέφερε περισσότερο τις ΗΠΑ, αφού έτσι θα γινόταν πιο εύκολα αποδεκτή από την αντιαμερικανική ελληνική κοινή γνώμη.
23. Βλ. Κ. Μανωλοπούλου-Βαρβιτσιώτη, «Το Βορειοηπειρωτικό στις ελληνοαλβανικές σχέσεις». *Τετράδια*. No.11. Άνοιξη-Καλοκαίρι 1985. σ.35-48.
24. Χ. Τσαρδανίδης-Αλειφαντής, Σ., «Η Ελλάδα και οι βαλκανικές χώρες 1974-1987» στο Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια). *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. Τόμος Α. *op.cit.* σ.310-313.
25. Σ. Λυγερός-Χ. Παναγιωτόπουλος, «Ο «μειονοτικός επεκτατισμός» των Σκοπίων». *Τετράδια*. No.11. Άνοιξη-Καλοκαίρι 1985. σ.15-25.
26. Τ. Τσιοναρίδου, «Les Echanges commerciaux entre la Republique Hellénique et la Republique Socialiste de Roumanie». *Balkan Studies*. Vol. 21. No. 2. 1980. σ.367-383.
27. Κ. Σβολόπουλος, «Η πολυμερής συνεργασία στα Βαλκάνια 1974-1982». *Δίκαιο και Πολιτική*. No. 2. 1982. σ.147-148.
28. Σ. Αλειφαντής, «Η Ελλάδα στον Βαλκανικό χώρο 1974-1988» στο Γαλαουρίδης Χ.-Αλειφαντής Σ. (επιμέλεια). *Τα Βαλκάνια στο Σταυροδρόμι των εξελίξεων*. Αθήνα: Ροές. 1988. σ.381-82.
29. Η Σοβιετική Ένωση έχει 5 αγκυροβόλια (από τα 15 στη Μεσόγειο) μόλις έξω από τα ελληνικά χωρικά ύδατα των 6 μιλίων (Λήμνος, Αστύπαια, Κύθηρα, Κρήτη, Γαύδος), βλ. Λ.Κοντοβουνήσιος, «Η Ελλάδα και η Σοβιετική Ένωση» στο Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. Τόμος Α'. *op. cit.* σ.337.
30. Χ. Τσαρδανίδης, «Η πολιτική της Σοβιετικής Ένωσης στα Βαλκάνια» στο Χ. Γαλαουρίδης-Σ. Αλειφαντής (επιμέλεια), *Τα Βαλκάνια στο σταυροδρόμι των εξελίξεων*. *op. cit.* σ.289-290.
31. Ε. Χειλά, «Οι διεθνείς κρίσεις στον ΟΗΕ (1974-1984) και η θέση της Ελλάδας». *Διεθνές Δίκαιο και Διεθνής Πολιτική*. No. 12. 1986. σ.156.
32. Το Φεβρουάριο του 1978 Αιγύπτιο κομάντος επιτέθηκαν σ' ένα αεροπλάνο με αιγύπτιους επιβάτες που είχε πέσει θύμα αεροπειρατίας και στάθηκε στη Λάρνακα, χωρίς την άδεια των κυπριακών αρχών.
33. Ε. Χειλά, «Η αραβο-ισραηλινή διένεξη και η ελληνική εξωτερική πολιτική» στο Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. Τόμος Α'. *op. cit.* σ.373-74.
34. Χ. Ροζάκης, *Διεθνής πολιτική. Εισαγωγικά μαθήματα*. Αθήνα. Α.Ν. Σάκκουλας. 1985. σ.138.
35. Για οργάνωση των ελληνικών διπλωματικών υπηρεσιών βλ. Π. Βαρβαρούσης, *Ελληνική Διπλωματία*. Αθήνα: Α.Ν. Σάκκουλας. 1983.
36. Θ. Κουλουμπής, «Δομές και διαμόρφωση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-1987» στο Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. Τόμος Α'. *op. cit.* σ.62.
37. Δ. Φατούρος, «Δυνατότητες και πραγματικότητες: Μικρή μορφολογία της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, 1974-1987» στο Ζ. Λυσάνδρου-Μ. Λαγού-Ν.Κουτσού (επιμέλεια), *Ελληνική εξωτερική πολιτική και Κυπριακό 1974-1987*. Λευκωσία: ΚΥΚΕΜ. 1988. σ.19.
38. Για την τάση σύγκλησης των απόψεων που χαρακτηρίζουν την ελληνική εξωτερική πολιτική μετά το 1974 βλ. Θ. Κουλουμπή, *Η Ελλάδα στις διεθνείς εξελίξεις*, *op. cit.* σ.9-13 και Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*, *op. cit.* σ.53-54.
39. Το περιβάλλον της εξωτερικής πολιτικής μπορεί να διαχωριστεί σε δύο κατηγορίες, πρώτον στο ψυχολογικό περιβάλλον, όπως δηλαδή γίνεται αντιληπτό από τον παρατηρητή, και δεύτερον το λειτουργικό περιβάλλον, όπως δηλαδή αντικειμενικά είναι. Η αποτυχία των διαμορφωτών αποφάσεων να αντιληφθούν την αντικειμενική κατάσταση προκαλεί όχι σπάνια οδυνηρές συνέπειες για την εξωτερική πολιτική μιας χώρας.
40. Χ. Τσαρδανίδης, «Το ζήτημα της προσαρμοστικότητας της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής» στο Δ. Κώστας-Χ. Τσαρδανίδης (επιμέλεια), *Σύγχρονη ελληνική εξωτερική πολιτική*. *op. ci.* σ.128.

ΟΙ ΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ (1981-1988)

της Σάρας Παπαδοπούλου

Η ανάλυση που ακολουθεί επιχειρεί μία συνοπτική καταγραφή των θέσεων του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας ως Αξιωματικής Αντιπολίτευσης, σε κάθε τομέα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, από τον Οκτώβριο του 1981 (από τότε δηλαδή που το ΠΑΣΟΚ ανέλαβε τη διακυβέρνηση της Ελλάδας) ως τα τέλη του 1988. Οι κυριότεροι θεματικοί άξονες γύρω από τους οποίους διαμορφώθηκαν οι θέσεις της Ν.Δ. (στην περίοδο αυτή) είναι:

- Κυπριακό-Ελληνοτουρκικές σχέσεις,
- ΕΟΚ-ΝΑΤΟ-ΗΠΑ
- Βαλκανικές χώρες-ΕΣΣΔ
- Μέση Ανατολή.

Παράλληλα με την καταγραφή αυτή γίνεται προσπάθεια να τονιστούν και τα σημεία εκείνα στα οποία υπάρχει διαχρονική σύγκλιση ή απόκλιση μεταξύ των εκφρασμένων θέσεων της Ν.Δ.

Η ιδιαίτερα ευαίσθητη γεωπολιτική θέση της Ελλάδας την εκθέτει σε πολλούς κινδύνους που αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά όταν υπάρχει «εθνική ομοψυχία, ισχυρή άμυνα και αξιόπιστη εξωτερική πολιτική»¹. Αυτοί είναι οι τρεις παράγοντες που αποτελούν βασική προϋπόθεση — σύμφωνα με τη Ν.Δ. — ώστε να μπορέσει η Ελλάδα να αντιμετωπίσει τα δύσκολα προβλήματα και τους κινδύνους που σωρεύονται γύρω της. Η βασικότερη αρχή που διέπει την εξωτερική πολιτική της Ν.Δ. είναι «η συνεχής και ακλόνητη αφοσίωση στα ιδανικά της ειρήνης»², ενώ οι κυριότεροι, διακηρυγμένοι στόχοι της μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- α. η εξασφάλιση της εθνικής ανεξαρτησίας.
- β. η απόλυτη διαφύλαξη της εδαφικής ακεραιότητας του ελληνικού χώρου.
- γ. η προστασία των συμφερόντων του ελληνισμού, μέσα σε ένα πλαίσιο απόλυτου σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των ατομικών ελευθεριών όλων των πολιτών, και τέλος
- δ. η ενεργός παρουσία της Ελλάδας στο διεθνή χώρο, συμβάλλοντας έτσι στην εδραίωση της ειρήνης, της διενούς συνεργασίας και της προόδου.

1. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΚΥΠΡΙΑΚΟ

Η Ν.Δ. υποστηρίζει μέχρι σήμερα την αναγκαιότητα εξεύρεσης μιας δίκαιης λύσης στο κυπριακό πρόβλημα, η οποία θα εγγυάται την ενότητα, την ανεξαρτησία και την εδαφική ακεραιότητα της Κύπρου και θα περιλαμβάνει την απομάκρυνση από το κυπριακό έδαφος των τουρκικών

στρατευμάτων κατοχής και των ξένων στρατιωτικών δυνάμεων. Συγκεκριμένα από τα τέλη του 1981, ο Γ. Ράλλης τόνιζε ότι «η διατήρηση της σημερινής κατάστασης για μεγάλο χρονικό διάστημα είναι επιβλαβής για την εθνική υπόθεση της Κύπρου, γιατί αυτό σημαίνει την *de facto* διχοτόμηση του νησιού»³ και «Ωφελεί την τουρκική και μόνο πλευρά βλέποντας ταυτόχρονα τους ελληνοκυπρίους, γι' αυτό ο διάλογος υπό την αιγίδα του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, καθίσταται επιτακτικός». Ο Ε. Αβέρωφ στις ομιλίες του έδινε ιδιαίτερη έμφαση «στην εξεύρεση δίκαιας και αποδεκτής λύσης για την Κύπρο», τονίζοντας ότι «αν δεν βρεθεί μια τέτοια λύση, δεν είναι δυνατό να αποκατασταθούν οι καλές σχέσεις με την Τουρκία. Δεν δικαιολογείται με τίποτα, η κατοχή του 37% του εδάφους από την μειονότητα του 18%. Οι δύο κοινότητες της Κύπρου ανθούσαν κάποτε μαζί και πρέπει να ανθίσουν και πάλι. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μόνο με το διακοινοτικό διάλογο»⁴.

Με το ίδιο σκεπτικό και ο Κ. Μητσotάκης, υποστηρίζει ότι ο ενδοκυπριακός διάλογος στα πλαίσια του ΟΗΕ, ο οποίος «θα έχει σαν στόχο μια μόνιμη και βιώσιμη λύση του κυπριακού προβλήματος»⁴ είναι αναγκαίος.

Πάγια θέση της Ν.Δ. στην περίοδο που εξετάζουμε, ήταν ότι το κυπριακό πρόβλημα πρέπει να απομονωθεί από τον ελληνοτουρκικό διάλογο⁶. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι πρέπει να απομονωθεί και από τις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Σύμφωνα με τη Ν.Δ. δεν υπάρχει αμφιβολία ότι «τα σύνθετα και δύσκολα προβλήματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων θα πρέπει να αρχίσουν να αντιμετωπίζονται από την Κύπρο. Η δίκαιη λύση του κυπριακού μέσα στα πλαίσια των αποφάσεων των Ηνωμένων Εθνών αποτελεί και την προϋπόθεση για να βελτιωθεί το κλίμα και να προχωρήσουμε σε εποικοδομητικό διάλογο με την Τουρκία»⁷.

Η ύπαρξη βέβαια καλών ελληνοτουρκικών σχέσεων θεωρείται ότι έχει θετική συμβολή και στο Κυπριακό.

«Για να μπορέσει το κυπριακό να λυθεί θα πρέπει να υπάρχει κατά το δυνατό καλή ατμόσφαιρα στις ελληνοτουρκικές σχέσεις»⁸.

Έτσι η Ν.Δ. υποστηρίζει ότι η Τουρκία είναι εκείνη που πρέπει να κάνει πρώτη μια χειρονομία καλής θέλησης, προς την ελληνοκυπριακή πλευρά, μια και είναι υπεύθυνη για την εισβολή στην Κύπρο (1974) και για την πρόκληση του Ρ. Ντεκτάς με την ανακήρυξη του ψευδοκράτους (1983). Αυτό όμως δε σημαίνει ότι αν τυχόν η Τουρκία δεν προβεί στην επίλυση του κυπριακού, η Ελλάδα θα πρέπει να αρνείται το διάλογο με τη χώρα αυτή. Και αυτό γιατί θα εμφανιζόταν η Ελλάδα ως αδιάλλακτη ακόμα και στα ιδιαι-

τερα διμερή προβλήματα που αντιμετωπίζει με την Τουρκία (υφαλοκρηπίδα του Αιγαίου κ.λ.π.), γεγονός που στο διεθνές πεδίο δεν ωφελεί τα Ελληνικά συμφέροντα. Ο διάλογος βέβαια, σύμφωνα με τη Ν.Δ. (όπως θα δούμε και αναλυτικότερα παρακάτω), πρέπει να γίνει με την προϋπόθεση ότι θα είναι αποδεκτά από την Τουρκία τα σημερινά σύνορα και οι συνθήκες που έχουν υπογράψει οι δύο χώρες.

Οι σημερινές συνθήκες ευνοούν τη διαπραγματευτική θέση της Ελλάδας απέναντι στην Τουρκία, όσον αφορά την επίλυση του Κυπριακού, γιατί η Τουρκία ενδιαφέρεται να προσεγγίσει την Ευρώπη με απώτερο στόχο να γίνει μέλος της ΕΟΚ. Η Ν.Δ. έχει συνειδητοποιήσει τη διάσταση του γεγονότος αυτού. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον Πρόεδρο της Ν.Δ. κ. Μητσοτάκη:

«Οι Τούρκοι έχουν αντιληφθεί ότι πρέπει να αποκαταστήσουν τις σχέσεις τους με την Ελλάδα. Γνωρίζουν ότι αυτό αποτελεί προϋπόθεση και της επιτυχίας της προσπάθειας που κάνουν να προσεγγίσουν την Ευρώπη και ενδεχομένως να γίνουν μέλη της ΕΟΚ. Έτσι αντιμετωπίζουν με σοβαρότητα το πρόβλημα της Κύπρου, γιατί αντελήφθησαν ότι η αποκατάσταση των σχέσεών τους με την Ελλάδα — η πλήρης και οριστική — περνάει υποχρεωτικά από την Κύπρο».

Η Ν.Δ. θεωρεί ότι έχει κάνει ουσιαστική και θετική παρέμβαση στο Κυπριακό με τις συναντήσεις των Κ. Μητσοτάκη και Τ. Οζάλ καθώς και Κ. Μητσοτάκη και Γιλμάζ (π.χ. Βιέννη 1986, Αθήνα 1988, Ρόδος 1988 κ.λ.π.). Όπως αποκάλυψε αργότερα η ο Κ. Μητσοτάκης¹⁰, στην πρώτη συνάντησή του με τον Τ. Οζάλ, του είχε τονίσει ότι: *«η πρώτη προϋπόθεση (για να προχωρήσει ένας ελληνοτουρκικός διάλογος σε λύση των διαφορών μας) είναι ότι πρέπει να λυθεί το Κυπριακό. Χωρίς τη λύση του Κυπριακού τίποτε δε γίνεται. Και η δεύτερη προϋπόθεση είναι...».*

Παράλληλα απαραίτητη προϋπόθεση για τη διεξαγωγή διαλόγου με τη Τουρκία *«είναι η δήλωση των δυο μερών ότι σέβονται τις συνθήκες που έχουν υπογράψει»*¹¹. Οι επόμενες συναντήσεις του Κ. Μητσοτάκη με αξιωματούχους της Τουρκίας διεξήχθησαν στο ίδιο πλαίσιο, όπως θα δούμε και παρακάτω. Στα πλαίσια των παρεμβάσεων αυτών εντάσσεται και η συνάντηση του Κ. Μητσοτάκη με τον Υπουργό Εξωτερικών της Δυτ. Γερμανίας Χ. Ντ. Γκένσερ (Απρίλιος 1988) στην Αθήνα. Ο Πρόεδρος της Ν.Δ. ζήτησε από τον τότε προεδρεύοντα του Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών της ΕΟΚ να αναλάβει πρωτοβουλία ώστε να βοηθήσει στο θέμα του κυπριακού από την πλευρά της ΕΟΚ.

Και πράγματι *«με πρωτοβουλία της Γερμανικής Προεδρίας, χθες στις Βρυξέλλες (25-4-1988), οι Δώδεκα ετάχθησαν σύμφωνοι με την ελληνική άποψη, η οποία υπεστήριζε ότι δεν μπορεί να προχωρήσει εάν δεν υπάρξει στο προσκήνιο αυτή η αναφορά στην Κύπρο. Και η Τουρκία εγκατέλειψε το πεδίο και προτίμησε να μη δώσει τη μάχη. Αυτό το οποίο κάνουν οι Γερμανοί σήμερα κατά μείζονα λόγο βέβαια πρέπει να το κάμει η Ελληνική Προεδρία»*¹².

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι η Ν.Δ. έχει εκφράσει άποψη σχετικά με την πρόταση (του 1974 και 1986) της ΕΣΣΔ για τη σύγκληση μιας Διεθνούς Συνδιάσκεψης. Συγκεκριμένα δεν την απορρίπτει άμεσα, αλλά αφενός μεν την θεωρεί ανέφικτη, γιατί δε θα τη δεχτεί η Τουρκία, αφετέρου δε, εκτιμά ότι οδηγεί έμμεσα στην αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού, αφού θα περιλαμβάνει μόνο οκτώ με δέκα

χώρες. Σύμφωνα με επίσημες δηλώσεις: *«τα περί συγκλήσεως Διεθνούς Συνδιάσκεψης, όπως τη θέλει η Σοβιετική Ένωση, είναι ανεδαφικά. Διότι η Τουρκία θα αρνηθεί να παρακαθήσει όπως πάντοτε αρνήθηκε ως τώρα. Εάν πάλι γίνει χωρίς την Τουρκία, από ένα μέρος κινδυνεύει να περιπλέξει πολύπλευρα τα πράγματα και από το άλλο μέρος δε θα οδηγήσει σε λύση. Γιατί δεν μπορούμε πλέον να αγνοούμε τη στυγνή πραγματικότητα ότι χωρίς την Τουρκία δεν υπάρχει λύση»*¹³.

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Ν.Δ. έχει ξεκαθαρισμένες και σταθερές θέσεις όσον αφορά την εξεύρεση δίκαιης λύσης του Κυπριακού (στα πλαίσια του Ο.Η.Ε.). Δίνει προτεραιότητα στο Κυπριακό, του οποίου η λύση θεωρεί ευκολότερη¹⁴, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι θέτει σε δεύτερη μοίρα τα ελληνοτουρκικά προβλήματα, τα οποία αποτελούν θέμα εξίσου μεγάλης σημασίας γι' αυτήν, πιστεύει δε ότι η ΕΟΚ μπορεί να παίξει σημαντικό ρόλο στη δίκαιη λύση του, ασκώντας ουσιαστική πίεση στην Τουρκία.

2. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Η βασική θέση της Ν.Δ. ξεκινά από την εκτίμηση ότι ο ελληνικός και ο τουρκικός λαός είναι καταδικασμένοι να συνυπάρξουν. Και αυτό γιατί: *«Το Αιγαίο Πέλαγος πρέπει να είναι θάλασσα που να ενώνει και όχι να χωρίζει (τους δύο λαούς). Αυτό είναι το συμφέρον και των δύο χωρών»*¹⁵.

Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αναζητηθεί ένας τρόπος, ο οποίος θα εξασφαλίσει στις δύο χώρες τη φιλία, τη συνεργασία, και την ειρηνική συνύπαρξη. Έτσι η Ν.Δ. υποστηρίζει ότι απαραίτητη προϋπόθεση για την επίλυση των δύσκολων ελληνοτουρκικών προβλημάτων είναι ο διάλογος με τη γειτονική μας χώρα, έτσι ώστε να ομαλοποιηθούν κατ' αρχάς οι σχέσεις των δύο χωρών και στη συνέχεια να βρεθεί τρόπος για την επίλυση των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν. Προϋπόθεση βέβαια γι' αυτό είναι ότι *«τα χερσαία, τα εναέρια και τα θαλάσσια σύνορα καθώς και τα όρια της ελληνικής υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου δεν είναι διαπραγματεύσιμα»*¹⁶, αφού έχουν κατοχυρωθεί από τις διεθνείς συμβάσεις και από τη διεθνή πρακτική. Συνεπώς το αντικείμενο του διαλόγου με την Τουρκία δε θα είναι η παραχώρηση εδαφών, αλλά η μείωση — καταρχάς — της έντασης που υπάρχει ανάμεσα στις δύο χώρες. Ο διάλογος αυτός όμως πρέπει να διεξαχθεί υπό την προϋπόθεση ότι θα γίνουν σεβαστά τα εδαφικά όρια της κάθε χώρας και οι συνθήκες που ισχύουν (συνθήκη της Λωζάννης 1923, του Μοντραί 1936, του Παρισιού 1947 και του Ελσίνκι 1975) και με κυριότερους όρους ότι *«α. όλα τα νησιά έχουν υφαλοκρηπίδα (σύμφωνα με το Διεθνές Δίκαιο της θάλασσας) και β. ότι αποκλείεται ο εγκλωβισμός των Ελληνικών νησιών σε τουρκική υφαλοκρηπίδα, γιατί αυτό μετά από πολλά χρόνια θα μπορούσε να οδηγήσει σε φαλκίδευση των εθνικών μας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων»*¹⁷. Η αναγκαιότητα για διάλογο, άλλωστε, προκύπτει και από το άρθρο 6 της Σύμβασης της Γενεύης για την ηπειρωτική υφαλοκρηπίδα.

Η θέση της Ν.Δ. για την αναγκαιότητα του διαλόγου (για το θέμα της υφαλοκρηπίδας του Αιγαίου) ενισχύεται το 1982 με την υπογραφή της Νέας Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας (10.12.1982), η οποία προβλέπει τη συνεννόηση των ενδιαφερομένων μερών και σε περίπτωση απο-

τυχίας των διαπραγματεύσεων την κοινή προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης ή σε άλλη AD HOC διεθνή διαιτησία (Μέρος XV της Νέας Σύμβασης). Έτσι οι θέσεις της Ν.Δ. για διάλογο με την Τουρκία και για τη διαδικασία επίλυσης των διαφορών με προσφυγή σε διεθνές όργανο κατοχυρώνονται μέσα από τη Σύμβαση της Τζαμάικα (1982) και συνοψίζονται ως εξής: «*διάλογος και επίλυση των διαφορών σε Διεθνές Δικαστήριο ή άλλη AD HOC Διεθνή Διαιτησία*»¹⁸.

Μέχρι να υπάρξει κοινή προσφυγή όμως στο Διεθνές Δικαστήριο ή σε κάποια άλλης μορφής AD HOC Διεθνή Διαιτησία και γενικά μέχρι να υπάρξει οριστική διευθέτηση των προβλημάτων μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας, οι διαφορές ανάμεσα στα δύο κράτη εξακολουθούν να υπάρχουν και παίρνουν τη μορφή είτε αμφισβήτησεων για τις περιοχές γεωτρήσεων, είτε παραβιάσεων του χώρου επιχειρησιακής ευθύνης του ελέγχου για το Αιγαίο, από την πλευρά της Τουρκίας. Για το θέμα των γεωτρήσεων, η Ν.Δ. ως Αξiomατική Αντιπολίτευση υποστηρίζει - ιδιαίτερα ύστερα από το θέμα της διενέργειας γεωτρήσεων 10 μίλια ανατολικά της Θάσου (τέλος 1986) - ότι η γεώτρηση αυτή έπρεπε να πραγματοποιηθεί, διότι η περιοχή αυτή «είναι μέσα στην αδιαμφισβήτητη ελληνική υφαλοκρηπίδα. Κανένας τουρκικός χάρτης, και ο πλέον σωβινιστικός και ο πλέον ακραίος δε φθάνει ίσαμε εκεί, μόλις 10 μίλια από τη Θάσο και 70 από την τουρκική ακτή. Και δεν μπορεί η Ελλάδα να φανεί ότι προ της τουρκικής πίεσης και απειλής υποχωρεί»¹⁹.

Η θέση αυτή της Ν.Δ. αποδείχθηκε προφητική - αν και εμφανίστηκε ως Κασσανδρική - γιατί μετά από λίγες μέρες ξέσπασε η Κρίση του Μαρτίου 1987, η οποία παρ' όλο που φέρει τις δύο χώρες σε πόλεμο που αποφεύχθηκε - σύμφωνα με τις δηλώσεις της Ν.Δ. - με ελληνικές παραχωρήσεις, μια που η Ελλάδα δεσμεύθηκε να μην κάνει γεωτρήσεις σε περιοχές που τα δικαιώματά της ουδέποτε είχαν αμφισβητηθεί από την Τουρκία. Ο Πρόεδρος της Ν.Δ. Κ. Μητσοτάκης δήλωσε τότε (29.3.87):

«*Η ματαιώση της γεωτρήσεως 10 μίλια ανατολικά της Θάσου ενεθάρρυνε την τουρκική επεκτατικότητα και απετέλεσε το μοιραίο λάθος που οδήγησε στην κλιμάκωση των προκλήσεων, οι οποίες τελικώς επέβαλαν στην Ελλάδα - παρά τις στρατιωτικές κινητοποιήσεις και τα μεγάλα λόγια που τις συνόδευαν - να υποχωρήσει, αποδεχόμενη στην ουσία την τουρκική άποψη. Η υποχώρηση αυτή σημαίνει ακριβώς ότι η Ελλάς παραιτείται των δικαιωμάτων της σε όλη την έκταση των διεθνών υδάτων του Αιγαίου, ακόμη και σε περιοχές που ουδέποτε αμφισβητήθηκαν, μέχρις ότου - σε αβέβαιο και πάντως μακρινό μέλλον - οριοθετηθεί η υφαλοκρηπίδα. Και η Ελλάς προφανώς ζημιώνεται, διότι είναι βέβαιο ότι σε αδιαμφισβήτητη ελληνική υφαλοκρηπίδα έχουμε σημαντικά κοιτάσματα πετρελαίου, ενώ η Τουρκία όχι μόνο δεν χάνει απολύτως τίποτε, αλλά αντιθέτως αποκτά ένα ισχυρό μέσον πίεσης εναντίον μας. Στη χθεσινή μου συνάντηση με τον κ. Ανδρέα Παπανδρέου του επεσήμανα ότι μοναδικός στόχος της Τουρκίας στην παρούσα φάση ήταν να πετύχει από εμάς αυτήν την δέσμευση και του εξήτησα να μην την αναλάβει.*

Διεπίστωσα ότι ήταν κακά ενημερωμένοι σε ό,τι αφορά το πρακτικό της Βέρνης και ενόμιζε ότι το πρακτικό αυτό προέβλεπε την προαναφερόμενη δέσμευση. Του εξήγησα ότι το πρακτικό της Βέρνης δεν αναφέρει πουθενά τα χωρικά ύδατα και προφανώς δεν αφορά έρευνες σε περιοχές τις

οποίες η Τουρκία ουδέποτε αμφισβήτησε».

Για το θέμα των παραβιάσεων του εναερίου χώρου η Ν.Δ. θεωρεί ότι σχετίζονται με την αμφισβήτηση των ορίων του επιχειρησιακού ελέγχου του Αιγαίου και εντάσσονται στα πλαίσια των τουρκικών προκλήσεων. Οριστική λύση στο θέμα αυτό θα δοθεί με την αποδοχή από την Τουρκία των Ελληνικών απόψεων (τα όρια της ελληνικής πλευράς να είναι εκείνα που ήταν και πριν το 1974) με ταυτόχρονη ίδρυση Στρατηγείου του ΝΑΤΟ (στη Λάρισα π.χ.) ώστε να εξασθενήσουν οι τουρκικές πιέσεις στα όργανα του επιχειρησιακού σχεδιασμού του ΝΑΤΟ. Μέχρι να γίνει αυτό, οι παραβιάσεις δεν πρόκειται να σταματήσουν και η ελληνική πλευρά θα πρέπει να προβαίνει κάθε φορά στην αναχαίτηση των τουρκικών αεροπλάνων. Παράλληλα η Ν.Δ. εκτιμά ότι οι μέχρι τώρα υποχωρήσεις - όπως τις χαρακτηρίζει - του Μάρτη 1987 και του Νταβός δεν απέδωσαν στο θέμα του μετριασμού των τουρκικών παραβιάσεων.

Το πρόβλημα της υφαλοκρηπίδας και του εναερίου χώρου θα επιλύοντο κατά το μεγαλύτερο μέρος εάν η Τουρκία υπέγραφε τη Σύμβαση της Τζαμάικα που προβλέπει αιγιαλίτιδα ζώνη 12 ναυτικών μιλίων - ρύθμιση που έχει ήδη αποδεχθεί στη Μαύρη Θάλασσα και στα νότια παράλια της - και υφαλοκρηπίδα για τα νησιά. Η Τουρκία όμως έχει αποφύγει να την υπογράψει όπως και δεν υπέγραψε καμιά από τις συμβάσεις του 1958 που προέβλεπαν παρόμοιες ρυθμίσεις.

Για τη μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης η Ν.Δ. εκτιμά ότι δεν υπάρχει ουσιαστικό πρόβλημα στους όρους διαβίωσής της και άρα οποιαδήποτε διαμαρτυρία τους αποτελεί υποκίνηση από τη μεριά της Τουρκίας. Όσον αφορά τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης θεωρεί ότι οι υποχρεώσεις που ανέλαβε ο κ. Οζάλ στο Νταβός δεν είναι αρκετές και ότι η αποκατάσταση των περιουσιών τους όφειλε να έχει αναδρομικό χαρακτήρα, πράγμα που αποτελεί παράλειψη της Κυβέρνησης.

Η αναγκαιότητα διαλόγου αποτελεί λοιπόν για τη Ν.Δ. απαραίτητο στοιχείο της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας. Τον επιδίωξε παλαιότερα ως Κυβέρνηση και τον υποστήριξε ως Αξiomατική Αντιπολίτευση με απώτατο σκοπό - όπως εκτιμάται - η σχετική ομαλοποίηση των σχέσεων (που ο διάλογος επιτυγχάνει) να οδηγήσει στην υπογραφή συνυποσχετικού (από την Τουρκία) που είναι απαραίτητο για την προσφυγή σε Διεθνές Δικαστήριο ή άλλη AD HOC Διεθνή Διαιτησία. Για το σκοπό αυτό εισήγαγε στην Ελληνική πολιτική ζωή διαδικασίες που μόνο χάρις στη διεθνοποίηση της πολιτικής ζωής έχουν καταστεί δυνατές. Προώθησε τις θέσεις της (για την εξωτερική πολιτική) σε διεθνές επίπεδο με άξονα τη συμμετοχή της σε διεθνείς κομματικές οργανώσεις όπως το Ευρωπαϊκό Λαϊκό Κόμμα και στη Διεθνή Δημοκρατική Ένωση. Σε συναντήσεις με τους αρχηγούς (ή και εκπροσώπους) των άλλων κομμάτων επεδίωξε την ανίχνευση των διαθέσεων των συνομιλητών της, αλλά και την προώθηση των ελληνικών θέσεων. Ιδιαίτερη σημασία απόκτησε η πρώτη επαφή του Προέδρου της Ν.Δ. Κ. Μητσοτάκη με τον Οζάλ το Σεπτέμβριο του 1986 στη Βιέννη, που απετέλεσε την επανέναρξη κάποιας μορφής ελληνοτουρκικού διαλόγου, που είχε διακοπεί κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της Ελλάδας από το ΠΑΣΟΚ. Ακολούθησαν πολλές συναντήσεις (η τελευταία από τις οποίες έλαβε χώρα στη Ρόδο μεταξύ κ. Μητσοτάκη και Γιλμάζ το Σεπτέμβριο 1988) κατά τη διάρκεια των οποίων συζητήθη-

καν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις.

Η άτυπη προσέγγιση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, την οποία κατά κάποιο τρόπο εγκαινίασαν ο Κ. Μητσοτάκης και ο Τ. Οζάλ, πήρε την επίσημη μορφή της στην περίφημη συνάντηση του Α. Παπανδρέου και Τ. Οζάλ στο Νταβός της Ελβετίας. Η Ν.Δ. έκρινε ότι: «ο διάλογος άρχισε στραβά. Άρχισε με μια συνάντηση κορυφής που δεν ήταν προετοιμασμένη. Η Ελλάδα πήγε ανέτοιμη, χωρίς φακέλους, χωρίς τη βοήθεια της διπλωματικής υπηρεσίας. Αυτοσχεδιάσαμε στο Νταβός. Και δεχτήκαμε το ανακοινθέν, το οποίο η τουρκική πλευρά προετοίμασε, χωρίς να το αλλάξουμε σχεδόν πουθενά. Ο διάλογος έπρεπε να διεξαχθεί πάνω στη βάση του αμοιβαίου σεβασμού των συνόρων και των συνθηκών που έχουν υπογραφεί»²⁰.

Ένα MINIMUM αποδοχής (από την Τουρκία) προϋποθέσεων διεξαγωγής διαλόγου θα ήταν η αναφορά σε ανακοινθέντα της συμφωνίας του HELSINKI (1975) που εγγυάται το απαραβίαστο των συνόρων όλων των ευρωπαϊκών κρατών, την οποία έχουν υπογράψει και η Ελλάδα και η Τουρκία, κάτι που ο Κ. Μητσοτάκης είχε παλαιότερα τοίσει στον Τούρκο Πρωθυπουργό:

«Όταν πρωτοείδα τον κ. Οζάλ το Σεπτέμβριο του 1986 στη Βιέννη και έκαμα τον πρώτο διάλογο μαζί του... του είπα ότι για να προχωρήσει ένας ελληνοτουρκικός διάλογος σε λύση των διαφορών μας, κάτι το οποίο εγώ επιθυμώ και νομίζω το επιθυμεί και ο ελληνικός λαός, ελπίζω και ο τουρκικός, πρέπει να γνωρίζει ότι υπάρχουν δύο απαράβατες προϋποθέσεις. Η πρώτη προϋπόθεση είναι ότι πρέπει να λυθεί το Κυπριακό. Και η δεύτερη προϋπόθεση είναι να το πάρει απόφαση η Τουρκία ότι δεν υπάρχει άλλη λύση του προβλήματος της υφαλοκρηπίδας εκτός από την προσφυγή σε Διεθνές Δικαστήριο»²¹.

Οι επικρίσεις της Αντιπολίτευσης και ειδικότερα της Ν.Δ. αυξήθηκαν και έγιναν εντονότερες ύστερα από τη συνάντηση του Α. Παπανδρέου και Τ. Οζάλ στις Βρυξέλλες (4.3.1988), τη συνάντηση Παπούλια - Γιλμάζ (Απρίλιος 1988) και με την επίσκεψη του Οζάλ στην Αθήνα (Ιούνιος 1988). Οι επαφές (μεταξύ Α. Παπανδρέου και Τ. Οζάλ) διεξήχθησαν πριν το Νταβός αλλά και μετά, με την ανταλλαγή επιστολών, τις οποίες η ελληνική κυβέρνηση αρνήθηκε να γνωστοποιήσει, στους αρχηγούς των κομμάτων της Αντιπολίτευσης. Ιδιαίτερα η Ν.Δ. στράφηκε ανοιχτά κατά της μυστικής διπλωματίας. Συγκεκριμένα ο Κ. Μητσοτάκης δήλωσε τα εξής:

«Απορρίπτω τη μυστική διπλωματία που επιχειρεί ο Α. Παπανδρέου, ο οποίος αρνείται να δώσει τα μηνύματα του Οζάλ στα ελληνικά πολιτικά κόμματα. Τι έχει να κρύψει — γιατί ασφαλώς κάτι έχει να κρύψει — για να μη μου δίνει να διαβάσω αυτά τα μηνύματα; Που πρέπει να απευθυνθώ εγώ για να πληροφορηθώ απάνω σε ποιες προϋποθέσεις ξεκίνησε το Νταβός; Μήπως πρέπει να ζητήσω ενημέρωση από τον Οζάλ;...»²².

Γενικό συμπέρασμα είναι ότι η Ν.Δ. δεν είναι αντίθετη προς τον ελληνοτουρκικό διάλογο. Επικρότησε μάλιστα την έναρξη του διαλόγου ως ενθαρρυντική ενέργεια για το μέλλον και επισήμανε ότι θα τον συνεχίσει στην περίπτωση που στις προσεχείς εκλογές (Ιούνιος 1989) σχηματίσει αυτοδύναμη κυβέρνηση, κάτω όμως από άλλες προϋποθέσεις. Η Ν.Δ. αρνείται το «πνεύμα του Νταβός», το οποίο σημαίνει γι' αυτήν την τοποθέτηση στο «ράφι», όπως χαρακτηριστικά έχει ειπωθεί, των ουσιαστικότερων εθνικών

θεμάτων. Σύμφωνα με τη Ν.Δ. στο Νταβός, στις Βρυξέλλες και στη συνάντηση των Αθηνών έγιναν ορισμένοι κακοί χειρισμοί. Ουσιαστικά οι δύο Κυβερνήσεις συμφώνησαν να θέσουν τα εθνικά μας θέματα, δηλαδή το κυπριακό και τα προβλήματα του Αιγαίου στο ράφι. Τελικά κερδισμένοι ήταν οι Τούρκοι «και ειδικότερα ο Τ. Οζάλ που επεδίωκαν να κερδίσουν χρόνο και να αποφύγουν τη συζήτηση των μεγάλων, των καυτών προβλημάτων, διότι είχαν προφανές συμφέρον να πετύχουν να περάσουν στην Ευρώπη. Να γίνει κατ' αρχήν αποδεκτή η Τουρκία στον ευρωπαϊκό — και στο δυτικό — γενικότερα — χώρο, χωρίς να έχει ανταποκριθεί στο αδιαμφισβήτητο χρέος της να επιλύσει το πρόβλημα της Κύπρου πρωτίτερα ή παράλληλα τουλάχιστον και να συμφωνήσει σε μια δίκαιη ρύθμιση των διαφορών μας με το Αιγαίο»²³.

Είναι προφανές ότι η Ελλάδα σε μια τέτοια περίπτωση θα χάσει το ισχυρότερο διαπραγματευτικό χαρτί που έχει στο χέρι της: «τη θεώρηση του τουρκικού διαβατηρίου για την Ευρώπη».

Με βάση το παραπάνω σκεπτικό η Ν.Δ. θεωρεί ότι είχαν μεγάλη προτεραιότητα τα προβλήματα των σχέσεών μας με την Τουρκία, παράλληλα με την επίλυση του Κυπριακού. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της, η Τουρκία οφείλει να καταλάβει ότι χωρίς την επίλυση του κυπριακού δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά ο ελληνοτουρκικός διάλογος, να αποκτήσει ουσιαστικό περιεχόμενο η ελληνοτουρκική φιλία και κατ' επέκταση να γίνει, κράτος μέλος των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Τα εκκρεμή ζητήματα των ελληνοτουρκικών σχέσεων πρέπει να τεθούν από την αρχή στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων και ο διάλογος να διεξαχθεί πάνω στη βάση του αμοιβαίου σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας και της ισχύος των συνθηκών που έχουν υπογραφεί. Ανυποχώρητη είναι η θέση της Ν.Δ. στο ότι πρέπει να επιλυθεί κατά τρόπο δίκαιο το θέμα της Κύπρου, χωρίς να μπει σαν θέμα του ελληνοτουρκικού διαλόγου. Η Τουρκία πρέπει να αποφασίσει να αποσύρει τα στρατεύματά της από την Κύπρο, διότι για τη Ν.Δ. «υπάρχει μόνο η Άγκυρα και όχι ο Ντεκτάς». Επίσης η Τουρκία πρέπει να καταλάβει ότι (όπως τονίστηκε και παραπάνω) «το θέμα της υφαλοκρηπίδας δεν πρόκειται να λυθεί χωρίς προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης ή σε άλλη AD HOC διεθνή διαιτησία»²⁴, γιατί είναι σίγουρο ότι οι διμερείς διαπραγματεύσεις δεν μπορούν να καταλήξουν πουθενά.

3. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΟΚ

Σύμφωνα με τη Ν.Δ., τα γενικότερα συμφέροντα της Ελλάδας, εθνικά, πολιτικά, οικονομικά, επέβαλαν την άμεση συμμετοχή της στην ΕΟΚ και στη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Το μεγάλο αυτό «επίτευγμα», όπως το χαρακτηρίζει η Ν.Δ., οφείλεται στον ιδρυτή της και επί επταετία πρωθυπουργό της Ελλάδας, τον κ. Καραμανλή. Αν η Ελλάδα δεν ήταν μέλος της ΕΟΚ, θα έμενε στο περιθώριο της διεθνούς οικονομικής και πολιτικής ζωής και θα καταδικαζόταν σε επικίνδυνη πολιτική απομόνωση και σε μόνιμη υπανάπτυξη. Με τη συμμετοχή της στη ΕΟΚ εκτός από τα οικονομικά οφέλη που αποκομίζει, κατοχυρώνει και τους δημοκρατικούς της θεσμούς.

Η Ν.Δ. υπήρξε συνεπής στις ευρωπαϊκές της επιλογές ακόμη και όταν έπαψε να είναι κυβέρνηση της χώρας: το έχει αποδείξει επανειλημμένα με τη στάση σαν αξιωματική

αντιπολίτευση με τις συνεχείς αναφορές στα πλεονεκτήματα της παραμονής της Ελλάδας στην ΕΟΚ, στα οικονομικά οφέλη που αποκομίζει η χώρα μας αλλά και σε εκείνα που λόγω εσφαλμένης ή ελλιπούς πολιτικής της Κυβέρνησης δεν αποκομίζει.

Ας δούμε όμως μερικά από τα πλεονεκτήματα, όπως τα αξιολογεί η Ν.Δ. αιτιολογώντας την παραμονή της Ελλάδας στην ΕΟΚ:

Καταρχάς «είμαστε προνομιοῦχοι έναντι του Ισραήλ, της Τουρκίας και των Αραβικών χωρών της Μεσογείου. Εξάγουμε στην Κοινή Αγορά προϊόντα που οι ανταγωνιστριές μας χώρες δεν τα εξάγουν με τις ίδιες προνομιακές συνθήκες. Αν φύγουμε από την Κοινότητα, ο ανταγωνισμός με τις χώρες αυτές θα είναι πολύ μεγάλος, μια και ορισμένες από αυτές παράγουν με χαμηλότερο κόστος. Οι τεράστιες επιδοτήσεις συνιστούν ένα ακόμη πλεονέκτημα. Και δεν είναι μόνο οι επιδοτήσεις στα ελληνικά αγροτικά προϊόντα, αλλά και οι επιδοτήσεις των ελληνικών εξαγωγών προς τρίτες χώρες. Είναι γνωστό, ότι πολλά αγροτικά προϊόντα, εξαγόμενα σε χώρες της COMECON, επιχορηγούνται από την Κοινή Αγορά»²⁵.

Όσον αφορά τον τομέα της βιομηχανίας, είναι σίγουρο ότι πολλές βιομηχανίες μπορεί να μην επιβιώσουν λόγω του ανταγωνισμού αλλά αυτές ήταν έτσι κι αλλιώς «προβληματικές».

Η άποψη ότι την Ελλάδα τη συμφέρει η παραμονή στην ΕΟΚ, ενισχύεται και από τη σημερινή κατάσταση:

«Η ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, έδωσε ένα καινούργιο δυναμισμό στην Κοινότητα. Η συμμετοχή των χωρών της Ιβηρικής Χερσονήσου συμπληρώνει τη γεωγραφική ολοκλήρωση της Ευρώπης προς τη Δύση. Οι ειδικές εξάλλου σχέσεις που διατηρεί η Κοινότητα με χώρες της Λατινικής Αμερικής και της Αφρικής ενισχύουν τη θέση της Ευρώπης ως μάλλον ανερχόμενης δύναμης»²⁶.

Το επόμενο βήμα για την ενοποίηση της Ευρώπης, η ενοποίηση των επιμέρους Ευρωπαϊκών Αγορών και η Τελωνειακή Ένωση ξεκίνησε με την υπογραφή της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης (που έχει ήδη επικυρωθεί — και από, τα 12 κράτη-μέλη της ΕΟΚ — η Ελλάδα την επικύρωσε στις 14.1.1987, ΦΕΚ 10Α—4.2.1987, Ν. 1681/87) και αναμένεται να ολοκληρωθεί το 1992, έτος ορόσημο για την Ευρωπαϊκή Ιστορία. Η Ν.Δ. έχει τοποθετηθεί θετικά και στην παραπέρα ενοποίηση της Ευρωπαϊκής αγοράς που θα ολοκληρωθεί το 1992, την «πρόκληση του 1992» όπως καθιερώθηκε να λέγεται. Για την Ν.Δ. η υπογραφή από την Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ της Ε.Ε.Π. αποτελεί δικαίωση της Ευρωπαϊκής της πολιτικής στην οποία το ΠΑΣΟΚ ως αντιπολίτευση — και εν μέρει ως Κυβέρνηση — είχε αντιταχθεί. Και αυτό γιατί αφενός δεν έθεσε σαν θέμα δημοψηφίσματος γενικά τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΟΚ, αφετέρου δεν έθεσε σαν θέμα δημοψηφίσματος ούτε την επικύρωση της συμφωνίας για την ΕΕΠ, όπως θα μπορούσε και όπως έκανε μια άλλη ευρωπαϊκή χώρα, η Ιρλανδία, στην οποία είχαν εκφραστεί αμφιβολίες.

«Η πρόκληση του 1992 — εκτιμά η Ν.Δ. — η προοπτική μιας καθολικής οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής ένωσης της Ευρώπης δεν αποτελεί απλή ανταπόκριση σε μια αναπόδραστη ιστορική αναγκαιότητα. Αποτελεί ενσυνείδητη πολιτική επιλογή. Η χώρα μας θα αντιμετωπίζει και προβλήματα στην πορεία προς το 1992. Τα προβλήματα αυτά όμως θα υποχωρούν όσο θα προχωρά η σωστή προε-

τοιμασία»²⁷, δηλαδή «πρώτον τη σωστή προετοιμασία της εσωτερικής οικονομίας μας και δεύτερον τη σωστή διαπραγμάτευση με τους Ευρωπαίους εταίρους μας, ώστε αυτό που ζητάμε και αυτό που παίρνουμε από αυτούς να έχουν σχέση με την πραγματική έννοια της ένταξής μας»²⁸.

Τέλος, πάγια θέση της Ν.Δ. είναι η διαρκής υποστήριξη της πλήρους και ισότιμης συμμετοχής της Ελλάδας σε όλες τις δραστηριότητες της ΕΟΚ και στη διαμόρφωση της κοινοτικής πολιτικής και της πολιτικής συνεργασίας των χωρών-μελών της ΕΟΚ, έτσι ώστε να υπάρχει πάντοτε δυνατότητα επηρεασμού των αποφάσεων. Υποστηρίζει δε την έντονη διεκδίκηση των δικαιωμάτων μας έτσι ώστε οι αποφάσεις που λαμβάνονται να είναι είτε ευνοϊκές είτε το δυνατόν λιγότερα βλαπτικές για τα οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα της χώρας μας. Παράλληλα υποστηρίζει την πλήρη αξιοποίηση των επενδυτικών δυνατοτήτων που παρέχουν οι κοινοτικοί πόροι και μηχανισμοί (π.χ. δάνεια με ευνοϊκούς όρους, άτοκα δάνεια, Κοινοτικά Ταμεία, Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων κ.λπ.).

Γενικά, αποτελεί συνεπή και σταθερή χωρίς ταλαντεύσεις θέση της Ν.Δ., ότι η Ελλάδα μόνο στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης μπορεί να ελπίζει σε ένα καλύτερο μέλλον και μπορεί να ασφαλίσει τα σύνορά της, περισσότερο και καλύτερα παρά με οποιαδήποτε άλλη πολιτική.

4. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΝΑΤΟ

Η άποψη της Ν.Δ. είναι ότι η παραμονή της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ διασφαλίζει την υπάρχουσα ισορροπία δυναμεων ιδιαίτερα στο Αιγαίο — ενώ ταυτόχρονα εξυπηρετεί την ασφάλεια και προστατεύει τα συμφέροντά της. Παράλληλα «με την συμμετοχή μας στη Συμμαχία εξασφαλίζουμε τις τεχνολογικές εκείνες δυνατότητες που επιτρέπουν στο στρατό μας να διατηρεί το ανώτατο επίπεδο που έχει»²⁹.

Η συμμετοχή όμως αυτή της Ελλάδας δεν είναι χωρίς προβλήματα.

«Η θέση μας στην Συμμαχία είναι αρκετά δύσκολη λόγω των διαφορών μας με την Τουρκία και λόγω της εντελώς ιδιαίτερης σημασίας που αποδίδει η Συμμαχία στον προς Ανατολάς χώρο. Αν λάβει κανείς υπόψη του όλα τα δεδομένα (εννοούνται και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις) το πρόβλημα είναι πάρα-πολύ σοβαρό για την Ελλάδα»³⁰.

Γι' αυτό, εκτιμάται, ότι πρέπει να δημιουργηθούν ερείσματα στον ευρωπαϊκό χώρο, ιδιαίτερα δε μέσα στο ΝΑΤΟ, τέτοια ώστε να λειτουργήσουν ως αντίβαρο στις τουρκικές απαιτήσεις και να ενισχυθεί η θέση της χώρας μας. Αν η επιλογή αυτή γίνεται πια με αυστηρά γεωπολιτικά κριτήρια εμπεριέχει όμως και πολιτικά και πολιτισμικά στοιχεία, μια που τα κράτη-μέλη του ΝΑΤΟ αποτελούν κατάλληλο υπόβαθρο για την ανάπτυξη ερεισμάτων για την Ελλάδα, αφού συνδέεται μ' αυτά με κοινά πολιτιστικά, πολιτικά και ιστορικά χαρακτηριστικά, πράγμα που δε συμβαίνει με τις μέχρι σήμερα σχεδόν στρατιωτικές ή ημι-στρατιωτικές αυταρχικές κυβερνήσεις της Τουρκίας.

Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με το ότι η συμμετοχή της Κύπρου στο Κίνημα των Αδεσμεύτων δεν την προφύλαξε από την Τουρκική εισβολή, διαμορφώνουν τη θέση της Ν.Δ. υπέρ της συμμετοχής της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ, γιατί «υπολογίζεται ότι έχουν εκραγεί 150 πόλεμοι, μικροί ή μεγάλοι... Από αυτούς, ούτε ένας δεν έβριζε χώρα μέλος της συμμαχίας του ΝΑΤΟ. Όλοι αντίθετα συνέβησαν σε βί-

ρος χωρών του τρίτου κόσμου. Αυτό αποδεικνύει, τη μεγάλη χρησιμότητα της αμυντικής συμμαχίας, που και μόνο με την παρουσία της δρα ως ισχυρότατος αποτρεπτικός παράγοντας. Χώρες που βρίσκονται σε καίριες γεωγραφικές θέσεις, όπως η Ελλάδα, σε τέτοιες εποχές, είναι αδιανόητο να μη συσπειρώνονται ειλικρινώς σε ισχυρούς αμυντικούς οργανισμούς»³¹.

Για τη Ν.Δ. βασικός λόγος συμμετοχής της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ είναι η παραμονή της Τουρκίας σ' αυτό. Στην περίπτωση που αποχωρήσει η Ελλάδα από το ΝΑΤΟ ή ενταθούν οι σχέσεις της με αυτό, τότε αυτόματα η Τουρκία αφήνεται σαν η μόνη επιλογή για τα υπάρχοντα — έτσι κι αλλιώς — πολιτικά και στρατιωτικά συμφέροντα (και τους σχεδιασμούς) του ΝΑΤΟ. Κάτι τέτοιο θα ήταν ολέθριο για τα εθνικά (και ειδικότερα αμυντικά) συμφέροντα της Ελλάδας. Συνεπώς το ΝΑΤΟ προστατεύει σε σημαντικό βαθμό τα ελληνικά συμφέροντα με την έννοια ότι θα υφίσταντο μεγαλύτερη βλάβη, εάν η Ελλάδα βρισκόταν έξω από αυτό. Σε μια τέτοια περίπτωση οι παραβιάσεις του ελληνικού εναερίου χώρου θα αυξανόντουσαν (και θα είχαν ενδεχομένως διαφορετική μορφή και ένταση). Το επιχείρημα αυτό έχει άλλωστε χρησιμοποιηθεί και σε δηλώσεις των εκάστοτε Αρχηγών της Ν.Δ., γεγονός που φανερώνει και το διαχρονικό χαρακτήρα της άποψης αυτής. Σύμφωνα με τη Ν.Δ. «το ΝΑΤΟ δε μας δημιουργεί προβλήματα παρά μόνο σε ό,τι αφορά τον εναέριο χώρο και τη Λήμνο, και αν ακόμη δεν ήμασταν στο ΝΑΤΟ, παραβιάσεις του ελληνικού εναερίου χώρου δε θα γινόντουσαν από την πλευρά της Τουρκίας; Γίνονται παρά το ότι είμαστε στο ΝΑΤΟ»³².

Τέλος η Ν.Δ. υποστήριζε πάντα το δικαίωμα επανεξοπλισμού της Λήμνου και των νησιών του Ανατολικού Αιγαίου γενικότερα. Ειδικά για τη Λήμνο τονίζει ότι: «η Ελλάδα έχει 100% δίκιο. Η Λήμνος δεν είναι ανοχύρωτο νησί»³³ και «είναι απαράδεκτο να επιμένουν σ' αυτό οι Τούρκοι, όπως είναι απαράδεκτο να μην παίρνει θέση το ΝΑΤΟ επ' αυτού του θέματος, αφού και οι δύο χώρες είναι μέλη του»³⁵.

Τέλος απαραίτητη προϋπόθεση (σύμφωνα με τη Ν.Δ.) για την επίλυση αυτού του προβλήματος είναι η καλή θέληση των ενδιαφερομένων μερών (Ελλάδας, Τουρκίας ΝΑΤΟ).

5. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΗΠΑ

Το κεντρικό θέμα που δεσπόζει στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις είναι το πολυσυζητημένο ζήτημα της παρουσίας των στρατιωτικών βάσεων των ΗΠΑ στην Ελλάδα.

Η θέση της Ν.Δ. για τις βάσεις στο διάστημα 1981-1988 παραμένει σταθερή και συνεπής ως προς την πολιτική που ακολούθησε ως Κυβέρνηση. Πιστεύει ότι η διατήρηση των βάσεων στη χώρα μας εξυπηρετεί τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα και την ελληνική εθνική άμυνα. Ο έλεγχος και η επίβλεψη των πρέπει να γίνεται από τους Έλληνες αρμόδιους, να υπάρχει δυνατότητα ετησίως καταγγελίας, όχι αναθεωρήσεως και να υπάρχει μέσα στη συμφωνία δήλωση ότι οι βάσεις αυτές θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς του ΝΑΤΟ³⁴.

Το σημαντικότερο πλεονέκτημα της αμερικανικής στρατιωτικής παρουσίας στην Ελλάδα, σύμφωνα με τη Ν.Δ., είναι «η διατήρηση ισορροπίας στο Αιγαίο. Προϋπόθεση για να επιτευχθεί αυτή είναι η αμυντική βοήθεια της

Δύσης γενικότερα, αλλά προ παντός και κατά κύριο λόγο των ΗΠΑ»³⁵.

Εξάλλου «αν αισθανόμαστε ασφαλείς, και έχουμε ήρεμο βίο, δεν οφείλεται τόσο στο ότι έχουμε ένοπλες δυνάμεις, οι οποίες μπορούν να ματαιώσουν μία επίθεση με μία άμυνα, αλλά διότι γνωρίζουμε ότι μας καλύπτει η αμερικανική πυρηνική ομπρέλα και τα αμερικανικά στρατεύματα, τα οποία σταθμεύουν στην Ευρώπη»³⁶.

Στην περίπτωση που η Ελλάδα αναθεωρήσει τη στάση της απέναντι στις ΗΠΑ, αυτόματως εναλλακτική λύση για τις τελευταίες θα είναι η Τουρκία, με άμεσες αρνητικές συνέπειες για την Ελλάδα. Συνεπώς η ομαλοποίηση των σχέσεων της Ελλάδας με την υπερδύναμη αυτή εξυπηρετεί τα εθνικά μας συμφέροντα, δηλαδή την ισορροπία στο Αιγαίο, τις ανάγκες της εθνικής άμυνας και την ανάγκη για ασφάλεια.

Με αφορμή τη μονογράφηση της συμφωνίας για τις βάσεις (24.7.1983) ο Ε. Αβέρωφ δήλωσε τα εξής: «Ανεξάρτητα του αν η συμφωνία αυτή αξίζει ως προς τις πολλές λεπτομέρειές της, αποτελεί γεγονός εξαιρετικά χρήσιμο, διότι διατηρεί τη χώρα μας στα πλαίσια της Δύσης και ενισχύει την ασφάλειά της». Η συμφωνία αυτή έληξε το 1988 και απαιτείται νέα διαπραγμάτευση για τους όρους της περαιτέρω παραμονής τους. Οι σχετικές συνομιλίες έχουν αρχίσει εδώ και ένα χρόνο περίπου χωρίς να έχουν καταλήξει κάπου ακόμα. Η Ν.Δ. έχει επανειλημμένα διακηρύξει ότι η Κυβέρνηση έχει ήδη καταλήξει στην παραμονή των βάσεων, γιατί:

«Ο κ. Παπανδρέου δεν έχει τη δυνατότητα να διώξει τις βάσεις γιατί το δετές πρόγραμμα εξοπλισμού της χώρας μας βασίζεται κατά το 50% των πηγών χρηματοδοτήσεώς του στα F.M.S. (FOREIGN MILITARY SALES) που προέρχονται από τις ΗΠΑ ακριβώς λόγω της ύπαρξης των βάσεων, ενώ μόνο το 1,4% προέρχεται από τον Κρατικό Προϋπολογισμό»³⁶.

Ενώ όμως οι συνομιλίες για τις βάσεις έχουν αρχίσει εδώ και ένα χρόνο περίπου, έξι μήνες μετά την έναρξή τους ο Πρωθυπουργός Α. Παπανδρέου δήλωσε ότι μόλις υπάρξει κατάληξη σε μια συμφωνία, (η συμφωνία αυτή) θα τεθεί — με δημοψήφισμα — υπό την έγκριση του λαού. Στην περίπτωση αυτή, η Ν.Δ. έχει δηλώσει ότι: «θα τηρήσει θετική στάση στο σχετικό δημοψήφισμα, μόνο αν κρίνει ικανοποιητικούς τους όρους στους οποίους θα έχουν καταλήξει οι δύο πλευρές»³⁹.

Συμπεραίνεται λοιπόν ότι η στάση της Ν.Δ. απέναντι στην ενδεχόμενη νέα συμφωνία των βάσεων δεν είναι δεδομένη και θα εξαρτηθεί από τους όρους που θα περιέχει.

Η — κατ' αρχήν — θετική στάση της Ν.Δ. στο θέμα των βάσεων πηγάζει από την εκτίμηση ότι: «οι βάσεις εξυπηρετούν εκτός των συμμαχικών συμφερόντων και τα ιδιαίτερα εθνικά μας συμφέροντα: Τα συμφέροντα της εθνικής μας άμυνας και την ισορροπία δυνάμεων στον Αιγαίο, η οποία αποτελεί πάντοτε ακρογωνιαίο λίθο της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Ως κυβέρνηση, η Ν.Δ. θα διαπραγματευθεί, με σοβαρότητα και με γνώμονα το εθνικόν συμφέρον, την ανανέωση της συμφωνίας των βάσεων. Για τη βάση του Ελληνικού θα ζητήσουμε να μεταφερθεί σε άλλο γεωγραφικό σημείο της χώρας, με ανάληψη του κόστους μεταφοράς από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Υπάρχει επίσης, το θέμα της διάρκειας της νέας συμφωνίας. Θα το συζητήσουμε, μέσα στα πλαίσια της λογικής και της αμοιβαίας

κατανόησης. Πιστεύουμε ότι η συμφωνία που υπέγραψε με τους Αμερικανούς ο Φελίπε Γκονζάλες της Ισπανίας προσφέρει ένα τέτοιο λογικό πλαίσιο. Εξάλλου η Ν.Δ. είναι αποφασισμένη να μην καταστήσει το θέμα των βάσεων αντικείμενο προεκλογικής αντιδικίας⁴⁰».

6. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΒΑΛΚΑΝΙΑ

Στο διάστημα που εξετάζουμε η Ν.Δ. εκτιμά ότι σε γενικές γραμμές οι σχέσεις της Ελλάδας με τις βαλκανικές χώρες (αν εξαιρεθεί η Τουρκία) είναι καλές, παρά την ύπαρξη των διαφορετικών κοινωνικοπολιτικών συστημάτων. Η Ν.Δ. τονίζει ότι: «αν θέλουμε να καλυτερέψουν οι σχέσεις μας με τις χώρες αυτές δεν υπάρχει παρά μία μέθοδος. Η δημιουργία μιας πολυμερούς συνεργασίας επί θεμάτων τα οποία δεν είναι πολιτικά και τα οποία επηρεάζουν άμεσα το βιοτικό επίπεδο των λαών μας, στον οικονομικό, τουριστικό και τεχνικό τομέα»⁴¹.

Οι θέσεις αυτές, που απετέλεσαν και τον ακρογωνιαίο λίθο της εξωτερικής πολιτικής της Κυβέρνησης της Ν.Δ. υποστηρίχτηκαν όπως φαίνεται από την Ν.Δ. και σαν Αξιωματική Αντιπολίτευση, με έμμεσο στόχο το να εμποδιστεί η Τουρκία να απομονώσει την Ελλάδα στο Βαλκανικό χώρο.

Η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ, στα πλαίσια της ανάπτυξης της πολιτικής της για τον πυρηνικό αφοπλισμό, δέχτηκε και προώθησε την πολιτική της δημιουργίας αποπυρηνικοποιημένης ζώνης στα Βαλκάνια. Κατά τη Ν.Δ. η προσπάθεια αυτή είναι «εντελώς άχρηστη για την ασφάλεια της χώρας και αντιστρατεύεται την πολιτική των άλλων συμμάχων για τα πυραυλικά όπλα»⁴².

Σύμφωνα με τη Ν.Δ., η αποπυρηνικοποίηση των Βαλκανίων δεν εξυπηρετεί τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα.

Κάτι τέτοιο εξυπηρετεί κατ' αρχήν τα σοβιετικά συμφέροντα γιατί η αποπυρηνικοποίηση της Βαλκανικής σημαίνει λιγότερα προβλήματα για την ΕΣΣΔ, η οποία ανακουφίζεται στο «μαλακό υπογάστριό» της από την πίεση κυρίως του τουρκικού πυρηνικού οπλοστασίου αν δεχτούμε, πράγμα αμφίβολο, ότι η Τουρκία θα συναινούσε στη χρησιμοποίηση του εναντίον της ΕΣΣΔ. Απ' την άλλη μεριά η Τουρκία ουδέποτε έδειξε να αποδέχεται την ιδέα του τοπικού ή έστω και του μονομερούς πυρηνικού αφοπλισμού, με αποτέλεσμα η ιδέα αυτή να στέκεται στο κενό. Για την Ελλάδα, η ιδέα της αποπυρηνικοποίησης των Βαλκανίων δεν έχει ιδιαίτερο όφελος. Περισσότερο την ενδιαφέρει το αν η Τουρκία κατέχει πυρηνικά όπλα, παρά τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη.

Ακόμα όμως και στην περίπτωση που η Ελλάδα αφοπλιστεί μονομερώς, όπως πολλές φορές έχει δηλώσει ο Α. Παπανδρέου, δε σημαίνει ότι δε θα διατρέχει (σε περίπτωση πυρηνικού πολέμου) τον κίνδυνο του πυρηνικού αφανισμού.

«Σε περίπτωση πυρηνικού πολέμου δε θα γίνει διάκριση μεταξύ χωρών που έχουν και χωρών που δεν έχουν ξένες βάσεις στο έδαφος τους, αφού το πυρηνικό νέφος — αν δημιουργηθεί — δεν κάνει διακρίσεις για κανένα». Η Ν.Δ. λοιπόν εκτιμά ότι κάθε σημείο της Ελλάδας (π.χ. η Κρήτη) είναι ευάλωτο και μπορεί να πληγεί από πυραύλους που θα εκτοξευθούν ενδεχομένως από το σοβιετικό έδαφος. Το ίδιο ισχύει σε περίπτωση που πληγούν γειτονικές χώρες (π.χ. η Ιταλία).

Οι σχέσεις των Βαλκανικών χωρών χαρακτηρίζονται από διμερείς τριβές. Η Ν.Δ. υποστηρίζει ότι «υπάρχει πρόβλημα μεταξύ Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας, από τη στιγμή που η Γιουγκοσλαβία εμμένει στην προβολή του ανύπαρκτου Μακεδονικού»⁴⁴.

Σύμφωνα με τη Ν.Δ. ο εθνικός χαρακτήρας ενός λαού προσδιορίζεται από τη γλώσσα, τη θρησκεία και από τον πολιτισμό του. Όλα αυτά τα χαρακτηριστικά υπήρξαν κοινά μεταξύ των Μακεδόνων και των υπόλοιπων Ελλήνων. Συνεπώς η ελληνικότητα της Μακεδονίας, ειδικότερα δε μετά τις ανασκαφές στη Βεργίνα έχει αποδειχθεί και επιστημονικά. Η Ν.Δ. υποστηρίζει ότι υπάρχουν προβλήματα στις σχέσεις Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας γιατί, όπως εκτιμά, «η συστηματική προπαγάνδα των Σκοπίων δεν είναι ξεκομμένη από την πολιτική της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησεως του Βελιγραδίου και η πολιτική αυτή είναι σαφώς επεκτατική και συνιστά επιβουλή σε βάρος της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας μας»⁴⁵.

Η Ν.Δ. κατηγορήθηκε δριμύτατα από την Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ότι «αναπαράγει την προπαγάνδα των Σκοπίων» με την πολιτική της έναντι του «Μακεδονικού». Εκ των υστέρων αποδείχτηκε ότι η Ν.Δ. απλά και μόνο θεωρούσε χρέος της να ενημερώσει τον ελληνικό λαό για ένα τόσο σημαντικό πρόβλημα.

Πρόσφατα δημιουργήθηκε σοβαρό διπλωματικό επεισόδιο μεταξύ των Κυβερνήσεων της Ελλάδας και της Αυστραλίας εξ αιτίας της μετατροπής του τίτλου (της ελληνικής εκθέσεως από την αυστραλιανή κυβέρνηση) από «Ευρήματα της Αρχαίας Μακεδονίας» σε «Θησαυροί της Μακεδονίας».

Η ενέργεια αυτή επικρίθηκε δριμύτατα από τη Ν.Δ., η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στην αποκατάσταση του αρχικού τίτλου. Ειδικότερα για τη Ν.Δ., η μετατροπή του αρχικού τίτλου απέβλεπε στην «απόκρυψη του γεγονότος ότι η Βεργίνα, το Δίον και η περιοχή της Πέλλας αποτελούσαν το κέντρο της αρχαίας Μακεδονίας. Η μετατροπή του τίτλου θα διευκόλυνε την προπαγάνδα των Σκοπίων στο να δημιουργούν σύγχυση παρουσιάζοντας μια πόλη της Σερβίας, ως πρωτεύουσα ενός πλαστού «μακεδονικού έθνους»⁴⁶ και κράτους.

Η Ν.Δ. προς αντιμετώπιση του λεγόμενου «Μακεδονικού προβλήματος» έχει προτείνει μεταξύ άλλων τα εξής:

- πληροφόρηση των Ελλήνων και κυρίως των νέων σχετικά με το ιστορικό, τις πτυχές και την έκταση του προβλήματος.
- ενημέρωση της διεθνούς κοινής γνώμης.
- κινητοποίηση των πνευματικών ανθρώπων προς αναζήτηση της αλήθειας.
- συνεχής διαφώτιση από τον τύπο, τα κρατικά μέσα ενημέρωσης, τους εκπαιδευτικούς και τα σχολικά βιβλία.
- εφοδιασμός των Ελλήνων του εξωτερικού με κατάλληλα βιβλία και φιλμς.
- εφοδιασμός των βιβλιοθηκών των ξένων πανεπιστημίων με δημοσιεύματα ιστορικής αλήθειας για το θέμα.

Παράλληλα η Ν.Δ. τονίζει ότι η ΕΟΚ, η ΟΥΝΕΣΚΟ και το Συμβούλιο της Ευρώπης έχουν υποχρέωση διαφύλαξης της κληρονομιάς των λαών.

Η Αλβανία είναι ένα ακόμη βαλκανικό κράτος, με το οποίο η Ελλάδα αντιμετωπίζει προβλήματα. Η Ν.Δ. με αφορμή την απόφαση της Κυβέρνησης Α. Παπανδρέου για

την (ουσιαστικά χωρίς όρους όπως έκρινε) άρση του εμπόλεμου με την Αλβανία (28 Αυγούστου 1987) δήλωσε τα εξής:

«Η μονομερής άρση της εμπολέμου καταστάσεως με την Αλβανία, χωρίς η Κυβέρνηση να φέρει το θέμα προς συζήτηση στη Βουλή και χωρίς να εξασφαλίσει καμιά απολύτως εγγύηση που να κατοχυρώνει τα στοιχειώδη ανθρώπινα δικαιώματα των Βορειοηπειρωτών Ελλήνων, είναι πράξη συνταγματικά, πολιτικά και εθνικά απαράδεκτη. Ούτε η δήλωση κατά την οποία η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ «αποφαινεται» αυθορμητώς ότι «ο χαρακτήρας της Αλβανίας ως εχθρικού κράτους έχει πάψει να υφίσταται» μπορεί να αντικαταστήσει την υπογραφή συνθήκης ειρήνης μεταξύ των δύο χωρών, ούτε η διαβεβαίωση της ελληνικής κυβέρνησης, ότι η άρση του εμπόλεμου «θα είναι προς όφελος της ελληνικής μειονότητας» έχει οποιαδήποτε αξία. Κατά-πληξη προκαλεί το ότι η μονόπλευρη άρση του εμπόλεμου εκ μέρους της Ελληνικής Κυβερνήσεως γίνεται λίγες μέρες μετά την καταδίκη της Αλβανίας από τη διεθνή ομοσπονδία για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των εθνικών μειονοτήτων. Η Νέα Δημοκρατία δεν θεωρεί ότι δεσμεύει κατά τίποτε τον ελληνικό λαό η απαράδεκτη πράξη εθνικής μειοδοσίας του Α. Παπανδρέου και θα συνεχίσει να παρέχει την αμέριστη συμπαράστασή της προς τους δοκιμαζόμενους βορειοηπειρώτες αδελφούς μας»⁴⁷.

Το ζήτημα δεν είναι απλό αφού συνδέεται με την επιβίωση 400.000 Ελλήνων στην Αλβανία. (250.000 σύμφωνα με τους υπολογισμούς του Υπουργείου Εξωτερικών). Συγκεκριμένα, η Ν.Δ. θεωρεί ότι η άρση του εμπόλεμου πρέπει να συνοδεύεται από συγκεκριμένες εγγυήσεις που θα εξασφαλίσουν το σεβασμό των απαράγραπτων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία καταπατούνται βάνασα από ένα τυραννικό καθεστώς — που δεν σέβεται ούτε τους διεθνείς κανόνες, ούτε την Οικουμενική Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα του ανθρώπου, όχι μόνο για τους ομοεθνείς μας που ζουν εκεί αλλά και για τους Αλβανούς υπηκόους.

Παράλληλα η Ν.Δ. ζητάει εγγυήσεις για την προστασία των περιουσιών που η ελληνική μειονότητα της Βορείου Ηπείρου κατέχει στην Ελλάδα. Η πίεση για την επίτευξη αυτών των στόχων μπορεί και πρέπει να εκδηλωθεί τόσο στα πλαίσια διεθνών οργανισμών, σχετικών με την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου, όσο και σε διμερές επίπεδο με την κατάλληλη αξιοποίηση των μηχανισμών της ΕΟΚ, της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας καθώς και των λοιπών διεθνών διασυνδέσεων της χώρας μας.

Τέλος, όσον αφορά τις σχέσεις της Ελλάδας με την Βουλγαρία, η Ν.Δ. τονίζει ότι: «οι σχέσεις μας με την γειτονική αυτή χώρα είναι εξαιρετες. Ένα ζήτημα που είχε μείνει εκκρεμές επί των ημερών της Ν.Δ. ήταν το θέμα του Νέστου. Τώρα περνάει ο καιρός και τα νερά του χύνονται στη θάλασσα χωρίς να τα εκμεταλλεύονται οι δύο χώρες»⁴⁸. Έτσι η Ν.Δ. εφιστά την προσοχή της Κυβέρνησης έτσι ώστε να προβεί στις κατάλληλες διαπραγματεύσεις με τη Βουλγαρία γιατί η τελευταία προχωρεί μονομερώς στα δικά της αγγειοβελτιωτικά έργα με κίνδυνο να βρεθεί η Ελλάδα μπροστά σε τετελεσμένα γεγονότα που ενδέχεται να έχουν βλαπτικές — οικονομικά — συνέπειες για τη χώρα μας.

7. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΣΣΔ

Η Ν.Δ. αναγνωρίζει το ρόλο της ΕΣΣΔ ως υπερδύνα-

μης και βασικού εξισορροπητικού παράγοντα για τις διεθνείς σχέσεις και τονίζει ότι επιβάλλεται η καλλιέργεια καλών σχέσεων μ' αυτήν. Οι καλές σχέσεις όμως δε σημαίνουν αναγκαστικά και σύμπτωση συμφερόντων. Η Ν.Δ. τονίζει ότι δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι:

«Η Τουρκία συνορεύει με την Σοβιετική Ένωση. Η Τουρκία από πλευράς πληθυσμιακής, είναι μεγάλη χώρα και θα γίνει μεγαλύτερη. Στο χώρο της Μέσης Ανατολής, αργά ή γρήγορα, θα παίξει ένα σημαντικό ρόλο. Όλα αυτά τα γνωρίζει η ΕΣΣΔ και επομένως δεν έχει κανένα λόγο στη σύγκρουση Ελλάδας-Τουρκίας, να παραμείνει τουλάχιστον ουδέτερη. Της είναι χρήσιμο να έχει καλύτερες σχέσεις με την Τουρκία παρά με την Ελλάδα, για καθαρά δικά της συμφέροντα»⁴⁹.

Συνεπώς με τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού και ιδιαίτερα με την ΕΣΣΔ πρέπει να συμφωνούμε μόνο όταν το επιβάλλει το εθνικό συμφέρον. Άλλωστε η ΕΣΣΔ και οι χώρες του Συμφώνου της Βαρσοβίας μπορούν να πλήξουν την χώρα μας όχι μόνο με πυρηνικά όπλα μέσου βεληνεκούς, αλλά και με συμβατικά.

Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, θα χρειαστούμε ισχύ ή δύναμη ανταποδόσεως, όπως αυτή που παρέχεται από τους συμμάχους μας στο ΝΑΤΟ. Γι' αυτό οφείλουμε να ενισχύσουμε τις σχέσεις μας με την Ανατολή στο βαθμό που η χώρα μας αποκομίζει πολιτικά, οικονομικά, τεχνολογικά και πολιτιστικά οφέλη, στη βάση δηλαδή μιας συμφέρουσας, ανταποδοτικής σχέσης. Η Ν.Δ. έχει επανειλημμένα ασκήσει κριτική σε μονόπλευρες ενέργειες στήριξης — από την κυβέρνηση του Α. Παπανδρέου — της ΕΣΣΔ σε περιπτώσεις που ενέργειές της έχουν διεθνή διάσταση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η άρνηση αποδοκιμασίας και καταδίκης της κατάρριψης από τους Σοβιετικούς του νοτιοκορεάτικου JUMBO.

Όσον αφορά το σχέδιο που αφορά την αγορά φυσικού αερίου από την ΕΣΣΔ, η Ν.Δ. το αντιμετωπίζει θετικά. Η Ν.Δ. τονίζει ότι «είναι μια προσπάθεια που η ίδια με τον Κ. Καραμανλή είχε αρχίσει». Πιστεύει ότι «υπηρετεί και βοηθά την ελληνική οικονομία η υλοποίηση του σχεδίου, αυτού του έργου. Είμαστε απόλυτα θετικοί γι αυτό το έργο του φυσικού αερίου»⁵⁰.

Η Ν.Δ. όμως έχει «πολλές επιφυλάξεις σε ότι αφορά το έργο της αλουμίνιας που αναγγέλθηκε σε συνεργασία με τη Σοβιετική Ένωση. Οι αμφιβολίες δικαιολογούνται από τεχνικής και οικονομικής πλευράς, για το αν είναι το έργο συμφέρον ενώ δημιουργούνται και βαρύτατες ανησυχίες από πλευράς περιβάλλοντος»⁵¹.

8. ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΜΕΣΗ ΑΝΑΤΟΛΗ

Η Ν.Δ. εκτιμά ότι οι σχέσεις — και ιδιαίτερα οι οικονομικές — μεταξύ Ελλάδας και αραβικών χωρών είναι καλές. Στο θέμα της αραβοϊσραηλινής διένεξης η Ν.Δ. υποστηρίζει ότι «το πρόβλημα των Παλαιστινίων, πρέπει οπωσδήποτε και για τους ίδιους και για τη διεθνή ειρήνη να βρεθεί μια λύση αποδεκτή από όλους τους ενδιαφερομένους»⁵².

Όπως είναι γνωστό η Ελλάδα είναι η μοναδική ευρωπαϊκή χώρα, η οποία δεν έχει αποκαταστήσει τις σχέσεις της με το Ισραήλ.

Πριν τις εκλογές του 1981, η Κυβέρνηση της Ν.Δ. είχε κάνει ενέργειες για να προβεί στην αναγνώριση του Ισραήλ, η Κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ όμως πάγωσε τις διαδι-

κασίες που είχαν ξεκινήσει. Από το 1983, η Ν.Δ. άρχισε μια πιο ενεργό πολιτική όσον αφορά την αποκατάσταση των σχέσεων της Ελλάδας με το Ισραήλ. Υποστήριζε το δικαίωμα όλων των λαών της Μέσης Ανατολής — συμπεριλαμβανομένων των Παλαιστινίων αλλά των Ισραηλινών — να ζουν εντός ασφαλών συνόρων. Ειδικά για τους Παλαιστίνιους υποστήριζε το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση και έχει χαιρετίσει κάθε πρόοδο προς αυτή την κατεύθυνση.

«Οι Παλαιστίνιοι έχουν κι αυτοί δικαίωμα για δική τους πατρίδα, για δικό τους κράτος, με τη διαφορά ότι ταυτόχρονα πρέπει να γίνουν σεβαστά και ασφαλή τα σύνορα και για το Ισραήλ»⁵³.

Παράλληλα τονίζει ότι «αν η σημερινή Κυβέρνηση της Ελλάδας δεν προχωρήσει στην *DE JURE* αναγνώριση του κράτους του Ισραήλ και στην προαγωγή των διπλωματικών σχέσεων με τη χώρα αυτή, η Ν.Δ. αμέσως μετά τις προσεχείς εκλογές, καθώς ελπίζει και πιστεύει, θα αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας, θα απόκαταστήσει πλήρεις διπλωματικές σχέσεις ανεξάρτητα από την όποια συγκυρία»⁵⁴.

Η αλλαγή αυτή στη στάση της Ν.Δ. οφείλεται κατ' αρχήν στο γεγονός της επανεκτίμησης των σχέσεων (ιδιαίτερα δε των εμπορικών) της Ελλάδας με τον αραβικό κόσμο, κατά δεύτερον στο γεγονός ότι οι αραβικές χώρες δεν απέφυγαν να καταστήσουν την Ελλάδα χώρο επίλυσης ενδοαραβικών διενέξεων (π.χ. δολοφονίες, τρομοκρατικές ενέργειες κ.λπ.) και τέλος λόγω των γενικότερων γεωπολιτικών συμφερόντων της Ελλάδας.

Σε συγκεκριμένη περίπτωση μάλιστα, απειλήθηκε — η Ελλάδα — από το Συνταγματάρχη Καντάφι, μετά την επιδρομή των Αμερικανών στον κόλπο της Σύρτης (1986) αν και η χώρα μας δεν είχε καμιά ανάμειξη σ' αυτήν.

Ένας άλλος λόγος που συνηγορεί στην αναγνώριση του Ισραήλ — σύμφωνα με τη Ν.Δ. — είναι η συμμετοχή μας στην ΕΟΚ. Η Ελλάδα αποτελεί το μοναδικό κράτος-μέλος της ΕΟΚ που δεν έχει αναγνωρίσει το Ισραήλ μια και η Ισπανία προχώρησε στην αναγνώρισή του, αμέσως μόλις έγινε μέλος της Κοινότητας. Στα πλαίσια της εκτίμησης αυτής της Ν.Δ. (υπέρ της εξομάλυνσης των σχέσεων Ελλάδας και Ισραήλ) εντάσσεται και η πρόσφατη (Οκτώβριος 1988) επίσκεψη του Προέδρου της Ν.Δ. Κ. Μητσotάκη στο Ισραήλ. Η ευθυγράμμιση της στάσης της Ελλάδας με εκείνη των κρατών-μελών της ΕΟΚ, εξυπηρετεί τα ελληνικά συμφέροντα και της δίνει τη δυνατότητα να παρέμβει στο μεσανατολικό ζήτημα. Η πολιτική και διπλωματική αυτή δυνατότητα δεν υπάρχει μέχρι σήμερα δεδομένου ότι δεν υπάρχει επίσημη αναγνώριση του Ισραήλ από την Ελλάδα.

Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφέρουμε ότι η Ν.Δ. δεν είναι αντίθετη με το ενδεχόμενο συγκλήσεως μιας διεθνούς διασκέψεως για το μεσανατολικό.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι με την πλήρη αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων της Ελλάδας με το Ισραήλ, την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων με τη χώρα αυτή και παράλληλα, με την παραδοσιακή στενή φιλία που συνδέει την Ελλάδα με τις αραβικές χώρες και την αναγνώριση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των Παλαιστινίων, η χώρα μας θα είναι σε θέση να συντελέσει στην εμπέδωση της ειρήνης στην περιοχή.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. Εισήγηση του Κ. Μητσotάκη στο Προσυνέδριο Πειραιά-νησιών (30.11.1985)
2. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στο CHATHAM HOUSE του Λονδίνου (2.2.1988)
3. Ομιλία του Γ. Ράλλη στη Βουλή (Συνεδρίαση Ε' - 23.11.1981)
4. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στη σύνοδο των Ευρωπαϊκών Δημοκρατιών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (7.9.1982)
5. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση Π' - 10.2.1984)
6. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση ΜΗ' - 6.12.1985)
7. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στο Προσυνέδριο Πειραιά - νησιών (30.11.1985)
8. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση Π' - 10.2.1984)
9. Συνέντευξη του κ. Μητσotάκη στο δημοσιογράφο κ. Σερέλη για την εφημερίδα «ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΣ» της Λευκωσίας (26.9.1989)
10. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στους πολιτικούς συντάκτες και στους ξένους ανταποκριτές (17.6.1989)
11. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στους πολιτικούς συντάκτες και στους ξένους ανταποκριτές (17.6.1988)
12. Συνέντευξη τύπου του Κ. Μητσotάκη μετά τη συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής ομάδας (26.4.1988)
13. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στη Βουλή (Συνεδρίαση ΡΚΘ' - 23.6.1986)
14. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση Π' - 10.2.1989)
15. Από την «ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ» (Δήλωση του Ε. Αβέρωφ, 25.4.1982)
16. Ομιλία του Γ. Ράλλη στη Βουλή (Συνεδρίαση Ε' - 23.11.1981)
17. Ομιλία του Γ. Ράλλη στη Βουλή (Συνεδρίαση Ε' 23.11.1981)
18. Ομιλία του Γ. Ράλλη στη Βουλή (Συνεδρίαση Π' - 10.2.1984), ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (11.3.1988)
19. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στο δημοσιογράφο της «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑΣ» Κ. Αγγελόπουλο (4.3.1987)
20. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση ΡΛΘ' - 5.6.1988)
21. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στους πολιτικούς συντάκτες και ξένους ανταποκριτές (17.6.1988)
22. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη συγκέντρωση Ελλήνων μεταναστών στο Ντόρτμουντ της ομοσπονδιακής Γερμανίας (15.5.1988)
23. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στους πολιτικούς συντάκτες (20.5.1988)
24. Από τη Συνεδρίαση της Κοινοβουλευτικής ομάδας της Ν.Δ. (11.2.1988)
25. Ομιλία του Γ. Ράλλη στη Βουλή (Συνεδρίαση Ε' - 23.11.1981)
26. Ομιλία του Σ. Σαριδάκη «έξι χρόνια μετά την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ»
27. Χαιρετισμός του Κ. Μητσotάκη στο Συνέδριο Ευρωβουλευτών (5-6 Μαρτίου 1988)
28. Ομιλία του Ε. Χριστόδουλου στο Συνέδριο Ευρωβουλευτών (5-6 Μαρτίου 1988)
29. Ομιλία του Γ. Ράλλη στη Βουλή (Συνεδρίαση Ε' - 23.11.1981)
30. Συνέντευξη του Ε. Αβέρωφ (ΜΕΣΗΜΕΡΙΝΗ - 18.3.1983)
31. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στη Βουλή (2.11.1983)
32. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στους ανταποκριτές ξένου τύπου (18.9.1984)
33. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση ΜΗ' - 9.12.1985)
34. Ομιλία του Γ. Ράλλη στη Βουλή (Συνεδρίαση Ε' - 23.11.1981)
35. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση ΜΗ' - 6.12.1985)
36. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση ΕΚΘ' - 23.4.1986)
37. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στον Κάλαμο (10.7.1983) και στην Πάτρα (17.7.1983)
38. Συνέντευξη του Α. Κανελλόπουλου σε διαδημοτικό ραδιοσταθμό «ΡΑΔΙΟ 5» (24.7.1988)
39. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη σε δείπνο της αμερικανικής οργάνωσης «ΔΥΝΑΜΙΣ» (6.7.1988)
40. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στο γεύμα της Ενώσεως Ξένων Ανταποκριτών (15.2.1988)
41. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στη Βουλή (Συνεδρίαση ΙΘ' 2.11.1983)
42. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στη Βουλή (Συνεδρίαση ΙΘ' 2.11.1983)
43. Συνέντευξη του Α. Κανελλόπουλου στο διαδημοτικό ραδιοφωνικό σταθμό «ΡΑΔΙΟ 5» (24.7.1988)
44. Εισήγηση του Κ. Μητσotάκη στην κεντρική επιτροπή του κόμματος (10.12.1986)
45. Ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου της Ν.Δ. (5.11.1986)
46. Ανακοίνωση της Ν.Δ. (25.8.1988)
47. Δήλωση του Κ. Μητσotάκη (28.8.1987)
48. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση ΡΚΘ' - 23.4.1986)
49. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στην Ένωση Ξένων Ανταποκριτών (31.10.1983)
50. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στους ξένους ανταποκριτές (1.6.1987)
51. Συνέντευξη του Κ. Μητσotάκη στους ξένους ανταποκριτές (1.6.1987)
52. Ομιλία του Ε. Αβέρωφ στη Σύρο (4.9.1982)
53. Ομιλία του Κ. Μητσotάκη στη Βουλή (Συνεδρίαση ΡΚΘ' - 23.4.1986)
54. Συνομιλία του κ. Μητσotάκη με τον Ι. Σαμίρ (13.10.1988).

ΜΕΡΟΣ Β'

ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΕΞΙΑΣ

Στο Β' μέρος αυτού του ειδικού τεύχους θα γίνει μια προσπάθεια να καταγραφούν οι προοπτικές που διανοίγονται στο μέλλον για τη δεξιά παράταξη. Μια σειρά ερωτημάτων, για την εξελικτική πορεία της ελληνικής Δεξιάς, θα γίνει προσπάθεια να απαντηθούν, κυρίως, από νέους πολιτικούς της παράταξης αυτής:

Θα αποκτήσει η ελληνική Δεξιά στο άμεσο μέλλον μια σταθερή και αυτο-καθοριστική ιδεολογία;

Θα προσπαθήσει να απαλλαγεί από την εμπάθεια, τη ρουσφετολογία, την πολυπραγμοσύνη, θα συνεχίσει την πορεία της προς τον δυτικοευρωπαϊκής μορφής εκσυγχρονισμό της;

Θα παραμείνει ένας χώρος πολυσυλλεκτικός στον οποίο θα συγχρωτίζονται κεφαλαιοκράτες, επαγγελματίες, «χρυσοί υπάλληλοι» και φτωχοί εργαζόμενοι; Έχει τα εχέγγυα που απαιτούνται για να διάγει μια ηθική και αξιοπρεπή πολιτεία, όπου θα πρυτανεύσουν έννοιες όπως η αξιοκρατία, η δεοντολογία, το δημοκρατικό ύφος, η πολιτική ευθικρίνεια, ενώ ταυτόχρονα θα εξαλειφθούν οι μηχανισμοί του παρασκηνίου, οι ποικιλότροπες συναλλαγές, η υποκρισία, ο αυταρχισμός;

Ερωτήματα, βέβαια, των οποίων η σαφής απάντηση είναι δύσκολη, αλλά συγχρόνως και μια σοβαρή πρόκληση για την καταγραφή ορισμένων παρακαταθηκών, που θα αποτελέσουν σημείο αναφοράς για κάθε μελλοντικό ερευνητή-αναλυτή της σύγχρονης ιστορίας του τόπου μας.

Η Φιλελεύθερη Επανάσταση

από το Γιώργο Βουλγαράκη

Μια εποχή φθάνει στο τέλος της. Παρακολουθούμε με τεταμένη προσοχή και άγρυπνο ενδιαφέρον την τελευταία πράξη του δράματος, λίγο πριν από τη στιγμή, που βαριά η αυλαία θα σφραγίσει τελειωτικά μια κρίσιμη καμπή της σύγχρονης κοινωνικής ιστορίας. Μαζί με την ολοκληρωτική αποτυχία της μεγαλειώδους σοσιαλιστικής στρατηγικής του ΠΑΣΟΚ, καταρρέει σύσσωμος ένας επιδεικτικός και ισχυρός, αλλά επίπλαστος και ουτοπικός ιδεολογικός κόσμος.

Οι κοινωνιστικές ιδέες, τα ματαιόδοξα σοσιαλιστικά οράματα, οι μεγαλόσχημες προοπτικές, οι παλινωδίες και οι αντιφάσεις, διέγραψαν μια γρήγορη και εφήμερη τροχιά και διαλύονται σαν διάπτοντες αστέρες μέσα στις συνθήκες που ορίζουν την ίδια τους την κίνηση.

Μια σύντομη ιστορική αναδρομή

Δύο κοσμοθεωρίες, δύο φιλόδοξα ιδεολογικοπολιτικά οικοδόμηματα αναμετρήθηκαν με πείσμα και φανατισμό, και η αναμέτρησή τους αυτή σφράγισε την Ελληνική μεταπολεμική ιστορία. Αναδείχθηκε σε κεντρικό κοινωνικοπολιτικό γεγονός και σε μεγάλο βαθμό κατώρθωσε να επισκιάσει τη σημασία των μεγάλων επιτευγμάτων που έχει να παρουσιάσει η ελληνική κοινωνία στη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών.

Το πρώτο κεφάλαιο αυτής της αναμέτρησης έκλεισε με τη στρατιωτική και πολιτική ήττα της αριστεράς στο εμφύλιο πόλεμο. Ήταν μια Πύρρειος Νίκη. Οι υλικές καταστροφές ισοπέδωσαν ακόμη και τα ερείπια που άφησε πίσω του ο Β΄ παγκόσμιος πόλεμος, και ο εθνικός διχασμός έμελλε να αποτελέσει μια ανοικτή και αιμορραγούσα πληγή του κοινωνικού σώματος, σε μια περίοδο που η οικονομική ανόρθωση απαιτούσε σύμπνοια, κοινωνική γαλήνη και εθνική ομοψυχία.

Η στρατιωτικοπολιτική ήττα όμως δεν επέφερε, όπως ίσως θα αναμενόταν, την ιδεολογική υποχώρηση και υποταγή. Αντίθετα, τα χρόνια που ακολούθησαν τον εμφύλιο πόλεμο αποτέλεσαν «το χρυσό αιώνα» για την αριστερή ιδεολογία. Οι εντατικές προσπάθειες που καταβλήθηκαν από την προπαγάνδα και τους ιδεολογικούς καθοδηγητές των αριστερών πολιτικών κινήσεων, σε συνδυασμό με τις συχνά ακραίες και περιττές εκδηλώσεις αυταρχισμού από το κράτος εκτάκτου ανάγκης, εξέθρεψαν και συντήρησαν την κοινωνική επιρροή των αριστερών ιδεών. Κι αυτό, παρά το γεγονός ότι η εκβιομηχάνιση της χώρας και το βιωτικό επίπεδο που άρχι να ανεβαίνουν με γοργά βήματα.

Η περίοδος που μεσολάβησε από το τέλος του εμφυλίου πολέμου μέχρι την άνοδο των σοσιαλιστών στην κυβερνητική εξουσία το 1981, υπήρξε αναμφισβήτητη περίοδος αναδιορίσεως του ιδεολογικού υπόβαθρου και των πολιτικών στόχων του αριστερού κινήματος. Η σταλινική θηριωδία, που συνομολογήθηκε από την ίδια την Σοβιετική Ένωση μετά το θάνατο του Στάλιν το 1953, και οι δυσμενείς εξελίξεις στις χώρες του σοσιαλιστικού συνασπισμού, τοποθέτησαν το αριστερό κίνημα σε μια φάση κριτικής ενδοσκόπησης και προβληματισμού. Στο σοσιαλιστικό στρατόπεδο η κυριαρχία της ορθοδοξίας κατέρρευσε οριστικά, με αποτέλεσμα τα δυτικοευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα να χαράξουν και να ακολουθήσουν ποικίλες και διαφορετικές μεταξύ τους στρατηγικές.

Οι έντονες διαφορές ανάμεσα στο σοσιαλιστικό πρότυπο που εξήγγειλε και εφάρμοσε το ΠΑΣΟΚ, και το σώμα των σοσιαλιστικών ιδεών της δεκαετίας του '40, δεν πρέπει όμως να επισκιάζει την ύπαρξη μιας ιστορικής συνέχειας, μιας συνεχούς γραμμής, που έχει αφετηριακό σημείο στο παρελθόν και καταλήγει, μέσα από μια περίοδο έντονης και πεισματικής ιδεολογικής και πολιτικής πάλης στην κατάκτηση της κυβερνητικής εξουσίας από τους εκλεγμένους αντιπρόσωπους των σοσιαλιστικών δυνάμεων της ελληνικής κοινωνίας.

Στο κατώφλι μιας νέας εποχής.

Αν οι δυνάμεις που συγκρότησαν τον παραταξιακό χώρο της ευρύτερης αριστεράς βρίσκονται σήμερα αντιμέτωπες με την οδυνηρή εμπειρία της ολοκληρωτικής αποτυχίας και καταστροφής, θα ήταν επιπόλαιο να αναζητήσουν τα

αίτια, αποκλειστικά και μόνο, στην ανικανότητα και την φαυλότητα των κυβερνητικών τους εκπροσώπων. Η ευθύνη πρέπει πρωταρχικά να αναζητηθεί στις ελαττωματικές βάσεις της σοσιαλιστικής θεώρησης των κοινωνικών δεδομένων. Αν η αντίληψη της πραγματικότητας με «σοσιαλιστικά μέσα» ήταν κατά βάση ορθή, κανείς κυβερνήτης δεν θα μπορούσε να είναι σε τέτοιο βαθμό ανίκανος ή φαύλος, για να επιτύχει αυτό το εκπληκτικά μεγάλο μέγεθος καταστροφής. Άλλωστε το ΠΑΣΟΚ, επιστράτευσε και χρησιμοποίησε ένα μεγάλο πλήθος διακεκριμένων σοσιαλιστών από το χώρο των τεχνοκρατών και των πολιτικών.

Η σοσιαλιστική κατάρρευση έφθασε για να σηματοδοτήσει την έναρξη μιας νέας εποχής. Θα είναι περίοδος περισυλλογής και κριτικής ενδοσκόπησης για την αριστερά. Η αποτυχία της στο κυβερνητικό έργο προκαλεί αναπόφευκτα την αποδυνάμωση της ιδεολογικής της επιρροής. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση της νέας γενιάς, που είναι σε μεγάλο βαθμό πολιτικά απροκατάληπτη και υπόκειται μόνο σε ισχυρή συναισθηματική εξάρτηση από συγκεκριμένους πολιτικούς χώρους. Οι νέοι απορρίπτουν το σοσιαλιστικό δόγμα που το θεωρούν υπεύθυνο για την πρόκληση ενός γενικευμένου κοινωνικού αδιέξοδου και ανησυχητικών συμπτωμάτων ηθικής διαφθοράς. Προσχωρούν και πυκνώνουν τις τάξεις της φιλελεύθερης παράταξης και εναποθέτουν τις ελπίδες τους για το μέλλον σε μια φιλελεύθερη διαχείριση της εξουσίας.

- *Χαρακτηριστικό της νέας περιόδου είναι η αισιοδοξία και η ελπιδοφόρα ενατένιση του μέλλοντος από την πλευρά του φιλελεύθερου χώρου, ο σκεπτικισμός και η μειωμένη αυτοπεποίθηση για το σοσιαλιστικό κίνημα. Τα κέντρα της κοινωνικής επιρροής μετατοπίζονται από τα κηρύγματα της σοσιαλιστικής υποταγής στο κόμμα και το κράτος, προς τα μηνύματα της αυτονομίας και της ελευθερίας που διακηρύσσουν οι φιλελεύθεροι.*
- *Στα αμέσως επόμενα χρόνια το στρατηγικό πλεονέκτημα των κοινωνικοπολιτικών πρωτοβουλιών θα ανήκει στις φιλελεύθερες δυνάμεις του τόπου.*

Αναφορικά με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της σοσιαλιστικής πτώσης, μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι τα φαινόμενα της ηθικής σήψης και διαφθοράς θα μπορούσαν σε μεγάλο βαθμό να έχουν αποφευχθεί, παρ' ότι τελικά παρουσιάστηκαν σαν οργανικό συμπλήρωμα της σοσιαλιστικής αποτυχίας. Εκείνο που παραμένει όμως σαν ακλόνητη αλήθεια είναι ότι μια στρεβλή και παραμορφωτική αντίληψη της πραγματικότητας — η παραποίηση και πλαστογράφηση των κοινωνικών δεδομένων που προκαλεί η υιοθέτηση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας — έχει πολλές πιθανότητες να μετεξελιχθεί σε ηθική διαστροφή των κυβερνώντων και να δημιουργήσει νοσηρά συμπτώματα εκχυδαϊσμού της πολιτικής και κοινωνικής ζωής.

Πρέπει πάντοτε να υπολογίζουμε ότι οι πολιτικές θεωρίες θεμελιώνονται σ' ένα σώμα ηθικών αντιλήψεων, απορρέουν από τη λειτουργία ενός ηθικού συστήματος. Η διαρκής αλληλεπίδραση, ο στενός σύνδεσμος πολιτικής θεωρίας - ηθικής φιλοσοφίας είναι πάντοτε ενεργός, ακόμη και όταν δεν δηλώνεται ρητά, ακόμη και όταν δεν είναι εμφανής.

Ο Καντ μας υπέδειξε ότι «η Ηθική είναι η επιστήμη των νόμων της Ελευθερίας». Επομένως η επιστήμη των νόμων της κοινωνικής συμβίωσης, καθώς η ελευθερία πηγάζει από τη μορφή των κοινωνικών σχέσεων και θεμελιώνεται σ'

αυτές. Έτσι κάθε κοινωνικοπολιτική θεωρία συνδέεται άρρηκτα με μια ηθική που στην εποχή μας έχει παραγκωνισθεί από την επικράτηση είτε των μονολιθικών δογματικών συστημάτων είτε της καθαρά υλικής τεχνοκρατικής συλλογιστικής.

I. ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η ηθική διάσταση της πολιτικής ιδεολογίας

Πίσω από κάθε πολιτική αντίληψη βρίσκεται πάντοτε μια ηθική θεωρία. Η επίδραση του ηθικού πυρήνα είναι πάντοτε ενεργός, ακόμη και όταν η ύπαρξή του λανθάνει. Κυνικός και χυδαίος, βάνουσος και αυταρχικός, έντιμος και ειλικρινής, όποιος κι αν είναι ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του ηθικού της πυρήνα, είναι αυτός που καθορίζει αποκλειστικά τις μορφές, τις πρακτικές επιλογές και τους στρατηγικούς στόχους της πολιτικής εξουσίας.

- *Είναι αδύνατον να πιστεύουμε σε μια κοινωνία Ισότητας και Δικαιοσύνης, σε μια κοινωνία χωρίς αθέμιτα προνόμια και σκανδαλώδεις εύνοιες, και να δεχόμαστε ταυτόχρονα την ύπαρξη ενός υπέρογκου και πατερναλιστικού κράτους.*
- *Είναι αδύνατον ένα σοβαρό ενδιαφέρον για την ουσιαστική ικανοποίηση των υλικών και πνευματικών αναγκών του ατόμου, να αναγνωρίζουμε το δικαίωμά του να καθορίζει τη ζωή του αυτόνομα και αυτεξούσια, ενώ είμαστε έτοιμοι να το υποτάξουμε στο κόμμα ή στην κοινωνική και ιστορική αναγκαιότητα.*
- *Είναι αδύνατον να δεχόμαστε ότι η ανθρώπινη φύση περικλείει ένα ανεπανάληπτο ηθικό πυρήνα, ότι είναι ανώφελη η επιδίωξη κοινωνικών στόχων που δεν συντάσσονται με την εκπλήρωση συγκεκριμένων ατομικών ιδανικών, και να μην είμαστε ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΙ.*

Με οποιοδήποτε τρόπο και αν διατυπωθούν οι απόψεις, το νοηματικό τους περιεχόμενο παραμένει αναλλοίωτο. Οι πολιτικές αντιλήψεις εγγράφονται πάντοτε στα πλαίσια ενός ηθικού κώδικα. Η πολιτική διαδικασία, συνδεδεμένη εξ ορισμού με τη ρυθμιστική παρέμβαση στη ζωή των ατόμων, υπονοεί πάντοτε ένα ηθικό σύστημα, ένα σύστημα αξιών. Πριν αυτές οι αξίες κριθούν και ιεραρχηθούν, δεν μπορεί να προκύψει το σχέδιο πολιτικής παρέμβασης, γιατί λείπει το συγκεκριμένο κριτήριο που ωθεί στις πολιτικές αποφάσεις, μορφοποιώντας το σώμα των ηθικών αρχών και αντιλήψεων σε ένα σύστημα πολιτικής δράσης.

Αυτή η θεώρηση της πολιτικής πραγματικότητας από καθαρά ηθική σκοπιά γίνεται επιτακτικότερη σε εποχές που η ακτινοβολία της τεχνολογικής προόδου τείνει να δημιουργήσει συμπτώματα ηθικής αδράνειας. Επίσης οι εποχές που η αποκάλυψη του κυνικού πυρήνα μιας συγκεκριμένης πολιτικής αντίληψης αναστατώνει την ομαλή ροή των κοινωνικών γεγονότων και μας αφήνει εμβρόντητους μπροστά στα φαινόμενα πρωτόγνωρης ηθικής σήψης και διαφθοράς.

Η αλήθεια ξεπηδά πιο εύκολα από το σφάλμα παρά από την ασάφεια, έλεγε ο F. BACON. Αν εμποδίσουμε τα συσσωρευμένα σφάλματα να μας βυθίσουν στην ασάφεια και τη σύγχυση, συντομεύουμε το δρόμο προς την κατάκτηση μιας θετικής πρότασης. Μιας πρότασης για την πραγματική

θέση της πολιτικής εξουσίας, τις πραγματικές διαστάσεις και δυνατότητες της προσφοράς της, για τις σχέσεις με την κοινωνία και τις υποχρεώσεις της προς την Ελευθερία.

Το πεδίο της πολιτικής εξουσίας

Γνωρίζουμε το σύνολο των παλαιών αντιλήψεων για τη φύση και τις μορφές παρέμβασης της πολιτικής εξουσίας.

- *Δυσπιστούν οι συντηρητικοί για τα αποτελέσματα της ελεύθερης κοινωνικής δράσης. Εκθειάζουν το ουδέτερο, υπερταξικό, στοργικό, προστατευτικό χαρακτήρα του κράτους. Διαστέλλουν και μυθοποιούν το «αγαθό γενικό συμφέρον», ώστε μπροστά του το ισχνό και ύποπτο ατομικό συμφέρον συστέλλεται και ωχριά. Δίχως την άμεση κηδεμονία του κράτους, δίχως την ανιδιοτελή καθοδήγηση μιας πεφωτισμένης πολιτικής ηγεσίας, το μέλλον είναι αβέβαιο και επισφαλές.*
- *Ένα κεντρικό όργανο σχεδιάζει, οργανώνει, ρυθμίζει, αξιολογεί, που ενεργεί σαν μοχλός ώθησης της κοινωνίας προς την ανάπτυξη και την ευημερία, είναι απαραίτητο για τους σοσιαλιστές. Αποτελεί βασικό όπλο στον αγώνα των «προοδευτικών και δημοκρατικών δυνάμεων» για την κατάκτηση της Κοινωνίας της Αλλαγής. Για την κατάκτηση του σοσιαλιστικού παράδεισου, όπου εκλείπει, το απάνθρωπο συγκρουσιακό περιεχόμενο της καπιταλιστικής κοινωνίας, και η πρωτοκαθεδρία του κόμματος χαρίζει την κοινωνική γαλήνη και ηρεμία, υποκαθιστώντας την πόλωση και τους ταξικούς ανταγωνισμούς.*
- *Σήμερα υπάρχει συγκροτημένη μια θετική εναλλακτική πρόταση.*
- *Η άσκηση της πολιτικής εξουσίας πρέπει να επιβεβαιώνει την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και να υποτάσσεται έμπρακτα στην καθολική πεποίθηση ότι ο λαός αποτελεί τη μοναδική πηγή εξουσίας.*
- *Η πολιτική εξουσία δεν δικαιώνεται να καθοδηγεί το λαό, να αυτοανακηρύσσεται «πεφωτισμένο» τμήμα της κοινωνίας, να υποκαθιστά την «ύποπτη» ατομική δημιουργική δράση, να κηδεμονεύει την κοινωνική εξέλιξη.*
- *Η πολιτική εξουσία δεν μπορεί να υπηρετεί το λαό παρά μόνο όταν:*
 - *απέχει εκεί που τα άτομα ενεργούν*
 - *συμπαρίσταται στην ατομική δράση και δεν την υποκαθιστά*
 - *προσπαίζει το ατομικό δικαίωμα για ανάληψη κοινωνικής δραστηριότητας και κοινωνικού έργου*
 - *δεν προηγείται εκτοπίζοντας, αλλά έπεται υποστηρίζοντας τις δημιουργικές πρωτοβουλίες των ατόμων.*

Η κοινωνική δράση με όλες τις πιθανές μορφές και εκδηλώσεις της είναι έργο του λαού. Όχι εκείνου του τμήματος του που υιοθετεί τη δεσποζούσα ιδεολογική απόκλιση, σπληνίζει τα ειδικά συμφέροντα της εξουσίας και ενισχύει τους μηχανισμούς της αναπαραγωγής της, αλλά του συνόλου των λαϊκών τάξεων, όλων των ατόμων που μοχθούν να βελτιώσουν τη θέση τους μέσα από τη διαρκή προσφορά δημιουργικού έργου. Η αποδέσμευση, η απελευθέρωση της κοινωνικής δραστηριότητας από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του κράτους και της κομματικής σκοπιμότητας, αποτελεί καθολικό κοινωνικό αίτημα και επιτακτική ανάγκη αν πρόκειται να ατενίσουμε με αισιοδοξία το μέλλον.

Υπάρχει μια προφανής συνάρτηση ανάμεσα στο ηθικό υπόβαθρο της πολιτικής ιδεολογίας και στο βαθμό απόκρισης της εξουσίας σ' αυτό το καθολικό αίτημα.

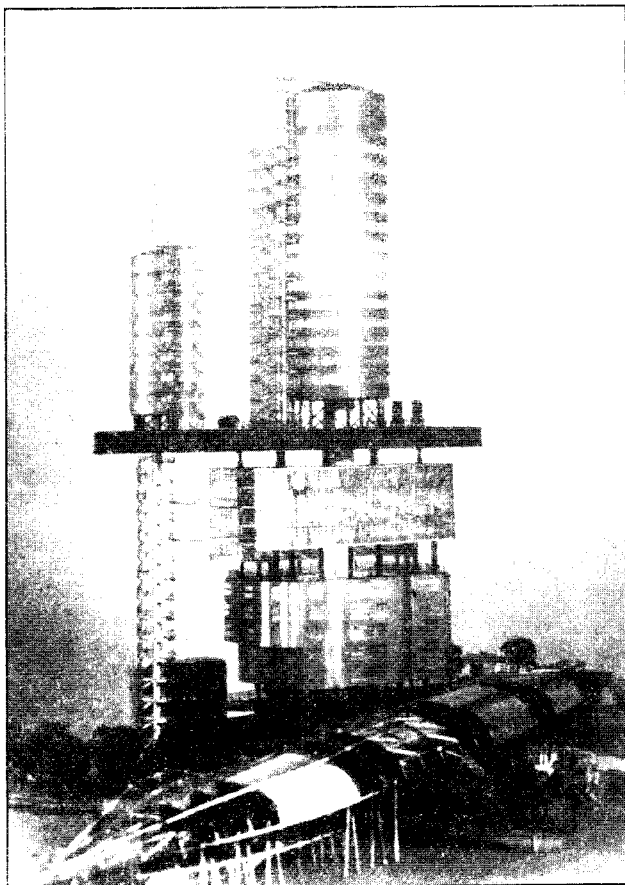
Οι πρώτοι φιλελεύθεροι συγγραφείς και πολιτικοί φιλόσοφοι, στην προσπάθειά τους να ενισχύσουν την κοινωνική άμυνα απέναντι στην κυβερνητική αυθαιρεσία ανέπτυξαν τη θεωρία του συμβολαίου. Η σχέση μεταξύ κυβερνώντων και κυβερνωμένων παρουσιάζεται στο έργο τους σαν μια σύμβαση με την οποία η κοινωνία αναθέτει τη διακυβέρνησή της «υπό όρους». Η θεώρηση αυτή καθιστούσε κάθε άτομο αυτόνομο και αυτεξούσιο συμβαλλόμενο, τελικό κριτή των πράξεων και των μεθόδων της πολιτικής εξουσίας. Με τη «λαϊκή εντολή» ΚΑΘΕ άτομο μεταβίβαζε στην κυβέρνηση την ευθύνη και την υποχρέωση να προστατεύει και να προωθεί τα συμφέροντά του. Το συμβόλαιο προστάτευε την έννοια του λαϊκού συμφέροντος από προσπάθειες παραχάραξής της. Αναδεικνύοντας κάθε άτομο σε αυτόνομο και ισότιμο συμβαλλόμενο δεν επέτρεπε να συγχέεται σκόπιμα το συμφέρον του λαού, με το συμφέρον αυτών που υπάγονται σε κάποιο συγκεκριμένο κόμμα ή άλλη κοινωνική ομάδα, ούτε να δέχεται αυθαίρετες ερμηνείες κατασκευασμένες από μια «πεφωτισμένη» πολιτική ηγεσία που εκπλήρωνε υψηλές ιστορικές αποστολές.

- *Η ανάδειξη του ατόμου σε θεμελιώδη και πρωταρχική κοινωνική αξία, είναι το σταθερότερο και μονιμότερο χαρακτηριστικό της φιλελεύθερης παράδοσης. Το κοινωνικό συμφέρον αποτελεί σύνθεση των επιμέρους ατομικών συμφερόντων, και η πολιτική εξουσία μπορεί να το υπηρετεί αποτελεσματικά, μόνο στο βαθμό που δεν ταυτίζεται με κάποια μερική έκφρασή του.*
- *Η λαϊκή βούληση δεν συμπίπτει με τους «ειδικούς» στόχους συγκεκριμένων κοινωνικών κατηγοριών, και χρέος της κυβέρνησης είναι να παραμένει αμερόληπτη, να θεωρεί την εκδήλωση κάθε μορφής κοινωνικοοικονομικής δραστηριότητας σαν ισοδύναμη και ισοβαρή για την κοινωνική ανάπτυξη και ευημερία.*

Γνωρίζουμε όλοι πολύ καλά το τεράστιο κόστος στο οποίο υποβλήθηκε η κοινωνία μας, όταν η πολιτική ηγεσία του ΠΑΣΟΚ ταύτιζε αυθαίρετα και δόλια το λαϊκό συμφέρον με τις εξειδικευμένες επιδιώξεις της κομματικής γραφειοκρατίας και των ευνοουμένων της. Όταν δέσμια των θεωρητικών δογματισμών και της πολιτικής προκατάληψης ενίσχυε με σκανδαλώδη προνόμια το κομματικό — κρατικό συμφέρον και, πλαστογραφώντας την πραγματικότητα, προσπαθούσε να το παρουσιάσει σαν συμπύκνωση και αντιπροσωπευτική έκφραση του κοινωνικού συμφέροντος γενικά.

Η αναστοχαστική του ρόλου και των μορφών παρέμβασης της πολιτικής εξουσίας από τη φιλελεύθερη ιδεολογία θα οδηγήσει σε μια νέα διάταξη, σε ένα νέο σημείο ισορροπίας των κοινωνικών δυνάμεων.

- *Με την υποστήριξη της αυτοδυναμίας ΟΛΩΝ των κοινωνικών τάξεων, την ενίσχυση της αυτοτέλειάς τους και την κατάργηση της εξάρτησής τους από τον κρατικό μηχανισμό*
- *Με τη δημιουργία των απαραίτητων όρων ισότιμης και ισόνομης συμμετοχής στην κοινωνικοοικονομική διαδικασία, για όλους τους φορείς.*
- *Με τη μεγιστοποίηση της απόδοσης του αυθεντικού κρατικού έργου, στους τομείς της υγείας, της παιδείας, της πρόνοιας.*

Για τον πολιτικό ανταγωνισμό.

Η επίδραση του ηθικού πυρήνα στη συγκρότηση του πολιτικού χαρακτήρα ολοκληρώνεται με τη διαμόρφωση της στάσης απέναντι στους πολιτικούς αντίπαλους, των μέσων και των μεθόδων του πολιτικού ανταγωνισμού.

Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της πολιτικής διαμάχης στην Ελλάδα, έτσι όπως σκιαγραφήθηκε στην προλογική ιστορική αναδρομή, προκάλεσε ένα αγεφύρωτο χάσμα ανάμεσα στις αντιπαράθεμες ιδεολογίες. Δημιούργησε και σε μεγάλο βαθμό συντηρεί ακόμη και σήμερα, οξύτατους ανταγωνισμούς. Οδήγησε στην παγίωση σχέσεων που χαρακτηρίζονται από αθέμιτη αντιπαλότητα, ανάρμοστο εχθρικό και πολεμικό κλίμα. Ο αγώνας των αντίπαλων πολιτικών δυνάμεων δεν περιορίστηκε αποκλειστικά στο πολιτικό πεδίο και η διεξαγωγή του δεν βασίστηκε μόνο σε πολιτικά μέσα. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να φορτισθεί η κοινωνία μας με ένα ολότελα περιττό και ζημιογόνο συγκρουσιακό περιεχόμενο που πήρε συχνά τη μορφή εθνικού διχασμού. Η υπερβολή και η χρήση φυσικής βίας σε βάρος του πολιτικού αντιπάλου έχει καταγραφεί σαν αδιάφευστο ιστορικό δεδομένο. Από το 1974 και μετά, η ΝΔ ανέλαβε την πρωτοβουλία να εξαλείψει από τον πολιτικό βίο αυτό το απαράδεκτο και, υποτιμητικό για το πολιτιστικό μας επίπεδο, στοιχείο.

- Για τις φιλελεύθερες δυνάμεις, η εθνική συμφιλίωση αποτελεί κεντρική πολιτική θέση και ουσιαστικό στόχο πολιτικής. Ο πολιτικός ανταγωνισμός πρέπει να οδηγεί

σε δημιουργική σύνθεση των αντιπαράθεμων απόψεων. Η πολιτική αντιπαράθεση δεν επιτρέπεται να υπερβαίνει τα όρια της πολιτικής σφαίρας, να διχάζει την κοινωνία, να κατακερματίζει το δυναμισμό της και να αναλώνει τις δυνάμεις της στο χειρισμό μιας αδιέξοδης συγκρούσεως που ανακόπτει τις προσπάθειες για αποτελεσματική αντιμετώπιση των λαϊκών προβλημάτων.

Αναμένεται φυσικά, η σύγκλιση της αριστεράς στην κατεύθυνση αυτής της βασικής πολιτικής θέσης που αποτελεί ταυτόχρονα αναπόδραστη κοινωνική αναγκαιότητα. Η συντήρηση του εμφυλιοπολεμικού κλίματος, η καλλιέργεια του ταξικού και πολιτικού μίσους είναι τα πλέον ατελέσφορα μέσα για την επιδίωξη και την εκπλήρωση των κοινωνικών αναγκών. Όσο για τις διακηρύξεις περί «κομμάτων των μη προνομιούχων», «της εργατικής τάξης», κλπ, στα πρόθυρα του 21ου αιώνα ακούγονται εξωπραγματικές, όταν η επιμονή σ' αυτές δεν τείνει να τις καταστήσει γελοίες.

Η πολιτική πρωτοβουλία και η συγκεκριμένη κοινωνική παρέμβαση θα είναι χωρίς αμφιβολία μέρος του στρατηγικού σχεδιασμού και της συνολικής δραστηριότητας του φιλελεύθερου χώρου.

- Στο βαθμό που οι φιλελεύθερες δυνάμεις αποτελούν την πραγματική κοινωνική βάση και το δυναμικό υποστηρικτή της πλουραλιστικής, πολυκομματικής δημοκρατίας, η πρωτοβουλία για την εισήγηση και έμπρακτη εφαρμογή μιας ανανεωμένης, διαλλακτικής στάσης απέναντι στον πολιτικό αντίπαλο, η προώθηση της έννοιας του πολιτικού αντιπάλου, ως πολιτικού «εταίρου» — με διαφορετική φιλοσοφία προφανώς, αλλά με κοινούς στόχους — θα είναι αποκλειστικό τους έργο.

Οι πολιτικοί φορείς που βρίσκονται καθηλωμένοι σε δογματικές θεωρήσεις και αποβλέπουν στην εγκαθίδρυση μονοκομματικών ή κατ' επιφάνεια πολυκομματικών συστημάτων, δεν θα υπόκεινται παρά μόνο σε ελάχιστη ηθική πίεση, για να αναθεωρήσουν τις τακτικές των αθέμιτων μέσων, της σπίλωσης του αντιπάλου, της κατάργησης κάθε σεβασμού προς αυτόν. Γι' αυτούς, η γνώμη του Βολταίρου, ότι ακόμη κι αν διαφωνώ με αυτά που ισχυρίζεσαι θα αγωνιστώ για το δικαίωμά σου να τα διακηρύττεις, θα παραμείνει ύποπτη, ως στρατευμένη στην εξυπηρέτηση των συμφερόντων της ολιγαρχίας και του ξένου παράγοντα.

II. ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

Οι φορείς της κοινωνικής δράσης

Το ζήτημα των φορέων της κοινωνικής δράσης φέρνει στο προσκήνιο την προβληματική του αυτορρυθμιζόμενου κοινωνικού συστήματος, του συστήματος της αυτορρυθμιζόμενης κοινωνικής τάξης. Η φιλελεύθερη παράδοση είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ανάπτυξη αυτής της προβληματικής, και οι βασικοί της εκπρόσωποι διακήρυξαν με ενθουσιασμό την εμπιστοσύνη τους στα πλεονεκτήματα της αυθόρμητης εκδήλωσης των ανθρωπίνων δραστηριοτήτων. Το «αόρατο χέρι» του Adam SMITH, αποτέλεσε ένα είδος συμβόλου για εκείνους που υπερασπίστηκαν μαχητικά την «κοινωνία χωρίς καταναγκασμό» και αντιπαράτεθηκαν δυναμικά στα μηνύματα της κollectιβοποίησης και του συγκεντρωτικού σχεδιασμού.

Η επιστημονική διαπραγμάτευση του αυτορρυθμιζόμενου κοινωνικού συστήματος είναι τεράστιο θέμα και γι αυτό θα περιοριστούμε στην διερεύνηση των πολιτικών της διαστάσεων.

Για τον πολιτικό φιλελευθερισμό αυτορρυθμιζόμενο σύστημα σημαίνει:

- *ολόπλευρη ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων ενός λαού,*
- *άμεση υλοποίηση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας,*
- *άμεση πραγμάτωση στο κοινωνικό πεδίο, του ιδανικού της ελευθερίας.*

Πίσω από την φιλελεύθερη στάση της ισότιμης αποδοχής κάθε κοινωνικού παραγωγικού φορέα, υπάρχει βέβαια η πεποίθηση για την αντικειμενική δυνατότητα αμοιβαίας εκπλήρωσης των ανταγωνιζόμενων κοινωνικών συμφερόντων. Οι αναχρονιστικές αντιλήψεις που διχάζουν το κοινωνικό σώμα σε ευνοούμενους και σε δυστυχημένους, σε πατρίκιους και πληβείους, διαψεύστηκαν από την εμπειρία και προσφέρουν αρνητικές υπηρεσίες όταν επιστρατεύονται στην ανάλυση της σύγχρονης κοινωνικής δυναμικής.

Στα αμέσως επόμενα χρόνια η υλική, αλλά και ηθική, ανωτερότητα της ελεύθερης και αυθόρμητης κοινωνικής δράσης θα επιβληθεί συντριπτικά και θα αποτελέσει τον βασικό διαμορφωτικό παράγοντα των σχέσεων πολιτικής εξουσίας — κοινωνίας. Η κατάργηση όλων των υφιστάμενων εμποδίων που ανακόπτουν ή επιβραδύνουν την ολόπλευρη ανάπτυξη των παραγωγικών πρωτοβουλιών και δραστηριοτήτων του λαού, θα καταστεί αναγκαία επιλογή ακόμα και τις παραδοσιακά «κλειστές» και ελεγχόμενες κοινωνίες.

Η αποτυχία των κεντρικών οργάνων σχεδιασμού — προγραμματισμού είναι ένα αδιάψευστο εμπειρικό δεδομένο, και γίνεται διαρκώς σαφέστερο και ευκρινέστερο ότι καμιά μειονότητα, κανένα εντεταλμένο όργανο, καμιά κομματική γραφειοκρατία δεν μπορεί να υποκαταστήσει τον πλούτο και το δυναμισμό της ελεύθερης έκφρασης της παραγωγικής συνείδησης ενός λαού. Με την πάροδο του χρόνου ενισχύεται η άποψη, ότι η τυπολογία των φορέων ανάπτυξης δεν επιτρέπεται να προδιαγράφεται από την κομματική γραφειοκρατία, γιατί είναι άμεσο προϊόν της κοινωνικής εξέλιξης, προσαρμογή των πηγαιών παραγωγικών πρωτοβουλιών του λαού στα μεταβαλλόμενα κοινωνικά και τεχνολογικά δεδομένα, και όχι μέσο εξυπηρέτησης και εκπλήρωσης των υστερόβουλων συμφερόντων ή του ιδεολογικού δογματισμού της πολιτικής εξουσίας.

- *Για τους φιλελευθερούς η εμμονή στην ανωτερότητα της ελεύθερης οικονομίας, η προάσπιση και υποστήριξη των δημιουργικών πρωτοβουλιών, η ενίσχυση των αποκεντρωτικών τάσεων και η αποδυνάμωση των μηχανισμών κεντρικής καθοδήγησης και κεντρικού καταναγκασμού θα αποτελέσουν βασικό άξονα για τη διαμόρφωση της πολιτικής τους στρατηγικής, και ουσιαστική συνεισφορά στην συγκρότηση της ελεύθερης κοινωνίας του μέλλοντος.*

Ο ρόλος του κράτους.

Τα επαμφοτερίζοντα αποτελέσματα της δραστηριότητας των κρατικών μηχανισμών προκαλούν, δικαιολογημένα άλλωστε, αλληλοσυγκρουόμενες εκτιμήσεις και ερμηνείες. Πολύ συχνά αυτοί που κρίνουν το κρατικό έργο

προτιμούν να υιοθετήσουν ακραία στάση, άλλοτε καταδικάζοντας τη δραστηριότητα του κράτους σαν απόλυτα αρνητική και ζημιογόνα, και άλλοτε θεωρώντας τη σαν πανάκεια. Η στάση αυτή είναι αποκαλυπτική μιας ελαττωματικής μεθόδου θεώρησης των κοινωνικών δεδομένων, μιας δογματικής προκατάληψης για την μορφή των φορέων της κοινωνικής δράσης.

Η πολιτική θεωρία, και πολύ περισσότερο η πολιτική πρακτική, πρέπει να κρατά ίσες αποστάσεις από όλες τις πιθανές μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται οι παραγωγικές δραστηριότητες της κοινωνίας. Η ευθύνη της αξιολόγησης του έργου και της προσφοράς ενός συγκεκριμένου παραγωγικού φορέα βρίσκεται έξω από το πεδίο δικαιοδοσίας της πολιτικής εξουσίας και ανήκει εξ ολοκλήρου στις δυνάμεις της αγοράς. Η αγορά αποτελεί τον πλέον έγκυρο και αξιόπιστο κοινωνικό μηχανισμό έκφρασης των λαϊκών προτιμήσεων και αξιολόγησης παραγωγικού έργου κάθε κοινωνικού φορέα. Κάθε παρέμβαση στη λειτουργία της παραποιεί την εικόνα του κοινωνικά επιθυμητού και παρακωλύει την επίτευξη του μέγιστου δυνατού βαθμού εκπλήρωσης των κοινωνικών αναγκών.

Η αθέμιτη προώθηση της κρατικής δραστηριότητας με τη σύσταση κρατικού μονοπωλίου ή με την παροχή ειδικών προνομίων στις κρατικές επιχειρήσεις αποτελεί παραμορφωτική παρέμβαση στη λειτουργία της αγοράς, ανάλυση με μια διοικητική απόφαση για ολοκληρωτική κατάργηση της κρατικής δραστηριότητας. Και οι δύο προηγούμενοι τύποι ενεργειών παρεμβάλλονται και διαστρεβλώνουν την ελεύθερη λειτουργία των αγοραίων δυνάμεων. Η πρώτη αποτελεί τυπική περίπτωση αθέμιτου ανταγωνισμού, η δεύτερη συνιστά απαράδεκτη υποκατάσταση των αγοραίων δυνάμεων από μια διοικητική απόφαση. Δεν είναι οι πεποιθήσεις ή οι δογματικές προκαταλήψεις της κυβερνητικής εξουσίας, αλλά η αποτυχία που καταγράφεται σε μια ελεύθερη αγορά και επικυρώνεται από αυτή, που μπορεί να οδηγήσει στο κλείσιμο μιας κρατικής επιχείρησης.

Επομένως, αναφορικά με την επιχειρηματική δραστηριότητα του κράτους ισχύουν οι ίδιοι κανόνες που διέπουν την λειτουργία των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Όσο η κρατική επιχείρηση δεν προστατεύεται από ένα νομικά κατοχυρωμένο μονοπωλιακό καθεστώς, όσο δεν βασίζεται σε αθέμιτα προνόμια και ειδική μεταχείριση, όσο συμμετέχει στην αγορά με τους ίδιους όρους και κάτω από τις ίδιες συνθήκες, κάθε αρνητική τοποθέτηση απέναντι στη δραστηριότητα της θα είναι αβάσιμη και αδικαιολόγητη.

Βέβαια, εκτός από την ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας, υπάρχει για το κράτος ένας τομέας πολύ πιο σημαντικός.

Η ισορροπία του κοινωνικού συστήματος δεν μπορεί να είναι ευσταθής, η καθολική συναίνεση στη μορφή των κοινωνικών σχέσεων δεν επιτυγχάνεται, αν απουσιάζουν οι κατάλληλοι προστατευτικοί μηχανισμοί που θα ενεργοποιηθούν, όταν το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων τείνει να υποβαθμιστεί κάτω από ένα προκαθορισμένο όριο. Κανείς δεν είναι διατεθειμένος να συγκατατεθεί σε μια μορφή κοινωνίας, που θα τον καταδικάζει σε θάνατο, μέσα σε συνθήκες ανέχειας, «εν τω μέσω της αφθονίας». Ταυτόχρονα κανείς δεν θα ήταν πρόθυμος να φανεί ριψοκίνδυνος και καινοτόμος, αν ήταν βέβαιος ότι ενδεχόμενη αποτυχία του σχεδίου θα τον οδηγούσε σε πλήρη αφανισμό. Τόσο η ηθική επιταγή της προστασίας των ασθενέστερων μελών της

κοινωνίας, όσο και τα ειδικά πλεονεκτήματα από την ενθάρρυνση των επιχειρηματικών πρωτοβουλιών, επιβάλλουν την ενεργό παρουσία του κράτους σε βασικούς τομείς παροχής υπηρεσιών: παιδεία, υγεία, πρόνοια, συνταξιοδότηση, κλπ.

Αυτοί οι τομείς αποτελούν το καθαυτό πεδίο της κρατικής δραστηριότητας. Οι συγκεκριμένες μορφές με τις οποίες μεγιστοποιείται η αποτελεσματικότητα της κρατικής παρουσίας στον τομέα των κρατικών παροχών, είναι ένα τεχνικό θέμα με εξαιρετική σημασία, αλλά σύνθετη δομή. Οι σύγχρονοι φιλελεύθεροι κοινωνικοί ερευνητές έχουν επεξεργασθεί ένα μεγάλο πλήθος εμπειρικών δεδομένων, που αποδεικνύει την ουσιαστική αποτυχία του κράτους-πρόνοια: η απόδοση των κοινωνικών πόρων είναι δυσανάλογα μικρή συγκριτικά με τον όγκο τους, γεγονός που καθιστά ιδιαίτερα προβληματική την αναπαραγωγή του καθιερωμένου συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Οι φιλελεύθερες προτάσεις για την εξυγίανση των συστημάτων πρόνοιας και τη βελτίωση της αποδοτικότητάς τους διαμορφώνονται γύρω από μια κεντρική ιδέα. Στη θέση που σήμερα καταλαμβάνει το κράτος-παραγωγός, προκρίνεται το κράτος-χρηματοδότησης, ενώ η καθαυτό παραγωγή των κοινωνικών υπηρεσιών μεταβιβάζεται σε ιδιωτικούς φορείς. Είναι ένα μοντέλο κοινωνικού συστήματος προστασίας που αναμένεται να βελτιώσει την απόδοση και αποτελεσματικότητα των κοινωνικών πόρων και επομένως να ουσιαστικοποιήσει την κρατική παρέμβαση που είναι σήμερα εξαιρετικά ευάλωτη σε κάθε είδους αρνητική κριτική.

Για την τεχνολογία

Ανάμεσα στους αντικειμενικούς συντελεστές και αναπόδραστους όρους της οικονομικής ανάπτυξης, η τεχνολογία κατέχει σε ολόκληρο το φάσμα της κοινωνικής ζωής, αποτελούν τη σκληρότερη δοκιμασία για τα σχήματα της κοινωνικής μας οργάνωσης, για το βαθμό αποτελεσματικότητας των θεσμών, αλλά και για την αξιολόγηση των πολιτικών μας αντιλήψεων. Δεν έχει μέχρι σήμερα προβληθεί αρκετά η επίδραση που η τεχνολογική πρόοδος ασκεί κυρίως στο θεσμικό περιβάλλον των δυτικών κοινωνιών. Είναι μια παρατήρηση που έκανε τον G. SORMAN να μιλήσει για την Αμερική και την Ιαπωνία της προόδου, σε αντιδιαστολή με την Ευρώπη της παρακμής. Οι νέες τεχνικές μέθοδοι παραγωγής, οι νέες δυνατότητες οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας, το πλέγμα των νέων εργασιακών σχέσεων, τα σύγχρονα μέσα προβολής των προϊόντων και επικοινωνίας με τον καταναλωτή, με δύο λόγια η ριζική ανασυγκρότηση που έχουν υποστεί τόσο οι αγορές των αγαθών όσο και η αγορά εργασίας, δεν μπορούν να συλληφθούν μέσα από τα μικρόθωρα ιδεολογικά σχήματα που δυστυχώς επιβιώνουν ακόμη και σήμερα στη γηραιά ήπειρο.

Είναι ανάγκη επιτακτική να προηγηθεί μια ιδεολογική αποκάθαρση πριν οι αναπτυσσόμενες χώρες εισέλθουν με επιταχυνόμενους ρυθμούς στις απαιτήσεις της διεθνούς αγοράς. Πριν πραγματοποιηθεί η ιδεολογική επανάσταση κάθε απόπειρα παραγωγικής αφομοίωσης της σύγχρονης τεχνολογίας και τεχνολογίας θα είναι μειωμένης απόδοσης. Κάθε μορφή προσήλωσης σε παρωχημένες κοινωνικές αντιλήψεις που διχάζουν το κοινωνικό σώμα και υπονο-

μεύουν την ενιαία και ορμητική προς τα εμπρός κίνησή του συνεπάγονται τεράστιο κόστος.

- Είναι κατανοητό ότι στο βαθμό που ο εκσυγχρονισμός των κοινωνικοπολιτικών αντιλήψεων μπορεί να προκύψει σαν αποτέλεσμα συγκεκριμένης πολιτικής δράσης, η συμμετοχή των φιλελεύθερων δυνάμεων θα είναι καθοριστικής σημασίας.
- Για την Νέα Δημοκρατία η προσπάθεια παρέμβασης στο κοινωνικό σώμα προς την κατεύθυνση αυτής της προτεραιότητας αποτελεί σήμερα και θα αποτελέσει με εντονότερους ρυθμούς στο μέλλον βασικό άξονα για τη χάραξη της πολιτικής της στρατηγικής.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Όλες αυτές οι ιδέες, είτε κριθούν σαν σχέδιο για μια φιλόδοξη κοινωνική μεταρρύθμιση, είτε σαν μια απλή πρόταση πολιτικής, θα παραμείνουν ρομαντικοί διαλογισμοί, με καθαρά υποκειμενική εμβέλεια και σημασία, αν δεν συνοδεύονται από συγκεκριμένες και ρεαλιστικές προτάσεις για την πραγματοποίησή τους. Για τον πολιτικό, η ανάγκη ενός συνολικού σχεδίου, το οποίο θα επισημαίνει τις βασικές συντεταγμένες των κοινωνικών προβλημάτων και θα αποκαλύπτει τις θεμελιώδεις συνιστώσες της ανανεωμένης κοινωνίας του μέλλοντος, είναι στον ίδιο βαθμό σημαντική, με την ανάγκη προσδιορισμού του κατάλληλου κοινωνικού φορέα (ή των κατάλληλων κοινωνικών φορέων) που θα επιμνησθεί και θα διεκπεραιώσει το δημιουργικό έργο.

Πολιτικός σχεδιασμός και φορείς κοινωνικής δράσης

Δεν πρέπει να διαφεύγει το γεγονός, ότι τα άτομα που καταρτίζουν ένα σχέδιο πολιτικής δράσης, είναι κατά κανόνα διαφορετικά από εκείνα που αναλαμβάνουν την υλοποίηση του σχεδίου. Η συνειδητοποίηση αυτού του θεμελιώδους γεγονότος σηματοδοτεί το οριστικό τέλος της πατερναλιστικής αντίληψης του πολιτικού σχεδιασμού. Ολόκληρες γενιές συντηρητικών και σοσιαλιστικών πολιτικών, σχεδίαζαν την κοινωνία του μέλλοντος «εν ονόματι του λαού», αλλά κυρίως «ερήμην» του λαού. Έδιναν προτεραιότητα στις δικές τους αντιλήψεις για το κοινωνικά επιθυμητό, και απαγχονίζαν την κοινωνική δράση στη θηλεία των ανεδαφικών και ανέφικτων σχεδίων τους. Πίστευαν, ότι καλός πολιτικός είναι εκείνος που σκέφτεται ΠΡΙΝ από την κοινωνία ΓΙΑ την κοινωνία. Πίστευαν, ότι η πολιτική ηγεσία μιας χώρας πρέπει να αναλαμβάνει το ύψιστο καθήκον να χαράσσει και να καθοδηγεί την κοινωνική εξέλιξη στην κατεύθυνση των δικών της προτεραιοτήτων. Η πραγματική δράση των ατόμων εξουδετέρωνε τότε το μεγαλύτερο μέρος του επιπόλαιου, «δον-κιχωτικού» νομοπαραγωγικού έργου που προοριζόταν να στηρίξει την εφαρμογή των πολιτικών σχεδίων, ενώ ταυτόχρονα εδημιουργείτο η εντύπωση ενός αγεφύρωτου χάσματος, ανάμεσα στα κοινωνικά αιτήματα και τη στάση της πολιτικής ηγεσίας, με καταστρεπτικές συνέπειες για το κύρος και την αξιοπιστία της τελευταίας.

Είναι επομένως αναγκαίο, κάθε πολιτικό πρόγραμμα που στοχεύει στην κοινωνική μεταρρύθμιση να βασίζεται στην πραγματική διάταξη των κοινωνικών δυνάμεων, να

αποδεσμεύει και όχι να καθοδηγεί την κοινωνική δράση, να διδάσκεται από την κοινωνία και όχι να αποπειράται να τη διδάξει.

Ακόμη πρέπει να διατηρεί μια ξεκάθαρη αντίληψη για τις κοινωνικές ομάδες που αποτελούν το δυναμικότερο και αποτελεσματικότερο φορέα των εκσυγχρονιστικών τάσεων.

- Ο συλλογικός όρος «αδιέξοδος» αποδίδει σήμερα μια πολύπλοκη διαρθρωμένη ισορροπία συμφερόντων και δεν είναι εύκολο να γίνουν ουσιώδεις επεμβάσεις χωρίς επικίνδυνους κραδασμούς. Τα σημαντικότερα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας, οι διαρθρωτικές της αδυναμίες, εξυπηρετούν βραχυπρόθεσμα ειδικές κατηγορίες συμφερόντων, στον ίδιο βαθμό που μακροπρόθεσμα συνθέτουν μια συνολικά αρνητική προοπτική.
- Αν υπάρχει κάποια κοινωνική ομάδα που έχει απόλυτο συμφέρον να προβεί σε μια ολική επαναθεώρηση των εγκατεστημένων ισορροπιών, και να ωθήσει την κοινωνία με ορμή προς ένα ριζικά νέο σημείο, που διαμορφώνει νέους συσχετισμούς δύναμης, απαλλαγμένους από τα αρνητικά χαρακτηριστικά του σημερινού αδιέξοδου, η ομάδα αυτή είναι σίγουρα η νεολαία.

Η νεολαία που αναζητά και δυσκολεύεται να προσδιορίσει την θέση της μέσα σε μια ασυνάρτητη μορφή κοινωνικής διάταξης με φθίνουσες δυνατότητες αναπαραγωγής της.

Η νεολαία που αναγνωρίζει, ότι πέρα από την εξασφάλιση του επιούσιου — ύψιστη αρετή του σημερινού συνδρομου του βολέματος — υπάρχει η Κοινωνία του Μέλλοντος, γεμάτη από δυναμικές προοπτικές και προϋποθέσεις οικονομικής και πολιτισμικής απογείωσης.

Οι νέοι διαθέτουν την ελπίδα, το σφρίγος, τη μαχητικότητα, τον ενθουσιασμό, με άλλα λόγια, διαθέτουν τον απαραίτητο ψυχολογικό εξοπλισμό για την ανάληψη ενός τόσο τολμηρού έργου. Ταυτόχρονα όμως διαθέτουν και το υλικό κίνητρο, το υλικό συμφέρον, να αναλάβουν την εφαρμογή ενός σχεδίου βαθιάς και ουσιαστικής κοινωνικής μεταρρύθμισης, που θα αναδείξει την πρωτοπορία τους και θα διασφαλίσει γι αυτούς μια κοινωνία διαφορετική, όπως αυτοί την οραματίζονται.

Στους νέους εκπληρώνεται η υποκειμενική συνθήκη για την κατάκτηση του μέλλοντος: είναι και πρόθυμοι και έτοιμοι και ικανοί να αναλάβουν το έργο της κοινωνικής αναγέννησης, ή ακόμα καλύτερα, της φιλελεύθερης ειρηνικής επανάστασης.

Ο ρόλος της φιλελεύθερης πολιτικής βούλησης

Απαιτείται και η εκπλήρωση μιας δεύτερης ουσιαστικής προϋπόθεσης. Κάθε ριζική κοινωνική μεταβολή, ιδίως όταν επιδιώκεται με ειρηνικά, δημιουργικά μέσα, πρέπει να υπο-

στηρίζεται από μια κατάλληλα διαμορφωμένη και προσαρμοσμένη πολιτική βούληση. Το νομικό-θεσμικό πλαίσιο που θα στηρίξει και θα ενισχύσει την προσπάθεια για την οικοδόμηση της Νέας Κοινωνίας, είναι έργο μιας συγκεκριμένης πολιτικής δύναμης, που θα διαχειριστεί την πολιτική εξουσία θέτοντάς την στην υπηρεσία Δημιουργικών Στόχων.

Με την ανάληψη αυτής της αποστολής ολοκληρώνεται ο ρόλος που θα διαδραματίσουν οι φιλελεύθερες πολιτικές δυνάμεις σήμερα και στο μέλλον. Όσο τουλάχιστον οι εκπρόσωποι των ακραίων σοσιαλιστικών τάσεων και της σοσιαλδημοκρατίας, θα επιμένουν να ακρωτηριάζουν την πραγματικότητα στην προκρούστεια κλίνη των δογματικών τους πεποιθήσεων. Όσο επιμένουν να μην αναγνωρίζουν το εξώφθαλμο γεγονός, ότι η εξυγίανση και η ανόρθωση δεν είναι, και ούτε μπορεί να γίνει, έργο της κομματικής γραφειοκρατίας και των κατασκευασμένων από αυτήν ψευδεπίγραφων «φορέων της ανάπτυξης της ευημερίας». Ας μη ξεχνάμε την υπόδειξη του HAYEK, ότι ανάμεσα στο σοσιαλισμό και το φιλελευθερισμό δεν υφίσταται διαφορά στόχων, αλλά διαφορά μεθόδων. Είναι οι προκρινόμενες μέθοδοι που διαφοροποιούν τις δύο θεωρίες, οι ασυμβίβαστες αντιλήψεις τους για την δυναμική του κοινωνικού συνόλου και για τον πραγματικό ρόλο της πολιτικής εξουσίας.

Με τον πολιτικό φιλελευθερισμό, η πρωτοβουλία, από το κομματικό κράτος και τους υποτακτικούς του, μεταβιβάζεται στην κοινωνία, στους υπαρκτούς, πραγματικούς φορείς της ανάπτυξης και της δημιουργίας. Η κοινωνία αφήνεται ελεύθερη να ορίζει τους δικούς της στόχους και να τους επιδιώκει μέσα από την ενεργοποίηση των κοινωνικών μηχανισμών του εκσυγχρονισμού και της ανανέωσης, των κοινωνικών μηχανισμών δημιουργικής σύνθεσης του Παλαιού με το Νέο. Το έργο της πολιτικής εξουσίας αναδιπλώνεται και περιορίζεται στον κύριο και ουσιαστικό κοινωνικό ρόλο: στη ρύθμιση των όρων ισότιμης συμμετοχής στην κοινωνικοοικονομική δραστηριότητα, στη στήριξη κάθε δημιουργικής προσπάθειας, και κυρίως στην παροχή των κοινωνικών υπηρεσιών: παιδεία, υγεία, πρόνοια, ασφάλιση, κλπ.

Η Φιλελεύθερη Επανάσταση.

Αυτό είναι το περιεχόμενο της φιλελεύθερης επανάστασης.

Από τον κόσμο της σοσιαλιστικής ουτοπίας, στο πρωτοβουλιακό και δημιουργικό περιεχόμενο της Ελευθερίας, με την ενεργό συνδρομή και συμπαράσταση μιας αποφασιστικής και αταλάντευτης πολιτικής βούλησης.

Από τον κόσμο της παρακμής και του αυταρχισμού, με τους αγώνες της νέας γενιάς και των συμμάχων της, στην αυριανή κοινωνία της δημιουργίας και της ελευθερίας: στη φιλελεύθερη κοινωνία.

ΑΡΧΕΣ ΓΙΑ ΜΙΑ ΝΕΑ ΔΕΞΙΑ

του Κώστα Αλ. Καραμανλή

Η εικοσαετία που ολοκληρώνεται στο τέλος του χρόνου υπήρξε περίοδος παρατεταμένης κρίσης για την ελληνική Κεντροδεξιά. Άλλωστε ακολούθησε στην πορεία αυτή τις άλλες ευρωπαϊκές δημοκρατικές κοινωνίες που αφού στις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες επέτυχαν την εντυπωσιακή τους ανόρθωση υπό συντηρητικές, φιλελεύθερες κυβερνήσεις, εστράφησαν κάτω από την ογκούμενη λαϊκή πίεση για δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος προς την σοσιαλδημοκρατία. Ο επί το αριστερώτερον αναπροσανατολισμός της κοινής γνώμης και κατά συνέπεια των κυβερνήσεων, αν και καθυστερημένος έλαβε στην Ελλάδα μορφή αμεσώτερη, εντονώτερη και συναισθηματικά ιδιαίτερα φορτισμένη. Η σχετική αδυναμία των μεταπολεμικών κυβερνήσεων να επουλώσουν τους εμφυλιοπολεμικούς τραυματισμούς αποκαθιστώντας τους «ηττημένους» ως πολίτες πρώτης κατηγορίας, καθώς και η χρέωση της απριλιανής δικτατορίας στην Δεξιά, μια και σε αυτήν ανήκε ο σχεδόν αποκλειστικός έλεγχος του στρατεύματος, έστω και αν για την πρόκληση και την επιτυχία του εγχειρήματος κύρια ευθύνη φέρουν όσοι αποσταθεροποίησαν, συνειδητά ή ασυνειδητά, τους δημοκρατικούς θεσμούς στην προ του 1967 περίοδο, είναι ουσιαστικές παράμετροι αυτής της εξέλιξης. Τα μέσα της δεκαετίας του 70 βρήκαν την ελληνική Κεντροδεξιά απομυθοποιημένη, ιδεολογικά αναξιόπιστη και κατατρεχόμενη από συμπλέγματα ενοχής, άσχετα αν για πολλά από τα αίτια τους εσφαλμένα εσθλιτεύε εαυτών. Ούτε η καταλυτική παρουσία χαρισματικής ηγεσίας, που συνεδύαζε την υψηλή δημοτικότητα με έντονα τα στοιχεία της δοκιμασμένης φερεγγυότητας και της αναντίλεκτης εντιμότητας που προσέφερε στην Κεντροδεξιά δύο ανέλπιστες υπό φυσιολογικές συνθήκες εκλογικές νίκες στις αναμετρήσεις του 1974 και 1977, δεν ήταν δυνατόν να ανακόψουν τον επελαύνοντα λαϊκιστικό χείμαρρο, παρά τις σημαντικές επιτυχίες της αποκατάστασης της δημοκρατίας, της ελληνικής ένταξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και του εκσυγχρονισμού του κεντροδεξιού χώρου. Οι αρνητικές συνθήκες με την πρόσθετη επιβάρυνση των πετρελαϊκών κρίσεων, σε συνδυασμό με την από χρόνο κυφορούμενη αντιδεξιά έκρηξη στο εσωτερικό όχι απλώς έστειλαν την Κεντροδεξιά στα έδρανα της αντιπολίτευσης αλλά έδειχναν να επιβεβαιώνουν την τόσο αισιόδοξη για τους αντιπάλους της θεωρία του οριστικού ενταφιασμού της. Χαρακτηριστική ήταν η απελπιστικά μικρή επιρροή που ασκούσε στις νέες ηλικίες.

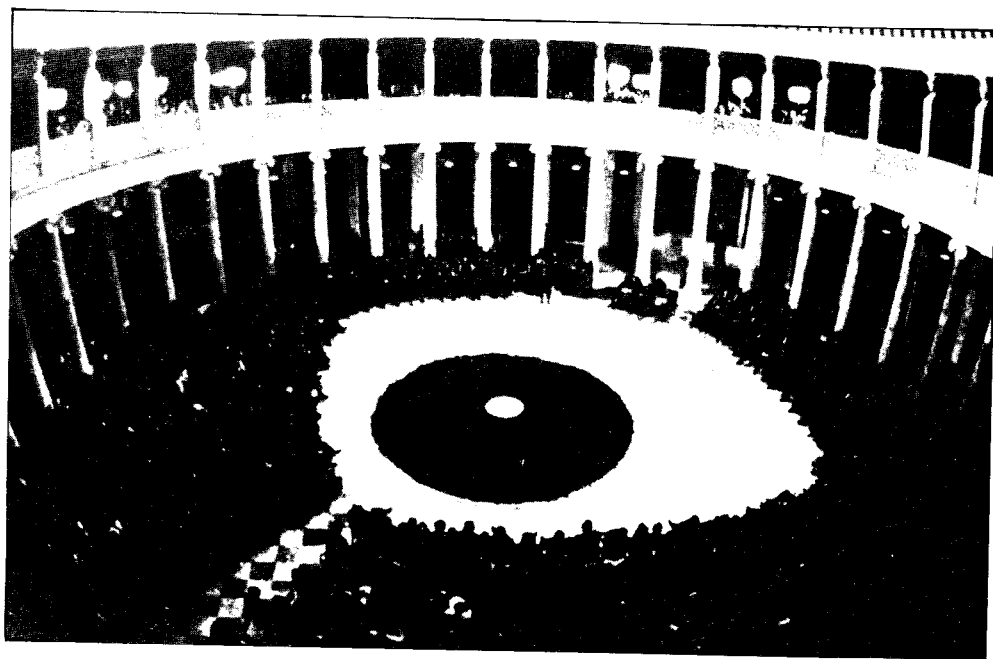
Η σοσιαλδημοκρατία όμως υπέπεσε στο μοιραίο λάθος να παραβλέψει την οικονομική αντοχή των κοινωνιών στις οποίες εφαρμόστηκε, ειδικά στα χρόνια του στασιμοληθωρισμού. Όχι μόνο σπεδείχθη ανίκανη να συλλάβει και να αντιμετωπίσει την σύνθετη και συνάμα βαθιά οικονομική κρίση, αλλά ακολουθώντας τις πατροπαράδοτες συνταγές της τόνωσης της ζήτησης και της διεύρυνσης του

κρατικού τομέα ώθησε τις κοινωνίες σε οικονομικοκοινωνικό αδιέξοδο. Φυσική ήταν η στροφή προς τον φιλελευθερισμό, που μετά τις πρώτες ευθαρρυντικές εφαρμογές του, πήρε τη μορφή χιονοστιβάδας. Οι ευρωπαϊκές κοινωνίες διαγιγνώσκοντας την εμπλοκή έθεσαν ως προτεραιότητα και πάλι την οικονομική τους ανάπτυξη, την δημοσιονομική εξυγίανση και τον εκσυγχρονισμό δομών και προσεγγίσεων. Ο βαθμός επικράτησης των φιλελεύθερων αντιλήψεων απεικονίζεται στο γεγονός ότι βαθύτατα επηρέασε και επηρεάζει τον πολιτικό λόγο και την πράξη των σήμερα κατ' όνομα ίσως μόνον σοσιαλιστικών και σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων της Δυτικής Ευρώπης. Παράλληλα, από την Ανατολική Ευρώπη εκπέμπεται δραματικό το μήνυμα της χρεωκοπίας του εφαρμοσμένου μαρξισμού-λενινισμού.

Το αν το πείραμα Γκορμπατσώφ ευοδωθεί παραμένει ερωτηματικό, το βέβαιο πάντως είναι ότι με μεγάλη καθυστέρηση δικαιώνει ακόμα και τους αυστηρότερους, κριτές του υπαρκτού σοσιαλισμού. Είναι λοιπόν η σημερινή συγκυρία ιδιαίτερα ευμενής για τις συντηρητικές-φιλελεύθερες δυνάμεις, συγκυρία που είναι κατά πολύ ευμενέστερη στο ελληνικό πλαίσιο. Και τούτο γιατί ο όποιος λαϊκιστικός σοσιαλισμός εφαρμόστηκε την οκταετία αυτή στην Ελλάδα καθυστερημένα και ενάντια προς τις κρατούσες συνθήκες και μάλιστα με πρωτόγωνο ερασιτεχνισμό και αδεξιότητα, με αποτέλεσμα την ολοκληρωτική αποτυχία. Επιπλέον η τεράστια πολιτική, ηθική ίσως και ποινική ευθύνη της κυβέρνησης που προκύπτει από την αποκάλυψη εκτεταμένης διαφθοράς, δωροδοκιών και παράνομων εν γένει συναλλαγών, εκτιμάται ότι στοιχειοθετεί την άποψη αυτή απόλυτα.

Εν τω μεταξύ η Κεντροδεξιά επωφελήθηκε του χρόνου που βρέθηκε στην αντιπολίτευση για να υλοποιήσει την από το καταστατικό της ήδη προβλεπόμενη μετατροπή της σε κόμμα αρχών, βάσης και εσωτερικής δημοκρατίας, ενώ παράλληλα εκσυγχρόνιζε τον πολιτικό της λόγο στις νεοδιαμορφούμενες διεθνείς και εσωτερικές συνθήκες. Η διαδικασία αυτή που δεν έγινε χωρίς κάποιους κλυδωνισμούς οδήγησε στην ανάκτηση της αυτοπεποίθησης της και την ανανεωμένη διάθεση να προβάλλει την ιδεολογία της και τις φιλελεύθερες θέσεις της, που επιβεβαιώνονταν καθημερινά στην πράξη παγκοσμίως. Αξίζει να αναφερθούν τα αναδυόμενα κύρια γνωρίσματα που θα χαρακτηρίζουν τον πολιτικό λόγο της Κεντροδεξιάς όπως διαμορφώνονται ήδη σήμερα:

α. Επανεπιβεβαίωση εθνικού φρονήματος απαλλαγμένου από ξενόφοβα συμπλέγματα και αρμονικά διαπλεκόμενου με την Κοινοτική συνείδηση και τον ευρύτερο Ευρωπαϊκό διεθνισμό. Αποκατάσταση του σεβασμού στην εθνική και θρησκευτική αντίληψη και παράδοση. Τόνωση της πολιτισμικής ταυτότητας μέσα από την επαφή και τον ανταγωνισμό με τις άλλες.

*Η υπογραφή της
ένταξης της Ελλάδας
στην ΕΟΚ*

β. Προώθηση των αρχών της ανοιχτής κοινωνίας, μακριά από αυταρχικούς πατερναλισμούς και ολιστικά δόγματα. Λιγότεροι μα καλλίτεροι και σταθερότεροι νόμοι, ελεύθερη οικονομία με κίνητρα για πολυσυμμετοχική διάσταση, σεβασμός στα ανθρώπινα δικαιώματα από όποιον και αν απειλούνται, εύκολη και άνετη πρόσβαση σε πολυφωνική-πλουραλιστική πληροφόρηση, απάλειψη ειδικών ευνοιοκρατικών προνομίων. Στόχος μια απροκατάλυτη αξιοκρατική κοινωνία.

γ. Νέο σύγχρονο και αποτελεσματικό κράτος δικαίου και πρόνοιας. Εξυγίανση του δημοσίου. Είσοδος του ιδιωτικού τομέα στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, εξάλειψη ανεργίας διά της ανάπτυξης, παρώθηση των νέων προς δημιουργική απασχόληση αντί του δημοσίου.

Είναι σαφές ότι η υπεροπλία του συντηρητικού φιλελεύθερου χώρου σε ιδεολογικό-πολιτικό επίπεδο ενισχύεται αφάνταστα από την σήμερα δικαιωμένη ευρωπαϊκή επιλογή του και την φιλελεύθερη λύση στα καυτά οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, που η παρωχημένη σοσιαλίζουσα αντίληψη έσπρωξε σε αδιέξοδα. Καθοριστικό όμως κριτήριο της διατήρησης αυτής της υπεροχής θα είναι η Κυβερνητική πράξη και επίδοση της Κεντροδεξιάς, το κατά πόσο δηλαδή θα είναι σε θέση να πραγματώσει τις θέσεις της. Ιδιαίτερη προσοχή στην διάρκεια της εφαρμογής θα απαιτηθεί στην επιβολή ήρεμου πολιτικού κλίματος με αλληλοσεβασμό και ανοχή μεταξύ των πολιτικών δυνάμεων ώστε να υπερκερασθούν τελεσίδικα τα κατάλοιπα των ιστορικών τραυματικών ψυχώσεων, καθώς και στην ταχεία αποκεντρωτική προσπάθεια σε επίπεδο απόφασης και εφαρμογής. Ο γραφειοκρατικός υδροκεφαλισμός παραμένει βασικό εμπόδιο σε κάθε καλή πρόθεση ανασυγκρότησης, και το μοντέλο της ανοιχτής ειδικά κοινωνίας προσκρούει αναπόφευκτα επάνω του. Αρμοδιότητες λοιπόν σε περιφερειακά όργανα και την τοπική αυτοδιοίκηση, αποσυμφόρηση του κέντρου και επίλυση κατά περιοχή θεμάτων πριν καταστούν αγκυλώσεις σε εθνικό επίπεδο με πολιτική φόρτιση.

Η Κεντροαριστερά και Αριστερά, σιωπηρά ήδη αναγνωρίζοντας την ιδεολογική της ήττα και την παρεπόμενη

ύφεση της επιρροής της, αφού ξεπεράσει τους μοιραίους κλυδωνισμούς που συνεπάγονται αμφότερα θα επιχειρήσει την δική της ανόρθωση εστιάζοντας τον πολιτικό της λόγο κατά πάσα πιθανότητα στην ακόλουθη θεματολογία:

α. Ταχεία άνευ όρων ύφεση τουλάχιστον σε ευρωπαϊκό επίπεδο με τάσεις προς μονομερή ή έστω ανισομερή αποπλισμό στην βάση της λογικής ότι οι εξελίξεις στην Ανατολική Ευρώπη καθιστούν κάθε μορφή αντιπαράθεσης και επιφύλαξης ξεπερασμένη και αβάσιμη.

β. Υποστήριξη δικαιωμάτων ειδικών ομάδων πολιτών που θα θεωρούνται αδικημένες ή προβληματικές μειονότητες με την προσπάθεια να εντάσσονται νοερά σε αυτές όλο μεγαλύτερα τμήματα του πληθυσμού.

γ. Διαρκής αναφορά στα προβλήματα περιβάλλοντος με μόνιμο τονισμό στην αρνητική για τους όρους ζωής επίδραση της οικονομικής ανάπτυξης.

Είναι ο τρίτος άξονας του αριστερού πολιτικού λόγου που θα είναι ο απειλητικότερος για την Κεντροδεξιά, αφού τα οικολογικά προβλήματα φαίνεται να ακολουθήσουν τα προσεχή χρόνια δυστυχώς αύξουσα καμπύλη. Κατά συνέπεια θα πρέπει η τελευταία να ανεύρει πειστικές απαντήσεις σε αυτά και να επιχειρήσει τον επιτυχή συνδυασμό ανάπτυξης και περιβαλλοντολογικής βελτίωσης.

Εάν ο συντηρητικός-φιλελεύθερος χώρος επιτύχει την ιδεολογική του υπεροχή να την μεταφέρει και στην πράξη, μια πολύ ενδιαφέρουσα προοπτική θα είναι ίσως ή εκ μέρους αυτού του χώρου πρόκριση της απλής αναλογικής ως πάγιου εκλογικού συστήματος. Κι αυτό διότι η επικράτηση της θα συνοδευτεί τότε από την διαμόρφωση ενός κατά το μάλλον ή ήττον συμπαγούς όγκου ψηφοφόρων που θα υπερβαίνει κατά πολύ το όριο της απόλυτης πλειοψηφίας και δεν θα είναι αναγκαίο να εκφράζεται μέσα από τις γραμμές ενός και μόνο κόμματος. Η προοπτική όμως αυτή, που διανοίγει την ρεαλιστική πιθανότητα συνασπισμού εξουσίας με μακροπρόθεσμες προσδοκίες, παραμένει σήμερα, δεδομένης της παρούσας σύγχυσης στα πολιτικά πράγματα της χώρας, αρκετά ασαφής για να της επιτραπεί μεγαλύτερη επεξεργασία.

Η Ιδεολογία της Ελευθερίας

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ*

† Παύλου Μπακογιάννη

Οι πολιτικές και κοινωνικές ιδεολογίες αποτελούσαν μέχρι πρόσφατα ένα ταξινομημένο σύμπαν και η καθεμία παρείχε στους θιασώτες της βεβαιότητα για την αλήθεια της. Αποτελούσε το γεγονός αυτό την αντανάκλαση ενός κόσμου και μιας κοινωνίας ταξινομημένων. Ιδέες και βιώματα που η αφετηρία τους χάνεται σε μακρινές εποχές δημιουργούσαν τις σταθερές αυτού του σύμπαντος από τη συντηρητική του άκρη ως τον επαναστατικό και ρηξικέλευθο αντίποδά της. Οι κάθε μορφής και τύπου δεδομένες και βραδύτατα εξελισσόμενες ιεραρχήσεις καθώς και η ταξική δόμηση της κοινωνίας έδιναν το σταθερό πλαίσιο για την ανάπτυξη και τη σύγκρουση τόσο των δεδομένων συμφερόντων και των αντίστοιχων ιδεολογημάτων, όσο και το εύρος των παράλληλων τους ελεγκτικών αντιλήψεων. Έτσι οι επωνυμίες «Δεξιά», «Κέντρο», «Αριστερά» στο νεότερο ιδεοπολιτικό χάρτη είχαν ένα δεδομένο και καθαρό νόημα και λίγο-πολύ αντίστοιχο με το περιεχόμενο των όρων «συντηρητικό», «επαναστατικό», «προοδευτικό».

Η σύγχρονή μας όμως τεχνολογική επανάσταση, ανάλογη της οποίας πολλοί μελετητές θεωρούν μόνο τη νεολιθική, διατάραξε το προαιώνιο πλαίσιο. Άλλαξε με ρυθμούς ραγδαίους τους όρους παραγωγής και αναστάτωσε παραδομένες δομές και καθιερωμένες αξίες. Οι διαδοχικές κυριαρχίες στην παραγωγή του εδάφους και του κεφαλαίου με σταθερό παράγοντα την εργασία στήριζε τον κυρίαρχο ρόλο στην κοινωνία των τάξεων που τα διαχειρίζονταν και εκλογίκευσε αμφισβητήσεις αυτής της κυριαρχίας και συγκρούσεις. Η νέα κατάσταση που δημιουργεί η τεχνολογία και η έντονη κοινωνική κινητικότητα που συνεπάγεται παραμένει ρευστή. Η ύπαρξη προνομιούχων στρωμάτων βέβαια δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, η προνομιακή τους όμως θέση δεν εδράζεται σε σταθερά δεδομένα της παραγωγής και στον αναπαραγόμενο ρόλο τους σ' αυτήν. Είναι περισσότερο αποτέλεσμα ευκαιριακό της κοινωνικής τους θέσης και των καλύτερων εφοδίων που αυτή τους εξασφάλιζε στη συγκεκριμένη συγκυρία. Η τεχνολογική επανάσταση ούτε για την έκρηξη της στηρίχτηκε σε συγκεκριμένη τάξη ούτε για την επικράτηση και εξαπλώσή της δημιουργεί τάξη, στην αρχετυπική της έννοια, δική της. Η επανάσταση αυτή είναι τόσο πολύπλευρα και διαταξικά συλλογική ώστε καταγωγικά και προοπτικά να μπορεί να αποδοθεί στο σύνολο της ανθρώπινης κοινότητας.

Οι διαστρωματώσεις που συνεπάγεται δεν έχουν το βάθος και την πληρότητα των γνωστών αρχετύπων και για τη διαχείρισή τους προβάλλεται κάθε ανθρώπινη ομάδα.

Η πολιτική, προφανής ακόμη διαχειριστής, παραμένει στις μέρες μας ένα καθολικό σύστημα, του οποίου παραδόξως, αλλά όχι τυχαία, δεν έχει ολοκληρωθεί η τυπική διαπραγμάτευση. Είναι παραδοσιακά προσδιοριζόμενο, ένα ιζήμα από στερεότυπες ιδέες, αμύχμη απέναντι στο νέο της ρόλο. Ο κόσμος του μέλλοντος μοιάζει σαν τον κόσμο του βρέφους. «Μια μεγάλη θορυβώδης και θάλλουσα σύγχυση», με εντυπωσιασμούς και φοβίες αταξινόμητες. Καμιά δύναμη του πολιτικού εποικοδομήματος δεν εξαιρείται από αυτό τον κανόνα και δεν έχει ενηλικιωθεί απέναντι σ' αυτό το μέλλον. Η κοινωνική διαστρωμάτωση παραμένει πιθανότατα η κι-

νητήρια δύναμη του πολιτικού εκσυγχρονισμού, απέχει όμως πολύ από τα αρχετυπά της και τα νέα πολιτικά μορφώματα αυτής της διαδικασίας δεν μπορούν να βρίσκονται σε σχέση υπηρετική προς το κοινωνικό στρώμα από το οποίο προήλθαν, ούτε μπορούν να δρομολογούν διαδικασίες τυπικής αναπαραγωγής του.

Σ' αυτή την αφετηρία θεωρητικά όλες οι πολιτικές δυνάμεις, μπορούν να θέτουν υποψηφιότητα για τη διαχείριση του μέλλοντος, όπως όλες οι κοινωνικές σε διαρκή αναδιάταξη μπορούν να το δημιουργούν και να το υπηρετούν ανάλογα με το πόσο καταφάσκουν το αίτημα του εκσυγχρονισμού, που έχει αναδειχθεί σε μια αυτοδύναμη αξία. Η αμεσότερη επίπτωση είναι η εμφάνιση νέων ρόλων σε σχέση άλλοτε συμπληρωματική και ασυμβίβαστη. Οι ρόλοι αυτοί (παραδοσιακοί, προσαρμοστικοί και νεοτεριστικοί), αν και γνωστοί και προϋπάρχοντες αποχτούν ένα νέο νόημα, καθώς καλούνται να υπηρετήσουν μια προοπτική και όχι ένα σύστημα και απ' αυτό κρίνονται. Έτσι ένα νέο σύστημα «καταστατικών» ιεραρχήσεων αντικαθιστά το ταξικό σύστημα ή το σύστημα των καστών, ενώ εμφανίζεται και νέος ανταγωνισμός, αυτός των ρόλων, δίπλα στον κατ' αδράνεια περισσότερο συνεχιζόμενο ανταγωνισμό των στρωμάτων, τον ανταγωνισμό αποκλινόντων συμφερόντων και τις αντιθέσεις αξιών. Όλα αυτά όμως αρθρώνονται και καταξιώνονται ή απαξιώνονται με κριτήριο την ανάγκη για μια καθολική και δραστική αναδιοργάνωση της κοινωνίας. Παράλληλα προβάλλονται πλέον καθαρά ως όροι της υπέρβασης η έντονη κοινωνική κινητοποίηση και η κοινωνική συμφιλίωση.

Οι δυναμικές όψεις της παράδοσης αποχτούν στη διαδικασία αυτή μια κρίσιμη σημασία για τη διατήρηση της συνέχειας και του ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα της εξέλιξης. Ο νεοτερισμός άλλωστε δεν θα μπορούσε να δράσει παρά με υπάρχουσες μορφές και αξίες, εισάγοντας διαδικασίες που θα εξασφαλίζουν μια σύμμορφη προς τις πάγιες πολιτισμικές αξίες πολιτική εξέλιξη και με σκοπό την τιθάσευση των ανεξέλεγκτων παραμέτρων της τεχνολογίας και τον «εξανθρωπισμό» της. Στη διαδικασία αυτή η εξουσία χρειάζεται να αναπτύξει από τον τριπλό της χαρακτήρα (δύναμη, ιερότητα σε κάθε παραλλαγή, διαιτησία) το στοιχείο της διαιτησίας. Η εξουσία, όσο και αν θεωρήθηκε ως κάτι το δεδομένο, παραμένει μια υποκειμενική κατηγορία, μια υπόθεση που πρέπει να επαληθευθεί, όπως την όρισε ο HUMP. Και στη σημερινή φάση εξέλιξης παραμένει η εξουσία ως η απάντηση που προκύπτει από την ανάγκη της πάλης κατά της εντροπίας που απειλεί την κοινωνία, όπως κάθε σύστημα. Στη φάση όμως αυτή μπορεί να αποβάλει πολλά από τα καταπιεστικά και αλλοτριωτικά της στοιχεία, καθώς δεν καλείται να επιβάλει ή να συντηρήσει την κυριαρχία μιας τάξης, αλλά την ενότητα έκφρασης μιας ανοιχτής πολυατομικής κοινωνίας και να συμβάλλει στη σύσταση νέων λειτουργικών μορφών συλλογικότητας.

Με τα δεδομένα αυτά της σύγχρονης ανάλυσης, που εντελώς

* Το άρθρο αυτό ήταν το τελευταίο που δημοσίευσε ο Παύλος Μπακογιάννης πριν την δολοφονία του.

ενδεικτικά αναφέρθηκαν, οι πολιτικοί σχηματισμοί κρίνονται περισσότερο από τις νέες συλλήψεις τους και πολύ λιγότερο από τον παραδοσιακό τους χαρακτήρα. Στη νέα δυναμική που αναπτύσσεται έχουν περισσότερο σημασία αφενός τα στοιχεία της κάθε ιδεολογίας και τα πολιτικά χαρακτηριστικά που η νέα δύναμη της τεχνολογικής επανάστασης μπορεί να αξιοποιήσει και αφετέρου εκείνα που εγγυώνται περισσότερο τον πολιτισμό και την επιβίωση της ανθρώπινης ταυτότητας στη νέα μεγάλη περιπέτεια που έχει ήδη αρχίσει. Από αυτή την άποψη τα λεγόμενα και θεωρούμενα συντηρητικά κόμματα βρίσκονται, στην αφετηρία, σε προνομιακή θέση. Αποφασιστικό κριτήριο είναι η καλύτερη και αποτελεσματικότερη συμβολή τους στην τεχνολογική έκρηξη και την πορεία της. Οι προσαρμοστικές κινήσεις στις χώρες του «υπαρκτού σοσιαλισμού» προς τη φιλελεύθερη κατεύθυνση, με στόχο την κοινωνική ενεργοποίηση και την τεχνολογική ανάπτυξη, επιμαρτυρούν αυτή τη διαπίστωση.

Στην ιστορία της κοινωνικής εξέλιξης το «καλό» και το «κακό» δεν είναι αυστηρά δεδομένα, ούτε το «προοδευτικό» και το «αντιδραστικό». Η γνωστή διατύπωση «η δουλεία υπήρξε η πρώτη μορφή απελευθέρωσης του ανθρώπου» συχνά επαναδιατυπώνεται. Το επιβαλλόμενο νέο δεν έχει πάρει την άδεια κανενός για να υπάρξει και να επιβληθεί. Και εφόσον επιβληθεί οι πάντες και τα πάντα επανακρίνονται από τη θέση τους απέναντί του και τις δυνατότητες που έχουν να το υπηρετήσουν. Και αυτές τις δυνατότητες εν προκειμένω τις έχουν οι φιλελεύθερες αντιλήψεις και οι φιλελεύθεροι σχηματισμοί. Η απουσία δογματισμών από τις αντιλήψεις αυτές και η ευέλικτη, προσαρμοστική δομή των σχηματισμών, η αναφορά τους στο άτομο — λειτουργική μονάδα και μαζί με τον πλουραλισμό εγγύηση για την αντιμετώπιση απάνθρωπων παρενεργειών του συστήματος — η τυπική και δεσμευτική αναφορά στην κάθε μορφής ελευθερία είναι μερικά από τα σημεία που εξασφαλίζουν στη φιλελεύθερη ιδεολογία προνομιακή θέση στην αφετηρία. Η θέση της φιλελεύθερης ιδεολογίας και πολιτικής ανάμεσα στην πολιτισμική παράδοση και την πιο άνετη ακρόαση του νέου της προσδίδουν και καλύτερη προοπτική. Με δεδομένο ότι τα πολιτικά σχήματα του μέλλοντος, όπως και η κοινωνική δομή, θα απέχουν πολύ από τα γνωστά μας πρότυπα, μπορεί κανείς άνετα να διακινδυνεύσει την πρόγνωση, ότι αυτά θα αποτελούν εξέλιξη και βελτίωση των φιλελεύθερων σχηματισμών. Αυτό άλλωστε θα ήταν και ευχή, αν θέλουμε να αποφύγουμε έναν κόσμο ίδιο ή χειρότερο από τις δυσοίωνες προβλέψεις τύπου 'Οργουελ.

Η χώρα μας δεν αποτελεί εξαίρεση σ' αυτή την εξέλιξη. Η από παράδοση ανύπαρκτη ή χαλαρή τυπική ταξική δομή, η μεγάλη κοινωνική κινητικότητα, η παραδοσιακή αμφισβήτηση της κεντρικής εξουσίας, η αντίληψη της κοινότητας ως λειτουργικού υπεδόφους της προσωπικότητας και μια σειρά ακόμη χαρακτηριστικών είναι καλές προϋποθέσεις για να παρακολουθήσουμε χωρίς πολλούς κραδασμούς αυτή την εξέλιξη. Οι πολιτικοί της σχηματισμοί επίσης επιδέχονται ανάλογες αναλύσεις. Επί πλέον μάλιστα ο παρακολουθηματικός προς τη γενικότερη εξέλιξη χαρακτήρας της δικής μας ανάπτυξης, δίνει περισσότερα πλεονεκτήματα αφετηρίας στη φιλελεύθερη ιδεολογία και πολιτική. Είναι αυτή που μας συνδέει ασφαλέστερα με τον κορμό της εξέλιξης, ενώ απαιτεί τη διεκπεραίωση σ' ένα εγγύς μέλλον με εθνική ταυτότητα. Το σχήμα «Αριστερά-Δεξιά» είναι εμφανώς κενό περιεχομένου και παγιδευτικό. Οι εξελίξεις στο χώρο της «Δεξιάς» υπήρξαν πολύ ταχύτερες και

πολύ σημαντικότερες από εκείνες στο χώρο της Αριστεράς, με αποτέλεσμα η σημερινή φιλελεύθερη παράταξη να προσδιορίζεται πολύ λιγότερο από το αρνητικό παρελθόν από όσο η Αριστερά από το δικό της. Οι επιταχύνσεις αυτές καθώς και οι στρατηγικές προσαρμογές δεν θα προσέδιδαν στο φιλελεύθερο χώρο το στίγμα του «συντηρητικού», που με βάση τα γεγονότα, πράξεις και παραλήψεις της δεν θα μπορούσε να αποφύγει η Αριστερά. Ακόμη, τη στενή σχέση προς τον τύπο ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας και τη σύμμορφη προς αυτήν εξέλιξη των δομών και των επιλογών της φιλελεύθερης παράταξης δεν θα μπορούσε ούτε από απόσταση να διεκδικήσει η Αριστερά. Οι εν πολλοίς βιασμένες, μμητικές και καθυστερημένες σε σχέση με τους κοινωνικούς ρυθμούς εξελίξεις αυτού του χώρου διαπιστώνονται όλο και συχνότερα ακόμη και στις αυτοκριτικές του εξάρσεις. Τέλος η αποτυχία του «πειράματος ΠΑΣΟΚ» και η διακινδύνευση από αυτό της κοινωνικοπολιτικής ανάπτυξης και η αύξηση των ποικίλων υστερήσεων μας απέναντι στη γενικότερη εξέλιξη προσθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα στο φιλελεύθερο χώρο.

Δεν μπορεί να θεωρηθεί τυχαίο άλλωστε ότι ως σχετικά θετικές εξελίξεις σ' ολόκληρο το πολιτικό μας φάσμα θεωρούνται αυτές που χαρακτηρίζονται ως φιλελεύθερης απόκλισης. Ο συνασπισμός της Αριστεράς κατέστη δυνατός μόνο με την — προσχηματική ή όχι — κατάφαση από το ΚΚΕ της περεστρόικα. Και είναι ορατές οι διεργασίες να υποκατασταθεί στο χώρο του το ΠΑΣΟΚ από κάποιο νέο, κεντρώο, δηλαδή φιλελεύθερο, σχήμα. Και τα δύο αυτά σχήματα θα καθυστερήσουν να βρουν την ταυτότητα με την οποία πειστικά θα απευθυνθούν στο σύγχρονο Έλληνα πολίτη. Ο οργανωμένος εν τω μεταξύ, φιλελεύθερος χώρος και ο αρθρωμένος πολιτικός του λόγος θα έχουν τις δικές τους επιταχύνσεις. Οι νέες κοινωνικές δυνάμεις που αφομοιώνει με ταχύτητα θα εκφράζονται στην πολιτική του ταυτότητα και θα διευρύνουν τις προοπτικές του. Μακριά από του να βλέπει κανείς γραμμικά τις πολιτικές εξελίξεις, μπορεί να προεικασεί ότι στο ορατό μέλλον θα κυριαρχήσει η φιλελεύθερη πολιτική αντίληψη, που ήδη εξασφαλίζει και τη μεγαλύτερη κοινωνική κινητοποίηση, πράγμα που παραδοσιακά ήταν ένα προνόμιο της Αριστεράς.

Ο ενεργός πολίτης και η ενεργός κοινωνία είναι ένα ζητούμενο της σύγχρονης εξέλιξης. Η ολοκλήρωση της δημοκρατίας με κοινωνική δικαιοσύνη, η κοινωνική οργάνωση και η αναζήτηση νέων μορφών συλλογικότητας είναι αιτήματα με βάση την εξυπηρέτηση των οποίων θα κρίνεται στο εγγύς μέλλον κάθε πολιτικός σχηματισμός.

Σ' αυτό ασφαλώς και μπορούν να συνεισφέρουν όλοι οι πολιτικοί σχηματισμοί. Η αντίληψη ότι η εξουσία είναι μια κυβερνητική υπόθεση είναι ξεπερασμένη και καταδικασμένη. Ο δυναμικός πλουραλισμός της πολιτικής ζωής θα επιδράσει θετικά στον πολυμερισμό της εξουσίας και την άμβλυνση των αρνητικών της χαρακτηριστικών. Η ανοιχτή κοινωνία των πολιτών και η πορεία προς αμεσότερες μορφές δημοκρατίας δεν είναι υπόθεση ενός κόμματος ή ενός χώρου, είναι όμως μια φιλελεύθερη υπόθεση που εξυπηρετείται από γενικότερα φιλελεύθερες αντιλήψεις. Και το συγκριτικό πλεονέκτημα διαθέτει ο χώρος που συνειδητά έχει αυτή την ιδεολογία και την οργανωτική δομή να την αναπτύξει. Από τα υπάρχοντα σήμερα πολιτικά σχήματα τις δυνατότητες αυτές έχει η Νέα Δημοκρατία, που θα δώσει και τον τόνο στις επερχόμενες ευρύτερες πολιτικές εξελίξεις.

ΠΡΟΣ ΜΙΑΝ «ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ» ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΕΞΙΑ

του Αιμιλίου Μπουρατίνου

Τίποτε δεν έχει ζημιώσει τόσο την σημερινή φιλελεύθερη παράταξη όσο η απουσία δικού της χαρακτηριστικού «πιστεύω». Έχοντας στραφή προς σαφώς σοσιαλιστικές επιλογές μετά το 1974, η φιλελεύθερη παράταξη δεν πείθει ακόμα ότι προσφέρει σαφή εναλλακτική λύση στην κοινωνική και οικονομική πρόταση της Αριστεράς. Οι κατά καιρούς προβαλλόμενες θέσεις της μοιάζουν ευκαιριακές, απηχώντας μια νοοτροπία ιδεολογικού ουραγού: «Ναι, θέλουμε και μεις περίπου όσα διακηρύσσει ο σοσιαλισμός — χωρίς όμως τους σοσιαλιστές. Εμείς είμαστε οι πραγματικοί υπέρμαχοι των λαϊκών συμφερόντων, εμείς μόνο ξέρουμε να ωθούμε το κράτος στις σωστές επιλογές και να προστατεύουμε τις μάζες από την αυθαιρεσία του». Μέχρι πολύ πρόσφατα είχε κανείς συχνά την εντύπωση ότι η μόνη ουσιαστική διαφορά ανάμεσα στην σοσιαλιστική και την φιλελεύθερη παράταξη του ελληνικού χώρου ήταν ότι η πρώτη προσανατολίζεται στον Τρίτο Κόσμο, ενώ η δεύτερη στην Δύση. Σε ό,τι αφορά τον τρόπο αντιμετώπισης των ιδίων των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων, δεν ανέκυπταν ουσιαστικές διαφορές. Απλώς οι μεν κατηγορούσαν τους δε ότι εφαρμόζουν άσχημα μια λίγο πολύ παρόμοια πολιτική — και δεν ανταποκρίνονται όσο πρέπει στην διεκδικητική έφεση των πολιτών!

Για την παραπάνω αδυναμία της ελληνικής φιλελεύθερης παράταξης δεν ευθύνεται μόνο η μέχρι προσφάτως ευρεία λαϊκή απήχηση των σοσιαλιστικών συνθημάτων και η φυσική επιθυμία να εντυπωσιασθή (μέσω αυτών) ο ψηφοφόρος. Ευθύνονται επίσης λόγοι ιστορικοί.

Η σημερινή φιλελεύθερη παράταξη είναι η διάδοχος της άλλοτε Δεξιάς. Η άλλοτε Δεξιά όμως είχε ζυμωθεί με δύο ισχυρότατες παραδόσεις συγκεντρωτικής εξουσίας, τις οποίες είχε συνειδητά ασπασθή. Η πρώτη ήταν εκείνη του άκρατου βυζαντινού κρατισμού, που γονάτισε οικονομικά την Αυτοκρατορία, φαλκιδεύοντας κάθε επιχειρηματική πρωτοβουλία και καθιστώντας την αδύναμη μπροστά στους εχθρούς της. Η δεύτερη παράδοση ήταν εκείνη του ναπολεοντειού συγκεντρωτικού κράτους, που εισήχθη από την Δύση μετά την εθνεγερσία του 1821. Οι δύο αυτές παραδόσεις, τόσο άσχετες με το καθ' αυτό ελληνικό προσωποκεντρικό πολιτειακό πρότυπο της δημογεροντίας (κατά την τουρκοκρατία) και της πόλης-κράτος (κατά την αρχαιότητα), επέτρεψαν στην ελληνική Δεξιά να υιοθετηθεί άνετα το επίσης συγκεντρωτικό πρότυπο του σοσιαλισμού μετά το 1974, όταν μεταβαπίσθη σε φιλελεύθερη παράταξη. Το κράτος θα γινόταν απλώς πιο ανθρώπινο. Δεν θα περιοριζόταν. Αντίθετα, θα διογκωνόταν. Με εξαίρεση ελά-

χιστα στελέχη της παράταξης εκείνης, κανένας δεν υποψιάσθηκε μετά το 1974 (αλλά και μετά το 1981), ότι το ζητούμενο του φιλελεύθερου χώρου δεν είναι το πιο ευπρόσωπο κράτος, αλλά ο δραστικός περιορισμός του. Έτσι φθάσαμε σε μια κατάσταση σήμερα, που απαιτεί από την φιλελεύθερη παράταξη να αναθεωρήσει εις βάθος τον προσανατολισμό της. Από εκεί που άλλοτε απαίτηση ήταν η κοινωνικοποίηση του προσώπου, τώρα είναι η προσωποποίηση της κοινωνίας.

Ένας τέτοιος αναπροσανατολισμός του κοινωνικού και οικονομικού σκέπτεσθαι εκ μέρους της φιλελεύθερης παράταξης, με επίκεντρο τις αξίες του αυτοπροσδιοριζόμενου προσωπικού ανθρώπου, δεν αντιπροσωπεύει θεωρητικό αίτημα. Αντιπροσωπεύει αδήρητη ανάγκη. Η ίδια η κρίση πολιτισμού, από την οποία περνάμε σήμερα στην Ελλάδα, απαιτεί να στραφή ο φιλελευθερισμός σε λύσεις που αξιοποιούν τις ικανότητες και την επινοητικότητα των παιδιών της. Η εποχή της κρατικιστικής νοοτροπίας παρήλθε σε όλο τον κόσμο. Την ταφόπετρά της τσιμέντωσαν ο Ντενγκ Χσιάο Πινγκ στην Κίνα και ο Μιχαήλ Γκορμπατσώφ στην Σοβιετική Ένωση. Θα αποτελούσε τραγική ειρωνεία να επιμείνει η φιλελεύθερή μας παράταξη σε επιλογές, που αποδείχθηκαν τόσο καταστροφικές στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού — και που για τον λόγο αυτό εγκαταλείπονται τώρα εκεί με κάθε σπουδή.

Οι προϋποθέσεις για την αναζήτηση μιας νέας φιλελεύθερης κοινωνικής πρόταξης

Τι όμως οφείλει να κάνει ο σημερινός Έλληνας φιλελεύθερος προκειμένου να συμβάλει στην διαμόρφωση μιας νέας πιο αποτελεσματικής κοινωνικής πρόταξης, σύμφωνα με τις ανθρωποκεντρικές απαιτήσεις της σημερινής εποχής; Πως πρέπει να ενεργήσει και από που να αρυσθή κριτήρια;

Υπάρχει μια σειρά από προϋποθέσεις για μια τέτοια προσπάθεια. Η πρώτη είναι να αποκτήσει ο Έλληνας φιλελεύθερος αυτοπεποίθηση. Χρειάζεται να σταματήσει να μαϊμουδιζει την Αριστερά και να συνειδητοποιήσει ότι ενσάρκωνει ο ίδιος μια ΘΕΣΗ. Η δεύτερη προϋπόθεση είναι να αποβάλει ο Έλληνας φιλελεύθερος διάφορες αυταπάτες, από όσες άφησε να του καλλιεργήσει (αβασάνιστα) η αντίπαλη παράταξη. Η τρίτη προϋπόθεση είναι να ενσκήψει

ο Έλληνας φιλελεύθερος με σοβαρότητα και πραγματική διάθεση να διδαχθή στην ελληνική ιστορική εμπειρία και ελληνική ιδιοπροσωπία. Εδώ θα χρειασθώ να ξεχωρίσω με ιδιαίτερη προσοχή ποιο μέρος της ελληνικής εμπειρίας επισπράττει ο ίδιος μέσα από Δυτικές πηγές και ποιο μέσα από γηγενείς, ώστε να καταλάβω ποια είναι η ειδοποιός διαφορά Ελλάδας-Δυτικού Πολιτισμού και πως μπορεί να αξιοποίηση αποτελεσματικότερα τις καθαρά ελληνικές ποιότητες. Τελικά υπάρχει και μία τέταρτη προϋπόθεση: Είναι να κοιτάξω ο Έλληνας φιλελεύθερος την πραγματικότητα στα μάτια, μακριά από κάθε κρυστάλλωση, ιδίως αν αυτή αφορμάται από κάποια ιδεολογικώς (ή αντιιδεολογικώς) χρωματισθέντα στοιχεία του παρελθόντος. Αν δεν το κάνει αυτό ο σημερινός Έλληνας φιλελεύθερος, δεν θα μπορέσει να αναγνωρίσει (και προκρίνει) λύσεις που να είναι ταυτόχρονα εφικτές, ανοιχτές στην αυτορύθμιση και προϊόντα κατανόησης του ανθρωπίνου ψυχισμού.

Στις εν συνεχεία σελίδες θα γίνω μια απόπειρα να εξετασθούν ωρισμένες θεμελιώδεις έννοιες, θεσμοί και αιτήματα του σημερινού ανθρώπου, όπως αυτά μεταμορφώνονται επαναστατικά μέσα από την τρέχουσα φιλελεύθερη οπτική — και πρακτική. Εν συνεχεία θα προταθούν μερικές βασικές αρχές και θέσεις βγαλμένες από την διστορική ελληνική προσέγγιση, για μια νέα και γόνιμη ελληνική φιλελεύθερη κοινωνική πρόταση. Η διερεύνηση αυτή δεν θα εξαντλή το θέμα. Ελπίζεται όμως ότι θα υποκινήσει άλλους πιο έμπειρους αναζητητές στο να προχωρήσουν πιο πέρα στην έρευνα. Στον φιλελευθερισμό όποιος νομίζει ότι μπορεί να παρουσιάσει κάποια ολοκληρωμένη πρόταση βρίσκεται εκτός πραγματικότητας. Ο φιλελευθερισμός δεν περιγράφεται. Ενσαρκώνει ό,τι υπερβαίνει — και δεν περιορίζεται από — την περιγραφή.

Η αρρώστια της ιδεοληψίας

Από τα παραπάνω προκύπτει πως η πρώτη θεμελιώδης εντολή για τον σημερινό απολογητή του φιλελευθερισμού είναι ότι δεν επιτρέπεται πια να ιδεολογήσει. Η εντολή αυτή παρουσιάζεται ιδιαίτερα επιτακτική στην σημερινή Ελλάδα, όπου όπως όλοι γνωρίζουμε, το ιδεολογικώς σκέπτεσθαι είχε πάρει μέχρις εντελώς πρόσφατα εξαιρετικά επικίνδυνες διαστάσεις.

Πραγματικά, αν υπάρχει μία κοινή βαθύτερη αιτία για τα τρέχοντα ποικίλα κοινωνικά, ψυχολογικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα της Ελλάδας αυτή είναι η μονομανής ιδεοληψία. Η υποτιμητική για την ανθρωπινή ποιότητα προσήλωση στην υπόθεση ότι προκειμένου να λειτουργήσει το άτομο αποτελεσματικά υπέρ του εαυτού του ή της κοινωνίας οφείλει να ταυτίζεται **οπωσδήποτε** με κάποια πρότυπα — ψυχολογικά, εθνικά, κοινωνικά, φιλοσοφικά ή άλλα: η παγιδευτική βεβαιότητα πως η αφαιρετική και τεμαχιστική λειτουργία του ανθρωπίνου ψυχονοητικού μηχανισμού είναι η μόνη δυνατή, ή εν πάση περιπτώσει η μόνη έγκυρη ή χρήσιμη· η παραπλανητική θεώρηση κάθε ατομικού ή συλλογικού κακού ως οφειλόμενου σε εξωτερικούς αποκλειστικά παράγοντες, οι οποίοι μπορούν να αντιμετωπισθούν μόνο με την προσφυγή σε άλλους επίσης εξωτερικούς παράγοντες· η πίστη ότι το σωστό σύστημα φτιάχνει τον σωστό άνθρωπο· και τελικά, σαν απόσταγμα όλων αυτών, η θεώρηση του ίδιου του ανθρώπου είτε ως

καθορισμένου κοινωνικού ζώου, είτε (το αντίθετό του) ως αυτοπεριορισμένου υποκειμενικού ατόμου, αλλά ποτέ σχεδόν ως αυθεντικού προσώπου — όλες αυτές οι **ιδέες**, αλλά κυρίως η απόλυτη πίστη στην ανωτερότητα του ίδιου του ιδεοπλαστικού μηχανισμού, έχουν σφηνωθεί τόσο καιρία στο μυαλό μας, κυριαρχούν τόσο στρεβλωτικά στον τρόπο με τον οποίο προσλαμβάνουμε τον κόσμο και λειτουργούμε μέσα σ' αυτόν, ώστε έχουν πια πάρει τις διαστάσεις πανεθνικής επιδημίας — ιδίως μεταξύ των νέων.

Η φιλελεύθερη παράταξη οφείλει να διερευνήσει τα αίτια αυτού του φαινομένου πολιτισμικής υπανάπτυξης. Οφείλει επίσης να ζυγίσει τις αρνητικές του επιπτώσεις. Έτσι μόνο θα αποβάλει την τάση της να μιμνείται τους αντιπάλους της. Και έτσι μόνο θα αποφύγει την αντίθετη τάση να αντι-

“
Έλληνες,

Υπείκων εις την πάνδημον πρόσκλησιν υμών, επανέρχομαι και πάλιν εις την προσφιλή μας Πατρίδα, αφού επί δώδεκα έτη έμεινα μακράν αυτής. Η συγκίνησίς μου είναι βαθυτάτη και η ευγνωμοσύνη μου προς τον λαόν μου απέραντος. Επί τόσα έτη έκρυπτον εις την καρδίαν μου τον πόνον μου δια τον χωρισμόν μας και την νοσταλγίαν μου δια την Ελλάδα. Η αγάπη μου προς τον Λαόν μου, η επιθυμία μου να ευτυχήση αν ήτο δυνατόν και άνευ Εμού, με έκαμε να παραμένω καθ' όλα τα μακρά ταύτα έτη εν τη σκιά. Απείχον επιμελώς πάσης ενεργείας δυναμένης να διαταράξη την πολιτικήν, κοινωνικήν και οικονομικήν ζωήν του τόπου, δεν έπαυσα όμως ουδ' επί στιγμήν να παρακολουθώ μετά προσοχής και ενδιαφέροντος τας ημέρας της ευτυχίας και της ημέρας της δυστυχίας Σας. Σήμερον, ότε καλούμαι και πάλιν εις τα υψηλά μου καθήκοντα, είμαι εξ ολοκλήρου έτοιμος να διαθέσω όλας τας δυνάμεις μου, όλην μου την πείραν, όλην την εργατικότητα μου, δια την ηθικήν και υλικήν προαγωγήν του Λαού μου, ολοκλήρου του Λαού μου, άνευ ουδεμιάς εξαιρέσεως. Παραδίδω εις την λήθην το παρελθόν και έχω την απόφασιν να εξασφαλίσω την ισότητα και δικαιοσύνην δι' όλους. Η αποκατάστασις ηθικής ενότητος και αλληλεγγύης και η ειλικρινής συνεργασία όλων των Ελλήνων, υπό τα οδηγίας και την διεύθυνσιν των κυβερνήσεών μου, θα φέρη και πάλιν την Ελλάδα εις ημέρας ευτυχίας και δόξης, ομοίας προς εκείνας τας οποίας είδεν υπό τον αείμνηστον Πάτριον μου και τον ένδοξον Πατέρα μου. Ζήτω η Πατρίς! Γεώργιος Β'

”

Η ενθρόνιση του Γεωργίου Β'
18 Δεκεμβρίου 1935

δρά τυφλά σ' αυτούς. Δεν χρειαζόμαστε ένα σοσιαλισμό ή ένα αντι-σοσιαλισμό. Δεν επιτυγχάνει κανείς ικανοποιητικά αποτελέσματα είτε μιμούμενος, είτε αντιδρώντας μηχανιστικά σ' αυτούς με τους οποίους διαφωνεί. Το ζητούμενο της σημερινής εποχής είναι μια ανοικτή και ευέλικτη προσέγγιση στα κοινωνικά και οικονομικά πράγματα — μια προσέγγιση μη ιδεοβατούσα, μια ικανότητα για θέαση της πραγματικότητας όπως σκριβώς είναι και μια βούληση για τον χειρισμό της με γνώμονα τις προτεραιότητες, τις ικανότητες, τις ευαισθησίες και τον ιδιαίτερο ψυχισμό του κάθε ανθρώπου χωριστά.

Το μεγάλο άγγελμα του Μαρξ ήταν ότι αν επρόκειτο να αλλάξουμε εμείς οι ίδιοι, πρέπει να αλλάξει πρώτα η κοινωνία μέσα στην οποία ζούμε. Το μεγάλο άγγελμα της σημερινής εποχής είναι ότι αν θέλουμε να αλλάξει η κοινωνία, πρέπει να αλλάξουμε πρώτα εμείς οι ίδιοι. Κήρυκας αυτού του δεύτερου αιτήματος πρέπει να γίνει η ελληνική φιλελεύθερη παράταξη. Η πολιτισμική μας κληρονομιά, με τις εξακολουθητικές αναφορές της στην δύναμη, την μοναδικότητα και την αυτοτέλεια του ανθρωπίνου προσώπου, αυτό επιβάλλει. Η Αλλαγή, για την αναγκαιότητα της οποίας εξακολουθεί πάντα να ομιλή η Αριστερά, δεν είναι η αλλαγή των συνθηκών λειτουργίας της κοινωνίας. Είναι — ή μάλλον πρέπει να είναι — η αλλαγή των προσωπικών αξιών, διαθέσεων και κριτηρίων, με τα οποία προσεγγίζουμε τα θέματα της κοινωνίας και της ζωής γενικότερα. Ο σοσιαλιστής άνθρωπος είναι αυτός που αλλάζει στο μέτρο που αλλάζει η κοινωνία. Ο φιλελεύθερος άνθρωπος είναι αυτός που αλλάζει την κοινωνία στο μέτρο που αλλάζει ο ίδιος. Σέβεται τον εαυτό του ως μοναδικό και αυτοπροσδιοριζόμενο πρόσωπο, όχι ως υποδιαίρεση της μάζας, όπως τον θέλει ο σοσιαλισμός. Εκπροσωπεί μια λιγώτερο θεωρητική και πιο δημιουργική άποψη για την ανθρώπινη ποιότητα — και την ανθρώπινη προοπτική.

Αστοί: Η αταξική τάξη

Έχοντας επιστήσει την προσοχή στην πληγή της ιδεοληψίας, μπορούμε τώρα να προχωρήσουμε στην άρση μερικών ιδεογενών παρεξηγήσεων γύρω από ωρισμένα κοινωνικά και οικονομικά θέματα κεφαλαιώδους σημασίας. Ενώ τα θέματα αυτά έχουν άμεση σχέση με την φιλελεύθερη προσέγγιση, εντούτοις συλλαμβάνονται από τους περισσότερους απολογητές της υπό αριστερό πρίσμα. Αυτή η τάση πρέπει να αναστραφεί, όπως είπαμε, αν ο φιλελευθερισμός πρόκειται να λειτουργήσει σωστά ως κοινωνικό κίνημα στον τόπο μας. Πρέπει να δούμε πάλι τα πράγματα μακριά από κάθε ιδέα γι' αυτά.

Το πρώτο από τα παρεξηγημένα κεφαλαιώδη θέματα είναι η υπόσταση και ο ρόλος της αστικής τάξης. Με αφετηρία την μαρξιστική σκέψη, έχει διαδοθεί σχεδόν παντού η άποψη ότι οι αστοί αποτελούν κοινωνική τάξη, όπως οι εργάτες και οι (άλλοτε) ευγενείς. Έχει επίσης διαδοθεί η άποψη ότι, ανεξαρτήτως του αν είναι κανείς υπέρ ή κατά της κατάργησης των τάξεων, η αταξικότητα μπορεί να ανακύψει μόνο στα πλαίσια κάποιας μελλοντικής κομμουνιστικής κοινωνίας. Η παραπάνω άποψη προδίδει άγνοια της πραγματικότητας, όπως αυτή ήδη υπάρχει από την εποχή του ύστερου μεσαίωνα, όταν άρχισαν να κάνουν την εμφάνισή τους οι πρώτοι πιστοί σε στενή συμμαχία με τους βασιλείς

“... Το χειρότερον — πολύ κακό μάθημα προς την νέαν ελληνικήν γενεάν, που η διαπαιδαγώγησίς της γίνεται κυρίως με το παράδειγμα της ηγέτιδος τάξεως — είναι, ότι η απόσπασις των αναγκαίων βουλευτών από τον κ. Παπανδρέου, διά να φθάση η πλειοψηφία εις τον αριθμόν 152, έγινε με εξαγοράν συνειδησέων, με υπουργοποίησιν ανθρώπων, που δεν θα εγίνοντο ποτέ, υπό άλλας συνθήκας, υπουργοί, ακόμη και με άλλα απάραδεκτα μέσα, που τα επληροφορήθην εξωδίκως, αργότερα. Εάν εγνώριζα, ότι είχαν χρησιμοποιηθή και τοιαύτα μέσα, που προτιμώ να μη τα ονομάσω, θα έφευγα από την αίθουσαν της Βουλής και ας εψήφισε όποιος ήθελε... Δεν σώζεται ο τόπος — ούτε αντιμετωπίζεται ο κίνδυνος, που απειλεί την Ελλάδα από τον κομμουνισμόν — με τα μέσα αυτά. Χάλασμένεες συνειδήσεις δεν στηρίζουν καθεστώτα, δεν σώζουν έθνη, δεν ανορθώνουν κράτη. Αντί να δοθούν παραδείγματα ανωτερότητος, ανιδιοτελείας, αυστηρότητος ήθους, λιτότητος βίου, προθυμίας εις θυσίαν υλικών αγαθών ή και της ζωής, που μόνον και μόνον αυτά σώζουν τα έθνη και τα καθεστώτα από την παρακμήν και από την επίθεσιν των επαναστατικών δυνάμεων, εδόθη εις τον Λαόν μας και ιδίως εις την κατά φυσικόν λόγον ταλαντευομένην δύσπιστον απέναντι όλων μας νεολαίαν το φοβερόν παράδειγμα της εξαγοράς βουλευτών με τον υπουργικόν θώκον ή και με άλλα ακατονόμαστα μέσα...”

Από επιστολή του
Π. Κανελλόπουλου προς τον
Κων/νο Β', Ιανουάριος 1966

(εναντίον των πανίσχυρων τότε τοπικών αρχόντων).

Οι άρχοντες και οι ευγενείς αποτέλεσαν ασφαλώς μια κοινωνική τάξη. Το ίδιο ισχύει για τους δουλοπάροικους, τους αγρότες και την θυγατρική των κατηγορία, τους εργάτες. Όλοι αυτοί κληρονομούσαν την θέση των στην κοινωνία και ήταν σχεδόν αδύνατο να την αλλάξουν. Δεν ισχύσε όμως το ίδιο για τους αστούς. Εδώ ουδέποτε έπαιξε καθοριστικό ρόλο το ποιος ήταν πατέρας σου. Έπαιξε ρόλο το ποιος είσαι εσύ.

Οι πρώτοι αστοί ήσαν έμποροι ή βιοτέχνες. Μπορεί να γεννηθείς γιός έμπορα ή βιοτέχνη και να έχεις έτσι κάποια πλεονεκτήματα έναντι των γιών των ευγενών ή των εργατών, που στερούνταν το ανάλογο υπόβαθρο. Τελικά όμως οι έμποροι και οι βιοτέχνες δεν αποτέλεσαν κληρονομική τάξη στην Δύση, όπως οι συνάδελφοί των της Ινδίας. Και

επειδή δεν αποτέλεσαν, επειδή στηρίχθηκαν περισσότερο στο προσωπικώς βλέπειν και το πρωτοτύπως ενεργείν, επιβλήθηκαν με τον καιρό στους πάντες. Αν δεν ήσουν επινοητικός και δραστήριος περί την προώθηση του εμπορίου ή την ανανέωση της βιοτεχνίας, δεν επρόκειτο να διατηρήσης επί πολύ την θέση σου ως αστού. Ο αστισμός στηρίχθηκε στην ίδια απλή αρχή, στην οποία είχαν στηριχθεί όλες οι εσωτερικές θρησκευτικές αγωγές από τα αρχαία χρόνια: «Είσαι ό,τι επιτυγχάνεις, ή τουλάχιστον ό,τι αποδεικνύεσαι ικανός να διατηρήσης. Μετράει μόνον η προσωπική προσπάθεια και η νοημοσύνη που επενδύεις σ' αυτήν. Οι δρόμοι είναι ανοικτοί για όσους ξέρουν να τους ανοίξουν — και για όσους ξέρουν να τους κρατήσουν ανοικτούς».

Έτσι ο αστισμός αντιπροτείνθηκε — και τελικώς κατήργησε — την κληρονομημένη προσέγγιση στην πραγματικότητα. Έτσι επίσης ο αστισμός έθελε — και τελικώς απορρόφησε — τους αγρότες, τους εργάτες και τους ευγενείς. Αν στις προηγμένες βιομηχανικές χώρες της Δύσης το σύνθημα της κομμουνιστικής επανάστασης δεν έπιασε τελικά, τούτο οφείλεται στο ότι οι αστοί, ως αταξική τάξη, πρόσφεραν στους εργαζομένους ελκυστικώτερα πρότυπα. Οι εργάτες ένιωσαν ότι η έμφαση στην οικονομία και την προσωπική ανάδειξη, που χαρακτηρίζει τον αστισμό, τους ανοίγει την πόρτα της κοινωνικής ανόδου, ενώ ο σοσιαλισμός, που υποτάσσει την πρόοδο του ατόμου στην πρόοδο του συνόλου, δεν τους προσφέρει τέτοιες δυνατότητες. Ένιωσαν ακόμη οι εργάτες της Δύσης ότι η πίστη του σοσιαλισμού στην ανωτερότητα της εργατικής τάξης τους εγκλωβίζει σε μίαν ιδιότητα, από την οποία με κάθε θυσία ήθελαν να ξεφύγουν — για να γίνουν και αυτοί αστοί! Οι εργάτες της Δύσης ένιωσαν τελικά ότι η παραίτηση από την παρούσα ελευθερία χάριν μιας μελλοντικής ευημερίας, που ευαγγελίζεται ο σοσιαλισμός, είναι θυσία χωρίς αντίκρουσμα. Αναμφισβήτητα στην Δύση η ευημερία έχει ήδη αποκτηθεί όχι μόνον χωρίς απώλεια της προσωπικής ελευθερίας, αλλά με την πλήρη ενεργοποίησή της.

Εσφαλμένα λοιπόν θεωρούνται σήμερα οι αστοί ως τάξη, ακόμα και από τους φιλελευθέρους. Εσφαλμένα πιστεύεται ότι θα έρθει μια μέρα που οι τάξεις θα καταργηθούν. Οι τάξεις **ήδη** καταργήθηκαν. Τις κατήργησαν οι αστοί με την έμμηνη των στην ελευθερία του προσωπικού ανθρώπου να επιτυγχάνη την όποια θέση ημπορεί (και είναι ικανός να διατηρήσει) στην κοινωνία.

Τούτο δεν σημαίνει ότι η αστική κοινωνία δεν είναι γεμάτη κρυσταλλώσεις, ακριβώς όπως η σοσιαλιστική. Σημαίνει όμως ότι οι κρυσταλλώσεις εδώ δεν θεοποιούνται — και δεν διατηρούνται επί πολύ. Ο αγώνας εναντίον των όχι μόνον είναι εφικτός, μα επιβάλλεται από τις ίδιες τις οργανικές ανάγκες της κοινωνίας αυτής. Ο αστισμός είναι ο μόνος που εξισώνει (όπως η μυστική παράδοση) την αποκρυστάλλωση με το ύψιστο κακό. Είναι γι' αυτό ο μόνος που αναγεννάται συνεχώς από την τέφρα του. Σ' αυτόν δεν μετράει καν τι **έχεις** επιτύχει. Μετράει μόνο τι **μπορείς** **ακόμα** να πετύχεις — και πώς.

Η αδικία της ισότητας

Μπορούμε τώρα να προχωρήσουμε στην άρση μιας δεύτερης μεγάλης παρεξήγησης. Αφορά στο συγγενές (με το προηγούμενο) θέμα της ισότητας, το οποίο προσλαμβάνουν επίσης μέσα από το πρίσμα της σοσιαλιστικής δογμα-

τικής οι σημερινοί Έλληνες απολογητές του φιλελευθερισμού.

Όντως, υπάρχει μεταξύ των φιλελευθέρων κύκλων στην Ελλάδα ευρύτατα διαδεδομένη η άποψη ότι αν η ισότητα περιορίζη την δημιουργική έφεση του επιχειρηματία — αφού δεν μπορεί (χάρης στην φορολογία) να απολαύση όλους τους καρπούς του μόχθου του και της επινοητικότητάς του — τουλάχιστον αυτή στηρίζει τους αδύναμους και εξαλείφει, μερικώς τουλάχιστον, τις αδικίες. Η εν λόγω άποψη δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αν θέλη να την κοιτάξη κανείς κατά πρόσωπο, χωρίς παρωπίδες ή ευσεβείς πόθους. Η θεωρητική και γραφειοκρατική ισότητα — αυτή δηλαδή που πιστεύει και εφαρμόζει ο σοσιαλισμός — όχι μόνο δεν αποβαίνει υπέρ των αδυνάμων και των μη ευρηματικών, αλλά αποβαίνει εις βάρος των.

Στην κοινωνία που ενθαρρύνει τους ικανούς και τους ευρηματικούς να δημιουργούν και να απολαμβάνουν τους καρπούς του μόχθου των, παράγεται έργο οικονομικό και κοινωνικό που εισφέρει στην αντιμετώπιση των αναγκών των αδυνάμων και των μη ευρηματικών. Ποίος θέλει να στείλη το παιδί του σε μέτριο σχολείο; Ποίος εμπιστεύεται την άρρωστη μάνα του σε άσημο γιατρό; Ποίος τοποθετεί τις οικονομίες του σε αναποτελεσματική επιχείρηση; Ποίος τολμά να ταξιδέψη με αδοκίμαστο πιλότο; Εκεί που κάποιος γίνεται καλός δάσκαλος, γιατρός, πιλότος ή επιχειρηματίας, ο κοινός πολίτης έχει αυξημένες πιθανότητες να θεραπευτεί όταν αρρωσταίνη, να αποδίδη όταν δουλεύη, να καλύπτη τις ανάγκες του όταν είναι καταναλωτικές και να ανεβάξη το βιοτικό του επίπεδο όταν το θεωρή χαμηλό.

Αλλά και ο ένας κερδίζει από την ικανότητα του συνόλου να ανταποκρίνεται στην δημιουργικότητά του. Ο εφευρέτης χρειάζεται τον πολίτη που έχει το ενδιαφέρον να αγοράζη την εφεύρεσή του. Ο βιομήχανος έχει ανάγκη τον πελάτη που διαθέτει τόσα χρήματα ώστε μπορεί να προμηθευτεί το προϊόν του. Ο αγρότης θέλει τον καταναλωτή ικανό να ψωνίζει τις τομάτες του.

Η ισότητα αντιβαίνει στην ανάπτυξη. Αντιβαίνει δηλαδή στο καθολικώτερο αίτημα του σημερινού ανθρώπου. Αντιβαίνει επίσης στο αίτημα της δημιουργικής δραστηριότητας, που είναι συνυφασμένο μ' αυτή τούτη την ανθρώπινη υπόσταση. Αν ήθελε ο άνθρωπος να μείνη ίσος, δεν θα ανελλισόταν από το επίπεδο του πιθήκου. Ανελήχθηκε επειδή ρέπει προς την ευρηματικότητα.

Η ευρηματικότητα είναι λοιπόν το μάνσ της ανθρωπίνης ζωής και ο μοχλός της ανάπτυξης. Ποιος φτιάχνει κάτι καινούργιο για να μη θέλη να το διαδόση; Ποιος δεν εμπνέεται βλέποντας τον άλλο να μεταχειρίζεται κάτι καινούργιο; Το σύνολο βελτιώνεται από την ευρηματικότητα και την αποτελεσματικότητα του ενός. Ο ένας βελτιώνεται έχοντας ένα σύνολο στα πλαίσια του οποίου μπορεί να αξιοποιήση την ευρηματικότητά του και την αποτελεσματικότητά του. Επειδή μερικοί έχουν το ταλέντο να βγάζουν χρήματα, όλοι εμείς οι άλλοι, που δεν το έχουμε, μπορούμε και ζούμε καλύτερα.

Σε μια κοινωνία όπου κανένας δεν μπορεί να βγάξη περισσότερα χρήματα ή να ξέρει περισσότερα πράγματα από τον άλλο, κανένας δεν ζη καλά. Σε μια κοινωνία όπου η δημιουργικότητα, η γνώση και η αποτελεσματικότητα δεν αποφέρουν κέρδος, απλούστατα δημιουργικότητα, γνώση και αποτελεσματικότητα δεν ανακύπτουν. Δεν υπάρχει σήμερα ούτε ένα τεχνικό βοήθημα ή οργανωτική μέθοδος, α-

πό αυτά που ανέβασαν το ενδιαφέρον, την ποιότητα και το επίπεδο της ζωής στην Δύση, που έχει εφευρεθεί (ή αξιοποιηθεί) σε χώρα του υπαρκτού σοσιαλισμού. Αντίστροφα, δεν υπάρχει τεχνικό μέσο ή οργανωτική μέθοδος, από αυτά που επιτρέπουν ένα ελάχιστο επίπεδο άνετης ζωής στις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, που δεν έχει τις ρίζες του στην Δύση — πριν από 50 χρόνια! Ακόμα και ο ίδιος ο σοσιαλισμός είναι Δυτικό εφεύρημα!!

Η ισοπεδωτική ισότητα λοιπόν όχι μόνο δεν προάγει την ανθρωπιά, όπως καλή τη πίστει πιστεύουν ακόμα μερικοί Έλληνες φιλελεύθεροι. Δεν είναι καν χαρακτηριστικό ανθρώπινο. Στα μυρμήγκια ή τις μέλισσες ίσως υπάρχει ισότητα στην δουλειά και τις απολαβές. Στον άνθρωπο δεν υπάρχει, γιατί στην περίπτωση του προέχει ο σεβασμός στην δημιουργική έφεση.

Είμαστε ίσοι στο ότι διαφέρουμε, στο ότι μπορούμε να αξιοποιήσουμε την διαφορά μας και στο ότι η διαφορά μας δεν μας καθιστά τελικώς διαφορετικούς. Είμαστε ίσοι στο ότι έχουμε επιθυμίες, στο ότι μπορούμε να ικανοποιήσουμε μερικές από αυτές και στο ότι ικανοποιώντας τις τελικώς δεν μένομε ικανοποιημένοι. Είμαστε ίσοι στο ότι μας ενδιαφέρει πρωτίστως ο εαυτός μας, στο ότι μπορούμε να προάγουμε τα συμφέροντά μας και στο ότι προάγοντάς τα, τελικώς ωφελούμε τους άλλους.

Ο σοσιαλιστής και ο συνειδητοποιημένος φιλελεύθερος αγαπούν αμφότεροι την ισότητα. Ο πρώτος όμως από φόβο για τον άνθρωπο, ενώ ο δεύτερος από εμπιστοσύνη σ' αυτόν. Έτσι ο πρώτος καταπολεμά την ανισότητα στην θεωρία για να την στηρίξει στην πράξη μέσω της νομοκλατοσύρας, ενώ ο δεύτερος καταπολεμά την ισότητα στην θεωρία για να την στηρίξει στην πράξη, μέσω του επιχειρηματικού πνεύματος.

Όντως, αποτελεί ένα από τα αξιοπερίεργα της Δυτικής οικονομικής ανάπτυξης ότι, ενώ κατέστησε μερικά άτομα ικανά να αποκτήσουν τεράστιες περιουσίες, επηρέασε τον τρόπο διαβίωσης των πλουσίων πολύ λιγώτερο από ό,τι επηρέασε εκείνο των φτωχότερων. Οι τεχνικές καινοτομίες, που κατέβασαν το κόστος παραγωγής των βιομηχανικών προϊόντων, δεν άλλαξαν ουσιαστικά τον τρόπο με τον οποίο ζουν όσοι είχαν την δυνατότητα να πληρώνουν τις τιμές που αυτά στοίχιζαν και πριν γίνουν φθηνά.

Αλλά εκτός από αυτό, έχει αποδειχθεί πέρα από κάθε αμφιβολία ότι τα πιο προσοδοφόρα νέα προϊόντα είναι εκείνα ακριβώς που μπορούν να πουληθούν στους πολλούς μάλλον παρά στους λίγους. Έτσι π.χ., τα πρώτα υφαστουργεία μετά την βιομηχανική επανάσταση παρήγαγαν υφάσματα χαμηλής ποιότητας, τα οποία οι πλούσιοι δεν ήθελαν, ενώ ένα αιώνα αργότερα ο αναμφισβήτητος άρχοντας της αυτοκινητοβιομηχανίας δεν ήταν ο Χένρυ Ρους, κατασκευαστής των περίφημων Ρολλς Ρους, αλλά ο Χένρυ Φορντ, ο πρώτος επιχειρηματίας που συνειδητοποίησε ότι ο εργάτης του μπορεί να γίνει ο πρώτος (και καλύτερος) πελάτης του.

Για να καταλάβει κανείς πως τα οφέλη της Δυτικής οικονομικής ανάπτυξης μοιράσθηκαν τόσο πλατειά, πρέπει να συνειδητοποιήσει ότι τα μεγαλύτερα πλεονεκτήματά της καρπούνται εκείνοι ακριβώς οι επιχειρηματίες που καταφέρνουν να ανυψώσουν το βιοτικό επίπεδο όχι των ολίγων πλουσίων, αλλά των πολλών φτωχών.

Υπάρχει λοιπόν ισότητα και στα πλαίσια της ελεύθερης οικονομίας. Αλλά είναι μία ισότητα περί την οικονομικώς

αναγκαία (και όχι την κοινωνικώς επιβαλλόμενη) κατανομή του πλούτου. Όσο περισσότερο θέλεις να παράγεις, τόσο περισσότερους πελάτες χρειάζεσαι που θα αγοράζουν ό,τι παράγεις. Γι' αυτό η διάδοση του πλούτου σε όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα αντιπροσωπεύει λειτουργική αναγκαιότητα για την ελεύθερη οικονομία. Και γι' αυτό η ανύψωση του βιοτικού επιπέδου των πολλών αντιπροσωπεύει απαραίτητη προϋπόθεση για την οικονομική δημιουργικότητα των ολίγων. Η επιταγή της μοιρασιάς προκύπτει από την επιταγή του πολλαπλασιασμού των εσόδων και όχι από την ηθική της κοινωνικής δικαιοσύνης, που φτωχαίνει τους πάντες.

Ήλθε η στιγμή να κατανοηθούν όλα αυτά από τον Έλληνα φιλελεύθερο. Η δυναμική και διαδικαστική ισότητα, που προάγει η ελεύθερη οικονομία, είναι κατά πολύ υπέρτερη από την στατική και δομική, που ευαγγελίζεται ο σοσιαλισμός. Ο φιλελευθερισμός δεν καλλιεργεί μιαν ισότητα εξομοίωσης. Καλλιεργεί μιαν ισότητα ανόδου — η οποία εξακοντίζει τον πολίτη τελικά πέρα από αυτή τούτη την επιδίωξη της ανόδου.

Ελεύθερη οικονομία και προστασία του εργαζομένου

Αλλά πως θα προστατευθεί ο εργαζόμενος αν το κράτος αφήνει τους εργοδότες λίγο-πολύ ανεξέλεγκτους στα πλαίσια μιας απολύτως ελεύθερης αγοράς; Δεν θα γίνη αντικείμενο άγριας εκμετάλλευσης;

Η απάντηση εδώ είναι διττή. Πρώτα, δεν είναι δυνατό ή σωστό να μεταπηδήσει μια κοινωνία απότομα από ένα πλαίσιο προστασίας του εργαζομένου, όπως αυτό που επικρατεί στην Ελλάδα, σε ένα άλλο, όπου η προστασία παρουσιάζεται κατά πολύ μειωμένη. Χρειάζεται να υπάρξει μεταβατικό στάδιο — και χρειάζεται αυτό το στάδιο να σχεδιασθεί με προσοχή.

Εντούτοις, από την στιγμή που θα λειτουργήσει και στην Ελλάδα μια πραγματικώς ελεύθερη οικονομία, η κρατική προστασία θα καταντήσει προσοδευτικά περιττή. Σε μια κοινωνία όπου η οικονομική δραστηριότητα συντελείται μακριά από κρατικές επεμβάσεις και όπου τα κέρδη μένουν κατά το μεγαλύτερο μέρος σε χέρια ιδιωτικά, η οικονομική δραστηριότητα τρέφει την οικονομική δραστηριότητα. Δεν χρειάζεται να προστατεύεται υπερμέτρως ο εργαζόμενος — διότι αυτή τούτη η αύξηση των επιχειρήσεων (και η συνακόλουθη της αύξηση των θέσεων εργασίας απασχόλησης) του δίνουν την δυνατότητα να υπαγορεύει ολοένα περισσότερο τους όρους του και να διεκδικεί το δικό του: Όταν δεν ικανοποιείται από τον ένα εργοδότη, έχει την δυνατότητα να βρискη δουλειά αλλού, με καλύτερους όρους. Έτσι η προστασία του εργαζομένου συντελείται μέσα από δομές ζυμωμένες με την ίδια οικονομική πραγματικότητα και όχι έξω από αυτήν, ώστε να φαλκιδεύεται ο παραγωγικός της δυναμισμός.

Η κοινωνική δικαιοσύνη στην σημερινή φιλελεύθερη κοινωνία δεν συλλαμβάνεται ως αντίποδας της οικονομικής ελευθερίας, ή σε συνάρτηση προς την ισότητα. Η κοινωνική δικαιοσύνη συλλαμβάνεται σε σχέση με την ικανότητα για αξιοποίηση του ανθρωπίνου δυναμικού σε όλα τα επίπεδα, από το οικονομικό μέχρι το πνευματικό. Δεν υ-

“

*λαὼ μὴ πίστευε· πολὺτροπὸς ἔστιν ὁμίλος· λαὸς
τοὶ καὶ ὕδωρ καὶ πυρ ἀκατάσχετα πάντα.*

*Καμμιὰ ἐμπιστοσύνη νὰ μὴν ἔχῃς στὸ λαό· ὁ
ὄχλος εἶναι ευμετάβλητος. Λαὸς καὶ ὕδωρ καὶ πυρ
εἶναι καὶ τὰ τρία στοιχεῖα ποὺ κανεὶς δὲν ἔχει
νὰ ἀναχαίτῃ.*

”

Ψευδο-Φωκυλίδου Γνώμαι, 95-96

πάρχει ισότητα περὶ τὴν κατανομή του εἰσοδήματος. Ὑπάρχει περὶ τὴν δυνατότητα τῆς ἀπόκτησής του.

Ιδιωτική κοινωνική μέριμνα;

Μπορούμε τώρα νὰ προχωρήσωμε στὴν ἀρση μίας τρίτης κεφαλαιώδους παρεξήγησης. Ἀφορὰ τὴν ἀποψη πὺς κοινωνική μέριμνα καὶ κράτος εἶναι ἀρρήκτως συνδεδεμένα καὶ ὅτι μόνον τὸ τελευταῖο εἶναι ἱκανὸ νὰ προστατεύῃ ἀποτελεσματικὰ τὸν κατατρεγμένο, τὸν φτωχό, τὸν ἀρρωστο καὶ τὸν ἀδύναμο. Ἡ ἀποψη αὕτη υποστηρίζεται βέβαια ἀπὸ τοὺς σοσιαλιστὲς, ἔχει ὅμως διαδοθῇ τόσο ευρέως καὶ ἔχει παρουσιασθῇ με τόσο πειστικὰ επιχειρήματα, ὥστε τὴν ἔχουν ἀσπασθῇ καὶ οἱ περισσότεροὶ φιλελεύθεροί. Χρειάζεται καὶ ἐδῶ νὰ μπου νὰ πράγματα στὴν θέση τους.

Τὰ υλικά ἀγαθὰ ἀποτελοῦν σπύρο μόνον ὥς ὅτου λησμονηθῇ ἡ (ἄλλοτε) ἔλλειψή των. Ἐρχεται μία στιγμή πὺς ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι «οὐκ ἐπ' ἄρτῳ ζήσεται μόνον». Ἡ ἐλεύθερη οἰκονομία φέρνει κοντὰ τὴν στιγμή αὕτη, ἀλλὰ χωριστὰ γιὰ τὸν καθένα. Δὲν ἐνεργεῖ ὡς οδοστρωτήρας μίας ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τὶς (ὅποιες) υλικὲς ἀνάγκες. Καὶ δὲν ἐνεργεῖ ἔτσι, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα παρουσιάζεται ἀδύνατο: Ἡ ταυτόχρονη προοδευτικὴ ευημερία γιὰ ὅλους ἔχει κόστος τόσο ὡς ἀνθρώπινα καὶ ἐλευθερία γιὰ τοὺς πάντες, ὥστε οὔτε ἐφικτὴ εἶναι, οὔτε ἐπιθυμητή.

Οἱ ἀπολογητὲς τοῦ σημερινοῦ ἐλληνικοῦ φιλελευθερισμοῦ πρέπει νὰ κατανοήσουν ὅτι ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἐνδιαφέρεται πρωταρχικὰ γιὰ τὸ χρήμα, ἡ οἰκονομία τῆς αγοράς ἐνδιαφέρεται τελικὰ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ἀν δὲν διαθέτῃ παραγωγικοὺς μηχανισμοὺς, δὲν παράγει τὸ χρήμα ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ ἀσχοληθῇ με τοὺς ὅποιους κοινωνικοὺς (ἢ ἄλλους) σκοποὺς. Εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ σημερινοῦ προοδευτικοῦ ἀνθρώπου ὅτι συλλαμβάνει τὴν κοινωνικὴ μέριμνα ὡς ἀντίθετη με τὴν ἐλεύθερη οἰκονομία. Εἶναι ἐπίσης ἓνα ἀπὸ τὰ λάθη τοῦ ὅτι βλέπει μόνον τὸ κράτος ἱκανὸ νὰ ἀσκήσῃ κοινωνικὴ πολιτική. Ὦντας τὸ ἴδιο ἀπρόσωπο, τὸ κράτος ἀπρόσωπα εἰσπράττει τὶς ἀνάγκες τοῦ πολίτη — καὶ ἀπρόσωπα ἐνεργεῖ γιὰ νὰ τὶς ἀντιμετωπίσῃ. Καὶ Ὦντας τὸ ἴδιο ἀνίκανο, ἐσφαλμένα συλλαμβάνει τὶς ἀνάγκες αὐτὲς καὶ ἐσφαλμένα τὶς χειρίζεται. Στὸν τομέα ὅπου περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο χρειάζεται ζεστασιά, προσωπικὸ ἐνδιαφέρον, διακριτικότητα, ψυχολογικὴ ἐμβάθυνση, μακροπρόθεσμη θεώρηση καὶ συνολικὴ ἀντιμετώπιση — χρειάζεται δηλαδὴ νὰ κυριαρχῇ ὁ κατ' ἐξοχὴν ἀνθρώπινος παράγοντας — τὸ κράτος προσφέρει μόνον τυποποιημένες καὶ κοινόφθαλμες λύσεις, ποὺ καθελώνουν τὸ ἄτομο σὲ χαμηλὸ εἰσοδηματικὸ ἐπίπεδο. Ὁ ἀποδέκτης τῆς κρατικῆς συμπαράστασης γίνεται ἀδιάφορος ἀπέναντι στὴν προσωπικὴ του

κατάσταση, σταματώντας νὰ ἐπιζητῇ τὴν βελτίωσή της.

Στὸ θέμα αὐτὸ ὅμως ἀρχίζουν νὰ προβάλλωνται τελευταίως μερικὲς ἐνδιαφέρουσες σκέψεις. Συγκεκριμένως, ἀρχίζει νὰ γίνεται ἀντιληπτὸ τὸ ἐξῆς:

Ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν εἶναι κατάλληλη μόνον γιὰ τὴν προώθηση τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Εἶναι κατάλληλη γιὰ τὴν προώθηση καὶ τῆς καθ' αὐτὸ κοινωνικῆς. Ὀλόκληροὶ τομεῖς τῆς κοινωνικῆς μέριμνας, ποὺ στὴν Εὐρώπῃ θεωροῦνται ἀρρήκτα δεμένοι με τὴν ἀποστολὴ τοῦ κράτους, πιστεύεται τώρα ὅτι μποροῦν νὰ λειτουργήσουν ἀποδοτικώτερα — καὶ οἰκονομικώτερα — ἀν ἀφεθοῦν στὴν ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία. Ἐπωδὸς τῶν ἀπόψεων αὐτῶν δὲν εἶναι μόνον ὅτι τὸ κράτος τὰ καταφέρνει σὲ ὅλα χειρότερα ἀπὸ τὸν ἰδιώτη. Εἶναι ἐπίσης ὅτι τὸ κράτος δὲν γνωρίζει τι μπορεῖ νὰ **συμφέρει** καλύτερα στὸν ἰδιώτη. Αὐτὸ μόνον ὁ ἴδιος μπορεῖ νὰ τὸ κρίνῃ.

Κατὰ τὴν ἀποψη αὕτη, δηλαδὴ, πρέπει νὰ ἔχῃ ὁ πολίτης τὴν ἐλευθερία νὰ ἀποφασίξῃ τι εἶδους κοινωνικὴ πρόνοια ἐπιθυμῇ. Καὶ ὅχι μόνον αὐτό: Σὲ μίᾳ κοινωνίᾳ δημοκρατικῇ, εἶναι ἀδιανόητο νὰ στεροῦνται ὁ πολίτης τῆς ἐλευθερίας νὰ ἀποφασίξῃ ἐκεῖνος τι εἶναι διατεθειμένος νὰ πληρώνῃ γιὰ αὕτην τὴν πρόνοια. Τὸ κράτος δὲν μπορεῖ νὰ ἐνεργῇ ὡς μέτρο τοῦ κοινωνικῶς ευκαταίου. Οὔτε μπορεῖ νὰ ἀποφασίξῃ πὺς θὰ ἐπιτυχάνῃ — ἢ θὰ χρηματοδοτῇ — αὐτὸ τὸ ευκαίριο. Ρόλος τοῦ εἶναι νὰ συμπαραστέκεται τὸν πολίτη, ὅχι νὰ τοῦ ἐπιβάλλεται, ἢ νὰ τοῦ κἀνῃ τὸν δάσκαλο.

Κορυφαῖος ἀπολογητὴς τῶν ἀπόψεων αὐτῶν εἶναι ὁ κοινωνικὸς σχολιαστὴς Οὐίλλιαμ Τάκκερ, ἀπὸ τοὺς πιο σημαντικοὺς συνεργάτες τῶν περιοδικῶν Χάρπερζ καὶ Σπεκτέντορ. Σὲ ἄρθρο τοῦ, ποὺ δημοσίευσε πρὶν ἀπὸ τρία χρόνια στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δύο περιοδικὰ, ὁ συγγραφέας ὑποβάλλει τὴν ἐξῆς πρόταση:

«*Ἴσως*», γράφει, «μποροῦμε νὰ περιορίσωμε κάπως τὶς **δύσκαμπτες πατερναλιστικὲς ρυθμίσεις τοῦ κράτους στὸν ὅρο τῆς κοινωνικῆς πρόνοιας**, εἰσάγοντας ἓνα πραγματικὰ **διαλεκτικὸ στοιχεῖο**. Ἀντὶ π.χ. νὰ ρωτᾶμε ποῖες εἶναι οἱ **υποχρεώσεις τῆς κοινωνίας πρὸς τοὺς πολίτες**, νὰ ρωτᾶμε πὺς ἐπιθυμοῦν οἱ πολῖτες νὰ **ξοδεύῃ ἡ κοινωνία τὰ χρήματά των**.

Ἀντὶ δηλαδὴ νὰ ἀποφασίξῃ τὸ κράτος πόσα χρήματα πρέπει νὰ δαπανοῦν οἱ πολῖτες γιὰ **ζώνες ἀσφαλείας, σειρήνες συναγερμοῦ, πυροσβεστήρες ἢ ἀλεξικέραυνα**, εἶναι προτιμώτερο νὰ λαμβάνωνται οἱ σχετικὲς ἀποφάσεις με τρόπο δημοκρατικόν. Εἶναι ἀπολύτως νόμιμο νὰ προσδιορίζῃ ὁ πολίτης τὴν θέση τοῦ — νὰ καθορίξῃ τὸ χρηματικὸ ποσὸ ποὺ θέλει νὰ **ξοδεύῃ**, μέσα σὲ λογικὰ ὅρια, γιὰ τὴν ἀσφάλειά του. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ στὴν περίπτωσιν αὕτη τὸ τιθέμενο δίλημμα δὲν ἀντιμετωπίζεται **εὐκόλα**. Ὅμως παρουσιάζεται **τουλάχιστον ὅχι τόσοσὺν οδυνηρό ὅσο σήμερον**.

Ὁ συγγραφέας τελειώνει γράφοντας ὅτι **λυδία λίθος** τῆς ἐλεύθερης οἰκονομίας εἶναι ὅτι οἱ περισσότεροὶ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ **ξοδεύουν** καλύτερα τὰ χρήματά των ἀπὸ ὅ,τι κάποιοι ἄλλοι γιὰ λογαριασμό τους.

Σωστά συστήματα καὶ σωστοὶ ἄνθρωποι

Οἱ παραπάνω σκέψεις γιὰ τὴν δυνατότητα λειτουργίας μίας ἰδιωτικῆς (καὶ συνεπῶς) ἀποτελεσματικώτερης κοινωνικῆς μέριμνας, παρασύρουν νομοτελειακὰ σὲ μερικὲς σκέ-

ψεις για το θαύμα αυτών τούτων των κοινωνικών συστημάτων.

Τα κοινωνικά συστήματα είναι τόσο ανθρώπινα (ή απάνθρωπα) όσο οι φορείς των. Ο φιλελευθερισμός δεν μπορεί να κατηγορηθεί για την τυχόν έλλειψη ανθρωπιάς μερικών απολογητών του, όπως ο Χριστιανισμός δεν μπορεί να κατηγορηθεί για τα εγκλήματα των Ισπανών κατακτητών της Αμερικής. Αντίθετα, στο μέτρο που η φιλελεύθερη προσέγγιση βοηθά το άτομο να ξεπεράσει τις υλικές ανάγκες, του ανοίγει και την πόρτα για να ανακαλύψει τις βαθύτερες προσωπικές του ποιότητες.

Βέβαια, στην εν λόγω διαδικασία της ανακάλυψης των βαθύτερων ποιότητων πρέπει να συμμετέχει και η κοινωνία. Οφείλει να προβάλλει συνεχώς αξίες αντίστοιχες προς τις ποιότητες αυτές ως τον απώτερο σκοπό της ανάπτυξης. Αλλά αν συγκεκριμένα άτομα δεν συνειδητοποιούν τις βαθύτερες ποιότητές των μετά από τον υλικό κορεσμό και την έκθεσή των σε τέτοιες υψηλές αξίες, δεν φτάνει σ' αυτό η κοινωνία.

Αυτός είναι ο βαθύτερος λόγος που, παράλληλα με την αναζήτηση μιας πιο αποτελεσματικής κοινωνικής και οικονομικής πρακτικής, απαραίτητη είναι επίσης η αναζήτηση των σωστών ανθρώπων που θα την εναρμονίσουν. Αυτός ακόμα είναι ο λόγος που ο υπαρκτός σοσιαλισμός, με την μέχρι πρότινος έμφασή του στον σκοπό που αγιάζει τα μέσα, δεν ωδήγησε τελικά στην δημιουργία ενός καλύτερου κόσμου.

Πρέπει όλοι να συνειδητοποιήσουμε ότι το ζητούμενο στην σημερινή εποχή δεν είναι το δίκαιο και ικανό σύστημα. Το ζητούμενο είναι ο δίκαιος και ικανός άνθρωπος — ο οποίος όταν βρεθεί, μεταμορφώνει σε ικανό και δίκαιο κάθε σύστημα, ακόμα και το εκ πρώτης όψεως ανίκανο ή άδικο. Όταν αυτό το ζητούμενο του δικαίου και ικανού ανθρώπου γίνει επιτακτικό κοινωνικό αίτημα (τώρα δεν είναι), θα μπουν τα θεμέλια για μια πραγματικώς ανθρωποκεντρική (και συνεπώς δίκαιη) κοινωνία. Κανένας δεν θα είχε σκεφθεί τις αρετές της αστικής δημοκρατίας αν οι απόλυτοι μονάρχες του 18ου αιώνα, ή έστω και μόνο μερικοί από αυτούς, είχαν αποδειχθεί ικανοί και δίκαιοι. Αλλά και κανένας δεν θα είχε αμφισβητήσει τον σοσιαλισμό, σήμερα, αν οι φορείς του είχαν σταθεί όχι μόνο στο ύψος της ιδεολογίας των, αλλά στις δεξιότητες και την νοημοσύνη, που θα την καθιστούσαν πρακτικώς εφαρμόσιμη (και δικαιωμένη) στα μάτια του κόσμου.

Ιδιωτικοποίηση του κράτους

Φθάνουμε έτσι στην άρση μιας τέταρτης κεφαλαιώδους παρεξήγησης, που γίνεται εκ μέρους των Ελλήνων απολογητών της φιλελεύθερης προσέγγισης. Η παρεξήγηση αυτή αφορά στο θέμα του τι σημαίνει σήμερα όταν λέμε ότι χρειάζεται να περιορισθεί το κράτος γενικά και οι κρατικές παρεμβάσεις στην οικονομική και κοινωνική ζωή ειδικότερα.

Η σύλληψη της έννοιας του περιορισμού του κράτους ως θέματος περιστολής των διαστάσεών του, παραγνωρίζει μια θεμελιώδη αλήθεια: Το πρόβλημα δεν είναι το μεγάλο κράτος, καθ' αυτό. Είναι η κρατικιστική νοοτροπία. Η ζημία στην κοινωνία και την οικονομία δεν γίνεται από την έκταση της κρατικής ανάμιξης. Γίνεται από την ποιότητά της. Η ιδεολογία συμμαχεί συνήθως με την γραφειοκρατία,

την ραθυμία και τον παραγοντισμό για να ματαιώσουν κάθε ουσιαστική αλλαγή — και κάθε θετική λύση.

Έχει μεγάλη σημασία να γίνει αντιληπτό ότι το σημερινό φιλελεύθερο κίνημα, παρά τους μύδρους που κατά καιρούς εκτοξεύει εναντίον του μεγάλου κράτους, δεν θέλει ουσιαστικά να το καταστρέψει. Θέλει απλώς να το ιδιωτικοποιήσει. Θέλει δηλαδή να αναμορφώσει το κράτος με τέτοιο τρόπο, ώστε να δρα αυτό σύμφωνα με τις επιταγές της φιλελεύθερης προσέγγισης στα οικονομικά και κοινωνικά πράγματα.

Τα παραδείγματα τέτοιων ιδιωτικοποιημένων κρατικών λειτουργιών δεν λείπουν. Έρχεται στο νου αμέσως η γαλλική βιομηχανία Ρενώ, που λειτουργεί με τελείως ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια, παρ' ό,τι κρατική. Έρχεται επίσης στο νου η Βρετανική Υπηρεσία Πετρελαίων, που αν και αρχικά κρατική, λειτούργησε ως ιδιωτική επιχείρηση, γενομένη εξαιρετικά κερδοφόρα για το Βρετανικό Δημόσιο. Ακόμα δεν μπορεί να παραγνωρισθεί η εξαιρετικά εντυπωσιακή περίπτωση της οικονομικής ανάπτυξης της Ιαπωνίας και της Σιγκαπούρης, που συντελέστηκε όχι μόνο υπό τις ευλογίες, αλλά με την καθοδήγηση του κράτους.

Ίσως όμως η πιο γνωστή περίπτωση ιδιωτικοποιημένου κρατικού εγχειρήματος είναι το Νιου Ντηλ του Φρανκλίνου Ρούζβελτ. Στα πλαίσιά του το ομοσπονδιακό κράτος των Η.Π.Α. ενίσχυσε κατά την δεκαετία 1930-40 εταιρείες στα πρόθυρα της χρεωκοπίας, ενώ δημιούργησε ταυτοχρόνως τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη νέων τοπικών οικονομικών δραστηριοτήτων. Έδωσε έτσι πνοή στην καταρρακωμένη αμερικανική οικονομία της εποχής. Η τεράστια επιτυχία — και απήχηση — του προγράμματος εκείνου δεν οφείλεται τόσο στην κοινωνική του πτυχή (παρ' ό,τι ήταν και αυτή σημαντική). Οφείλεται στην οικονομική.

Υπό την επήρεια της σοσιαλιστικής ιδεολογίας, οι περισσότερες κυβερνήσεις βιάζουν την οικονομία όταν θέλουν να την αναζωογονήσουν. Το Νιου Ντηλ όχι μόνο δεν βίωσε την αμερικανική, αλλά εξασφάλισε τις συνθήκες που εξέθρεψαν την άνθησή της. Δεν υπαγόρευε τρόπους λειτουργίας, προσέφερε δυνατότητες λειτουργίας. Δεν ανέδειξε το κράτος σε επιχειρηματία, εξασφάλισε ευκαιρίες για να γίνουν επιχειρηματίες οι ιδιώτες. Έτσι το Νιου Ντηλ έγινε ο στυλοβάτης της ανάκαμψης αντί ο θεωρητικός της. Στήριξε την αγορά και δεν την παγίδεψε, υποκίνησε την πρωτοβουλία και δεν την εκμεταλλεύθηκε. Με δύο λόγια, ενήργησε σύμφωνα με υπαρκτά οικονομικά κριτήρια αντί να προσπαθήσει να ορίσει — ή να επιβάλει — ποία έπρεπε να είναι αυτά τα κριτήρια.

Η πρακτική του Νιου Ντηλ και των άλλων επιτυχών δημοσίων εγχειρημάτων, που λειτούργησαν με ιδιωτικο-οικονομικά κριτήρια, είναι εκείνη που πείθει ότι ο Μιχαήλ Γκορμπατσώφ όντως βαδίζει προς φιλελευθεροποίηση της σοβιετικής οικονομίας. Αφού ουσία της προσέγγισης αυτής δεν είναι ποιος κάνει τι, αλλά πώς το κάνει, σημασία δεν έχει εάν οι σοβιετικές επιχειρήσεις εξακολουθούν να είναι κρατικές κατ' όνομα, αλλά πώς θα αρχίσουν να λειτουργούν σωστά, από οικονομικής πλευράς.

Το θέμα δηλαδή δεν είναι η ετικέτα. Είναι τι βρίσκεται μέσα στο μπουκάλι.

Το φεύτικο δилημμα «οικονομία ή άνθρωπος»

Από την διευκρίνιση των εννοιών και την άρση των

παρεξηγήσεων γύρω από τα προαναφερθέντα τέσσερα κεφαλαίωδη θέματα για την λειτουργία της σύγχρονης κοινωνίας εξάγονται δύο σημαντικώτατα διδάγματα για τον σημερινό Έλληνα φιλελεύθερο. Το πρώτο αφορά στην κοινωνική και οικονομική πρακτική. Το δεύτερο αφορά στο νέο «πιστεύω» της σημερινής ελληνικής Δεξιάς. Ας καταπιαστούμε πρώτα με το δίδαγμα για την κοινωνική και οικονομική πρακτική.

Πρέπει να γίνει συνείδηση σε όλους τους Έλληνες φιλελευθέρους ότι η οικονομία έχει σχέση με την πράξη, όχι με την θεωρία. Είναι θέμα παραγωγικής κινητοποίησης, όχι δογματογενούς οργάνωσης. Σχετίζεται με το προσωπικό όνειρο του ανθρώπου, όχι με το κοινωνικό. Το κράτος μπορεί να υπηρετήσει τις ανάγκες των πολλών μόνον αν αξιοποιήσει την δημιουργική έφεση των ολίγων. Συνεπώς το δίλημμα «άνθρωπος ή κοινωνία», που θέτει ο σοσιαλισμός, είναι ψεύτικο. Η οικονομία που έχει τον άνθρωπο στο στόχαστρό της, τελικά τον εκτελεί (ως υπερήφανο και αυτεργό ον).

Τούτο σημαίνει ότι το πρώτιστο μέλημα για μια κοινωνία που θέλει να στηρίξει ρεαλιστικά τον άνθρωπο, είναι να εφαρμόσει μια οικονομική πολιτική ικανή να ανταποκριθεί στις προσδοκίες του για υλική πρόοδο. Η μη παραγωγικότητα της οικονομίας γέννησε την τρομερή δίψα για τέτοια αγαθά στις γειτονικές μας χώρες της ανατολικής Ευρώπης. Η ευημερία μπορεί να κατακτηθεί μόνο με μια πορεία που αξιοποιεί πλήρως τις δημιουργικές δυνατότητες του ατόμου. Αντίθετα με ό,τι πιστεύουν οι ανθρωπιστές θεωρητικοί του σοσιαλισμού στις διάφορες παραλλαγές του, η απληστία έχει τέλος — ή τουλάχιστον μεταμορφώνεται. Τελικά η πορεία προς την ποιότητα, την πνευματική εξέλιξη και την καταξίωση του εργαζομένου περνάει μέσα από την οικονομική ανάπτυξη, όπως αυτή μπορεί να λάβει χώρα σε μian οικονομία της αγοράς. Η ύλη ξεπερνιέται μέσα από την ύλη — ποτέ σε αγώνα εναντίον της.

Το θέμα λοιπόν δεν είναι πως θα υπηρετήσει η οικονομία τον άνθρωπο. Το θέμα είναι πως θα υπηρετήσει ο άνθρωπος την οικονομία. Όταν αυτό γίνεται και η οικονομία υπηρετείται σωστά, τότε υπηρετείται τελικά και ο άνθρωπος. Παράγεται οικονομικό έργο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από αυτόν για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του, να τις υπερβεί, ακόμα και να απαλλαγεί από τους καθορισμούς της ίδιας της οικονομίας. Όταν όμως δεν παράγεται οικονομικό έργο αξιόλογο λόγω των κοινωνικών στόχων του κράτους, τότε δεν υπάρχει και η δυνατότητα να υπηρετηθεί σωστά η κοινωνία. Εξασφαλίζεται ένα ελάχιστο επίπεδο απλής — και απόλυτα ελεγχόμενης — επιβίωσης, που αφαιρεί από τον πολίτη αυτήν τούτη την χαρά της δημιουργικότητας και την ελπίδα της προόδου. Στην πλήρη συνειδητοποίηση της εκ πρώτης όψεως αντιφατικής αυτής αλήθειας και της πρωτότυπης αντιμετώπισής της έγκειται το μυστικό της επιτυχίας της νέας φιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής στην σημερινή Δύση. Και σε τούτο έγκειται η επαναστατικότητα της στην ακόμα ιδεοβατούσα πατρίδα μας. Η Δύση συνέλαβε ξαφνικά πριν από 10 περίπου χρόνια την αναγκαιότητα να αντιμετωπισθεί το οικονομικό πρόβλημα με κριτήρια αποκλειστικώς οικονομικά, ώστε η ισχυρή οικονομία να γίνει το στηρίγμα για μια πραγματικώς ανθρώπινη ανάπτυξη. Στα πλαίσια μιας τέτοιας ανάπτυξης υπάρχουν βέβαια και περίοδοι υποχώρησης της οικονομικής δραστηριότητας — όπως συμβαίνει σε κάθε ανθρώπινη δραστηριό-

τητα. Αλλά οι περίοδοι αυτές λειτουργούν ως απλές εξισορροπητικές ανάπαυλες, που δίνουν στην οικονομία την ευκαιρία να ανασυντάξει τις δυνάμεις της και να εξορμήσει πάλι προς τα μπρος. Το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα είναι ότι η κοινωνία εξασφαλίζει συνεχώς μεγαλύτερο πλούτο σε συνεχώς περισσότερα άτομα, για να επιτρέψει τελικά σε μερικά από αυτά να αποκτήσουν και τα όσα δεν προσφέρει ποτέ ο πλούτος.

Κάτι ίσως ήξερε ο αρχαίος γλωσσοπλάστης όταν συνέθεσε την λέξη «ευφυΐα» από το «ευ» και το «φύομαι». Κάτι ακόμα ήξερε όταν συνέθετε την λέξη «ιδιοφυΐα» από το «ιδιος» και το «φύομαι». Καταλάβαινε ότι ο μόνος τρόπος να κάνει πραγματικώς μεγάλο άλμα ο άνθρωπος, είναι να στηρίξει την ανάπτυξή του στις δικές του αποκλειστικώς δυνάμεις.

Προς ένα νέου τύπου φιλελεύθερο ανθρωπισμό

Μπορούμε να καταπιαστούμε τώρα με το δεύτερο δίδαγμα, που βγαίνει από την διευκρίνηση των εννοιών και την «άρση των παρεξηγήσεων γύρω από τα τέσσερα κεφαλαίωδη θέματα λειτουργίας της σύγχρονης κοινωνίας. Πρόκειται για το δίδαγμα που αφορά σ' αυτό τούτο το «πιστεύω» της φιλελεύθερης (πια) σημερινής ελληνικής Δεξιάς.

Από εκεί που ο παλαιός Έλληνας φιλελεύθερος προήγαγε έμμεσα (και χωρίς να το συνειδητοποιεί) την υπόθεση του προσωπικού ανθρώπου, ο νέος οφείλει να την προαγάγει άμεσα (και συνειδητά). Σε μian εποχή που η ιδεολογικά αδέσμευτη προσωπική συνείδηση καλείται να παίξει ρόλο συνεχώς πιο καθοριστικό σε κεφαλαίωδη θέματα για την Ελλάδα, όπως η προστασία του πολιτιστικού και του φυσικού περιβάλλοντος, η διάδοση των ναρκωτικών, η έκπτωση της γλώσσας, η εκπαίδευση (κυρίως η ανωτάτη και η επαγγελματική), η αποκατάσταση κάποιας μορφής εξουσίας, ο αντιτρομοκρατικός αγώνας, η αντιπαραγωγική συντηχιακή οργάνωση των εργαζομένων, η αναζωογόνηση της οικονομίας πάνω σε καθαρώς καπιταλιστικές βάσεις, ο σεβασμός στους νόμους, η νοοτροπία του εύκολου πλουτισμού, ο εξωστρακισμός του παραγοντισμού, η απώλεια του αυτοσεβασμού εκ μέρους του σημερινού Έλληνα, η εισβολή της αχαλίνωτης απρέπειας στις δημόσιες υποθέσεις, το τρωθέν διεθνές κύρος της Ελλάδας και τόσα άλλα, δεν νοείται να κενολογεί ο φορέας του φιλελευθερισμού. Και δεν νοείται όχι επειδή είναι πολιτικώς ασύμφορο να κενολογεί, όταν οι πολίτες της χώρας αυτής αγωνιωδώς αναρωτιούνται σήμερα τι θα κάνει το κράτος σε μια σειρά από καυτά θέματα — και διψούν για ηγέτες ικανούς να τους πείσουν ότι **μπορεί** το κράτος να κάνει κάτι. Δεν νοείται επειδή ο σημερινός Έλληνας φιλελεύθερος είναι ο μόνος που διαθέτει δυνατότητες πρόσβασης σ' αυτήν την ιδεολογικώς αδέσμευτη προσωπική συνείδηση — και οφείλει συνεπώς να τις αξιοποιήσει.

Ήλθε η στιγμή να κατανοήσωμε όλοι την σημασία αυτής της επιταγής και τι εξυπακούει. Μόνον η ιδεολογικώς αδέσμευτη προσωπική συνείδηση μπορεί να υποδείξει **τι** πρέπει να κάνει ο Έλληνας σήμερα για να επιβιώσει ως φυλή και να συνεχίσει ως φορέας πολιτισμού. Και μόνον αυτή, εμβραβιζόμενη σε ένα πηγαίο αίσθημα στοργής για

τον συνάνθρωπο, μακριά από κάθε μισαλλοδοξία ή σκέψη αντεκδίκησης, μπορεί να του υπαγορεύσει **πώς** θα το κάνει.

Ποιες όμως συγκεκριμένες θέσεις υπαγορεύει στον Έλληνα φιλελεύθερο αυτή η στοργική προσωπική συνείδηση; Και με ποιες αρχές διαπλέκονται οι εν λόγω θέσεις; Ας ξεκινήσουμε με ένα γενικό ορισμό της κοινωνικής διάστασης του προσωπικού ανθρώπου. Από αυτόν θα προκύψουν εν συνεχεία αβίαστα οι επί μέρους θέσεις και αρχές του νέου ελληνικού φιλελευθερισμού — ο οποίος προς το παρόν αυτός μόνο εκφράζει έγκυρα τον προσωπικό άνθρωπο.

Ο προσωπικός άνθρωπος, λοιπόν, επιδεικνύει την μέριμνά του για την κοινωνία με το να μην απογειώνεται ποτέ προς την θεωρία. Είναι δογματικά αντιδογματικός και απόλυτα σχετικός. Οι ηθικές αξίες και οι επιταγές της καρδιάς ορίζουν αυτόν, δεν επιχειρεί να ορίσει αυτός τις ηθικές αξίες ή τις επιταγές της καρδιάς. Τον απασχολεί πάντα η ουσία και η προοπτική των πραγμάτων, ποτέ ο τύπος ή η εικόνα τους. Το ενδιαφέρον του για τα κοινά διατηρείται μονίμως ένσαρκο, προσπαθώντας να δώσει ριζικές λύσεις με πνεύμα ρεαλιστικό και ευέλικτο, που επιτρέπει την συνεχή αυτοδιόρθωση. Γνωρίζει ο προσωπικός άνθρωπος ότι η μεγάλη αρρώστια της σημερινής εποχής είναι η τάση για μόνιμη αποκοπή της αλήθειας από τον τόπο, το αίσθημα, την στιγμή, το σύνολο και την ευαισθησία που της έδωσαν αρχικώς υπόσταση. Και γνωρίζει πως η μεγάλη αυταπάτη της σημερινής εποχής είναι η εκ μέρους της ισοπεδωτικής προβολή μιας αλήθειας εις βάρος κάθε άλλης.

Το αποτέλεσμα αυτών των συνειδητοποιήσεων είναι ότι ο προσωπικός άνθρωπος αντιλαμβάνεται πια σήμερα ότι δεν υπάρχει η μονάδα για το σύνολο, αλλά το σύνολο για την μονάδα. Το ανθρώπινο ον δεν εισπράττεται από αυτόν αφαιρετικά, ως ιδεολογική γενίκευση με Α κεφαλαίο. Ούτε θεωρείται ως ιδιαιτεροποίηση της γενίκευσης αυτής με α μικρό, δηλαδή ως άτομο. Το ανθρώπινο ον συλλαμβάνεται ως το απολύτως μοναδικό, μεταμορφούμενο και υπαρκτό πρόσωπο, η άνθηση του οποίου καθίσταται εφικτή δια του συμπολίτου, όπως και του συμπολίτου δι' αυτού. Οι άλλοι γίνονται ο καθρέφτης εκείνου που έχει μέσα του ο κάθε ένας χωριστά — όπως επίσης εκείνου που βρίσκεται πέρα από την χωριστότητα του κάθε ενός και είναι (συνεπώς) κοινό σε όλους.

Ο δεκάλογος του φιλελεύθερου «πιστεύω»

Μπορούμε τώρα να προχωρήσουμε στις επί μέρους θέσεις και αρχές ενός νέου ελληνικού φιλελεύθερου «πιστεύω», με επίκεντρο την αντίληψη του προσωπικού ανθρώπου και όλα όσα αναπτύχθηκαν στις προηγούμενες σελίδες. Οι θέσεις και οι αρχές αυτές δεν απορρίπτουν καμία από τις βασικές προτάσεις του σοσιαλιστικού ή του σοσιαλδημοκρατικού ιδεώδους, καθ' εαυτές. Χρησιμοποιούν όμως τις εν λόγω προτάσεις με τέτοιο τρόπο ώστε οι τελευταίες τάσσονται στην υπηρεσία του προσωπικού και όχι του απροσώπου ανθρώπου, όπως στον σοσιαλισμό. Ο πολίτης ενεργοποιείται δημιουργικά υπέρ του εαυτού του και μέσω αυτού υπέρ της κοινωνίας, ούτως ώστε από παθητικός δέκτης των αποφάσεων των όποιων απρόσωπων συλλογικών οργάνων, μεταμορφώνεται σε δυναμικό φορέα μιας κατ' εξοχήν δυναμικής και προσωποκεντρικής ανά-

πτυξης. Έτσι:

1. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί πως η κοινωνία πρέπει να υπηρετεί τον πολίτη. Το ερώτημα είναι αν συμφέρει τελικά σ' αυτόν να ενισχύεται πρώτα η θέση της κοινωνίας, ώστε να μπορεί να τον υπηρετεί, ή αν πρέπει πρώτα να ενισχύεται η θέση του ιδίου, ώστε να μπορεί εκείνος να υπηρετεί την κοινωνία — και έτσι να καθίσταται η τελευταία ικανή με την σειρά της να υπηρετεί τον ίδιο αποτελεσματικότερα.
2. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί ότι αυτό που προέχει είναι η πρόοδος του εν κοινωνία βιούντος ατόμου. Το ερώτημα είναι αν ο ένας προοδεύει δια του συνόλου, ή το σύνολο δια του ενός — το θέμα δηλαδή είναι αν η πρόοδος θεωρητά διαχρονικά ή συγχρονικά, υποκειμενικά ή αντικειμενικά.
3. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί την αναγκαιότητα του κράτους και συνεπώς το επιβεβλημένο της ύπαρξης κάποιας φορολογικής πολιτικής. Το ερώτημα είναι αν το κράτος θέλει να αυξήσει τα έσοδά του με αύξηση της φορολογίας ή με αύξηση της φορολογητέας ύλης, λόγω αύξησης της οικονομικής δραστηριότητας.
4. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί ότι το κράτος πρέπει μερικές φορές να επεμβαίνει στα της κοινωνίας και της οικονομίας. Το ερώτημα είναι αν επεμβαίνει υπέρ της ιδιωτικής πρωτοβουλίας ή εναντίον της, αν καθιστά τον πολίτη αυτενεργό ή εξαρτώμενο.
5. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί την αναγκαιότητα της ύπαρξης κεφαλαίου. Το ερώτημα είναι αν το κεφάλαιο αξιοποιείται καλύτερα από αυτούς που ξέρουν μόνο πως να το διαθέτουν, ή από αυτούς που ξέρουν και πως να το δημιουργούν.
6. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί το επιβεβλημένο της κοινωνικής πρόνοιας. Το ερώτημα είναι αν η κοινωνική πρόνοια ασκείται μέσω της οικονομικής πολιτικής, ή αν εφαρμόζεται μια οικονομική πολιτική που επιτρέπει την άσκηση κοινωνικής πρόνοιας. Το ερώτημα ακόμα είναι αν η κοινωνική πολιτική πρέπει να αποβλέπει στην απλή ανακούφιση του οικονομικώς αδύναμου πολίτη, ή αν πρέπει επίσης να στοχεύει στην παραγωγική του δραστηριοποίηση, την αποκατάσταση της αυτοπεποίθησής του και την εξώθησή του στον δρόμο της βιοτικής αυτάρκειας.
7. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί την αναγκαιότητα της ισότητας. Το ερώτημα είναι αν η ισότητα αφορά στην κατανομή του εισοδήματος ή στο δικαίωμα της δημιουργίας του — αν επιφέρει την ισοπέδωση των ατόμων ή την ίση αξιοποίηση των διαφορών των, περιλαμβανομένης της αδιαφορίας των και της ανικανότητάς των.
8. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί την αναγκαιότητα των κοινωνικών θεσμών ή δομών. Το ερώτημα είναι αν οι θεσμοί και οι δομές υπάρχουν για δικό τους λογαριασμό, ή για λογαριασμό του πολίτη — αν στοχεύουν στην δική τους οργανική επαύξηση ή στην επαύξηση των δυνατοτήτων του πολίτη.
9. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί το απαραίτητο της ύπαρξης οικονομικής και κοινωνικής θεωρίας. Το ερώτημα είναι αν η θεωρία καθορίζεται από την υπάρχουσα πρακτική, ή αν η υπάρχουσα πρακτική καθορίζεται από την θεωρία — αν η πρακτική στοχεύει στο να αποδείξει κάποια αρχή, ή στοχεύει απλώς στο να υπη-

ρετήση τους πολίτες.

10. Κανένας φιλελεύθερος δεν αμφισβητεί πως οι υλικοί στόχοι δεν είναι το παν στην ζωή. Το ερώτημα είναι αν ο τρόπος με τον οποίο επιδιώκη κανείς τους υλικούς στόχους επιτρέπει την πραγματοποίησή τους σύμφωνα με τις αντικειμενικές δυνατότητες και τις ικανότητες του μέσα σε εύλογο χρονικό διάστημα (έτσι ώστε να μπορέσει κάποτε να τους ξεπεράσει), ή αντίθετα ο τρόπος είναι τέτοιος ώστε η υλοποίηση μετατίθεται μόνιμα στο απώτερο μέλλον (ώστε η καρδιά του να μη ξεκολλά ποτέ από το πάθος της επιδίωξής τους).

Ο Έλληνας φιλελεύθερος συνειδητοποιεί σήμερα: Δεν υπάρχουν καλά ή κακά οικονομικά πρότυπα· υπάρχουν μόνο πρακτικοί ή μη φορείς της οικονομικής δραστηριότητας. Δεν υπάρχει σωστή ή εσφαλμένη ιεράρχηση των κοινωνικών προτεραιοτήτων· υπάρχει μόνον ιδεοβατούσα ή μη ι-δεοβατούσα ιεράρχηση των ανθρωπίνων προσδοκιών. Δεν υπάρχουν αποτελεσματικοί ή μη αποτελεσματικοί κοινωνικοί θεσμοί· υπάρχουν μόνον ενδιαφερόμενοι ή μη ενδιαφερόμενοι, προσωπικώς υπεύθυνοι ή γραφειοκρατικώς ανεύθυνοι, ανθρωπinoi φορείς των.

Σε τελευταία ανάλυση η ελληνική φιλελεύθερη προσέγγιση στην σημερινή κοινωνική και οικονομική κρίση δεν αντιπροσωπεύει ένα σύστημα, που μπορεί να τοποθετηθεί απέναντι ή δίπλα στον σοσιαλισμό ή την σοσιαλδημοκρατία. Αντιπροσωπεύει ένα μη-σύστημα, που αποκλείει την εδραίωση συστημάτων, μια μη-θέση που δεν αφήνει περιθώριο για την επιβολή θέσεων. Σαν τέτοια η ελληνική φιλελεύθερη επιλογή δεν μπορεί να εγγυηθεί ότι η κοινωνία μας ή η οικονομία μας θα εξελισσονται πάντα προς την «σωστή» κατεύθυνση. Μπορεί να εγγυηθεί μόνον ότι θα συνεχίσουν να εξελισσονται μέσα από μian αδογμάτιστη συνειδησιακή εγρήγορση — τόσο και εφ' όσον οι Έλληνες πολίτες είναι πρόθυμοι (και ικανοί) για κάτι τέτοιο.

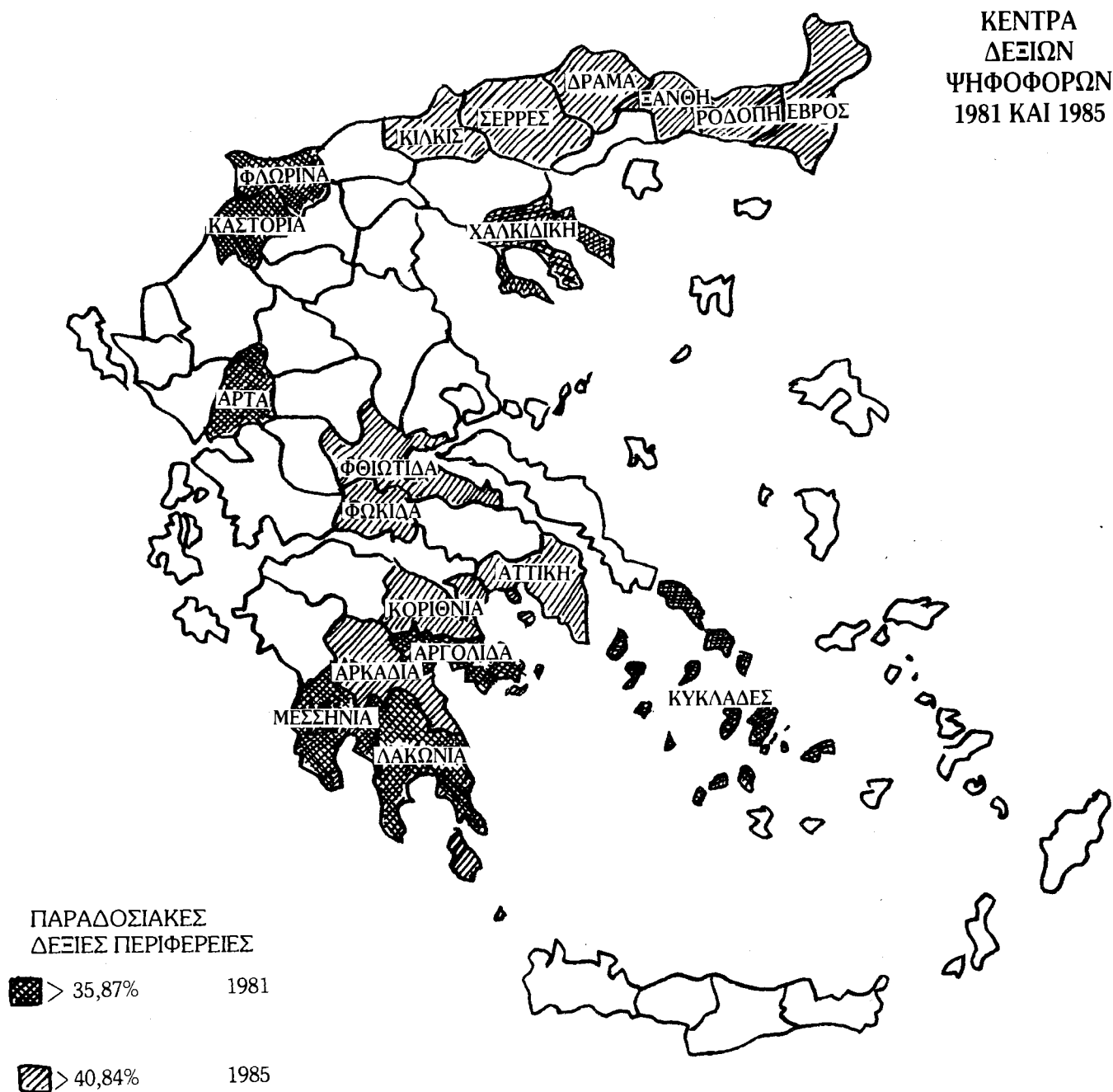
Ο Έλληνας σοσιαλιστής εισπράττει τον άνθρωπο ως μαζικό ον, που το εκφράζουν μαζικοί φορείς και το ενεργοποιούν μαζικά κινήματα. Ο σημερινός Έλληνας φιλελεύθερος οφείλει να εισπράξει τον άνθρωπο ως αυτοτελές ον, που το εκφράζουν αυτοτελείς φορείς και το ενεργοποιούν αυτοτελή κινήματα. Δεν χρειάζεται να μιλήσει ο Έλληνας φιλελεύθερος για τον οικονομικό άνθρωπο, όπως ο Καρλ Μαρξ. Αρκεί να μιλήσει για τον προσωπικό άνθρωπο, όπως τον ανέδειξε η αρχαία πόλη, η σωκρατική αυτογνωσία, η πατερική παράδοση, η δημογεροντία — και πάνω απ' όλα, η διαχρονική ελληνική συνείδηση.

Ο λόγος που αποτυγχάνει ο σοσιαλισμός στην Ελλάδα σήμερα είναι ότι παραγνωρίζει την αλήθεια αυτή. Ο μαζικός άνθρωπος του σοσιαλισμού, αυτός για τον οποίο μας μιλάνε καθημερινώς οι ανακοινώσεις των κομματικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων της Αριστεράς, είναι τελείως ξένος προς την ελληνική ψυχοσύνθεση. Εμφανίζεται

ξένος προς την νοοτροπία και αυτού τούτου του Έλληνα σοσιαλιστή, ο οποίος ακόμα και στον δημόσιο βίο κινείται το ίδιο προσωπικά όσο κάθε άλλος Έλληνας. Το γεγονός αυτό πρέπει να διακηρυχθεί σε όλα τα μήκη κύματος από την ελληνική φιλελεύθερη παράταξη. Η εποχή του μαζανθρώπου τελείωσε, ακόμα και για τους σοσιαλιστές. Ανατέλλει η εποχή του ανθρώπου, που εφαρμόζει στον κοινωνικό βίο τις επιταγές και ευαισθησίες της προσωπικής συνείδησης. Αυτός ο προσωπικός άνθρωπος μόνο μπορεί να καταδυθεί τόσο βαθειά μέσα στο είναι του ώστε να ανακαλύψει εκεί ό,τι ο Ηράκλειτος και ο Αριστοτέλης μας λένε ότι έχει 'κοινό' με όλους τους άλλους. Αυτός ο προσωπικός άνθρωπος μόνο μπορεί να χρησιμοποιήσει την αυτογνωσία που αναβλύζει από την κατάδυση σ' αυτό το 'κοινό', υπέρ του συνόλου. Αυτός ο άνθρωπος μόνο μπορεί να μεριμνήσει για ένα καλύτερο παρόν. Και αυτός ο άνθρωπος μόνο μπορεί να φροντίσει ώστε το μέλλον να μη παγιδέψει ποτέ ξανά τον πολίτη σε απ-άνθρωπες κρυσταλλώσεις.

Το θέμα σήμερα δεν είναι τι πιστεύεις. Το θέμα είναι ποιος είσαι. Το θέμα δεν είναι τι κάνεις. Το θέμα είναι πώς το κάνεις — και τι σε δονεί την ώρα που το κάνεις. Αυτό αποτελεί το βαθύτερο μήνυμα του σημερινού φιλελευθερισμού για μας τους Έλληνες. Και αυτό αποτελεί επίσης το εξαγώγιμο προϊόν του.

Ο πολιτικός αγώνας άλλοτε εστιαζόταν στο ποιος μπορεί να προσφέρει τις περισσότερες υποσχέσεις. Ο πολιτικός αγώνας πρέπει τώρα να εστιαστεί στο ποιος μπορεί να προσφέρει τις αποτελεσματικότερες λύσεις. Ο Αλεξάντρ Ντούμπτσεκ διακήρυξε το 1968 την ανάγκη για ένα σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο. Είκοσι χρόνια αργότερα, αυτός ο σοσιαλισμός αρχίζει να υλοποιείται από τον Μιχαήλ Γκορμπατσώφ. Αλλά ένας σοσιαλισμός με ανθρώπινο πρόσωπο υποχρεώνει και σε ένα καπιταλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο. Όποιος πιάσει την αλήθεια αυτή στην Ελλάδα — όχι για λόγους ενθουσιασμού, αλλά επειδή και μόνο το ανθρώπινο πρόσωπο αποδεικνύεται ικανό να προσφέρει αυτές τις αποτελεσματικότερες λύσεις — θα βγει (μακροπρόθεσμα) κερδισμένος από το πολιτικό παιχνίδι. Στην επικίνδυνη κατάσταση που έχουμε φθάσει σήμερα, ο πιο έξυπνος πολιτικός θα αποδειχθεί εκείνος ο οποίος θα μπορέσει να θέσει ως ύψιστη πολιτική του σκοπιμότητα τον παραγκωνισμό κάθε πολιτικής σκοπιμότητας. Οι περιστάσεις απαιτούν μια πολιτική απολιτική, που να είναι σε θέση να υπηρετήσει αυτά που όλοι μας γνωρίζουμε ότι πρέπει — και μπορούν — να γίνουν. Δεν χρειάζονται πια επαναστάσεις στο όνομα του ανθρώπου. Χρειάζεται μια επανάσταση του ανθρώπου. Αυτό αρκεί για να έλθωμε πάλι σε επαφή με την ελληνική πραγματικότητα. Η Ελλάδα μπορεί να ξαναγίνει ο οδηγός της ανθρωπότητας — αρκεί να βρει τον εαυτό της. Όταν γίνει αυτό, όλα τα άλλα θα μπουν (αυτομάτως) στην θέση τους. □

Πηγή: Αποτελέσματα των Βουλευτικών Εκλογών 1981 & 1985
Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Μ. ΚΑΛΛΙΑ

ΤΡΙΑ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑΤΑ

ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΒΡΕΤΑΝΝΙΑΣ
ΤΟ ΗΜΙΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΤΗΣ Ε' ΓΑΛΛΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΤΟ ΠΡΟΕΔΡΙΚΟ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ

**ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΤΗΤΑ
ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ**

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ Τ. ΠΙΤΣΙΛΟΣ
ΑΘΗΝΑ 1992**

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΓΡΑΦΟΥΝ:

ΡΕΝΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ: *Επιστήμη Κόσμου Νέου*
Β. ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ: *Μορφές της κοινωνικής δράσης*
Ν. ΜΟΥΖΕΛΗΣ: *Ελληνικός φορμαλισμός*
Κ. ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ: *Η άρθρωση Κράτους και Κοινωνίας*
Μ. ΑΜΑΡΑΝΤΟΣ: *Απολογία του Ανορθολογισμού*
Χ. ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ: *Επανάσταση και Αντεπανάσταση*
DANIEL BELL: *Η νέα τάξη*
Δ. ΚΑΡΜΟΚΟΛΙΑΣ: *Gunnar Myrdal (1898-1987)*
Μ. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ: *Ο Ελληνικός Υποσαστισμός*
ΜΑΡΙΑ ΠΕΤΜΕΖΙΔΟΥ: *Κοινωνική και πολιτιστική αναπαραγωγή στη νεοελληνική κοινωνία*
ΤΣΟΥΛΟΥΒΗ:

ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ:
Πολιτική και κοινωνία στη νεότερη Ελλάδα

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΔΑΝΙΗΛΙΔΗ

1

ΔΡΧ. 350

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ-ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ-ΜΑΡΤΙΟΣ 1988

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΓΡΑΦΟΥΝ:

ΡΕΝΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ: *Η αλήθεια για τη Γλωσσα*
ΝΙΚΟΣ ΔΗΜΟΥ: *Κοινωνία και τηλεόραση στην Ελλάδα*
ΔΙΟΝΥΣΗΣ ΜΑΓΚΛΙΒΕΡΑΣ: *Η ελληνική κοινωνιολογική σκέψη και η ελληνική κοινωνία*
ΜΑΤΙΑΣ ΦΙΝΓΚΕΡ: *Η κρίση της πολιτικής σκέψης και η εναλλακτική κουλτούρα*
ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΤΡΟΥΛΗΣ: *Η ετερότητα και η αντίφυση του κόσμου. Από τον Ηρόκλειτο στον Λορεντ*
ΜΕΛΕΤΗΣ ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ: *Νέα κοινωνικά στρώματα του μεταπολέμου*

★

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ
ΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ: *Θέσεις και ιδέες του Γεωργίου Παπανδρέου — Χρονολόγιο και άλλα κείμενα*

★

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΛΟΛΙΑΚΟ:
Κοινωνικές δομές, ιδεολογία και σύμβολα στη σημερινή Ελλάδα

ΔΡΧ. 350

2

ΑΠΡΙΛΙΟΣ—ΜΑΪΟΣ—ΙΟΥΝΙΟΣ 1988 • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΓΡΑΦΟΥΝ:

ΡΕΝΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ: *«Κοινωνιολογική» αντίληψη του Λόγου στον Ηρόκλειτο*
ΜΕΛΕΤΗΣ ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ: *Ελληνικά*
ΠΕΤΡΟΣ ΤΑΤΣΟΠΟΥΛΟΣ: *Χιούμορ και Ακαδημαϊκή ζωή*
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ: *Μη καπιταλιστικοί παράμετροι στη διαδικασία συγκρότησης του ελληνικού κράτους*
ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΤΡΟΥΛΗΣ: *Ελληνικότητα - Δύση: Σύγχρονες διαστάσεις μιας προβληματικής σχέσης*
ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΕΜΠΟΥΚΑΣ: *Κοινωνική στατική και δυναμική*
ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΠΑΛΗΣ: *Ελληνική εκπαίδευση και διαδικασίες κοινωνικής επιλογής*
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΑΚΙΩΤΗΣ: *Επικοινωνία: Προϋπόθεση και όρος για μια κοινωνία πιο αληθινή*
ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΛΙΑΟΥΤΑΚΗΣ: *Ο ρόλος του ποδοσφαίρου στη σύγχρονη κοινωνία*
ΣΠΥΡΟΣ ΜΑΚΡΗΣ: *Εν Αρχή: Ο Λόγος περί Ιδεολογίας*
ΚΩΣΤΑΣ ΚΟΚΚΙΝΟΣ: *Σύγχρονα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η παραγόμενη κουλτούρα*

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΑΝΔΡΕΑ ΛΕΝΤΑΚΗ:
Διαστάσεις και προοπτικές του σύγχρονου ελληνισμού

Δρχ. 350

ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1988 • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

3

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟΝ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ
ΚΑΝΕΛΟΠΟΥΛΟ

ΑΝΕΚΔΟΤΗ
ΑΥΤΟΒΙΟΓΡΑΦΙΚΗ
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ
ΚΑΙ
ΑΛΛΑ
ΚΕΙΜΕΝΑ

- ΡΕΝΟΣ: *Ο Μέγας Αλέξανδρος*
- Ν. ΚΑΤΡΙΒΕΣΗΣ: *Η παρασικονομία*
- Θ. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ: *Η «Αργώ του Θεοτοκά»*

Δρχ. 350
ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1988-1989 • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

4

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

- ΡΕΝΟΣ: καλοκαιρινές σημειώσεις κοινωνιολογίας
- Δύο μελέτες για τα κόμικς
- Τουρισμός και κοινωνία

10 χρόνια χωρίς το ΝΙΚΟ ΠΟΥΛΑΝΤΖΑ

Δρχ. 350
ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1989 • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

ΤΙΜΗ ΕΝΕΚΕ

6

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Δύο μελέτες
για τον Στρατό

- ΡΕΝΟΣ και ΗΡΚΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ: Αναζήτηση του νεοελληνικού.
- ΒΑΣΙΛΗΣ ΛΕΜΠΟΥΚΑΣ: Σημειολογική ανάλυση μιας φωτογραφίας.
- ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΟΡΦΑΝΙΔΗΣ: Για μια κοινωνιολογική της ποίησης.

Μελέτη Η. Μελετόπουλου:

ΙΩΝ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
ο ρομαντικός εθνικισμός

Δρχ. 400
ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1989 — 1990 • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

7

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

- ΡΕΝΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ: Κοινωνιολογία και λογοτεχνία
- ΛΕΩΝΙΔΑΣ ΚΑΒΑΚΟΣ: Αντικρίζοντας την κοινωνία μας
- ΜΕΛΕΤΗΣ Η. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ: Ο Φ. Φουκγιτάμα, η ιστορία και το τέλος της μοντερνισμοί και τα νέα κοινωνικά κινήματα
- ΜΑΡΚΟ ΤΑΡΚΙ: Η κρίση του μοντερνισμού και τα νέα κοινωνικά κινήματα
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ: Το κοινωνικό πρόβλημα κατ' Αριστοτέλη

ΤΕΣΣΕΡΙΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΕΣ
ΕΡΜΗΝΕΙΣ
ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΣΟΚ

Δρχ. 400
ΑΝΟΙΞΗ 1990 • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

8

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Jean Ziegler:
Σε τι χρησιμεύει
η Κοινωνιολογία;
Ρένος
Ηράκλειτος

Maria Zhelyaskova:
Η κοινωνιολογία στη Βουλγαρία
Μ. Αμάραντος
Είκοσι σελίδα για μια
επιστημονική συνέντευξη

αφιέρωμα

Σεραφείμ Μάξιμος

10

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1990-1991 • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΓΙΔΑΞΗΣ • ΔΡΧ. 500

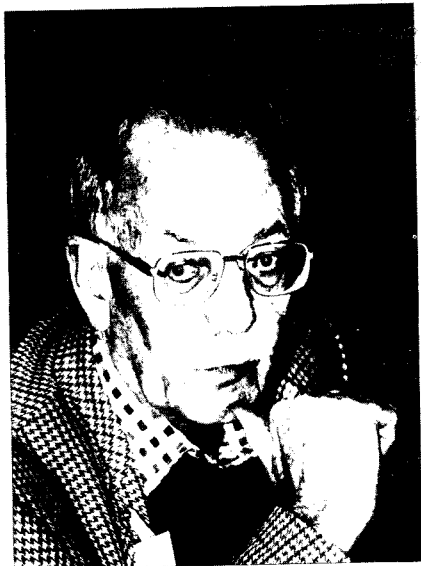
Κριτική
του
Ελληνικού
Σταύρου

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ο Thomas Bottomore στην Ελλάδα

ΛΕΙΜΜΕΝΑ 1992 • 5ος ΧΡΟΝΟΣ • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ • ΔΡΧ. 650

13

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

• W. Kaufman:
Η σημασία
του Νίτσε
• G. Delenno:
Το τραγικό
• E. Fink:
Ο Υπερσύνθετος
και ο θάνατος
του Θεού
• H. Kambourellis:
Το τέλος του
Σαρτρικού
• T. Πανταζοπούλου:
Βολφκόλμ
Hofmann:
εργαστήριο του
Νίτσε
• Ο κοινωνικός
μυθιστόρας
• Δ. Ν. Αναγνωστάκης:
Το παιχνίδι
του κόσμου
Με μεταφράσεις
και επισημάνσεις της
αυτογραφικής της
επιμέλειας.

ΑΝΟΙΞΗ 1992 • 5ος ΧΡΟΝΟΣ • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ • ΔΡΧ. 650

14

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Γάλλοι διανοούμενοι
για την κρίση
της Αριστεράς

ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 1992 • 5ος ΧΡΟΝΟΣ • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ • ΔΡΧ. 750

15

ΝΕΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Ειδικό τεύχος
για τον Κοινοτισμό

ΟΛΥΜΠΟΣ

Όλυμπε, με τους φθινίκες ναυτίλους
και με την κορνήια τη μεγάλη
την πεντηκόντορο π' έχω θαυμάσει
προς τή ριχή διατάλλοντας, σαν οι εἰδαί,
που, ολόθρονο, σπινθί μες τὴν ἀφρόσπιν
ἀπ' τὴν Πυλίδην με τὸς Ἀφροίσιος
φρουρούς - ὡς τις πολλὰς με περὶ φύγῃς
ψύχων εἰρωνικά σε χαλεπούσας
εἰς θεῶν με' ἐγκαθία ἔγω γέλασας
μή τιν' ἀνάγῃ Σάρην, που - ὅταν σ' εἶδε
αἰῶνος καὶ μέγαν, μετ' ἀπ' τὴν ἀσπίδα
τὸν Βαλκάνιον - ἀπεπτοῦρε... ὦ γαῖρα...
ἡμεῖς ἀριστοκράτη, Όλυμπε ἄρχαι,
παμπόνηρε, αὐτοκρά, με' ὤραι.

Κ.Δ. ΚΑΡΑΒΙΔΑ
Μακεδονικὸς Ὕμνος

ΦΘΙΝΩΠΩΡΟ 1992 • 5ος ΧΡΟΝΟΣ • ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ • ΔΡΧ. 750

16

Η ΝΕΑ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΩΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ

Στην υπαρκτή περίπτωση να εκλεγεί Πρωθυπουργός της Ελλάδος ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, τον Ιούνιο του 1989, ποιά θα ήταν η συνέχεια;

Στην αρχή, αναμφισβήτητα, θα επικρατήσει σοβαρότητα, τάξη και πειθαρχία, και γενικά μία αίσθηση ότι «ήρθαμε πάλι εμείς, οι παραδοσιακοί και νόμιμοι κάτοχοι της εξουσίας, να βάλουμε τα πράγματα στη θέση τους».

Η κάθαρση όμως δεν θα προχωρήσει πολύ, και γιατί δεν θα ανευρίσκονται στοιχεία ενοχοποιήσεως για διάφορους λόγους και γιατί δεν θα θέλει και η ίδια η Νέα Δημοκρατία να πυροδοτήσει έτσι μία τεράστια οξύτητα, που είναι εις βάρος κυρίως της εκάστοτε Κυβέρνησης.

Άλλωστε, η Κυβέρνηση της Ν.Δ. θα συνειδητοποιήσει το οικονομικό χάος και την προοπτική της πτώχευσης, που δεν θα οφείλεται τόσο στην οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ (που δεν ήταν τόσο κακή όσο λέγεται), ούτε τόσο στις παλαιότερες δομές, αλλά κυρίως στην απαράδεκτη οικονομική συμπεριφορά των σημερινών Ελλήνων, που είναι αντιπαραγωγική, ατομικιστική και υπερκαταναλωτική. Εδώ θα είναι και η δυσκολία: πως να προχωρήσει η εξυγίανση της οικονομίας, όταν η βάση της, ο Έλληνας, δεν εξυγιαίνεται;

Η Ν.Δ., καθώς δεν έχει συνολικό πολιτικό πρόγραμμα και περιμένει να επανέλθει στην εξουσία νομοτελειακά ή και μοιραία, θα συμπεριληφθεί από αυτοσχεδιαστικά έως διαχειριστικά, στην καλύτερη περίπτωση. Πως άλλωστε να συμβιβαστούν ο πατερναλιστικός παρεμβατισμός μερικών στελεχών με το νεοφιλευθερισμό άλλων;

Στη συνέχεια, από το Φθινόπωρο, θα ξεσπάσει ένα τεράστιο απεργιακό κύμα, με κινητήρια δύναμη

το ΚΚΕ, που θα είναι πάλι — όπως στο ΕΑΜ — τα «πόδια» και τα «χέρια» του Συνασπισμού.

Σε αντιστάθμισμα, η ακροδεξιά και τα σκληροπυρηνικά στοιχεία του κόμματος θα αποχαλινωθούν και θα τείνουν να υπερπεράσουν τον Κ. Μητσοτάκη, όπως ο Γ. Κονδύλης υπερπέρασε τον Π. Τσαλδάρη το 1935. Στόχος τους θα είναι η εγκαθίδρυση ενός σκληρού δεξιού καθεστώτος, όπου οι προσπάθειες προς την εξουσία θα είναι δύσβατες για τα μη δεξιά στοιχεία.

Ο καραμανλισμός και ο κομματαρχισμός θα δυσχεράνουν τη λήψη κάποιων ουσιαστικών κυβερνητικών μέτρων από τον Κ. Μητσοτάκη. Άλλωστε, θα υπάρξουν δυσαρέσκειες σχετικά με την κατανομή των Υπουργείων και τεράστιο εσωκομματικό θέμα θα ξεσπάσει με άξονα την προεδρική εκλογή του 1990.

Γενικά, η βραχύβια αυτή κυβέρνηση της Ν.Δ. θα προσανατολιστεί προς μια νέα νίκη στις εκλογές του 1990. Η εσωτερική πολιτική θα είναι φιλοευρωπαϊκή και επιφανειακά φιλο-αμερικανική, ενώ θα γίνει προσπάθεια ελληνοτουρκικής προσέγγισης υπό την προσωπική εποπτεία του Κ. Μητσοτάκη.

Δεν προχωρούμε άλλο στις προβλέψεις μας: πολλά μπορεί να συμβούν και να ανατρέψουν όλα αυτά. Ενώ τις τάσεις του μέλλοντος διερευνάμε μόνο μέσω των στοιχείων που προσφέρει το παρόν. Άλλωστε, οι αρχαίοι μας πρόγονοι έλεγαν: Τα μελλούμενα γνωρίζουν μόνον οι Θεοί!

Μ.Η.Μ.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Το κείμενο αυτό γράφτηκε στις αρχές του 1989. Τα σχόλια για την επαλήθευση των προβλέψεων και για τα αίτια της επαλήθευσης αυτής ανήκουν στους αναγνώστες.

